

OFI

Történelem

12

ÚJGENERÁCIÓS
TANKÖNYV

Jó tanácsok

a tankönyvekből történő tanuláshoz

Próbáld ki,
megéri!

Mindig a célnak megfelelő módon olvas!

Az olvasásnak többféle hasznos módja van. Hogy melyik éppen a leghasznosabb, az mindig az aktuális feladatotól függ.

- **Figyelmes olvasás:** a tartalom teljes elsajátítása vagy egy szépirodalmi szövegben való elmélyedés a cél.
- **Normális olvasás:** új információk szerzése, egyes kérdések megválaszolása, bizonyos összefüggések, problémák megértése és megoldása a cél.
- **Gyorsolvasás:** a korábban olvasottak felidézése, a legfontosabb fogalmak, gondolatok, összefüggések átismétlése a cél.
- **Áttekintő olvasás:** a szöveg vagy a lecke tartalmának előzetes áttekintése a cél.
- **Kereső olvasás:** egyes adatok, nevek, fogalmi meghatározások gyors megkeresése a cél.

- Olvasd el figyelmesen a tartalomjegyzéket! Milyen logikai rendezőelvet fedezel fel benne?
- Keresd a tankönyvben minél több segítséget ahhoz, hogy egy-egy témakör vagy lecke tartalmát gyorsan átlásd! (Például névmutató, kislexikon, kronológia.)
- Nézd át figyelmesen a tankönyv leckéit, hogy megértsd belső szerkezetüket!
- Keresd meg az egyes leckékben azokat a tartalmi részleteket és formai elemeket, amelyek segítséget adnak a fontos gondolatok, fogalmak és összefüggések megtalálásához, a lecke tartalmának rendszerezéséhez és átismétléséhez!

Használd ki a tankönyv által kínált segítségeket!

Ne add fel, ha valami nehezen érthető!

- Azonosítsd azokat a részeket a leckében, amelyeknek a megértése nehézséget okoz a számodra!
- Ellenőrizd, hogy van-e olyan szó, amelynek a jelentése nem világos a számodra! Ha van ilyen, keresd meg a szó jelentésének magyarázatát a tankönyvben vagy egy lexikonban!
- Fogalmazd meg kérdések formájában is, mi az, amit nem értesz!
- Olvasd el újra a leckét, nézd meg figyelmesen az ábrákat úgy, hogy a problémát okozó kérdésekre keresd a választ!
- Keresd egy másik könyvet (pl. lexikon, enciklopédia), vagy az interneten kulcsszavas kereséssel próbáld találni egy olyan témájú oldalt, amiről tanulsz!
- Ha így sem sikerül, kérj bátran segítséget egy társadtól, a testvéredtől vagy a tanárodtól!

- Alakítsd át az alcímeket kérdésekké!
- Ha valami érdekes és hasznos gondolat jut az eszedbe, rögtön írd le!
- A lecke elolvasása után vedd számba, mi volt az, amit már korábban is tudtál!
- Válaszd ki, mi volt a legérdekesebb újdonság! Fogalmazd meg, miért tartod ezt érdekesnek!
- Gondold végig, mi volt az, amit korábban másképpen tudtál vagy gondoltál!
- Fogalmazd meg olyan kérdéseket, amelyek a lecke olvasása közben jutottak az eszedbe, de amelyekre a lecke írója nem tért ki! Ezeket a kérdéseket is érdemes emlékeztetőként leírni!

Gondolkodj arról, amit tanulsz!

Ha valakit szeretnél pontosan megjegyezni, foglalkozz vele külön is!

- Olvasás közben készíts magadnak jegyzetet!
- A legfontosabb részletekről és összefüggésekről készíts magadnak saját vázlatot!
- Készíts kérdéskártyákat azokról az információkról és kérdésekről, amiket a legfontosabbnak tartasz megjegyezni a leckéből! Ezek segítségével teszteld a tudásod, és memorizáld az ismereteket!
- Próbáld emlékeztetőből egy összefüggésvázlatot készíteni, és annak segítségével elmagyarázni valakinek azt, amiről tanultál!

- Mik voltak a legérdekesebb dolgok?
- Mi az, amit kedvem lenne ebből másnak is megmutatni, elmondani és elmagyarázni?
- Mikor és hogyan tudnám a tanultakat hasznosítani?
- Milyen korábbi ismeretek és tapasztalatok jutottak az eszembe közben?
- Mennyire vannak összhangban azzal, amit eddig tudtam?
- Mik voltak azok az új ismeretek, amelyekkel már korábban is találkoztam?
- Mit lenne jó még megtudni vagy megtanulni e témával kapcsolatban?

Ha egy lecke vagy egy témakör végére érsz, értékelj!

Történelem

Tankönyv

12.

Engedélyszám: TKV/1214-14/2018. (2018. március 26. – 2023. augusztus 31.)

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 3. melléklet:

Kerettanterv a gimnáziumok 9–12. évfolyama számára 3.2.05., a 6. sz. melléklet:

Kerettanterv a szakközépiskolák 9–12. évfolyama számára 6.2.04., továbbá a 14. sz. melléklet: Kerettanterv a szakgimnáziumok 9–12. évfolyama számára előírásainak.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők: ÖTVÖS LAJOS, VARGA ISTVÁN

Tananyagfejlesztő: BORHEGYI PÉTER, BÓDY ZSOMBOR, KOJANITZ LÁSZLÓ

Az átdolgozott kiadás tananyagfejlesztői: BORHEGYI PÉTER, SZÁSZ PÉTER

Alkotószerkesztő: SZÉLL SZILVIA

Tudományos szakértő: SZAKÁLY SÁNDOR, ZINNER TIBOR

Pedagógiai szakértő: NÉMETH GYÖRGY

Látvány- és tipográfiai terv: VÁMOS NORBERT

Illusztrációk, szakábrák: © VÁMOS NORBERT, VECSEY TAMÁS, ZSOLDI KATALIN

Fotók: AKG-Images; © CULTIRIS; Fortepan Archivum; Gert Schütz; MTI-fotó: Fényes Tamás, Horling Róbert, Kovács Attila;

Múlt-kor Kulturális Alapítvány; Profimedia Red Dot Képzőművészeti Alap

A tankönyv szerkesztői ezúton is köszönetet mondanak mindazoknak a tudós és tanár szerzőknek, akik az elmúlt évtizedek során olyan módszertani kultúrát teremtettek, amely a kísérleti tankönyvek készítőinek is ösztönzést és példát adott. Ugyancsak köszönetet mondunk Szuhay Péternek és Neumann Viktornak, akik egyes leckékhez háttéranyagot biztosítottak. Hasonlóan köszönjük Morvay Zsuzsannának, Katona Andrásnak és Pettinger-Szalma Vendelnek, akik a VI. fejezet elkészítéséhez szintén háttéranyagot biztosítottak.

© Eszterházy Károly Egyetem, 2017

ISBN 978-963-436-109-1

Eszterházy Károly Egyetem • 3300 Eger, Eszterházy tér 1.

Tel.: (+36-1) 460-1873 • Fax: (+36-1) 460-1822 • Vevőszolgálat: vevoszolgalat@ofi.hu

A kiadásért felel: dr. Liptai Kálmán rektor

Raktári szám: FI-504011201/1

Műszakiroda-vezető: Horváth Zoltán Ákos

Műszaki szerkesztő: Vámos Norbert, Marcsek Ildikó

Grafikai szerkesztő: Vámos Norbert, Slezák Ilona

Nyomdai előkészítés: Szalai Éva, Vámos Norbert

Terjedelem: 28,84 (A/5) ív

Tömeg: 570 gramm

1. kiadás, 2018

Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás

Operatív Program 3.1.2-B/13-2013-0001 számú, „A Nemzeti

alaptantervhez illeszkedő tankönyv, taneszköz és Nemzeti

Köznevelési Portál fejlesztése” című projektje keretében készült.

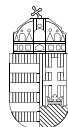
A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális

Alap társfinanszírozásával valósult meg.

Nyomta és kötötte:

Felelős vezető:

A nyomdai megrendelés törzsszáma:

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Bevezető

A 12. évfolyamon az 1945-től napjainkig tartó korszaknak a történelmi áttekintéséről lesz szó. A történészek gyakran „rövid 20. századnak” nevezik az 1914 és 1991 közötti időszakot, amely véget vetett a „hosszú 19. századnak” (1789–1914). A „rövid 20. század” első évtizedeiben két világháború, illetve a kialakuló totális diktatúrák teljesen átalakították a hatalmi erőviszonyokat. Az 1945 utáni évtizedeket már két szuperhatalom katonai, gazdasági és ideológiai szembenállása határozta meg, amelyet erőteljes atomfegyverkezési verseny kísért. Az időszakban a gyarmati rendszer felbomlása, a demográfiai változások egyértelműen jelezték az európai országok tévesztését. Az 1989 és 1991 közötti rendszerváltozások, a Szovjetunió felbomlása az addigi kétpólusú világot egypólusúvá tette, ezzel lezárult a „rövid 20. század”. Napjainkra a jelenkor, a globalizáció korszaka, a késő modern kor kifejezést használhatjuk. 1991 után szintén rengeteg változás történt, a globalizáció kiteljesedése, az infokommunikációs eszközök „forradalma” markánsan átalakította a mindennapokat.

Magyarország 1945-től a Szovjetunió érdekszférájához tartozott. A teljes alárendeltség – egy rövid időszakot követően – totális diktatúrába torkollott. A szabadság kivívása, a nemzeti szuverenitás visszaszerzése 1956 őszen a forradalom és szabadságharc vérbe fojtása miatt nem valósult meg, és az egypártrendszerű diktatúra 1989-ig megmaradt. Az ekkor bekövetkező rendszerváltoztatás átalakította az ország politikai és gazdasági berendezkedését, miközben kiépült a demokratikus jogállam.

A tankönyv felépítése

A **főszöveg** az adott leckében megtanulandó törzssanyagot tartalmazza. A fontosabb ismereteket vastagabb betűvel emeltük ki.

A lelkékben található különféle **forráscsoportok** (szövegek, képek, ábrák, térképek) és a hozzájuk kapcsolódó kérdések a tananyag könnyebb megértését segítik elő.

Rá@dás

A főszöveg mellett gyakran megjelenő **Rá@dás** című részek a tankönyvhöz tartozó digitális tananyagra utalnak, amely az Okosportálon tekinthető meg.

Történészszemmel

Ezek a részek egy-egy érdekes probléma bemutatásával a történelmi gondolkodás kialakítását fejlesztik, feldolgozásuk elősegíti a történelmi folyamatok megértését.

Összegzés

- Az egyes lelkéket lezáró kérdések a lényeg kiemelésében, a történelmi problémák megértésében, valamint az okok és következmények feltárásában segítenek.

A tankönyv a hozzá kapcsolódó munkafüzetrel és az Okosportálon elérhető digitális tananyagokkal együtt hozzásegít ahhoz, hogy a történelemtanulás érdekes és eredményes tevékenységgé váljon.

A tanuláshoz sok sikert kívánnak:
a tankönyv alkotói

Bevezető • 3

I. Hidegháborús konfliktusok és a kétpólusú világ kiépülése • 5

1. A második világháború lezárása – győztes és vesztes országok 1945-ben • 6
 2. Együttműködés és szembenállás. A győztesek kapcsolata a háború után • 12
 3. A hidegháború kezdete, 1947–1953 • 17
 4. A gyarmati rendszer felbomlása • 24
 5. A hidegháború 1953 és 1963 között • 29
 6. Az európai integráció kezdetei • 34
- Összefoglalás • 38

II. Magyarország 1945 és 1956 között • 39

7. A szovjet megszállás következményei • 40
 8. Társadalmi, gazdasági változások és az új politikai rendszer kialakulása • 45
 9. A határon túli magyarság és a hazai németek sorsa 1944 és 1947 között • 50
 10. Magyarország úton a diktatúra felé • 55
 11. A kommunista diktatúra kiépülése • 59
 12. A Rákosi-diktatúra időszaka • 63
 13. A társadalom helyzete az 1950-es évek elején • 69
 14. A Rákosi-diktatúra meggyengülése • 73
 15. Az 1956-os forradalom és szabadságharc kitörése és első sikerei • 78
 16. A szabadság kiteljesedése és az újabb szovjet intervenció • 84
- Összefoglalás • 90

III. A két világrendszer versengése és a szovjet tömb felbomlása • 91

17. A harmadik világ és a helyi háborúk az 1960–70-es években • 92
18. A szuperhatalmak versengése és együttműködése • 97
19. Gazdaság és politika a vasfüggöny két oldalán a hidegháború évtizedeiben • 103
20. Változások az életmódban és a mentalitásban • 107
21. A szovjet tömb meggyengülése • 111

22. Rendszerváltoztatások és átalakulás Kelet-Közép-Európában • 116
 23. A kétpólusú világrend megszűnése • 119
- Összefoglalás • 124

IV. A Kádár-korszak • 125

24. A berendezkedő Kádár-rendszer – megtorlások 1956 után • 126
 25. A kádári konszolidáció és az új gazdasági mechanizmus • 130
 26. Az életmód átalakulása az 1960–70-es években • 137
 27. Társadalmi változások az 1960–70-es években • 142
 28. A Kádár-rendszer meggyengülése • 148
 29. A szocialista rendszer felbomlása és a demokratikus Magyarország születése • 152
- Összefoglalás • 158

V. A GLOBALIZÁCIÓ KITELJESÉDÉSE. EURÓPA ÉS MAGYARORSZÁG A 20. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A 21. SZÁZAD ELEJÉN • 159

30. Az „új világrend” kihívásai • 160
 31. Globális problémák, a fenntarthatóság dilemmái • 164
 32. A globális világgazdaság • 170
 33. Az Európai Unió kialakulása és működése • 174
 34. A magyar demokrácia 1990 és 2004 között • 180
 35. Gazdasági és társadalmi változások az 1990-es években és a 2000-es évek első felében • 185
 36. A határon túli magyarság helyzete • 189
- Összefoglalás • 192

VI. Társadalomismeret • 193

1. Társadalmi ismeretek • 194
2. Állampolgári jogok és kötelességek • 200
3. Pénzügyi és gazdasági kultúra • 210
4. Munkavállalás • 215

Időrendi táblázat • 221

I. Hidegháborús konfliktusok és a kétpólusú világ kiépülése

1. A második világháború lezárása – győztes és vesztes országok 1945-ben

Idézzük fel, hogyan jött létre Nagy-Britannia, a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok közötti „nagy szövetség”! • Milyen döntés született a teheráni konferencián, és ez hogyan befolyásolta Kelet-Közép-Európa jövőjét? • Mi jellemezte a német és a szovjet kapcsolatokat 1939 és 1941 között? • Mely területek kerültek a szovjetek fennhatósága alá ekkor?

Az európai hadszíntér 1945-ben

Állapítsuk meg a térkép alapján, mi gyorsította fel Németország katonai vereségét! • Melyik haderő foglalta el a német fővárost? • Nézzünk utána a történelmi atlaszban, hogy mely fővárosok kerültek a szovjetek kezébe 1944 őszétől!

A szovjet befolyási övezet kialakulása

Milyen katonai és diplomáciai lépések álltak a háttérben?

Jugoszláv partizánok 1944-ben

Hogyan harcoltak a partizánok a reguláris erőkkel szemben?

A második világháború utolsó szakaszában a **szovjet hadsereg** látványosan **előretört Délkelet-Európában és Kelet-Közép-Európában**. 1944 augusztusának végén **Románia átállásával** megnyílt az út a Balkán-félsziget felé. A Vörös Hadsereg **megtámadta** a német szövetséges, de a Szovjetunió elleni háborúból kimaradó **Bulgáriát**. A szovjet bevonulást követő új kormányban már helyet kaptak a kommunisták is. Jugoszlávia 1941-es katonai vereségét és felbomlását követően **az egykori délszláv állam területén** elkezdődtek **harcok folytak a megszálló német erőkkel szemben**, de a különböző fegyveres csoportok egymás között is **véres etnikai harcokba** bonyolódtak.

Ilyen körülmények között erősödött meg a **jugoszláv kommunista főtítkár, Josip Broz Tito** által vezetett **partizánhadsereg**, amely 1945 elejére a szovjet csapatokkal együttműködve **felszabadította az országot**. A gerilla harcmódot folytató alakulat erejét az adta, hogy a horvát-szlóven születésű Tito újra a **nemzetek feletti délszláv egység**, azaz **Jugoszlávia visszaállítása** mellett állt ki. A partizánok **1944 őszétől** véres **megtorló akciókba** kezdtek, egyrészt leszámoltak a németekkel együttműködő erőkkel, majd politikai vetélytársaikkal, és felléptek a délvidéki magyarsággal szemben is. (A délvidéki eseményekről a 9. leckében lesz szó részletesebben.)

Albániában hasonló módon került hatalomra 1944 őszén egy szintén **kommunista vezetésű partizánmozgalom**, amely kez-

detben erőteljes támogatást kapott Titótól. Bár **Görögországban** is jelentős partizánerek tevékenykedtek, itt a **briték megakadályozták a kommunisták térnyerését**. A németek kivonulását követően brit csapatok szálltak partra az országban, majd az általuk támogatott koalíciós kormánynak minden politikai és katonai támogatást megadtak.

Az **1945 februárjában** a **szövetséges nagyhatalmak**, még az **együttműködés** jegyében találkoztak a **jaltai konferencián**. Közös nyilatkozatban álltak ki a Szovjetunió által felszabadított **Kelet-Közép-Európa** országainak **demokratikus fejlődése** mellett. A nyilatkozatot Sztálin is aláírta. Ugyanakkor a nyugati szövetségeseknek tudomásul kellett vennie, hogy ez a térség a háború lezárását követően is szovjet katonai ellenőrzés alatt marad. A **szovjet Vörös Hadsereg** 1945 elején a német erőket a lengyel területekről kiszorítva Berlinig jutott, majd **április végén elfoglalta a német fővárost**. Ezzel párhuzamosan a magyarországi hadműveletek is befejeződtek, a Vörös Hadsereg 1945 áprilisában már **osztrák területen harcolt, és Bécs is a szovjetek kezére került**.

A német kapituláció napjaiban a szovjet csapatok a **cseh területeket szabadították fel** a megszállás alól, és a győztes nagyhatalmak kiálltak **Csehszlovákia újraalapítása** mellett annyi területi változtatással, hogy Kárpátalja a Szovjetunió része lett. Ezzel gyakorlatilag felülírták az 1938-as müncheni konferencia határozatait, illetve nem vették figyelembe Szlovákia önállóságát.

Az Atlanti Charta ama alapelvének megfelelően, hogy minden népnek joga van arra, hogy megválassza azt a kormányformát, amely alatt élni akar, vissza kell állítani mindazoknak a népeknek szuverén jogait és önkormányzatát, amely népeket ettől a támadó nemzetek erőszakkal megfosztottak. [...] a három kormány, valahányszor a körülmények azt megkövetelik, együttesen támogatni fogja [...], hogy a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő ideiglenes kormányhatóságokat létesítsenek, amelyek kötelesek legyenek a lehető legrövidebb időn belül szabad választások útján olyan kormányokat alakítani, amelyek megfelelnek a nép akaratának [...].

(A jaltai nyilatkozat a felszabadított Európáról; 1945. február 11.)

- Milyen politikai irányú kibontakozást sürgetett a dokumentum?
- Vitassuk meg, mennyire gondolhatta komolyan Sztálin a megfogalmazott elveket!

Németország megszállása

Milyen szándékai voltak a győzteseknek?

Az európai hadszíntéren **1945. május 9-étől hallgattak el a fegyverek**, Németországot megszállták a **győztes nagyhatalmak**. A nyugati területeken az amerikai és a brit katonai zóna mellett egy francia zónát is létesítettek, míg a **keleti tartományokat a szovjetek tartották megszállva**. Rövidesen kijelölték az egyes zónák határait, ennek köszönhetően például **Berlin nyugati kerületeit átadták a nyugati szövetségeknek**. Ausztria területét szintén megszállási zónákra osztották.

Az egyezménynek a későbbiekben komoly következménye lett, hiszen a **nyugat-berlini amerikai, brit és francia megszállási övezet** a kialakulóban lévő **szovjet zónában helyezkedett el**, több száz kilométerre a nyugati határsávtól. Nyugat-Berlint kezdetben autópálya kötötte össze a nyugati országrésszel, a későbbiekben már csak egy légifolyosó biztosította az ott élő polgárok szabad

	Szovjet	Brit-amerikai
Románia	90%	10%
Bulgária	75%	25%
Jugoszlávia	50%	50%
Magyarország	50%	50%
Görögország	10%	90%

A befolyási övezetek százalékos felosztása. A fenti arányokról Churchill 1944. október 9-én állapodott meg Sztálinnal Moszkvában. Másnap Anthony Eden brit és Vjacseszlav Molotov szovjet külügyminiszter Magyarország esetében megváltoztatta az arányokat, a Szovjetunió befolyása 80%-ra nőtt

Idézzük fel, mit tanultunk tavaly Churchill és Sztálin egyeztetéséről! (A megállapodást Churchill emlékiratából ismerjük, ennek részlete a Történelem 11. tankönyv 249. oldalán olvasható.)

- Milyen körülmények között született a megállapodás?
- Miért tudták a szovjetek ezekben a napokban a saját javukra kedvezően bővíteni a magyarországi befolyásukat?
- Milyen események történtek Magyarországon 1944. október közepén?

Drezda romokban

Nézzünk utána az interneten, mikor volt Drezda bombázása! • Milyen eltérő adatok vannak az áldozatok számáról? • Mi áll a bizonytalanság hátterében?

A németországi megszállási övezetek

Hogyan alakult Németország sorsa 1945-ben? • Miért került Nyugat-Berlin kiszolgáltatott helyzetbe? • Mi történt Kelet-Poroszországgal?

Szovjet és amerikai katonák kézfogása az Elba folyónál, Torgau városánál, 1945. április 25.

Milyen üzenetet közölt ez a fénykép a világgal? Mennyi idő telt el a normandiai partraszállás óta?

A francia ellenállás tagjai megbélyegzik a nácikkal együttműködők üzleteit (1944. augusztus)

- Miről döntöttek a potsdami konferencia résztvevői?
- Milyen elvek alapján született ez a határozat?
- Idézzük fel, mióta éltek németek az említett országokban!
- Nézzünk utána a történelmi atlaszban, mely országokból telepítettek még ki nagyobb létszámban németeket!

mozgását. **Kelet-Poroszországot** a háború utolsó hónapjaiban megszállta a Vörös Hadsereg. A szovjet katonák kegyetlenkedései és rendelkezései révén **megkezdődött a németek elűzése** a területről.

A **győztes nagyhatalmak** 1945 nyarán a **potsdami konferencián** megállapodtak arról, hogy a **Kelet-Közép-Európában élő német lakosságot**, illetve annak egy részét **át kell telepíteni Németországba**, elosztva őket a megszállási övezetek között. Bár a potsdami megállapodás lehetőséget adott volna a rendezett kitelepítésre, ennek ellenére legtöbbször erőszakos módon, gyakran marhavagonokba zsúfolva **deportálták Németországba** a kitelepítetteket. **Közel 14-15 millió németet** űztek el, telepítettek ki **Kelet-Közép-Európából** ebben az időszakban, eközben sokan életüket veszítették a megpróbáltatások során. A kitelepítetteket az anyaországok megfosztották állampolgárságuktól és minden vagyonuktól.

Az értekezlet a németek Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról való áttelepítésére vonatkozóan a következő határozatot hozta:

A három kormány minden vonatkozásban megvizsgálva a kérdést, elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosoknak vagy egy részének Németországba történő áttelepítésére vonatkozó intézkedéseket kell fogantatni. Egyetértenek abban, hogy bármilyen áttelepítés történjék is, annak szervezeten és emberséges módon kell végbemennie. [...]

Ennélfogva utasításokat adnak az Ellenőrző Tanácsban részt vevő képviselőknek, hogy amilyen gyorsan csak lehet, tájékoztassák kormányukat afelől, milyen számban érkeztek már Németországba Lengyelországból, Csehszlovákiából és Magyarországról ilyen személyek, és közölik, mennyi idő múlva és milyen számarányban történhetik tovább áttelepítés, figyelembe véve Németország jelenlegi helyzetét.

(A potsdami konferencia határozatából; 1945)

Japán kapitulációja

Hogyan ért véget a háború az ázsiai hadszíntéren?

A csendes-óceáni hadszíntéren **Japán kapitulációját** az Amerikai Egyesült Államok légierije által **Hirosimára és Nagaszakira ledobott két atombomba** kényszerítette ki. A háború utolsó hónapjában a **szovjet csapatok** is beavatkoztak a mandzsúriai hadszíntéren, **támadásuk** gyors sikerrel zárult, bár a hadműveletnek inkább a háború utáni időszak szempontjából volt jelentősége.

1945. szeptember 2-án a Japán Császárság kormányának képviselői aláírták a **feltétel nélküli fegyverletételről** szóló dokumentumot, ezzel **véget ért a második világháború**. A következő hetekben a kiterjedt ázsiai hadszíntéren (például Korea, Kína, Indokína, Indonézia, Burma) mintegy **2 millió japán katonate** le a fegyvert, de a győztesek sem tudták egészen pontosan felvázolni, **hogyan alakul majd a felszabadított térségek sorsa**. Japánba amerikai katonák vonultak be, a polgári és katonai jellegű megszállást Douglas MacArthur tábornok irányította.

A második világháború **az emberiség történelmének legtöbb halálos áldozattal járó** fegyveres összecsapása volt, mintegy 55 millió ember vesztette életét. (Az újabb kutatások – az öldöklő japán–kínai háború halottait is beleszámítva – már 70 millió áldozatról beszélnek.) A második világháború sok mindenben eltért az elsőtől; a **harcoló felek kölcsönös kegyetlensége**, főleg a keleti fronton, nem kímélte a polgári lakosságot, illetve számos helyen sor került módszeres **népirtásra** is. A nemzetiszocialista ideológia fajelmélete a **holokauszt szörnyű tragédiájához**, a megsemmisítő táborokban zajló tömeggyilkosságokhoz vezetett. 1945 tavaszán a szövetségesek 9 millió, különböző nemzetiségű kényszermunkást és 80 000 holokauszt-túlélőt szabadítottak ki a koncentrációs táborokból. A második világháború veszteségei után mindenki az **újraépítésben** és egy **hosszabb békés periódusban reménykedett**.

A kétpólusú világ kialakulása

Hogyan rendeződtek át a nagyhatalmi erőviszonyok?

A második világháború a nagyhatalmak helyzetét és erőviszonyait is alaposan megváltoztatta, mivel **sem Nagy-Britannia, sem Franciaország** nem tudta a **háború előtti pozícióját visszaállítani**. Nagy-Britanniát a háborús kiadások és a felgyülemlett adósságállomány **súlyos pénzügyi-gazdasági helyzetbe** hozta, és a következő években a „szűkösség évei” (áruhiány, jegyrendszere adott élelmiszerek, munkanélküliség) következtek.

A **Winston Churchill** vezette konzervatív párt 1945 nyarán **választási vereséget szenvedett** a szociális biztonságot hirdető Munkáspárttól. Az új kormányfőnek, Clement Attleenek rövidesen a **brit gyarmatbirodalmat fenyegető kihívásokra** is reagálnia kellett.

Franciaország 1940-ben öt hét alatt **katonai vereséget szenvedett**, és az ország **1944-ben** csak a **brit és az amerikai erőknek** köszönhetően **szabadult fel** a német megszállás alól.

Japán veresége 1945-ben

Milyen stratégiai céljai voltak korábban Japánnak? • Hogyan kezdődtek a katonai összecsapások a Csendes-óceán térségében? • Miért került a szigetország kiszolgáltatott helyzetbe 1945 elejére? • Mely térségeket tartották megszállva a japánok?

Hiroshima belvárosa az atomcsapás után

Charles de Gaulle tábornok

[...] a Szovjetunióknak a jelenlegi háborúból kedvező stratégiai határokkal kell kikerülnie, amelyek alapjául az 1941-es határoknak kell szolgálniuk. [...] Európa többi részén nem lehet megengedni erős szárazföldi hadseregekkel rendelkező különálló államok vagy államcsoportok létrejöttét. A háború utáni Európában csak egyetlen szárazföldi hatalom – a Szovjetunió – és egyetlen erős tengeri hatalom – Anglia – maradhat.

(Ivan Majszkij külügyi népbiztos-helyettes feljegyzése Molotov külügyi népbiztosnak; 1944. január)

A köztársaságot újjászervező **De Gaulle tábornokot** a „három Nagy” sokáig **nem tekintette egyenrangú partnernek**, és csak az 1945-ös jaltai konferencián dőlt el, hogy **Franciaország** is részt vehet a **német megszállási övezetek működtetésében**. Ennek háttérében az állt, hogy **Churchill tartott a szovjetek túlzott megerősödésétől**, ugyanakkor kérdéses volt, mennyire tudja majd a francia diplomácia a britekkel együtt megőrizni a kontinentális erőegyensúlyt.

Az emberek túlnyomó része úgy érezte, hogy a hitleri veszedelem nyomtalanul eltűnt a diadal sugárözönében. A három győztes nagyhatalomra nem vár egyéb feladat, mint az, hogy igazságos és tartós békét teremtsen, amelynek fennmaradása felett a Világszervezet őröködik. [...] Az éremnek azonban másik oldala is van. A közös veszedelem, amely eddig erős kötelék gyanánt kapcsolta össze a szövetséges hatalmakat, egyik napról a másikra megszűnt. Gondolataimban már a szovjet veszedelem lépett a náci ellenség helyébe. Nem tudtam szabadulni attól az aggodalomtól, hogy a demokráciák győztes seregei hamarosan szétszélednek, holott az igazi, a legkeményebb megpróbáltatás még hátravan.

(Winston Churchill: *A második világháború*; 1953)

- Mely területekre vonatkozott a Majszkij feljegyzésében szereplő „stratégiai határok” kifejezés?
- Mely országok területi integritását és létét fenyegette ez a szovjet törekvés?
- Miben bízott a szovjet külpolitika a háború utáni időszak tekintetében?
- Mitől tartott Churchill 1945-ben? Vitassuk meg, mennyire látta reálisan a helyzetet!

Már a világháborús erőfeszítések is megmutatták, hogy a **két szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió** fogja a háború utáni világpolitikát meghatározni. Mindez a **kétpólusú vagy bipoláris világ kialakulásához** vezetett. A **Szovjetunió hatalmas embervesztéséget** szenvedett (mintegy 23 millió áldozat), és az európai terület részét jelentős **infrastrukturális-gazdasági pusztítás** érte. Az öldöklő harcok során a vasúthálózat nagy részét felrobbantották, több ezer falut leromboltak, és a megmaradt települések tízezreiben is jelentős károkat szenvedtek a lakóházak. A háborút ennek ellenére győztesen befejező ország **nemzetközi tekintélye megnőtt**, a nyugati szövetségesek a szovjet diktátort, **Sztálint egyenrangú tárgyalópartnernek tekintették**.

Az **Amerikai Egyesült Államok pénzügyi-gazdasági ereje** megkérdőjelezhetetlen pozíciót biztosított Washington számára, ami katonai erővel, így **1949-ig az atomfegyver monopóliumával** is kiegészült. Mindenki számára nyilvánvaló volt, ha Washington visszatérne az első világháborút követő befelé forduló politikához, annak beláthatatlan következményei lennének a meggyengült Nyugat-Európa számára.

1945 nyarán senki nem tudta pontosan, mit akar Sztálin és a szovjet vezetés. A szovjet külügyek irányítója, **Molotov sikeresen rejtette el szándékaikat a nyugatiak előtt**. Roosevelt elnök a háború alatt úgy gondolta, hogy Sztálin be fogja tartani ígéreteit, így békés úton rendezhetők lesznek a problémák. Roosevelt halála után az új elnök, **Harry Truman** már **realisabban látta a szovjet külpolitikai törekvéseket**, de 1945-ben a szuperhatalmak közötti **ellentétek még nem voltak egyértelműek**.

Attlee brit miniszterelnök, Truman amerikai elnök és Sztálin szovjet pártfőtitkár a potsdami konferencián

Hogyan valósult meg a háborús bűnösök felelősségre vonása?

A háborús évek alatt elszabadult erőszakot nem lehetett egyik napról a másikra leállítani. A német megszállás alól felszabaduló Európa számos országában spontán népitéletek, lincselések történtek, amelyek során rögtönítélő bíróságok ítéleztek a németekkel együttműködő személyekről. Franciaországban ezeket lőtték agyon, és több tízezer nőt szégyenítettek meg, mert kapcsolatuk volt a megszállókkal. Hasonló megtorlásokat Belgiumban és Olaszországban is végrehajtottak. Tito partizánjainak bosszúhadjáratai ugyanakkor etnikai tisztogatásba torkolltak. A jugoszláv partizánok kegyetlenkedései az európai háború lezárása után is folytatódtak, 1945 májusában több tízezer már lefegyverzett horvát katonát és polgári személyt mészároltak le.

A háborús felelősök törvényes felelősségre vonásáról a győztes nagyhatalmak a potsdami konferencián egyeztettek, és úgy döntöttek, hogy egy nemzetközi bíróság fogja a náci főbűnösöket elítélni.

A nemzetiszocialista állam és haderő 22 elfogott vezetőjével szemben emeltek vádat Nürnbergben 1945 októberében. A Nemzetközi Katonai Törvényszék három új nemzetközi jogszabály alapján hozta meg a következő évben az ítéleteit. (Hármat közülük felmentettek. A többieket elítélték, tizenkettőt halálra, a többit börtönbüntetésre ítélték. A kivégzés előtti napokban Hermann Göring a cellájában öngyilkosságot követett el. Martin Bormann-nak a nemzetiszocialista párt titkárának halálos ítéletét a távollétében mondták ki.)

A potsdami konferencia után mindegyik országban igyekeztek törvényes mederbe terelni a felelősségre vonást. Kelet-Közép-Európa országaiban perek százezreit folytatták le, és a halálos ítéletek száma több ezerre tehető. (Csehszlovákiában kivégezték a háború alatti önálló Szlovákia németbarát államfőjét, vagy Romániában a németekkel együttműködő Ion Antonescu marsallt. A magyarországi népbírói perekről a 8. leckében lesz szó részletesebben.)

Nők nyilvános megszégyenítése Franciaországban

Hermann Göring, Rudolf Hess, Joachim von Ribbentrop és Wilhelm Keitel a vádlottak padján az első sorban

Béke elleni bűntettek	Támadó háború megindítása; háborús tervek kidolgozása és végrehajtása
Háborús bűntettek	A hadviselés jogába ütköző cselekmények, például hadifoglyok kínzása, kivégzése
Emberiség elleni bűntettek	A polgári lakossággal szemben politikai, faji vagy vallási okokból elkövetett kegyetlenkedések és gyilkosságok, népirtások

Háborús bűntettnek minősülő cselekmények a nemzetközi jog szempontjából

Végezzünk kutatómunkát! Kik voltak a képen látható személyek, és milyen szerepük volt a nemzetiszocialista Németország működtetésében? • Milyen ítéletet kaptak? • Ki volt az közülük, aki 1941-ben Nagy-Britanniába repült, hogy titokban egyeztessen a brit kormányfővel? • Nézzünk utána, mit jelent a „nullum crimen, sine lege” elv! • Miért ennek az elvnek az érvényesítésére próbált a védelem támaszkodni a per során? • Vitassuk meg, hogy a győztes szövetségesek mely háborús cselekedetei kerülhettek volna a nemzetközi háborús bűntettek besorolása alá!

Összegzés

Okok és következmények

- Milyen etnikai következményekkel járt a potsdami konferencia határozatainak végrehajtása?
- Hogyan alakult ki a szovjet befolyási övezet Kelet-Közép-Európában?

Történelmi változás

- Miért csökkent Nagy-Britannia és Franciaország befolyása a világpolitikára?

2. Együttműködés és szembenállás. A győztesek kapcsolata a háború után

Mely országok voltak a világ nagyhatalmai a 20. század elején? • Hogyan rendeződtek át az erőviszonyok az első világháborút követően?
• Mely nemzetek feletti szervezet törekedett a két világháború között fenntartani a békét? • Miért nem tudott hatékonyan tevékenykedni?
• Milyen érdekek és elképzelések mentén alakították ki Kelet-Közép-Európa határait a versailles-i békekonferencián?

Az Egyesült Államok elnöke és Churchill miniszterelnök a brit kormány képviselőjében [...]

6. Remélik, hogy a náci zsarnokság végleges szétzúzása után olyan békét teremtenek, amely minden nemzet számára lehetővé teszi, hogy saját határain belül biztonságban éljen, és amely biztosítékot nyújt arra, hogy minden ember minden országban félelem és szükség nélkül élhessen. [...]

8. Meg vannak győződve arról, hogy a világ valamennyi nemzetének gyakorlati vagy eszmei okokból el kell jutni odáig, hogy lemondjon az erőszak alkalmazásáról.

(Részlet az Atlanti Chartából; 1941. augusztus)

- Hogyan képzelte el Rooseveltt és Churchill a világháború utáni nemzetközi politikát?
- Értelmezzük a „minden ember minden országban félelem és szükség nélkül élhessen” kitételt!
- Milyen politikai berendezkedést utasít el ez a rövid részlet?

CÉLOK ÉS ELVEK

1. cikk. Az Egyesült Nemzetek célja, hogy fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot, és evégből hathatós együttes intézkedéseket tegyen a békét fenyegető bűncselekmények megelőzésére és megszüntetésére, a támadó cselekményeknek vagy a béke más módon történő megbontásának elnyomására, valamint békés eszközökkel, az igazságosság és a nemzetközi jog elveinek megfelelő módon rendezze vagy megoldja azokat a nemzetközi viszályokat és helyzeteket, amelyek a béke megbontására vezethetnek; [...]

2. cikk

3. A Szervezet összes tagjai kötelesek nemzetközi viszályaikat békés eszközökkel és oly módon rendezni, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe.

4. A Szervezet összes tagjainak nemzetközi érintkezéseik során más állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő bármely más módon nyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától tartózkodniuk kell.

(Az Egyesült Nemzetek alapokmánya, San Francisco; 1945. június 26.)

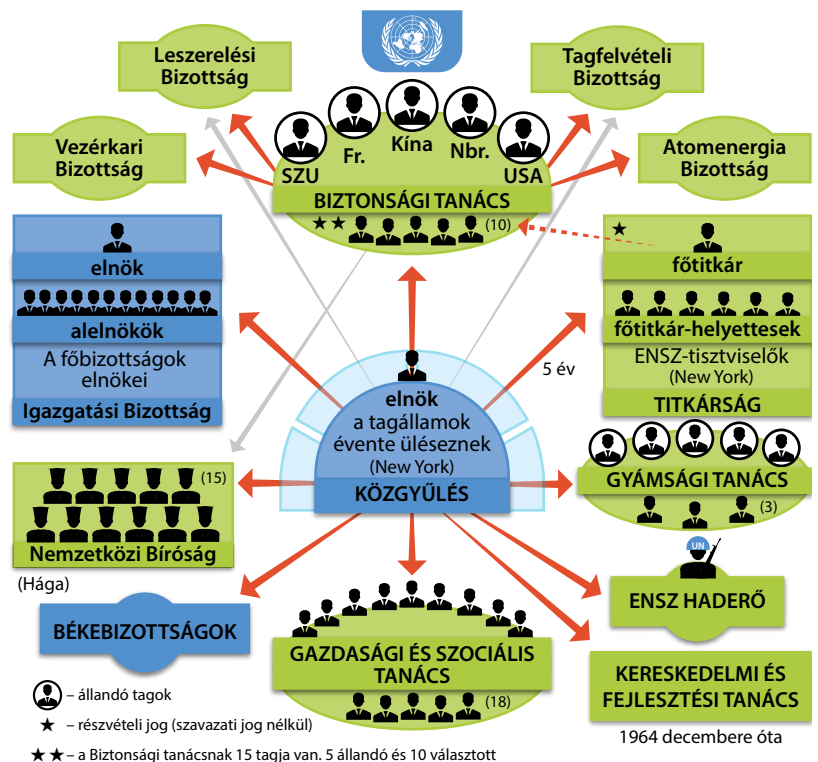
- Mi az ENSZ legfőbb célja?
- Melyek a szervezet legfontosabb alapelvei?
- Hogyan akarják az említett célokat megőrizni?
- Vitassuk meg, mennyire voltak reálisak 1945-ben ezek a célkitűzések!

Az ENSZ létrejötte

Milyen elvek alapján jött létre a világszervezet?

A háború utáni új **nemzetközi rend** alapjait már 1941 augusztusában az **Atlanti Chartában** lefektették. Az aláírók ebben elkötelezték magukat a **demokratikus alapelvek** mellett, valamint a dokumentum egyik pontja általános **háborútilalmat** is kimondott. Az újonnan felállítandó **világszervezetnek** a kudarcot vallott Népszövetség helyét kellett átvennie a harcok lezárását követően. Az **Egyesült Nemzetek Szervezete 1945 nyarán**, San Franciscóban alakult meg ötven ország részvételével. Az évek során a világ országai sorra csatlakoztak a szervezethez. Jelenleg 193 tagja van, néhány kivételtől eltekintve a világ összes szuverén állama ENSZ tagország. A szervezet alapokmányának tervezetét és szervezeti felépítését amerikai jogászok dolgozták ki. Munkájuk célja az volt, hogy az ENSZ képes legyen a **nemzetközi béke és biztonság megőrzésére**, da ha szükséges, akkor a **helyreállítására** is. Két legfontosabb testülete a **Közgyűlés** és a **Biztonsági Tanács**.

A Közgyűlés az ENSZ legfőbb tanácskozó testülete. Ebben minden tagország méretétől, gazdasági és katonai erejétől függetlenül egy szavazattal rendelkezik. Minden évben egy ülésszakot tart. Minden békére és biztonságra vonatkozó kérdésben tanácskozási

Az ENSZ felépítése

joga van. Ajánlásokat tehet a nemzetek közötti feszültségek békés rendezésére, az alapvető emberi jogok és szabadságok megvalósulásának előmozdítására. A Közgyűlés választja meg a **Biztonsági Tanács** nem állandó tagjait, valamint öt évre a szervezet **Főtitkárát**, aki az ENSZ tisztviselők munkáját irányítja.

A Biztonsági Tanács (BT) öt állandó tagja: Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Szovjetunió, Kína, Franciaország. A többi, úgynevezett nem állandó tagot a Közgyűlés választja; kezdetben hatot, 1965-től tízet. A BT legfőbb feladata a **béke megőrzése**. Jogában áll fegyverembargót (fegyverbeviteli tilalmat), utazási korlátozásokat, gazdasági **szankciókat** kiszabni azon országokra, amelyek a békét fenyegetik. Végső esetben **fegyveres kényszerintézkedéssel** is felléphet háborúval fenyegető, vagy azt indító országgal szemben. A BT minden állandó tagja **vétójoggal** rendelkezik. Így megakadályozhatja, hogy a többi tagország az ő érdekeivel szembeni határozatot fogadjon el.

Az ENSZ Alapokmánya arról is rendelkezik, hogy gazdasági, szociális, kulturális, nevelésügyi és egészségügyi téren a jelentős kormányközi szervezeteket össze kell kapcsolni az ENSZ tevékenységével. Több ilyen szervezet a **Gazdasági és Szociális Tanácson** keresztül kapcsolódik a világszervezethez. Ezek a szervezetek autonóm módon, saját költségvetésük mellett tevékenykednek, felettük az ENSZ ellenőrző vagy beszámoltató tevékenységet végez. Ilyen szakosított intézmények többek között az **ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO)**, amely a szegénység és az éhínség enyhítésért dolgozik a világban. Az **Egészségügyi Világszervezet (WHO)** az egyes országok közötti technikai együttműködést támogatja az egészségügy területén. Programokat hajt végre betegségek megszüntetése érdekében. A **Nemzetközi Valutaalap (IMF)** feladata az egyes országok közötti pénzügyi együttműködés segítése, átmeneti hiteleket nyújt a tagországoknak a pénzügyi mérlegük kiegyensúlyozásához. A **Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA)** a világ központi fóruma a békés atomenergia-felhasználás ellenőrzésére.

Az ENSZ a mai napig **nem rendelkezik állandó saját haderővel**, a főleg **békefenntartásra bevetett ENSZ-katonákat** a BT határozata után **az egyes tagállamok állítják ki. Az ENSZ költségeihez az egyes tagállamok pénzügyi erejükhöz mérten járulnak hozzá.** Az ENSZ működése még napjainkban is az 1945-ben kialakított struktúrákon alapszik. A szervezet reformja időről időre felmerül, hogy a világszervezetet az elmúlt több mint 70 év változásaihoz igazíthatassák.

A holokausz elborzasztó példát szolgáltatott arra, hogy az alapvető jogokat egy-egy állam törvényalkotása eltiporhatja. Ezért a nagyhatalmak fontosnak tartották az **emberi jogok védelmének nemzetközi szintre emelését**. Ennek a törekvésnek lett az eredménye az 1948-ban közzétett **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata**. Ez a dokumentum mintaként szolgált az egyes tagállamok **belső jogfejlődésének**.

- Milyen célból született meg a fenti nyilatkozat?
- Mely korábbi jogdokumentumok szolgáltak előzményként?
- Hogyan kapcsolódott a nyilatkozat a közelmúlt eseményeihez?
- Milyen alapvető jogok jelentek meg a forrásrészletben?

Az ENSZ alapokmányának aláírása 1945. június 26-án

Hol jelent meg először a történelemben a vétójog, és kik rendelkeztek vele? • Melyik ország belpolitikai életét bénította meg a kora újkorban a nemesi vétójog? • Miért „kétélű fegyver” a vétójog? • Vitassuk meg, mire használták fel a nagyhatalmak a vétójogukat az ENSZ BT-ben! • Nézzünk utána, milyen világpolitikai ügyek rendezését lassíthatja napjainkban a vétó!

1. cikk

Minden emberi lény szabadon születik, és egyenlő méltósága és joga van. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymással szemben testvéri szellemben kell hogy viseltessenek.

3. cikk

Minden személynek joga van az élethez, a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz.

9. cikk

Senkit sem lehet önkényesen letartóztatni, őrizetbe venni vagy száműzni.

18. cikk

Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához, ez a jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind nyilvánosság előtt, mind a magánéletben oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.

(Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata; 1948)

A párizsi békeszerződések

Melyik nagyhatalom érdekei alapján döntöttek a határok kérdésében?

Európa határai 1923-ban és 1949-ben

Mely térségben történtek jelentős változások?
 • Hogyan módosultak a lengyel határok? • Mi lett Kelet-Poroszország sorsa? • Melyik ország szerezte meg a legtöbb területet a második világháborúban?

A második világháborút a **párizsi békekonferencia** zárta le. A nagyhatalmak által létrehozott **Külgügyminiszterek Tanácsa** készítette elő a békeszerződéseket. A tervezeteket 1946 nyarán Párizsban rendezett konferencián tárgyalták meg, majd a **vesztes országok képviselői** (Bulgária, Finnország, Magyarország, Olaszország, Románia) **1947. február 10-én írták alá a békeszerződéseket**. Mivel **Németországban** továbbra is fenntartották a **megszállási zónákat**, és az **országnak nem volt hivatalos kormánya**, ezért a németeket nem hívták meg a tárgyalóasztalhoz. Ugyanakkor kijelölték az ország határait; nyugaton az első világháború utáni határokat állították vissza, keleten viszont egy nagyjából kétszáz kilométeres sávot Lengyelországhoz csatoltak. **Kelet-Poroszországot felosztották** Lengyelország és a Szovjetunió között. A békeszerződés **Lengyelországot gyakorlatilag nyugatabbra tolt**, mivel a szovjet–lengyel határ lényegében az 1939-es Molotov–Ribbentrop-paktum által meghatározott vonalra került, cserébe a lengyeleket a **német területek rovására kárpóolták**. Már az előkészítő tárgyalások során egyértelművé vált, hogy a **kelet-közép-európai ügyekbe a szovjetek nem tőrnek beleszólást**, emellett az 1939 és 1941 közötti területek megtartásának jogi szentesítésére is törekednek.

Tekintsük át a táblázatot, és keressük meg a fenti térképeken vagy a történelmi atlaszban a jelzett területeket! • Melyik vesztes ország írta alá a számára területileg legkedvezőtlenebb békeszerződést?

Bulgária	Az országot 45 millió dolláros jóvátétel terhelte, amelyet Görögországnak és Jugoszláviának kellett fizetnie, ugyanakkor Bulgária megtarthatta a románoktól 1940-ben átcsatolt Dél-Dobrudzsát.
Finnország	Az országnak 300 millió dollár jóvátételt kellett fizetnie a Szovjetunióknak, emellett elveszítette azokat a területeket, amelyeket a szovjetek az úgynevezett téli háború során 1940-ben elfoglaltak.
Magyarország	Visszaállították a trianoni határokat, sőt Csehszlovákiához három kisebb községet is átcsatoltak. Kárpátalja egy csehszlovák–szovjet megállapodás értelmében a Szovjetunióhoz került. Magyarországra 300 millió dollár jóvátételt szabtak ki.
Olaszország	Elveszítette az afrikai gyarmatait (Líbia, Etiópia, Olasz-Szomália, Eritrea), illetve elismerte Albánia függetlenségét. Jugoszláviához csatolták az Isztriai-félszigetet és Fiumét (Rijekát), emellett 360 millió dolláros jóvátétel megfizetésére kötelezték.
Románia	Visszacsatolták Észak-Erdélyt, ugyanakkor elismerte Bukovinának és Besszarábiának a Szovjetunióhoz, illetve Dél-Dobrudzsának Bulgáriához való csatolását. Az országot 300 millió dollár kifizetésére kötelezték.

A békeszerződések főbb határozatai

A szovjet erőpolitika és következményei

Hogyan tekintett Moszkva a kelet-közép-európai országokra?

A **sztálini diktatúra elnyomása** nem enyhült a Szovjetunióban a második világháború után sem, sőt a rendszer egyre több irracionális választ adott az újabb kihívásokra. A német hadifogságból hazatérő **szovjet, illetve a Vörös Hadsereg fogságába esett német, magyar és japán katonákat munkatáborokba szállították**. Emellett a szovjetek az általuk megszállt területekről több **százezer polgári személyt is kényszermunkára** vittek, akiket jogtalanul, sokszor a nyílt utcán, minden indok nélkül fogtak el.

A **Gulag** (Javítómunka-táborok Főigazgatósága) **táborai**ban 1947-ben közel 2,5 millió embert dolgoztattak (útépítés, ércbányászat, mezőgazdasági munkák). Eközben a **szovjet átlagpolgárok szociális helyzete inkább romlott**, a megszokott áruhiányon kívül újra **élelmiszerhiány** lépett fel, és egyes régiókban **éhínség pusztított**. A nagyvárosok évekig riasztó lakáshiánnyal küszködtek, sokszor négy-öt család lakott egy lakásban. A **sztálinista gazdaságpolitika** továbbra is a **nehézipar fejlesztését** erőltette, az állami beruházások döntő része áttételesen a **hadsegfejlesztést** szolgálta.

Habár a **kommunista diktatúra** hivatalosan a népek egyenlőségét hirdette, ennek ellenére **továbbra is elnyomott különböző népcsoportokat** (például krími tatárok, csecsenek vagy volgai németek), illetve **fellépett az 1950-es évek elejétől a zsidókkal szemben is**. A sztálini diktatúra utolsó éveiben kezdődő **antiszemita kampány** – változó mértékben – **végigkíséri a következő évtizedeket**.

A normát úgy emelték, hogy bebizonyították teljesíthetőségét: ha például a hőmérséklet (mínusz) ötven foknál alacsonyabb volt, a munkanapot jegyzőkönyvileg törölték, vagyis azt írták, hogy a foglyok nem mentek ki dolgozni – valójában igenis kihajtották őket, s amit ezeken a napokon ki tudtak préselni belőlük, azt szétosztották a többi napra, ezzel növelve a teljesítmény százalékát. (Akik pedig ezeken a napokon fagytak meg, azokat a szolgálatkész egészségügyi részleg más címen írta le. Akik meg visszafelé lemaradoztak, vagy már nem bírtak menni, vagy ernyedni inakkal négykézláb kúsztak, azokat a konvoj agyonlődözte, hogy meg ne szökjének, amíg visszatérnek értük.) [...] És hogyan etették mindezt az embereket? A kondért megtöltötték vízzel, beleszórtak némi piszkos apró krumplit, s még ez volt a jó, mert többnyire csak megfeketedett káposzta, céklalevél és mindenféle szemét jutott bele. Meg bükköny, korpá, azt nem sajnálták. [...] Ezekért a vizes lötyökért, mely nem képes pótolni a test energiaszükségletét, az ember elégeti izmait az erejét meghaladó munkában, és az élmunkások és sztahanovisták előbb jutnak a föld alá, mint a munkamegtagadók. [...] A mi átkozott Szigetvilágunkat el sem lehetne képzelni a forró nap alatt: a mi szigeteinket örök hó borítja, örökké főrgeteg zúg felettük.

(Alexandr Szolzsenyicin: *A Gulag szigetvilág*)

- Milyen „szigetekről” beszél az író?
- Miért és hogyan kerültek oda az emberek?
- Milyen körülmények között éltek ott a fogvatartottak?
- Mi volt a célja ezeknek a táboroknak?

A Szovjetunió a **legyőzött országok erőforrásait** saját újjáépítésének fedezetére fordította. A vesztes országoknak **jóvátételt** kellett fizetniük, és saját költségvetésükből finanszírozták a területeükön állomásozó **szovjet csapatok ellátását**. Ezalatt a szovjetek komplett gyári berendezéseket, szállítóeszközöket, késztermékeket

Vasútépítésre kirendelt rabok

Milyen politikai és gazdasági célból működött a kommunista diktatúra a Gulag táborait?

Alexandr Szolzsenyicin (1918–2008). A tüzérszázadost 1945-ben vették őrizetbe, mert bírálta a sztálini rendszert egyik levelében. Szovjetellenes tevékenységgel vádolták meg, és nyolc év kényszermunkára ítélték

Nézzünk utána Szolzsenyicin írói munkásságának! • Milyen irodalmi elismerésben részesült, és hogyan fogadta tevékenységét a kommunista hatalom a Szovjetunióban?

Nem lehet észre nem vennünk azt a tény, hogy azok a szabadságjogok, amelyeket az egyének élveznek az egész brit birodalomban, nem érvényesülnek jelentős számú országban, amelyek közül egyesek igen hatalmasak. Ezekben az államokban ellenőrzést kényszerítenek az egyszerű népre különböző fajtájú politikával, amely idegen a demokrácia előtt. [...] Félelem nélkül kell azonban állandóan hirdetnünk a szabadság és az emberi jog elveit, amelyek az angolul beszélő világ közös örökségét jelentik. [...] Mindez azt jelenti, hogy minden ország népének joga van és hatalmának kell lennie alkotmányos keretek között szabad titkos választások alapján megválasztani vagy megváltoztatni annak a kormánynak a jellegét vagy formáját, amely alatt élnek, hogy szólás- és gondolat szabadságnak kellene uralkodnia [...]. Ez az angol és az amerikai nép üzenete az emberiségnek. [...] Árnyék borult arra a színpadra, amelyet legutóbb a szövetségesek győzelme megvilágított. [...] A Balti-tenger mellett fekvő Stettintől [ma: Szczecin] az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedik le Európára. E vonal mögött vannak Közép- és Kelet-Európa régi államainak összes fővárosai – Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest, Belgrád, Bukarest és Szófia. Mindezek a híres városok és országuk lakossága a szovjet szférában fekszik, és valamilyen formában alá van vetve nemcsak a szovjet befolyásnak, hanem Moszkva egyre nagyobb mértékű ellenőrzésének. [...] Nem hiszem azt, hogy Oroszország háborút kíván. Ők a háború gyümölcsét kívánják [...]. Abból, amit a háború alatt orosz barátainknál és szövetségeseinknél láttam, arra a meggyőződésre jutottam, hogy semmi sincs, amit annyira csodálnának, mint az erőt, és semmivel szemben nem táplálnak kevesebb tiszteletet, mint a katonai gyengeséggel szemben. [...] Ha a nyugati demokráciák összetartanak, szigorúan ragaszkodva az ENSZ alapokmányának az elveihez, hatalmas lesz befolyásuk ezen elvek támogatására [...].

(Churchill fultoni beszéde; 1946. március 5.)

- Mire hívta fel Churchill a figyelmet a beszédében?
- Hogyan ábrázolta a háború lezárása óta eltelt időszakot? Milyen értékek mellett áll ki?
- Nézzünk utána, mire használják a vasfüggőnyt a színházakban! Miért használta az egykori brit miniszterelnök ezt a kifejezést a politikai események leírására?
- Vitassuk meg, hogyan reagálhattak Moszkvában a beszédre! Mely részletekből olvashattak ki fenyegetést?

Összegzés

Történelmi változás

- Milyen területi változások történtek Kelet-Közép-Európában a párizsi békeszerződések nyomán?
- Milyen események vezettek a nagyhatalmak közötti viszony megromlásához?

Történelmi jelentőség

- Milyen elvek és elképzelések fogalmazódtak meg az Egyesült Nemzetek Szervezetének megalapításakor?
- Hogyan épül fel az ENSZ szervezete, és miként tükrözi az 1945-ös nagyhatalmi erőviszonyokat?

szállítottak el, így 1945 és 1955 között mintegy 13 milliárd dollárnak megfelelő **erőforrást vontak ki a régióból.**

Az Amerikai Egyesült Államok és nyugati szövetségesei, illetve a Szovjetunió közötti viszonyt hamar kikezdte, hogy **Moszkva** nemcsak biztonságpolitikailag kívánta uralni az általa katonailag megszállt zónát, hanem **elkezdte felszámolni ezekben a szabadságjogok érvényesülését és a kommunistáktól független politikai erőket.** Aggodalmat keltett az is, hogy vajon a Szovjetunió, ha módja van rá, nem kísérel-e meg ellenőrzését további, általa meg nem szállt területekre is kiterjeszteni.

Görögországban 1946 tavaszától **polgárháború kezdődött** a kommunista partizánok és a britek által támogatott koalíciós kormány között. A **nyugati szövetségesek** a jaltai megállapodás megszegésén túl a kelet-közép-európai országokban **a kommunista pártok erőszakos hatalomra juttatása, valamint a térség gazdasági kirablása miatt** is több ízben tiltakoztak – eredménytelenül. Az ellenzékbe szorult **Churchill** nemegyszer **hangot adott annak, hogy Európa két részre szakadt, ő használta először a „vasfüggöny” kifejezést.** Sztálin a beszéd elhangzása után háborús uszítónak nevezte a volt brit miniszterelnököt.

Történelemszemmel

Milyen elképzelései voltak Sztálinnak az 1945 utáni világrendrőről?

A második világháború nem változtatta meg a Szovjetunió bel- és külpolitikáját. Sztálin a háború után is fenntartotta a fenyegetettség érzését, és a társadalmat további erőfeszítésekre sarkallta. Nyilatkozataiban hangoztatta, hogy a kapitalista országok a szocialista berendezkedés megsemmisítésére törekednek, ezért fokozni kell a háborús készséget. A történészek egy része elveti, hogy Sztálin egy újabb világháborút akart volna kirobbantani, de tény, hogy gyorsan megkezdte saját rendszerét ráerőltetni Kelet-Közép-Európa és Délkelet-Európa megszállt országaira. Moszkvából nézve a térség egyfajta biztonsági zónát jelentett, olyan érdekszférát, amelyet saját katonapolitikai törekvéseinek vethet alá.

Ez a háború eltér a múltbéli háborúktól: ha valaki területeket foglal el, ezekre a területekre rákényszeríti a saját társadalmi rendszerét. Ahova a hadserege eljut, ott a saját rendszerének szerez érvényt. Másképp nem is volna lehetséges.

(Sztálin kijelentése egy jugoszláv pártdelegációval folytatott beszélgetésen; 1945. április)

Hogyan rendelkezett a jaltai konferencia a szovjet hadsereg által elért országok politikai jövőjéről? • Mennyire gondolhatta komolyan Sztálin a jaltai nyilatkozatot? • Vitassuk meg több szempontból is, vajon felszabadították-e, vagy megszállták a szovjetek Kelet-Közép-Európát!

3. A hidegháború kezdete 1947–1953

Milyen szerepet szántak a nagyhatalmak az ENSZ-nek? • Milyen magasztos célokat fogalmaztak meg a megalakulásakor? • Mennyiben változott a szovjet belpolitika 1945 után? • Miért nem sikerült fenntartani a nagyhatalmak közötti együttműködést?

Európa 1955 után

A Truman-elv meghirdetése

Miért változott meg az Amerikai Egyesült Államok külpolitikája?

A Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok **diplomáciai kapcsolatai 1947-ben látványosan megromlottak**. Az Európa közepén állomásozó szovjet hadsereggel szemben a legyengült európai államok nem tudtak érdemi erőt szembeállítani. A **nyugati országok** biztonságuk érdekében maguk is **kívánták, hogy Washington katonai ereje tartósan jelen maradjon Európában**, és biztosítsa az erőegyensúlyt a Szovjetunióval szemben. A második világháború után a washingtoni kormányzat is úgy látta, hogy – ellentétben az első világháború befejezését követő politikájukkal – a kontinensen kell maradnia **a tartós stabilitás érdekében**. Ez akkor vált egyértelművé, amikor a brit kormány bejelentette, hogy nem tudja megadni azt a segítséget Törökországnak és Görögországnak, amelyre szükségük van ahhoz, hogy ellenállhassanak **a Szovjetunió befolyásszerző törekvéseinek**.

A Szovjetunió **ellenőrzést** akart szerezni a **fekete-tengeri tengerszorosok fölött**, ennek érdekében diplomáciai nyomás alá helyezte Törökországot. Ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy a **szovjet** befolyásszerző törekvések nem állnak meg a **Jaltában és Potsdamban kijelölt határoknál**. Emellett **Görögországban polgárháborút** robbantottak ki Jugoszláviából támogatott partizáncsapatok. Ezekre válaszul az Egyesült Államok kormánya az aktív beavatkozás mellett döntött, és Truman elnök meghirdette a **feltartóztatás politikáját**. Ezt a politikai elhatározást **Truman-elvnek**, vagy más néven **Truman-doktrínának** hívjuk. A doktrína egy katonai

A világ néhány országának népeire legutóbb akaratuk ellenére totalitárius rendszereket kényszerítették rá. [...] A világtörténelem jelen pillanatában csaknem minden nemzetnek választania kell a két életmód alternatívája között. A választás nagyon gyakran nem szabad. Az egyik életforma a többség akaratán alakul, jellemzői a szabad intézmények, a népképviselői kormányzás, a szabad választások, az egyéni, a szólás- és vallásszabadság biztosítása, a politikai elnyomás alóli mentesség. A másik életforma alapja, hogy a kisebbség ráerőszakolja akaratát a többségre. Terror és elnyomás uralkodik, a sajtót cenzúrázzák, a választások eredményeit meghamisítják, és elfojtják az egyéni szabadságot. Meggyőződésem, támogatnunk kell a szabad népeket abban, hogy a saját módjukon alakítsák ki saját sorsukat. [...] A világ szabad népei ránk számítanak, hogy támogatjuk őket szabadságjogaik fenntartásában. (Truman elnök beszéde az amerikai törvényhozáás előtt; 1947. március 12.)

- Milyen két táborra osztotta fel az elnök a világot?
- Mely különbségek távolítják el egymástól ezt a két világot?
- Mi volt a Truman-elv lényege?

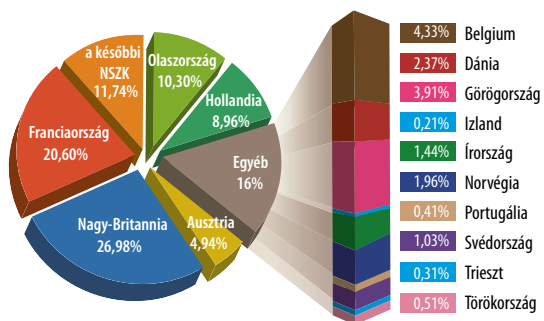

A Marshall-segélyt népszerűsítő plakát

Hogyan ábrázolták az Európai Újjáépítési Program (ERP) hatását?

George Marshall amerikai külügyminiszter

A Marshall-segély országoként 1948 és 1951 között (közvetlen segély és hitel)

Mivel magyarázták a Marshall-terv szükséges-ségét? • Milyen pozitív változásokat vártak tőle? • Mely európai régió maradt ki a Marshall-segélyből?

és politikai irányelv, aminek figyelembevételével születnek a döntések. A Truman-doktrína alapján az **Egyesült Államok kormánya pénzügyi támogatást** adott a görög kormánynak, mely így 1949-re legyőzte a partizánegységeket. Törökország pedig megőrizte függetlenségét.

A Marshall-segély

Miért maradtak ki a kelet-közép-európai országok a támogatásból?

Európában a második világháború után a gazdasági kibontakozás feltételei kezdetben igen kedvezőtlenül alakultak. A **kontinens** nagy része **újjáépítésre szorult**, a főbb nyugat-európai országok maguktól nem tudták megtalálni a növekedés útját. **Nem állt rendelkezésre** elegendő **tőke** sem, amely új, korszerű üzemeket teremthetett volna, miközben a lakosság ellátása a legtöbb terméksoportból a tengerentúlról történt. Ezáltal a **nyugat-európai országok külkereskedelmi mérlege** – elsősorban az Amerikai Egyesült Államok felé – **rendkívül negatív volt**, azaz jóval többet importáltak, mint amennyit exportálni tudtak.

A gazdasági problémák szinte mindenhol **súlyos szociális problémákkal** (például munkanélküliség, áruhiány, jegyrendszer) társultak. Az európai országok gazdasági nehézségeit az **Amerikai Egyesült Államok a Marshall-segéllyel** kívánta megszüntetni. George Marshall külügyminiszter 1947 júniusában hirdette meg azt a gazdasági segélyprogramot, amely **rendkívül bőkezű támogatást biztosított**. A **Marshall-terv** révén a washingtoni kormányzat hozzájárult **Európa újjáépítéséhez** és a **piacgazdaságok fellendítéséhez**. Ennek érdekében komoly áldozatokat vállalt, a Marshall-segély összege meghaladta a 13,5 milliárd dollárt. Az amerikai gazdaságnak is érdekében állt a **Marshall-segély** végrehajtása, hiszen hosszabb távon **szüksége volt az európai partnerekre**. Ugyanakkor politikai szándék is meghúzódott a döntés hátterében, hiszen a szociális bizonytalanságok felszámolásával bízni lehetett abban, hogy visszaszorulnak a nyugat-európai országokban megerősödött kommunista pártok. (Franciaországban és Olaszországban 1947 májusában szorították ki a kormányból a kommunistákat.)

A Marshall-segély felhasználásának koordinálására létrehozott szervezet (Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet) hatékonyan hangolta össze az érintett országok gazdaságpolitikáját. A **segélyprogram segítségével** gyors gazdasági növekedés indult be, és 1950-re **Nyugat-Európa gazdasági teljesítménye** meghaladta a háború előtti szintet, majd a továbbiakban **gyorsan nőtt**. Ugyanakkor a **Szovjetunió tervutasításos gazdaságával**, az elzárkózó diktatórikus rendszerével nem tudott és **nem is akart**

Európa teljes üzleti struktúrája összeomlott a háború idején [...]. A dolog lényege az, hogy Európa szükségletei a következő 3-4 évben sokkal nagyobbak a külföldi – főleg amerikai – élelmiszerek és alapvető termékek iránt, mint amiért jelenleg fizetni képes, ezért további segítségre van szükségük, e nélkül igen súlyos gazdasági, szociális és politikai nehézségekkel kell szembenéznünk [...]. Eltekintve mindennek a világhelyzetre gyakorolt demoralizáló hatásától, s annak lehetőségétől, hogy az emberek kétségbeesett helyzete zavargásokat válthat ki, az Egyesült Államok gazdaságára gyakorolt hatása is világos lehet előttünk. Ezért logikus, hogy az USA-nak minden módon közre kell működnie a világ egészséges gazdasági rendjének helyreállításában, mert nélkül nem lehet politikai stabilitás és biztos béke sem.

(A Marshall-terv bejelentése a Harvard Egyetemen; 1947. június 5.)

beilleszkedni egy az Amerikai Egyesült Államok által meghatározott szabadkereskedelmi rendszerbe. Bár Molotov szovjet külügyminiszter is részt vett azokon a tárgyalásokon, amelyek előkészítették a program beindítását, de annak **elfogadása a sztálinista gazdaságpolitika megtagadását** jelentette volna. Emellett **Moszkva** még kevésbé kívánta megengedni az ellenőrzése alá került országoknak, hogy részt vegyenek multilaterális nemzetközi intézményekben és programokban, mert **attól tartott**, hogy így **elveszítené befolyását a térségben**. Ezért a **szovjetizálódó közép-európai államoknak el kellett utasítaniuk** a Marshall-segélyben való részvételt.

A térség helyzetét súlyosbította, hogy a Szovjetunió a Marshall-segély összegénél nagyobb értékű tőkét, ipari berendezést és árucikket vont ki az egyes országokból. Kelet-Közép-Európa országait **Moszkva 1949-ben egy új gazdasági szervezetbe tömörítette**. A létrehozott **Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) közvetlen árucserre-egyezmények** keretében működött, az úgynevezett barterkereskedelem a piacgazdasági viszonyok kizárását jelentette.

A kelet-közép-európai térség szovjetizálása

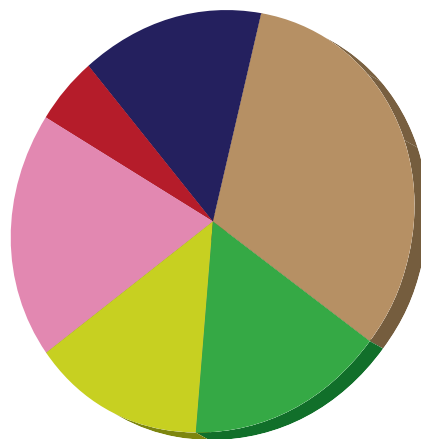
Milyen lépésekben valósult meg a kommunista diktatúra kiépítése?

A **szovjetizálás** „menetrendje” nagyjából mindegyik országban azonos intézkedések során zajlott. Először egy **szovjetbarát kormányt** neveztek ki, amely népfrentjellege miatt **koalíciós alapon szerveződött**, de a **kulcspozíciók** (belügy, igazságügy, gazdaság, titkosszolgálatok) már **kommunista miniszterek** kezébe kerültek. A térségben végrehajtott **radikális földreformok** felszámolták a nagybirtokrendszert. A **közigazgatásban** történő elbocsátásokkal **kiszorították a polgári pártok embereit**, helyükre kommunista párttagok kerültek.

A folyamatnak **látszólag demokratikus „álarcot”** azzal adtak, hogy mindenhol **választásokat tartottak**, amelyek során **számos visszaélés, csalás** történt. A választásokon a kommunisták rendszerint több demokratikus párttal közös listán indultak, így a tényleges támogatottságukat nem lehetett mérni.

1947. szeptember végén szovjet kezdeményezésre alakult meg a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform), amelynek révén **Moszkva szorosabban igyekezett kontrollálni a kelet-közép-európai kommunista pártokat**. Ez jelezte, hogy a hatalomra segített kommunista pártoktól a régió minden országában a **szovjet társadalmi és politikai berendezkedés szigorú átvételét** várja el a Szovjetunió. Az eseményeket ezt követően már a titkosszolgálatok alakították; mindenféle **törvénytelen eszközzel** (koholt vádak, koncepciók) **kiszorították** előbb az **ellenzéki pártok**, majd a **koalíciós partnerek politikusait** a közéletből. Sokan börtönbe kerültek, vagy Nyugatra emigráltak, de számos kivégzést is végrehajtottak.

A folyamatot az is megkönnyítette, hogy számtalan kommunista beépült a polgári pártokba, és a kellő pillanatban elkezdtek azt bomlasztani. Az így **szétzilált többpártrendszer** sorsát végül az úgynevezett munkáspártok egységének kimondása pecsételte meg, ekkor a **kommunista párt magába olvasztotta** a már korábban „megtisztított” **szociáldemokrata pártot**. **1948-ra** egyértelművé vált, hogy **Moszkva nem tűr meg** semmilyen **önálló politikai irányvonalat**.

Élelmiszer, takarmány, trágya:	32,1%
Üzemanyag:	15,5%
Gyapot:	14%
Egyéb nyersanyag és félkész termék:	18,8%
Dohány:	4,4%
Gépek és járművek:	14,3%

A Marshall-segély összetétele

A kommunista hatalomátvétel 1944–1945 között a szovjet katonai ellenőrzés alá került térségben nem feltétlenül egy előre meghatározott egységes mátrix szerint ment végbe, bár három fő tényező azonosítható:

1. a Szovjetunió és a helyi kommunista pártok döntő befolyása a belső politikai eseményekre,
2. a Nyugat által csak félszívrrel támogatott nem kommunista erők fokozatos felszámolása,
3. a szövetségesek viszonyának romlása, amely hozzájárult az egymással szemben álló ideológiai és katonai tömbök kialakulásához.

[...] Sztálin döntését a szovjet típusú rendszert működtető kelet-európai kormányok létrehozásáról 1947 őszén sokkal inkább taktikai, mintsem ideológiai megfontolások vezették. Kelet-Európa a szovjet vezetés számára elsősorban egy kiterjedt biztonsági zónát jelentett: a szovjet jelenlét jellette a területi konfliktusokat e térségben, Moszkva prioritása pedig az európai határok és az új állami és társadalmi berendezkedés mielőbbi stabilizálása lett.

(Stefano Bottoni: *A várva várt Nyugat*. Kelet-Európa története 1944-től napjainkig. Budapest; 2015. MTA Történettudományi Intézet, 46. oldal)

- Hogyan értékeli a történész a kommunista hatalomátvételek menetét?
- Mennyire voltak tudatosak szerinte a szovjet lépések?
- Hogyan értelmezhető a „biztonsági zóna” kifejezés?

Kelet-Közép-Európa szovjetizálása

A szovjet hatóságok 1945 nyarán az általuk megszállt övezetben engedélyezték a pártok megalakítását, de szabad választásokat a későbbiekben sem tartottak. Négy párt szerveződött ekkor újjá; a kommunista, a szociáldemokrata, a kereszténydemokrata és a liberális párt. A következő évben összeolvadt a két baloldali párt. A nyugati zónákban bevezetett valutareform és a berlini blokád felgyorsította a két német állam kialakítását. A nyugati területen zajló lépésekre (alkotmányozás, választások) válaszul keleten is életbe léptették a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) alkotmányát. Habár formálisan fenntartották a többpárti koalíciós kormányt, az irányítás egyértelműen a kommunisták által uralt egységes munkaspárt kezében volt.

Az országban már 1945-től érvényesült a szovjet akarat, a háború végén kommunista dominanciájú egységkormányt hoztak létre. Moszkva elutasította a londoni emigrációs kormány hazatérését, a lengyel–szovjet kapcsolatokat az 1940-es katyni vérengzés ténye is terhelte. Az országban a kommunisták 1947 elején választási csalással megerősítették pozíciójukat, majd kiszorították a demokratikus pártokat a közéletből.

A szabad választásokat 1945-ben a kommunisták nyerték meg (38%-kal), de 1948 februárjáig fenntartották az együttműködést a polgári pártokkal. Ekkor erőszakos eszközökkel kiszorították a nem baloldali erőket a koalícióból, és felszámolták a többpártrendszert.

A szovjetek nyomására 1945 februárjában I. Mihály király új kormányt nevezett ki, amelyben már kommunista politikusok is helyet kaptak. A szovjetbarát kormány helyzetét tovább erősítette, hogy Moszkva elismerte a román igényeket Észak-Erdélyre. 1946 őszén választási csalással és erőszakkal a kommunisták megszilárdították a pozíciójukat, majd a következő évben felszámolták a többpártrendszert. I. Mihály 1947 végén távozott az országból.

1945 márciusában Tito vezetésével kommunista többségű kormány jött létre, néhány emigrációból hazatért politikus bevonásával. Az országban hónapok alatt megkezdődött a szovjet gazdasági modell másolása, a polgári politikusok 1945 őszén távoztak a kormányból. Tito a választásokon megerősítette a hatalmát, majd egypártrendszert vezetett be.

Az országban 1944 ősztől példátlan véres leszámolások kezdődtek, a nyugati hatalmak el sem ismerték az 1945 őszen megtartott választások eredményét. 1947-ben kivégezték az egyik vezető ellenzéki politikusot, majd az újabb választások után a kommunisták kiépítették az egypártrendszert.

A kommunista partizánerek nem engedték ki a kezükből a hatalmat, 1945-ben véres leszámolásokkal megszabadultak az ellenzéki erőktől. Az év végén megrendezett választásokon már csak a kommunista népfontra lehetett szavazni.

Hogyan lett a „jó kommunista” Titóból „imperialista bérenc”?

Jugoszlávia 1945-ben a szocialista társadalmi és gazdasági átalakulás élharcosaként hónapok alatt bevezette azokat az intézkedéseket, amelyeket a többi kelet-közép-európai országban csak évekkel később valósítottak meg. Tito – már csak második világháborús múltja miatt is – nagy tekintélyre tett szert, és Jugoszláviából egyfajta „bezzeg-országot” hozott létre, amelyet Moszkva követendő mintaként állított a többi kommunista vezető számára. Tito azonban egyre merészebb politikai irányvonalat alakított ki. A balkáni szocialista országok (Jugoszlávia, Bulgária és Albánia) egybekapcsolásával egy olyan Balkán-föderáció kialakításán dolgozott, amely már veszélyeztette volna a Szovjetunió pozícióit a térségben. Sztálin határozottan ellenezte az „új erőter” kialakítását, és nem tűrt semmilyen „különutas” politikát. Mivel Tito nem volt hajlandó alárendelni magát a moszkvai utasításoknak, a két vezető, illetve az országaik viszonya ellenségesé vált. A Kominform 1948 nyarán mintegy „kiátkozta” a jugoszláv kommunista pártot, miközben hangos Tito-ellenes propaganda vette kezdetét a kelet-közép-európai országokban. Az addig követendő mintának tekintett Jugoszláviából egy „imperialista csontot rágcsáló és az amerikai tőkékért csaholó kutyák” által vezetett ország lett. A sztálini logika alapján a szocialista berendezkedésű országokban olyan halálos ítéletekkel végződő koncepciók pereket rendeztek, amelyekben „leleplezték” a kommunista pártba „befurakodott jugoszláv ügynököket és Tito-bérenceket”.

Mit értett azon Tito, hogy „a szocializmust némiképp más formában építjük”? • Miért volt veszélyes Moszkvára nézve ez a nézet? • Vitassuk meg, miért reagált ennyire hevesen Sztálin Tito elképzeléseire! • Hogyan illeszkedett az úgynevezett jugoszláv kérdés a kibontakozó hidegháborús légkörbe? • Miért volt szükséges a Szovjetunió számára a Kominform elítélő nyilatkozata?

Josip Broz Tito (1892–1980)

Bármennyire is szereti közülünk mindenki a szocializmus országát, a Szovjetuniót, hazánkat, ahol ugyancsak a szocializmus épül, nem szeretheti kevésbé. [...] Tanulmányozzuk és példának tekintjük a szovjet rendszert, de hazánkban a szocializmust némiképp más formában építjük. Az adott korszakban, a hazánkban létező különleges viszonyok között arra törekszünk [...], hogy a szocializmust a lehető legjobb formában valósítsuk meg. Ezt nem azért tesszük, hogy bebizonyítsuk, jobb utat választottunk, mint a Szovjetunió, vagy hogy valami újat találtunk ki, hanem mert a mindennapi élet ezt kényszeríti ránk.

(Tito levele Sztálinnak; 1948. április 13.)

A hidegháború kialakulása

Milyen események növelték a feszültséget a szuperhatalmak között?

Az egyoldalú **szovjet lépések Kelet-Közép-Európában**, a meghirdetett **Truman-doktrína**, illetve a **Marshall-segély moszkvai elutasítása** felszínre hozta az ellentéteket. Az Amerikai Egyesült Államok lépéseire a szovjetek is hasonlóan reagáltak. A Kominform megalakulásakor megfogalmazódott a „**két tábor**” elmélet, amely szerint „két világ”: a Moszkva vezette **szocialista világ kibékíthetetlenül szemben áll** a Washington vezette **kapitalista világgal**.

1947-től a világtörténelem a **hidegháború korszakába lépett**. A kortársak által használt kifejezés arra a **katonai-politikai és ideológiai szembenállásra** utalt, amely a **két szuperhatalom**, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között alakult ki. A **kétpólusúvá vált világ** konfliktusa szerencsére soha nem alakult át valódi háborúvá, de ellentétük világszerte rengeteg helyi háborút, polgárháborút okozott. A következő évtizedekben mindkét szuperhatalom erőteljes fegyverkezési versenybe kezdett.

A **Szovjetunió már 1949-től rendelkezett atomtöltettel**. Ettől kezdve **fegyverkezési verseny** kezdődött az Egyesült Államok és a Szovjetunió között, ami elsődlegesen **nukleáris fegyverkezést**, illetve a töltetek célba juttatását elősegítő eszközök (hadászati bombázók, hordozórakéták) állandó fejlesztését hozta el. Mivel hamarosan mindkét fél képessé vált a másik megsemmisítésére nukleáris csapással, de a kölcsönös elrettentés miatt nem mertek közvetlen támadást intézni a másik ellen. Szembenállásukat ezért

Két ellentétes politika alakult ki: az egyik oldalon a Szovjetunió és a demokratikus országok politikája, amely az imperializmus aláadására és a demokrácia megszüldésére irányul, a másik oldalon az Egyesült Államok és Anglia politikája, amely az imperializmus megerősítésére és a demokrácia megfojtására irányul. [...] Ily módon két tábor alakult ki: az imperialista, demokráciaellenes tábor, melynek célja az amerikai imperializmus világuralmának megteremtése és a demokrácia szétzúzása, valamint az imperialistaellenes, demokratikus tábor [...]. A két ellentétes tábor [...] harca a kapitalizmus általános válságának további kiéleződése, a kapitalizmus erőinek gyengülése, a szocializmus és a demokrácia erőinek gyarapodása közepette megy végbe.

(A Kominform, a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának állásfoglalása; 1947. október)

- Hogyan értelmezhető a demokrácia kifejezés ebben a szöveggörnyezetben?
- Miért üresedett ki a szó eredeti jelentésének a tartalma?
- Miért illeszkedett ez az állásfoglalás a hidegháború kialakulásának folyamatába?
- Milyen esemény során fogalmazódott meg ez az állásfoglalás?

Magyarországon a hidegháborús szóhasználat az NSZK és NDK kifejezések feloldása vonatkozásában is megmutatkozott. A DDR kifejezés feloldva, Deutsche Demokratische Republik, azaz Német Demokratikus Köztársaság, míg a BRD helyes feloldása Bundesrepublik Deutschland, azaz Németországi Szövetségi Köztársaság, nem pedig Német Szövetségi Köztársaság. A Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság kifejezések meghonosodtak a keleti tömb országokban, mivel így kívántak egyenrangú nemzetközi státuszt adni a két német államnak a német-német jelzős szerkezetet használva, miközben kerülték a BRD-ben szereplő Deutschland főnevet, azaz a Németország szót. A Magyarországon akkreditált NSZK Nagykövetség minden hivatalos magyar nyelvű kiadványában, névjegykártyáin az alábbi szerepelt a BRD (NSZK) feloldásaként: Németországi Szövetségi Köztársaság.

E szerződésben részt vevő Felek, újból hitet téve az Egyesült Nemzetek Alapokmányának céljai és elvei mellett [...] megőrzik a szabadságot, népeiknek a demokrácia, az egyéni szabadság és a jog uralma elvein alapuló közös örökségét és civilizációját [...]. 5. cikk. A Felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek [...].

(Észak-atlanti Szerződés – NATO Washington; 1949. április 4.)

- Milyen célból jött létre a NATO? Hogyan értelmezhető a kollektív védelem stratégiája?
- Hogyan értelmezhető a NATO első főtitkárának, Hastings Ismaynek a mondása, miszerint a szervezet célja, hogy „tartuk a Szovjetuniót kint, az amerikaiakat bent és a németeket lent”?

Rá@dás

A működő légihíd

hívjuk **hidegháborúnak**. A jelentős költségekkel járó fegyverkezésbe természetesen a hagyományos fegyverek állandó minőségi és mennyiségi fejlesztése is beletartozott. Ezeket a hidegháború úgynevezett **forró pontjain** vetették be, ahol a fegyveres konfliktusok szembenálló résztvevőit támogatták (koreai háború, vietnami háború stb.). A hidegháború nem kizárólag fegyveres szembenállást jelentett. Ugyanúgy része volt az ideológiai hadviselés és a gazdasági versengés is.

A két Németország létrejötte

Hogyan erősítette fel a folyamatot a hidegháború kialakulása?

A sikeres **európai gazdasági újjáépítés** megkívánta, hogy annak a potenciálisan legerősebb gazdasága, a német is részese legyen. **A német gazdaság támogatása azonban éles elutasítást váltott ki a Szovjetunióból**, amely a maga szempontjából nem tartotta kívánatosnak Nyugat-Európa megerősítését Németország gazdasági integrációja által. **A nyugati szövetségesek időközben gazdaságilag egyesítették az általuk megszállt zónákat**, majd a Marshall-segély fogadásának előkészítésére **új német fizetőeszközt vezettek be**.

Az egyoldalú lépések láttán a Szovjetunió **1948 nyarán blokádot vont Nyugat-Berlint**. Sztálin célja az volt, hogy a szárazföldi utak lezárásával elérje a nyugati csapatok távozását. Válaszul az **Amerikai Egyesült Államok légi szállítmányokkal** oldotta meg a közel kétfélmillió nyugati városrész ellátását. A több mint egy évig működő **légihíd megmentette Nyugat-Berlint**, a szovjetek 1949 tavaszán feloldották a blokádot. Az **első berlini válság** és a vele egy időben történt események évtizedekre **kettészakították Németországot**. **1949-ben** a nyugati megszállási zónákból **megalakult a Németországi Szövetségi Köztársaság (NSZK)**, míg a szovjet zónában létrejött a **Német Demokratikus Köztársaság (NDK)**. A szovjet lépésektől való félelem, illetve a nyugati országok védelmi gyengesége felgyorsította azt a folyamatot, amely a **„feltartóztatás” politikájának katonai együttműködésére** irányult. Az Amerikai Egyesült Államok **1949 áprilisában** létrehozta az **Észak-atlanti Szerződést, a NATO-t**. A NATO „vé-

A berlini blokádot

A közel kétfélmillió Nyugat-Berlinnek naponta mintegy 4500 tonna ellátmányra (élelmiszer, alapvető árucikkek, fűtőanyag stb.) volt szüksége. A nyugati hatalmak kezdetben csak 3 tonna hasznos teher szállítására alkalmas repülőgépekkel rendelkeztek, de rövidesen szolgálatba állították a 10 tonna terhet is elbíró gépeket. Ettől függetlenül, a közel tizenhárom hónapon át tartó légihíd éjjel-nappal üzemelt, egyes időszakokban másfél perc jutott egy tehergép leszállására, illetve felszállására. A berlini blokádot az Amerikai Egyesült Államok légierője mintegy 2,1 millió tonnányi ellátmányt szállított Nyugat-Berlinbe.

Nézzük meg a digitális tananyag filmrészletét a berlini blokádról! • Miért volt szükség ekkora logisztikai teljesítményre? • Hogyan viszonyultak a légierő pilótái négy évvel korábban a németekhez? • Vitassuk meg, hogyan változott a németekről alkotott kép a berlini blokádot időszakok!

dőpajzsot” jelentett Nyugat-Európa számára. Egységes **katonai tömbbe** szervezte az aláíró országokat, és a közös katonapolitikai vezetés a **közös védelem kialakítására** törekedett.

Berlin lakosságának túlélését a blokád idején a segélyként kapott élelmiszer és fűtőanyag biztosította. A képen berlini lakosok frissen kapott fejadagjukkal felpakolva láthatóak

Walter Ulbricht (1893–1973) német kommunista politikus. A II. világháború idején emigrációban élt, ahonnan 1945-ben tért haza. Újraszervezte a kommunista pártot, majd kikényszerítette a nagy múltú visszatekintő szociáldemokrata párttal (SPD) való egyesülést. Az így létrejövő Németország Szocialista Egységpártja (NSZEP) első titkára lett. 1949-től, a megalakuló NDK minisztertanácsának elnöke lett. Országát mindenben a szovjet érdekeknek rendelte alá

Összegzés

Okok és következmények

- Milyen gazdasági és politikai okok vezettek a Marshall-terv meghirdetéséhez?
- Mely lépésekben valósult meg Kelet-Közép-Európa szovjetizálása?

Történelmi jelentőség

- Hogyan alakult ki a hidegháború?
- Miért vált ketté Németország a hidegháború kezdetén?

Történelmi jelentőség

- Melyik szuperhatalom volt a felelős a hidegháború kialakulásáért? Miért?
- Mekkora volt a másik fél felelőssége?

4. A gyarmati rendszer felbomlása

Állapítsuk meg a történelmi atlasz segítségével, mely európai országok rendelkeztek gyarmatokkal a két világháború között! • Idézzük fel, milyen eszközökkel lépett fel a Gandhi vezette mozgalom a brit uralommal szemben! • Milyen alapelvek fogalmazódtak meg az ENSZ alapokmányában, és mennyire támasztották alá a gyarmatosítást?

Egyrészt a világ biztonságában vagyunk érdekelve, másrészt abban, hogy szerte a világon szabadságban és igazságosságban éljenek az emberi lények. Ezzel nem azt akarom állítani, hogy nincsenek meg a magunk jogos gazdasági érdekei, és hogy nem kell ragaszkodnunk ahhoz a jogunkhoz, hogy szabadon kereskedjünk a világ bármely részével. [...] Azt sem látom be, miért ne adhatna ez a nemzet egyértelműen hangot annak a véleményének, hogy hisz a világ minden népének politikai és vallási szabadságában. Mármost erre azt lehet mondani, hogy ha ez így van, ezzel valamennyi gyarmatbirodalmat halálra ítéli. Hát ez bizony meglehet. Ezeknek a gyarmati sorban lévő államoknak jó része amúgy is ki fogja vívni a szabadságát, ha csakugyan nagyon akarja, mert a gyarmattartó hatalmaknak úgyszincs elég katonájuk hozzá, hogy megakadályozzák benne őket, ha csakugyan elszánják rá magukat.

(Roosevelt elnök a gyarmati rendszerről; 1945)

- Milyen politikai törekvést fogalmazott meg az elnök?
- Mivel indokolta álláspontját?
- Melyik gazdaságpolitikai filozófia állt Roosevelt érvei mögött?

A gyarmati rendszer alkonya

Mely tényezők gyorsították fel a dekolonizációt?

A második világháborút követően felgyorsult a **dekolonizációnak**, azaz a **gyarmati rendszer felszámolódásának** a folyamata. Néhány arab ország (például Egyiptom, Irak, Szaúd-Arábia) már a két világháború között kivívta önrendelkezését, de **nagy számban csak 1945 után váltak függetlenné a gyarmatok**. A dekolonizációt számos tényező is előmozdította. Franciaország 1940-ben német megszállás alá került, Nagy-Britannia közel egy évig magára maradt a háborúban, így **London és Párizs befolyása és tekintélye csökkent** a nekik alárendelt gyarmatokon. Japán az európaiak szorult helyzetét kihasználva 1941–42 fordulóján számos általuk birtokolt területet is a fennhatósága alá vont. Bár a japánok „felszabadítóknak” nevezték magukat, az új elnyomással szemben sorra fogtak fegyvert az ott élő népek. A korábban a hollandok által birtokolt **Indonéziában** vagy a franciák gyarmatán, **Indokínában** megerősödtek a **fegyveres ellenálló mozgalmak**. Ezek mindenféle külföldi beavatkozást elvetettek, és soraikban egyre népszerűbbé váltak a kommunista eszmék.

A **gyarmati rendszer** felszámolásában az Amerikai Egyesült Államok is érdekeltté vált. Churchill az 1941-ben megfogalmazott **Atlanti Charta elveit** (önrendelkezés, nemzetek szuverenitása) megpróbálta a brit érdekeknek megfelelően magyarázni, Roosevelt azonban világossá tette, hogy **Washington gyökeres változásokat akar ezen a téren is**. Természetesen a világpolitika másik főszereplőjévé előlépő Szovjetunió szintén erőteljesen **támogatta a gyarmati népek függetlenségi mozgalmait**. Így 1945-ben elsősorban az volt a kérdés, hogy az egyébként is súlyos pénzügyi helyzetbe került európai gyarmattartók megadják-e maguktól a függetlenséget a gyarmataiknak, vagy fegyveres erővel megpróbálják megakadályozni. **1945 és 1955 között** elsősorban **Ázsiában és Észak-Afrikában** folytatódott a dekolonizáció.

Az Amerikai Egyesült Államok nyitott, liberalizált világ gazdaságban való érdekeltsége.

Nagy-Britannia és Franciaország világpolitikai súlyának csökkenése.

A Szovjetunió politikai érdeke a gyarmatbirodalmak felszámolásában.

A délkelet-ázsiai gyarmatok átmeneti elvesztése a japán támadás idején.

A gyarmatosító országok gazdasági-pénzügyi és katonai kimerülése 1945-ben.

A nemzeti függetlenségi mozgalmak megerősödése Délkelet-Ázsiában.

India függetlenedése

Milyen új szembenállás alakult ki a térségben?

Indiában a brit gyarmati uralom már a két világháború között meggyengült. Mohandász Karamcsand **Gandhi**, a hindu Nemzeti Kongresszus egyik vezetője már az 1920-as évek elejétől **erőszakmentes polgári ellenállást** hirdetett. Gandhi a követőitől a Mahatma melléknevet kapta, ami azt jelenti, hogy nagy lélek. Ma legtöbbször ezen a néven ismerik. A látványos tömegmozgalmakat szervező és a britek által többször bebörtönzött Gandhi egy **független, egységes India** megteremtését tűzte ki célul. Az egység megőrzésére azonban egyre kevesebb esély volt, mivel **kiújultak a hindu-muzulmán ellentétek**. A lakosság mintegy **egynegyedét kitevő muszlim népesség** nevében fellépő Muzulmán Liga már egy iszlám többségű **önálló ország, Pakisztán létrehozása** mellett állt ki. Az ellentétek csak látszólag csökkentek a világháború alatt. Nagy-Britannia közel **2,5 millió indiai katonát** mozgósított, miközben London számára is nyilvánvaló volt, hogy az indiaiak háborús erőfeszítése még inkább erősíti a függetlenségi párti erőket.

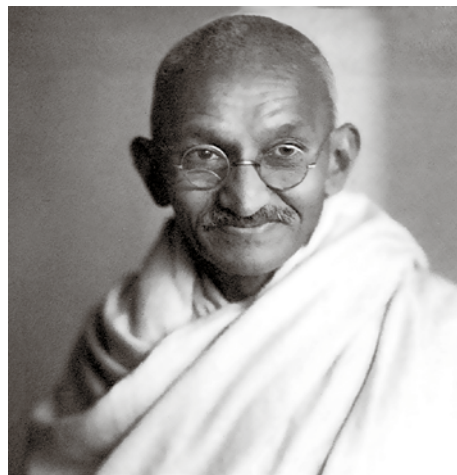
A háború után néhány hónappal a 400 milliós országban **kaotikus állapot** alakult ki. 1946 elején tömegtüntetések, sztrájkok kezdődtek, és a flotta egyes erői megtagadták a parancsot, majd a **vallási ellentétek erőszakba torkoltak**. A brit kormány a helyzetet az ország függetlenségének megadásával, illetve a **hindu és muzulmán területek szétválasztásával** kívánta orvosolni.

1947 augusztusában véget ért a brit gyarmati uralom, Delhiben kikiáltották **India függetlenségét**, az ország **első miniszterelnöke Dzsaváharlál Nehru lett**. Az új államok megszületését **véres vallási konfliktusok, etnikai tisztogatások** kísérték. Mintegy 12 millió ember kényszerült lakóhelye elhagyására, a modern kori népvándorlás során **kölcsönös tömegmészárlások** zajlottak. Az elszabadult indulatokat Gandhi sem tudta megfékezni, és a nagy tekintélyű politikust egy hindu fanatikus 1948-ban meggyilkolta. Rövidesen **háború tört ki India és Pakisztán között** a két ország határán fekvő Kasmír tartományért. Az első indiai-pakisztáni háború a tartomány átmeneti felosztásával zárult, de a két ország a következő évtizedekben még kétszer vívott nyílt háborút. (1971-ben az indiai hadsereg segítségével Kelet-Pakisztán Banglades néven önállósult Karachitól.) A **kasmíri határok kérdése** napjainkban is **állandó feszültségforrás** a két ország között, a szembenállás súlyát pedig növeli, hogy **1998 óta mind India, mind Pakisztán atomfegyverrel rendelkezik**.

A kínai polgárháború következményei

Milyen politikai átrendeződés történt Kínában?

Kínában már a két világháború között **polgárháború dúlt a nacionalista jellegű Kuomintang** (Nemzeti Párt) hadserege és a **kommunista erők között**. A fegyveres harcokat a japán támadás kezdetén (1937) átmenetileg felfüggesztették. Az **Amerikai Egyesült Államok fontos szerepet szánt** a háború utáni Kínának, így vált az ország a **Biztonsági Tanács vétőjoggal** is rendelkező állandó tagjává. A Csang Kaj-sek vezette **Kuomintang jelentős anyagi és fegyveres támogatást** kapott a japánok elleni harchoz **Washingtonból**. **1945-ben** azonban Északkelet-Kínában a **szovjet csapatok is megjelentek**, amikor Mandzsúriából kiszorították a

Mohandász Karamcsand Gandhi (1869–1948)

Idézzük fel a tavaly tanultakat Gandhiról! • Hogyan akarta elérni India függetlenségét? • Hogyan próbálta a brit kormányzat megtörni Gandhi mozgalmanak lendületét?

Független államok születése Indiában

Nézzünk utána, milyen új országneve van Ceylonnak, Kelet-Pakisztánnak, Burmának és Sziámnak!

Sokan elmondták nekem, hogy Mandzsúriában a központi kormány (a Kuomintang) hadseregét, mint a japán elnyomás alól felszabadító erőket lelkesen fogadta a nép. Ma, miután több hónapos tapasztalatuk van erről a hadseregről, a nép gyűlöletet és bizalmatlanságot érez iránta, mert a tiszték és a legénység goromba és nyers. E mellett szabadon lopnak és rabolnak, általános magatartásuk a hódítók és nem a felszabadítók magatartása.

(Wedemeyer amerikai tábornok)

A parasztnak nyomorúságának problémája csak úgy nyerhet végleges megoldást, ha jelentősen fejleszteni tudjuk a mezőgazdasági termelést, ha meg tudjuk valósítani Kína iparosítását, ha emelni tudjuk az ország népének életszínvonalát, ha Kína végül is rálép a szocialista fejlődés útjára.

(A Kínai Kommunista Párt programja; 1949)

- Miért veszítette el a társadalmi támogatottságát a Kuomintang az amerikai tábornok szerint?
- Hogyan próbálta a parasztságot maga mögé állítani a kommunista párt?
- Milyen jövőképet vázolt fel a társadalomnak és Kínának?

Történelemszemmel

Személyi kultusz Kínában

Mao Ce-tung (1893–1976) felismerte, hogy az autokrácián szocializálódott kínaiaknak szükségük van valakire, akire felnézhetnek. A kommunistáknak a vallásos áhitatot is helyettesíteniük kellett valahogyan. Mao tudatosan építette fel saját személyi kultuszát. Az 1958-as pártkongresszus deklarálta, hogy a Marxhoz, vagy Leninhez hasonló személyiségek fokozott tisztelete helyénvaló. Az elnök képeit nyilvános helyeken és a családi házi oltárokon is kiállították, a sajátban minden lapszám egy Mao idézettel kezdődött. Róla szóló dicsőítő könyvek sokasága jelent meg. A tőle vett idézetekből összeállított vörös könyvecskét vallásos tisztelet övezte. A nagy kormányos – ahogy nevezték – testét halála után bebalzsamozták.

japánokat. **Sztálin nyíltan a Mao Ce-tung vezette Kínai Kommunista Pártot támogatta**, és a Vörös Hadsereg felfegyverezte az ottani kommunista partizánokat.

1946-ban a **Kuomintang újrakezdte a polgárháborút**. Csang Kaj-sek azonban rosszul mérte fel az erőviszonyokat. Bár kezdetben a hadsereg túlerőben volt, de a kommunisták a parasztság soraiból toborozva megnövelték haderejüket, és ellentámadásba lendültek. **1949 őszén a Kuomintang vereséget szenvedett**, majd a Csang Kaj-sekhez hű erők Tajvan szigetére menekültek. **Mao Ce-tung Pekingben kikiáltotta a Kínai Népköztársaságot**, és rövid idő alatt **sztálinista jellegű diktatúrát** vezetett be. A kibontakozó hidegháborúban a Truman-doktrína kihirdetését követően az Amerikai Egyesült Államok már csak azt tudta megakadályozni, hogy ne induljon fegyveres invázió Tajvan ellen. Washington 1971-ig a szigeten kiépülő Kuomintang-rezsimet tekintette a hivatalos Kína jogi örökösének, ezért például a Biztonsági Tanácsban Kína tagságát Tajvan képviselői látták el. A kelet-ázsiai geostratégiai erőviszonyok Mao Ce-tung győzelmével jelentősen átrendeződtek, a **kínai pártfőtitkár rövidesen Moszkvában egyeztetett Sztálinnal**, majd a két ország barátsági szerződést kötött.

Kínában az **ötvenes években** a szovjet gazdaságpolitikai elveket vették át, **bevezették a tervutasításos gazdálkodást**, és a nehézipar fejlesztését erőltették, illetve **kollektivizáltak a mezőgazdaságban**. Az elhibázott gazdaságpolitikai döntések idézték elő a **„nagy ugrás” időszakának** (1958–1961) tragikus következményeit. A mezőgazdasági termelés szétzilálása országszerte **óriási éhínséghez vezetett, amelynek több millió ember esett áldozatul**.

A koreai háború és az első vietnami háború

Hogyan jelent meg a konfliktusokban a hidegháborús szembenállás?

A kínai polgárháború eseménysorozata hatással volt a Koreai-félsziget politikai helyzetére is. **Koreát 1945-ben északon szovjet, míg délen a partra szálló amerikai csapatok szabadították fel** a japán uralom alól. A bevonuló erők egy előre megállapított demarkációs vonal (38. szélességi kör) mentén álltak meg. A **demarkációs vonal** két hadsereg elválasztását szolgáló vonal. Megakadályozza, hogy harci cselekménybe keveredjenek egymással. Rövidesen **északon a kommunisták kezébe került a hatalom**, míg délen egy Amerika-barát tekintélyelvű diktatúra épült. Miután mindkét országrészből kivonták a szovjet, illetve az amerikai csapatokat, megkezdődött **Észak- és Dél-Korea felfegyverkezése**. Az északi ország előbb a Szovjetuniótól, majd Kínától kapott jelentős támogatást.

Észak-Korea kommunista diktátora, Kim Ir Szen 1950 júniusában **fegyveres erővel akarta egyesíteni a félszigetet**. A kibontakozó koreai háború (1950–1953) kezdetben az északiak sikerével indult, hetek alatt szinte az egész félszigetet elfoglalták. Az észak-koreai fegyveres agresszió nyomán az **ENSZ nemzetközi katonai erőket** rendelt **Dél-Korea megvédésére**. Az ENSZ-csapatok fő erejét az **Amerikai Egyesült Államok hadserege** biztosította, amely a katonai akcióval a gyakorlatban akarta érvényre juttatni a **trumani feltartóztatás elvét**.

Az amerikai erők sikeres partraszállása után az észak-koreai csapatok egészen a kínai határig szorultak vissza. Ekkor már egyértelműen leképeződött a **hidegháborús szembenállás; a kommunista Kína több százezer önkénteseknek hívott katonával** segítette Észak-Koreát, míg a **Szovjetunió a legmodernebb esz-**

közeit (sugárhajtóműves repülőgépek, harckocsik) bocsátotta Kim Ir Szen rendelkezésére. A két superhatalom beavatkozása nem vezetett a harmadik világháborúhoz, hanem **a hidegháború első forró pontja lett a Koreai-félsziget.** (A kínai beavatkozás után MacArthur tábornok atombombák bevetését javasolta, mire rövidesen nyugdíjazták.) Ugyanakkor mindkét oldalon a két superhatalom pilótái harcoltak egymással. Az amerikaiak dél-koreai, a szovjet pilóták észak-koreai vadászrepülőket vezettek. A Koreai-félszigeten a háború elhúzódott, és rövidesen az első világháborús állóháborúra emlékeztető lövészárorendszer alakult ki. A **frontvonal** nagyjából az **egykori demarkációs vonal mentén stabilizálódott.** A véres küzdelmet **1953 nyarán fegyverszünet zárta le,** a két ország azóta sem kötött békeszerződést. (A határvonalat a 38. szélességi fok mentén alakították ki.)

A Koreai-félsziget megosztottságához hasonló helyzet alakult ki Indokínában is. A háború után a japánok ellen harcoló **kommunista partizánerek, Ho Si Minh vezetésével** Hanoiban kikiáltották a Vietnami Demokratikus Köztársaságot. Az északi területeket uraló kommunista kormány **elutasította a franciák újragyarmatosító törekvéseit.** Miután a helyzetet a diplomáciai tárgyalások sem oldották meg, a **franciák fegyveres erővel akarták visszaállítani a hatalmukat** a térségben. **1946 és 1954 között** a francia gyarmati hadsereg és az idegenlégió **súlyos vereséget szenvedett a gerilla harcmodort folytató kommunista erőktől.**

A **hidegháborús „logika”** Vietnamban is érvényesült. Sztálin és Mao Ce-tung Észak-Vietnamot támogatta a háborúban, míg az **Amerikai Egyesült Államok** folyamatos **pénzügyi támogatást nyújtott a franciáknak.** Az első indokínai háború egy olyan békeszerződéssel zárult, amely **Vietnamot ideiglenesen kettéosztotta** (a 17. szélességi fok mentén). Elrendelték a francia csapatok kivonását, illetve megállapodtak abban, hogy a megtartandó választásokat követően döntenek majd az országegyesítésről. A választásokat azonban a dél-vietnami kormány megakadályozta, és **Washington nyíltan kiállt Dél-Vietnam stabilizálása**, ezáltal az ország kettéválasztása mellett. Az amerikai diplomáciát nem zavarta, hogy az antikommunista berendezkedésű kormány egyben diktatórikus politikát folytat.

A brit mandátum sorsa Palesztinában

Hogyan döntött az ENSZ a térség jövőjéről?

Palesztina a két világháború között népszövetségi **mandátumterületnek** számított, ahol **Nagy-Britannia gyakorolta a felügyeletet.** A mandátum a Népszövetségtől az első világháborúban győztes hatalmaknak adott megbízás a volt német gyarmatok és török területek igazgatására.

Nagy-Britannia még az első világháború előtt ígéretet tett egy **„zsidó nemzeti otthon”** megteremtésére. Ezt követően egyre több zsidó család telepedett le Palesztinában, ami hamar komoly vallási és etnikai feszültséghez vezetett a helyi arab lakossággal. A zsidóság érdekképviselőt a bitek által elismert Zsidó Ügynökség és annak vezetője, **Dávid Ben Gurion** látta el. **Az arab lakosság és a környező arab államok ellenkezésére** a brit hatóságok 1939-ben korlátozták a betelepülő zsidók számát. A világháború után az amerikai kormány nyomására mégis engedélyezték a **holokausztúlélők letelepedését,** ami még tovább fokozta a feszültséget a térségben. Ezzel egy időben cionista fegyveres csoportok a bri-

A koreai háború

Állapítsuk meg, mivel fenyegetett az észak-koreai hadsereg előretérése a háború első hónapjaiban! • Hogyan változtatta meg a háború menetét az ENSZ-csapatok beavatkozása? • Miért lépett be Kína a háborúba?

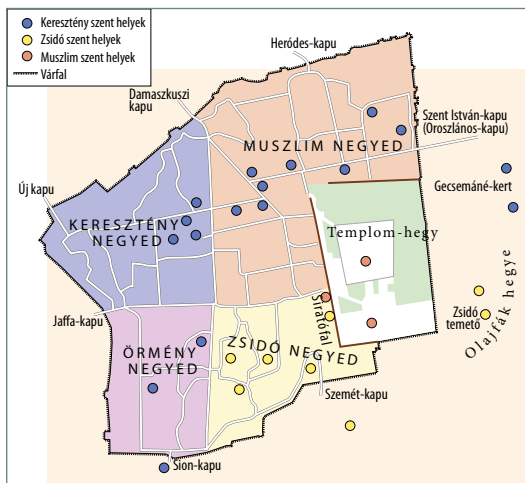

Az első vietnami háború

Idézzük fel, hogyan alakult a térség sorsa a második világháború alatt! • Miért nem sikerült a franciáknak visszaállítani a pozíciójukat a gyarmataikon?

Palesztina felosztása az ENSZ-határozat alapján

Jeruzsálem óvárosa, a három világvallás szent városa

tek kiűzését tűzték ki céljukul, és számos merényletet követtek el ellenük. A londoni kormányzat számára világossá vált, hogy **a mandátumterület fenntarthatatlanná vált**. London a palesztin kérdést az ENSZ elé utalta.

	ENSZ-határozat (1947)	A háború után (1949)
Izrael	15 000 km ²	20 720 km ²
Önálló arab állam	11 000 km ²	–
Nemzetközi felügyelet (Jeruzsálem)	300 km ²	100 km ²
Egyiptom (Gázai övezet)		380 km ²
Jordánia (Ciszjordánia)		5100 km ²

Hogyan döntött az ENSZ-határozat Palesztina jövőjéről? • Milyen megoldás született Jeruzsálem sorsáról? • Milyen módon változtatta meg az első arab-izraeli háború az erőviszonyokat a térségben?

1947 őszen az ENSZ egy önálló zsidó, illetve egy önálló arab állam megteremtése mellett állt ki, továbbá nemzetközi fennhatóság alá rendelte a három világvallás szent városának tekintett Jeruzsálemet. Az ENSZ-határozat végrehajtása azonban **nem valósult meg**. A zsidó szervezetek elfogadták ugyan a határozatot, de hangsúlyozták, hogy a számukra kijelölt terület stratégiaileg védhetetlen. Az arab országok képviselői teljesen elutasították Palesztina felosztását. **A térségben elszabadult az erőszak**, a kölcsönös merényleteket gyakran etnikai tisztogatások kísérték. A zsidó szervezetek rövidesen meghozták a döntést, és **1948 májusában bejelentették Izrael Állam létrejöttét**. Az ország első miniszterelnöke Ben Gurion lett. A konfliktus most már nyílt háborúvá változott, **a környező arab országok hadereje (Egyiptom, Jordánia, Szíria, Libanon és Irak) rátámadt Izraelre**. Az első arab-izraeli háborúban (1948–1949) **Izrael Állam győzelmet aratott**, miközben elfoglalta az ENSZ-határozatban arab területnek kijelölt térségek jelentős részét is. A háború végén **több százezer palesztin menekült el** a környező arab országokba, ahonnan szintén sok zsidót űztek el. A hidegháborús „logika” a közel-keleti konfliktusban is érvényesült. Az 1950-es években az **Amerikai Egyesült Államok** haditechnikai eszközökkel és pénzügyi támogatással **Izrael Állam mögé állt**, míg a **Szovjetunió az arab országok felé nyitott**.

Összegzés

Okok és következmények

- Miért nem lehetett fenntartani a gyarmati rendszert a második világháború után?
- Miért lépett életbe a Truman által meghirdetett feltartóztatási politika Délkelet-Ázsiában?

Történelmi változás

- Hogyan kezdődött meg a brit és a francia gyarmatbirodalom felbomlása?

Történelmi jelentőség

- Milyen napjainkig tartó konfliktusok keletkeztek ebben az időszakban?

5. A hidegháború 1953 és 1963 között

Hogyan alakult ki a kétpólusú világ? • Mi jellemezte a hidegháború első szakaszát Sztálin haláláig? • Miért volt jelentős a Marshall-segély? • Milyen folyamatok vezettek a két német állam megszületéséhez?

A hrucsovi politika kétarcúsága

Mely területeken tett engedményeket, illetve miben nem változtatott politikáján a rendszer?

A hidegháború évtizedeiben a feszültség és az enyhülés **bizonyos fokú hullámzása** volt megfigyelhető. Ez részben a katonai erőviszonyok változásaiból, részben a két szembenálló oldal változó gazdasági helyzetéből következett. Az **első szovjet atombomba 1949-es felrobbantása** után mind a két oldalon lehetségesnek tartottak **egy harmadik világháborút, amit nukleáris fegyverekkel** vívnak majd. A Szovjetunióban Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálát követő politikai küzdelemből **Nyikita Hruscsov pártfőtitkár került ki győztesen**. Ellenfeleit vagy kivégeztette (Berija), vagy félreállította (Malenkov). Vezetése alatt meghirdette a **békés egymás mellett élés politikáját**, ami a nemzetközi feszültség átmeneti csökkenését hozta. Rendezte a Szovjetunió kapcsolatait Jugoszláviával is. **1955-ben** a Szovjetunió a katonai érdekszférájába tartozó államokat a NATO mintájára a **Varsói Szerződés keretében egységes katonai tömbbe** szervezte, ezzel formálisan is saját parancsnoksága alá vonta a tagállamok hadseregét. Ugyanebben az évben kivonták mind a nyugati, mind a szovjet csapatokat az ausztriai megszállási zónákból, és osztrák államszerződés aláírásával **Ausztria semleges ország lett**, amely nem csatlakozhatott egyetlen katonai tömbhöz sem. A nagyhatalmak pedig garantálták Ausztria függetlenségét és semlegességét. Ezzel a lépéssel a szovjet vezetés új jogi alapot teremtett arra, hogy továbbra is hadsereget állomásoztasson ezekben az országokban, így Magyarországon is. **Az NSZK felállította a saját haderejét (Bundeswehr) és a NATO tagja lett**, mert a nyugati hatalmak úgy látták, hogy szükséges, hogy az ország hozzájáruljon a saját biztonságának a garantálásához.

Történészszemmel

Miért vált a szuezi válság a hidegháború újabb „forró pontjává”?

Egyiptomban az első arab–izraeli háborúban elszenvedett vereség végleg aláásta a monarchia helyzetét. A hadseregen belül létrejött Szabad Tisztek Szervezete 1952-ben megbuktatta a királyt, majd a hatalom rövidesen Nasszer ezredes kezébe került. Az általa vállott pánarab nacionalizmus az arab országok politikai és katonai összefogását sürgette, illetve elutasította a britekkel való együttműködés minden formáját. Nasszer 1956 nyarán államosította a Szezei-csatornát működtető felügyelő társaságot, hogy növelje az állami bevételeket. Lépésében Nagy-Britannia és Franciaország gazdasági érdekeinek veszélyeztetését látta a közel-keleti kőolajszállítmányok sebezhetősége miatt. A két ország fegyveres akciót tervezett, amelybe Izraelt is bevonták. Az Egyiptom elleni támadás

Sok film úgy festette le az életet a kolhozokban, hogy az asztalok roskadoztak a pulykák és libák súlyától. A jelek szerint Sztálin azt hitte, hogy ez valóban így is van. Vlagyimir Iljics [Lenin] másképpen nézett az életre: ő mindig közel volt az emberekhez, rendszeresen fogadta a parasztok küldötteit, gyakran beszélt gyári munkásgyűléseken, ellátogatott a falvakba, és beszélt a parasztokkal. Sztálin távol tartotta magát az emberektől, soha nem ment sehova. Ez évtizedekig folyt így. [...] A legkomolyabban szembe kell néznünk a személyi kultusz kérdésével. Nem engedhetjük meg, hogy erről a párton kívül tudomást szerezzenek, különösen a sajtó nem. Ez az oka annak, hogy most zárt ülésen vagyunk. Ismernünk kell a határainkat: nem adhatunk municiót az ellenségnek, nem teregethetjük ki szennyesünket a szemük előtt. [...] Elvtársak! Határozottan el kell törölnünk a személyi kultuszt egyszer s mindenkorra, és le kell vonnunk az ideológiai-elméleti és a gyakorlati munkára vonatkozó következtetéseket.

(Hruscsov beszéde az SZKP XX. kongresszusán; 1956)

- Hogyan beszélt Hruscsov Sztálinról, és miért emelte ki Lenin szerepét?
- Vitassuk meg, mi volt ezzel a szándéka!
- Mivel indokolta a nyilvánosság kizárását?
- Milyen következményektől tartott valójában Hruscsov?

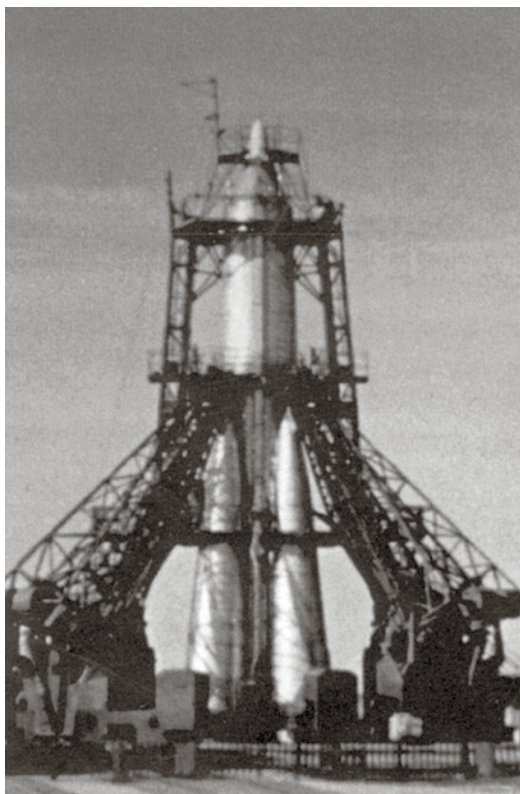
Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894–1971)

Milyen érzés lenne például Nagy-Britannia számára, ha nála erősebb államok támadnák meg, olyanok, melyek rendelkeznek az összes korszerű tömegpusztító fegyverrel? Ilyen országok lehetnek, és megtehetnék, hogy nem haditengerészeti vagy légitámaszpontot küldenek Anglia partjai ellen, hanem más eszközöket, például rakétafegyvereket vetnének be. Mi el vagyunk szánva arra, hogy erőt alkalmazzunk az agresszorok megsemmisítésére és a béke helyreállítására a Közel-Keleten. Reméljük, ön elég okos ahhoz, hogy levonja ebből a megfelelő következtetéseket.

(A Szovjetunió jegyzéke Anthony Edennek, Nagy-Britannia miniszterelnökének; 1956. november 5.)

az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc napjaiban indult meg. A világ közvéleménye napokon keresztül a budapesti eseményeket figyelte, így október 29-én előbb az izraeli csapatok lendültek szárazföldi támadásba, majd október 30-ától a brit és a francia légierő egyiptomi célpontokat bombázott. A kialakuló szuezi válság lehetőséget biztosított Moszkvának arra, hogy elterelje a figyelmet Magyarországról. Hruscsov atomfegyver bevetésével fenyegette meg a nyugati szövetségeseket, de Washington sem támogatta a brit és a francia katonai akciót. Eisenhower elnök végül elérte, hogy kivonják a támadó alakulatokat Egyiptom területéről, Nagy-Britannia és Franciaország újabb súlyos presztízsesztétést szenvedett el.

Mennyiben tért el a szuezi válság a többi, már említett hidegháborús konfliktustól? • Miért fogalmazott meg Moszkva ilyen erőteljes hangvételű ultimátumot? • Mi volt Hruscsov valódi szándéka? • Mennyire volt sikeres Hruscsov stratégiája?

A Szovjetunió 1957 októberében interkontinentális rakétával egy kisebb műholdat – a Szputnyikot – állított Föld körüli pályára. Ezzel megkezdődött az űrrepülés kora, ugyanakkor a több mint 6000 km-es hatótávolságú rakéta kilövése nyilvánvalóvá tette az Amerikai Egyesült Államok sebezhetőségét. Az óriásrakéták által kilőtt űrszondák két év múlva elérték a Holdat is, így elsőként a szovjetek közöltek felvételeket a Hold tulsó oldaláról

Melyik országnak sikerült eredményeket elérnie a második világháborúban a rakéták fejlesztése terén? • Hol vetették be ezeket a fegyvereket? • Miért vált kiemelt jelentőségűvé az űrverseny a Hold elérésével?

Hruscsov számára nyilvánvaló volt, hogy a **sztálinista politikai vonalvezetés nem folytatható**, ezért 1953 után számos területen hajtott végre változásokat. Korlátozták a diktatúra elnyomó gépezetét, például **részben felszámolták a Gulág-rendszert**, így a fogvatartottak milliói hazatérhettek. A **Szovjetunió Kommunista Pártjának (SZKP) XX. kongresszusán**, 1956 februárjában a pártfőtitkár a küldöttek előtt tartott beszédében **tárta fel a sztálinizmus bűneit**. Igaz, csak a kommunistákat ért atrocitásokra tért ki és az ő rehabilitálásukat szorgalmazta. A beszédet nem hozták nyilvánosságra, annak tartalmát csak kevesen ismerhették meg. Így a közvélemény továbbra sem értesülhetett a sztálini diktatúra pusztító tetteiről. A hruscsovi gazdasági program fő elemei voltak a modernizáció és az életszínvonal emelése. Míg a **modernizáció** terén az **úrprogram** sikerei fűződnek a nevéhez, mint az első műhold, a Szputnyik felbocsátása, valamint **az első ember, Jurij Gagarin űrutazása**, addig az életszínvonal jelentős emelkedését nem sikerült elérnie.

A Szovjetuniót és az ellenőrzése alatt álló kelet-közép-európai országokat az **erőltetett fegyverkezés** gazdaságilag annyira megterhelte, hogy az **komoly társadalmi feszültségeket** okozott. A katasztrofális életszínvonal miatti népharag előbb **1953-ban Kelet-Berlinben**, majd **1956-ban a lengyelországi Poznańban** vitte utcára az embereket. A kommunista hatalom mindkétszer fegyveres eszközökkel lépett fel a tömegtüntetésekkel szemben.

1956. október 23-án Magyarországon is kitört a forradalom és szabadságharc, amelyet **Hruscsov végül katonai intervencióval** tiport el. (Az eseményekről részletesen a 15–16. leckében lesz szó.) Nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunista diktatúrát reformokkal megújítani szándékozó Hruscsov a **szovjet érdekszféra megőrzésében** Sztálinhoz hasonló nézeteket képvisel.

Az erőviszonyok kiegyenlítődése

Miért vált sebezhetővé az Amerikai Egyesült Államok?

Az **1960-as évek elején** a két katonai tömb – a NATO és a Varsói Szerződés – stratégiai viszonyában a **szovjet fél vette át a kezdeményezést**. Az 1950-es évek végén a rakétatechnológia terén a **Szovjetunió rövid időre előnyre tett szert** az Amerikai Egye-

sült Államokkal szemben, amikor **sikeresen feljuttatta az első műholdat a világűrbe** (1957). Ez riadalmat okozott az Egyesült Államokban, amit a szovjet műhold után **szputnyik-sokk** névvel illeltek, mert ettől kezdve a Szovjetunió képessé vált **interkontinentális rakétákkal** atomcsapást intézni Amerika ellen. Eddig az időpontig az Egyesült Államok bombázói révén egyoldalúan volt képes atomcsapással fenyegetni a Szovjetuniót. A következő évtizedekben mindkét szuperhatalom egyre pusztítóbb erejű fegyverrendszereket állított szolgálatba, a kialakuló **fegyverkezési verseny** hatalmas összegeket emésztett fel.

A két katonai tömb között helyet követelt magának az 1961-ben megalakult **el nem kötelezett országok** mozgalma, amelyben 25 ország, közöttük India, Egyiptom, Jugoszlávia és Indonézia vett részt. Komoly befolyást azonban nem szerzett a mozgalom.

A berlini fal

Milyen problémákat okozott Nyugat-Berlin léte a szovjet vezetésnek?

A szovjetek diplomáciai offenzívájának fő célja az **NDK létének nemzetközi elfogadtatása**, és főleg a **nyugat-berlini amerikai, brit és francia katonai jelenlétnek a felszámolására irányult**. Berlint a háború végétől a négy győztes hatalom megszállta, így már az is nemzetközi egyezményt sértett, hogy Kelet-Berlint az NDK részévé és fővárosává tették. Moszkva azt szerette volna elérni, hogy a város másik felében **megszűnjön a nyugati katonai jelenlét**, és Nyugat-Berlin önálló, szabad várossá váljon. A NATO nagyhatalmai azonban a szovjet javaslatokat és fenyegetéseket elutasítva megőrizték nyugat-berlini „előretolt helyőrségüket” – radarállomásaikkal együtt – az NDK közepén.

Berlin a fal felépítése után

Milyen hatást válthatott ki a kelet-berlini lakosság körében a fal váratlan felépítése? • Hogyan határozta meg mindez a rokoni, baráti kapcsolatokat? • Kik láthatók az építőkön kívül a fényképen? Mivel magyarázható ez?

Természetesen megpróbáltunk minél több politikai előnyt kifacsarni abból a tényből, hogy mi voltunk az első, akik rakétákat küldtünk az űrbe. Nyomást akartunk gyakorolni az amerikai militaristákra – és a józanabb politikusok gondolkodását is afelé kívántuk terelni –, hogy az Egyesült Államok kezdjen más módon kezelni minket. [...] A rakétáink még mindig tökéletlenül működtek, s jelentéktelen volt a számuk. [...] Beszédet tartottam, hogy lelkesedést öntsek a népembe. Megálljt akartam parancsolni ellenségeinknek. [...] Kissé eltúloztam a dolgot. Azt mondtam, hogy akár egy legyet is el tudunk találni az űrből a rakétáinkkal.

(Részletek Hruscsov visszaemlékezéseiből)

Nekünk van interkontinentális bombánk, Önöknek nincs. Azt hiszem, ez pontosan tükrözi helyzetünket. [...] Ha elköltünk 30-40 milliárd rubelt a következő néhány évben ballisztikus rakétára, lerombolhatjuk az összes nagyobb ipari központot az USA-ban és Európában. 30 milliárd rubel számunkra nem nagy összeg. [...] Megvan rá a lehetőségünk. [...] Le fogom rombolni az országukat. Addig is együnk egy finom ebédet.

(Hruscsov tárgyalásai Harriman egykori amerikai nagykövettel a szovjet főtájtár amerikai utazása előtt, Moszkva; 1959. szeptember)

- Mi volt Hruscsov külpolitikai taktikájának lényege?
- Hogyan használta ki a megváltozott stratégiai lehetőségeket?

A berlini fal építése 1961-ben

Nyugat-berlini lakosok gyermekeiket mutatják a keleten élő nagyszülőknek

John Fitzgerald Kennedy (1917–1963). Az Amerikai Egyesült Államokban a demokrata párti Kennedy 1960-ban nyerte meg az elnökválasztást. A fiatal elnök és családja rövidesen a média kedvelt sztárja lett, Kennedy magánéletéről számtalan pletyka keringett. Hruscsov kezdetben határozatlanok tartotta az új elnököt, aki meghátrálhat a szovjet erőpolitika láttán

Nyugat-Berlin léte egyébként is **komoly problémát jelentett a keletnémet állam vezetésének**, hiszen e beékelten keresztül a rendszerrel elégedetlenek könnyedén elhagyhatták az országot. Az NDK 1949-es alapításától 1961-ig **két és félmillió-an hagyták el** a szocialista államot nyugat felé. Ezért az **NDK** – szovjet egyetértéssel – **drasztikus megoldást** választott. 1961 augusztusában először szögesdrótakadályokkal zárta el egymástól a város két felét, majd néhány napon belül előregyártott elemekből **egy falrendszert húzott fel**. A fal – amelyet az NDK-ban „antifaszista védőfalnak” neveztek – legfőbb célja **az elvándorlás megakadályozása volt**. Miután az egész nyugati enklávét fallal vették körül, amelyet őrtornyokkal, árkokkal, helyenként aknamezőkkel egészítettek ki, a tömeges elvándorlás lehetetlenné vált. A **berlini fal** felépítése a hidegháború szimbóluma lett, és nagy felháborodást keltett nyugaton. Az NDK területén álló létesítmény ellen azonban nem tehettek semmit.

Kétezer évvel ezelőtt a legbüszkébb mondat, amit ember mondhatott, ez volt: „Róma polgára vagyok!” Ma a legbüszkébb mondat, amit a szabad világban valaki mondhat: „Berlini vagyok!” [...] Vannak emberek, akik azt mondják, a kommunizmusé a jövő. El kell jönniük Berlinbe! [...] A fal a kommunista rendszer kudarcának legocsmányabb és legerősebb demonstrációja. Az egész világ a kudarc beismerésének tekinti. [...] Minden szabad ember, bárhol éljen is, Nyugat-Berlin polgára, és ezért én mint szabad ember büszke vagyok arra, hogy elmondhassam: „Én berlini vagyok!”

(John F. Kennedy amerikai elnök nyilatkozata; 1963. június)

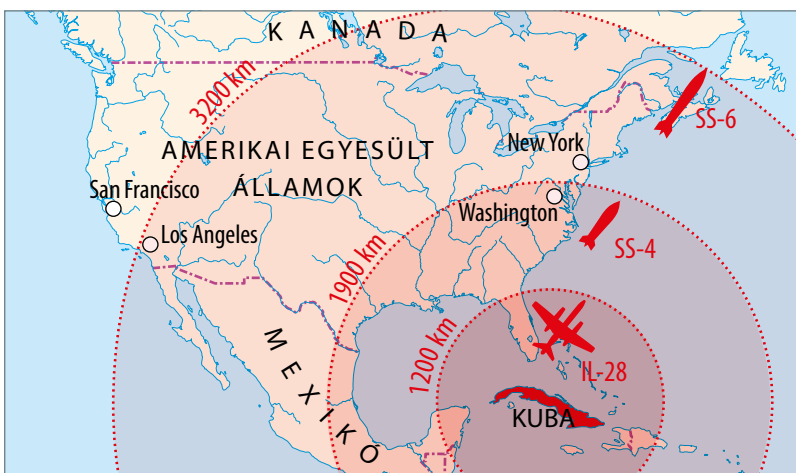
- Mire hívta fel a figyelmet Kennedy elnök?
- Miért volt jelentős az elnök kiállása Nyugat-Berlin mellett?

A kubai rakétaválság

Miért teremtett nagyon veszélyes helyzetet a szovjet rakéták Kubába telepítése?

A két szuperhatalom szembenállásának következő veszélyes kiéleződését a **kubai rakétaválság** okozta. 1959-ben Kubában megdöntötték az addigi Washington-barát, korrupt önkényuralmi rezsimit. A **kubai forradalmárok vezére, Fidel Castro** ekkor még nem volt kommunista, de az Amerikai Egyesült Államokkal szemben **elfogadta a Szovjetunió támogatását**. Szüksége is volt erre, mert Washington támogatta az új kubai rendszer ellen harcolókat. 1961-ben Kennedy elnök jóváhagyásával egy CIA-akció keretében

kubai emigránsok a Disznó-öbölben partraszállást hajtottak végre, hogy megbuktassák Castrót. A feszült viszonyt kihasználva Hruscsov elérte, hogy Kuba stratégiai támaszpontként szolgáljon a szovjeteknek. **1962-ben a Szovjetunió** válaszul Amerikának Törökországba telepített rakétáira, titokban **Kubában telepített atomtöltettel felszerelt rakétákat**, ahol hozzáálltak a kilövőállások építéséhez is. Amikor az amerikai felderítés az U-2-es kémrepülőkről készített fotókon felfedezte, hogy majdnem bevetésre kész nukleáris rakéták vannak az Amerikai Egyesült Államokhoz egészen közeli Kubában, a hidegháború legfeszültebb napjai következtek.

A kubai rakétaválság

Kennedy elnök nyilvános tévébeszédben jelentette be, hogy bármely Kubából induló támadást a Szovjetunió elleni általános csapással fog megválaszolni. A további fegyverek Kubába szállításának megakadályozása érdekében **haditengerészeti blokádot** **alá vonta a szigetet. Ultimátumot adott**, ha nem vonják ki a rakétákat Kubából, preventív, vagyis megelőző csapást fognak mérni az ottani szovjet támaszpontokra, hogy elkerüljön egy Amerikára mért atomcsapást. A tárgyalások tizenhárom napon át húzódtak, mielőtt a két tömb teljes katonai ereje harckészültségbe helyezve nézett egymással farkasszemet. A világ igencsak közel került a pusztító atomháborúhoz, és **a közvélemény rettegette várta a harmadik világháború kirobbanását.** Végül **Hruscsov engedett**, mivel meggyőződött az amerikai fenyegetés komolyságáról, és ígéretet kapott a Törökországban lévő amerikai rakéták leszerelésére. A szovjetek leszerelték a nukleáris rakétákat, az Amerikai Egyesült Államok pedig garantálta, hogy nem támadja meg Kubát.

	Egyesült Államok	Szovjetunió
1959	0	6
1960	18	12
1961	63	42
1962	231	72

Az interkontinentális rakéták száma

Hogyan változott meg az erőviszony a kubai rakétaválság évére? • Miért lehetett „stratégiai blöffnek” tekinteni Hruscsov fenyegetőzését?

Fidel Castro (1926-2006) kubai miniszterelnök beszél a kubai rakétaválság idején

Miért volt stratégiai jelentőségű a szovjet jelenlét Kubában? • Vitassuk meg, miért kellett az Amerikai Egyesült Államoknak is erőt felmutatnia!

A lövés utáni pillanatok az elnöki párról

Rá@dás

Merénylet Kennedy ellen

1963. november 22-én halálos lövések érték Kennedy elnököt Dallasban, amikor az elnöki pár nyitott autóban hajtott végig a városban. A lövéseket a helyi tankönyvraktár legfelső emeletéről egy orvlövész, Lee Harvey Oswald adta le. Oswaldot néhány nappal később, a kihallgatását követően egy nyugdíjba vonult rendőr agyonlőtte. Bár a korabeli vizsgálatok, illetve a mértékadó történészek bizonyítottan látják a magányos merénylet tettét, ennek ellenére a Kennedy elleni merénylet a modern kor „összszeszkeskűvés-elméleteinek” egyik kedvelt témája.

- Nézzük meg a digitális tananyagban található filmrészletet a Kennedy-gyilkosságról, majd próbáljunk meg válaszolni a fenti kérdésekre!

Összegzés

Okok és következmények

- Milyen okok miatt vált engedékenyebbé Hruscsov a szovjet belpolitikában? Miért tekinthető kétarcúnak a szovjet vezető politikája?
- Milyen válságócok alakultak ki a világban?
- Mi a magyarázata annak, hogy nem tört ki a harmadik világháború?

Változás és folytonosság

- Hogyan változtak meg a katonai erőviszonyok az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között?
- Hogyan jellemezhető a Szovjetunió külpolitikája 1953 és 1963 között?

Történelmi jelentőség

- Miért emelkedik ki a hidegháború konfliktusai közül a szuezi válság?
- Miért tekinthető szimbolikus jelentőségűnek a berlini fal felépítése is?

6. Az európai integráció kezdetei

Idézzük fel a földrajzórán tanultakat az Európai Unióról! Mi vezetett az integráció kialakításához? Milyen politikai és gazdasági megfontolásból hirdette meg a Marshall-tervet az Amerikai Egyesült Államok? Hogyan reagált a Szovjetunió a terv meghirdetésére?

Ez a közösség mindenekelőtt a gazdaság terén tevékenykedne, hiszen ez a legégetőbb kérdés. Ennek ellenére biztos vagyok abban, hogy ez a föderatív kapcsolat politikai és szociális tekintetben is üdvös lenne, persze anélkül, hogy érintenénk ezzel azoknak az államoknak a szuverenitását, melyek nem tagjai egy ilyen közösségnek.

(Aristide Briand francia külügyminiszter és a Pán-európai Unió elnökének beszédéből; 1929)

Miért ne létezhetne egy olyan államcsoport, amely nyugtalan és hatalmas kontinens félrevezetett népeit egy tágabb patriotizmus és a közös államhoz tartozás érzésével tölti el, és az emberek sorának alakításában miért ne foglalhatná el helyét más nagy csoportok mellett?

Most mondani fogok valamit, ami meglepi majd önöket. Az európai család újjáteremtéséhez az első lépést Franciaország és Németország szövetségével kell megtenni. Franciaország csak így szerezheti vissza Európa erkölcsi irányítását. Európa nem születhet újjá egy szellemileg nagy Franciaország és egy szellemileg nagy Németország nélkül. Az Európai Egyesült Államoknak, ha jól és hitelesen hozzák létre, úgy kell felépülnie, hogy ne az egyes államok anyagi ereje számítson mindenekelőtt. A kis nemzetek ugyanannyit érnek, mint a nagyok, és becsületüket a közös célhoz való hozzájárulásukkal vívják ki. [...]

(Winston Churchill beszédéből, Zürich; 1946)

Egyesült Európát akarunk, ahol biztosított a személyek, gondolatok és az áruk szabad mozgása. Emberi jogi chartát akarunk, amely biztosítja a gondolatszabadságot, a gyülekezés és véleménynyilvánítás szabadságát, valamint a politikai ellenzék létrehozásához való jogot. Bizottságot akarunk, amely megfelelő szankciók révén biztosítja a Chartában foglaltak érvényre juttatását.

(A hágai Európa-kongresszus nyilatkozata; 1948)

- Foglaljuk össze, milyen alapvető elvek fogalmazódtak meg az egyes részletekben!
- Miért tartották fontosnak az európai nemzetek együttműködését? Hogyan képzelték el a gyakorlatban?

Az európai egység gondolata

Milyen elképzelések fogalmazódtak meg az integráció mellett?

A második világháború szörnyű pusztításai után szinte természetes volt, hogy előkerülnek az addig főleg elméleti szinten megfogalmazott tervezetek **Európa egyesítéséről**. A két világháború között először politikusként Aristide Briand francia külügyminiszter karolta fel egy **Pán-európai Unió tervét**. Az általa felvetett javaslatokat (például gazdasági integráció, közös vámhatárok kialakítása) akkor sokan visszautasították, mert a francia dominancia erősítését látták benne. A Pán-európai Unió tervet Hitler 1933-as hatalomra lépésével végleg elveszítette realitását. Az **európai népek egységének gondolata** azonban 1945 után megerősödött. Nagyon sokan úgy vélték, hogy az állandó viszályokhoz vezető nemzeti önérvényesítés háttérbe szorításával **újabb öldöklő háborút lehetne elkerülni**. Rövidesen a kialakuló **hidegháborús légkör** és a **szovjet fenyegetés** is a megoldáskeresésre ösztönözte a politikusokat.

Churchill egy évvel a háború után rámutatott arra, hogy az európai integráció elképzelhetetlen egy **francia–német megbékélés** nélkül. Bár felvetése sokakat megdöbbsentett, utóbb mégis a két ország közeledése mozdította elő Nyugat-Európa egységesülését. Az integráció hívei **1948-ban a hágai Európa-kongresszuson** felhívást adtak ki a **demokratikus Európa megteremtésére**. A hágai kongresszus után egy évvel tíz állam részvételével létrejött az **Európa Tanács**, ami kormányközi szervezet és a nemzetvédelem kivételével az európai társadalom minden jelentős kérdésével foglalkozik, közöttük az **emberi jogok** tiszteletben tartásának, valamint a **demokratikus jogállam** működésének ellenőrzésével. Az újonnan formálódó európai egységnek csak olyan országok lehetnek tagjai, mely országok tiszteletben tartják az emberi jogokat és melyeket demokratikus módon hozott törvények irányítanak.

Az európai integráció kezdetei

Hogyan hatott a francia–német megbékélés az integrációs folyamatra?

A hidegháború kibontakozása, a **szovjet inváziótól való félelem** a győztes nyugati hatalmakat meggyőzte a **német nehézipar, a Ruhr-vidéki termelés újrarendezésének szükségességéről**. Franciaország kezdetben elutasította a német területek erőteljes bevonását a közös védelmi rendszerbe, de 1950-ben a francia külügyminiszter, Robert Schuman a kapcsolatok rendezését jelentő tervvel állt elő. A két ország nehézipari kapacitásának teljes kihasználását hangsúlyozva meghirdette az Európai Szén- és Acélközösség tervét. A gazdasági együttműködés tervet a német szén és a francia vasérc közös piacának megteremtését tűzte ki célul. A nehézipari ágazatot egy közös főhatóság alá rendelték volna, amelyhez más országok is csatlakozhattak.

A Schuman-tervet kedvezően fogadta **Konrad Adenauer**, a **Németországi Szövetségi Köztársaság** előző évben megválasztott **kancellárja**. Így a következő évben aláírták a tervezetet, és ehhez az **integrációpárti Benelux államok** (Belgium, Hollandia és Luxemburg), illetve a háború utáni külpolitikai elszigeteltségből kitörni vágyó **Olaszország is csatlakozott**. Az úgynevezett **Montánunió** szerződése **1952 nyarától lépett életbe**.

A **gazdasági integráció** további elmélyítésére rövidesen újabb javaslatok fogalmazódtak meg. Ekkor elsősorban az atomenergia-ügyi és a közös piaci lehetőség került napirendre. A tárgyalások során többször is hangsúlyozták, hogy különválasztják a tagállami hatáskörbe tartozó politikai döntéseket a gazdasági kérdésektől. A tervezeteket végül **a hat ország 1957-ben Rómában írta alá**. Megállapodtak abban, hogy tizenkét év alatt egyetlen közös gazdasági térséggé alakulnak át, amely egyetlen szereplőként lép majd fel a nemzetközi kereskedelemben.

A **római szerződéssel** kialakított **Európai Gazdasági Közösség (EGK)** és az Európai Atomenergiai Közösség 1958. január 1-jétől kezdte meg a tevékenységét. Az EGK országaiban a következő években **dinamikus gazdasági növekedés** kezdődött. A tagállamokban a GDP éves növekedése tartósan meghaladta az 5%-ot, az életszínvonal mindenhol folyamatosan növekedett, és a fogyasztás bővült. A nemzetállami szuverenitását féltő **Nagy-Britannia kezdetben elzárkózott** mind a Montánunióhoz, mind az EGK-hoz való csatlakozástól. London 1960-ban **megalakította az Európai Szabadkereskedelmi Társulást** (EFTA – European Free Trade Association), amelyhez több ország (például Dánia, Svédország, Ausztria, Svájc) is csatlakozott. Az EFTA-országok számításai azonban nem jöttek be, és hamarosan jelezték csatlakozási szándékaikat az Európai Gazdasági Közösségbe.

Vámok, mennyiségi korlátozások és intézkedések megszüntetése; az áruk és szolgáltatások szabad áramlása

Vámunió létesítése és közös kereskedelempolitika az EGK-n kívüli országokkal

A tőke és a munkaerő szabad áramlásának biztosítása az EGK-n belül

Közös mezőgazdasági, közlekedési politika kialakítása

A közös piac kialakítását elősegítő rendelkezések az Európai Gazdasági Közösségen belül

A római szerződés aláírása

- Hogyan képzelte el a francia külügyminiszter a két ország közötti együttműködést?
- Miben látta a kibontakozás alapját és szükségességét?
- Milyen biztosítékokat fogalmazott meg egy újabb francia–német konfliktus megelőzésére?
- Vitassuk meg, hogyan válhatna követendő mintává a német–francia megbékélés!

Konrad Adenauer (1876–1967). Adenauer 1917 és 1933 között Köln polgármestere volt, majd Hitler hatalomra jutása után rövid időre letartóztatták. A nemzetiszocialista diktatúra mindvégig megfigyelés alatt tartotta. A második világháború után a jobboldali Kereszténydemokrata Unió (CDU) pártelnöke lett. 1949 őszén, miután a párt a választásokon csekély fölényrel legyőzte a szociáldemokratákat, kancellárrá választották. Adenauer az NSZK kancellári tisztségét 1949 és 1963 között töltötte be

A francia kormány azt javasolja, hogy a francia–német szén- és acéltermelés egészét helyezték közös főhatóság alá olyan szervezetbe, amely nyitva áll Európa más országainak részvétele előtt.

Első lépés az Európai Unió felé

A szén- és acéltermelés közössé tétele azonnal biztosítja a gazdasági fejlődés közös alapjai megteremtését, az európai föderáció első állomását, és megváltoztatja azoknak a térségeknek a sorsát, amelyek hosszú ideig háborús eszközök gyártására rendezkedtek be, s amelyeknek maguk váltak állandó áldozataivá.

Soha többé háborút Franciaország és Németország között

Az így szövődő termelési szolidaritás megnyilvánul majd abban, hogy Franciaország és Németország közötti háború nemcsak elképzelhetetlen, hanem ténylegesen lehetetlen lesz. Ez a hatalmas, minden bekapcsolódni szándékozó ország előtt nyitva álló gazdasági egység sikeresen biztosítja minden beletartozó ország számára egyenlő feltételek mellett az ipari termelés alapvető elemeit, megveti a gazdasági egyesítés reális alapjait.

Mindenki számára nyitva álló közösség

Ez a termelés megkülönböztetés és kirekesztés nélkül a világ egészének rendelkezésére áll, hogy hozzájáruljon az életszínvonal emeléséhez és a békemű előrehaladásához. [...] Az alaptermelés közössé tételével és új főhatóság intézménye révén, amelynek a döntései köteleznék Franciaországot, Németországot és a közösséghez csatlakozó országokat, a javaslat megvalósítaná a béke megőrzéséhez elengedhetetlen európai föderáció első konkrét elemeit.

(A Schuman-terv; 1950. május 9.)

- Az Európai Szén- és Acélközösség (1951) és az Európai Gazdasági Közösség államai
- Eredetileg EFTA-országok

Az országban folytatódott a kétpárti váltóga­z­dál­ko­dás, 1945 nyarán a Munkáspárt választási győzelmével Clement Attlee lett a miniszterelnök. A társadalmi szolidaritás erősítését és határozott szociálpolitikai lépéseket ígérő Attlee, kormányása idején lerakta a „jóléti állam” alapjait. A konzervatívok 1951-ben vették vissza az ország irányítását, ekkor Churchill – végleges visszavonulásáig 1955-ig –, újra miniszterelnök lett.

Az országot 1944 nyaratól a De Gaulle vezette emigráns ideiglenes kormány és az ellenállást szervező Nemzeti Ellenállási Tanács egységkormánya irányította. 1945 őszén a választópolgárok elvetették De Gaulle politikai koncepcióját, aki egy erős köztársasági elnöki jogkör kialakítását sürgette. Ugyanakkor az alkotmányozó nemzetgyűlési választások baloldali főlényt eredményeztek (a kommunisták 26%-ot, a szocialisták 23%-ot szereztek). A következő év elején Charles de Gaulle lemondott kormányfői tisztségéről. 1946 és 1958 között Franciaországnak évente átlag két kormánya volt, a pártok választási eredményei nem tették lehetővé egy stabil kormánytöbbség kialakítását. Az 1954-ben megkezdődő algériai függetlenségi háború aláásta a IV. Köztársaság tekintélyét, és 1958-ban visszahívták Charles de Gaulle-t a hatalomba.

A spanyol polgárháború győztese, Francisco Franco tábornok katonai diktatúrát épített ki 1939-től. Bár a polgárháborúban jelentős olasz és német segítséget kapott, Franco állama semleges maradt a második világháborúban. 1945 után a diktatúra egy ideig elszigetelődött, de a hidegháború első éveiben Spanyolország pénzügyi segítséget kapott Washingtontól. A gazdaságilag is stabilizálódó rendszer Franco 1975-ben bekövetkezett haláláig fennmaradt.

A szövetséges csapatok előretörése és a belső ellenállás 1945 áprilisában felszámolta a fasiszta Salói Köztársaságot, Mussolinit partizánok végezték ki. Az országot 1947 májusáig egy olyan antifasiszta egységkormány irányította, amelyben a kereszténydemokraták együtt kormányoztak a szocialistákkal és a kommunistákkal. 1946 nyarán népszavazás döntött a köztársasági államformáról. A kibontakozó hidegháború kiélezte az olasz belpolitikai küzdelmet is, ennek során kizárták a kommunistákat a kormányból. 1948 tavaszán a kereszténydemokraták fölényes választási győzelmet arattak, és a beinduló Marshall-segély stabilizálta az országot. A gazdasági fellendülés megfelelő háttérrel biztosított az EKG-hez való csatlakozáshoz.

Milyen eredményeket ért el az NSZK az 1960-as évekre?

A Németországi Szövetségi Köztársaság első másfél évtizedének eredményeit a német „gazdasági csodaként” emlegetik. A Marshall-segély által beindított gazdasági növekedés az 1950-es, 1960-as években a fogyasztás nagymértékű bővülésével járt együtt. Az exportágazatokban, illetve a fogyasztásra termelő ágazatokban elért eredmények nyomán mind szélesebb rétegek jutottak a korábbiakhoz képest magasabb bérhez, amely a mindennapi fogyasztásban, majd a tartós fogyasztási cikkek és szolgáltatások iránti keresletként jelentkezett. A mindinkább sztenderdizált, automatizált termelés olyan olcsón tudta előállítani a fogyasztási javakat (például személygépkocsikat), hogy mind szélesebb rétegek számára vált elérhetővé. Az Adenauer-kormány gazdasági minisztere, Ludwig Erhard alatt az NSZK vezető ipari ország lett, az ipar évente 9-10%-kal növekedett. Erhard a jóléti fejlődést közérthető politikai nyelvre fordította le a német választók számára, s a „jólétet mindenkinek” programja lényegesen hozzájárult az NSZK politikai stabilitásának megteremtéséhez. Erhard Adenauert a kancellári székben is követte.

Mi állt a német gazdasági csoda hátterében? • Hogyan sikerült tartósan fenntartani a gazdasági növekedést?

A szociális piacgazdaság kiépülése

Hogyan mutatkozott meg a társadalmi szolidaritás?

A Németországi Szövetségi Köztársaságban a bővülő gazdaság az állam számára is több bevételt jelentett, ezzel lehetővé váltak a **bőkezű jóléti szolgáltatások** (nyugdíjrendszer, kötelező társadalombiztosítás, családi pótlék bevezetése stb.) működtetése. A **szociális piacgazdaság** két fő elemre épül. Egyrészt a hagyományos piaci versenyre, másrészt a társadalmi szolidaritásra. A piaci alapon növekvő gazdaság növekvő bevételei teszik lehetővé, hogy az állam **szociális védőhálót** nyújtson a társadalom minden tagjának. Először a háború áldozatainak (hadirokkantak, özvegyek és hadiárvák), majd a hazatérő hadifoglyok helyzetén javítottak. A Ludwig Erhard által meghirdetett „jólétet mindenkinek” program már a **társadalom széles rétegét elérte**. Az NSZK-ban működtetett modell mintául szolgált a többi nyugat-európai és skandináv ország számára is.

Korábban a szociális és egészségügyi ellátásra szorulóknak leginkább saját megtakarításaikra, valamint családjuk támogatására, illetve adományokból működő magánintézményekre támaszkodhattak. A munkaadók által fizetett **kötelező társadalombiztosítás** lehetőséget nyújtott bizonyos juttatásokra (baleset, betegség, nyugdíj). Ezek a **jóléti intézkedések** Nyugat-Európa legtöbb országában elterjedtek. Az állampolgáraitól gondoskodó államot **jóléti államnak** szokás hívni, függetlenül attól, hogy maga az állam mennyire gazdag.

Ludwig Erhard (1894–1977). Az NSZK gazdasági minisztere 1949 és 1963 között. Miniszterként a nevéhez fűződik az NSZK gazdasági talpra állása a világháború után és a szociális piacgazdaság kiépítése. 1963 és 1966 között kancellárként szolgált

Összegzés

Okok és következmények

- Miért vált az integrációs folyamat előfeltételévé a francia–német megbékélés?
- Milyen együttműködést szorgalmaztak a föderalisták és a konföderalisták?
- Miért a gazdasági együttműködésben értek el kezdetben sikereket a közös piac országai?

Történelmi jelentőség

- Beszéljük meg, miért egyedülálló nemzetközi együttműködési kísérlet az európai integráció!
- Vitassuk meg, hogyan alakulhat az európai integrációs folyamat jövője!

Összefoglalás

- Gondoljuk végig az eseményeket az alábbi vázlatpontok segítségével!
- Készítsünk folyamatábrát néhány témához!
- Gyűjtsük össze a legfontosabb forrásokat az egyes anyagrészekhez!
- Emeljük ki a nevezetes eseményeket, személyeket és a hozzájuk tartozó dátumokat!

Témák

1. A hidegháborús szembenállás és a kétpólusú világ kialakulása
 - A második világháború utáni együttműködés, az ENSZ létrejötte és működése
 - A párizsi békék
 - A Truman-elv, a Marshall-segély, az ideológiai szembenállás
2. A szovjet tömb kialakulása, jellemzői
 - A sztálini rendszer fő vonásai
 - A Szovjetunió külpolitikájának fő érdekei
 - A szovjetizálás lépései Kelet-Közép-Európában
 - A KGST és a Varsói Szerződés létrejötte
3. Hidegháborús konfliktusok és a helyi háborúk
 - A német kérdés (megszállás, a berlini blokádnak, az NSZK és az NDK létrejötte, a berlini fal)
 - A gyarmati rendszer felbomlásának első üteme (India, Vietnam, Izrael létrejötte)
 - A kínai polgárháború és a koreai háború
 - A kubai rakétaválság
4. A nyugati országok integrációja
 - Az európai egység eszmei háttere
 - A gazdasági integráció fő lépései

Kerettantervi fogalmak, adatok

Fogalmak: Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ), szuperhatalom, vasfüggöny, hidegháború, fegyverkezési verseny, kétpólusú világ, NATO, Varsói Szerződés, KGST, Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac), berlini fal, harmadik világ, el nem kötelezettek mozgalma, újtantiszemitizmus.

Személyek: Sztálin, Mao Ce-tung, Truman, Adenauer, Hruscsov, Kennedy, Ben Gurion.

Topográfia: NSZK, NDK, Izrael, Kuba, Korea, Vietnam.

Kronológia: 1945 (az ENSZ létrejötte), 1947 (a Truman-elv, a párizsi béke, India függetlensége), 1948 (Izrael létrejötte), 1949 (az NSZK, az NDK, a NATO, a KGST, a Kínai Népköztársaság létrejötte, a szovjet atombomba), 1950–1953 (a koreai háború), 1956 (az SZKP XX. kongresszusa, a szuezi válság), 1957 (a római szerződések), 1959 (a kubai forradalom), 1961 (a berlini fal építése, Gagarin űrrepülése), 1962 (a kubai rakétaválság), 1962–1965 (a második vatikáni zsinat).

II. Magyarország 1945 és 1956 között

7. A szovjet megszállás következményei

Idézzük fel, melyek voltak az 1944-es év főbb eseményei Magyarországon! • Milyen következményekkel járt a kiugrási kísérlet? • Hol tartott a világháború az európai frontokon 1945 január elején? • Mit tartalmazott a jaltai egyezmény? • Hogyan döntöttek a megszállt országok politikai berendezkedéséről?

Idézzük fel a magyarországi harcok főbb szakaszait! • Miért szűkült be radikálisan az önálló magyar mozgástér 1944 márciusában? • Mi lett volna a kiugrási kísérlet célja 1944. október 15-én? • Miben különbözött a magyar főváros sorsa Párizsétól vagy Rómáétól?

A magyarországi harcok 1944 végén

Az elesett katonák száma	100–180 ezer
A polgári lakosság elszenvetett vesztesége	45 ezer
A zsidóüldözés áldozatainak száma	mintegy 550 ezer
Szovjet fogságban meghaltak	közel 200 ezer

A magyar áldozatok száma különböző források alapján a második világháború alatt és után

Közúti és vasúti hidak	100%
Mozdony- és vagonpark	70%
Szarvasmarha-állomány	44%
Lóállomány	56%
Sertés- és juhállomány	80%
Használhatatlanná vált lakások	18%
Vas- és fémipar	48%
Vegyipar	48%
Ruhaipar	56%
Bányászat és ipar összesen	38%

Magyarország háborús anyagi veszteségei

Milyen hatással volt a háború pusztítása a lakosság életkörülményeire?

Élet a harcok után

Milyen megpróbáltatásokkal szembesültek a túlélők?

A második világháború utolsó hónapjaiban **politikailag kettészakadt** Magyarország. A nyugati országrészen egyre szűkülő területen a Szálasi vezette nyilas kormány a német érdekeket végletesen kiszolgálva működött. A **frontvonalától keletre**, a szovjet hadsereg által ellenőrzött területen **új, a korábbi politikai irányvonallal szakító kormány alakult**. A háború pusztításainak következményeivel az **újjászerveződő közigazgatásnak** kellett szembenéznie. A harcok **1945 áprilisában** értek véget Magyarországon. A romeltakarítás és az újjáépítés feladata az ország lakosságára hárult.

A mindennapi élet azonban csak nehezen tért vissza a rendezett viszonyok közé. **Nem működött a korábbi közigazgatás és igazságszolgáltatás, leállt a gazdaság** addig megszokott vértkeringése. **Szétzilálódott a közellátás**, amely a háborús állami árulosztás és a piaci működés ötvözésén alapult. A hétköznapi élet nehézségeivel az embereknek úgy kellett megbirkózniuk, hogy közben majdnem **mindegyik családból hiányzott valaki** – volt, akit katonának soroztak be, mást munkaszolgálatra hívtak be, sokakat deportáltak, és sokan egyszerűen csak elmenekültek.

A Vörös Hadsereg elől hátrálva több százezer magyar katona került ki Németországba, ahol mintegy **300 ezren estek a nyugati hatalmak fogságába**. Jelentős részük azután fokozatosan hazatért. A magyarországi hadszíntéren a szovjet csapatok nemcsak hadifoglyokat ejtettek, hanem a harcok nyomán az elfogott katonák mellé gyakran civileket is beállítottak a fogolymentekbe. Civileket azonban a harcok elmúltával is gyakran összeszedtek úgynevezett

A gettóban olyan zsúfoltság volt, hogy mindenkinek csak egy fekhely jutott a padlón. Bútorok nem voltak. A WC-t nem lehetett használni, mert nem volt víz. [...] A gettó a borzalmas körülmények ellenére menedékhely volt. [...] A gettó azért lett menedékhely, mert a legfőbb gyilkosokat – a nyilasokat – a magyar katonákból álló őrszemélyzet nem engedte be a gettóba. A katonaság lenézte a fegyveres nyilas csőcseléket, akiknek csak a rablás és a gyilkolás, meg persze a zsákmány volt a fontos. A falakon kívül pedig változatlanul, sőt egyre vadabban folyt a hajszja a bujkáló zsidók és a katonaszökevények után (addigra már nagyon sok magyar katonára dezertált a hadseregből). [...] A zsúfoltság kedvezett a járványok terjedésének. Mindennap összeszedték a halottakat, és kitétték őket a ház elé az útestre. Mindennap jött a halottszállító kocsi. Emberek húzták, emberek tolták és szedték össze a testeket az utcáról. A gettó halottait a Klauzál téren gyűjtötték össze, ahol val-

ságos hegyeket alkotott a csonttá fagyott testtömeg. [...] Budáról, a Várból kilőtt német akna csapódott be az emeletre, pontosan az ablakon jött be, és a szobában robbant, kiszakítva az ablakot, kidöntve a falat. És megölte az Édesanyámat! Később kiszöktem a pincéből. Tudtam, hogy a halottakat a ház elé teszik ki. Reméltem, talán még egyszer láthatom Anyámat, de akkor már nem volt ott. Az utca üres volt. – Csak a vérrel vörösre festett hó meredt rám a borzalom néma tanújaként. Nem tudom, meddig állhattam ott. Aztán egyszer csak a már megszokott fegyverzajt megtörve, valami irtózatosszerű recsegés, ropogás hallatszott. Hátranéztem: a gettó fala kinyílt, és egy hatalmas acélzörnyeteg, egy szovjet tank robbant be a Síp utcába, és robogott tovább a Wesselényi utca felé. 1945. január 18-át irtunk. Felszabadultunk!

(Kutas Péter: *Amikor vért könnyeztek a fellegek. Egy kisfiú emlékei a budapesti gettóból*, Aura, Budapest; 2008)

málenkij robotra (lásd a 44. oldalon), ami esetenként jelenthetett egyszerű romeltakarítást a közelben, de könnyen előfordulhatott az is, hogy az összefogdosott embereket – köztük nőket is – a Szovjetunióba szállították munkára. A hadifoglyokkal együtt a **Szovjetunióba hurcoltak száma meghaladta a félmillió főt**, és a fogságba hurcoltak egyharmada életét veszítette.

Különösen **sok civilt vittek el a szovjetek Budapest térségéből**, de az ország többi részéről is hurcoltak el embereket málenkij robotra. A hadifoglyok és elhurcoltak először magyarországi táborokba kerültek – például Gödöllőn és Cegléden létesítettek nagyobb táborot –, majd ezekből szállították őket a Szovjetunióba, ahonnan sokszor csak évek múlva térhettek haza. A szovjet csapatok bevonulásának egyik legtragikusabb oldaláról, **a nők ellen elkövetett erőszakról a történettudomány politikai okokból évtizedekig nem beszélhetett**. Középosztálybeli „úrilányok”, cselédek, parasztasszonyok éppúgy áldozatul eshettek, mint azok, akiket korábban a németek vagy a nyilasok üldöztek.

Lassan eláll a nyüzsgés, dermedt félelemben lapul mindenki, sóhajok és idegeskedés. Bejön a házmester, akiről kiderül, hogy a legjobban tud beszélni velük, orosz fogoly volt, és meséli, hogy felmentek a lakásokba, és minden italt kiittak. Részeg mindegyik, nem áll jól a nőkért ma este. Hitetlenkedve hallgatom, de alig mondja el, nagy mozgás kintről. A házmester még odaszól a feleségének, dugd el a lányod, és a holdvilágképű ostoba kis házmestertényt betemetik a dunyhák közé, épp jókor, mert szemlélődve bejön csoportos orosz katonák, és megáll a küszöbön. Hermire [Gyarmati Fanni unokahúga] gyorsan rádobunk egy paplant és még egy takarót. Én csak a fejemet hajtom le, mert a házmester már fordítja is a kérésüket, három nőt kérnek. Azt hiszem, egy pillanatra megáll a szívem: hát mégis igaz ez? Aztán az egyik már meg is indul a legszebb kisasszony felé [...] a nő siránkozik, az anya hangosan feljajdul: Ne engedjék! [...] De csönd van, a házmester szigorúan rászól, nem lehet ellenkezni. [...] Aztán odalépnek az egyik szép cseléd lányhoz, aztán még egy másikhoz, aztán érzem, hogy fölénk világít a zseblámpával valaki. [...] felemeli az arcomat, és bevilágítja, hiába próbálkozom valami csúf grimasszal, hallom, hogy hív. Nem mozdulok. Megint hív sürgetőbben. [...] A házmester undok pofájával találkozik a tekintetem, aki minden részvét nélkül int, hogy menni kell.

(Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: *Napló*, sajtó alá rendezte Ferencz Győző – Nagy Zsejke, Jaffa, Budapest; 2014)

• Mit árulnak el a források a megszállók és a magyar lakosság viszonyáról?
• Hogyan tudta vajon Polcz Alaine és Radnóti Miklósné feldolgozni mindazt, ami velük történt? Nézzünk utána az interneten vagy a könyvtárban az életútjuknak!

• Mit árul el a forrásszöveg az ostrom alatti budapesti életviszonyokról?
• Hol volt Budapesten a gettó?
• Mi történt a budapesti zsidósággal a főváros ostroma alatt?
• Vitassuk meg, miért fontos, hogy a második világháború tragikus eseményeivel ne csak a történészszakmán belül foglalkozzanak, hanem a nyilvánosságban is történjen kísérlet a múlt feldolgozására!

Esteledett. Én Maminkával a szobánkban ültem és féltem. Csönd volt, a cserépkályhában égett a tűz, akkor éppen nem lóttak. [...] Menekültem. Senki se akart befogadni. Félték; fiatal, tizenkilenc éves nő voltam, tudták, hogy sokszor elhurcoltak. Félték befogadni, hogy utánam jönnek az oroszok. Akkor könyörögtem, hogy az istállóba engedjenek be, engedjék meg, hogy a marhák mellé húzódjak. Nem, nem. A pincébe engedjenek be. Nem. Megígértem, megesküdtem, hogy azt fogom hazudni, csak beosontam, mikor senkit nem láttam. [...] Visszajöttek a németek, aztán megint az oroszok. Én a németektől mindig jobban féltem. Ha ők azt mondták, hogy kivégzés, akkor pontosan lehetett tudni, hogy kivégzik az embert. [...] Az oroszoknál soha semmit nem lehetett tudni, soha semmit nem lehetett kiszámítani, bámulatos, hogy ebből a szervezetlenségből mégis kialakult valami. [...] Egyik kezükkel ütöttek, másikkal simogattak. Elmentem az ismerős csákvári orvoshoz, megnyugtattott, ha vérzek, akkor úgyse kapok meg semmiféle fertőzést. Pont fordítottja igaz, de hát mit tehetett? Semmit. [...] Persze Anyám sírt, és boldog volt, és ölelt. És én néztem, és örültem neki. Örültem annak, hogy élnek, de olyan nagyon nem. Olyan nagyon semminek se örültem, és olyan nagyon semmiben sem hittem. A betegséget, ami miatt aztán sohase szülhettem, már magamban hurcoltam, és nem tudtam, hogy van-e szifiliszem vagy nincs. (Polcz Alaine: *Asszony a fronton*, Osiris, Budapest; 1995)

• Miért lehet, hogy Polcz Alaine mintha több keسرűséggel emlékezne egyes magyarokra, mint az orosz katonákra?

A „felszabadulás” szó érzelmi töltetű. [...] Arra az önfeledt öröme utalnak ezzel a szóval, amit a közvetlen életveszély megszűnése váltott ki az áldozatokban. [...] A győztes jogán engedélyezett szabad rablás és megerőszakolás, a lakosság „málenkij robotra” hurcolása és az ország közintézményeinek tervszerű kifosztása azonban sokkal sokkal rosszabb, az orosz népet is meggyűlöltette. [...] a „felszabadulás” szó legfeljebb az egyéni élmények leírására lehet alkalmas. Történelmi kategóriaként azonban ebben az esetben nem használható. A szó jelentése ugyanis egyértelműen az elnyomás megszűnésére utal. Az elnyomás 1945-ben nem szűnt meg, legfeljebb átalakult.

(Ungváry Krisztián: *Magyarország szovjetizálásának kérdései*. Rubicon, 2001/10.–2002/1., 51–55.)

1945: felszabadulás vagy megszállás?

A szovjet hadijelentések 1945. április 4-én jelentették be a magyarországi harcok végét. Bár a hadtörténészek azóta már feltárták, hogy egyes helyeken április 13-ig elhúzódtak a harcok, ettől függetlenül, évtizedeken keresztül április 4-ét tekintették hivatalosan a „felszabadulás” napjának. A politikai közbeszédben megjelenő, majd az egész közvéleményre ráerőltetett „felszabadulás” kifejezés valójában elplelezte a szovjetek által elkövetett atrocitásokat. A rövidesen berendezkedő kommunista diktatúrában pedig a kifejezés kötelező kánonná vált. Csak a rendszerváltás utáni időszakban kezdődött meg az események feltárása, és jelent meg a „megszállás”, illetve a német csapatoktól és a nyilas diktatúrától való „megszabadulás” kifejezés.

Miért ellentmondásos az 1945-ös év értékelése? • Mely események szorulnak háttérbe, ha tisztán „felszabadulásnak” tekintjük a történeteket? • Hogyan értékeli a történettudomány az eseményeket? • Miért vált politikai kérdéssé 1945 egyoldalú értelmezése?

1. A magyar nép létérdeke, Magyarország újjáépítésének elengedhetetlen feltétele a nemzet cselekvő részvétele az ország felszabadításában a német iga alól. Azonnal szakítanunk kell Németországgal és ellene fordulni! [...]

2. A hazaárulókat, a felelős bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni.

3. Fel kell oszlatni az összes fasiszta, népellenes, német zsoldban álló szervezeteket. Vagyonukat el kell kobozni, sajtójukat be kell tiltani. [...]

4. A közigazgatási szerveket, a bíróságot, a honvédséget, a karhatalmat meg kell tisztítani a nyilas, hazaáruló s egyéb népellenes elemektől. [...]

11. A sajtóból, az oktatásból, a kultúrából, a közéletből ki kell küszöbölni a fasiszta mérety, a népellenes szellemet, a faji és nemzeti gyűlöletet.

(A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjából; 1944. december 2.)

- Milyen fordulatot sürgetett a program?
- Milyen jelzőkkel illették az addigi politikai berendezkedést?
- Hogyan képelték el a politikai kibontakozást?

- Milyen esemény történt Debrecenben 1849 áprilisában? • Vitassuk meg, mennyire lehetett politikailag szimbolikus a helyszínválasztás!

A háború lezárása Magyarországon

Hogyan alakultak át a belpolitikai erőviszonyok?

A politikai közélet újjászerveződése **Kelet-Magyarországon** még 1944 végén kezdődött meg. A **Debrecenben** megalakult **Ideiglenes Nemzetgyűlés** (1944. december 21.) a Horthy-korszak idején **ellenzéki szerepet betöltő pártok** képviselőiből, illetve az addig csak illegálisban vagy emigrációban létező **kommunista párt** tagjaiból állt össze. Ez az elvileg parlamenti funkciókat betöltő ideiglenes testület nem szokásos országgyűlési választás útján jött létre, hiszen erre a háború közepette nem volt lehetőség. A már szovjet megszállás alá került településeken **rögtönözve szervezett népgyűléseken** mintegy közfelkiáltással **választottak képviselőket**, akik **Debrecenben** ültek azután össze. Az **Ideiglenes Nemzetgyűlésben** így a népgyűlések szervezésében élen járó, a **szovjet**

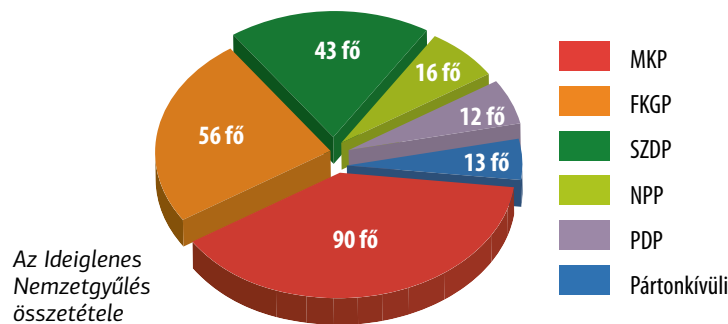

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Debrecenben a Református Kollégium Oratóriumában ülésezett

hadsereg által is segített Magyar Kommunista Párt (MKP) lett a számszerűleg legerősebb politikai erő. Vezetője a Szovjetunióból hazatért **Rákosi Mátyás** pártfőtitkár volt.

Már ekkor, az Ideiglenes Nemzetgyűlés életre hívásakor nyilvánvalóvá vált, hogy milyen politikai irányok lehetnek képviselve az ország közéletében. A szélsőjobb oldali szervezetek működését a rövidesen életbe lépő fegyverszüneti egyezmény eleve tiltotta. A korábbi politikai rendszer **németbarát politikát folytató jobboldali fele hitelét vesztette, míg a németellenes, konzervatív jobboldalt nem engedték be a közéletbe.** Ennek az irányzatnak a legjelesebb vezetőjét, gróf Bethlen Istvánt a szovjetek letartóztatták és a Szovjetunióba hurcolták. Az egykori miniszterelnök rövidesen elhunyt.

A **Független Kisgazdapárt (FKGP)** a Horthy-korszak kormánypártjával szemben álló, mérsékelt ellenzéki párt volt, hozzávetőleg a politikai tér centrumában. A párt elnöke 1945 augusztusától **Tildy Zoltán** református lelkész lett, aki már a két világháború között is országosan ismert kisgazda politikus volt. Most az **új politikai erőterben** az FKGP a még **legális jobboldalt jelentette.** Az MKP-n és az FKGP-n kívül részt vett a Nemzetgyűlésben a **Szociáldemokrata Párt (SZDP)**, a két háború közötti rendszerben örökös ellenzéki létre kárhozzatott, de **legális baloldali munkáspárt,** élén Szakasits Árpád főtitkárral. Szintén a baloldalhoz sorolható a kommunistákkal is együttműködő **Nemzeti Parasztpárt (NPP)**, amely a népi írói, falukutató mozgalom örököse volt, és érdemi politikai tevékenységet 1945 előtt nem fejtett ki. A párt elnöke **Veres Péter** író, főtitkára pedig **Erdei Ferenc** szociológus volt. A polgárság politikai képviselőjét a **Polgári Demokrata Párt (PDP)** vállalta fel. A liberális értékrendet valló párt elsősorban a fővárosban és a nagyobb városokban rendelkezett politikai befolyással. A pártot 1945 júliusától **Szent-Iványi Sándor** unitárius püspök vezette. E pártok **Magyar Nemzeti Függetlenségi Front** néven létrehozott szövetsége **alkotta** azután a **kormánykoalíciót.**

Idézzük fel a Horthy-korszak pártviszonyait! • Mely politikai erők nem vettek részt az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakulásában? • Melyik politikai párt részvétele volt felülreprezentált?

Az Ideiglenes Kormány ténykedése

Hogyan érvényesült a szovjetek politikai akarata?

1944. december 22-én megalakult az **Ideiglenes Kormány,** amelynek volt néhány párton kívüli tagja is. Ezek részben a még Horthy által Moszkvába küldött fegyverszüneti delegáció tagjai, részben átállt tábornokok voltak. A miniszterelnöki posztot **Miklós Béla** vezérezredes töltötte be, aki a kiugrási kísérlet idején próbált

A magyar demokrácia első hónapjának egyik legimpozánsabb teljesítménye volt az, ahogyan egy katonailag megszállt, háborús hadszíntérként szereplő országban, ahol helyi igazgatás nem volt, érvényes jogszabályok nem voltak, ahol a vasutak és az utak német alapossgal el voltak pusztítva, táviró és telefon nem volt, komoly sajtószolgálat nem volt: egy hét alatt komoly népi gyökerekkel bíró nemzetgyűlést tudtak összehívni. [...] Teherautókkal mentek községről községre, a helyi nemzeti bizottság és a központi szervezetek küldöttjei megállapodtak a képviselőjelöltek személyében, s a főtéren összegyűlt tömegek zúgták rá a helylést vagy a helytelenítést a városháza erkélyéről kihirdetett nevekre. A megválasztott képviselőket pedig az ágyukból húzták elő, tették föl azonnal a teherautókra, és vitték Debrecen [...] felé. [...] Lehetett humorizálni magán a választási eljárásról, [...] mégis együtt volt egy olyan nemzetgyűlés, mely lényegtelen hiányoktól és lényegtelen aránytalanságoktól eltekintve, egészében teljes joggal hivatkozhatott arra, hogy a felszabadított Magyarország minden vidékét és az antifasiszta front minden pártját képviseli [...].

(Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*; 1946. A jogász végzettségű Bibó ekkor a Nemzeti Parasztpárt tagja volt.)

• Hogyan értékelte Bibó István az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőinek megválasztását?

Miklós Béla (1890–1948). Ő vezette 1941-ben a Gyorshadtest erőit a Szovjetunió elleni hadjárat során. A vezérezredes azonban már 1943 őszétől azon főtisztek közé tartozott, akik belátták, hogy a háborút Németország el fogja veszíteni. Miklós Béla 1944 tavaszától a Kárpátokban védekező 1. magyar hadsereg parancsnokaként tevékenykedett, és a sikertelen kiugrási kísérlet után átállt a szovjetekhez. A magyar hadifoglyokból akart volna haderőt szervezni a németek ellen, de Sztálin és környezete elvetette az önálló magyar katonai alakulatok kialakítását

Fegyverszüneti egyezmény, melyet egyrészt a Szövetséges Szocialista Szovjet Köztársaságok, az Egyesült Brit Királyság és Észak-Írország, az Amerikai Egyesült Államok,

másrészt Magyarország kötötte meg:

1. a) Magyarország megszüntette a Szovjetunió és a többi Egyesült Nemzet – közte a Csehszlovákia – ellen viselt háborút, Németországgal fennállott minden viszonyát megszakította, és hadat üzent Németországnak.

b) Magyarország Kormánya arra is kötelezi magát, hogy lefegyverzi a Magyarország területén lévő német fegyveres erőket, és hadifoglyokként átadja azokat. Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy internálja a német állampolgárokat. [...]

2. Magyarország kötelezte magát, hogy Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia általa megszállt területeiről visszavonja az összes magyar csapatokat és hivatalnokokat, Magyarország 1937. december 31-én fennállott határai mögé [...].

12. Azokat a károkat, melyeket Magyarország a Szovjetunióknak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának okozott hadműveleteivel és

ez országok területének megszállásával – Magyarország megtéríti a Szovjetunióknak, Csehszlovákiának és Jugoszláviának. Emellett tekintetbe véve, hogy Magyarország nemcsak megszüntette a háborút az Egyesült Nemzetek ellen, hanem hadat is üzent Németországnak – [...] az okozott károkat nem teljes egészében, hanem csak részben téríti meg. Ez a kártérítés 300 millió amerikai dollárban állapítatik meg, melyet hat év folyamán törleszt le áruban (gépekben, folyami hajókban, gabonában, jószágban stb.). [...] 18. A fegyverszünet egész időtartamára Szövetséges Ellenőrző Bizottságot létesítenek Magyarországon, amely szabályozni és ellenőrizni fogja a fegyverszüneti feltételek végrehajtását a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság képviselőjének elnöksége alatt és az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok képviselőinek részvételével.

19. A bécsi döntőbíróság 1938. évi november hó 2-án kelt határozatai, és az 1940. évi augusztus hó 30-iki bécsi döntés ezennel érvénytelennek nyilvánítatnak.

(Fegyverszüneti egyezmény a szövetséges hatalmak és Magyarország között; 1945. január 20.)

- Milyen politikai következményei voltak a fegyverszünetnek?
- Mi lett a visszacsatolt területek sorsa?
- Milyen jóvátételi kötelezettség hárult az országra?
- Hogyan tekintettek a szövetségesek az országra?

Rá@dás

Málenkij robot

A kollektív emlékezet ezt a magyarosított fogalmat örökölte az utókorra, amelynek eredeti jelentése az orosz malenkaja rabota („kis munka”) kifejezésből származik. Közel 200 ezer polgári személyt hurcoltak el a Szovjetunióba, ahol ingyen munkaerőként dolgoztatták őket embertelen körülmények között. A Magyarországról elhurcoltak valójában a GUPVI lágereibe kerültek, amely intézmény a Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság kényszermunkatáborait felügyelte.

a szovjet csapatokkal kapcsolatot létesíteni, de a nyilasok hatalomátvétele után a szovjet oldalon rekedt. A **kormány felállításáról** és a kormányprogram szövegéről **Moszkvában döntöttek**, így nem meglepő, hogy az MKP már az ideiglenes kormány megalakulásakor meghatározó pozíciókat szerzett a belügyminisztériumban. A **kommunisták térnyerése** különösen az 1945 elején átszervezett rendőrségben, illetve a kialakuló **politikai rendőrségben** volt látványos.

Magyarország helyzetét alapvetően meghatározta, hogy területe a második világháború végén **szovjet megszállás** alá került. Az **1945. január 20-án** az ideiglenes kormány által aláírt **fegyverszüneti egyezmény** értelmében magyar igazgatás ismét csak a **trianoni határok között** működhetett, az országnak **jóvátételt** kellett fizetnie a győzteseknek, és szuverenitása a békeszerződésig korlátozott volt. A **Szövetséges Ellenőrző Bizottság** (SZEB) ellenőrizte a fegyverszünet végrehajtását, és engedélyezte például az egyes pártok elindulását. A **SZEB működésében** – bár amerikai, brit, jugoszláv és csehszlovák delegáltak is részt vettek – **döntő szerepet a szovjetek játszottak**, mivel ők voltak azok, akik katonailag is jelen voltak az országban. A SZEB vezetője kezdetben Vorosilov marsall volt. A SZEB vidéki kirendeltségeiben már kizárólag a szovjet hadsereg képviselői vettek részt. A **szovjeteknek a SZEB intézményén keresztül** való beavatkozásai azután többször **lényegesen befolyásolták a politikai folyamatokat**, azaz Moszkva a SZEB révén messzemenően beavatkozott a magyar bel- és külpolitikába.

Hallgassuk meg a digitális tananyag hanganyagát, és olvassuk el a dokumentumokat! • Hogyan teltek a mindennapjaik a kényszermunkatábor lakóinak? • Milyen életkörülmények között dolgoztatták őket?

Összegzés

Okok és következmények

- Miért és hogyan válhatott a kommunista párt meghatározó politikai erővé a háború után?

Történelmi interpretáció

- Hogyan értékeli a közgondolkodás a Vörös Hadsereg magyarországi tevékenységét?

Történelmi jelentőség

- Miért tekinthető 1945 politikai és társadalmi fordulópontnak?

8. Társadalmi, gazdasági változások és az új politikai rendszer kialakulása

Milyen szenvedéseket élt át a lakosság a hadműveletek alatt? • Mekkora volt az ország vérvévesztése? • Hogyan kezdődött meg a politikai közélet kibontakozása 1945 elején? • Mely pártok vehettek részt a politikában? • Hogyan érvényesült a szovjetek befolyása?

A földreform végrehajtása

Milyen politikai előnyöket várt az MKP a földosztástól?

A háború végén valamennyi politikai erő egyetértett abban, hogy szükség van valamilyen **földreformra**. A harcok még tartottak a Dunántúlon, amikor **1945 márciusában** az Ideiglenes Kormány **kommunista párti** földművelésügyi minisztere, **Nagy Imre földosztást hirdetett**. A földosztás mértékéről a pártok eltérő véleményen voltak. Végül Vorosilov marsall felszólítására az **MKP szándékainak megfelelően** az Ideiglenes Kormány rendeletben szabályozta a földosztás kérdését. A rendelet az MKP programjának megfelelően radikális földreformot írt elő.

Az MKP a földosztást politikai célok érdekében kívánta megvalósítani. Az egyik cél a magyar társadalom hagyományos uralkodó rétegének, a **nagy- és középbirtokos osztálynak** a felszámolása volt, mert erre a csoportra a kommunisták a velük ellentétes politikai erők bázisaként tekintettek. A másik cél a **föld nélküli vagy önálló megélhetéshez túl kicsi birtokkal rendelkező vidékiek földhöz juttatása** volt, mert azt remélték, hogy a juttatásban részesítettek az új rendszer, illetve az MKP támogatóivá válnak.

A megvalósítás során a kb. egymillió jogosult szegényparasztnak és föld nélküli mezőgazdasági munkásnak kétharmada igényelt földet. Az igénylők 85%-a, mintegy 617 ezer család kapott átlagosan 5 hold földet. A megnövekedett számú **kisparaszti birtokok** önmagukban **életképtelennek bizonyultak**. Nem voltak képesek egy család megélhetését biztosítani.

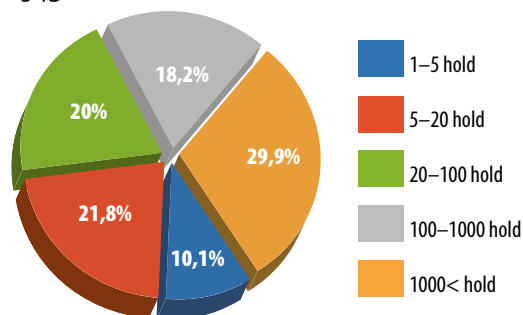
Nemzetgyűlési választások 1945 novemberében

Miért nem érvényesülhetett a választói akarat a kormányzásban?

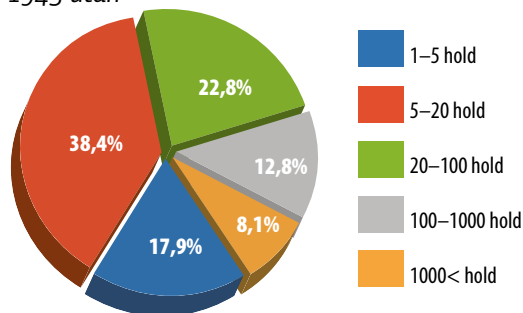
Az amerikai és a brit kormány a **jaltai egyezményre hivatkozva** demokratikus választások megrendezését kérték a Szovjetuniótól. Ezért Vorosilov marsall 1945 augusztusában Miklós Béla miniszterelnököt általános választás kiírására kérte. A feloszlott jobboldali pártok nélkül, de **több párt** is indulhatott a választáson, ami a korábbi választásoktól eltérően **egyenlő, titkos és általános** volt. Vagyis minden 20. életévét betöltött magyar állampolgár szavazhatott vagyoni helyzetétől, vagy iskolai végzettségétől függetlenül. Szavazni pártlistákra lehetett. Az **1945. november** elején megtartott **választásokon** azután a **Független Kisgazdapárt** (FKGP), tehát az adott politikai mezőny legjobboldalibb pártja **aratott egyértelmű győzelmet**, kormányt mégsem alakíthatott egyedül.

Vorosilov a pártok tudtára adta, hogy Moszkva nagykoalíciós **kormányt akar**, vagyis, hogy az összes parlamenti párt vegyen benne részt. A **Belügyminisztériumot**, amelyhez a **rendőrség** is tartozott, pedig kifejezetten a **kommunistáknak** szánta. A kisgaz-

1945 előtt

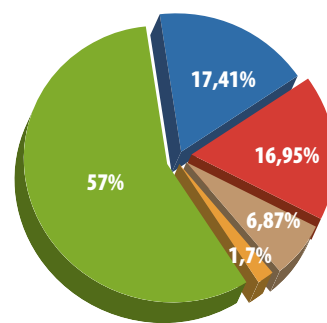

1945 után

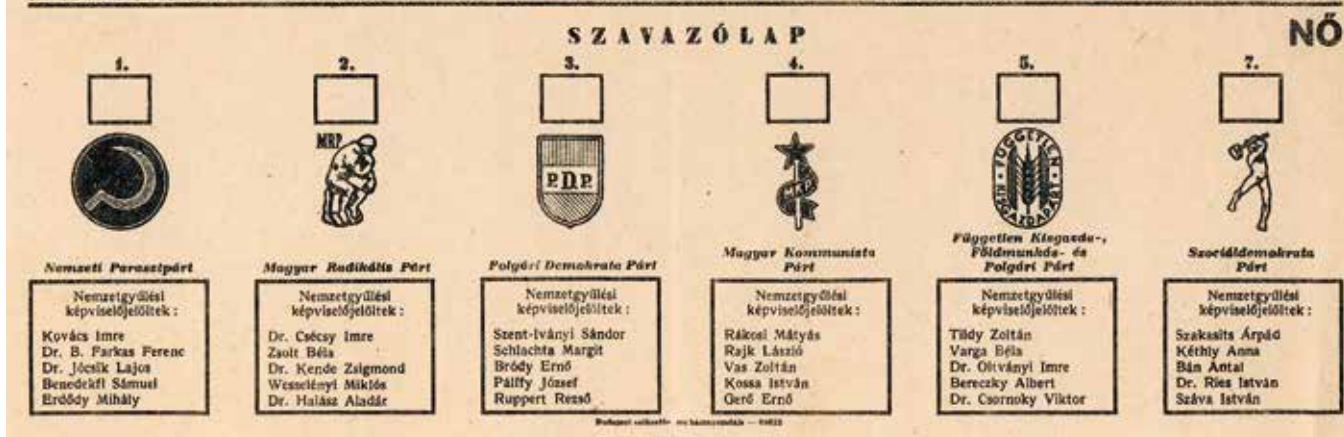
Földbirtokviszonyok 1945 előtt és után

• Vitassuk meg, mennyire tekinthető jogosnak a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése a magántulajdon elvének megsértésével!

- Független Kisgazdapárt
- Magyarországi Szociáldemokrata Párt
- Magyar Kommunista Párt
- Nemzeti Parasztpárt
- Polgári Demokrata Párt

Választási eredmények 1945. november 4-én

Budapesti szavazólap 1945-ben

dák vezetése engedett a felszólításnak. Abban bíztak, hogy hamarosan megtörténik a békekötés, ami után a szovjet hadsereg kivonul az országból. Addig is előnyösebb az együttműködés.

Történészszemmel

Szálasi népbírósági büntetőpere előtt a romos Budapesten 1946. február 6-án

Miért voltak bizonyos esetekben vitatottak a háború utáni népbírósági eljárások?

A fegyverszüneti szerződés előírta a háborús bűnösök felelősségre vonását, és a jogi eljárásokat nem az addigi magyar igazságszolgáltatási szervek, hanem az újonnan létrejött, úgynevezett népbíróságok folytatták le. A pártok delegáltjaiból álló népbíróságok (egyedül a tanácsvezető bírók és népügyészek rendelkeztek jogi végzettséggel) előtt zajló eljárások döntő része nem felelt meg azoknak az elvárásoknak, amelyeket mai szemmel alapvetőnek tekintenek bűnvádi perek esetén a bizonyítás, illetve a vádlottak védekezésének lehetőségei szempontjából. Sokáig nem érvényesült a jogegység elve sem, azaz előfordulhatott, hogy hasonló eseteket az ország különböző részein a népbíróságok különbözőképpen ítélték meg.

Ugyanakkor kétségtelen, hogy sok esetben valóban háborús bűnösöket ítélték el, akik szörnyű tetteket követtek el, vagy ilyenekért politikailag felelősek voltak. Halálra ítélték és kivégezték Szálasi Ferencet és kormányának tagjait, valamint Imrédy Béla, Bárdossy László és Sztójay Döme egykori miniszterelnököket is. A rájuk kiszabott ítéletek egyben a Horthy-korszak szimbolikus elítélését is jelentették. Az is tény, hogy a vádlottak jelentős hányadát felmentették, tehát korántsem ítélték el válogatás nélkül mindenkit, aki népbíróság elé került. (A népbíróságok mintegy 60 ezer személy ügyét tárgyalták, ebből kb. 27 ezret elmarasztaltak.) A felmentő ítélet azonban sokszor nem mentesített az esetleges további rendőri zaklatástól vagy internálástól. A népbíráskodás utóbb kétségtelenül eszköz lett az egész korábbi – helyi és országos – politikai elit félreállítására.

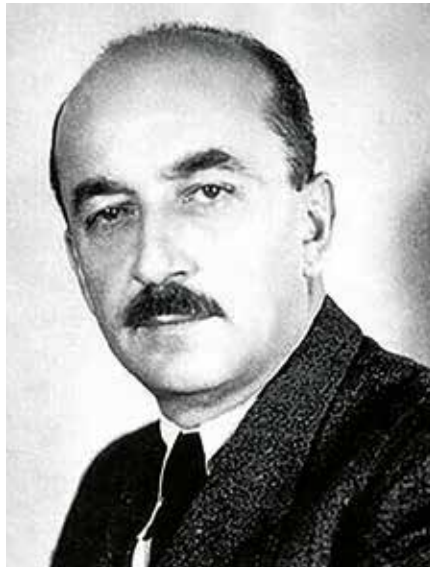
A felelősségre vonástól Sztálin mentette meg Horthyt, de egyetértett ezzel Rákosi Mátyás is, ugyanis nem kívántak mártírt faragni a több mint két évtizeden keresztül nemzeti szimbólumnak számító kormányzóból. A felelősségre vonás elmaradásáról szóló döntés Washington számára is elfogadható volt. Nem adták ki tehát Horthyt Jugoszláviának, Nürnbergben csak tanúként hallgatták meg, és Magyarországon sem állították bíróság elé. [...] A háború utáni magyarországi népbírósági perek a Horthy-korszak egészének elítélését is szolgálták. [...] A volt kormányzó felelősségre vonása ugyan elmaradt, de az új rendszer tollforgatói mindent megtettek a teljes hiteltelenítésére.

(Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*, Napvilág; 2014; 211–213.)

Milyen eljárás keretében ítélték el a háborús főbűnösöket a győztes nagyhatalmak? • Milyen ítéletek születtek az esetükben? • Mennyiben felelt meg a magyar eljárás a nemzetközi gyakorlatnak?

Tildy Zoltán (1889–1961). Falusi református lelkészként közvetlen közelről láthatta a paraszti világ szegényes életét és kiszolgáltatott helyzetét. 1930-ban alapítója lett a kisgazdapártnak, majd 1939-től ellenzéki országgyűlési képviselőként tevékenykedett. 1944-ben tevékeny részt vállalt a nemzeti ellenállás megszervezésén dolgozó Magyar Front munkájában

Nagy Ferenc (1903–1979). Szintén a kisgazdapárt egyik alapító tagja volt, majd Tildyhez hasonlóan 1939-től országgyűlési képviselő lett. 1943-ban ő is aláírta azt a memorandumot, amelyben ellenzéki képviselők követelték Magyarország kilépését a háborúból és az ország semlegességének kinyilvánítását. A nyilasok hatalomátvétele után és Budapest ostroma idején rejtőzködött, majd a harcok elültével kezdett hozzá Tildyvel együtt a kisgazdapárt újjászervezéséhez

Rákosi Mátyás (1892–1971). A tanácsköztársaság egykori népbiztosa a kommunista mozgalom „mártírja” lett, mivel politikai tevékenysége miatt tizenöt évig börtönben ült a Horthy-korszakban. 1940-ben egy szovjet–magyar államközi egyezménynek köszönhetően szabadult, és a moszkvai emigráció a párt vezetőjének tekintette. Az úgynevezett moszkovita párttagok a háború utolsó hónapjaiban tértek vissza Magyarországra, és egyből vezető pozíciókat kaptak az Ideiglenes Kormányban. Az MKP főtítkárává választották Rákosi Mátyást, aki később a Tildy-kormány miniszterelnök-helyettese lett

A köztársaság kikiáltása

Miért volt fontos az állampolgári alapjogok védelme?

Az 1945 novemberében választott nemzetgyűlés egyik első feladata az **új közjogi berendezkedés** kialakítása volt. **1946. február 1-jén köztársasági államformát** vezettek be, az állam élére pedig a parlament által négy évre választott **köztársasági elnököt** állították. Az államformaváltás szimbolikus szakítást jelentett a korábbi politikai és társadalmi berendezkedéssel. A köztársasági elnöki intézmény megalkotása után Tildy Zoltánt választották elnökké, a **miniszterelnöki posztot** pedig a paraszti sorból felemelkedett **Nagy Ferenc**, az FKGP egy másik vezető politikusa foglalta el.

Az államformát megváltoztató törvény a bevezetőjében az „állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen” alapjogait is kinyilvánította. Később az itt említett alapjogokat büntetőjogi védelemben is részesítették (1946. X. tc.), éppen azokra az esetekre, a **kommunista kézben lévő rendőri szervek jogsértő eljárásaira** gondolva, amikor a végrehajtó hatalom részéről csorbítanak az állampolgárok jogait. Hasonló **emberi jogi, illetve jogállami törvények** más közép-európai országokban ebben az időben nem születtek.

[...] a személyes szabadság, jog az elnyomatástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog s a részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában. Ezekről a jogoktól egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül, és e jogokat a magyar állam valamennyi polgárának minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül, egyformán és egyenlő mértékben biztosítja.
(Az 1946. I. törvény bevezetője)

- Különítsük el az alapvető emberi jogokat a polgári szabadságjogoktól!
- Mely dokumentumokban találkozhattunk hasonló megfogalmazásokkal?
- Vitassuk meg, miért kellett ezeket a jogokat külön megerősíteni!

Mindszenty József (1892–1975). Veszprémi püspök-ként tiltakozott a zsidóüldözés és a háború folytatása ellen. Ezért 1944-ben a nyilasok letartóztatták. 1945 nyarán a pápa őt nevezte ki esztergomi érseknek. 1945 őszétől szembeszegült az egyház társadalmi jelenlétét visszaszorító törekvéseknek és a kommunisták térnyerésének

Úgy értesülök, hogy a nemzetgyűlés a közeljövőben napirendre szándékozik tűzni az alkotmányreformokat, köztük a köztársaság behozatalát, az ezeréves magyar királyság megszüntetésének tervét. Ha ez a hír megfelel a valóságnak, s ha nem is kaptam erről hivatalos tájékoztatást, a magyar prímások több mint 900 éven át állandóan gyakorolt közjogi tisztából folyóan óvást emelek eme tervek ellen.

(Mindszenty József levele Tildy Zoltánnak; 1945. december 31.)

- Vitassuk meg, miért ellenezte Mindszenty József a köztársaság bevezetését!
- Mennyire tűnhettek reálisnak az esztergomi érsek törekvései a korabeli politikai helyzetben?

A gazdasági élet nehézségei és az államosítások

Miért indult meg nehezen a gazdasági kibontakozás?

A háború után a **magyar gazdaság** addigi nyugati – a háborús időkben szinte kizárólag német – kapcsolatai megszakadtak, ugyanakkor rendkívül egyoldalú formában kiépültek az **új keleti kapcsolatok**. A nagyhatalmak potsdami megegyezése értelmében a magyarországi **német tulajdonú javak (vállalatok) a Szovjetunió tulajdonába kerültek át**. A fegyverszüneti szerződés értelmében **Magyarország jóvátételt tartozott fizetni** a Szovjetunióknak, Jugoszláviának és Csehszlovákiának. Moszkva a jóvátétel fejében sokszor **gépsorok, komplett gyári berendezések leszerelését kívánta**, míg a magyar oldal érthetően inkább késztermékek szállításával igyekezett a jóvátételt törleszteni.

A szovjetek már 1945 tavaszán rendelkezéseket adtak le a legkülönbözőbb cikkekre, majd júniusban egy szerződés rendezte a további **jóvátételi szállítások kérdéseit** (hasonló szerződés a következő évben Jugoszláviával és Csehszlovákiával is született). Az **ipari berendezéseken és ipari árucikkeken** kívül Magyarország **mezőgazdasági terményeket** is szállított a Szovjetunióknak, noha az 1945. évi terméseredmények a legtöbb gabonaféle esetében a felét sem érték el a háború előtti termésnek.

Korabeli, meglehetősen bizonytalan számítások szerint 1945-ben a **nemzeti jövedelem mintegy 27%-át** tették ki a **jóvátételi szállítások**. Emellett a Magyarországon tartózkodó **szovjet csapatok fenntartásának terheit** is hazánknak kellett viselnie, ami a háborút követő első két évben az összes költségvetési kiadások több mint 10%-át tette ki. Mindez együtt azt jelentette, hogy a **költségvetési kiadások** majdnem **40%-át a háborús vereségből fakadó nemzetközi terhek törlesztésére fordították**.

A jóvátételi szállításokon és a szovjet tulajdonba került korábbi német javakon túl a **Szovjetunió** más módon is igyekezett a **magyar gazdasági életet magához kötni**. Gazdasági egyezmények nyomán az **ország legfontosabb külkereskedelmi partnere** már 1946-ban is a Szovjetunió lett, miközben a háború előtt a külkereskedelmi forgalom mindössze 1%-a bonyolódott vele. Az egyezményekkel tulajdonképpen hosszú távra kiépítették azt a később is érvényesülő gazdasági modellt, amelyben a **magyar ipar egyes ágazatainak termelését oroszországi nyersanyagbázisra alapozták, és a magyar kivitel nagy része is a Szovjetunióba irányult**.

Rá@dás

Földreform

Az 1945-ös földreform során sok érdek ütközött. A nagyhatalmi és a pártpolitikai szempontok mellett jelen voltak a gazdasági megfontolások is. A nincstelen mezőgazdasági munkások és cselédek földhözjuttatása révén a kormány a mezőgazdaság háború utáni újjáépítésének terhet az új tulajdonosokra hárította. A fegyverszüneti egyezményben vállalt jóvátétel teljesítéséből és a szovjet hadsereg ellátásából szintén ki kellett venniük részüket. A földhözjuttatottak ugyanakkor történelmi igazságtételként fogták föl a földosztást. Annak reménye csillant föl előttük, hogy önálló gazdálkodóvá válhatnak.

A forint bevezetése

Miért volt szükség a pénzügyi stabilizációra?

A kormány a háború következtében rendkívül alacsonyra zuhant **bevételeiből egyáltalán nem tudta fedezni kiadásait.** (A költségvetés bevételei a kiadások mindössze 7-8%-át fedezték.) Mivel a külföldi kölcsön felvétele teljességgel lehetetlen volt, egyéb lehetőség híján a kormány a **fedezet nélküli pénzkibocsátáshoz** folyamodott. Ennek következtében **elszabadult az infláció**, ami ugyan egy ideig biztosította a termelés újraindításának, a jótételnek és az állam működésének a finanszírozását, idővel azonban olyan vágtató pénzromlás indult meg, ami teljességgel elérte a magyar fizetőeszközt, és mind az embereket, mind a vállalatokat **naturális cseregazdálkodásra kényszerítette.** A következő hónapokban mindennaposá vált, hogy a falvakból élelmiszerekkel felpakolt parasztek, úgynevezett **batyuzók** érkeztek a városokba. A közellátás helyreállításáig nekik volt köszönhető, hogy a városi lakosság élelmiszerekhez jutott. Az elszabadult infláció miatt **termékeikért** nem pénzt, hanem valamilyen **értéktárgyat kértek** cserébe.

A pengő teljes elértéktelenedése szükségessé tette az **új pénznem** bevezetését. Az **1946. augusztus elsején** forgalomba került **forint stabilitását** sikerült megőrizni, amiben jelentős szerepet játszott, hogy **az amerikai kormány 1946 nyarán visszajuttatta a Magyar Nemzeti Bank (MNB) 30 tonna aranykészletét,** amelyet a nyilas kormányzat menekülésekor Németországba szállítottatott. A forint bevezetésénél a **reálbéreket** átlagosan a **háború előtti bérek felére tervezték.** Nagy különbség volt azonban a mezőgazdasági jövedelmek és az iparcikkek ára között – az utóbbiak javára. Az újjáépítéshez, beruházásokhoz szükséges tőkét így lényegében **a mezőgazdaság, a falusi népesség megterhelésével** teremtették elő. Ennek a parasztság számára előnytelen következményeivel a koalícióban részt vevő paraszti kötődésű pártok is tisztában voltak, ám a háború utáni átmeneti időre elkerülhetetlennek tartották a mezőgazdaság számára hátrányos árárányokat.

Vevő a cipőboltban fűzöt vásárol, milliőpengőssel akar fizetni. Az eladó kis türelmet kér:

- Pillanatnyilag nem tudok visszaadni, csak egy kicsit tessék várni.
- Míg összegyűlik a váltópénz?
- Dehogy, a fűző mindjárt ennyibe kerül.

(korabeli vicc)

Batyuzók 1945-ben

Jóvátételre gyártott Duna-tengerjáró motorhajó az újpesti öbölben

Összegzés

Történelmi jelentőség

- Miért tartotta sürgős feladatának az új hatalom a földreform végrehajtását?
- Hogyan változott meg az ország közjogi berendezkedése a választások után?

Okok és következmények

- Miért nem volt összhangban az új kormány összetétele a választási eredményekkel?
- Miért volt szükség új pénz bevezetésére 1946-ban?

Történelmi változások

- Milyen politikai, gazdasági és társadalmi változások történtek 1945–46-ban?

9. A határon túli magyarság és a hazai németek sorsa 1944 és 1947 között

Idézzük fel, milyen körülmények között történtek a területi visszacsatolások 1938 és 1941 között! • Hol kerültek vissza döntően magyar többségű területek? • Melyik terület került harcok során magyar kézre? • Hogyan változott meg az ország etnikai összetétele 1941-re?

A határon túli magyarság népmozgása 1944 és 1947 között

- Az Ideiglenes Kormány megalakulásakor hatásköre az ország mely területeire terjedt ki?
- Hogyan rendelkezett a fegyverszüneti egyezmény a határokról?

A kisebbségbe kerülő magyarság helyzete

Mi volt a magyarokkal szembeni erőszakos cselekmények célja?

A torontálorszi plébánost Tito Gestapója a pincében agyonverte. Virág István 84 éves horgosi apátplébános a kivégzés helyén szörnyethalt, Varga Lajos moholyi plébános a kínzásokba beleőrült, Szabó Dezső magyarkanizsai plébánost kocsí után vonszolták kilométereken, míg ki nem szenvedett. Ezután holttestét megcsonkították. [...] Tervszerűen vitték a magyarokat is lágerekbe. [...] kiadják a táboriakat munkára, csupa nehéz és lealázó munkára, és közben véresre verik őket. [...] az élet itt pokol. Télen csak másodnaponként kapnak meleg ételt, meleg vízben főzött kukoricadarát. [...] Ezek pusztultak el gyógyszer és orvos nélkül. [...] A kalocsai egyházmegyének 16 magyar pap áldozata van. Az apácákat kiűzték, miután iskoláikat elvették.

(Részlet a Mindszenty József bíborshoz a délvideki magyarok sorsáról eljuttatott jelentésből; 1946. július)

- Miért lehettek papok is célpontjai a mészárlásnak?
- Miért maradt teljesen magára a délvideki magyarság?
- Nézzünk utána, milyen fontos esemény történt a szerb-magyar kapcsolatokban 2013 nyarán!

A második világháború végén különösen nehéz sorsa volt az 1938–41 között Magyarországhoz visszacsatolt és a háború végén újra elveszített területeken élő magyarságnak. **1944 októberétől** az 1941 tavaszán Jugoszláviától Magyarországhoz csatolt területeket a **jugoszláv partizánok** vonták ellenőrzésük alá, akik bosszúhadjáratot indítottak a **magyarok ellen**. Ennek ürügye az 1942-es délvideki magyar vérengzés volt, amelyet egyes fegyveres alakulatok tagjai követtek el. A megtorlás azonban 1944–45-ben elsősorban a vajdasági városok és falvak magyar lakóit érte. Nem egyszerűen spontán bosszúmegnyilvánulásokról volt szó, hanem a **magyar lakosság** tervszerű, az új jugoszláv vezetés által jóváhagyott **megtizedeléséről**.

Tízezrekre becsülhető az áldozatok száma, akik jelöletlen tömegsírokba kerültek. Különösen nagy arányban estek tömeggyilkosságok áldozatául értelmiségiek vagy olyan személyek, akik a helyi magyarság vezetői voltak. Ugyanakkor a meggyilkoltaknál is többen **menekültek a Délvidékről Magyarországra**. A magyarok elleni akciókkal párhuzamosan a bácskai és bánáti németek is sok esetben tömeggyilkosság áldozataivá váltak, és majdnem teljeskörűen kitelepítették őket Németországba. A meggyilkoltak, illetve elűzöttek helyére 700 ezer szerbet telepítettek be Szerbia déli területeiről.

Észak-Erdélyben a visszatérő **román erők** szintén olyan **súlyos atrocitásokat** követtek el a **magyarok ellen**, hogy azokkal szemben időszakosan a szovjet csapatok védték meg a magyar lakosságot. Miután számos faluban kegyetlen gyilkosságok, illetve

internálások történtek, a **szovjet katonai közigazgatás** – a harcoló alakulatai háterszágának biztosítására hivatkozva – átmenetileg kiutasította a román adminisztrációt a területről. Ettől függetlenül **mintegy százezer menekült el szülőföldjükről a trianoni Magyarország területére.**

1944 őszén Sztálin stratégiai okokból igényt tartott Kárpátaljára, amelyről az újonnan létrejövő Csehszlovákia később lemondott. Így a **Szovjetunióhoz átkerült kárpátaljai magyarság** közelről tapasztalhatta meg a sztálini diktatúra működését, mivel soraikból jelentős arányban hurcoltak el **férfiakat munkatáborokba.** A térség szovjetizálását a helyi kommunisták néhány hónap alatt levezényelték, majd **Kárpátalja Ukrajna részeként olvadt be a Szovjetunióba.**

A felvidéki magyarság sorsa

Hogyan lépett fel a felvidéki magyarokkal szemben a csehszlovák állam?

Csehszlovákia újr alapítását az emigrációból hazatérő cseh és szlovák politikusok jelentették be Kassán **1945 áprilisában.** Megfogalmazott **kormányprogramjuk** szerint Csehszlovákiának tisztán szláv állammá kell válnia. Az országban élő magyarokat és németeket a **kollektív bűnösség elve** alapján el akarták távolítani. Néhány hónap alatt 600-700 ezer németet űztek el az országból.

Eduard Beneš csehszlovák elnök 1945. május és október között **rendeleteket (dekrétumok)** adott ki. Ezekben a dekrétumokban az elnök a **magyar és a német kisebbséget tette felelőssé Csehszlovákia széthullásáért.** Ezért a rendeletek megtagadták mind a német, mind a magyar kisebbség tagjaitól az állampolgárságot, elkobozták az ingatlanjaikat, csehek és szlovákok betelepítéséről rendelkeztek az addig kisebbség lakta területekre.

A csehszlovák kormány magyarok Csehországba űzésével zsarolta a magyar kormányt, hogy kössenek **lakosságcsere-egyezményt.** Az egyezmény értelmében Csehszlovákia annyi magyart telepíthetett ki Magyarországra, amennyi magyarországi szlovák önként jelentkezik csehszlovákiai áttelepülésre. Összesen 76 ezer magyar érkezett Csehszlovákiából és több mint 60 ezer szlovák települt át a Felvidékre. A háború után összesen 120 ezer felvidéki magyar volt kénytelen elhagyni a szülőföldjét. A helyben maradt magyarság tagjai **1948-tól** az úgynevezett **reszlovakizáció** keretében visszakaphatták állampolgárságukat és ingatlanjaikat, ha szlovákká nyilvánították magukat és családneveiket szlovákosították.

I. cikk: Minden, Magyarországon állandó lakóhellyel bíró szlovák és cseh nemzetiségű személy, aki az alább meghatározott feltételek mellett a Csehszlovákiába való áttelepülésre irányuló szándékát kinyilvánítja, áttelepítettik anélkül, hogy a magyar kormány ezt megakadályozná. [...]

V. cikk: A Magyarországról Csehszlovákiába áttelepítendő szlovákokkal és csehekkel egyenlő arányban olyan Csehszlovákiában állandó lakóhellyel bíró magyar nemzetiségű személyeket telepítenek át Magyarországra, akik a Csehszlovák Köztársaság Elnökének a német és magyar nemzetiségű személyek csehszlovák állampolgárságának rendezése tárgyában kiadott, 1945. augusztus 2-án kelt rendelete értelmében csehszlovák állampolgárságukat elvesztették [gyakorlatilag mindenki, aki korábban magyarnak vallotta magát].

Az előző bekezdésben említett számon felül jogában áll a csehszlovák kormánynak Magyarországra áttelepíteni olyan Csehszlovákiában állandó lakóhellyel bíró, magyar nemzetiségű személyeket is, akikről a VIII. cikkben van szó (a háborús bűnösöknek nyilvánított családok).

(A magyar-csehszlovák lakosságcsere-egyezmény; 1946)

Beregszász városából és a szomszédos községekből, melyek a trianoni szerződés értelmében Csehszlovákiához tartoznak, november 19-én elvitték a 18-50 év közötti magyarokat. [...] A munkaszolgálatra igénybe vett magyarok elhelyezése és élelmezése – a beérkezett panaszok szerint nagyon gyöngé. Sokan megbetegedtek, mert meleg ruha nélkül vannak. [...] A már hosszabb idő óta munkaszolgálatra igénybe vett magyar férfiak hazabocsátása szükségessé vált, amiért is ezeknek a hazabocsátását kérem elrendelni.

(Miklós Béla miniszterelnök levele a szovjet kormányhoz; 1945. január 7.)

- Melyik országhoz tartozott ekkor hivatalosan Kárpátalja?
- Hogyan nevezzük a forrásban említett munkaszolgálatot?

A Csehszlovák Köztársaság azon német és magyar nemzetiségű polgárai közül, akiknek az 1938-as müncheni döntés előtt csehszlovák állampolgárságuk volt, elismeri az állampolgárságát, illetőleg lehetővé teszi a köztársaságba való visszatérését az antináciknak és antifasisztáknak. [...] A többi német és magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgár csehszlovák állampolgársága megszűnik. Ezek a polgárok újra kérhetik a csehszlovák állampolgárságot, ugyanakkor a köztársaság hatóságai fenntartják azt a jogot, hogy minden kérelmet egyéni elbírálásban részesítsenek. Azok a németek és magyarok, akiket bíróság elé állítanak és elítélik a köztársaság és a cseh és szlovák nemzet ellen elkövetett bűncselekményekért, megfosztanak csehszlovák állampolgárságuktól, és örök időkre kiutasítanak a köztársaságból, ha nem sújtja őket halálos ítélet. Azokat a németeket és magyarokat, akik az 1938-as müncheni döntés után költöztek a Csehszlovák Köztársaság területére, azonnal kiutasítjuk az országból.

(Részlet a kassai kormányprogramból; 1945)

- Miért az 1938-as müncheni döntés szolgált a rendelkezés kiindulópontjának?
- Kiknek maradt meg az állampolgárságuk?
- Hogyan tekintettek a kisebbségekre?

- Milyen cél vezette a csehszlovák államot?
- Hogyan próbálták szabályozni a lakosságcsere-t?
- Milyen egyoldalú lépéseket tehetett a csehszlovák fél?

Márton Áron katolikus püspök 1938-óta állt a gyulafehérvári püspökség élén. 1940-ben a második bécsi döntés nyomán egyházmegyéje kettészakadt, északi része Magyarországhoz került, ő azonban nem hagyta el püspöki székhelyét, hogy a nehezebb helyzetben lévő híveivel maradhasson. Következete- sen háborúellenes álláspontot képviselt, felemelte a szavát az antiszemitizmus ellen. 1945 után minden kommunista egyházellenes törvénnyel szembeállt. Papjainak és híveinek megtiltotta, hogy részt vegyenek kommunisták által összehívott gyűléseken. 1949-ben letartóztatták, majd élet- fogytiglani börtönre ítélték. Összesen hat évét raboskodott. Szabadulása után visszatérhetett egyházmegyéje élére, de hamarosan házi őrizetre ítélték, ahol 10 évet töltött

A magyarországi németek sorsa 1945 után

Hogyan viszonyultak a politikai erők a hazai „svábokhoz”?

A második világháború után eluralkodott az a nézet, hogy a hazai német kisebbség hűtlen lett Magyarországhoz. Ennek háttérben az állt, hogy a **magyarországi németek** radikális képviselői 1938-ban **nemzetiszocialista szellemiségű szervezetet** alakítottak **Volksbund** néven. 1940 szeptemberétől ez lett a német kisebbség egyetlen törvényes szervezete. Az egyesület nézeteivel egyet nem értő hazai németek vagy kívül maradtak a hivatalos szervezeten,

Történészszemmel

Miért indult koncepciók per Csehszlovákiában gróf Esterházy János ellen?

Esterházy János a csehszlovákiai magyarság egyik vezető politi- kusaként az 1938-as első bécsi döntés után is Szlovákiában ma- radt, és a magyarság érdekeinek védelmében politizált. 1945 után a Szovjetunióba hurcolták, ahol elítélték. Később a szovjetek kiadták Csehszlovákiának, ahol a halálos ítéletét kegyelemből életfogytiglan- ra változtatták. A politikai börtönben hunyt el 1957-ben. Esterházyt egyebek mellett Csehszlovákia 1938–39-es „szétverésében” vállalt szerepéért ítélték el, noha a folyamatban tevőleges szerepe nem volt. Az újra helyreállított Csehszlovákiában 1945 után ez volt az egyik leggyakrabban alkalmazott politikai vád, amelyre hivatkozva elítélték korábbi politikusokat.

Esterházy Jánost, a szlovákiai Magyar Párt volt elnökét és a volt Csehszlovákia, majd utána a szlovák köztársaság parlamenti kép- velőjét a pozsonyi szlovák nemzeti bíróság jelen nem léteben [Esterházy ekkor szovjet börtönben volt] [...] halálra ítélte. [...] Esterházyt a csehszlovák köztársaság felbomlasztásával, a fasiz- musnak tett szolgálatokkal vádolták. A hivatalból kirendelt védő, egy pozsonyi cseh ügyvéd, dr. Cikvanova [...] kérte, miután a bíróság semmiféle tanút nem idézett meg a tárgyalásra [...], hogy hallgassák ki azokat a tanúkat, akik bizonyítani tudják Es- terházy antifasiszta magatartását az egész háború folyamán, sőt a háború előtt, amikor a csehszlovák hazafiak egész sorát men- tette meg a német Gestapo elől, és lehetővé tette számukra, hogy Budapesten keresztül Belgrádba és onnan Londonba jussanak.

[...] Jellemző volt a bíróság magatartására, hogy terhelő adat- ként egyéb híján azt olvasta fel, hogy Esterházy Bratislava helyett mindig Pozsony kifejezést használt. [...] [A] szlovák parlament egyetlen tagjaként nem szavazta meg a zsidótörvény rendelkezéseit [...]. Ez az ítélet történelmi példa és erkölcsi elmarasztalás. [...] Esterházy halálos ítélete kötetek helyett beszél. A szlovák nemzet újra fel van mentve, újra felmentette önmagát a mások befekéltetésével, feláldozásával. [...] Az áldozatok újra a szlovákiai magyarok, mert Esterházy személyében az egész szlovákiai ma- gyarság nyakába dobták a kötelet. A szlovákiai magyarok alkotják a bűnbakot, mely a nagyobb szlovák bűnököt hatálytalanítja. (A Magyar Nemzet újságcikke; 1947. október 5.)

Esterházy János
(1901–1957)

Közvetlenül a háború után értesültem [...] Esterházy János te- vékenységéről, melyet nevezett a háború idején fejtett ki a zsidó üldözöttek érdekében. [...] Számos tanúvallomás áll rendelkezésünkre [...], s léteznek olyan újságcikkek is, amelyek beszám- olnak Esterházy gróf érdemteljes szerepéről, leírják segítőkészségét és a veszélyben lévők védelmében kifejtett átfogó tevékenységét, ugyanakkor igazságtalannak minősítik érthetetlen elítélését. Feltételezzük, hogy ezt az ítéletet egy kommunista országban mindenekelőtt arisztokrata származása miatt hozták. (Simon Wiesenthal levele a pozsonyi bírósághoz; 1993. Wiesenthal a holokauszt túlélője volt, aki életét a tettesek felkutatásának és felelősségre vonásának szentelte.)

1993-ban Moszkvában felmentet- ték Esterházyt az ellene a hábo- rú után ott hozott ítélet alól. Fel- mentése a Csehszlovákiából kivált Szlovákiában azonban mindmáig várat magára, a családtól származó perújrafelvételi kérelem nem vezetett eredményre.

Miért vált Esterházy János, illetve a szlovákiai magyarság bűnbakká? • Milyen – Csehszlovákiával szembeni – szlovák „bűnökre” utal az újságcikk? • Hogyan illeszkedett a per a háború utáni csehszlovák állam törekvéseibe? • Nézzünk utána, milyen politikát folytatott Esterházy János a háború alatti Szlovákiában!

vagy csatlakoztak a Bonyhád központtal létrejött Hűségmozgalomhoz, amely azonban nem tudta ellensúlyozni a törvényesen elismert és támogatott Volksbundot. A második világháború alatt a magyarországi német kisebbség körében a **Volksbund irányításával toborzás zajlott az SS harcoló alakulataiba** (Waffen SS).

A győztes hatalmak **potdami konferenciájának határozata döntött a magyarországi németek részleges kitelepítéséről**. Közép-Európa más országaiban is folyt a németek kitelepítése a helyi politikai erők követelésére és a nagyhatalmak egyetértésével. Bár voltak Magyarországon, akik tiltakoztak a **svábok kollektív megbélyegzése** ellen, ám olyanok is akadtak szép számmal, akik szorgalmazták, hogy a svábokat teljeskörűen telepítsék ki, itt maradó javaikat pedig kapják meg a környező országokból érkező magyar áttelepülők vagy más igénylők. Az 1946 januárjától meginduló eljárások során összességében mintegy **180 000 svábnak minősülő embert telepítettek ki** Magyarországról először Németország amerikai megszállási zónájába, 1947-ben már a későbbi NDK-ba. A sváboktól elvett házakba a környező országokból kitelepített vagy elüldözött magyarokat költöztettek be.

A zsidóság helyzete 1945 után

A zsidó haláltáborokból hazatérőknek szülőföldjükön **szembesülniük kellett családtagjaik halálával, lakásaik és értéktárgyaik elvesztésével**. A szovjet befolyás és az egyre erősebb kommunista jelenlét nem tette könnyebbé az újrakezdést. A túlélőket gyakran az új rendszer sem tudta megvédeni azokkal a támadásokkal szemben, amelyek a visszatérő zsidókat tették felelőssé a háború utáni kelet-közép-európai feketegazdaságért, hiánygazdálkodásért. A keleti blokk országaiban több száz zsidó esett áldozatul a szociális, politikai és zsidóellenes motívumokra egyaránt visszavezethető megmozdulásoknak. **Magyarországon is több helyen** (például Miskolcon, Kunmadarason) **került sor gyilkosságokba torkolló atrocitásokra**.

A párizsi békeszerződés

Miért nem sikerülhetett a trianoni békénél kedvezőbb feltételeket elérni?

A háború éveiben mind amerikai, mind angol szakértők tervezgetéseiben felmerült, hogy Magyarország határait a tartós megbékélés érdekében a **trianoni határoknál valamivel kedvezőbben kellene a háború után meghúzni, ám a háború végére a politikai döntéshozók számára ezek a tervek a nyugati hatalmakkal is elvesztették realitásukat**. A Tito vezette Jugoszlávia és a Szovjetunió által támogatott, szintén győztesnek számító Csehszlovákiával szemben Magyarország nem remélhette a trianoni békeszerződés módosítását, vagy akár csak az első bécsi döntésben visszakapott területek részleges megtartását.

A Nagy Ferenc vezette kormány tisztában volt vele, hogy **Magyarország egyedül** a szintén vesztes országnak számító **Romániával szemben** kérheti a **határ** valamilyen mérvű **módosítását**. A szovjet vezetés azonban a magyar-román viszonylatban a **trianoni határ helyreállításához ragaszkodott**. Moszkvát ebben az a szándék vezette, hogy **Észak-Erdély Romániához** való visz-

De amikor így nyíltan, amint mindig tettem, az én „sváb” népem mellé állok, egyúttal fönntartás nélkül vallomást teszek az én magyar nemzetemről is. Ahhoz a vér köteléke fűz, ehhez a kultúráé, melynek levegőjében élek és dolgozom.

(Bleyer Jakab, a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület alapítója 1917-ben a magyarországi német kisebbség – a svábok – kettős identitásáról)

- Mit jelent a kettős identitás?
- Milyen csoportoknak lehetett még hasonló kettős vagy többes identitása a korabeli Magyarországon?

A svábság egy batyuval jött ide, egy batyuval is menjen. A svábok önmaguk szorították ki magukat az ország testéből, minden tettükkel bizonyították, hogy együtt éreznek a hitleri Németországgal.

(Kovács Imre, a Nemzeti Parasztpárt politikusának újságcikke a *Szabad Szó* című újságban; 1945. április 10.)

- Milyen lehetősége volt annak a magyarországi németnek, aki nem „érezte együtt” a hitleri Németországgal?
- Miért nem volt választása az 1944-ben besorozottaknak arra, hogy a német vagy a magyar hadseregbe kerüljenek?

Karikatúra a párizsi béketárgyalásról
Molotov: De főurak, mert szegény Magyar Miska későn ébredt fel, most vele akarják fizettetni az egész ceppet?!

Milyen történelmi helyzetre utal a karikatúra?

A magyar kormány határmódosító javaslatai

Nézzük meg a történelmi atlaszban a Kárpát-medence etnikai viszonyait ábrázoló térképet! • Milyen elvre hivatkozhatott a magyar kormány a Partium esetében? • Miért nem állhatott ki az 1941-es határok jogosságá mellett? • Vitassuk meg, miért csak a román határnál terjesztett be a kormány határmódosító javaslatot!

szajuttatásával kárpótolja Romániát **Besszarábiáért**, mert az a **Szovjetunióhoz** került át.

A magyar miniszterelnök vezette kormánydelegáció számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Washingtonban sem állnak a magyar törekvések mögé. Ám a **magyar kormányzat** legalább a **Partiumban** szeretett volna minimális határkiigazítást elérni, ám az **1947. február 10-én megkötött párizsi békeszerződés** visszaállította a **trianoni határokat** annyi kiegészítéssel, hogy a pozsonyi hídfőben lévő három települést még át kellett engedni Csehszlovákiának. A párizsi békeszerződés jogilag hátrányosabbnak bizonyult a trianoni békénél, mivel **kisebbségvédelmi paragrafusokat nem tartalmazott**.

A békeszerződésben rögzítésre került, hogy a Szovjetunióknak joga van Magyarországon hadsereget állomásoztatni, hogy az ausztriai szovjet megszállási zónába való közlekedési folyosót biztosíthassa.

A békekonferencia előtt ma egy új, demokratikus Magyarország jelenik meg. Egyesül benne az 1848-as szabadságharc lendülete 1918 demokráciájának erejével. [...] A demokratikus Magyarország elutasítja a revizionizmus agresszív politikáját, s a magyar nép igazi érzelmeit juttatva kifejezésre, békében és egyetértésben óhajt élni minden szomszédjával. [...] Sajnos meg kell állapítanom, hogy mifelénk valamely nemzeti kisebbséghez tartozni gyakran nemcsak más állampolgárságot jelent, hanem megfosztottságot az emberi jogok gyakorlásától s részben az emberi méltóság biztosítékaitól. [...] A háború befejezése óta szerzett tapasztalatok alapján Magyarország különösen aggasztónak látja a magyarság helyzetét egyrészt Romániában, ahol több mint másfél millió magyar él, másrészt Csehszlovákiában, ahol a csehszlovák statisztika szerint is több mint 650 000 a magyarok száma.

(Gyöngyösi János külügyminiszter beszéde a párizsi béke-előkészítő értekezlet ülésén; 1946. augusztus 14.)

- Hogyan próbálta Gyöngyösi kedvezőbb színben feltüntetni Magyarországot?
- Milyen konkrét közelmúltbeli eseményekre hívta fel a figyelmet?

Összegzés

Történelmi változások

- Mi lett az 1938 és 1941 között visszacsatolt országrészek sorsa a háború végén?
- Hogyan alakult a magyarországi németek helyzete a háború után?

Tények és bizonyítékok

- Milyen eszközökkel próbálták a határon túli magyarságot szülőföldje elhagyására kényszeríteni?

Okok és következmények

- Miért került nagyon kedvezőtlen nemzetközi helyzetbe Magyarország a háború után?

10. Magyarország úton a diktatúra felé

Milyen eredménnyel végződött a választás 1945 őszén? • Miért nem beszélhetünk az ország szuverenitásáról ebben az időszakban? • Milyen nemzetközi események történtek 1945 és 1947 között? • Hogyan zajlott a szovjetizálás a kelet-közép-európai országokban?

A kommunisták térnyerése

Milyen eszközökkel számolták fel a demokratikus berendezkedést?

1946 elején a kispártok parlamenti többség ellenében **Rákosi** kezdeményezésére az MKP, az SZDP és az NPP részvételével létrejött az úgynevezett **Baloldali Blokk**. Rákosi célja az volt, hogy úgynevezett „szalámitaktikával” fokozatosan felőrölje a kispártok pártot. Mint ahogyan a szalámirúd szeletenként fogy, úgy a Baloldali Blokk a SZEB támogatásával különféle akciókkal és tüntetésekkel folyamatosan nyomás alatt tartotta a **kispártokat**, és arra **kényszerítette** őket, hogy **zárják ki soraikból** azokat a politikusokat, akik az MKP-val szembeni határozottabb ellenállást képviselték.

Nagy Ferenc és az FKGP más vezetői (például Kovács Béla, Varga Béla) elfogadva a **szovjetekkel való együttműködés kényszerűségét** – és ezzel az MKP-t is koalíciós partnernek – megkísérelték, hogy a szovjet katonai jelenlét mellett is **megőrizzenek bizonyos mérvű belső szabadságot**, politikai pluralizmust, szabad kulturális fejlődést Magyarországon. A kortársak közül **sokan remélték**, hogy a **békeszerződés aláírása után a SZEB hatásköre megszűnik**, és a szovjet jelenlét kevésbé lesz közvetlen. Az **MKP** ezzel szemben **igyekezett növelni a tömegtámogatottságát** és befolyását a végrehajtó hatalomban, mindenekelőtt a **gazdaság irányításában**, illetve **megerősíteni befolyását a rendőri szerveknél**. A népbírói perekkel párhuzamosan, az úgynevezett „kisnyilasoknak” nemcsak megbocsátottak, de tudatosan lehetővé is tették számukra, hogy belépjenek az MKP-ba.

A kommunista törekvésekkel szemben az **SZDP és az NPP politikusai megosztottak** voltak. Egy részük az MKP-val való szoros együttműködést támogatta, más részük viszont határozottabb politikát képviselt volna a kommunistákkal szemben. A szociáldemokratáknál Peyer Károly – akit 1947-ben kizártak az SZDP-ből – és **Kéthly Anna** tartozott a saját pártjuk önállóságáért és a **demokratikus berendezkedésért** határozottan kiálló politikusok közé,

Kohn és Grün a véletlen szerencse folytán életben maradt. A járda széléről a május elsejei felvonulást nézik, és egymás szavába vágva hüledeznek:

– Odanézz! Aki ott elöl azt a vörös csillagot viszi, nemrég még nyilaskereszttel feszített!

– Mögötte, aki a jelszót cipeli, az jelentett fel engem!

– Aki a Rákosi-képet viszi, az ellenőrizte a gettót! – Hát ez már mindennek a teteje, tennünk kellene valamit!

– Ugyan, hagyj! Kis nép vagyunk, nekünk csak egy csőcselékünk van.

Egy volt nyilas meglátogatja ismerősét, aki egy halom broszúra fölött ül, és buzgón jegyzetel.

– Mi az, csak nem vizsgára készülsz?

– De igen. Az MKP tagfelvételi vizsgájára tanulok. A látogató előhúzza piros tagkönyvét.

– Idenézz, engem egy kis különbözeti vizsgával már fel is vettek.

(korabeli viccek)

- Milyen jelenségre hívták fel a viccek a figyelmet?
- Hogyan alakult át a szélsőséges pártok tömegbázisa? Mi állhatott ennek hátterében?
- Hogyan értelmezhető ez a megjegyzés: „nekünk csak egy csőcselékünk van”?
- Vitassuk meg, mi lehet a közös a nyilas és a kommunista beállítódásban!

1945. február	1945. május	1945. október
30 ezer	150 ezer	500 ezer

A Magyar Kommunista Párt taglétszáma 1945-ben (kerékített adatok). 1942-ben a kommunista pártnak csupán 300 tagja volt

Milyen okok miatt növekedhetett meg a kommunista párt taglétszáma?

Milyen célt szolgáltak a kispártok egyes politikusi elleni tüntetések?

Az MKP felvonulói a Baloldali Blokk tüntetésén, 1946. március 7.

Egy koholt vád, a Magyar Közösség ügyének háttere

A Magyar Közösség a két világháború között működő jobboldali szervezet volt. 1945-től a kommunista térnyeréssel szemben kívánt fellépni. Egyes tagjainak kapcsolatai voltak Kovács Bélával, az FKGP főtitkárának környezetével is, ezért őt is meggyanúsították az összeesküvésben való részvétellel. Kovács Béla azonban képviselő volt, így nem lehetett letartóztatni anélkül, hogy mentelmi jogát a parlament fel ne függesztette volna. Erre a nemzetgyűlés többsége nem volt hajlandó, így vele szemben a magyar nyomozó hatóságok nem járhattak el. Ekkor, 1947. február 25-én Kovács Bélát a szovjet hatóságok tartóztatták le és hurcolták el a Szovjetunióba. Letartóztatásának napja ma a kommunizmus áldozatainak emlék-

Kovács Béla (1908–1959)

napja. Bár a letartóztatás nagy felzúdulást keltett, és az Amerikai Egyesült Államok is tiltakozott, ez nem változtatott Kovács sorsán, aki végül 1955-ben térhetett haza a Szovjetunióból, és csak 1956-

Olvassuk el a digitális tananyagban a Magyar Közösség ügyéről szóló szöveget! • Hogyan alakította át koncepcióis üggyé az ÁVO a nyomozást? • Milyen képtelen vádakot fogalmaztak meg? • Miként használták fel az ügyet az FKGP szétzilálására? • Miért lehetett Nagy Ferenc ellen is lejárató kampányt folytatni?

A választás napján egy kávéház-tulajdonos találkozik a kollégájával, aki megkérdezi tőle:

– Te kire szavazol?

– Hát Rákosira!

– Rákosira, aki államosítja a kávéházakat?

– Ha megtudja, hogy rá szavaztam, meghal a csodálkozástól.

(korabeli vicc)

• Melyik társadalmi réteg körében született a vicc?

az NPP-ben pedig Kovács Imre. Minden pártban akadtak azonban olyanok is, akik valójában az MKP érdekeit követték (titokban a párt tagjai is voltak), vagy egyszerűen Rákosiék szándékait hajtották végre.

Az MKP térnyerését a **politikai rendőrség** – azaz a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) – is hathatósan segítette.

A koalíciós erőviszonyokban akkor következett be visszafordíthatatlan mértékű eltolódás, amikor a katonai titkosszolgálat és a politikai rendőrség Rajk László belügyminiszter irányításával egy **összeesküvéses ügyet koholt** a Magyar Közösség tagjaival szemben. A vizsgálatot kiterjesztették a **Kisgazdapárt vezetőire Rákosi iránymutatásával**. A volt kisgazda pártfőtitkár elhurcolását a **Nagy Ferenc miniszterelnök elleni támadásra** szeretnék volna felhasználni. A hidegháború kibontakozásának hónapjaiban a moszkvai vezetés már úgy érezte, hogy többé nem kell az általuk ellenőrzött zónában sem ügyelniük a Jaltában lefektetett elvek betartására, **az MKP szabad kezet kapott** Nagy Ferencsel szemben, aki 1947-ben svájci gyógykezeléséből nem tért vissza, **emigrálni kényszerült**.

Alapvető feladatunknak azt tartjuk, hogy mindent előre megtudjunk, s tájékoztassuk erről vezetőinket. E célból meglehetősen kiterjedt informátorhálózatot hoztunk létre. Valamennyi pártban vannak embereink. [...] A beszerzésre többnyire annak köszönhetően került sor, hogy kompromittáló anyagok vannak a kezünkben. [...] Minden minisztériumban, sőt az egyházi személyek között is megvannak az embereink. [...] A politikai rendőrség nagy segítséget nyújt a pártnak. Pártközi tanácskozások előtt általában sikerül megtudnunk, mi a szándéka politikai ellenfeleinknek, s ennek köszönhetően idejében tájékoztatjuk mindenről a kommunista párt vezetőségét. Megszerveztük a telefonlehallgatásokat. [...]

(Részletek Péter Gábor jelentéséből; 1947)

- Mit tekintett a politikai rendőrség kommunista vezetője a legfőbb feladatának?
- Hogyan segítette a politikai rendőrség a kommunista pártot?
- Milyen törvénytelen eszközöket alkalmaztak?

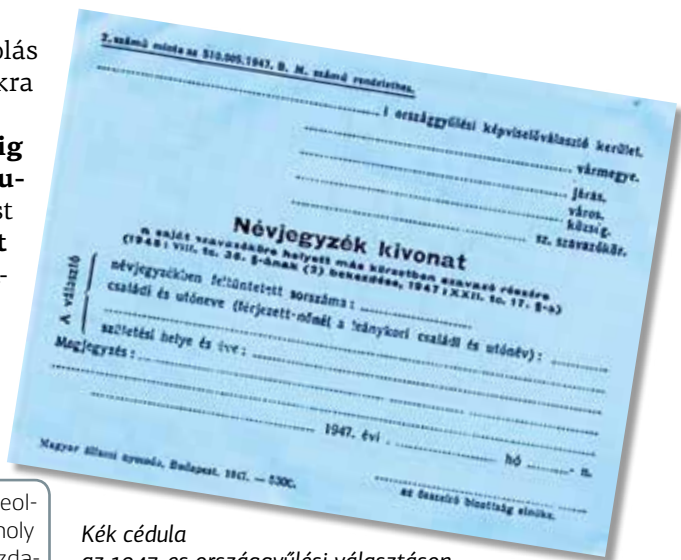
A kommunista hatalomátvétel

Hogyan szorították ki a közéletből a demokratikus erőket a kommunisták?

Az **új kormányfő Dinnyés Lajos** lett, aki a többségi Kisgazdapárt politikusa volt, de valójában **nem folytatott önálló politikát a kommunista párttal szemben**. A kormány már az újabb választások előkészítése során is kiszolgálta az MKP érdekeit. Rákosiék tanuló az 1945-ös választási vereségből, ezúttal az MKP szempontjainak megfelelően készítették elő a választásokat. Kizárták a választójogból a svábnak minősített állampolgárokat, a Csehszlovákiából nemrégiben áttelepítetteket és sok olyan választópolgárt, aki vélhetőleg ellenzéki szavazó lett volna. **A választójogból történt több százezres nagyságrendű kizárásokon** túl további, az ellenzéki pártok számára hátrányos módosításokat hajtottak végre a választójogi törvényben, illetve sokféle **adminisztratív eszközzel akadályozták az ellenzéki pártok kampányát**, amelyeknek anyagi eszközeik is nagyon szerények voltak. Mindezekon felül az MKP egy **választási csalást is előkészített**. A lakóhelyüktől távol szavazók számára igazolásképpen kiállított ügynevezett **„kék cédulákból”** nagy mennyiséget hamisítottak, amelyekkel azután az MKP járművekkel szállított aktivistái kü-

lönböző szavazóhelyiségekben többször is szavaztak. A voksolás után a Választási Bíróság megsemmisített az ellenzéki pártokra leadott több mint 600 ezer szavazatot.

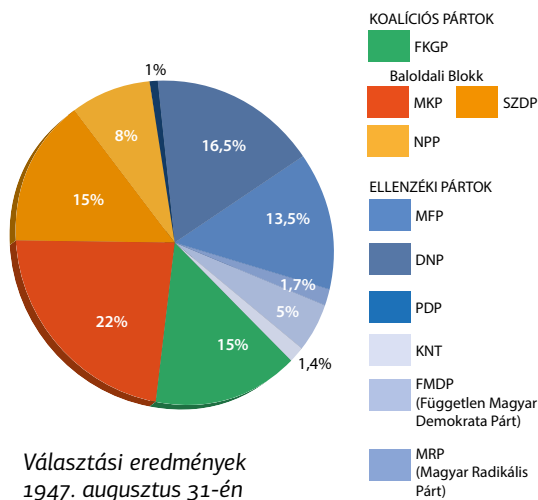
A **kommunisták és szociáldemokraták ennek ellenére alig valamivel kaptak több szavazatot**, mint 1945-ben. A **kommunista párttal** határozottabban **szemben álló szavazók** most az önállóságát az MKP-val szemben elveszítő **kisgazdapárt helyett több ellenzéki párt között oszlottak meg**. A következő hetekben az MKP antidemokratikus lépései nyomán az erőviszonyok még inkább eltolódtak a Baloldali Blokk pártjai javára. Bár az országgyűlésben a kereszténydemokrata eszméket követő, Barankovics István által vezetett DNP néhány képviselője még rendszeresen tiltakozott a diktatúra kiépí-

Kék cédula az 1947-es országgyűlési választáson

A suttogó propaganda terén elterjeszteni, hogy a választás után a SZDP beolvad a MKP-ba, bevinni a köztudatba, hogy azok a községek, ahol a MKP komoly többséget szerez, az új kormánytól rendkívüli segítséget fognak kapni gazdasági téren. A SZDP-listát továbbra kritizálni, jelöltjeiket lejáratni stb. Másrészt az ellenünk terjesztett suttogó propagandát neveltségessé tenni, leszerelni, esetleg 1-2 fősuttogót rendőrkézre adni. [...] Beszélni kell egy igen sikerült agitációkról, amely – én úgy látom, hogy – elkerülte az elvtársak figyelmét, a villanyáram 20%-os csökkentésére gondolok, amelyet mi intéztünk el. Ezt kellőképpen kihasználni, és ahol még nem szervezték meg ezt az akciót, utólagosan megszervezni. [...] Ne legyenek az elvtársak túlzottan törvénytisztelők. Csinálják ezt bátran, de ne essünk túlzásba. [...] Nem zárhatunk ki a választójogból mindenkit, aki nem ránk szavaz, mert ez visszafelé sülhet el. [...] Ki kellene zárni a választási jogosultságból 7-800 000 embert. Ezek azokon felül vannak, akiket a törvény töröl a választói névjegyzékből. [...] Mint látják, Pártunk tanult a 45-ös választásokból, és most úgy alkottuk meg a választási törvényt, hogy kiküszöböljük a csorbát.

(Jegyzőkönyv az MKP Szervező Bizottságának 1947. júniusi üléséről)

Választási eredmények 1947. augusztus 31-én

Hasonlítsuk össze a választási eredményt az 1945. évivel! • Milyen változások történtek az egyes pártok helyezéseiben? • Mennyiben változott meg a baloldali és a jobboldali pártok közötti erőviszony?

• Mely elképzelések álltak szöges ellentétben a kommunisták céljaival és érdekeivel?
• Hogyan képelték el az ország külpolitikai irányultságát, és miként vélekedtek a tulajdonról?

Demokrata Néppárt (DNP)

A Barankovics István vezetése alatt álló kereszténydemokrata szellemiségű párt a választások előtt gyorsan erősödött. A Dunántúlon a bomlásban lévő FKGP szervezetei sokszor egyben léptek át ebbe a pártba, amelynek programja szerint a természetesen megkerülhetetlen Szovjetunió kívül Magyarországnak hangsúlyozottan jó viszonyra kellett volna törekednie az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával is. Céljaik között szerepelt a kistermelői magántulajdon védelme a gazdaság valamennyi ágában, illetve a demokratikus berendezkedés védelme, amelyek érdekében az állampolgári szabadságjogokat az állami hatóságokkal szemben is biztosító jogszabályokat és alkotmánybírósg felállítását kívánták.

Magyar Függetlenségi Párt (MFP)

A Pfeiffer Zoltán által vezetett párt nemzeti és polgári erőként határozta meg magát, amely az evangélium szellemének vállalása mellett az egyéni szabadság és a teljes körű demokrácia védelmében kívánt fellépni. Az egyéni szabadság védelmébe kifejezetten beleértették a magántulajdon szabadságát, és ezért elleneztek az állam terjeszkedését a gazdaságban. Programjuk szerint a pártok működését a parlamentbe kívánták visszazsorítani, hogy azok ne szállják meg a társadalom különböző szféráit.

Keresztény Női Tábor (KNT)

A párt vezetője Slachta Margit volt, aki a korábban általa vezetett keresztény nőmozgalomból szervezett pártot a választásokra. A háború folyamán végig a zsidók érdekében végzett tevékenységéről nevezetes Slachta határozottan kiállt a vallásszabadság és a demokrácia értékei mellett, noha a királyság mint államforma híve volt. Pártja csak két megyében indult, az ott elért komoly támogatás országosan persze csak szerény eredményt jelentett.

Ellenzéki pártok az 1947. évi választások idején

tésének egyes lépései ellen, ez már csak a **demokrácia utóvédharcának** tekinthető.

Az SZDP-ből és az NPP-ből szintén „leszalámították” azokat a politikusokat, akik pártjuk számára az **MKP-től független** irányvonalat tartottak követendőnek.

1947. szeptember végén szovjet kezdeményezésre megalakult a **Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája (Kominform)**. Ezzel egyértelművé vált, hogy a régió minden országában a **szovjet társadalmi és politikai berendezkedését** várja el a Szovjetunió.

A **kommunista hatalomátvétellel** egy időben igen sokan hagyták el az országot olyanok, akik politikailag szemben álltak az MKP-val, vagy féltek attól, hogy a kiépülő diktatúrában milyen sors várna rájuk. Sokan, éppen a legképzettebb, legtehetségesebb emberek közül egyszerűen csak nem láttak lehetőséget szakmai pályájuk folytatására a szovjetizált Magyarországon. Így a holokauszt után egy **újabb jelentős veszteség érte a magyar szellemi** – műszaki, tudományos, kulturális, gazdasági – **elitet**, hiszen a távozók helyét nem tudták hasonlóan felkészült emberek átvenni.

Történészszemmel

Mennyire volt valójában lehetőség a demokratikus berendezkedésre?

1947 őszére kiszorultak a politikai életből azok a szociáldemokrata, liberális, kereszténydemokrata és parasztpárti csoportok, amelyek a Horthy-korszak utolsó időszakában a közélet ellenzéki oldalát alkották, s következetesen támogatták a két világháború közötti magyar társadalom átalakítását célzó reformokat – például a földosztást – és a politikai rendszer demokratizálását. A háború után közülük sokan abban reménykedtek, hogy a változások utat nyitnak a kívánatosnak tartott társadalmi és politikai újjáépítés számára. Az 1947-es választások után azonban világossá vált, hogy egy szabadabb és demokratikus társadalmi és politikai fejlődés helyett az ország szovjetizálása következik.

Mire hívja fel Romsics Ignác történész a figyelmet a szovjetizálással kapcsolatban? • Hogyan tekint a történész az 1944–49 közötti évekre?

- Mit állít a „revizionista” történetírás, és kinek a felelősségét hangsúlyozza?
- Miben tér el ettől az „ortodox” történetírás, és mivel támasztja alá vélelményét? • Vitassuk meg, volt-e valóban esélye egy demokratikus politikai berendezkedésnek az időszakban!

A háború végére kialakult katonapolitikai helyzet és a győztes nagyhatalmak érdekkonfliktusait feloldani hivatott kompromisszumok eredményeként 1944–1945-ben Magyarország északi, keleti és déli szomszédaival együtt a szovjet érdekszféra részévé vált. Azalatt a közel fél évszázad alatt, amíg Magyarország a „szovjet táborhoz” tartozott, az ország szuverenitása mindvégig korlátozott volt. [...] Az 1944 és 1949 közötti átmeneti időszakot „népi demokráciának” vagy „koalíciós éveknél” nevezni [...] olyan eufemizmus, amely éppen az átalakulás lényegét és irányát hagyja homályban. Az, hogy ezt sokan nem látták előre, mások pedig nem így élték meg, nem változtat azon, hogy a Szovjetunió és a magyar kommunista célja kezdettől az ország szovjetizálása volt.

(Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2010. 271. oldal)

Már a kortársak sem voltak egységesek abban, hogy mi várható a Szovjetuniótól, és ez a megosztottság a tudományos életben is tovább él. A nemzetközi történészvilágban két markáns értelmezés variációi mentén foglalnak állást a történészek: a „revizionista” vagy „ortodox” értelmezés szerint a Szovjetunió hagyománya, ideológiája és stratégiai céljai miatt kezdettől fogva bolsevizálni akarta a térséget. Ezzel áll szemben a baloldali „revizionista” álláspont, amely szerint az Egyesült Államok részben pénzügyi-gazdasági erejére támaszkodva informális birodalmat akart kiépíteni a szovjet érdekszférában is. Emiatt kényszerült a Szovjetunió arra, hogy politikailag biztosítsa saját érdekeinek érvényesülését. Egyes történészek úgy vélik, hogy Magyarország bolsevizálása nem volt eleve eldöntött tény. Szerintük létezett a szabadság kezdeti szakasza, mely csak a hidegháború miatt szűkült folyamatosan addig, míg Magyarország is a keleti blokk részévé nem vált.

(Ungváry Krisztián: *Magyarország szovjetizálásának kérdése*. Rubicon; 2001/10.–2002/1. 51–55.)

Összegzés

Okok és következmények

- Miért kezdődött meg a kommunista párt térnyerése a háború után?
- Miért volt szükségük a kommunistáknak a „szalámitaktika” alkalmazására?

Történelmi változás

- Milyen lépésekben valósult meg az ország szovjetizálása?
- Miért nem 1945-ben, hanem csak 1947-ben történt meg a kommunista hatalomátvétel?

11. A kommunista diktatúra kiépülése

Milyen világpolitikai események történtek 1947-ben? • Hogyan hatott mindez a kelet-közép-európai államok sorsára? • Milyen lépések vezettek a magyarországi demokrácia felszámolásához? • Miért hangsúlyozta a kommunista ideológia a proletárdiktatúra szükségességét?

A társadalom autonómiájának felszámolása

Hogyan vonta az állami diktatúra az ellenőrzése alá az élet minden területét?

A tulajdonviszonyok megváltoztatásának folyamata a földreformen túl **a gyárak és üzemek államosításával** vált teljessé. 1946 júniusában törvény született a szénbányák állami tulajdonbavételéről. Ez még a Kisgazdapárt számára is elfogadható döntés volt, azonban az elkövetkező 2-3 évben lezajlott államosítások **a magántulajdon csaknem teljes felszámolásával jártak**, teljes egészében a kommunisták elképzelésének megfelelően. Még ugyanezen év decemberében a négy legnagyobb nehézipari komplexum került állami tulajdonba. A következő évben a nagybankok és az általuk ellenőrzött cégek államosítása történt meg. 1948-ban államosították a 100 főnél több munkást foglalkoztató gyárakat. Ez az intézkedés azt eredményezte, hogy **a nehézipari dolgozók 90%-a, a könnyűiparban dolgozók 75%-a állami alkalmazott lett.** Végül 1949-ben tetőzött be az államosítási folyamat, mikor is minden 10, egyes esetekben 5 főnél többet foglalkoztató vállalat államosítására került sor. Ezáltal **a magánvállalkozások szinte teljesen megszűntek.** A gazdaság minden szektorában állami alkalmazottak dolgoztak. A magántulajdon és a piacgazdaság felszámolása egyben a társadalom önálló létének, működésének korlátozását jelentette. A tulajdontól való megfosztás, vagy **a szabad munkaerőpiac felszámolása megszüntette az emberi szabadság jelentős dimenzióit.** Azáltal, hogy egyre többen váltak állami alkalmazottakká, egyre több ember állása, vagy munkahelyi előmenetele függött akár a legalacsonyabb szinten is attól, hogy miként igazodik a hatalom elvárásaihoz.

A Dinnyés-kormány 1947-ben a szovjet politikai irányvonalat követve **visszautasította a Marshall-segélyt.** Ezzel egy időben bevezetésre került a központilag irányított **tervgazdálkodás** Magyarországon. A szovjet mintára bevezetett gazdaságirányítási rendszer lényege, hogy az ország gazdasági teljesítményét először három-, majd ötéves időszakokra központilag kidolgozott terv alapján kívánták fejleszteni. A terveket évekre és vállalatokra lebontva készítették el. Ezáltal pontosan előírták, hogy mely üzemnek mikor mennyi terméket kell előállítania. Ez egy bonyolult és **nehézs bürokrácia kiépülését** hozta, amely a későbbiekben állandó jellemzője lett a tervutasításos rendszernek. 1947 nyarán hozták létre az **Országos Tervhivalt**, amelynek a feladata lett az első

[...] igaza van Rákosi elvtársnak, nincs külön magyar út, csak egy út van, a Szovjetunió vérrrel megszentelt és dicsőséges útja. Minden más út a gyalázatba, a háborúba, a szolgásgba vezet. (Részlet Szakasits Árpád beszédéből a pártfűziót kimondó kongresszuson; 1948. június)

- Milyen kötelező elemek jelentek meg a politikai beszédben?
- Miért kellett hangsúlyozni, hogy „nincs külön magyar út”?

Kormányfő	Mikor?
Dinnyés Lajos	1947. május 30 – 1948. december 10.
Dobi István	1948. december 10 – 1952. augusztus 14.
Rákosi Mátyás	1952. augusztus 14 –

Kormányfők a Rákosi-diktatúra első felében

Május 1-i felvonulók az Andrassy úton 1949-ben

Állapítsuk meg, mely kormányok működéséhez köthetők az egyes lépések! • Hogyan viszonyult az FKGP a magántulajdon kérdéséhez? • Miért nem tudta álláspontját érvényre juttatni? • A gazdasági élet mely területén maradhatott meg a magánszféra?

Az állami tulajdonba vétel	Mire terjedt ki?	Az állami szektorban dolgozó munkások aránya
1945. március	Nagybirtokok erdőgazdaságai, 1945 előtti állami vállalatok	10%
1946. június	A szénbányák, bányauzemek	22%
1946. december	A négy legnagyobb nehézipari részvénytársaság, illetve erőművek	43%
1947. november	A nagybankok és az általuk ellenőrzött cégek államosítása	58%
1948. március	A 100 főnél többet foglalkoztató valamennyi üzem	84%
1949. december	A 10 főnél többet foglalkoztató valamennyi üzem, vállalat	100%

A gazdaságba való állami beavatkozás, illetve az állami tulajdon kiterjedésének lépései

Az utolsó hónapban ájtatosság címén a katolikus egyház a következő nagyobb méretű demonstrációkat rendezte:

a) Mária-napokon: kb. 30 000 ember. Ifjúsági ájtatosságokon 35-40 ezer ember.

b) Mária-imádás: 40-50 ezer ember.

c) Katolikus szülők gyűlése: kb. 50 ezer ember.

d) Egyházközségi vezetők értekezlete: 4000 ember.

e) Katolikus Népszövetség jubileumi ünnepségei. Érdekes, hogy hasonló jellegű tömegünnepségeket készít elő a református egyház is most november elejére a reformáció megünneplésének alkalmával [...].

Teendők: Politikai vonalon felvenni a harcot a katolikus egyház vezetőinek azon törekvéseivel szemben, hogy menedéjogot adjon a parlamentből kiszorult reakciós tényezők számára [...]. Leleplezni kapcsolataikat és érdekközösségüket bel- és külföldi nagytőkés körökkel. [...] bemutatni a klérus egyes vezetőinek hazaáruló, a nemzeti függetlenség gondolatával szembehelyezkedő tevékenységét.

(Az ÁVO jelentése a Nagybudapesti Pártbizottsagnak; 1947. október 29.)

- Milyen a jelentés hangvétele?
- Hogyan tekintettek a vallási ünnepségekre?
- Mit sugallt az akcióterv?
- Idézzük fel, hogyan vélekedtek a kommunisták a vallásról!

Éjjel 11 óra. Megint kihallgatásra visznek, 72 óras nem alvás és az állandóan megismételt gumbotózások után. A vallatás tárgya egész éjjel az összeesküvés és kémkedés. Most már teljesen magamra maradtam, kimerültem és elcsigázottan. Egyedül kell érvelnem, amikor újra és újra elem rakják aláírásra a hegymagasságúvá nőtt jegyzőkönyvkötegeket.

(Mindszenty József: *Emlékirataim*. Toronto, 1974.)

Mindszenty a vádlottak padján.
Az 1949. februári perbe vádlottként több más személy mellett bevonták galánthai herceg Esterházy Pált is. Magyarország egykori legnagyobb földbirtokosa ugyan korábban nem is találkozott az érsekkel, és a politikában sem vett részt soha, de személye jól megfelelt a hatalom propagandacéljainak. Igazolni lehetett vele az egyház és az arisztokrácia reakciós összejárását a „népi demokrácia” ellen

hároméves terv kidolgozása. Az államosítás és a tervutasítás révén az állam tulajdonosi szerepvállalása a gazdaságban korábban nem látott szintre nőtt, minek révén a közvetlen kormányzati beavatkozás a gazdasági folyamatokba napi szintűvé vált.

A **kiépülő diktatúra** nemcsak a különböző politikai szervezeteket és a véleményszabadságot számolta fel, hanem a társadalom valamennyi szféráját is politikai ellenőrzés alá vonta. A gazdaságon túl a **kultúra is mind szorosabb állami ellenőrzés** alá került. A társadalom önálló szerveződését egyesületi formában sem tűrték el. A Rajk László vezetése alatt álló belügyminisztérium **ezerszám tiltotta be a legkülönfélébb egyesületeket 1946-tól.**

Nem kerülhette el a feloszlást például a Cserkészszövetség sem, helyét a **kommunista ifjúsági mozgalmak** vették át. A **kisdobosmozgalom** az általános iskola alsó tagozatosait (6–10 évesek), az **úttörőmozgalom** pedig a felső tagozatosokat (10–14 évesek) fogta össze. A további korosztályokat pedig a kommunista párt által felügyelt ifjúsági szervezet kereteibe (DISZ, a Dolgozó Ifjúsági Szövetsége) tömörítették.

A megmaradó szervezetek is csak **közvetlen politikai kontroll** alatt működtek. Amikor **1948 júniusában** az SZDP – amelynek tagjai közül előzőleg kiszorították a kommunisták által megbízhatatlannak minősítetteket, köztük Kéthly Annát – **Magyar Dolgozók Pártja** név alatt egyesült az MKP-val, formálisan is **megszűnt a politikai pluralizmus**. Rövidesen Tildy Zoltánt is eltávolították a köztársasági elnöki pozícióból, utóda az a Szakasits Árpád lett, aki nagy szerepet játszott abban, hogy a szociáldemokraták beolvadtak a kommunista pártba.

Az egyházakkal szembeni politika

Milyen eszközöket alkalmazott a diktatúra?

A kommunistákkal szemben alternatívát jelentő pártok felszámolása és a gazdaság feletti ellenőrzés megszerzése után a hatalom hozzálátott az **egyházak megtöréséhez**, amelyek az utolsó, még a párttól függetlenül működő szervezetek voltak. **1948 júniusában** heves egyházellenes kampány kíséretében **államosították valamennyi egyházi iskolát**. A változás több mint 5400 általános

iskolát, illetve népiskolát érintett, és mintegy száz gimnáziumot. A kormány az egyházakat rá akarta kényszeríteni egy, az állammal kötendő megállapodás aláírására, amellyel teljesen ellenőrzése alá helyezte őket. Miután Ravasz László püspököt visszavonulásra kényszerítették, előbb a református egyház, majd Ordass Lajos püspök letartóztatása után az evangélikus egyház is aláírta kényszerből a megállapodást.

A lehevesebb konfliktus a legnagyobb lélekszámú katolikus egyházzal alakult ki. **Mindszenty József** esztergomi érsek az egyház oldaláról **ellenezte a hatalommal való kompromisszumkeresés politikáját**, miközben az **MDP pártvezetése** sem együttműködésre, hanem az **egyház teljes megtörésére készült**. 1948 késő ősztől az érsek már lényegében fogolynak tekintette magát az esztergomi prímási palotában. A heves lejárató hecckampányok és politikai támadások arra készítették a püspököket, hogy nyilvánosan kiálljanak Mindszenty mellett, noha közülük többen nem értettek egyet néhány kérdésben az érsek álláspontjával.

Mindszentyt végül **1948 karácsonyán tartóztatták le**, majd egy **koncepció perben elítélték** a köztársaság megdöntését célzó szervezkedésért és valutaüzerkedésért. A katolikus egyházzal szembeni fellépés később is folytatódott, a **diktatúra 1950 nyarán megvonta a szerzetesrendek működési engedélyét**. A rendházak bezárásával gyakorlatilag feloszlatták a szerzetesi és apácaközösségeket. A **rendszer** valójában a **vallásosság háttérbe szorítására törekedett**, és minden eszközzel fellépett a hívő emberekkel szemben (például feljegyzések készültek a templomba járókról).

A kommunista diktatúra **egyházellenes intézkedései az izraelita felekezetet is érintették**, a háború után újjáalakult **hitközségek több mint fele beszüntette a működését**, és a sokféle irányzatú zsidó vallási csoportokat egyetlen szervezetbe kényszerítették.

A politikai rendszer sajátosságai

Hogyan születtek a politikai döntések?

1948 második felére a két úgynevezett munkáspárt egyesülésével és a többi párt önálló működésének felszámolásával **megszűnt** érdemben a **különböző érdekek és értékek megjelenítése** a politikai nyilvánosságban. **1949 májusában** újabb választásokat bonyolítottak le. **Az MDP vezetése a még meglévő pártokat a Magyar Függetlenségi Népfront elnevezésű szervezetbe kényszerítette** bele – amelynek a hatalmi párt is tagja volt –, és a választásokon csak ez a szervezet állíthatott jelölteket. A polgárok **csak a Népfront listájára szavazhattak**, vagy egy x-szel jelezhettek, hogy elutasítják azt, de ennek természetesen semmilyen következménye nem volt. Így a Népfronton keresztül ugyan eredetileg más pártokhoz tartozó politikusok is bekerültek az országgyűlésbe, ám ezek gyakran megfélemlített emberek voltak, és önálló politikai cselekvési térrel egyáltalán nem rendelkeztek. A **diktatúra kiépítésének** formális betetőzését jelentette a népköztársasági alkotmány életbe léptetése (1949).

Az új **népköztársaság szovjet mintára készült alkotmánya** nem véletlenül az államalapítás, illetve Szent István ünnepén lépett hatályba. A hatalom szándéka a megszokott ünnepnap szimbolikus átértelmezése volt. Az alkotmány szerint az **államfői feladatokat** a köztársasági elnök jogköreit az úgynevezett Elnöki Tanács vette át. E tizenhét tagú kollektív testület formálisan jelentős jogkörökkel rendelkezett. A csak évente néhány alkalommal ülésező országgyű-

A Rákosi-címer (1949–1956)

1. §

Magyarország: népköztársaság.

2. §

(1) A Magyar Népköztársaság a munkások és dolgozó parasztok állama.

(2) A Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó népe. A város és falu dolgozói választott és a népek felelős küldöttek útján gyakorolják hatalmukat.

3. §

A Magyar Népköztársaság állama védi a magyar dolgozó nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét, harcol az ember kizsákmányolásának minden formája ellen, szervezi a társadalom erőit a szocialista építésre. A Magyar Népköztársaságban megvalósul a munkásság és a dolgozó parasztság szoros szövetsége a munkásosztály vezetésével.

4. §

(1) A Magyar Népköztársaságban a termelési eszközök zöme társadalmi tulajdonként az állam, a közületek vagy szövetkezetek tulajdonában van. Termelési eszközök magántulajdonban is lehetnek. (2) A Magyar Népköztársaságban a népgazdaság irányító ereje a nép államhatalma. A dolgozó nép fokozatosan kiszorítja a tőkés elemeket, és következetesen építi a gazdaság szocialista rendjét.

(Az 1949-es alkotmány szövegéből)

- Hogyan jelenik meg a kommunista ideológia az alkotmány szövegében?
- Hogyan leplezi a rendszer valódi működését és törekvéseit a berendezkedő diktatúra?

Gerő Ernő és Rákosi Mátyás

lés ülészekai között **törvényerejű rendeleteket** alkothattak. A valódi hatalom azonban az MDP vezetésének kezében összpontosult. Az MDP élén **Rákosi Mátyás** állt, legfontosabb vezetőtársai **Gerő Ernő** (gazdaságpolitika), **Farkas Mihály** (hadseregfejlesztés), **Révai József** (művelődésügy) voltak, mellettük azonban fontos szerepet játszott **Rajk László** és **Kádár János** is.

1950-ben az önkormányzatok helyén tanácsok alakultak. Ezek megválasztásakor **csak az MDP jelöltjeire lehetett szavazni**. A kiépülő tanácsrendszerben a helyi tanácsok a legegyszerűbb kérdésekben is csak az országos szervek döntését hajthatták végre.

Moszkva képviselői sokszor nem közölték szándékaikat egyértelműen, inkább csak utaltak arra, hogy mivel elégedetlenek, vagy milyen lépéseket várnak, vagy kivel szemben bizalmatlanok. A **szovjet titkosszolgálatok** közvetlenül is **működtek Magyarországon**, és kézben tartották a magyar politikai rendőrség és katonai titkosszolgálatok egyes részeit is, amelyek a magyar pártvezetőkön is anyagot gyűjtöttek.

Történepszemmel

Hogyan kezdődött meg a múlt átértelmezése?

A kommunista párt a magyar történelmi események, illetve a nemzeti identitás újraértelmezésével törekedett legitimálni sajátos küldetését. Az 1945 utáni történetírásban nagy hangsúlyt kapott az osztályharcos szemléletmód, az általuk kiemelten fontosnak tartott forradalmi események átértékelése, illetve az úgynevezett „haladó” hagyományok ki-sajátítása. A valódi nemzeti hagyományoknak, amint azt Mód Aladár írása is mutatja, igyekeztek antikapitalista tartalmat adni, és a kapitalizmus elleni harc jegyében a polgári rétegeket, tulajdonnal rendelkezőket megbélyegezni, nemzeti ügyként tüntetni fel ezáltal az államosításokat, a tulajdontól kártalanítás nélkül való megfosztást.

Milyen magyar történelmi hagyományokhoz kapcsolta a szöveg a kommunista mozgalmat? • Mit értett Mód Aladár a „reakció”, illetve „haladó osztály” kifejezések alatt? • Hogyan kapcsolta össze a múltat az aktuálpolitikai jelenettel? • Vitassuk meg, miért volt szükség a múlt átértékelésére!

100 esztendővel ezelőtt a feudalizmus minél teljesebb felszámolása volt a népszabadság és nemzeti függetlenség döntő feltétele. A feudalizmust azonban a nagybirtokosoknak a nagytőkékkel, nagykapitalistákkal, nagybankokkal és nagyiparral szövetségben uralma váltotta és ezzel a népszabadság és nemzeti függetlenség már nemcsak a feudalizmus, hanem a nagytőke reakciós uralmának a felszámolását is megkövetelte. [...] a magyar munkásosztály élén a Kommunista Párttal [...] visszatért 1848-hoz. Kossuth, Petőfi és Tancsics célkitűzéseinek megvalósításából, 1848 korszerű befejezéséből indult ki [...] és a munkásság reakció elleni harcát a legigazabb értelemben az egész nemzet harcával, az egész magyar nép küzdelmével kapcsolta egybe. Az elmúlt három esztendőben földreformmal, a politikai szabadságjogok törvénybe iktatásával, a demokratikus köztársaság megteremtésével s megvédelmezésével, a kormányzat és a törvényhozás, a politikai vezetés demokratizálásával, végül a nagybankok és a nagyipar államosításával nemcsak teljesítette, hanem túl is haladta 1848 célkitűzéseit. De ez távolról sem azt jelenti, hogy eredményeinket már semmi veszély nem fenyegeti. A világ reakciós, imperialista érdekeltségei új világalomról álmodnak.

(Mód Aladár: *Pártharcok és a kormány politikája 1848–49-ben*, Budapest, 1949)

Összegzés

Okok és következmények

- Milyen következményekkel járt a gazdasági élet szinte teljes államosítása?
- Miért utasították el a Marshall-segélyt a szovjet ellenőrzés alatt álló országok?
- Hogyan működött a pártállami diktatúra?
- Mi jellemezte a hazai kommunista vezetők és moszkvai irányítóik kapcsolatát?

Történelmi jelentőség

- Miért igyekezett a diktatúra megtörni az egyházakat?

12. A Rákosi-diktatúra időszaka

Idézzük fel, hogyan működött a kommunista diktatúra a Szovjetunióban az 1930-as években! • Milyen eszközökkel félemlítették meg az ottani társadalmat? • Mely gazdasági ágazat fejlesztését erőltették? • Milyen változások történtek akkor a mezőgazdaságban? • Milyen belső konfliktus jött létre a szocialista blokkon belül 1948-ban?

Táborok Magyarországon a Rákosi-diktatúra idején (A KÖMI a Közérdeklő Munkák Igazgatóságát jelenti)

Mely egykori táborok vannak legközelebb a lakóhelyükhöz?
 • Végezzünk gyűjtőmunkát, keressünk minél több információt a táborokról!
 • Nézzünk utána, milyen életkörülmények között éltek az emberek a táborokban!

A félelem légköre

Hogyan teljesedett ki a társadalom elnyomása?

A diktatúra sajátossága volt, hogy jogrendje nem védte az állampolgárokat, hanem éppen az **állami terror alkalmazását** követelte. Bírósági ítélet nélkül is tölthetett valaki hosszú időt elzárásban. Az **Államvédelmi Hatóság** (ÁVH, korábban ÁVO) szorosan a pártvezetés ellenőrzése alatt lévő testületként működött, **vezetője Péter Gábor** közvetlenül Rákosinak jelentett.

Az ÁVH a hírszerzés és kémelhárítás feladatain túl a **társadalom megfélemlítésének** legfontosabb eszköze volt. Az intézményesített terrorgépezet a **sztálinista politikai rendőrség** mintáit másolta, kiterjedt **besúgóhálózata** folyamatosan gyűjtötte az információkat. **Koholt vádak** alapján bárkit letartóztathattak, a vallomásokat **fizikai erőszakkal** vagy bármilyen más kényszerítő eszközzel csikarták ki. Minden társadalmi csoportot érintett a meghurcoltatás; 1950 és 1953 között közel egymillió büntetőeljárás kezdeményeztek, amelyekből mintegy **650 ezer személlyel szemben** indult bírósági eljárás.

Az ÁVH nyilvántartásában 1953-ban a **felnőtt népesség 20%-áról gyűjtöttek adatokat**, mint a rendszerrel szemben elleneséges elemekről. **Származás, elítélt hozzátartozó**, munkahelyi vagy szomszédos irigyektől, rosszakaróktól származó **feljelentés** önmagában elegendő volt arra, hogy valaki az államvédelem „látóterébe” kerüljön.

A társadalom sokféle csoportjával szembeni elnyomó intézkedések közé tartozott a **kitelepítés** is. Az ellenségesnek tekintett Jugoszlávia határához közeli sávból, illetve a fővárosból és a nagyobb vidéki városokból telepítettek ki **„osztályidegenként”** megbé-

A söntésben hárman ülnek egy asztalnál, mélyen hallgatnak. Az egyik szótlánul, lemondóan legyint, a másik hatalmasat sóhajt, a harmadik undorral köp egyet. Valaki átszól a szomszéd asztaltól:
 – Jobb lesz, ha abbahagyják a politizálást!
 (korabeli vicc)

Az éberség – nélkülözhetetlen kommunista tulajdonság. Azt jelenti, hogy soha nem feledkezünk meg az osztályharcról, amely a munkások, a dolgozók hadserege és a kizsákmányolók hadserege között folyik [...]. Ébernek lenni azt jelenti, hogy féltő gonddal örködünk a Párt káderei, a Párt sorainak tisztasága felett. [...] A vezetők ébersége azonban önmagában nem elég. A tömegek segítsége, ébersége, alulról jövő bírálata nélkül nem lehet eredményes az ellenséggel szemben, a Párt sorainak tisztaságáért vívott harcuk. [...] Nem elaltatni kell a Pártot, hanem fejleszteni benne az éberséget [...].
 (Szabad Nép [az MDP hivatalos pártlapja]; 1951. május 30.)

- Mit jelentett az osztályharc a marxi ideológiában?
- Hogyan terjedt ki az osztályharc jelentéstartalma a diktatúra időszakában?
- Mire szólított fel, és kit fenyegetett ezzel az újságcikk?

Az ÁVH börtönében

Általában éjjel történtek a letartóztatások. Ez volt a „csengőfrász” ideje, amikor az emberek halálra ijedtek, ha késő este csengettek: mindenki az ÁVH-ra gondolt. A letartóztatottat lefüggönyözött autóval szállították az Andrásy út 60.-ba, később a Fő utcára. Sem ő, sem hozzátartozói nem tudták, hová került.

(Pfitzner Rudolf – Kárpáti Kamil – Tollas Tibor – Tóth Bálint szerk.: *Füveskert; 1954–1995, Stádium, Budapest; 1995; 145–146.*)

A Terror Háza Múzeum

A kirakatper előkészítésén teljes gőzzel munkálkodó Bjelkin és Szücs állandó munkakapcsolatban álltak a párt első emberével, Rákosi Mátyással. Rákosi Szücs Ernővel még börtönévei alatt, a szegedi „Csillagban” került egészen közeli kapcsolatba, ahol Szücs Rákosi „csicskája” volt. A Szovjetunióban is dolgoztak együtt. [...] Rákosi minden nap ellenőrizte a jegyzőkönyveket, előírta, milyen kérdéseket tegyenek fel, mire és hogy kell a kérdezőknek kilyukadniuk. [...] Rákosi Mátyás választotta ki a vádlottakat és a tanúkat. A tárgyalás egészét Rákosi előre meghatározta. Megjelölve, ki mennyit beszéljen, mikor kell szünetet tartani, még a védők beszédeit is előzetesen átolvasta, és azokon javításokat eszközölt. Azt is, amit az utolsó szó jogán kívántak előadni.

(Schmidt Mária: *A Rajk per és az amerikai kapcsolat*. Magyar Szemle, 1994. március, április)

- Milyen szempontok szerint értékelték a magyarországi viszonyokat és szereplőket a szovjetek?
- Hogyan befolyásolhatta az MKP vezetését a szovjetek kritikájától való félelem?
- Mire lehetett felhasználni az ilyen ideológiai-politikai bírálatot?

lyegzett családokat. A legtöbb kitelepített családot távoli falvakba, illetve a Hortobágyra vitték, ahol többnyire településeken kívül, istállókban, ólakban helyezték el őket. Szoros ellenőrzés alatt, mezőgazdasági munkával kellett eltartaniuk magukat az **embertelen körülmények** között. Lakásaikra, hátrahagyott ingóságaikra az állam tette rá a kezét.

Az ÁVH által fenntartott egyik legszörnyűbb intézmény a **recski kényszermunkatábor** volt, ahol a foglyokat kőbányában dolgoztatták. Munkatáborokat máshol is működtettek (Tiszalök, Sajóbáony, Kazincbarcika). A **„magyar Gulag”** létezését a rendszer igyekezett titokban tartani.

Az 1950-es évek elején a **terror** nemcsak a rendszerrel így vagy úgy ténylegesen szemben állókra **irányult**, hanem a **párt tagjaira is**. 1956-ig közel ötszáz halálos ítéletet hajtottak végre. A legfelsőbb pártvezetésből a **Rajk-per után** is letartóztattak további magas rangú politikusokat, előbb a kommunistákkal együttműködő egykori szociáldemokraták (például Szakasits Árpád), majd azok a kommunisták következtek, akik nem moszkvai emigrációból tértek haza, mint Rákosi. Ők voltak a „hazai” kommunisták (például Losonczy Géza, Kádár János). Börtönbe zártak többeket azok közül az értelmiségiek közül is, akik még a háború előtt vagy alatt őszinte meggyőződésből váltak kommunistává, vagy közeledtek a kommunista mozgalomhoz.

Az elszabaduló **paranoid ellenségkeresés és a párton belüli rivalizálások, intrikák** újabb és újabb letartóztatásokhoz és perekhez vezettek a politikai vezetésben és az ÁVH-n belül is. A neves személyek elleni eljárásokon túl **kisebb-nagyobb politikai jellegű üldöztetést** nagyon sokan elszenvedtek, **százezreket állítottak bíróság elé** – például parasztokat a beszolgáltatás terén „elkövetett” vétségeikért –, vagy internáltak bírósági ítélet nélkül.

A mi módszerünk az, hogy míg nem lehet kézzelfogható bizonyítékot adni, egyszerű gyanúok alapján nem lehet embereket letartóztatni. Erre mutat a munkásmozgalom tapasztalata, a Szovjetunió és a saját tapasztalatunk, mert ha ezt tennék minden feljelentésre, a fél ország börtönben ülne. (Rákosi Mátyás)

– A legnagyobb aljasság névtelen levelet írogatni.
– Igazad van, én is mindig aláírom valakinek a nevét.
(korabeli vicc)

- Miért volt cinikus Rákosi Mátyás kijelentése?
- Milyen jelenségre utal Rákosi és a korabeli vicc is?

[...] az MKP vezetői, annak bizonyítására, hogy a magyar nemzeti érdekeket védelmezik, akadályozták a potsdami egyezmény alapján szovjet tulajdonba került, egykor német tulajdonban lévő magyarországi létesítmények átadását a szovjet szerveknek. [...] A Magyar Kommunista Párt kezelésében van a MAFIRT vállalat, amelyhez a budapesti mozik többsége tartozik. Ez a vállalat igen rosszul terjeszti a szovjet filmalkotásokat. [...] A leggyakrabban hangoztatott érv az, hogy a magyar néző nem szereti a háborús filmeket, márpedig a szovjet filmek jelentős része háborús témájú. [...] Ugyanakkor a MAFIRT mozijaiban egymás után vetítenek angol és amerikai filmeket, köztük háborús témájúakat is. [...] Az MKP sajtója egyáltalán nem foglalkozik a Szovjetunió ismertetésével. A párt központi lapja, a Szabad Nép, semmiféle anyagot nem közöl a Szovjetunióról, a szovjet emberek életéről és az SKP(b)P-ről. [...] A Fórum című irodalmi folyóirat, melynek szerkesztőbizottsági tagja a kommunista Lukács György, bőségesen foglalkozik a Nyugat irodalmával és filozófiájával, s ugyanakkor mélyen hallgat a szovjet irodalomról és kultúráról.

(Az SZKP KV [Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Vezetősége] Külügyi Osztályának jelentése a szovjet pártvezetésnek; 1948. március 24.)

A Rajk-per

A szovjetek bizalmának elvesztésétől való félelem és az elvárások homályossága sok esetben készítette a Rákosi-féle vezetést olyan lépésekre, amelyek észszerűsége valójában még a hatalom szempontjából is kérdéses volt. Amikor a Tito vezette Jugoszlávia és a Szovjetunió közötti törés bekövetkezett, a vezetésbe beépült ellenséges ügynökök keresését és az ideológiai tisztaság őrzését sürgető szovjet jelzések érkeztek. Ezekre válaszul a Rákosi-féle vezetés Rajk László külügyminiszter (korábban belügyminiszter) – és számos más személy – letartóztatásával reagált. Rákosi maga is félt, nem alaptalanul érezhette úgy, hogy ő maga sincs feltétlenül védett helyzetben, hiába tölti be az MDP főtitkári posztját.

Az 1949 májusában letartóztatott Rajk László és társai ellen szeptemberben koncepció per kezdődött. A teljesen alaptalan ügyben Rajkot összeesküvéssel, a Horthy-korszak elnyomó szervei részére besúgással, illetve azzal vádolták, hogy az amerikaiak beszervezett ügynöke és jugoszláv kém. Ebbéli minőségében a vádirat szerint egy Paks melletti csöszkunyhóban találkozott a jugoszláv belügyminiszterrel, hogy tőle utasításokat vegyen át. Ennek az állításnak a képtelensége akkor is mindenki előtt nyilvánvaló lehetett, aki kicsit is ismerte a titkosszolgálatok vagy a konspiráció gyakorlatát. A vádiratot Rákosi személyesen egyeztetette Moszkvában Sztálinnal, természetesen figyelembe véve annak észrevételeit. Rajk Lászlót és három társát 1949 október közepén végezték ki.

Rajk László (1909–1949)

Hogyan illeszkedett a Rajk-per a sztálini tisztogatások logikájába? • Elemezzük a párbeszédet! • Milyen alapállásból beszélt Kádár és Farkas Rajkkal? • Hogyan lehetett mélyen ironikus Kádár kérdése arról, hogy miért nem Gerő, Farkas vagy ő van Rajk helyében? • Vitassuk meg, mennyire fogta fel Rajk László a személyével kapcsolatban kialakult helyzetet!

Kádár: Mi azért jöttünk ide, hogy módot adjunk neked, hogy életedben utoljára a Párttal beszélhess. Kevés időm van a te részedre, ezt vedd tekintetbe, és most mondd el, mit akarsz.

Rajk: Én röviden csak annyit tudok mondani, hogy sziklaszilárdan bíztam és bízom a Pártban. Azok a vallomások, amik itt ellenem elhangzottak és amikkel itt ezelőtt négy órával szembesítettek, szemenszedett rágalmozások. A valóságnak abból semmi nem felel meg [...]

Farkas: Ezt akartad mondani a Pártnak? [...]

Rajk: Én kérek titeket, hogy...

Kádár: Ne mosolyogj rajta, mert itt...

Rajk: Én nem mosolygok, kérek titeket, hogy ne legyen itt egy tragikus tévedés.

Kádár: Álljunk meg. Ezt jegyezd meg magadnak: te nem a mi emberünk vagy, hanem az ellenség embere vagy. Ezt jegyezd meg magadnak. [...]

Farkas: [...] Hát nincs annyi erőd, 19 év alatt nem ragadt rád annyi becsületesség, hogy azt mondjad, nézzétek, igen tévedtem, nem tudtam, miről van szó, beszerveztek [...].

Kádár: Hát mondd csak, Rajk, miért nézel bennünket hülyének, hát miért nem a Gerő vagy a Révai, vagy a Farkas vagy én ülök a te helyeden? Miért nem velünk szemben téved tragikusan a Párt? Mondd, miért?

[...]

Rajk: Szóval tud a párt adni negyvennyolc órát, hogy megírhassam...

Kádár: Nem negyvennyolc óráról van szó, terólad van szó! Hajlandó vagy-e megmondani mindazt, amit tettél, és úgy, ahogy tetted, és kinek az érdekében tetted, kinek az utasítására, kinek a jóváhagyásával, kinek a javára tetted? Hajlandó vagy-e ezt megmondani, vagy sem?

Rajk: Egy kérésem lenne. [...] A kérésem pedig csak az lenne, hogy addig is, míg az ügy tisztázódik velem kapcsolatban és lezárul az ügy, hogy a feleségemnek ne legyen semmi bántódása.

Farkas: Ez a magatartásodtól függ!

(Részletek Kádár János és Farkas Mihály 1949. június 7-én éjszaka folytatott beszélgetéséből, a már nyolc napja letartóztatott Rajk László korábbi miniszterrel. A beszélgetésről hangfelvétel készült.)

Tervutasításos rendszer az iparban

Milyen jellemzői voltak a gazdaságpolitikának?

A sokszor kiszámíthatatlan terror teremtette légkört súlyosbította az **életszínvonal romlása**. A KGST megalakulása után kis idővel a **keleti tömb gazdasági önellátását** tűzték ki célként, és ez Magyarország számára is a **blokkon kívüli gazdasági kapcsolatok leépítését** írta elő. Emellett minden egyes szocialista ország egymástól is elzárkózva igyekezett megvalósítani a maga gazdasági önellátását.

Magyarországon 1950-ben indult el az úgynevezett **első ötéves terv**. Bár a szocializmus ideológiája a gazdasági tervezés fölényét hirdette a kapitalista piac „anarchiájával” szemben, a valóság mást

Három elítélt került össze egy cellába.

– Te miért ülsz?

– Kritizáltam Rajkot. Hát te?

– Én dicsértem Rajkot.

– Na és te? – fordulnak a harmadikhoz.

– Én vagyok Rajk László!

(korabeli vicc)

• Hogyan fejezte ki a korszak hangulatát a vicc?

Állapítsuk meg, mekkora arányban nőttek a nehézipari beruházások! • Hogyan változtak arányaiban eközben a mezőgazdaságra fordított kiadások? • Az ipari beruházások hány százaléka érintette a könnyűipart?

A diósgyőri nagyolvasztómű csütörtökön 126 százalékos kiváló eredményt ért el. A II-es kohó kollektívája 127 százalékos eredménnyel megelőzte a 125 százalékos eredményt elért I-es kohó brigádjait. [...] Az ózdi nagyolvasztómű 103,7 százalékra teljesítette csütörtöki tervét. A II-es kohó 105,9 százalékos eredményt ért el, de a többi kohó is 100 százalék fölött termelt. A diósgyőri Martin 122,3 százalékos eredményt ért el. Ezzel május 1-től több mint 1400 tonna acélt termeltek terven felül.

(Jelentés a kohó- és Martin-művek eredményeiről, Szabad Nép; 1952. május 24.)

- Mit jelent a sztahanovista munkaverseny?
- Milyen célt szolgáltak az ilyen jellegű jelentések?

A sztahanovista munkaverseny jutalmai

A kor propagandájának mely jellegzetességei láthatók a fényképen?

	1949. április	1949. december	1951
Ipar	17,0	21,3	41,0
ebből nehézipar	-	18,3	37,5
könnyűipar	-	3,0	3,5
Mezőgazdaság	6,0	8,0	11,0
Közlekedés	6,0	7,5	10,0
Szociális, kulturális, lakásépítés	6,0	7,4	14,0
Egyebek	-	6,7	9,0
Beruházások összesen	35,0	50,9	85,0

Az első öt éves terv beruházási tervének három változata (az adatok milliárd forintba vonatkoznak)

mutatott. A tervezők nem rendelkeztek megfelelő áttekintéssel a magyar gazdaság teljesítőképességéről, de **a terveket** nem is a lehetőségekhez, hanem a **politikailag kitérőt** – és gyakran változó – **célokhoz igazították**. Már a terv előkészítése során is **állandóan változtak a tervszámok**, a megvalósítás folyamatában pedig folyamatos volt a célkitűzések – nem nyilvános – módosítása. 1951-ben hivatalosan is módosították a tervszámokat, amit az motivált, hogy az 1950-ben kitört koreai háború nyomán a **szovjet vezetés** a harmadik világháborútól tartva a **hadiipar további erőltetett fejlesztését** szorgalmazta.

A hadiipari fejlesztéstől függetlenül, a terv már eleve tévesen jelölte ki az ipari fejlődés irányát. A **„vas és acél” országának** felépítését hirdető gazdaságpolitika az iparosodás egy korábbi szakaszának példájából indult ki, és nemcsak Magyarország adottságainak (nyersanyagok hiánya), illetve a magyar ipar korábbi ágazati szerkezetének nem felelt meg, hanem a világgazdasági fejlődés akkori trendjeinek sem. Az **erőltetett iparosításban** ugyanakkor nem lehetett lemondani a **nyersanyagok és korszerű gépek külföldi beszerzéséről**, ami azt eredményezte, hogy az eredeti szándékok ellenére viszonylag magas maradt az import, és azon belül a Nyugat-Európából származó behozatal. Az ország a politika minden igyekezete ellenére sem tudott teljesen elszakadni a nyugati gazdasági kapcsolatokról, miközben a nyersanyagokat (vasérc, feketekőszén) a Szovjetunió biztosította. Az **államosított gazdaság irányítása**, a szükségletek felmérése, a tervek kidolgozása, majd lebontása ágazatokra, üzemekre, munkaerőre, nyersanyagokra, a végrehajtás ellenőrzése és a mennyiségi eredmények kikényszerítése **hatalmas bürokratikus apparátust** igényelt.

A gazdasági tervezés szükségessé tette a **munkaerővel való gazdálkodás tervezését** is. A gazdaságirányítás apparátusa ennek érdekében nemcsak a szakoktatást kívánta az elképzelt gazdasági igényekhez alakítani, hanem anyagi ösztönző és kényszerítő eszközökkel igyekezett **a munkaerőt a fejlesztendő ágazatokhoz és üzemekhez terelni**. A gyakorlatban a munkavállalók számára ez sokszor a szabad állásváltoztatás tilalmában és a tilalmat megszegők büntetésében jelentkezett.

A munka hatékonyságát **teljesítménybérezéssel** és a **teljesítendő normák gyakori emelésével** igyekeztek fokozni. A rendszer példaképnek állította be az úgynevezett **sztahanovistákat**, akik a normát több száz vagy akár ezer százalékra teljesítették. Az egyes esetekben mesterségesen elért eredmények persze nem jelentették a termelés valódi növekedését, és nem annyira mintaként szolgáltak, mint inkább a feszültséget növelték a munkásság körében.

Békekölcsönjegyzés. A dolgozóktól elvárták, hogy évente kb. az egyhavi fizetésüknek megfelelő összegű békekölcsönt jegyezzenek, és segítsék az államot a „békéért folyó küzdelemben”. Ez egyfajta bűjtatott adó volt, hogy legyen az államnak pénze a nehézipar és hadsereg fejlesztésére

Hol készülhetett a kép? • Kik láthatók rajta? • Mi történik éppen?

A mezőgazdaság és a parasztság sorsa

Hogyan próbálták a parasztság ellenállását megtörni?

A társadalom mind totálisabb ellenőrzése alól eleinte részben kivételt képezett a **birtokos parasztság**, amely éppen a saját földön való gazdálkodás révén **bizonyos önállósággal rendelkezett** a hatalommal szemben. Ezen a **hatalom** az önálló paraszti gazdálkodás felszámolásával, a **téeszesítéssel próbált változtatni**. A termelészövetkezeti hálózat kiépítése először az állami tulajdonú földek igénybevételével indult, amelyeken a föld nélküli falusiak szívesen alakítottak szövetkezeteket. **1949-től** azonban szovjet modell szerint már a **földdel rendelkező parasztoknak** a „közösbe” kényszerítésével próbálkozott a rendszer, ami **erős ellenállásba ütközött**.

A hatalom az ellenállás letörésére **intézményes és törvénytelen eszközök** bevetésével válaszolt. 1949 és 1955 között 400 ezer parasztot ítéltek el, főleg „közellátási bűntettek” miatt, ennél jóval többen voltak azonban azok, akikkel szemben eljárás indult, vagy akiket a hatóságok egyszerűen zaklattak. Az **egyéni gazdálkodás** adminisztratív, adózási és minden más lehetséges eszközzel való **ellehetetlenítése** odáig vezetett, hogy sokan elhagyták földjüket.

Parasztasszony teljesíti tojásbeszolgáltatási kötelezettségét

Mit sugallt a falon lévő plakát? • Milyen célt szolgált az ilyen fényképek?

Állapítsuk meg, milyen általános tendencia bontakozott ki 1949 és 1953 között! • Mennyire tudta végrehajtani a kommunista diktatúra a törekvéseit?

Év	Állami gazdaság	TSZ	Paraszti	Kuláknak minősített
1949	113	76	7731	1650
1950	463	419	7391	1271
1951	685	1253	6620	942
1952	1051	1795	6019	530
1953	1300	2478	5067	449

A szántóterület megoszlása üzemtípusonként (ezer kataszteri hold)

Az ÁVH emberei kutatnak az elrejtett termények után a padlássöprés idején

Miért a karhatalmistákat vetették be az ilyen jellegű akciókban? • Hogyan viszonyult a rendszer az egyéni gazdálkodókhoz? • Milyen következményekkel járt a padlássöprés?

Gyapottermesztés Magyarországon. A dél-alföldi gyapottermesztés a teljesen megalapozatlan agrárpolitika szimbólumává vált. A néhány 10 ezer holdat – és tetemes anyagi ráfordítást – lekötő gyapottermesztési kísérlet során megtermelt „fehér arany” a hazai pamutipar nyersgyapot-szükségletének alig 5%-át fedezte. Az időszakban még a citrom- és narancstermesztést is erőltették, ami szintén csekély eredményt hozott

Vitassuk meg, miért volt fontos a rendszernek az ilyen jellegű agrárpolitika erőltetése! • Nézzünk utána, milyen tervszámokat irányoztak elő, és ehhez képest milyen eredményeket értek el!

Az egyéni gazdálkodókat még a **kötelező beszolgáltatás** is sújtotta, amely során három terménycsoportban (termény- és állatbeadás, baromfi- és tojásbeadás, tejbeadás) kellett a folyamatosan növekvő kvótát teljesíteni. A birtokos parasztságra nehezedő pénzübeli és **terménybeszolgáltatási adóprés** célja nemcsak a téeszekbe kényszerítés volt, hanem az **erőltetett ipari beruházások finanszírozása** is.

A parasztság köréből különösen **súlyos üldöztetésben** volt részesül azoknak, akiket **kuláknak** minősítettek. Ezzel az orosz eredetű szóval a **vagyonosabb paraszto**kat jelölték meg, akikről feltételezték, hogy a rendszer ellenségei. Országszerte mindenütt készültek úgynevezett **kuláklisták**, amelyeken az így minősítetteket írták össze, számuk elérte az **össznépesség 2%-át**. **A kulákokat és családtagjaikat különösen sok retorzióknak tették ki**. Nem volt azonban egyértelmű, hogy kit minősítettek kuláknak. A kuláklisták vezetése sokszor kaotikus volt, és a birtokolt földterület nagyságán kívül nagyon sok mindentől függhetett, hogy helyben kit írtak fel egy ilyen listára. A kuláklisták összeállítása nem egyszerűen a falvaktól távoli hatalom akciója volt, a pártvezetés csak nagy vonalakban jelölte meg, hogy ki az ellenség. Az **ellenség kategóriájának megtöltése** konkrét személyekkel már olyan folyamat volt, amelyben a **helyi közösség sokféle belső feszültsége**, megosztottsága vagy éppen összetartó ereje is szerepet játszott.

Az agrárpolitika katasztrofális eredményét mutatja, hogy 1951-ben újra be kellett vezetni a háborút követő ellátási nehézségek leküzdése után egyszer már megszüntetett **jegyrendszert**, és a történelmileg mindig is gabonaexportáló Magyarország **gabonabehozatalra** szorult a lakosság ellátása érdekében. 1951-től az állatállomány létszámában is komoly visszaesés következett be, ami a húshiányon kívül a tejellátást is nagyon szűkössé tette. Az ideológia a közös gazdálkodás fölényét hirdette az egyéni gazdálkodással szemben, ám a legtöbb termény esetében a **magángazdaságok** minden vegzálás mellett is **jobb terméseredményeket** értek el, mint az állami gazdaságok vagy téeszek.

A **mezőgazdasági beruházások elmaradása**, a parasztsággal szembeni erőszakos politika az **élelmiszer-termelés csökkenését** okozta. Különösen alacsony volt a mezőgazdasági terméseredmény 1952-ben, amikor jelentős területű szántó maradt megműveletlenül. Ebben az évben növelték a beszolgáltatást, ami gyakorlatilag a **teljes terményfelesleg**, ezzel a következő évi vetőmag **elvétele** is jelentette. Az úgynevezett **padlássöprést** karhatalmi eszközökkel, az ÁVH bevetésével hajtották végre. Rendszeressé vált a **beszolgáltatás megtagadása**, cséplősztrájkok törtek ki, néhol erőszakos események történtek.

Összegzés

Történelmi változások

- Hogyan uralkodott el a félelem légköre Magyarországon az ötvenes években?
- Mi jellemezte a Rákosi-korszak gazdaságpolitikáját?

Okok és következmények

- Milyen társadalmi következményei voltak az ipar és a mezőgazdaság átszervezésének?
- Miért a terror lett a rendszer legfontosabb támasza?

Történelmi interpretáció

- Milyen célokat szolgáltak a politikai kirakatpercek?

13. A társadalom helyzete az 1950-es évek elején

Milyen társadalmi változások történtek Magyarországon 1945-ben? • Mely társadalmi rétegre tekintett „osztályellenségként” a kommunista diktatúra? • Milyen retorziók érték a parasztságot a diktatúra első éveiben? • Mit jelentett az éberségi kampány a gyakorlatban?

A társadalom feletti politikai ellenőrzés megvalósulása

Kikre támaszkodhatott a diktatúra?

Az egypártrendszer kiépülése nemcsak a politikai viszonyokat formálta át. A tudományos akadémiától elkezdve **a kultúra, a társadalom és a gazdaság minden intézményének** önállóságát felszámolták, és **közvetlenül a párt ellenőrzése és irányítása** alá helyezték. Ennek érdekében a **munkahelyeken is pártvezeteket** hoztak létre, ezek egészen 1989-ig fennmaradtak. Átalakították a **közigazgatás rendszerét**, a korábbi közigazgatás helyén pedig létrehozták a **községi, városi, járási, megyei tanácsokat**. A párt hatalmának közvetítését szolgálták a Népfronton kívül a **szakszervezetek** is. Ezek a második világháború előtt a munkásság valódi érdekvédelmi szervei voltak, amelyek időnként kemény küzdelmeket folytattak a munkaadókkal bérkérdésekben, a munkaidő hosszát vagy az egyéb munkakörülményeket illetően. Most, miközben új, szociális feladatokkal ruházták fel őket – például üdültetés, a társadalombiztosítás igazgatása –, **elveszítették valódi érdekvédelmi feladataikat**, és a munkások közösségeire épülő szerveződések közül bürokratikus szervezetekké váltak.

Bár a rendszer az erőszak alkalmazása nélkül ki sem épülhetett volna, mégsem kizárólag a terrorra támaszkodott. A világháború, majd a kommunista párt hatalomátvétele **sokak számára nyitott utat a társadalmi felemelkedésre**. A háború áldozatainak vagy a szovjet csapatok elől elmenekülőkhelyén nemcsak a politikai eliten belül történtek személycserék, hanem az élet sok más területén is. Az **1945 utáni években** szintén több hullámban sokan hagyták el az országot, elsősorban a felsőbb rétegekből, másokat az új hatalom távolított el pozíciójukból. Mindazok számára, akik így az **előrelépés lehetőségéhez jutottak, egyéni életútjukban nyilván mást jelentett az új rendszer**, mint azoknak, akik hátrányokat vagy üldöztetést szenvedtek el.

A rendszer igyekezett megteremteni a képzett emberek új rétegét is. Ezt szolgálta a **NÉKOSZ mozgalom** (Népi Kollégiumok Országos Szövetsége), amely a társadalom alsó rétegeiből származó tehetséges fiatalok beiskoláztatását tűzte ki célul. A falukutató szociográfusok kezdeményezte mozgalom 1945 után **országosan több mint tízezer fiatalnak biztosított tanulási lehetőséget, és erősen baloldali**, noha nem kizárólagosan kommunista szellemiségű politikai szocializációs közeget. Ugyanakkor **a pártvezetést zavarta a mozgalom önálló dinamikája** és a diákok körében megfigyelhető, nem eléggé a pártvonalhoz igazodó politikai nézetek, ezért **1949-ben fölszámolta a NÉKOSZ-t**. Helyette megteremtették a szakérettségi lehetőségét, amely 1955-ig létezett. Ez azt jelentette, hogy a kiválasztott **„népi” származású személyek gyorsított tanfolyamon érettségizhettek**, majd mehettek egyetemre, ahol **a felvételinél ettől kezdve előnyben részesültek a nem „munkás-paraszt” származásúakkal szemben**. Az „új értelmiség” – ahogy a korban nevezték – kinevelésével azonban nem tűntek el teljesen a „régiközemberek” sem, hiszen szaktudásukra továbbra is szükség volt.

A káderosztály, melynek munkatársa lettem, a pártapparátus egészének utánpótlásával foglalkozott, s részben állami területre is irányított kádereket. [...] Miről volt szó? A régi uralkodó osztály apparátusát az új rend megbízható híveivel kellett felváltani, a vállalatvezetőktől kezdve az intézmények vezetőiig, s az akkor igen kis létszámú pártbizottságok vezetőiig és munkatársaiig. [...] alosztályvezetőm azzal fogadott, hogy le kell vágatnom a hajamat, mert a káderosztályra nem lehet copffel bejárni. Közölte azt is, hogy egy kommunista nem rúszozza a száját, nem lakkozza a körmeit. [...] Hogyan éltünk? Reggel percre pontosan bementünk a hivatalba, anélkül, hogy bármilyen jelenléti ívet alá kellett volna írni. Illetve fél órával korábban mentünk be, mert „Szabad Nép félóra” volt, az újságot együtt olvastuk el, a cikkeket megbeszéltük, s még munkakezdés előtt az aznapi munkarendet is. Munkaidő után illetlenség volt hazamenni. [...] Öt óra után már csak azért sem mentünk haza, mert szemináriumok voltak, azokon az osztályvezetők is részt vettek, mindenki. A szemináriumi képzésen, önképzésen túlmenően még kötelezően egyetemre vagy főiskolára is jártunk. [...] Mi a pártközpontban a pártvonalat hetente kapott instrukciók alapján képviseltük. Az ország legeldugottabb sarkába is leutaztunk, részt vettünk az alapszervezeti taggyűléseken, érdeklődtünk, felszólaltunk, eligazítást adtunk.

(Ságvári Ágnes: *Mert nem hallgathatok. Egy jó házból való pártmunkás emlékei*, Pallas, Budapest; 1989)

- Foglaljuk össze, mit jelentett a pártmunkás kifejezés!
- Milyen elvek határozták meg a mindennapjait?
- Vitassuk meg, miért állhatott valaki a diktatúra szolgálatába!
- Hogyan tekinthetett a pártmunkás a munkájára?
- Nézzünk utána, ki volt Ságvári Endre, a forrásrészlet írójának a bátyja!

A munkáskáderből lett gyárigazgató diktál az új gépirónőnek:

– Kedden délután három órakermelési értekezlet.
– Igazgató elvtárs! A kedden hány d-vel, az órakermelés hány k-val irándó?

Az igazgató töpreng:

– Tudja mit? Írjuk: Szerdán délben.

(korabeli vicc)

Őreik legyenek a családjukban az ötéves terv teljesítésének. A munkásfeleségek vállalják a békevédelmi szerződésben, hogy lelkesítik férjeiket a IV. negyedévi terv túlteljesítésére, ötéves tervünk döntő évének befejezésére. Nagyon sok múlik azon, mennyire törődnek a feleségek férjük munkájával, számon kérik-e tőlük, ha rosszul dolgoznak, vagy jó ebédrel, elismerő szóval várják őket, ha élen járnak a termelésben.

(A nők szerepe és feladatai. Részlet egy propagandakiadványból)

A traktoros lány

Milyen női szerepet tartottak ideálisnak a korban? • Hogyan avatkozott be a politika a nők életébe? • Vitassuk meg, mennyire fogadta el az emberek többsége, hogy a párt elvárásokat fogalmazott meg a magánéletükben követendő magatartásukat illetően!

A társadalom változásai

Mit hirdetett a kommunista propaganda?

Az MDP politikai monopolhelyzete és a társadalom átalakítását célzó politikája **számos társadalmi változást** indított el. A változások egyik legfontosabb iránya volt, hogy 1949 és 1956 között **600 ezerrel nőtt** a bérből élők száma. Az **új munkavállalók** közül 200 ezren addig háztartásbeli **nők voltak**, a többiek parasztcsaládból érkeztek, mint újonnan felnövő vagy a családi termelésből kiváló asszonyok és férfiak. A rendszer a **női egyenjogúságot** és vele a női **munkavállalást** propagálta. A nők munkába állására a nagy beruházásokon kialakult munkaerőhiány miatt komoly szükség volt. **A női szerepekről való elképzelések azonban keveset változtak**, így gyakran napi nyolcórás munkavégzés mellett kellett a nőknek ellátniuk a hagyományos háztartási, családanyai feladatukat. Mindennek következtében **csökkent** a nők körében a **gyermekvállalási kedv**. A jelenséget Rákosi politikai ügynek tekintette és 1953 februárjában a Rákosi-kormány egészségügyi minisztere, **Ratkó Anna** visszaállította az abortusztilalmat. Az abortuszt végrehajtó orvos akár többéves börtönbüntetést is kaphatott.

A hatalmas ipari ráfordítások nyomán 1953-ra **az ipari termelés megháromszorozódott** 1938-hoz képest. Az új gyárak mellett új **városok nőtték ki a földből**, mint Kazincbarcika, Sztálinváros, Oroszlány. Az erőltetett iparosítás mellett a mezőgazdaságban dolgozókat súlyos **beszolgáltatási kötelezettségek** terhelték. Több százezer gazdát marasztaltak el úgynevezett közellátási büntettért, mert nem tudta teljesíteni a rá kiszabott beszolgáltatást. 1952-ben a végrehajtók **lesöpörték a padlásokat**, az egyéni gazdálkodók kétharmadát az éhezés szélére sodorva. Kitérés ebből a helyzetből a termelészövetkezetbe való belépés, vagy a föld felajánlása az államnak lehetett. Sokan felhagyva a mezőgazdasággal a **városokba költöztek**, növelve az iparban dolgozó számát.

1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
195 ezer	192 ezer	186 ezer	207 ezer	223 ezer	210 ezer	197 ezer

A születések száma 1950 és 1956 között (kerekített adatok)

Szocialista nagyberuházás: Sztálinváros

Milyen eszményeket kellett volna megtestesítenie a városnak?

Házaspár személyautóval a sztálinvárosi Vasmű úton

A **nehézipar fejlesztésének** egyik látványos beruházása volt **Sztálinváros** (korábban Dunapentele, ma Dunaújváros) és az ottani vasmű építése. A beruházás nemcsak az ipar fejlesztése miatt volt fontos, hanem a **propagandában** is szimbolikus jelentőséget tulajdonítottak neki az új, egyenlőségre alapított **szocialista társadalom építésének helyszínéeként**. Az építkezés valójában ismét nem tudta a társadalmi és gazdasági folyamatok tervezhetőségéhez fűzött reményeket beváltani. Sztálinváros rendezetlen, részben barakktelepekből álló település volt az 50-es években, ahol még a belvárosnak szánt részeken is hiányzott a városias infrastruktúra vagy szolgáltatási hálózat.

Magas volt a bűnözés, a prostitúció, a város lakói között pedig nagyok a társadalmi egyenlőtlenségek jövedelem, illetve a lakóhelyük minősége szerint.

Az életszínvonal alakulása

Miért romlott a lakosság ellátása?

1953-ra az átlagos reáljövedelmek 20%-kal elmaradtak az 1949-eshez képest, és nem egy mutató szerint az **életminőség rosszabb volt, mint 1938-ban**. Az egy lakószobára jutó lakók átlagos számát tekintve a fővárosban rosszabb volt a helyzet, mint az 1930-as években, és hasonló volt a helyzet az egy kórházi ágyra jutó lakosok számát vagy az egy tanteremre jutó diákok átlagos számát tekintve is. Az **ellátás** élelmiszerekből és fogyasztási cikkekből **rendkívül szegényes** volt. Számos, jelentős forrásokat felemészítő nagyberuházás állt félkészben, amelyek befejezésére hiányzott a fedezet. A **külkereskedelmi mérleg negatív** volt, mert az erőltetett iparfejlesztés jelentős behozatalt tett szükségessé gépekből és más, a beruházásokhoz szükséges javakból, amit a magyar gazdaság kivittel nem tudott ellentételezni.

Állapítsuk meg az adatok alapján, mennyire tudta a rendszer az általa „népnyúzóknak” nevezett Horthy-korszakot meghaladni! • Milyen okokra vezethetők vissza a változások?

Történészszemmel

Hogyan számolták fel a kulturális sokszínűséget?

A diktatúra a tudósoktól és a művészekről egyaránt a szocializmus közvetlen propagandáját várta el. Sem a tudomány, sem a művészet nem működhetett a politikától függetlenül, a maga saját logikája, értékrendje szerint. Az alábbi cikk részlet egy, az MDP központi napilapjában megjelent támadást mutat be, amely természetesen nem volt véletlen és nem maradhatott következmények nélkül: Hajnal István történészt ezután eltávolították az egyetemről és akadémikusi státuszát is elveszítette, s az Illyés Gyula szerkesztette folyóirat sem jelenhetett meg többet.

Gyűjtsük ki azokat a vádakokat, amelyeket megfogalmaztak a *Válasz* folyóirattal szemben! • Hogyan jelent meg a részletben a „két tábor elmélete”?

Vegyük kezünkbe például a *Válasz* legutolsó számát. Az ellenforradalom szele csap meg belőle. A folyóirat vezető ideológiai cikkét Haynal István (helyesen: Hajnal), a Pázmány Péter Tudományegyetem történészprofesszora írja. [...] Íme a Haynal-féle öt éves terv: a magyar nehézipar lerombolása, a termelés csökkentése, a műszaki tudomány megszüntetése [...]. Mondanunk sem kell, hogy „tudósunk” elméleteit a legközönségesebb történelemhamisításokkal és szemtelen hazugságokkal támasztja alá. [...] A dolgozó osztályok ellenségeinek gátlás nélkül engedi át hasábjait a *Válasz*. [...] Az irodalom fegyver, fegyver vagy ennek, vagy annak a tábornak a kezében. Van szocialista realizmus ezen az oldalon, amely a népet „derűssé, a kommunizmus ügyében hívóvé, semmi akadálytól sem visszariadóvá és minden nehézséget legyőzni készsé” neveli, és van az imperialista dekadencia, miszticizmus, pornográfia, amely a népet elbátortalanítja, elcsüggeszti, a burzsoázia tehetetlen martalékává zülleszt, elkábítja, öntudatlan állattá alacsonyítja. A *Válasz* nem a mi irodalmunk táborában van.

	Az 1934–1938 évek átlaga	1950–1954 évek átlaga
Liszt	144,7	147,7
Burgonya	130,0	108,1
Cukor	10,5	19,5
Sertéshús	15,0	16,4
Marhahús	5,8	5,5
Borjűhús	1,5	0,9
Baromfi	8,4	8,0
Tojás	5,2	4,4
Tej- és tejtermék	101,9	93,5
Bor (liter)	34,8	28,1
Sör (liter)	3,1	14,0

A fontosabb élelmiszerek egy főre jutó fogyasztása 1934–1954 között (kg)

1946	50%
1948	90%
1950	80%
1952	66%
1954	80%

Az állami alkalmazásban állók havi átlagbére, ha 1938 = 100%

Személyi kultusz

Mi volt a propaganda feladata?

A diktatúra működésében fontos szerepet játszott a **tömegtájékoztatás** (sajtó, rádió) **teljes ellenőrzése** és alárendelése a kommunisták propagandájának. A rendszer öntömjező harsány kampányainak állandó eleme lett a **személyi kultusz**, azaz Sztálinnak és Rákosinak mint tévedhetetlen vezéreknek a felmagasztalása.

Idézzük fel, hogyan nyilvánult meg a személyi kultusz a Szovjetunióban! • Keressünk dokumentumokat Rákosi Mátyás 60. születésnapjának megünnepléséről! • Hogyan zajlott az ünneplés, milyen kiállítások, irodalmi, képzőművészeti alkotások születtek a tiszteletére?

Rákosi szoborfején dolgozó képzőművészek

Építkezés Sztálinvárosban

Éjfélre jár. Az Akadémia utca 17. egyik ablakában még ég a villany. Rákosi elvtárs dolgozik ott. Senki nem ismeri nála jobban, hogy mit adott hazánkknak ez a nap. Ő tudja, hogy hány holdon szántottak ma a ceglédi traktorok, tudja, hogy mennyi acélt adott Csepelen a Martin, örül a számtan ötösnek, és tudja, hogy teljesíteni fogják a fogadalmat a nógrádi bányászok, a pécsiek, a tataiak, a borsodiak – valamennyien. És senki nála jobban nem ismeri holnapi feladatainkat, nem látja tisztábban az épülő jövőt.

(Szabad Nép; 1952. március 9.)

- Milyen propagandaelemek jelentek meg a leírásban?
- Hogyan láttatja a cikk Rákosit?

Illyés verse bronzba öntve a budapesti Memento Park (Szoborpark Múzeum) bejáratánál

(Ennek csúcspontja 1952-ben volt, amikor Rákosi 60. születésnapját hónapokon át ünnepeltették.) A társadalom nagy része **kötelező lelkesedéssel** vett részt a különböző rendezvényeken (taggyűlések, felvonulások), és ilyenkor nem maradhatott el az említett vezetőknél járó vastagság sem. A hidegháborús légkörben a **propaganda** mindig felmutatta az ellenséget (imperialisták, reakciósök, kulákok stb.), emellett folyamatosan **sulykolta a rendszer sikerességét**.

Rá@dás

Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról

Illyés Gyula (1902–1983) egyetlen hosszú versmondatban foglalta össze a totális diktatúra működését, a mindennapokat megmérgező elnyomást. A művet 1950-ben írta, de csak 1956-ban, a forradalom alatt jelent meg.

Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van,
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,

nemcsak a vállató szobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó ór szavában
[...]
hol zsarnokság van,
mindenki szem a láncban;
belőled búzlik, árad,
magad is zsarnokság vagy; [...].

Olvassuk el a verset az irodalmi szöveggyűjteményben, majd hallgassuk meg, hogyan adta elő a költő! • Gyűjtsünk ki minél több elemet a költeményből, amely a terror működését ábrázolja! • Keressünk példákat arra, hogyan mutatta be Illyés Gyula a mindennapokban is megjelenő diktatúrát! • Vítassuk meg, hogyan értelmezhető ez a rész: „mindenki szem a láncban”!

Összegzés

Változás és folytonosság

- Miért és hogyan alakult át az ország vezetőrétege 1945 után? Miért segítette ez a diktatúra megszilárdítását?
- Hogyan változott meg a nők helyzete?

Történelmi interpretáció

- Milyen szerepet szántak a Rákosi-korszakban a kultúrának?

Okok és következmények

- Miért romlott a lakosság életszínvonala az ötvenes évek elején?
- Milyen veszélyt jelentett ez a diktatúrára?

14. A Rákosi-diktatúra meggyengülése

Milyen belpolitikai változások történtek a Szovjetunióban Sztálin halála után? • Hogyan hatott mindez a szocialista tömb országaira? • Milyen állapotba került Magyarország gazdasága a Rákosi-diktatúra intézkedései nyomán? • Hogyan élte meg a társadalom az időszakot?

Politikai változások Sztálin halála után

Miért gyengült meg Rákosi hatalma?

Rákosi politikája 1953-ra az erőltetett iparosításnak és a mezőgazdaság kollektivizálásának, valamint a társadalommal szembeni terrorisztikus fellépésnek köszönhetően **teljes csődbe jutott**. Az egyének magánszférájának lépten-nyomon való megsértése és az életszínvonal süllyedése következtében a rendszer valósággal hadiállapotban állt a társadalommal. Sztálin 1953 márciusában bekövetkezett **halála után** a szovjet vezetés érzékelte, hogy birodalma perifériáin az alárendelt államokban a feszültség már közvetlenül fenyegeti a rendszer stabilitását, és ezzel végső soron a Szovjetunió biztonsági érdekeit.

Moszkvába számos csatornán keresztül érkeztek viszonylag pontos adatok a magyarországi viszonyokról. A feszültségekre utaló jelentéseket összegezték, és erre alapozva **új politikát írtak elő** a magyar pártvezetésnek is. A megrendült pozíciójú Rákosi mellett – aki korábban monopolizálta a szovjet vezetéssel való kapcsolattartást – több magyar pártvezetőt rendeltek ki Moszkvába.

A szovjet fél számos **olyan dolgot kifogásolt**, amelyet még néhány hónappal **korábban Moszkva követelt** az MDP vezetőitől (például az adottságokra tekintettel nem lévő, túlhajtott ipari fej-

Kötelezően elrendelt gyász Sztálin temetésének napján

„Mély megrendeléssel tudatjuk, hogy Sztálin nincs többé.” Évtizedeken át élt az a „városi legenda”, hogy egy napilap ezzel a főcímmel tudósított a diktátor haláláról, sőt az olvasószerkesztőt és a nyomdászt az ÁVH elhurcolta. Valójában ilyen főcímmel nem jelent meg tudósítás, de a sajtóhibának volt alapja, a Népszava 1953. március 6-i számának címlapján Sztálin megromlott egészségi állapotáról szóló cikk így kezdődött: „Mélységes megrendeléssel értesült az egész magyar nép Sztálin elvtárs súlyos megbetegedéséről.”

• Hogyan fejezi ki a sajtóhibából keletkezett „városi legenda” az ötvenes évek hangulatát?

Malenkov [szovjet miniszterelnök]: Mi kritikusan nézzük Magyarországot helyzetét. Szeretnénk, ha az elvtársak is kritikusan néznék, és a hiányosságokról elmondanák véleményüket. [...]

Berija [a belügyi apparátus irányítója]: Ami a törvényességet és az igazságszolgáltatást illeti, Malenkov elvtársnak igaza van. Rákosi elvtárs most is rosszul ért bennünket ebben a kérdésben. Nem arról van szó, hogy Rákosi elvtárs 30-40 000 letartóztatott-ról beszélt, és ezek száma valamivel nagyobb. Talán elfogadható dolog, hogy a 9 500 000 lakosú Magyarországon 1 500 000 ember ellen indítottak eljárást? Két és fél év alatt 1 150 000 személy ellen alkalmaztak adminisztratív rendszabályokat. Ezek a számok azt mutatják, hogy a belügyi és igazságügyi szervek, valamint az ÁVH nagyon rosszul dolgoznak. [...] Nem helyes, hogy Rákosi elvtárs ad utasítást arra, hogy kit kell letartóztatni, megmondja, hogy kit kell megverni. Az az ember, akit megvernek, olyan vallomást ad, amelyet a vallató szervek akarnak, elismeri, hogy angol, amerikai kém, vagy amit akarunk. De így az igazat soha nem lehet megtudni. Így ártatlanul elítélhetnek embereket. Van törvény, ezt mindenkinek be kell tartani. [...]

Molotov [külügyminiszter]: A bírálóat éles, de az elvtársaknak hozzá kell szokni az éles bírálathoz. Egyetérték Malenkov és Berija elvtárs felszólalásával. Egyetérték a Rákosi elvtárral kapcsó-

latban mondottakkal is. Szovjetunióból indult ki az az irányvonal a vezérkedésre, amiben Rákosi elvtárs is szenved. Minél előbb ki kell javítani ezt a hibát. [...]

Mikoján: Rákosi elvtárs nagyon beképzelt lett. A gazdasági tervezés kérdésében van bizonyos kalandorság. Például a saját vaskohászat túlzott fejlesztése. Magyarországnak nincs saját vasérc, sem saját koksa. Mindezt külföldről kell behozni. Senki sem számította még ki, hogy mennyibe kerül Magyarországnak 1 tonna nyersvas és acél. [...] Nagy túlzások vannak egyes nagy beruházások területén. [...]

Hruscov: Az a benyomásom, hogy igazi kollektív vezetés nincs, igazi vezető kollektíva nem alakult ki. Nagy elvtárs bírálta a vezetést, ezért kizárták a Politikai Bizottságból. Milyen tiszteletben tartása ez a véleményeknek? Rákosi elvtársnak a bírálóatból mélyreható következtetéseket kell levonni. [...]

Rákosi: Ami a beképzeltséget illeti, az olyan betegség, amit az ember nem érez, ugyanúgy, mint saját szagát. Ha az elvtársak azt mondják, így van, elfogadom. [...]

Berija: Ha a nagy Sztálin követett el hibákat, Rákosi elvtárs elismerheti, hogy ő is követett el hibákat.

(Az SZKP felső vezetése és az MDP vezetőinek találkozájáról készült jegyzőkönyvrészlet, Moszkva; 1953. június 13.)

• Miket kritizáltak Rákosi politikájában a szovjet pártvezetők?
• Miért tűnhetett cinikusnak a bírálóat?
• Hogyan védekezhetett volna Rákosi?

• Kitől kapta korábban az utasításokat?
• Végezzünk kutatómunkát! Milyen további kritikai megjegyzései voltak a szovjet pártvezetőknek?

Nagy Imre (1896–1958). Az első világháborúban orosz hadifogságba esett, ahol a polgárháború alatt belépett a bolsevik pártba. Hazatérte után illegális kommuniszként tevékenykedett, majd egy rövid ideig tartó letartóztatást követően 1930-ban Moszkvában telepedett le. 1945-ben az Ideiglenes Kormány földművelésügyi minisztere lett, a közvélemény „földosztó” miniszterként ismerte meg. A Rákosi-diktatúra idején előbb élelmezési, majd begyűjtési miniszter lett. 1953-ban Nagy Imre múltja alapján moszkvai szemmel nézve megbízhatónak számított, és érdemének tekintették, hogy egy 1949-es pártban belüli vitában az erőszakos tévesztés ellen foglalt állást, aminek következtében akkor ki is szorult a vezetésből.

Miért tűnhetett Nagy Imre megfelelőnek a szovjet vezetők számára a neki szánt szerepre?

A kormány feladatai ellátásában fokozottabban az országgyűlésre kíván támaszkodni, amelynek bizalmából az országot vezeti, [...] hangsúlyozni kívánom, hogy a kormány, a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége új irányelvek reális célkitűzései és javaslatai alapján folytatja gazdaságpolitikáját. Ez azt jelenti, hogy népgazdaságunk fejlesztése terén feltétlenül számol az ország gazdasági erőforrásaival, hogy nem tűz maga elé olyan feladatokat, amelyeknek megvalósításához hiányzanak a szükséges feltételek, akár nyersanyagbázisról, akár az ország erejét és teljesítőképességét meghaladó vagy túlzottan igénybe vevő beruházásokról, akár a lakosság életszínvonalának rovására menő egyéb túlzott gazdasági feladatokról van szó.

[...] a kormány helyesnek és szükségesnek tartja a termelőszövetkezeti mozgalom lassítását, és az önkéntesség szigorú betartása érdekében lehetővé fogja tenni, hogy azok a termelőszövetkezeti tagok, akik vissza akarnak térni az egyéni gazdálkodáshoz, mert

lesztéseket, az erőszakos kollektivizálást). A szovjetek meghatározták, hogy az új politikai irányvonal végrehajtását egy **Nagy Imre vezette kormánynak** kell vállalnia. A szovjet vezetők a kiszemelt kormányfőtől a rendszer stabilitása szempontjából szükséges változtatásokat várták, és természetesen nem a rendszer alapjainak megkérdőjelezését. Nagy Imre ekkor maga is úgy gondolta, hogy az ő feladata a rákosista politika torzulásainak kijavítása, és ezáltal éppen a rendszer megerősítése. Lehetségesnek tartotta egy **sajátos magyar szocialista modell kialakítását**, amely alapjaiban továbbra is a marxizmusra hivatkozó szovjet berendezkedésre hasonlítana, de megfelelné a hazai társadalom adottságainak.

Az „új szakasz” politikája

Miben hozott változást Nagy Imre miniszterelnöksége?

Az MDP-vezetők moszkvai eligazítása után a magyar párt Központi Vezetősége (KV) is ülést tartott, ahol a **szovjet iránymutatásnak megfelelően** az elfogadott határozatban bírálták a párt és Rákosi korábbi politikáját, és kijelölték az átalakítás irányait. Már itt láthatóvá vált azonban, hogy Rákosi – bár Moszkvában szovjet bírálatok nyomán a kommunista rituálénak megfelelően önkritikát gyakorolt –, **valójában ellenzi azt a politikát**, amelyet Nagy Imre képviselt. A továbbra is az **első titkári** (a korábbi pártfőtitkári) **posztot betöltő Rákosi** elérte, hogy a KV határozatát ne hozzák nyilvánosságra. Így a nép csak akkor értesülhetett arról, hogy valami változik az ország vezetésében, amikor Nagy Imre megtartotta a parlamentben miniszterelnöki székfoglaló beszédét. 1953. július elejétől az **új miniszterelnöknek** az eredetileg Moszkvából meghatározott, de általa őszintén helyeselt irányvonalat úgy kellett megvalósítania, hogy **Rákosi és a pártvezetés jelentős része ellenezte** azt, illetve a pártapparátus nagyobbik része is inkább az első titkárt követte.

Nagy Imre miniszterelnökként először is **lefékezte a mezőgazdaság kollektivizálását**, és **enyhítette** a parasztságot sújtó **beszolgáltatási rendszert**. A rendelkezésre álló források egy részét a nehézipari beruházásokról átirányították a fogyasztási célokat szolgáló beruházásokra. Az **életszínvonal javítását** szolgálta,

ott vélik megtalálni boldogulásukat, a gazdasági év végén kiléphetnek a termelőszövetkezetből. [...]

A kormányra a múltban elkövetett súlyos hibák helyrehozása, a jogrend megszilárdítása és a törvényesség biztosítása terén is nagy és felelősségteljes feladatok várnak. Államhatalmi szerveink feladata és kötelessége őrködni dolgozó népünk jogainak biztosításán és sérthetlenségén. Ezekre a szervekre nemcsak az a feladat hárul, hogy biztosítsák a dolgozó nép kötelezettségeinek teljesítését, hanem az is, hogy a haza minden polgára szabadon élhessen törvényben biztosított jogaival. Dolgozó népünk ezt méltán elvárhatja saját államától. De igazságügyi és rendőrségi szerveink, valamint helyi tanácsaink munkájában gyakran nem jutott kellően érvényre a népi demokratikus államélet és kormányzás alapelve – a törvényesség.

(Részlet Nagy Imre miniszterelnöki programbeszédéből, amelyet a rádió is közvetített 1953. július 4-én)

- Milyen témákról beszélt az új miniszterelnök?
- Milyen problémák meglétére utalt?
- Milyen változásokat ígért?
- Keressük ki azokat a részleteket, amelyek eltértek a megszokott propagandabeszédektől!
- Vitassuk meg, hogyan reagálhatott a beszédre az ország közvéleménye!

hogya a béreket némileg emelték, bizonyos létszükségleti cikkek árát pedig leszállították. Az új kormány az egyházakkal szemben is valamivel enyhébb politikát folytatott, újra lehetett hittankönyveket kiadni, újra megengedték, hogy a kórházakba bejárhassanak papok a betegek lelki gondozása céljából. Nagy Imre kormányának legfontosabb intézkedése mindezeket túl egy **széles körű** – de nem mindenkire kiterjedő – **amnesztia** végrehajtása volt, illetve az ÁVH és az államapparátus alsóbb szintjei tevékenységének korábbiakhoz képest történt visszafogása. Ezzel megszűnt a társadalom jelentős részének, különösen a falusiaknak az állandó rendszeres zaklatása, fenyegetése. Az amnesztia összességében **több mint háromnegyed millió embert érintett**. Ez egyben azt is jelzi, hogy milyen kiterjedt volt addig az állampolgárookra nehezedő hatósági, rendőri nyomás, hiszen az nem csupán egyéneket, de velük együtt családjukat is sújtotta.

NYILATKOZAT

Büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy az ÁVH-n történt kihallgatásomról, az ott tapasztaltakról, látottakról és hallottakról soha senkinek, semmilyen körülmények között említést nem teszek. Tudomásul veszem, ha a nyilatkozatban foglaltakat megszegem, az ÁVH ellenem bűnvádi eljárást indít.

Budapest, 1953. május 8.

(aláírás)

Az amnesztia nyomán majdnem 22 ezer ember szabadult a börtönökből és az internálótáborokból, több mint 22 ezren hagyhatták el a kitelepítettek táborait (de nem térhettek vissza eredeti lakóhelyükre), és több mint 700 ezren mentesültek pénzbüntetés, kihágási bírság, rendőri felügyelet, vagy úgynevezett javító-nevelő munka alól, illetve megszűnt a nyomozás folyamatban lévő ügyükben.

Dolgozó népünk győzelmekkel ünnepli a Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusát, minden sportbarát, minden sportoló számára kielégítő érzés, hogy az ünnep fényét sportunk is kiemelkedő győzelemmel emeli, s példázza az egész világ előtt, hogy szabad hazánk ifjú sportolói soha nem álmodott nagy tettekre képesek.

(A 7:1-es győzelmet követő értékelés a *Népsportban*; 1954. május 24.)

Sport és politika az ötvenes években

A magyar sporttörténelemben 1945 után új korszak kezdődött. A kialakuló sztálinista hatalom a testnevelést és a sportot a honvédelem szempontjából tartotta fontosnak. A tömegsportot a

Az Aranycsapat

háborúra való felkészülés részének tekintette. A nemzetközileg is kiemelkedő sportsikerekre pedig mint a politikai rendszer reklámjára tekintettek. A politikai célkitűzések megvalósítása érdekében felszámolták a hagyományos egyesületi struktúrát, kiiktatták a civil elemeket a sportból. A sportéletet is államosították. Az állami irányítás alá vont élsportban valóban látványos eredmények születtek. Az 1948-as londoni olimpián 10 aranyérmét nyert a magyar küldöttség. 1952-ben, a helsinki olimpián pedig már 16 aranyéremig jutottak a magyar sportolók. A korszak egyben a magyar futballválogatott fénykora is. A válogatott megnyerte az Európa-bajnokságot, és az olimpiát. Innen kapta az „aranycsapat” elnevezést. Haza pályán 6:3-ra legyőzte az angol válogatottat. Az 1954-es világbajnokságon ezüstérmét szerzett.

Nézzük meg az aranycsapat leghíresebb meccseiről készült videós összeállítást! • Kik voltak a tagjai a legendás csapatnak? • Miért volt különösen elkésztő a berni világbajnoki döntő? • Végezzünk kutatómunkát! Mivel magyarították nemrég német történészek az NSZK futballistáinak győzelmét? • Olvassuk el a kiegészítő szövegeket a digitális tananyagban! • Hogyan kapcsolódott össze a sport és a politika az ötvenes években?

	1953	1954
Ipar	46,3	35,2
ebből: nehézipar	41,3	30,6
könnyűipar	1,4	1,7
elektromos ipar	2,2	1,8
építőipar	2,2	1,1
Mezőgazdaság	13,7	24,0
Közlekedés	13,1	9,1
Kereskedelem	1,8	2,6
Lakásépítés	6,2	11,1
Munkavédelem	1,3	2,3
Szociális, kulturális, kommunális beruházások	8,3	11,4
Tudomány, kutatás	0,8	0,8
Egyéb, tartalék	8,5	3,5

A beruházások megoszlása a gazdaság főágazatai szerint (százalékos adatok)

Mely ágazatokban voltak jelentősek a változások? Mi állt ezek hátterében? • Honnan történtek az átcsoportosítások?

Év	A szövetkezeti tagok száma
1948	13 000
1949	36 000
1950	120 000
1951	311 000
1952	369 000
1953	250 000
1954	230 000
1955	306 000

A mezőgazdaság szövetkeztésítése (kerekített adatok)

Hogyan tükröztek az adatok a politikai változásokat?

Ugyanakkor azonban meg kell állapítanunk, hogy az alkotómunka hevében komoly hibákat is követünk el. [...] Amikor kezdett mutatkozni, hogy a túlságosan felemelt ipari tervek miatt nem marad elég erőnk arra, hogy egyidejűleg növeljük nehéziparunkat és a dolgozó nép életszínvonalát is, akkor is változatlanul folytattuk túlzott iparfejlesztésünk iramát. Amiből viszont az következett, hogy egyre kevesebb beruházás jutott a dolgozó tömegek, különösen az ipari munkások életszínvonalának emelésére. A gyárak építése miatt kevesebb lett a lakásépítés, és mint látni fogjuk, a mezőgazdaság beruházásai is viszonylag csökkentek a túlzott iparosítás következtében. [...]

Mi azért javasoltuk a kuláklista megszüntetését, mert rengeteg visszaélésre és fölösleges zaklatásra adott okot. Rájöttünk arra, hogy sok kulák okkal-móddal keresztül tudta vinni, hogy lekerült a listáról, viszont nemegyszer dolgozó közép-parasztok kerültek erre a listára, és utána őket ugyanúgy korlátozásoknak, sőt zaklatásnak vették alá, mint a kulákokat. Ezért szüntettük meg a kuláklistát. De a kulák kulák maradt, listával vagy lista nélkül. *(Nagy derűtség, taps.)* Akinek efelől valami kétsége lett volna, az tapasztalhatta most az utóbbi napokban, amikor megnőtt a kulákok szára. A mi dolgunk most, hogy letörjük a megnőtt szarvukat. *(Derűtség, taps.)*

(Rákosi Mátyás beszéde a budapesti pártaktíván; 1953. július 11.)

Péter Gábor (1906–1993). 1945-től a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának (PRO), majd a Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályának (BM ÁVO), 1948 és 1952 között az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) vezetője. Az állami terrorszervezetek élni súlyos felelősség terhelte a törvénytelen ségek előkészítéséért és végrehajtásáért

Hogyan próbált Rákosi újra teljhatalomra törni?

Nagy Imre gazdasági és politikai törekvései, bár ezt eleinte maga sem látta, megkérdőjelezték az egész államszocialista rendszert, és nem csak annak szigorú sztálinista változatát. A miniszterelnök a Rákosival való harcban szövetségesei nélkül állt, a pártvezetés nagyobb része ellenséges volt vele szemben, a pártvezetés köreiben kívül pedig ekkoriban még nem rendelkezett kapcsolatokkal. Nagy és Rákosi küzdelme nagyrészt a színpad mögötti intrika formájában zajlott, hiszen a rendszer logikája nem engedte meg a nyilvános politikai vitát. Rákosi 1954 őszén Moszkvában „gyógykezelte” magát, eközben folyamatosan áskálódott Nagy Imre ellen, jobboldali elhajlással vádolva őt.

Miért nem tűnik őszintének Rákosi önkritikája? • Hogyan igyekszik elnyerni a pártmunkások rokonszenvét? • Mi lehetett a beszéd célja? • Mit akart vele üzenni?

Nagy Imre eltávolítása a hatalomból

Miért nem térhetett vissza Rákosi a korábbi módszerek alkalmazásához?

Nagy Imre kormányának rendelkezéseivel Rákosi és az őt támogató káderek különösen három kérdésben álltak szemben. A **konceptiók perke felülvizsgálatában, a gazdaságpolitika módosításának mértékével és tempójával, valamint a magángazdálkodó parasztok és a városi kistulajdonosok terheinek mérséklésével.** A szovjet vezetők újra Rákosi mellé álltak, és **1955 elején**, az újra feszültebbé váló hidegháborús légkör nyomán elfogadták **Nagy Imre leváltását.** Ezzel együtt elveszítette egyetemi tanári és akadémiai állását is. Utódja Rákosi emberének számító Hegedűs András lett. A sztálinista politikus győzelme azonban átmenetinek bizonyult, és az **„új szakasz” időszaka** nem múlt el nyomtalanul. A **társadalom széles rétegei** számára Nagy kormányfői tevékenysége **reményt ébresztett**, hogy további messzemenő változások következhetnek. Ugyanakkor a párton belüli konfliktusok elbizonytalanították az alsóbb szintű pártapparátust. A **konceptiók perke felülvizsgálata** az államvédelmi apparátust is visszafogottabb működésre készítette, mivel a rehabilitáció folyamatában az ÁVH kezdett bűnbakká válni, Rákosit és vezetőtársait ekkor még nem lehetett személyükben felelősségre vonni. Az 1952 óta börtönben ülő Péter Gábort életfogytiglani börtönre ítélték.

Rákosi nem tudott visszatérni ahhoz a politikához, amelyet 1953-ig folytatott. A **Szovjetunió** továbbra is **részleges enyhülésre törekedett** a nemzetközi kapcsolatokban, és **Hruscsov** a Szovjetunió határain belül is folytatni kívánta a **sztálinizmus leépítését.** Ennek felvezetéseként Moszkva látványosan kibékült a Tito vezette Jugoszláviával. A szovjet párt **1956 februárjában** tartott XX. kongresszusán Hruscsov a sztálini korszakkal való további szembenézés szükségességét hirdette meg, magát **Sztálint is sok szempontból bírálva.** Az új szovjet politikai vonal nyomán a magyar pártnak is szembe kellett néznie saját sztálinista periódusával, mindenekelőtt a **konceptiók perkekkel.** Ez azonban megkerülhetetlenné tette **Rákosi felelősségének** megtárgyalását is.

A pártellenzék erősödése

Hogyan képelték el a rendszer megújítását?

Nagy Imre miniszterelnöki tevékenysége alatt a **párthoz szorosan kötődő értelmiségi körökben** ideológiai erjedés kezdődött, felülvizsgálták a sztálini rendszer iránti elkötelezettségüket. Mind többen kezdtek **kritikusan** viszonyulni a diktatúra megteremtésének **Rákosi által vezetett politikájához**. Sokuk számára ez személyes lelkiismereti problémává is vált, hiszen saját tevékenységüket is felül kellett vizsgálniuk, amellyel a megelőző években hozzájárultak a diktatúra működtetéséhez. Ezek az **értelmiségi körök, újságírók, írók** politikai értelemben nem voltak befolyásosak, mozgolódásuk mégis veszélyes volt a rendszer számára, mert hozzáféréssel rendelkeztek a pártállami nyilvánosság fórumaihoz. Nagy Imre bukása után ezeket a köröket **pártellenzéknek** nevezték.

1956 nyarán a magyar sajtóban mindinkább a **pártellenzék hangja vált dominánssá**, egyre **nyíltabban tárgyalták a korábbi korszak bűneit**, és ezzel szemben Nagy Imre kormányzása pozitív értelemben vált példává. Egyesek a párton belül is Rákosi távozását kezdték követelni. A párthoz kötődő **értelmiség fiatalabb generációi** teljes egészében a pártellenzék hívévé váltak. Természetesen nemcsak a pártellenzék látta a rendszer bűneit, hanem a pártba soha be nem lépő, antikommunista, a berendezkedés egészétől irtózó tömegek is.

1956 tavaszán a Petőfi Körben – amely formálisan a DISZ-nek, a párt ifjúsági szervezetének volt a fóruma –, sorra rendeztek vitákat, főként **diákokból álló hallgatóság** előtt. A viták során kiemelték a korábbi korszak hibáit és bűneit, sőt követeléseket is kezdtek megfogalmazni az elítéltek rehabilitációjával és a helyesnek vélt politikával kapcsolatban. A Petőfi Kör hatására vidéken is, mindenekelőtt az egyetemi városokban számos hasonló vitaforum alakult, és e mozgalom révén a **politikai viták** túllépték a párt kereteit, egyre szélesebb köröket, mindenekelőtt diákokat és fiatal értelmiségieket értek el. A sztálinista múlttal való szembenézés végül elvezetett **Rákosi bukásához**. **1956 júliusában** a szovjet vezetés is belátta, hogy Rákosi helyzete tarthatatlan, ezért elhatározták menesztését a párt éléről, majd feleségével a Szovjetunióba szállították. Az **MDP első titkára Gerő Ernő lett**, amivel a feszültség nem oldódott fel, mert Gerő ugyanúgy meghatározó **részese volt a rákosista korszak politikájának**. A pártvezetés tehetetlennek bizonyult a mindinkább kiszélesedő párton belüli ellenzéki mozgalommal szemben, **Gerő és társai** egyszerűen tanácstalanok voltak, és **nem találtak választ a sokasodó kihívásokra**. Az MDP hatalmát végképp megkérdőjelezte **Rajk Lászlónak és társainak** 1955. november végi titkos, és részben törvénytörő **rehabilitálása, illetve újratemetése** (1956. október 6.), amelyen hatalmas tömeg vett részt.

Összegzés

Változás és folytonosság

- Hogyan alakította a magyar belpolitikát a szovjet pártvezetés Sztálin halála után?
- Mi jellemezte az „új szakasz” időszakát?

Okok és következmények

- Milyen tényezők erősítették a párton belüli ellenzéki mozgalmakat?

Milyen alapon teszik lehetetlenné a párton belüli demokráciát, amelynek alapvető alkotóeleme az, hogy a párttag – minden párttag – teljesen szabadon nyilatkozhat minden gazdasági, társadalmi, kulturális, bel- és külpolitikai és személyi kérdéssről? Miért nem vonták felelősségre a kritika elfojtóit, azokat, akik felrúgják a párton belüli demokráciát? [...] Mikor keletkezett pártunkban – amely legfőbb erejének az igazságnak és az igazságosságnak kellene lennie – az a szokás, hogy valótlanul lehet mondani az egész nép szemébe? [...] Miért „párt- és népellenes” az, ha elsiratjuk a halottainkat, s miért nem párt- és népellenes üldözni a kommunistákat és a becsületes embereket? (Losonczy Géza beszéde az MDP Központi Ellenőrző Bizottság előtt; 1956. február 6. Losonczy Géza [1917–1957] korábban a kultúrpolitika egyik irányítója volt; 1951-ben börtönbüntetésre ítélték. Szabadulását követően a pártellenzék meghatározó tagjává vált, emiatt 1956 elején pártvizsgálatot indítottak ellene. A forradalomban tanúsított szerepe miatt letartóztatták, a börtönben éhségsztrájkba kezdett, tisztázatlan körülmények, kényszertáplálás következtében hunyt el.)

- Mire hívta fel Losonczy Géza a figyelmet?
- Hogyan értelmezhető a demokrácia kifejezés a beszédében?

Bírálatunk éle majdnem kizárólagosan személyek ellen fordul, [...] Tisztában vagyok természetesen azzal, hogy egy hibás gondolatot úgy lehet a legkönnyebben nyakon csípni, ha elkáposom annak az élő személynek a nyakát, aki teljes és többnyire igen tekintélyes testsúlyával kifejezi (*derültség*) és alkalmazza ezt a hibás gondolatot. (*Derültség és taps.*) [...]

Vannak ezek között az elvtársak között, akik egy évtized óta hibát hibára halmoznak, de a rövid két hónapja tartó országos bírálat már megfekszi a gyomruk. (*Élénk taps.*) Már megálljt kiáltanak, nem szólva azokról, akik ha a politikai körülmények ezt megengednék, a legszívesebben az ügyészt és a rendőrséget hívnák! (*Úgy van! Úgy van! Taps.*)

(Déry Tibor felszólalása a Petőfi Kör sajtóvitáján; 1956. június 27.)

- Milyen volt Déry Tibor felszólalásának a hangvétele?
- Hogyan reagált erre a hallgatóság?
- Kikre utalhatott konkrétan a beszédében?

15. Az 1956-os forradalom és szabadságharc kitörése és első sikerei

Hogyan avatkozott be a szovjet pártvezetés a magyar belpolitikába 1953 után? • Mit jelentett a Hruscsov által képviselt desztalinizáció? • Milyen okok vezettek Magyarországon a hatalom gyengüléséhez 1956 tavaszától? • Miért távolították el Rákosit az országból?

Vonuló egyetemisták

Út a forradalomhoz

Milyen közvetlen előzményei voltak a forradalomnak?

Rajk László és társainak október 6-i újratemetését követően kisebb csoportok már skandálni kezdték a továbbiakban politikai üzenetű válórigmust: „*Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!*” **Október közepétől** a különböző **egyetemi és értelmiségi körökben** egyre **határozottabb változásokra vonatkozó követeléseket fogalmaztak meg** (például Rákosi és társainak felelősségre vonása, a nemzeti önrendelkezés helyreállítása). Először a **szegedi egyetemisták** hoztak létre egy, a kommunista szervezetektől független mozgalmat október 16-án, a **Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét** (MEFSZ). Ehhez hamarosan a többi egyetem is csatlakozott, és október 20-án létrehozták a **Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét** (MEFESZ). Az „**elég volt**” **közhangulatot** az MDP vezetői képtelenek voltak kezelni, számukra a diktatúra bármilyen lazítása a rendszer felbomlását jelentette volna. Hasonló **belpolitikai feszültség jellemezte** ezekben a hetekben **Lengyelországot** is, ahol szintén megkezdődött a sztálinista politikusok háttérbe szorítása. Bár Hruscsov kezdetben ellenezte az ottani jelentős változásokat, végül a szovjetek elfogadták egy olyan kommunista vezető hatalomra kerülését, akinek programja sokban megegyezett Nagy Imre politikai elképzeléseivel.

A felsőoktatási intézmények diákjainak mozgalma, a **MEFESZ október 22-én 16 pontban foglalta össze a politikai változásokat sürgető programját**, majd másnapra a lengyel eseményekkel szolidáris tüntetést hirdetett meg. A mind **szélesebb tömegmozgalommal** szemben a **hatalom bizonytalan** volt. Megpróbálta betiltani a tüntetést, majd amikor nyilvánvalóvá vált, hogy ezzel a pártszervezetek egy része és a párt ifjúsági szervezete sem ért

- Melyek voltak a nemzeti függetlenséget célzó követelések?
- Mit követeltek a munkásság és a parasztság érdekében?
- Hogyan képzelték el a politikai átalakulást?
- Miért válhatott a forradalom mozgósító erejű programjává?
- Vitassuk meg, melyek azok a pontok, amelyek Nagy Imre 1953-as kormányprogramjában is szerepelhettek volna, és amelyek támadják már a kommunista rendszer alapjait is!

1. Az összes szovjet csapatoknak azonnali kivonását követeljük Magyarországról, a békeszerződés határozatai alapján. [...]
3. A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével, a sztálinista Rákosi-korszak minden bűnös vezetőjét azonnal váltsák le.
4. Nyilvános tárgyalást követelünk Farkas Mihály és társai bűnügyében. Rákosi Mátyást, aki első fokon felelős a közelmúlt minden bűnéért és az ország tönkretevéséért, hozzák haza, és állítsák a nép ítélőszéke elé.
5. Általános, egyenlő és titkos választásokat követelünk az országban több párt részvételével, új nemzetgyűlés megválasztása céljából. Követeljük a munkásság sztrájkjogának biztosítását.
6. Követeljük a magyar–szovjet és magyar–jugoszláv politikai, gazdasági és szellemi kapcsolatok felülvizsgálatát és új rendezését, a politikai és gazdasági teljes egyenrangúság és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapján.
7. Követeljük az egész magyar gazdasági élet átszervezését szakembereink bevonásával. Vizsgáljuk felül a tervezés alapján alapuló egész gazdasági rendszerünket, a hazai adottságoknak és magyar népünk létérdekeinek a szem előtt tartásával. [...]

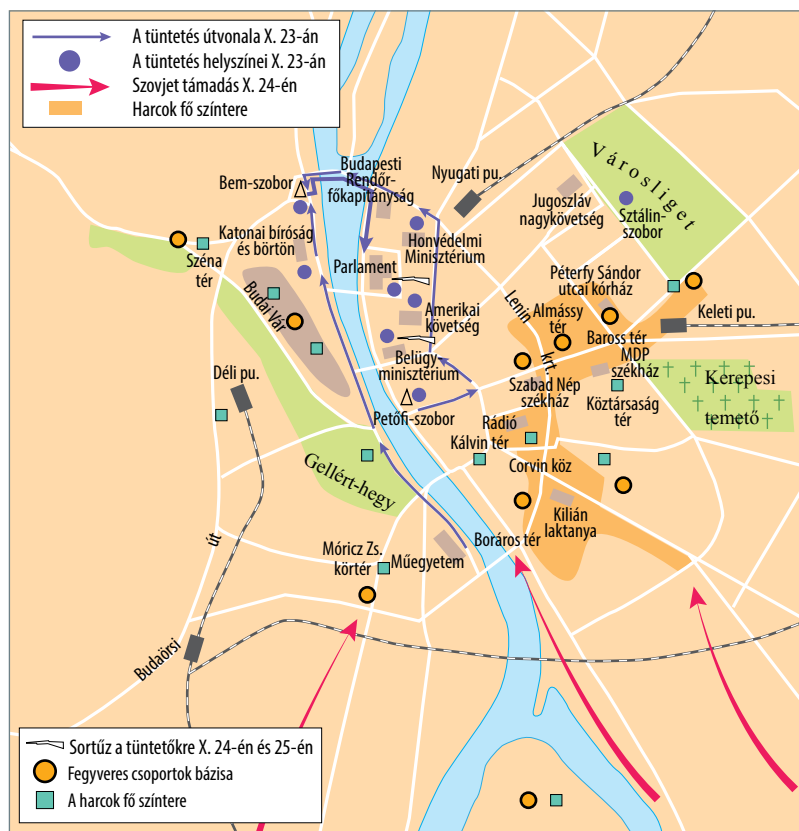
10. Követeljük a beszolgáltatás azonnali eltörlését és a termények okszerű felhasználását. Követeljük az egyénileg gazdálkodó parasztok egyenrangú támogatását.
 11. Követeljük az összes politikai és gazdasági pereknek független bíróságon való felülvizsgálatát, az ártatlanul elítéltek szabadon bocsátását, rehabilitálását. Követeljük a Szovjetunióba kihurcolt hadifoglyok és polgári személyek azonnali hazaszállítását, beleértve a határon kívül elítélt foglyokat is.
 12. Teljes vélemény-, szólás- és sajtószabadságot, szabad rádiót követelünk [...].
 13. Követeljük, hogy a sztálini zsarnokság és politikai elnyomás jelképét, a Sztálin-szobrot a leggyorsabban bontsák le, és helyébe az 1848–49-es szabadságharc hőseinek és mártírjainak méltó emlékművet emeljenek.
 14. A meglévő, magyar népnek idegen címer helyett kívánjuk a régi magyar Kossuth-címer visszaállítását. [...] Követeljük, hogy március 15. nemzeti ünnep, munkaszüneti nap, október 6. pedig nemzeti gyásznap és iskolai szünet legyen.
- (Részletek az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ szervezetének 16 pontjából; 1956. október 22.)

egyed, a Politikai Bizottság mégis engedélyezte a tüntetést. A Nagy Imre körül csoportosuló politikusok és értelmiségiek szintén megosztottak voltak. Maga **Nagy ellenezte a tüntetést**, mert attól tartott, hogy a tömeg az ő igényein messze túlmenő követeléseket fogalmaz meg. Ebben igaza is volt, hiszen ekkoriban még csak arra gondolt, hogy az ő eredeti 1953-as programja alapján **egy megreformált szocialista rendszert kell teremteni**. Attól tartott, hogy a messzebb menő utcai követelések veszélyeztethetik mindazt, amit a szovjetektől elérni remélt.

A szimbólumok napja: október 23.

Hogyan kezdődött a forradalom?

A **tüntetés a pesti oldalon délután 3 órakor** kezdődött, Petőfi Sándor szobránál, a **Március 15. téren**, ahol elhangzott a *Nemzeti Dal*. Innen a **Bem térre vonult** a tömeg. Itt csatlakoztak hozzájuk a **Műszaki Egyetem** elől induló tüntetők. Az utcán vonuló, eleinte diákokból, majd az aznapi munkából hazafelé tartó budapesti civilekből álló **tömeg Gerő távozását, a rákosista rendszer vezetőinek felelősségre vonását, szabad sajtót követeltek**. A tüntetők által skandált jelszavakban lényegében megfogalmazódott az egész államszocialista rendszer felszámolásának igénye. Ez fejeződött ki abban, hogy Budán, a Bem téren, ahol a tüntetés első állomása volt, a **magyar zászlóból kivágták a szovjet mintára alkotott addigi állami címet**. E gesztussal kifejezésre jutott a rendszer elutasítása, a valódi magyar szimbólumokhoz való visszatérés igénye, és megszületett a forradalom mindmáig **legismertebb szimbóluma, a lyukas zászló**.

Események Budapesten 1956. október 23-án és a következő napokban

Eltársak! (A tömeg válasza: Nem vagyunk mi elvtársak!) Barátaim! Ezen az úton előre akarunk és előre is fogunk menni. A Központi Vezetőség a közeli napokban meghozza idevonatkozó, megfelelő határozatait. Meghozza döntéseit, amelyek szilárd alapot teremtenek... (A tömeg kórusban kiáltja: Most vagy soha!)

Barátaim! Ha én azt mondom, hogy ezek a döntések meg fognak születni, akkor bízzanak ebben a szóban! (Éljenzés.) Meg fognak születni azok a döntések, amelyek szilárd alapot teremtenek szabad, független, szocialista hazánk felvirágoztatásához (Éljenzés.), népünk boldog jövődjéhez. [...]

Most pedig kérek benneteket, hallgassatok szavamra! Rendben és fegyelmezetten vegyünk búcsút egymástól, bízza abban, hogy... (Zaj. Kórusban kiáltják: Most vagy soha!)

Barátaim! Hallgassatok szavamra, amellyel benneteket, kedves barátaim, fegyelmezettségre hívlak fel. Nyugodtan bízza a jövőben, távozzatok. A legközelebbi viszontlátásig! (Éljenzés, majd zaj.) Barátaim! Csendet kérek. (Zaj és fütty. Tömegesen kiáltják: Nem ezt vártuk!) Ismételen csendet kérek. Szeretném megkérdezni, vajon ez a füttykoncert kinek szól? (Tömegesen kiáltják: Gerőnek!)

Bízzunk, barátaim! Töltsön el benneteket az a hit és bizalom a jövőben, amely engem is eltölt. Erre kérek benneteket és a hidegvér, a józanság, a nyugalom megőrzésére, amelyre ma mindenél nagyobb szükségünk van. Búcsúszom ezzel tőletek! (Nagy taps.) Menjünk szépen haza! (A tömeg eléneklí a Himnusz.) Éljen a magyar ifjúság! Viszontlátásra!

(Részletek Nagy Imre beszédéből, amelyet a Parlament erkélyéről mondott el; 1956. október 23.)

- Milyen volt a tömeg hangulata?
- Állapítsuk meg, mi volt Nagy Imre alapvető célja ezzel a beszéddel!
- Mennyire tűnik radikálisnak Nagy Imre mondanivalója?

1. Lengyelország példát mutat, kövessük a magyar utat!
2. Új vezetés, új irány, új vezetőket kíván!
3. Bem apó és Kossuth népe, Menjünk együtt, kéz a kézbe!
4. Munkás-paraszt gyerekek, Együtt megyünk veletek!
5. Új vezetést akarunk, Nagy Imrében bizalmunk!
6. Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!
7. Függetlenség, szabadság!
8. Éljen a lengyel nép!
9. Éljen a lengyel munkáspárt!
10. Munkás-paraszt hatalmat!

(A tüntetés jelszavaiból. A stencilezett röplapokat a Műszaki Egyetem hallgatói terjesztették az 1956. október 23-i tüntetésen.)

- Hasonlítsuk össze a jelszavakat a MEFESZ 16 pontjával! Mely követelések hiányoztak a röplapról? Vitassuk meg, miért!

A megnyilvánuló véleményszabadság a ledöntött Sztálin-szobron

A rádió hosszú évekig a hazugság szerszáma volt. Parancsokat hajtott végre. Hazudott éjjel, hazudott nappal, hazudott minden hullámhosszon. Még a minap, hazánk újjászületésének órájában sem bírta abbahagyni a hazugságot.

(A Szabad Rádió első bejelentkezése a Parlament épületéből; 1956. október 24.)

• Hogyan állította szolgálatába a hírközlést a kommunista diktatúra? Miért volt lélektanilag fontos ez a bejelentés?

Estére a legnagyobb tüntetések a Parlament előtti Kossuth téren, a Magyar Rádió Bródy Sándor utcai épülete előtt és a Városligetnél a Sztálin-szobor körül alakultak ki. Az országgyűlés épülete előtt a **tömeg Nagy Imrét követelte a kormányba**. A pártvezetés végül hívatta Nagy Imrét, aki a Parlament ablakából egy beszéddel próbálta lecsillapítani és széteszslásra bírni a tömeget.

Este az **első lövések a Rádió épületénél** dördültek el. Az épületnél órákon át néztek farkasszemet az objektum őrzésére kirendelt ÁVH-sokból és katonákból álló őrség és a tüntetők, akik követeléseik beolvasását akarták elérni. Ehelyett azonban este 9 körül a rádió Gerő Ernő beszédét közvetítette, akinek a tüntetőkre nézve sértő és megbélyegző szavai csak fokozták a tömeg elszántságát, és provokálták indulatait. Rövidesen lövéseket adtak le a Rádió épületéből a tömegre, s ezzel megkezdődött az **épület hajnalig tartó ostroma**. Az épület elfoglalása 1956. október 23-ának második szimbolikus eseményeként az egész addigi rendszer megtörését is jelentette, hiszen a rádió akkoriban az állami propaganda legfontosabb eszköze volt. A rádió adását október 30-án a Parlamentben felállított stúdióba helyezték át. Ugyanabban az időben a **tömeg ledöntötte a Sztálin-szobrot**, és ez az esemény a forradalom kezdetének harmadik szimbóluma lett, amely a régi rendszer bukását jelentette meg mindenki számára.

A forradalom kibontakozása

Hogyan vált a forradalom fegyveres szabadságharcná?

Október 23-án **vidéken is jelentős események történtek**, különösen az egyetemi városokban. **Debrecenben** a diákok által kezdeményezett tüntetés **fegyvertelen résztvevőire lőttek az ÁVH-sok**, még a budapesti harcok kirobbanása előtt, így közülük

A Magyar Rádió épülete október 24-én

kerültek ki a forradalom első halálos áldozatai. Miskolcon már napok óta szervezkedő párttag munkások fogalmaztak követeléseket, amelyeket ezen a napon már az itteni egyetemi diáksággal is egyeztettek. Ebből a mozgalomból a forradalom egyik legfontosabb vidéki szervezete nőtt ki a következő napokban.

Moszkvát nem érték váratlanul a budapesti események. Október 23-án 21 óra körül már mozgásba is lendültek egyes **magyarországi szovjet alakulatok**, és megindultak **Budapest felé**. A tervek ehhez már korábban elkészültek, mert a szovjet vezetés tudatában volt a feszült magyarországi helyzetnek. (A szovjet csapatok bevetését kérő levelet Hegedüs András volt miniszterelnök csak napokkal később írta alá.) Másnapra az MDP vezetése a szovjetekkel egyetértésben **statáriumot**, azaz rögtönítélő bíraskodást és kijárási tilalmat hirdetett, és arra számított, hogy a szovjet csapatok gyorsan leverik a felkelést. Ugyanakkor a politikai kibontakozás érdekében **bejelentették, hogy Nagy Imre lesz a miniszterelnök**, aki a nap folyamán egy rádióbeszédben az 1953-ban hirdetett reformprogramjának következetes megvalósítását ígérte. Ez azonban a **felkelőknek és a társadalom jelentős részének kevés** volt. Gerő és a Rákosi-korszakban kompromittálódott vezetőtársainak többsége a helyükön maradt.

A főváros utcáin megjelenő **szovjet páncélosokkal szemben a felkelők váratlanul erős ellenállást** fejtettek ki, a támadók súlyos veszteségeket szenvedtek. A szovjet csapatok rövidesen elfoglalták a Magyar Rádió épületét, viszont közben más helyeken a felkelők erős ellenállási központokat alakítottak ki, például a **Corvin mozinál**, a Tompa utcában, később pedig a **Széna téren**.

Október 24-én és 25-én a magyar vezetés azt sugallta, hogy az általa ellenforradalmi zendülésnek tekintett megmozdulások már befejeződtek, a fegyveres csoportokat legyűrték. Ezért 25-ére feloldották a statáriumot, így aznap a Parlament előtti **Kossuth téren** polgárokból, hozzájuk csapódott fegyveres felkelőkből, odasodródott magyar katonákból álló tömeg gyűlt össze, hogy a szovjet csapatok fővárosból való kivonását követeljék. A tömegre azonban **gyilkos sortűz zúdult**. A vérengzés híre tovább **fokozta a felkelők elszántságát**, akiknek kötelékei egyre inkább megszilárdultak, állandósult a tagságuk, és a többség által elfogadott tekintélyű vezetők emelkedtek az élükre.

Rá@dás

Sortűz a Kossuth téren

A Parlament előtti mézszárlás ügyében ma sem látunk teljesen tisztán. Az épületet szovjet harckocsik védték, a környező utcákban is állt néhány páncélos, illetve a Kossuth tér sarkán volt egy határőr-alakulat egy államvédelmi alezredes parancsnoksága alatt. A tüntetés során többen felmásztak az épületet védő harckocsikra, és barátokhoz kezdtek a bent ülő legénységgel. Nem tudjuk biztosan, honnan érkeztek az első lövések. Valószínűleg a határőrök parancsnoka adott tűzparancsot, majd a tér különböző pontjairól lövések dördültek el a szovjet harckocsikból. A legnagyobb öldöklést a térre bevezető utca felől érkező szovjet harckocsi követte el, repeszgránátokat lőtt ki, és célzott géppuska-sorozatokat adott le a Rákóczi-szobor mögött menedéket keresőkre. A sortűznek közel nyolcvan azonosított halálos áldozata ismert, több százra tehető a sebesültek száma.

Nyilvános illemhely lejárójába csúszott szovjet T-34-es harckocsi

A Fehérvári út a Móricz Zsigmond körtér felől

Tüntetők a Parlament épületénél a sortűz előtti percekben, 1956. október 25.

Október							
23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
1	3	12	16	15	12	2	0

Sortűzek száma Magyarországon a forradalom első napjaiban. A fegyvertelen tüntetők elleni fegyverhasználatot a hadsereg, a határőrség, az államvédelmi erők, a rendőrség és a szovjet erők alakulatai hajtották végre. A háborús bűntettnek is tekinthető események során több száz ártatlan ember esett áldozatul

Miért harcoltak eredményesen a „pesti srácok”?

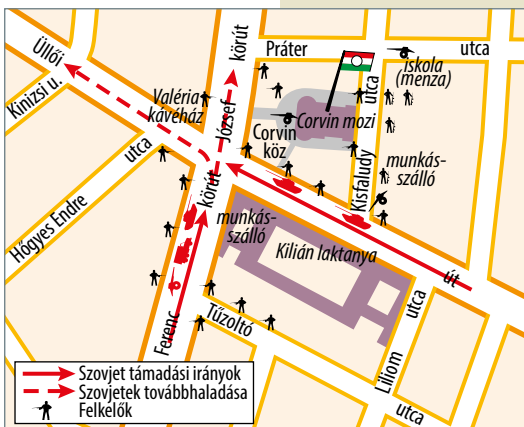
Október 24-én a hajnali órákban Budapestre érkező szovjet alakulatok először gyalogsági támogatás nélkül küldték a harckocsikat az utcákra, mivel azt gondolták, hogy már ennek önmagában elegendő elrettentő ereje lesz. A kialakuló fegyveres ellenállás során a felkelők ügyes városi gerillataktikát alkalmaztak. A fegyveres felkelők a városi főútvonalakon haladó,

Pesti srácok a Corvin közben

Fegyveres felkelők a Corvin közben

Harcok a Corvin köznél

gyakran hevenyészett akadályok által megakasztott szovjet egységeket a mellékutcákból kitörve támadták meg, majd azokba gyorsan visszahúzódtak, ha szovjet túlerővel találták szembe magukat. A mellékutcákba a szovjet csapatok már nem merték követni az ellenállókat, mert ezekben a harckocsik mozgásához nem volt megfelelő tér, s nem tudhatták, melyik kapualjból, ablakból várhatják a támadást. A harckocsik ellen a szabadságharcosok többek között benzinnel töltött üvegalackokat (úgynevezett Molotov-koktélok) vetettek be, amelyeket a páncélosok motorterére dobva robbanást idézhettek elő. A fegyveres felkelők létszámát Budapesten hozzávetőleg 15 ezer főre teszik, bár nagy volt a fluktuáció az egyes csoportokban. A főbb ellenállási helyeken (Corvin mozi, Széna tér) idővel a szabadságharcosok zsákmányolt nehézfegyverzetre is szert tettek, és kialakult az is, hogy melyik kötelék melyik városrészt ellenőrzi. Pesten a Nagykörút vonala volt a kezükben az Oktogontól a Boráros térig.

Létszám és szervezetség tekintetében a legjelentősebb a Corvin közű csoport volt, amely idővel kb. 2500 fős, katonai minta szerint szervezett csapattá vált, hadtápszervezettel, századokkal, némi tüzérséggel, elsősegélyhellyel és – gépirónókkal dolgozó – adminisztrációval.

A felkelők különböző okokból csatlakoztak a forradalomhoz. Voltak, akik szimpatizáltak az egyetemisták követeléseivel, másokat a kíváncsiság és a népszerűség vágya hajtott, jó néhányan a katonás életforma vonzásában fegyverekhez akartak jutni, nem kevesen a sérelmesen kevés fizetés miatt váltak a rendszer ellenségeivé, és szinte valamennyiükben felgyülemlett a harag az ÁVH-sokkal és a pártfunkcionáriusokkal szemben [...].

(Eörsi László: *A Széna tériek. 1956.*, Budapest; 2005., 8.)

„Egy tank és két teherautó a Borárosról!” [...] Éreztem a szívemet, ahogy a torkomban dobogott. Az a szó, hogy félelem, nem fejezi ki azt, amit éreztem. [...] Az oroszok azonban jöttek és a Ferenc körúton már lőtték is őket. A tank, amelyik elől jött, minden irányban lőtt 76-os lövegével, és két gépfegyverével pászta az ablakokat. [...] A lövedék a felettünk lévő emeletet érte (a József körút 82. épületének harmadik emeletét), csak vakolat esett ránk a plafonról. [...] Visszamentem az ablakhoz. A tank pontosan alattunk volt, és alig lépésben haladt előre. Minden irányba szórta a tüzet a lövegéből és a gépfegyvereiből. Már kapott néhány üveg benzint, de nem égett. Volt egy láda kézigránátunk, és egyiket a másik után dobtam rá, de nem robbantak. Ödön előszedte a zsebkendőjét, egy benzines üveg dugóját kivette, és benzint öntött a zsebkendőre. A zsebkendő sarkát becsavarta a dugóba, és úgy tette vissza az üvegbe, hogy a benzines zsebkendő, mint egy zászló lobogott az üveg oldalán. Meggyújtottam a zsebkendőt, és az egyik katona, aki tartotta az üveget, már dobta is. Telitalálat! A tank, amelyik már kapott vagy 5 üveg benzint, lángra lobbant.

(Pongráz Gergely: *Corvin köz – 1956. A szerző kiadása; 1982.*, 57–59.)

Hogyan kezdődött a szabadságharc 1956-ban? • Miért volt kezdetben sikeres a fegyveres ellenállás? • Milyen taktikát alkalmaztak a szabadságharcosok? • Nézzünk utána, milyen események történtek kerületünkben, településünkön 1956-ban! • Keressünk további információkat és forrásokat a harcokról az 1956-os Intézet honlapján (www.rev.hu)!

Politikai fordulat

Milyen magatartást tanúsított a hatalom a forradalom első szakaszában?

A pártvezetés még napokig ingadozott aközött, hogy a tömegmozgalom fegyveres felszámolásában bízson – a sortüzek alkalmazásán túl bevezesse-e a katonai diktatúrát –, vagy pedig valamilyen politikai megoldást keressen. Vidéken is mind több helyen összeomlott a hatalom, vagy legalábbis **kicsúszott a helyzet ellenőrzése a pártszervek kezéből**, és több városban fegyveresen is a felkelők vették át az irányítást. Általánossá vált a **sztrájk**, és országszerte megalakultak a nagy üzemekben a **munkástanácsok**, mint a munkás öngazgatás szervezetei. A gyárakban a munkástanácsok kezébe került az irányítás. Bebizonyosodott, hogy a pártvezetés elképzeléseivel ellentétben a munkásság nem támogatja őket. A munkástanácsok **követeléseikben a felkelők és a tüntetők mellé álltak**. A felkelők kezére jutott nyomdák révén először **röpcédulák**, majd a hatalomtól **teljesen független újságok** is megjelentek, ami azt jelentette, hogy a nyilvánosság is plurálisra vált.

Nagy Imre végül meggyőzte a párt vezető testületeit, hogy **gyökeres politikai fordulatra** van szükség. Ezt sikerült a szovjetekkel is elfogadtatni. **Október 28-án** Nagy Imre végre meghirdethette **új kormányának** programját a rádióban. Ebben a megnyilatkozásában **nemzeti demokratikus mozgalomnak** nevezte a forradalmat. **Elismerte**, hogy a felkelés és az azt támogató mozgalom nagyrészt **jogos célokat követel, a Rákosi-féle rendszer felszámolását**. Így a tömegmozgalom tulajdonképpen a párt korábbi hibáira, sőt bűneire adott jogos választ. Nagy Imre szándéka szerint kormánya most a hibákat kijavító törekvések élére áll. **Fegyverszünetet hirdetett**, és bejelentette, hogy tárgyalni fognak a **szovjet csapatok budapesti kivonásáról, az ÁVH-t pedig felosztatják**. De még ekkor sem volt szó arról, hogy a kommunista párt vezető szerepe megkérdőjeleződne, illetve hogy Magyarország kilépne a Varsói Szerződésből, ami a felkelőknek és a tömegmozgalomnak általános követelése volt. Ugyanakkor a miniszterelnök bejelentett álláspontja a szovjeteknek mindenképpen a maximum volt, amíg elmehettek.

Kádár János (1912–1989). 1956. október 25-én Gerő Ernőt szovjet jóváhagyással leváltották a párt éléről, a helyére Kádár Jánost nevezték ki. A pártvezető részt vállalt a Rákosi-diktatúra kiépítésében. 1949-ben jelentős szerepe volt a Rajkkal és társaival szemben indított törvénysértő büntetőeljárársban, viszont 1951-ben őt is elítélték. 1954-ben, Nagy Imre első miniszterelnöksége idején szabadult. Kádárt a közvélemény nem sorolta a kompromittált rákosista vezetők közé

- Miben különbözött Nagy Imre rádióbeszéde az október 23-i beszédétől?
- Hogyan értékelte a miniszterelnök az eseményeket? Miért volt jelentős ennek kimondása?
- Hogyan viszonyulhattak álláspontjához a „keményvonalas” kommunisták?
- Milyen konkrét lépéseket tervezett a kormány a rend helyreállítására?

Magyarország népe!

Az elmúlt héten tragikus gyorsasággal peregtek a véres események. Az elmúlt évtized szörnyű hibáinak és bűneinek végzetes következményei tárultak elénk azokban a fájdalmas eseményekben, amelyeknek szemtanúi és résztvevői vagyunk. Ezerestendő történelmünk során a sors nem fukarkodott népünket és nemzetünket sújtó csapásokban, de ilyen megrázkódtatást hazánk talán még sohasem élt át. A kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna. [...] az is vitathatatlan, hogy ezekben a megmozdulásokban elemi erővel bontakozott ki egy nagy, egész népünket átfogó és egygyé forrasztó nemzeti demokratikus mozgalom. Ez a mozgalom célul tűzte ki, hogy biztosítsa nemzeti függetlenségünket, önállóságunkat, szuverenitásunkat, kibontakoztassa társadalmi, gazdasági, politikai életünk demokratizmusát, mert csak ez lehet a szocializmus alapja hazánkban. [...]

A rend védelmére és a közbiztonság helyreállítására haladéktalanul megalakul az új karhatalom a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint a munkások és az ifjúság felfegyverzett osztagaiból.

A magyar kormány megállapodott a szovjet kormánnyal, hogy a szovjet csapatok azonnal megkezdik kivonulásukat Budapestről, s az új karhatalom megalakulásával egyidejűleg elhagyják a város területét. [...]

A rend helyreállítása után egységes, új államrendőrséget szervezünk, és az államvédelmi hatóságot megszüntetjük. Senkinek semmiféle bántódása nem eshet amiatt, hogy a fegyveres harcokban részt vett. A kormány javaslatot terjeszt az Országgyűlés elé, hogy az ország címere ismét a Kossuth-címer legyen, és hogy március 15-ét ismét nemzeti ünneppé nyilvánítsák!

(Nagy Imre rádióbeszéde; 1956. október 28.)

Összegzés

Okok és következmények

- Miért tört ki forradalom Magyarországon 1956-ban?
- Hogyan változott meg Nagy Imre véleménye a forradalomról?

Történelmi jelentőség és interpretáció

- Hogyan kezdődtek a fegyveres harcok, és miért beszélhetünk szabadságharcról?

16. A szabadság kiteljesedése és az újabb szovjet intervenció

Milyen okok vezettek a forradalom kirobbanásához? • Melyek voltak a főbb célkitűzések? • Hogyan reagált a Szovjetunió a magyar eseményekre? • Milyen politikai változások történtek a magyar politikában október 23-a és 28-a között?

Magyarország 1956-ban

Gyűjtsük ki a forradalom vidéki központjait! • Hol voltak jelentősebb sortűzek? • Miért nem volt esély katonai ellenállásra?

Nagy Imre törekvései

Milyen irányú politikai változások történtek?

Nagy Imre új kormánya nem tudta az október 28-án meghirdetett alapon **elérni a megbékélést** az országban. A **felkelők nem akarták letenni a fegyvert**, legalábbis addig nem, amíg a szovjet csapatok valóban el nem hagyják az országot, és a sorra újraalakuló pártok is kétségessé tették az MDP kizárólagos politikai szerepét. Így a kormány fokozatosan túllépett a 28-án rögzített állásponton. **Október 30-án Nagy Imre elismerte a többi pártot is** a politikai élet legitim résztvevőinek. Újabb pártpolitikusok bevonásával **valódi koalíciós kormányt hozott létre** – bár a kormánytagok személye még később is változott –, amelyből immár **kimaradtak a Rákosihoz kötődő régi káderek**. A koalíciós kormányban például az 1956 májusáig házi őrizetben lévő Tildy Zoltán, illetve a börtönből még 1954 őszén kiszabadult Kéthly Anna is szerepet kapott. A konszolidáció fontos lépéseként **október 31-én** létrejött az **egységes karhatalom** szervezete, amely a nemzetőrséggé váló felkelő csoportokból, valamint a rendőrség és a hadsereg – amelynek vezetéséből eltávolították a rákosistákat – erőiből állt. Ezzel létrejött egy a kormányhoz lojális, ám **forradalmi fegyveres erő**. **Nagy Imre kormánya** lassanként mégiscsak **elérte az ország belső megnyugvását**, a helyzet konszolidációját, ennek azonban olyan ára volt, amit a szovjetek már nem tartottak elfogadhatónak.

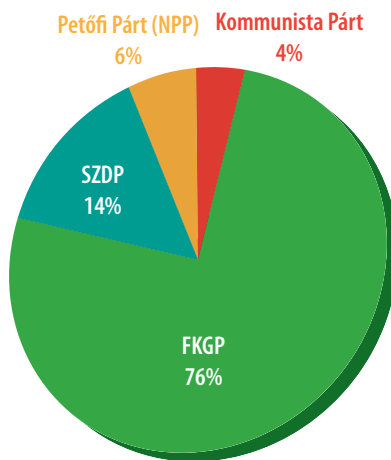

Kiégett szovjet harckocsi a Nagykörút–Üllői út kereszteződésénél, a Corvin köz közelében

Mikor növekedett a sortűzek száma az országban? • Mi állhatott ennek hátterében? • Mi mutatta Nagy Imre politikai konszolidációs kísérletét?

A **többspártrendszer kialakulásával** már nem az MDP kezében volt a hatalom, hanem egy ténylegesen koalíciós kormányban. A **szabaddá vált sajtóban** lépten-nyomon **szovjetellenes követelések** hangzottak el, és állandósult a Varsói Szerződésből való kilépés és a semlegesség igényének a hangoztatása. A konszolidáció lépései közé tartozott volna az **általánosan követelt szabad választások megtartása** a közeljövőben, ahol szovjetbarát pártnak nyilvánvalóan nem sok esélye lett volna. Mindez Moszkva számára elfogadhatatlan volt.

A megszilárduló belső rendben konszolidálódtak **országos és helyi szinten is az új rend hatalmi és politikai szervei**. Még októberben országszerte a magukat különböző módon nevező testületek – **nemzeti bizottság, munkástanács, forradalmi bizottmány** – kezébe ment át az irányítás. A helyi viszonyoktól függően vagy erőszakkal távolították el a korábbi hatalom képviselőit, vagy azok önként átadták a vezetést az új testületeknek. Egyes településeken a helyi vezetők megpróbálták **fegyverrel elfojtani a helyi tömegmozgalmat** – például Mosonmagyaróváron sortűzzel –, amely számos halálos áldozatot követelt. Sok helyütt viszont a korábbi vezetők is részesei lettek az új testületeknek, ha személyüket a helyi közvélemény nem ítélte meg negatívan. A különféle bizottságokban helyi szinten gyakran az **1945 utáni korszak pártjainak** és szervezeteinek tekintélyes, addig a közéletből kiszorított alakjai váltak meghatározóvá. Tulajdonképpen ugyanúgy, ahogy november elejére a **budapesti kormányban** is újra az **1945-ös koalíció pártjai** vettek részt.

A forradalom alatt országos szinten nem volt lehetőség semmilyen választás megszervezésére, egyedül Kiskunhalason tartottak tanácsválasztást november 1-jén, a fenti eredménnyel

Nézzünk utána az interneten, milyen események történtek Kiskunhalason néhány nappal a tanácsválasztás előtt! • Hasonlítsuk össze az adatokat az 1945-ös választási eredménnyel! • Vitassuk meg, hogy milyen lehetőségei és korlátai lehettek egy esetleges polgári átalakulásnak!

Történészszemmel

Mennyire volt politikai egység 1956-ban?

Sok más politikai fogolyhoz hasonlóan október 30-án Mindszenty József is kiszabadult. Neve a rendszerrel való szembenállás szimbólumaként népszerű volt a forradalom napjaiban, de személyének tényleges befolyása az eseményekre nem lehetett. November 3-án este mondott hosszabb beszédet a rádió parlamenti stúdiójából. Mindszenty egy szociálisan érzékeny, demokratikus jogállam körvonalait vázolta fel. A fogságából négy napja szabadult esztergomi érsek a kommunistát látta Nagy Imrében, és így kormányának támogatását annak további politikájától tette függővé.

Politikailag a felkelők sem voltak egységesek, sokszor még egy csoporton belül sem. A Corvin köziek első parancsnoka, Iván Kovács László –, aki katonatiszti családból származott, ezért nem végezhetett egyetemet, munkásként dolgozott – például hajlandó volt együttműködni a Nagy Imre vezette kormánnyal, míg riválisa és utódja a csoport élén, Pongrácz Gergely semmilyen kommunistával vagy általa annak vélt erővel sem kívánt együttműködni. A másik végletet a Tűzoltó utcai csoport jelentette, amelynek vezetője, Angyal István egyfajta idealista kommunistaként továbbra is hitt a társadalmi igazságosság megteremtésében.

Milyen politikai berendezkedés kialakítását szorgalmazta Mindszenty József? • Hogyan viszonyult a kommunista hatalomhoz? • A Kádár-rendszer propagandája azt állította, hogy Mindszenty az 1945-ben felosztott egyházi birtokok visszaadását követelte. Van-e valami jele a szövegben az 1945 előtti időszakhoz való visszatérés igényének? • Milyen közös céljaik voltak a felkelőknek? • Hogyan képzelték el a politikai kibontakozást? • Vitassuk meg, mennyire lehetett volna fenntartani az egységet!

Magánbosszúkat el kell kerülni, ki kell küszöbölni. [...] Hangsúlyoznom kell azonban a tennivalók tárgyi foglalatait: jogállamban élünk, osztály nélküli társadalom, demokratikus vívmányokat fejlesztő, szociális érdektől helyesen és igazságosan korlátozott magántulajdon alapján álló, kizárólag kultúrnacionalista elemű nemzet és ország akarunk lenni. [...] [A] bukott rendszer erőszakának és csalárdságának minden nyomát egyházi vonalon felszámoljuk. [...] A keresztény hitoktatás szabadságának azonnali rendezését, a Katolikus Egyház intézményeinek és társulatainak, köztük sajtójának visszaadását joggal elvárjuk.

(Részlet Mindszenty József beszédéből; 1956. november 3.)

Röplapok, újságcikkek, valamint tanúvallomások szerint ötvenhat szereplői nem kívánták a „régvi világ” visszatértét, elutasították a „nagyfőkésék és nagybirtokosok” uralmát: a Horthy-kort, az 1945 előtti rendszert. A gyakori deklaráció elsősorban védekezésül szolgált: a felkelők ellen fellépő hatalom érveit kívánták cáfolni.

(Standeisky Éva: *Népuralom ötvenhatban*. Kalligram, Pozsony–Budapest; 2010., 362.)

Külpolitikánk másfelől fokozott mértékben kíséri figyelemmel a világ rabságban sínylő nézeteinek sorsát. [...] A lengyel nemzet lazít most a szeretett földjét fojtogató szovjet igán. A hősi magyar nép pedig a Vörös Hadsereg páncélosainak halált osztó tüzevel száll szembe. Ezek a hazafiak magánál az életnél is többre becsülik a szabadságot. [...]

És hogy kétség se férjen hozzá, hadd tisztázzam: az Egyesült Államokat, amikor szót emel a csatlós országok függetlenségéért, nem hátsó szándékok vezérik. Legfőbb vágyunk, hogy ezek a népek, melyektől saját nemzetünk fiainak oly jelentős része származik, visszakaphassák szuverén jogukat és szabadon választhassák meg kormányaikat. Mi nem tekintjük ezeket a nemzeteket potenciális katonai szövetségeseinknek. Barátainknak, és egy új és baráti és immáron nem megosztott Európa részeinek tekintjük őket. Biztosak vagyunk abban, hogy függetlenségük, amennyiben hamarosan elismertetik, jelentős mértékben hozzájárul majd Európa mindkét felén, Nyugaton és Keleten a béke megszilárdításához.

(J. F. Dulles amerikai külügyminiszter beszéde a dallasi Világpolitikai Tanács előtt; 1956. október 27.)

- Hogyan értelmezhető az amerikai külügyminiszter nyilvánulása a magyar eseményekről?
- Milyen kettőséggel figyelhető meg a szavaiban?
- Melyik az a rész, amely egyfajta üzenet is lehetett Moszkvának?

A Köztársaság téri Pártház ostroma. A fegyverszünet kihirdetését követően a szovjet csapatok elvonultak a Köztársaság téri fővárosi MDP székház elől. A felkelők ezt is, mint más pártházakat, ellenőrzésük alá akarták vonni. Küldöttjeik tárgyalása azonban tűzharcba torkollott, amire a környékről a helyszínre érkező felkelő csoportok ostrom alá vették a párt-házat. A tömeg a többnyire ÁVH-s védők és az épületben tartózkodó politikusok közül 25-öt megölt – lelőtték vagy meglincseltek őket –, köztük a megadás jeleként fehér zászlóval megjelenő Mező Imrét is. 1956 után a kommunista diktatúra a pártház ostromát a forradalom elleni propagandában használta fel

A forradalom külpolitikai helyzete

Miért maradt magára az ország?

Az **Amerikai Egyesült Államok** vezetését **váratlanul érte** a magyar forradalom. Nem volt semmilyen előzetes elképzelésük arról, hogy mit kellene tenni, ha egy szovjet ellenőrzés alatt álló közép-európai országban forradalom tör ki. Nyilvánvaló volt – és ezt a szovjet vezetéssel tudatták is –, hogy Washington **nem vállal háborús konfliktust Magyarorszáért**, sőt még a Sztálin halála után bekövetkezett enyhülést sem szeretné érdemben kockára tenni. Eközben Moszkvában a tényleges **döntés október 31-én született meg** arról, hogy a **Szovjetunió** – elkerülendő, hogy Magyarország kiszakadjon a keleti blokkból, és kikerüljön a szovjetek ellenőrzése alól – **fegyverrel fogja leverni** a magyar forradalmat. Ekkorra a szovjet vezetők számára is nyilvánvalóvá lett, hogy a Nagy Imre által megkísérelt konszolidálás nem maradhat azon keretek között, amiről 28-ai rádióbeszédében szólt. Úgy vélték, hogy a magyar társadalom elemi erővel megnyilvánuló igényeivel szemben Nagy Imre sem tud – talán nem is akar – olyan konszolidációt végrehajtani, amely megőrzi a kommunista párt vezető szerepét, és megtartja Magyarországot a szovjet blokkban.

A szovjetek katonai készülődését elősegítette, hogy október végén kialakult egy újabb hidegháborús konfliktus: a **szezei válság**. A Szezei-csatornát államosító **Egyiptom ellen** előbb az izraeli csapatok indítottak támadást, majd **brit és francia csapatok** is mozgásba lendültek. **Hruscsov** ráérezett arra, hogy a szezei válság kiélezésével **elterelheti a figyelmet** a magyar eseményekről. A szovjet politika kiállt Egyiptom mellett, és Hruscsov fenyegetőzése hatott; a **nyugati média és közvélemény** a következő napokban **Szueze figyelt**. Eközben november 3-ára a **szovjetek** katonai szempontból előkészítették a támadást – valójában óriási túlbiztosítással tervezték a hadműveletet –, és **egyezteték lépésüket Kínával**, illetve a keleti tömb néhány országával (például Lengyelországgal). Hruscsov egy Titóval folytatott titkos találkozáson **a jugoszláv vezető hozzájárulását is elnyerte** a támadáshoz.

A szovjet invázió előkészítése

Mekkora mozgástere volt Nagy Imre kormányának?

Magyarországon azonban az események egyelőre azon a pályán haladtak, amelyet az október 28-án meghirdetett fegyverszünet és politikai fordulat kijelölt. Ennek része volt az is, hogy az **MDP vezetése**, élén **Kádár Jánossal** feloszlatta az amúgy is teljesen szétesett pártot, és **Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) néven új pártot alakított**. Az új párt már nem a hatalom pártja volt, hanem csak egyike volt a kormányban részt vevő pártoknak. **Október 30-án** került sor a Köztársaság téren álló fővárosi **MDP székház ostromára**, ami a forradalom legsúlyosabb atrocitásává fajult. A védők közül 25 személyt meggyilkoltak, az áldozatok holttestét többen meggyalázták. Voltak, akik fosztogatásba kezdtek. A Köztársaság téri kegyetlenkedések fontos **ürügyül szolgáltak a második szovjet intervenció megindításához**.

Mivel a szovjet támadással szemben a fegyveres ellenállás kilátástalan lett volna, a **Nagy Imre-kormány** kétségbeesett lépésként elszánta magát a **Varsói Szerződésből való kilépésre, semlegesnek nyilvánította az országot**, és diplomáciai úton az ENSZ és a nagyhatalmak tudomására hozta a döntéseit. A kormány a döntést

egyhangúlag hozta meg, tehát nem szólt ellene Kádár János sem. Ezek a lépések ugyanakkor hozzájárultak az **ország belső nyugalmanak megteremtéséhez**, hiszen országszerte a legfontosabb forradalmi követelések éppen ezek voltak. A Szovjetunióval való szakítás után így a **Nagy Imre-kormány teljes összhangba került a tömegmozgalom követeléseivel**. Így sem volt könnyű megteremteni a nyugalmat, mert nagyon sokan, főleg a nagyipari munkások nem akarták fölvenni addig a munkát, amíg a szovjet csapatok el nem hagyják az országot. A kormány azonban a szovjeteknek is meg akarta mutatni, hogy a fegyveres harcok és a sztrájkok véget értek, **az új politikai rend stabil, az élet visszatért a rendes kerékvágásba**, nincs tehát ok – illetve ürügy – a szovjet beavatkozásra.

A szovjet csapatmozgásokon kívül az adott okot az aggodalomra, hogy **Kádár János**, az MSZMP első titkára, Nagy Imre kormányának minisztere eltűnt, és a **kormány hiába kerestette**. Kádár november elsején este – miközben a rádióban felvételtől elhangzott „népünk dicsőséges felkeléséről” és az azt keletről fenyegető veszélyről szóló beszéde – a **szovjet követségre**, majd onnan a szovjetek Tökölön lévő főparancsnokságára ment, ahonnan **Moszkvába vitték**. Ezt azonban Budapesten akkor még senki sem tudta. A Moszkvába repített Kádárnak azzal kellett szembesülnie, hogy a döntés az **újabb katonai támadásról már megmásíthatatlan, és a szovjet pártvezetés őt szemelte ki egy új kormány élére**. Kádár elvileg még a Nagy Imre-kormány minisztere volt, és ebbéli minőségében korábban maga is azonosult annak a forradalmat elismerő politikájával, mégis **vállalta a neki szánt szerepet**. Tervezett kormányának listáját a szovjetek állították össze, programját is a szovjetek foglalták meg.

Közben a szovjet katonai szervek megtévesztő módon folytatták a tárgyalásokat Nagy Imre kormányával csapataik kivonásáról. A következő tárgyaláson a szovjet állambiztonsági szervek képviselői **letartóztatták** a magyar tárgyalókat, köztük **Maléter Pál honvédelmi minisztert**. Másnap, **november 4-én**, vasárnap hajnalban **megindult a szovjet támadás**. A budapesti rádióban Nagy Imre miniszterelnök tájékoztatott a szovjet támadásról, majd munkatársaival a jugoszláv követségre menekült.

Hruscsov kijelentette, hogy „a magyar dolgok ellenforradalom képét mutatják.” Utalt Nagy Imre kiáltványára, az ENSZ-hez intézett átiratára, a nyugati hatalmakhoz küldött jegyzékére a Varsói Szerződésből való kilépést illetően. „Mit tehetek?” – tette fel a szónoki kérdést Hruscsov. „Ha engedjük, úgy a Nyugat vagy gyengének, vagy ostobának fog itélni, ami egyre megy.” [...] Hruscsov megjegyezte azt is, hogy román csapatok is állnak rendelkezésre; [...] de „románokra nincs szükségem!” Az angol–francia–egyiptomi krízis kedvező időponttal szolgál. Lesz nagy felháborodás és tiltakozás Nyugaton, de nem nagy hatással, most, amikor Anglia, Franciaország és Izrael hadakozik az egyiptomiakkal és legalábbis annyira süllyedtek le a mocsárba ott, mint mi a magyarokkal. [...] Más kiút nincs, a helyzetet a legnagyobb gyorsasággal és a legnagyobb erővel el kell rendezni.

(Részlet Hruscsov és Tito találkozásának jegyzőkönyvéből; 1956. november 2.)

- Mivel indokolta Hruscsov a katonai fellépést?
- Miért érezte kedvezőnek a nemzetközi helyzetet?
- Vitassuk meg, miért volt szükség a jugoszlávokkal való egyeztetésre!

Itt Nagy Imre beszél, a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt. Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével.

(Nagy Imre rádióüzenetét 1956. november 4-én reggel 5 óra 20 perctől sugározta a Parlamentben berendezett stúdióból a Szabad Kossuth Rádió.)

A világ minden írójához, tudósához, minden írószövetséghez, akadémiájához, tudományos egyesületéhez, a szellemi élet vezetőihez fordulunk segítségért.

Kevés az idő!

A tényeket ismeritek, nem kell ismertetni. Segítsetek Magyarországon! Segítsetek a magyar népen! Segítsetek a magyar írókon, tudósokon, munkásokon, parasztokon, értelmiségi dolgozókon! Segítsetek! Segítsetek! Segítsetek!

(Az Írószövetség nevében Háy Gyula fogalmazta meg a fenti nyilatkozatot.

A dokumentumot a Szabad Kossuth Rádióban 1956. november 4-én reggel 8 óra körül olvasták be. Fél órával később megszakadt az adás, mert a szovjet csapatok elfoglalták a Parlamentet, és beszüntették a rádió működését.)

Magyarország népe!

A magyar nemzeti kormány a magyar nép és a történelem előtti mély felelősségérzettől áthatva, a magyar nép millióinak osztatlan akarát kifejezve kinyilvánítja a Magyar Népköztársaság semlegességét. A magyar nép, a függetlenség és egyenjogúság alapján az ENSZ alapokmánya szellemének megfelelően igaz barátságban kíván élni szomszédaival, a Szovjetunióval és a világ valamennyi népével. Nemzeti forradalma vívmányainak megszilárdítását és továbbfejlesztését óhajtja anélkül, hogy bármelyik hatalmi csoportosuláshoz csatlakoznék.

A magyar nép évszázados álma valósul meg ezzel. A forradalmi harc, melyet a magyar múlt és a jelen hősei vívtak, végre győzelemre vitte a szabadság, a függetlenség ügyét! Ez a hősi küzdelem tette lehetővé, hogy népünk államközi kapcsolataiban érvényesítse alapvető nemzeti érdekét, a semlegességet. [...]

(Nagy Imre rádióbeszéde; 1956. november 1.)

- Hogyan próbálta Nagy Imre kivédeni a szovjet támadást?
- Melyik ország példáját akarta követni ezzel a lépéssel?
- Miben bízhatott a kormányfő, és miért nem volt ennek realitása?

Harcok Budapesten 1956 novemberében

Miben tért el a november 4-i szovjet támadás az előzőtől?

Halottak száma	2502 fő
Sebesültek száma	19 226 fő

Az 1956-os „események” magyar áldozatainak száma a Központi Statisztikai Hivatal korabeli adatai alapján

A hadműveletekben részt vett	58 821 fő
A harcokban meghalt	669 fő
Megsebesült	1540 fő
Eltűnt	51 fő

A szovjet honvédelmi minisztérium veszteséglistája

- Miért nem volt esély szervezett katonai ellenállásra?
- Mely fővárosi helyszíneken alakultak ki nagyobb harcok?
- Azonosítsuk a budapesti hadmozdulatok főbb irányait a tankönyvi térkép felhasználásával!
- Melyek voltak a szovjet támadás hadicéljai? Miért volt fontos Nagy Imre kormányának felkutatása?

A szovjet katonai intervenció

Miben reménykedtek a túlerővel szembeszálló felkelők?

1956. november 4-én a meginduló **szovjet támadással** egy időben, a szolnoki rádióból elhangzott a **Kádár János vezette kormány** felhívása. Az előző napokban a Moszkvában felállított bábkormány **legitimálni próbálta** nyilatkozatával **a szovjet csapatok katonai fellépését**. A szovjet támadás hírére Nagy Imre miniszterelnök munkatársaival együtt a jugoszláv nagykövetségre menekült, míg például Mindszenty József esztergomi érsek az amerikai követség épületében keresett menedéket.

A támadó szovjet erők **néhány nap alatt leverték a szabadságharcot**. A magyar hadsereget – kevés kivételtől eltekintve – a legtöbb helyen gyorsan lefegyverezték. A **nemzetőrség** és a különböző **fegyveres felkelő csoportok** viszont több helyen **megkísérelték az ellenállást**. Abban bíztak, hogy ha elegendő ideig kitartanak, akkor az elhúzódó harcok és a nemzetközi felháborodás miatt a Szovjetunió majd újra a tárgyalóasztalhoz ül. A Münchenből sugárzó Szabad Európa Rádió adásai közül néhány azt a **hamis vélekedést** is táplálta, hogy a magyar szabadságharcosok **fegyveres nyugati segítségre is számíthatnak**.

Budapesten a legsúlyosabb harcok a **Corvin köz környékén**, valamint **Budán, a Széna térnél** bontakoztak ki. A legtovább Újpest és Csepel állt ellen. Csepelen a helyi honvédelmi alakulat is a felkelőkkel harcolt, és a szovjetek az ellenállást komoly erők bevetésével csak november 9-ére számolták fel. **Vidéken** is számos helyen **elhúzódtak a harcok**.

Sztálinvárost, ahol a felkelőket a hozzájuk állt katonatisztek vezették, november 7-én tudták a szovjet csapatok elfoglalni a nehéztüzérség és légierő bevetésével. **Súlyos harcok voltak Veszprémben és Pécsen** is, utóbbiból a Mecsekbe kivonuló, főleg diákokból és bányászokból álló felkelőcsapat november 19-éig folytatta az ellenállást. A nemzetőregységek és felkelőcsoportok más városokból is kihúzódtak a környező erdőkbe (például Tatabánya, Miskolc, Sátoraljaújhely, Szekszárd).

Jelentés a magyarországi helyzetről az 1956. november 4. 12.00 órai állapot szerint:

Az előzetes terveknek megfelelően csapataink elfoglalták a reakció olyan fő vidéki támpontjait, mint Győr, Miskolc, Gyöngyös, Debrecen, valamint Magyarország más megyei központjait. [...] A Budapesten tevékenykedő szovjet csapatok, megtörve a felkelők ellenállását, elfoglalták a Parlamentet, [...] a Duna folyó három hidját, mely a város keleti és nyugati részét köti össze [...]. Nagy Imre ellenforradalmi kormánya teljes létszámban eltűnt. Felkutatásuk folyamatban van. [...]. Körülzártuk a magyar csapatok fontosabb helyőrségeit. Közülük sokan komolyabb ellenállás nélkül megadták magukat.

Jelentés a magyarországi helyzetről az 1956. november 4. 21.00 órai állapot szerint:

Budapesten csapataink teljes egészében elfoglalták a főbb kormányzati épületeket, és a felkelők ellenállását alapvetően sikerült megtörni. A városban két ellenállási góc maradt: a Corvin filmszínház és a Moszkva tér, Buda nyugati részében. A filmszínházban, mely a hozzá tartozó épületekkel egy egész háztömböt foglal el, jelentős mennyiségű felkelő összpontosul, harckocsikkal és tüzérséggel. Csapataink azt a feladatot kapták, hogy hajtsák végre a szükséges erőátcsoportosítást, és teljes mértékben számolják fel a fennmaradt ellenállási gócot Budapesten. A csapataink által elfoglalt valamennyi településen kijárási tilalom lépett életbe.

(Georgij Zsukov marsall, a Szovjetunió honvédelmi minisztere)

Nem tartozom azok közé, akik azt kívánják, hogy a magyar nép újra fegyvert fogjon, bevesse magát egy eltírásra ítélt felkelésre, a nyugati világ szeme láttára, amely nem takarékoskodnék sem tapssal, sem keresztényi könnyel, hanem hazamenne, felvenné házi papucsát, mint a futballszurkolók vasárnapi kupamérkőzés után.

Túl sok a halott már a stadionban, és az ember csak saját vérével gavalléroskodhat. A magyar vér oly nagy értéke Európának és a szabadságnak, hogy óvnunk kell minden cseppjét.

Azok közé sem tartozom, akik úgy hiszik, alkalmazkodni kell, ha átmenetileg is, bele kell törődni a rémuralomba. Ez a rémuralom szocialistának nevezi magát, nem több jogon, mint ahogy az inkvizíció hóhérai keresztényeknek mondták maguknak.

A szabadság mai évfordulóján szívemből kívánom, hogy a magyar nép néma ellenállása megmaradjon, erősödjön és a mindenünnen támadó kiáltásaink visszhangjával elérje a nemzetközi közvélemény egyhangú bojkottját az elnyomókkal szemben.

[...] A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben. Ahhoz, hogy ezt a történelmi leckét megértse a fülét betömő, szemét eltakaró nyugati társadalom, sok magyar vérnek kellett elhullnia – s ez a vérfolyam most már alvad az emlékezetben.

(Albert Camus: *A magyarok vére*; 1957. október)

- Mit tanultunk irodalomórán Albert Camus-ról?
- Mire hívta fel az európai közvélemény figyelmét a forradalom és szabadságharc első évfordulóján?
- Nézzünk utána az interneten, milyen politikai elkötelezettsége volt a francia íróknak!

Az amerikai Time magazin címlapja 1957 januárjából. A folyóirat 1927 óta megválasztja az év emberét; 1956-ban a magyar szabadságharcost, a pesti srácot tekintették méltónak erre a címre

Nézzünk utána az interneten, sikerült-e azóta kideríteni, hogy kiről ábrázolta a folyóirat grafikusa a képen látható személyt!

Az Országgyűlés épületében egyedül alulírott Bibó István államminiszter maradtam, mint az egyedül törvényes magyar kormány egyetlen képviselője. Ebben a helyzetben a következőket nyilatkozom: Magyarországnak nincs szándékában szovjetellenes politikát folytatni, sőt teljes mértékben benne akar élni a kelet-európai népek ama közösségében, kik életüket a szabadság, igazságosság és kizsákmányolásmentes társadalom jegyében akarják berendezni. A világ színe előtt visszautasítom azt a rágalmat is, mintha a dicsőséges magyar forradalmat a fasiszta vagy antiszemita kilengések szennyezték volna be. A harcban osztály- és felekezeti különbség nélkül részt vett az egész magyar nép, s megrendítő és csodálatos volt a felkelt nép emberséges, bölcs és különböztetni kész magatartása, mellyel csupán a leigázó idegen hatalom és a honi hóhérszereplők ellen fordult. [...] A magyar népet felszólítom, hogy a megszálló hadsereget vagy az általa esetleg felállított bábkormányt törvényes felsőségeknek ne tekintse, s vele szemben a passzív ellenállás összes fegyverével éljen. [...] Magyarország népe elég vérel adózott, hogy megmutassa a világnak a szabadsághoz és igazsághoz való ragaszkodását. Most a világ hatalmain a sor, hogy megmutassák az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt elvek erejét és a világ szabadságszerető népeinek erejét. Kérem a nagyhatalmak és az ENSZ közös és bátor döntését leigázott nemzetem szabadsága érdekében. [...] Isten óvja Magyarországot!

(Bibó István: *Nyilatkozat*; 1956. november 4. Bibó 1956. november 3-ától a Petőfi Párt képviselőjében a Nagy Imre-kormány államminisztere. 1957-ben letartóztatták; 1958-ban életfogytiglani börtönrre ítélték. Fogságából 1963-ban amnesztívál szabadult.)

- Mi lehetett a nyilatkozat célja? Kiknek szóltak az üzenetei?
- Milyen vádak ellen tiltakozott?
- Milyen politikai magatartást javasolt Bibó?
- Mikor volt hasonló magatartásra példa a magyar történelemben?
- Hogyan próbálta Bibó felrázni a nemzetközi közvéleményt?

Összegzés

Történelmi változások

- Mit tett Nagy Imre annak érdekében, hogy békét és politikai nyugalmat teremtsen?
- Vitassuk meg, miért gondolhatták az emberek november első napjaiban, hogy győzött a forradalom!
- Milyen válsággóc alakult ki a világban a magyar forradalom és szabadságharc időszakában?

Okok és következmények

- Miért és hogyan készítette elő a szovjet vezetés a november 4-i támadást?
- Vitassuk meg, mennyire volt realitása annak, hogy az Amerikai Egyesült Államok katonai segítséget nyújtson Magyarországnak!

Történelmi jelentőség

- Gyűjtsük össze, majd értelmezzük a magyar forradalom és szabadságharc idején megjelenő eszméket, törekvéseket és célokat!

Összefoglalás

- Gondoljuk végig az eseményeket az alábbi vázlatpontok segítségével!
- Készítsünk folyamatábrát néhány témához!
- Gyűjtsük össze a legfontosabb forrásokat az egyes anyagrészekhez!
- Emeljük ki a nevezetes eseményeket, személyeket és a hozzájuk tartozó dátumokat!

Témák

1. Magyarország szovjetizálása
 - A szovjet megszállás következményei
 - A belpolitikai élet 1945 és 1947 között
 - A Magyar Kommunista Párt diktatórikus törekvései
 - A kommunista diktatúra kiépítése
2. A határon túli magyarok helyzete
 - A magyarokkal szembeni fellépések
 - A párizsi békeszerződés
3. Az egypárti diktatúra működése
 - A politikai rendszer fő vonásai
 - A társadalom elnyomása, a diktatúra eszközei
 - A gazdasági élet jellegzetességei
 - Nagy Imre első miniszterelnöksége
 - Életmód és életviszonyok, kultúra az ötvenes években
4. Az 1956-os forradalom és szabadságharc
 - A forradalom okai, háttere
 - A forradalom főbb törekvései és eseményei, a szabadságharc jellemzői
 - Nagy Imre tevékenységének értékelése

Kerettantervi fogalmak, adatok

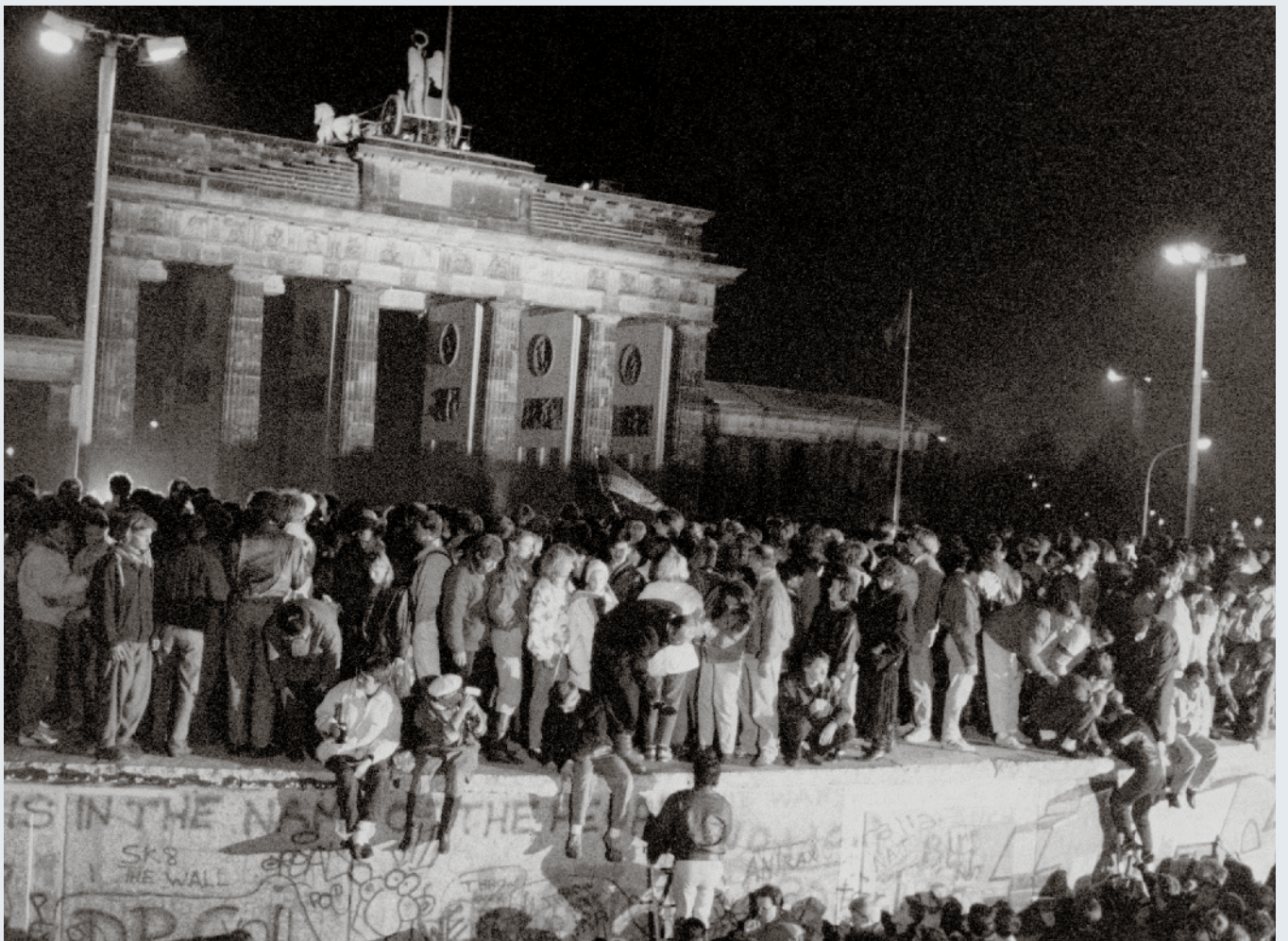
Fogalmak: Szövetséges Ellenőrző Bizottság, földosztás, Független Kisgazdapárt, Nemzeti Parasztpárt, Magyar Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, háborús bűnös, népbíró-ság, kitelepítés, lakosságcsere, Magyar Dolgozók Pártja (MDP), államosítás, népköztársaság, internálás, osztályharc, ÁVH, besúgóhálózat, ügynök, egypártrendszer, pártállam, reakciós, koncepciós perek, kulák, szövetkezet, beszolgáltatás, iparosítás, kétkeresős családmodell, aranycsapat, Petőfi Kör, MEFESZ, intervenció.

Személyek: Mindszenty József, Tildy Zoltán, Nagy Ferenc, Kovács Béla, Kéthly Anna, Esterházy János, Márton Áron, Rákosi Mátyás, Rajk László, Kádár János, Nagy Imre, Maléter Pál, Bibó István.

Topográfia: Recsk, Hortobágy, Sztálinváros (Dunaújváros), az 1956-os forradalom főbb fővárosi helyszínei, Mosonmagyaróvár.

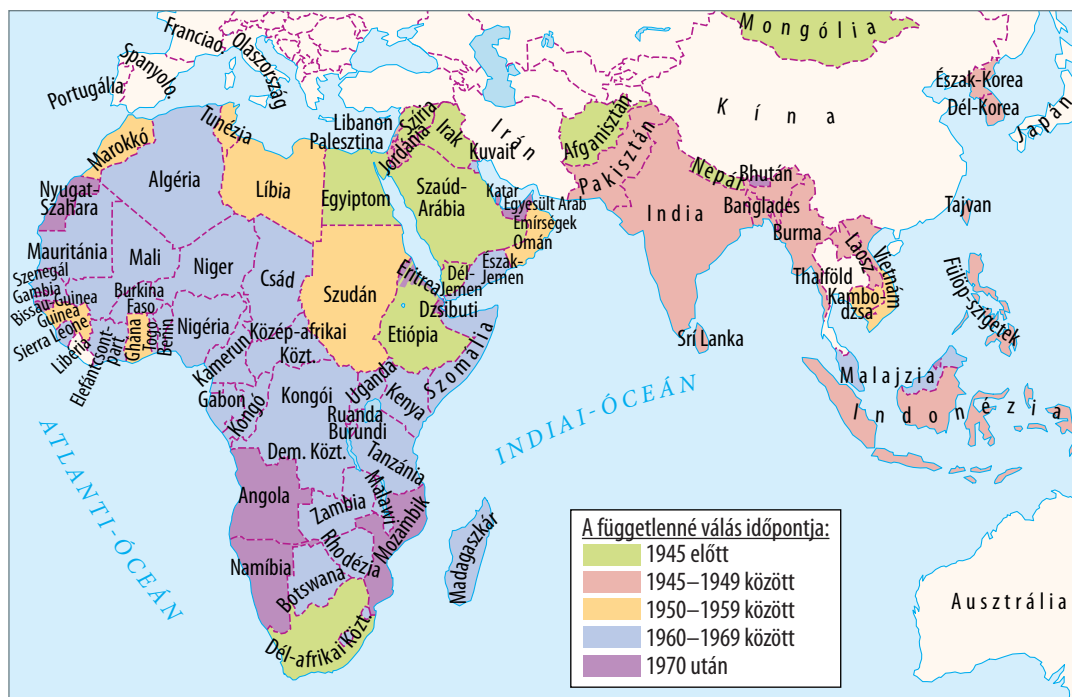
Kronológia: 1945. március (földosztás), 1946 (a forint bevezetése), 1947. február 10. (a párizsi béke), 1947 (kékcédulás választások), 1948 (a Magyar Dolgozók Pártjának kialakulása, a nyílt kommunista diktatúra kezdete, az iskolák államosítása), 1949 (a kommunista alkotmány, a Mindszenty- és a Rajk-per), 1950 (a szerzetesrendek feloszlata, a tanácsrendszer létrejötte), 1953–55 (Nagy Imre első miniszterelnöksége), 1956. október 23. (a forradalom kirobbanása), 1956. október 28. (a forradalom győzelme), 1956. november 4. (szovjet támadás indul Magyarországra ellen).

III. A két világrendszer versengése és a szovjet tömb felbomlása

17. A harmadik világ és a helyi háborúk az 1960–70-es években

Miért nem tudták a főbb gyarmattartók visszaállítani pozíciójukat a második világháború után? • Hogyan kezdődött meg a gyarmatbirodalmak felbomlása Ázsiában? • Miként érvényesült a hidegháborús szembenállás a helyi konfliktusokban? • Milyen ellentétek keletkeztek a Közel-Keleten?

A gyarmatok függetlenedése

Állapítsuk meg, mely szakaszokban valósult meg az egyes térségek függetlenedése! • Mikor szabadult fel a legtöbb ország Afrikában? • Mely európai országok rendelkeztek gyarmatokkal a kontinensen?

A világot, amelyben élünk, különböző társadalmi rendszerek fennállása jellemzi. A résztvevő országok nem tekintik ezeket a különbségeket áthidalhatatlan akadálnak a béke megszilárdítása szempontjából, ha kiküszöböljük a dominanciára és más népek és országok belső fejlődésébe való beavatkozásra irányuló törekvéseket. Minden népnek önállóan kell megoldania politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális rendszerének problémáit, saját adottságaihoz, szükségleteihez és lehetőségeihez képest. Ezenkívül, minden kísérlet, hogy a népekre erőszakkal és kívülről kényszerítsenek rá valamilyen társadalmi vagy politikai rendszert, közvetlen veszélyezteti a világékét.

(Az el nem kötelezett országok belgrádi értekezletének nyilatkozata; 1961)

- Milyen politikát ítélték el a résztvevő országok?
- Hogyan képzeltek el a jövőjüket?
- Vitassuk meg, mennyire lehetett ezt megvalósítani!

A szabadabbá váló gyarmatok és nehézségeik

Hogyan próbálták a felszabaduló gyarmatok megerősíteni a nemzetközi pozíciójukat?

Az 1960-as évek elejére teljesen **felbomlott Nagy-Britannia és Franciaország gyarmatbirodalma**. A szuezi válság számukra jelentős presztízavesztéssel járt, és a két ország háttérbe szorult a szuperhatalmak mögött. A **fekete-afrikai gyarmatok** függetlenedési törekvéseivel szemben sem London, sem Párizs nem kívánt katonai erőt alkalmazni. Franciaország egyedül Algériában folytatótt egy elhúzódó, véres háborút, amelynek végén, 1962-ben kivonult az országból. A gyarmatok megtartását elsősorban gazdasági befektetésekkel és a politikai jogok bővítésével kívánták elérni, de a világpolitikai események nem kedveztek a kezdeményezéseknek.

Az 1955-ben megrendezett **bandungi konferencia** zárónyilatkozata elítélte a gyarmatosítás és a faji diszkrimináció minden formáját, és **bátorítást adott** a további **függetlenedési törekvéseknek**. A bandungi elvek (békés egymás mellett élés) alapján szerveződő „el nem kötelezett országok” mozgalma támogatta **Fekete-Afrika önrendelkezését**, az ENSZ közgyűlése 1960-ban nyilatkozatban ítélt el a gyarmatosítás minden formáját.

Szegénység és elmaradottság okai

- Csekély 1 főre jutó jövedelem
- Alultápláltság
- Gyakori betegségek
- Elmaradott oktatási rendszer
- Gyors népességnövekedés
- Gyenge belső piac
- Alacsony megtakarítások
- Alacsony termelékenység az iparban és a mezőgazdaságban
- Csekély beruházások
- Tőkehiány
- Nyersanyagkivitel
- Kevés és egyoldalú külföldi tőkeberuházások
- Kereskedelmi függőség
- Nyereség a hitelezőknek
- Növekvő külföldi függőség
- Alacsony fejlettségi szint (gyarmatok)

- Milyen nehézségekkel küszködtek az újonnan felszabadult országok?
- Miből eredtek a problémák?
- Miért vált sokszor kezelhetatlenné a gazdasági válság?

A fejlődő országok problémái

Ugyanebben az évben számos, főleg francia gyarmat szabadult fel, de a következő években függetlenné váltak a brit gyarmatok is. Belgium is elismerte gyarmata (Kongó) függetlenségét, egyedül Portugália őrizte meg fegyveres erővel pozícióját a gyarmatain (Angola, Mozambik) az 1970-es évek közepéig.

A gyarmati vagy félgyarmati sorból felszabadult országok többsége megpróbált egységesen fellépni a világpolitikában. Az úgynevezett **el nem kötelezett országok** csoportja **látszólag távolságot akart tartani a két világrendtől**, amit jelzett a rájuk vonatkoztatott **harmadik világ** (azaz se nem kapitalista, se nem szocialista) kifejezés is. A szerveződés hatékonyságát nagyban csökkentették a tagállamok **egymás közötti ellentétei**, illetve egyes országok szovjetbarát külpolitikája. Az egykori gyarmati országok legnagyobb problémája ugyanakkor a **gazdasági elmaradottságukból** eredt.

A **legtöbb ország** Fekete-Afrikában először **hiteleket vett fel**, de abból sem tudták gazdasági nehézségeiket megoldani, sőt néhány év alatt **teljesen eladósodtak**. A nehézségeket a **demográfiai robbanás** tovább fokozta, hiszen a megnövekedett számú népesség nem jutott elegendő élelmiszerhez, és a kialakuló **élelmiszerválság** egyes régiókban **pusztító éhínséget** idézett elő.

A gazdasági-pénzügyi válság mindig együtt járt a **politikai válsággal** is, sok helyen gyakran polgárháború tombolt. Természetesen **jelentős különbségek** is voltak egyes országok lehetőségei között, hiszen ahol rendelkezésre álltak **természeti erőforrások**, ott látványosan beindulhatott a gazdasági növekedés. Az arab világban például a kőolaj-exportáló országok gazdagodása éles kontrasztban áll a kőolajjal nem rendelkező arab országok (például Jemen, Szudán) elszegényedésével.

Háborúk a Közel-Keleten

Miért vált nemzetközi jelentőségűvé Izrael és az arab országok konfliktusa?

A szuezi válságot követően a **Közel-Keleten** is „leképeződött” a hidegháborús szembenállás, az **arab országokat a Szovjetunió, míg Izraelt az Amerikai Egyesült Államok támogatta**. A térségben állandósult a feszültség (például összecsapások az izraeli-szír határon, illetve a palesztin gerillamozgalmak fegyveres akciói). A konfliktus fő forrása az volt, hogy az arab országok **nem ismerték el Izrael létét**, és egységes katonai fellépésre készültek.

Izrael területgyarapodása 1967-ben

Hasonlítsuk össze a térképet a 28. oldalon találhatóval! • Milyen eltérések figyelhetők meg az az 1947-es ENSZ-rendelkezéshez képest? • Mely országoktól szerzett újabb területeket Izrael? Hogyan értékelhetők e változások a külső támadások elleni védelem szempontjából?

Az izraeli hadsereg bevonulása a Gázai övezetbe

Keressünk rá az interneten a Gázai övezet kifejezésre! • Meddig volt izraeli megszállás alatt, és mikor vonták ki onnan a csapatokat? • Milyen státusza van jelenleg a térségnek?

Az egyiptomi–izraeli béke megkötése (1979)

1967-ben, amikor a Nasszer vezette Egyiptom fenyegető katonai lépéseket tett (csapatok bevonultatása az ENSZ-erők által kiürített Sínai-félszigetre), **Izrael megelőző (preventív) háborút indított**. Az úgynevezett „hatnapos háborúban” az izraeli hadsereg látványos sikereket ért; légiereje néhány óra alatt kivívta a légi fölényt, és villámháborús stratégiával **legyőzte a szomszédos országokat** (Egyiptom, Szíria, Jordánia). A katonai győzelemmel Izrael területe három és félszeresére nőtt (például Kelet-Jeruzsálem, Ciszjordánia, Sínai-félsziget elfoglalása), ugyanakkor a területszerzéssel jelentős arab népesség (mintegy egymillió fő) is a fennhatósága alá került.

A diplomáciai viszonyok a „hatnapos háború” után sem rendeződtek a térségben. Bár Izrael hajlandónak mutatkozott volna egyes területek kiürítésére az államiságának elismeréséért cserébe, **az arab országok elutasították a „területet békéért” elvet**. A Szovjetunió fegyverekkel látta el Egyiptomot és Szíriát, míg Izraelnek Washington nyújtott pénzügyi-haditechnikai segítséget.

A **katonai visszavágás 1973 októberében** következett be. Ekkor összehangolt **arab támadás indult Izrael ellen**, amelynek csapatai az első napokban mindenhol meghátrálásra kényszerültek. Az **izraeli hadsereg** azonban kihasználta az erők gyors átcsoportosításának a lehetőségét, és **megfordította a háború menetét**. Az 1973. évi arab–izraeli háború is a zsidó állam győzelmével végződött.

Az eseményeknek azonban komoly **gazdasági következményei** lettek: a **kőolaj-kitermelő országok** rövidesen bevetették az „olajfegyvert”. Az OPEC államai **csökkentették a termelést**, és négyszeresére **növelték a kőolaj árát**. A kibontakozó **olajválság** következménye a nyugati országokban gazdasági visszaesés volt. (Erről a következő leckében lesz szó.) **Egyiptomban** az újabb vereség **külpolitikai irányváltáshoz** vezetett. Az ország eltávolodott Moszkvától, majd hosszas tárgyalás után Washingtonban **békeszerződést írtak alá Izraellel** (1979). Egyiptom hivatalosan elismerte Izraelt, cserébe a zsidó állam kivonta csapatait a Sínai-félszigetről. A békeszerződés azonban csak részben oldotta meg a térség sorsát, a többi arab ország elítélte Egyiptom egyoldalú lépését, és a **palesztin kérdés sem rendeződött**.

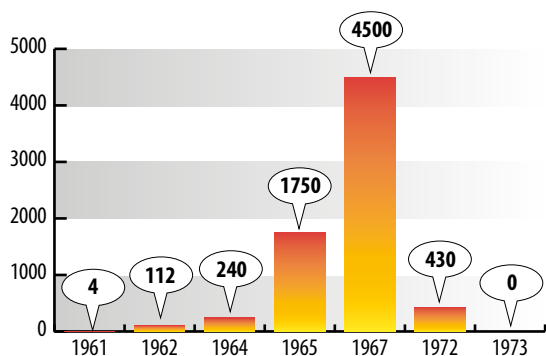
A vietnami háború

Miért kényszerült kivonulni az Amerikai Egyesült Államok Vietnamból?

A hidegháború idején a két szuperhatalom egymás befolyásának visszaszorítása érdekében számos **helyi konfliktusban** vett részt. Moszkva a **gyarmattartó hatalmak elleni mozgalmak** támogatása révén igyekezett pozíciókat szerezni. A legnagyobb és legvéresebb konfliktus a **vietnami háború** volt, amelyben a nagyhatalmi politika és a helyi ellentétek sajátos módon fonódtak össze. Vietnam a francia gyarmati hadsereg 1954-es legyőzése után két részre szakadt. A **kommunista Észak-Vietnam** és **Dél-Vietnam** szembefordult egymással, előbbi a Szovjetunió, utóbbit az Amerikai Egyesült Államok támogatta. A kommunista északi ország fegyveres és katonai segítséget nyújtott a déli kormány ellen harcoló felkelőknek. Eközben a **déli rendszernek** Washington mind kiterjedtebb támogatást nyújtott, mert meg akarták akadályozni a kommunizmus térnyerését.

Dél-Vietnam stabilizálását nehezítette, hogy a franciás kultúrájú, gyakran hosszabb ideje katolikus vallású családokból álló helyi elit nem tudta a többségében buddhista társadalmi rétegek bizalmát

„Tanácsadók”/Katonák/100 fő

A Vietnamban harcoló amerikai „tanácsadók” és katonák számának változása

Melyik évben volt a legnagyobb arányú a növekedés? • Mikor és miért csökkent jelentősen az amerikai erők létszáma?

A háború borzalmai – az amerikai légierő bombázásai gyakran polgári áldozatokkal is jártak. A felvételen egy napalm bomba bevetése utáni percek láthatók

elnyerni. Ezért a **déli politikai rendszer is önkényuralmi jellegű** volt, katonai puccsok követték egymást. Az Amerikai Egyesült Államok igyekezett olyan programokat működtetni, amelyek a dél-vietnami lakosság megnyerését szolgálták. A társadalom békéjét, gazdasági fejlődését kitűző politika azonban ütközött a **gerilla hadviselést folytató felkelőkkel** szemben alkalmazott, sokszor kegyetlen módszerekkel.

1964-től az amerikai csapatok már közvetlenül is **bekapcsolódtak a harcokba**. Az itt harcoló amerikaiak létszáma folyamatosan nőtt (1969-re 25 ezerről 543 ezerre). A háború nagyrészt Dél-Vietnam területén folyt, de az **Amerikai Egyesült Államok légierője bombázta** a gerillák laoszi támaszpontjait és a hátszágukat jelentő **Észak-Vietnamot** is. A felkelők és az őket támogató Észak-Vietnam mögött a Szovjetunió állt, amely nem is csak az Amerikai Egyesült Államokkal szemben igyekezett pozíciókat szerezni a térségben, hanem a riválisává vált Kína ellenében is.

Az Amerikai Egyesült Államok katonai értelemben nem szenvedett vereséget, nagyobb erők összeütközése esetén az északiak sohasem tudtak győzelmet aratni. Ám a **gerillataktikával** folyamatosan fenyegették a déli és az amerikai erőket, és veszteségeket okoztak nekik. A Vietnamból érkező rettenetes hírek, képek hatására a hazai és nemzetközi közvélemény is e kegyetlen és **megnyerhetetlennek látszó háború** befejezését követelte Lyndon B. Johnson (1963–1969) amerikai elnöktől.

Az 1970-es évek elejére az Egyesült Államok vezetői belátták, hogy **a háborút be kell fejezniük**. A titkos tárgyalásokat követően **1973-ban** megszületett **békemegállapodás** azonnali fegyverszünetet írt elő. Az aláírást követően az összes amerikai katonának el kellett hagynia az országot. A békeszerződés garantálta Dél-Vietnam önrendelkezését. A rendelkezések betartását ellenőrző bizottságban két NATO tagállam, két Varsói Szerződés tagállam és egy semleges állam vett részt. Az egyik résztvevő ország Magyarország volt. Észak-Vietnam azonban nem tartotta be a békeszerződést és az amerikai támogatást elvesztő **Dél-Vietnamot 1975-ben elfoglalta és magába olvasztotta**.

Az USA saigoni nagykövetségének tetejéről dél-vietnami civileket ment az amerikai légierő 1975. április 29-én

A vietnami gerillák elleni hadviselés – helikopterek által szállított amerikai egységek a földet érésük után

Csak két évszak volt, esős és száraz. Az esős évszakokban állandóan vizesek voltunk, a szárazban pedig folyton szomjasak. Hihetetlen rovarokkal találkoztunk. Bombázó legyekkel, gyilkos moszkítókkal, tetvekkel mindenütt, és két láb hosszú szárlábúakkal. A dzsungel gyönyörű volt, de időnként örültünk, ha 10 láb messzire elláttunk. [...] Megdöbbentünk azon, hogy milyen bátrak vagyunk, és legalább ennyire azon, hogy mennyire félünk. Mélységesen megváltoztunk. Társaink közül sokakból összetört testek, megrongált lelkek és összetört szellemek lettek. (Egy vietnami veterán visszaemlékezéséből)

Az alatt az öt hónap alatt, amit az 52. gyalogezred 1. zászlóalja Vietnamban töltött, a Vietkong (dél-vietnami kommunisták fegyveres gerillaszervezete) aknáit és álcázott csapdáit okozták a legnagyobb veszteségeket. Az ellenséges akció következtében megsebesült katonák közül 71-et a Vietkong mesterei elhelyezett csapdái sebesítettek meg [...] az ellenséges cselekmény következtében elesett 23 katonánk közül 16-ot az aknákat és álcázott csapdákat öltek meg. Százalékra átszámítva ez a sebesültek 92%-át és az elesettek 70%-át jelenti.

(Részlet egy amerikai szakaszzparancsnok jelentéséből; 1967–68)

- Milyen stratégiát alkalmazott a vietnami haderő a védekezésben?
- Miért nem tudta kihasználni az Amerikai Egyesült Államok hadserege az anyagi és technikai fölényét?

Milyen szerepe volt a televíziózásnak a vietnami háború befejezésében?

Lebombázott vietnami falu

A vietnami háború volt az első és utolsó olyan amerikai háború, ahonnan az amerikai televíziók cenzúra nélkül tudósíthattak. A televízió az 1960-as években vált a legfőbb szórakoztatási és tájékoztatósi eszközzé, és szinte minden amerikai háztartás rendelkezett vele. Kezdetben a hadvezetőség szívesen látta a tévétársaságok tudósítóit a vietnami harctereken. Úgy gondolták, hogy ez is javíthatja a harci morált és a háború otthoni támogatottságát. A harcok során a kézikamerákkal felvett riportok a katonák megpróbáltatásairól és áldozatairól azonban ezzel ellentétes hatást keltettek. A háborúellenes hangulatot erősítették azok a felvételek is, amelyek vietnami falvak felgyújtását és lebombázását mutatták. Gyakran az amerikai riporterek kommentárjai is kritikával illették a háborús politikát.

1965-ben a CBS híradójában a következő mondatok hangzottak el: „Nem kétséges, hogy az amerikai tüzérő katonai győzelmet hozhat. De egy vietnami földművesnek – akinek az otthon egy életen át tartó kimerítő munkát jelent – sokkal több kell elnöki ígéreteknél ahhoz, hogy meggyőzzük arról, hogy mi az ő oldalán állunk.”

A gerillaháború kegyetlenségéről, a háború gyermekáldozatainak látványáról a televízióban közvetített képsorok a békemozgalmak megerősödéséhez vezettek. A hazai közvélemény támogatásának elvesztése jelentős szerepet játszott abban, hogy Johnson elnök utóda, Nixon (1969–1974) a fegyverszünet megkötésére és az amerikai katonák teljes kivonására kényszerült.

A háborúban az Amerikai Egyesült Államok 58 ezer katonát veszített, költségei 135 milliárd dollárra rúgtak. A vietnami katonai és polgári áldozatok számát több millióra teszik, az anyagi kár felbecsülhetetlen.

A vietnami háború volt az Amerikai Egyesült Államok történelmének első veresége, amelynek traumáját az amerikaiak a mai napig sem tudták igazán feldolgozni.

Miért lehet fontos az események rekonstruálása szempontjából a vietnami háborúról szóló tévétudósítások megismerése? • Milyen új lehetőségeket és kihívásokat jelentenek a történészek számára ezek a források? • Mennyire tekinthetők hiteles történelmi forrásoknak a helyszínen készült filmfelvételek? • Hogyan manipulálhatók az eseményekről készült tudósítások? • Miért lehet hasznos a történészek számára egy nyilvánvalóan propagandacélokat szolgáló tudósítás is?

Összegzés

Okok és következmények

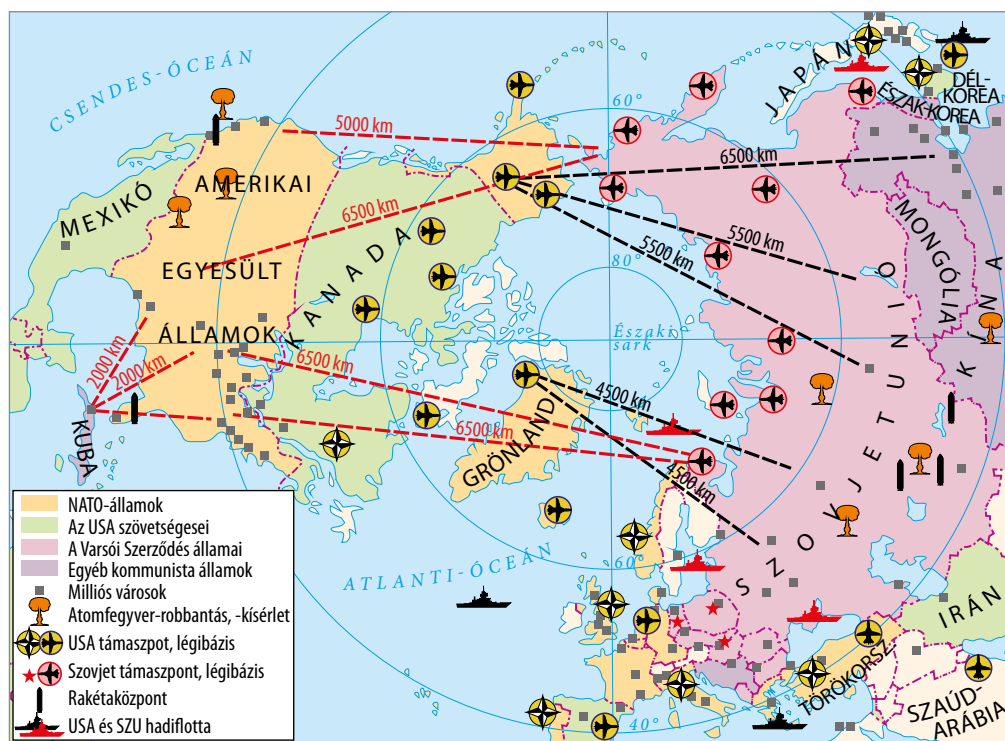
- Hogyan függtek össze egymással a volt gyarmatok gazdasági és politikai problémái?
- Milyen okok miatt vallott kudarcot a feltartóztatás politikája Vietnamban?

Történelmi jelentőség

- Milyen értelemben volt fordulópontra az Amerikai Egyesült Államok történelmében a vietnami háború?
- Melyek voltak a gyarmatbirodalmak felbomlásának hosszú távú következményei?

18. A szuperhatalmak versengése és együttműködése

Idézzük fel korábbi ismereteinket a két szuperhatalom viszonyáról a második világháború végétől az 1950-es évek végéig! • Melyek voltak a hidegháború első válságoccai? • Mi volt az az úgynevezett „dominóhatás”, amelyről az Amerikai Egyesült Államok és a NATO-tagállamok tartottak? • Milyen megszállási rendszer működött Németországban 1945 után, és hogyan alakult Berlin státusza?

Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió katonai szembenállása

Miért szokatlan számunkra ez a fajta térképábrázolás? • Mit lehet ezzel az ábrázolási módszerrel jól bemutatni?

A fegyverkezési verseny felgyorsulása

Mit jelentett a kölcsönös elrettentés doktrínája?

A **fegyverkezési versenyben** a két szuperhatalom már olyan fegyverrendszerekkel rendelkezett, amelyekkel a **másik fél teljes pusztulását** idézhette volna elő. A levegőben folyamatosan atombombákkal felszerelt hadászati bombázók járőröztek, mindkét országban több száz interkontinentális rakétát rejtő silókat építettek, míg a szolgálatba állított atom-tengeralattjárók akár a vízfelszín alól is indíthatták rakétaikat. Mind Washington, mind Moszkva tisztában volt azzal, hogy **egy atomháború esetén** bárki mérí az első csapást, a másiknak még lesz annyi ereje, hogy ellencsapással válaszoljon. A „**kölcsönös megsemmisítés lehetősége**” egyrészt az erőviszonyok kiegyenlítődéését eredményezte, másrészt fenntartotta a folyamatos fegyverkezést.

A berlini és a kubai válság rávilágított arra, mennyire közel állt a két szuperhatalom ahhoz, hogy kölcsönösen megsemmisítsék egymást és a világot. A félreértésen alapuló megelőző atomcsapások elkerülése érdekében 1963-ban **közvetlen telefonkapcsolatot** (forró drót) teremtettek **Washington és Moszkva között**. A nukleáris háború következményeitől való félelem mind a két felet a **feszült viszony enyhítésére** sarkallta. E folyamatot egyéb nemzetközi változások is segítették.

Az **1960-as évektől** a szuperhatalmak vetélkedésének egy **új színtere a világűr** lett. A szovjet szputnyik fellövését követő évben az amerikaiak megalapították a NASA-t (Nemzeti Repülési és

A PCU Virginia amerikai atom-tengeralattjáró. Az atom-tengeralattjáró meghajtásáról egy kisebb atomreaktor gondoskodik, a hajótestben tizenhat-huszonnégy atomtöltetű rakétát helyeznek el. A hidegháború idején egy-egy atom-tengeralattjáró nukleáris tölteteinek ereje több mint ezerszerese volt a Hirosimára ledobott atombombához képest. Az atom-tengeralattjáró a legütőképesebb stratégiai fegyver napjainkban is, mert a világ bármely pontjáról képes a hat-tízezer kilométeres hatótávolságú ballisztikus rakéták megindítására, miközben nehezen lehet felderíteni

Miért egyenlítődték ki globálisan az erőviszonyok a hatvanas-hetvenes években? • Milyen fejlesztésekkel igyekeztek fenntartani az egyensúlyt?

A Holdra szállás

Űrhajózási Hivatal). Mindkét ország előbb állatokkal kísérletezett, majd **1961 áprilisában** egy szovjet űrhajós, **Jurij Gagarin elsőként került meg a Földet a világűrben**, és épségben visszatért. Gagarin űrrepülése után Kennedy elnök bejelentette, hogy az évtized vége (és az ellenfél) előtt embert fognak juttatni a Holdra. Az amerikaiak egyre több forrást fektettek az űrprogramjukba, az **Apollo-11 űrhajó holdkompja 1969 júliusában leszállt a Holdra**, és az űrhajósok (Armstrong és Aldrin) az égitestre léptek.

Tudósítás Gagarin útjáról a Daily Mirror napilapban

Rá@dás

Az űrverseny a hidegháború korában

Brezsnyev, az SZKP főtitkára hivatja az űrhajósokat:

- Űrhajós elvtársak, mint tudják, az amerikaiak a Holdra szálltak. Nem hagyhatjuk, hogy az imperialisták lekörözzenek bennünket. Méltó választ kell adnunk, amely bizonyítja, hogy a szocializmusban gyorsabb a tudományos-műszaki fejlődés, mint a hanyatló kapitalizmusban. Ezért a Központi Bizottságban elhatároztuk, önök a Napra fognak leszállni.
- De Brezsnyev elvtárs, a Nap több ezer fokos, ott azonnal elégnénk!
- Elvtársak, csak nem gondolják, hogy a Központi Bizottságban csupa vén trotli ül! Természetesen erre is gondoltunk: éjszaka fognak landolni!

(korabeli vicc)

Olvassuk el a digitális tananyag kiegészítő anyagát az űrversenyről! • Nézzük meg a videókat! • Melyek voltak a szovjet–amerikai versengés főbb eseményei? • Hogyan hatott az űrverseny a fegyverkezési versenyre? • Milyen eseménnyel indult az új, együttműködésen alapuló űrkutatás?

Űrbeli barátság: a Szovjuz és az Apolló összekapcsolódása

Az SZKP azt a nagy feladatot tűzi ki, hogy a következő húsz év alatt el kell érni a nép olyan élet-színvonalát, amely magasabb lesz, mint bármelyik tőkés országban. [...] A párt feladatul tűzi ki, hogy a következő tíz esztendőben hazánkat a világ első ipari hatalmává tegyük, [...] A második évtizedben – 1980-ig – hazánk az egy lakosra jutó ipari és mezőgazdasági termelés tekintetében messze maga mögött fogja hagyni az Amerikai Egyesült Államokat.

(Az SZKP programjából; 1961. október)

A meghirdetett program Hruscsov megfogalmazásában az „utolérni és túlszárnyalni” elvre épült. Mire alapozhatta a szovjet pártfőtitkár ezt az optimizmust az 1960-as évek elején?

Az enyhülés újabb szakasza

Milyen eseményeknek köszönhetően oldódott a nemzetközi feszültség az 1960-as években?

A **kubai rakétaválság sokkja után** a két szuperhatalom diplomáciai kapcsolata sokat javult. A közvetlen atomháborús fenyegetés helyét a tárgyalások vették át. Mindez a hidegháború **enyhülésének új korszakát** hozta el.

A **Szovjetuniót** az enyhülési folyamat előrevitelében a Mao Ce-tung vezette **kommunista Kínával kialakult feszültség** is motiválta. Sztálin halála után ugyanis megromlott a kapcsolat a két kommunista hatalom között, amelyet Hruscsov desztalinizációs lépései is felgyorsítottak. **Mao Ce-tung** elvetette a békés egymás mellett élés elvét, és bírálta Hruscsovot.

A kínai pártfőtitkár rövidesen a kommunista ideológia egyedüli örökösének tekintette magát, és miután Kína is kifejlesztette az atomfegyverét (1964), már nyíltan a **Szovjetunió háttérbe szorítására törekedett**. A két kommunista hatalom közötti viszony akkor sem javult, amikor Moszkvában Hruscsovot eltávolították a hatalomból, és az **új főtitkár Brezsnyev** lett (1964).

Az évtized végére a szovjet–kínai vetélkedés néhol fegyveres határincidensekbe is torkollott, így Brezsnyevnek már egy kétfrontos atomháború lehetőségével is számolnia kellett – főleg azután, hogy Washington eközben jelentős mértékben javította kapcsolatait Pekinggel.

Az enyhülés része volt az **atomhatalommá váló Franciaország** eltávolodása az Amerikai Egyesült Államoktól és nyitása a Szovjetunió irányába, de legfőképpen az **NSZK-nak** a hatvanas évek végén kezdődő **új keleti politikája**. Ennek elindítója az ország új, szociáldemokrata kancellárja, **Willy Brandt** volt, aki rendezni kívánta az NSZK kapcsolatait a szocialista tömb országaival. A fennálló **közép-európai viszonyok elfogadását** jelezte, hogy az NSZK elismerte Lengyelország második világháború végén kialakult nyugati határait.

Rövidesen létrejött az **„egy nép, két állam”** elve alapján a két német állam alapszerződése is. Ezzel egyidejűleg a nyugati országok elismerték az NDK-t, amely így teljes jogú szereplője lehetett a nemzetközi politikának, és mindkét államot felvették az ENSZ tagjainak sorába. A másik oldalról 1971-ben a Szovjetunió és az NDK lemondott a Nyugat-Berlinre való igényéről, amely azonban jogilag továbbra sem vált az NSZK részévé.

A római katolikus egyház igyekezett megfelelni a **modern kor kihívásainak**, ezért ült össze a **II. vatikáni zsinat** (1962–1965). Bevezették az **anyanyelvű igehirdetést**, kiemelték a karitatív tevékenységek szerepét, és a pápa nyilatkozatban ítélte el az antiszemitizmus minden formáját, **együttműködésre** szólított fel a **nem keresztény vallásokkal**.

Enyhülés az 1970-es években

Milyen konkrét lépések történtek a feszültség csökkentése érdekében?

Az atomháború elkerülése érdekében **mindkét hatalom** óvakodott a **nyílt katonai összeütközéstől**. Az enyhülés időszakában a felek lépéseket tettek a **stratégiai fegyverek számának korlátozásáért** is. Az 1972-ben Moszkvában aláírt SALT-I. megállapodásban kimondták a stratégiai fegyverek maximális számát, illetve mindkét szuperhatalom vállalta, hogy rakétaelhárító rendszereket csak igen korlátozottan fog kiépíteni. Így az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió is **stratégiai értelemben sebezhető maradt**, ami garantálta, hogy **egyik fél sem kockáztat meg egy váratlan csapást**. Annyi ideje ugyanis a megtámadott félnek továbbra is lett volna, hogy pusztító erejű rakétacsapással válaszoljon.

Az **enyhülési folyamat** a **helsinki egyezményben** érte el tetőpontját **1975-ben**. Albánia kivételével valamennyi európai állam és az Amerikai Egyesült Államok, valamint Kanada is részt vett a finn fővárosban megrendezett konferencián. **A Szovjetunió** az itt aláírt egyezmény előírásaiban az európai határok sérthetetlenségétől és az egymás belügyeibe való be nem avatkozástól a második **világháborús hódításainak nemzetközi garantálását** látta. Utólag azonban a helsinki egyezménynek **az emberi jogokat, a gondolati,**

Nem számít, milyen háború tör ki, hagyományos, avagy termonukleáris, mi fogunk győzni. Ami Kínát illeti, ha az imperialisták háborút szabadítanak ránk, talán 300 millió embert is veszíthetünk. És akkor? A háború, az háború. Az évek tovaszállnak, és mi hozzáfogunk, hogy még több gyereket csináljunk, mint valaha.

(Mao Ce-tung kijelentése moszkvai látogatása során; 1957)

Miért volt fenyegető Moszkva számára is Mao Ce-tung politikája?

Willy Brandt bocsánatkérése a varsói gettó emlékfala előtt. Willy Brandt, aki 1957-től Nyugat-Berlin kormányzó polgármestere volt, nemcsak a diplomáciai életben kívánta rendezni az NSZK helyzetét. 1969-ben kijelentette, hogy „nem egy legyőzött, hanem egy felszabadított Németország kancellárja” akar lenni, és ennek a politikai gondolatnak a jegyében borult térdre a varsói gettó emlékfala előtt

Hogyan értelmezhető Brandt kijelentése? • Idézzük fel, milyen események történtek a varsói gettóban a második világháború idején!

	Amerikai Egyesült Államok	Szovjetunió
Szárzsföldi indítású interkontinentális rakéták	1054	1618
Tengeralattjáróról indítható interkontinentális rakéták	656	740
Atom-tengeralattjárók	44	67
Stratégiai bombázók	437	146

A SALT-I. megállapodás adatai (SALT: Strategic Arms Limitation Talks, a stratégiai fegyverek korlátozásáról szóló tárgyalások)

- I. Szuverén egyenlőség;
- II. Tartózkodás az erőszaktól vagy az erőszakkal való fenyegetéstől;
- III. A határok sérthetetlensége;
- IV. Az államok területi épsége;
- V. A viták békés rendezése;
- VI. A belügyekbe való be nem avatkozás;
- VII. Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és meggyőződés szabadságát.
- VIII. A népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga;
- IX. Az államok közötti együttműködés;
- X. A nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése.

(A helsinki záróokmány tíz alapelve; 1975)

- Mely pontok feleltek meg a Szovjetunió érdekeinek, illetve melyek álltak ellentétben a politikájával?
- Vitassuk meg, miért írta alá Moszkva és a többi szocialista ország a megállapodást!

Egyes burzsoá politikusok meglepődést mutatnak, és nagy hűhót csapnak amiatt, hogy a szovjet kommunisták szolidárisan viselkednek azokkal a népekkel, amelyek szabadságukért és a haladásért harcolnak. Ez a magatartás vagy naivság, de sokkal valószínűbb, hogy szándékos kódósítás. Mert teljesen világos, hogy az enyhülés és a békés koegzisztencia csak az államközi kapcsolatokra vonatkozik. Az enyhülés nem szünteti meg és nem is szüntetheti meg az osztályharc törvényeit. Senki sem várhatja el, hogy kommunisták, tekintettel az enyhülés vívmányaira, belenyugodjanak a kapitalista kizsákmányolásba.

(Brezsnyev szavai 1976 februárjában)

- Mivel indokolja Brezsnyev a Szovjetunió fegyveres támogatását a tőle távoli afrikai és ázsiai országokban?
- Milyen stratégiai céljai lehettek ennek a globális térnyerésnek?

Afgán harcosok kémlelik a hágókon átvezető utat

a lelkiismereti és a vallásszabadságot biztosító pontjai tűnnek nagyobb jelentőségűeknek. Ezek ugyanis Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon a szocialista rendszerrel szemben álló **ellenzéki csoportok** tevékenységének **hivatkozási alapjaivá váltak**. Az 1970-es években folytatódtak a **fegyverzetkorlátozási tárgyalások**, ennek következményeként **1979-ben aláírták a SALT-II. megállapodást. Az egyezményt nem hajtották azonban végre**, mivel a szovjetek afganisztáni beavatkozása újabb hidegháborús feszültséget okozott.

Szovjet pozíciószerezés a harmadik világban

Hogyan használta ki a Szovjetunió a Nyugat átmeneti meggyengülését?

A helsinki záróokmány aláírását követően, a **váratlanul elmentett** nem következett további enyhülés, sőt a **hidegháború újra éleződni kezdett**.

A Szovjetunió, kihasználva az olajárrobbanás nyomán megnövekedett bevételeit, valamint a **nyugati országok** ezzel egyidejű **gazdasági nehézségeit**, a harmadik világ országaiban növelni kezdte a befolyását.

Moszkva terjeszkedési szándékait egyértelműen jelezte a szovjet **hadereg bevonulása Afganisztánba 1979 végén**. Ezzel egy tíz évig tartó, sok áldozatot követelő, **költséges háborúba** kezdett, ami a nyugati országok és Kína ellenkezését is kiváltotta.

A szovjet világpolitikai terjeszkedés nyomán a NATO az 1970-es évek végétől újra növelte katonai kiadásait, **Washington pedig támogatta a szovjet hadsereggel Afganisztánban szembeszálló iszlám harcosokat**. Némi habozás után még a legkorszerűbb, vállról indítható léghajító rakétákkal is felszerelték őket, ami nagy veszteségeket okozott a szovjet helikoptereknek és repülőknél. A szovjetek számára Afganisztán hegyekkel tagolt országa olyanná vált, mint Vietnam dzsungelje az amerikai hadseregnek. Hiába uralta a szovjet hadsereg a főbb afgán városokat, **Moszkva képtelen volt biztosítani csapatainak az utánpótlását, és ellenőrizni a falvakat**.

Karikatúra a kis hidegháború ábrázolásáról

Milyen jellegzetességét emelte ki a kis hidegháborúnak e páros karikatúra készítője?

Hogyan fenyegette a „vörös sarló” a nyugati világot?

A Nyugat számára létfontosságú olajszállítások a Hormuzi-szoroson keresztül zajlottak, és a közelben voltak az ellátást biztosító olajkuttak is. 1975 és 1979 között a szocialista orientációjúvá vált afrikai országok (Etiópia és Szomália), illetve az Arab-félszigeten lévő Jemen révén a Szovjetunió katonai bázisokhoz jutott a térségben, a szovjet hadiflottát pedig gyors iramban fejlesztették. A kialakult helyzet azzal fenyegetett, hogy a szovjetek képesek lesznek megzavarni az Amerikai Egyesült Államok és többi nyugati ország olajellátását. Ez pedig jelentős stratégiai előnyhöz juttatta volna a Szovjetuniót. A nyugati aggodalmakat jól kifejezte, hogy az ottani sajtó „vörös sarlónak” nevezte a Hormuzi-szoros körüli szovjetbarát államok gyűrűjét. Amikor pedig 1979 decemberében a szovjet csapatok Afganisztánba is bevonultak, már nemcsak az útvonalak, hanem az olajlelőhelyek is a szovjet támadóhelikopterek hatótávolságán belülre kerültek. Az afganisztáni katonai intervenció végképp meggyőzte az amerikai vezetőket arról, hogy a tárgyalások helyett újra az erő nyelvén kell beszélniük a Szovjetunióval.

A geostratégia a katonai és külpolitikai kérdések földrajzi szempontú vizsgálatával foglalkozó tudomány. Milyen kérdéseket tehet fel ez a tudomány a nemzetközi eseményekkel kapcsolatban? • Milyen különbségek voltak az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió stratégiai helyzete között földrajzi értelemben? • Hogyan értelmezhető a Carter-doktrína? Milyen következményei voltak?

A fenyegető „vörös sarló” a Hormuzi-szoros körül

A Szovjetunióknak konkrét árat kell fizetnie agressziójáért. [...] Az Olimpiai Bizottság tudomására hoztam: amíg szovjet inváziós erők vannak Afganisztánban, se én, se az amerikai nép nem támogatja, hogy olimpiai csapatokat küldjünk Moszkvába [...]. A jelenleg Afganisztánban lévő szovjet csapatok által fenyegetett térség hatalmas stratégiai jelentőséggel bír: itt van a világ exportálható kőolajának több mint kétharmada. Az Afganisztán feletti uralom megszerzésére tett szovjet erőfeszítés következtében a szovjet katonai erők mintegy 300 mérföldnyire jutottak az Indiai-óceánhoz, és közel kerültek ahhoz a Hormuzi-szoroshoz, amelyen a szabad világ kőolaja zömének át kell haladnia. [...] Növeltük és megerősítettük haditengerészeti jelenlétünket az Indiai-óceánon és most teszünk lépéseket annak érdekében, hogy erőink kulcsfontosságú haditengerészeti és repülőterei létesítményeket használhassanak Északkelet-Afrika és a Perzsa-öböl térségében.

(Jimmy Carter [1977–1981] amerikai elnök doktrínája; 1980. január)

A Khomeini által szervezett milliós tömegtüntetés egyike

- Hogyan változtatta meg az alkotmány Irán politikai berendezkedését?
- Milyen jogköröket biztosított Khomeini ajatollahnak?

Az iraki–iráni háború

Miért vált a Perzsa-öböl térsége instabil régióvá az 1980-as években?

A síita **Iránban 1979-ben iszlám köztársaság** jött létre, miután a tömegtüntetések és az utcai zavargások a monarchia bukását eredményezték. Az **iszlamista fordulatot** az a **Khomeini ajatollah** hajtotta végre, aki legfőbb főpapként tizenöt éven át külföldi száműzetésből lázított a nyugatbarát sah rendszere ellen. Khomeini politikai lépései nyomán hetek alatt felszámolták a nyugatias életmódot (például a zenehallgatás betiltása). Bevezették nyilvános helyeken a férfiak és nők szinte teljes szegregációját, és kötelezővé tették a csador viselését. A **szigorú előírások betartását vallási őrök ellenőrizték**. Khomeini több tízezres tömegtüntetéseket rendeztetett a „Nagy Sátán”, azaz az Amerikai Egyesült Államok ellen, és Izrael elleni politikát hirdetett. Az iráni politikai fordulat során jelentősen csökkent az ország kőolaj-kitermelése, ami egy újabb „olajválságot” okozott.

5. cikkely: Az Idők Imámja távollétében – bárcsak Allah közelítené újbóli megjelenését – az Iráni Iszlám Köztársaságban a hívők imámatusának irányítását egy hittudós látja el; aki igazságos, erkölcsös, ismeri a kor fejlődését, bátor, hatékony és ügyes, s akit a lakosság többsége elfogad vezetőnek. [...]

107. cikkely: Valahányszor egy hittudós megfelel az alkotmány 5. cikkelyében felsorolt összes feltételnek [...], amint ez Khomeini imám ajatollah, a forradalom vezetője esetében történt, e vezető feladata a felső vallási irányítás [...].

110. cikkely: Jogkörébe tartozik:

- az Őrök Tanácsa teológusainak kinevezése;
- a fegyveres erők főparancsnoksága [...];
- jóváhagyja és leválthatja a köztársasági elnököt [...].

(Az Iráni Iszlám Köztársaság alkotmánya; 1979)

Gázárlarcban harcoló katonák az iraki–iráni háború lövészárokharcai során

Miért követel nagyon sok áldozatot a lövészárokharc? • Mely háborúkban voltak hasonló jellegű összecsapások?

A térség instabilitása a következő években is fennmaradt, mivel a szomszédos **Irak háborút indított Irán ellen** (1980). Az **Irakban katonai diktatúrát** kiépítő **Szaddám Huszein** Irán egyik olajlelőhelyekben gazdag tartományát akarta megszerezni, de a háttérben régóta fennálló vallási (szunniták és síiták között), illetve etnikai ellentétek is álltak. Az első hónapok után **állóháború alakult ki**, mert az iráni csapatok létszámbeli túlerejét Irak haditechnikai fölénye kiegyenlítette. Mindkét ország alapvetően olajbevételekből finanszírozta a háborút, ezért kölcsönösen támadták egymás olajlelőhelyeit is. Az **elhúzódó és véres háború**, amelyben mustárgázt és ideggázt (szarin) is bevetettek, és gyakran támadtak civil célpontokat is, becslések szerint mintegy másfél millió áldozatot (halott és sebesült) követelt. 1988-ra **Irán katonai vereséget szenvedett**, de a fegyverszünettel a határ a két ország között lényegében ugyanott maradt, ahol a háború előtt is volt.

Összegzés

Okok és következmények

- Mi jellemezte a Szovjetunió külpolitikáját az 1970-es évek második felében? Értékeljük e politikát a rövid és a hosszabb távú következmények szempontjából!

Történelmi nézőpont

- Mivel magyarázható, hogy a Nyugat a hetvenes évek végén arra a következtetésre jutott, hogy az enyhülési politika kudarcot vallott?
- Miért tekinthető ellentmondásosnak az enyhülés időszaka?

Történelmi jelentőség

- Hasonlítsuk össze és értékeljük történelmi jelentősége szempontjából a vietnami és az afganisztáni háborút!

19. Gazdaság és politika a vasfüggöny két oldalán a hidegháború évtizedeiben

Hogyan stabilizálta számos európai ország gazdaságát az Amerikai Egyesült Államok? • Milyen gazdasági integrációs lépéseket tettek Nyugat-Európában? • Milyen gazdasági együttműködést kötöttek a szocialista országok? • Milyen eszközökkel tudta a Szovjetunió az akaratát rákényszeríteni a kelet-közép-európai államokra?

A nyugati társadalmak fejlődése

Milyen tényezők segítettek elő a gazdasági növekedést?

A második világháború után Nyugaton az Amerikai Egyesült Államok vezetésével egy **minél szabadabb világgazdasági intézményrendszer** létrehozására törekedtek. A nyitott világgazdaság a **világkereskedelem páratlan bővülését** hozta magával (1953 és 1977 között 520 százalékkal bővült a világkereskedelem). Azok az országok erősödtek gazdaságilag, amelyek exportálni tudtak, ezáltal a részarányuk a világkereskedelemben folyamatosan nőtt. A gyenge exportteljesítményű országok gazdasági növekedése szerény maradt.

Az **exportbővülésben** főleg **nyugat-európai országok** (például az NSZK, Franciaország, Olaszország, Hollandia) jártak az élen, később más országok is követték őket. A sikeres növekedési modellben az exporton kívül szerepet játszott a **belső kereslet** növekedése is. Ez elsősorban a reálbérek emelkedésének volt köszönhető. Az 1950-es években az NSZK, később pedig Japán fejlődése is ezen alapult.

A gyarmati sorból kilépő vagy fejlődő országok közül azok, amelyek **elzárkózó gazdaságpolitikával**, vámvédelemmel – a külföldi versenytársak kizárásával – igyekeztek saját iparukat kifejlesztetni, rendszerint **nem tudták behozni** a fejlett országokhoz képest a meglévő **lemaradásukat**. Az **exportképes iparágak megteremtése** viszont – még akkor is, ha nem csúcstechnológiát alkalmazó, feldolgozóipari ágazatokról volt szó – képes volt növelni az ipari munkahelyek számát, és **fizetőképes belső keresletet** támasztani az adott országokban. **Japán**, majd az 1960-as évektől **Tajvan, Dél-Korea** és más kisebb távol-keleti országok ezt a fejlődési utat követték.

	1950	1970	1989
Egyesült Államok	9573	14 854	21 783
NSZK	4281	11 933	18 015
Japán	1873	9448	17 757
Svédország	6738	12 717	17 593
Franciaország	5221	11 558	17 457
Nagy-Britannia	6847	10 694	16 288
Szovjetunió	2834	5569	7078
Magyarország	2480	5028	6787

Az egy főre jutó nemzeti jövedelem (GDP) alakulása néhány országban (az 1990-es nemzetközi dollárban)

Számítsuk ki, hány százalékos volt az egyes országok egy főre számított nemzeti jövedelmének növekedése az adott periódusokban! • Melyik ország növekedése volt kiemelkedő? • Mikor és hol lassult a növekedés? • Mennyire tudott lépést tartani Magyarország a nyugati országokkal?

Történészszemmel

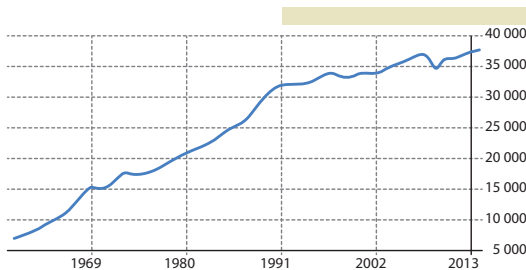
Hogyan tudott talpra állni Japán gazdasága a hatvanas évektől napjainkig?

Japán igen súlyos anyagi károkat szenvedett a második világháborúban, a nagyobb városok jelentős része romhalmazzá vált és megbénult az ipari termelés. Gazdaságuk azonban néhány év alatt talpra állt, amiben az is szerepet játszott, hogy az Amerikai Egyesült Államok logisztikai háttérbázisként tekintett a szigetorszagra a koreai háború idején. Ez az időszak adta az első lökést a japán gazdaságnak (például a gépipar fellendülése), majd az ötvenes évek második felében a vállalatok új, korszerű gépeket, gyári berendezéseket vásároltak, amelyekkel hatékonyabbá vált a termelés.

A gazdasági konjunktúrát a japán költségvetés szigorú előírásai is segítették, mivel a szociális kiadásokat és a katonai költségeket alacsony szinten tartották, így megfelelő forrást tudtak biztosítani a hatalmas beruházásoknak. Emellett jelentős összegeket áldoztak az oktatás és kutatás támogatására, ezáltal szakképzett munkaerő állt a gazdaság rendelkezésére. Japán nemzeti jövedelme az 1960-as években megkétszereződött, és a szigetország

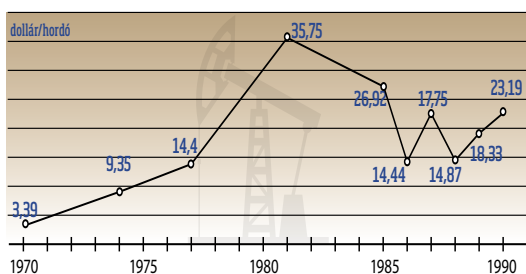
A korszak Japánban gyártott televíziói

Az egy főre jutó GDP változása Japánban

rövidesen a világ második ipari hatalma lett. A szinte töretlen gazdasági fellendülés közel három évtizeden át tartott. Az 1990-es évek elején kibontakozó gazdasági visszaesés (recesszió) és az azóta is tartó stagnálás azonban fordulóponthoz vezetett az ország fejlődésében.

Olvassuk el a 10.-es földrajztankönyvben található tananyagot a „japán csodáról”! (A tankönyv digitális verziója elérhető a Nemzeti Köznevelési Portálon.)

Az olajárak alakulása

Hányszorosára emelkedett a kőolaj világpiaci ára 1973 és 1981 között? • Milyen tényezők határozták meg az olaj árának változásait az időszakban? • Miért érintette negatívan az olajárrobbanás a nyugati világot?

Gazdasági változások a hetvenes–nyolcvanas években

Milyen gazdasági szerkezetváltáshoz vezetett az olajválság?

Az **OPEC** (Kőolaj-exportáló Országok Szervezete) **1973** novemberében **négyszeresére emelte az olajárakat**, ami az 1974–76-os évekre **világméretű recessziót** váltott ki. A **jövedelem** a fejlett ipari országoktól **az olajtermelőkhez vándorolt**, miközben a **gazdasági termelés** a korábbiakhoz képest **magas infláció** mellett stagnált vagy **viSSzaesett**, ami **magas munkanélküliséghez vezetett**.

A válságot mélyítette, hogy a **korábbi növekedés számos tényezője nem működött** már. Nem lehetett többé újabb munkaerőt bevonni a modern szektorokba a mezőgazdaságból, és nem lehetett már a fogyasztói társadalmak széles középosztályát ellátó feldolgozóipari ágazatokat sem tovább bővíteni, mert a piac telítetté vált, és az olcsóbban termelő fejlődő országok cégei is megjelentek az fejlett országok piacain.

A **piacgazdaságok** azonban viszonylag **gyorsan alkalmazkodtak** az új gazdasági körülményekhez. Új, tőkeintenzív, innovatív, **tudásigényes ágazatok** bontakoztak ki – **telekommunikációs eszközök, mikroelektronika, informatika**, majd a **biotechnológia** –, illetve új szolgáltatóágazatok, amelyek a GDP mind nagyobb hányadát adták. Bár a közel teljes foglalkoztatottság korszaka többé nem tért vissza, és a gazdasági növekedés ciklikus visszaesései is újra meg újra jelentkeztek, de a **világgazdaság a 1970-es évek után ismét fejlődésnek indult**.

A változások a világgazdaság térszerkezetére is hatással voltak. Elsősorban azok az országok, országcsoportok könyvelhettek el nagymértékű gazdasági növekedést, amelyek élen jártak a **csúcstechnológián alapuló iparágak és szolgáltatások** meghonosításában. Mindehhez magasan képzett, széles körű **szakértelemmel bíró humán erőforrásra** és kellő mennyiségű tőkére volt szükségük. A **gazdasági korszakváltáshoz** való rugalmas alkalmazkodás teremtette meg a feltételeit annak, hogy az Amerikai Egyesült Államok, az integrálódás útjára lépett Nyugat-Európa, illetve Japán és vonzáskörzete (az úgynevezett „kistigrisek” – például Dél-Korea) hosszas fejlődés eredményeként napjaink világgazdasági rendszerének központi térségeivé (centrumaivá) váltak.

Mikroelektronika	
1980	1989
1. USA	1. Japán
2. Japán	2. USA
3. Szingapúr	3. Malajzia

Telekommunikáció	
1980	1989
1. NSZK	1. Japán
2. Svédország	2. NSZK
3. USA	3. USA

Robottechnika	
1980	1989
1. NSZK	1. Japán
2. USA	2. NSZK
3. Japán	3. USA

Csúcstechnológiák exportjának ranglistája 1980-ban és 1989-ben

Milyen alapvető változások figyelhetők meg a ranglistákon? • Hogyan alakult a három gazdasági nagyhatalom versengése?

A szocialista országok jellemzői

Miben tért el a szocialista országok gazdaságpolitikája a nyugati országokétól?

A kelet-közép-európai **szocialista országok kimaradtak a világgazdaságnak** abból a **gyors fejlődéséből**, amely a Marshall-segély időpontjától az 1970-es évek elejéig tartott. Ezek az országok **centralizált állami gazdaságirányítási rendszerükkel** nem tudtak részt venni egy olyan nemzetközi gazdasági térben, amelyben az egyes szereplők – a vállalatok – maguk hoznak piaci döntéseket. A **KGST-államok** számára a külkereskedelem a fejlődéshez szükségesnek tekintett modern technológiák megszerzését szolgálta, a kivitel feladata pedig az ehhez szükséges valuta előteremtésére irányult.

Az 1970-es években ezek az országok a világ ipari termelésének 30 százalékát adták, de a **világkereskedelemből** ehhez képest **elenyésző** – és ráadásul **folyamatosan csökkenő** – mértékben részesedtek. A szocialista országok egymás között is viszonylag kis mértékben kereskedtek, így nem használhatták ki a nagy piacok előnyeit.

A **verseny hiánya elmaradást okozott a technológiai fejlődésben** is a nyugati gazdaságokhoz képest, ahol a vállalatok – ha versenyképesek akartak maradni – rákényszerültek a kutatás-fejlesztésre, vagy legalábbis a mind modernebb technológiák megvásárlására.

Az 1960-as években már **számos nehézséggel** küzdöttek. Nagy kihívást jelentett számukra az iparosítás extenzív időszakának után az **intenzív fejlődésre** (a hatékonyság és termelékenység fokozására, a minőségre törekvésre) való átállás.

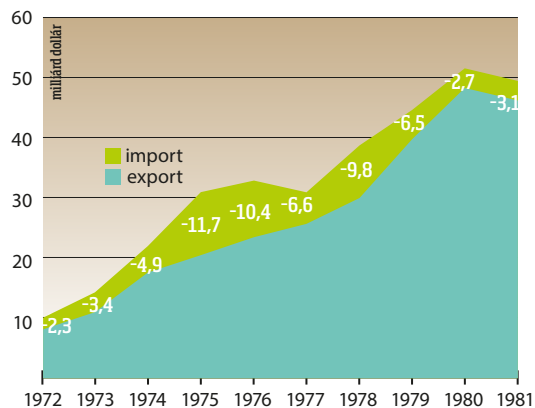
Az **olajárrobbanást** követően a KGST-n belül jelentős **cseréarányromlás** következett be. A Szovjetunióból érkező energiahordozókért cserébe egye több árut kellett exportálni. Mindez párosulva a versenyt kizáró tervgazdasággal, az ideológiai okokból előnyben részesülő nehéziparral és a technológiai elmaradottsággal az **1970-es évek** közepére a szocialista tömb országait **súlyos gazdasági-pénzügyi válságba** sodorta. Mivel **képtelenek** voltak a gazdasági **szervezetváltásra**, a nehézségeket külföldi hitelekkel próbálták megoldani, ami idővel **adósságspirállá** alakult. Azért kellett kölcsönt felvenniük, hogy törleszteni tudják a korábbi hitelek kamatait. A fokozódó gazdasági lemaradás az **életszínvonal romlását hozta magával**.

A „prágai tavasz” és következményei

Miért veszélyeztette a Szovjetunió pozícióját?

Az 1956-os magyar forradalom sorsa hatást gyakorolt a többi, a vasfüggöny keleti oldalán lévő ország belpolitikájára. A szocializmus megreformálását sürgető politikusok átmenetileg mindenhol háttérbe szorultak, a **társadalmat titkosszolgálati eszközökkel** tartották **szoros ellenőrzés** alatt. (A leghírhedtebb kommunista titkosszolgálat a keletnémet Stasi, az Állambiztonsági Minisztérium volt, amely politikai rendőrségként tevékenykedett.) Ugyanakkor **Moszkva sem engedte a „különutas-politika” megvalósulását** a neki alárendelt országokban. Ez volt az úgynevezett **Brezsnyev-doktrína**.

Csehszlovákiában az 1968-ban pártfőtitkári pozícióba került **Alexander Dubček reformokat indított** az „emberarcú szocializmus” megteremtése érdekében. Az egyik első intézkedésként **eltö-**

Az export és az import dollárban kifejezett változásai a KGST-ben

Milyen következményekkel jár, ha az import tartósan magasabb, mint az export?

Az SZKP ISzovjetunió Kommunista Pártja) állandóan síkra szállt azért, hogy minden szocialista ország fejlődésének konkrét formáit a szocializmus útján speciális nemzeti feltételeinek figyelembevételével határozza meg, de természetesen a szocializmus építésének vannak általános törvényszerűségei. Az ezektől való eltérés a szocializmustól való eltéréshez vezethet. Ha a szocializmussal szemben ellenséges belső vagy külső erők valamely szocialista ország fejlődését megpróbálnák a kapitalista rendszer restaurációjára fordítani, ha ebben az országban a szocializmust veszély fenyegetné, ez veszélyeztetné a szocialista államok közösségének biztonságát, így ez a probléma nemcsak az adott országot, hanem általános probléma, amellyel minden szocialista országnak törődnie kell.

(Részlet az *Pravdában*, az SZKP hivatalos lapjában megjelent cikkből, az úgynevezett Brezsnyev-doktrínából; 1968. november 13.)

- Milyen ellentmondás figyelhető meg az első mondatban?
- Mit jelentett az, hogy a szocializmus építésének vannak általános törvényszerűségei?
- Milyen fenyegetés olvasható ki a cikkből?
- Fogalmazza meg a Brezsnyev-doktrína lényegét!

Képek a csehszlovákiai beavatkozásról

rölték a cenzúrát, és a szabadabbá váló sajtóban egyre kritikusabb vélemények fogalmazódtak meg.

A „**prágai tavasz**” időszakában Dubček a rendszer további „lazítását” (a nem kommunista erők bevonását a közéletbe, a merev tervgazdálkodás felszámolását) tervezte, de a végrehajtásra nem volt lehetőség. **Brezsnyev** úgy vélte, hogy a kommunista párt hegemoniájának feladása veszélyes példa a többi ország számára is, ezért a **fegyveres beavatkozás mellett döntött**. A szovjetek a Varsói Szerződés négy tagállamával együtt **1968. augusztus 20-án** éjjel megszállták az országot. A katonai intervencióban az NDK, Lengyelország és Bulgária hadereje mellett a **Magyar Néphadsereg alakulatai** is részt vettek. Mivel a csehszlovák hadsereg nem tanúsított ellenállást, a hadműveletek gyorsan befejeződtek, összecsapások elsősorban a tömegtüntetések felszámolásánál voltak. **Moszkva** erőszakos eszközökkel **megakadályozta a csehszlovák reformokat**, Dubčeket háttérbe szorították, majd a következő évben leváltották pozíciójából.

A csehszlovákiai események újra bebizonyították, hogy a **kommunista rendszert nem lehet megreformálni**. A „prágai tavasz” rendelkezéseit eltörölték, a politikai vezetés az ötvenes éveket idéző intézkedéseket hozott. Az ellenzéki gondolkodást azonban nem lehetett elfojtani. Miután a csehszlovák vezetők is aláírták a Helsinki Egyezményt, **az ellenzéki erők az emberi jogok tiszteletben tartását kérték számon rajtuk**. A kibontakozó **polgárjogi mozgalom 1977 elején egy felhívást** tett közzé. A **Charta '77** összegezte azokat a jogfosztásokat (például a szólás- szabadság korlátozása, a vallásszabadság korlátozása, a magánélet szabadságának megsértése stb.), amelyek jellemezték a kommunista rendszert. **A Charta '77 aláíróival szemben** –, akik elsősorban értelmiségiek, például Václav Havel író is – **a hatalom erőlyesen fellépett**. A letartóztatások és üldöztetések ellenére az ellenzéki mozgalom a következő években is fennmaradt.

- Mire hívták fel a figyelmet a Charta megfogalmazói?
- Miért lehetett hivatkozási alapjuk a Helsinki Egyezmény?

Az egyezményekben biztosított szabadságjogok [...] törvénybe foglalása nagymértékben elősegítheti társadalmunk humanizálását. [...] Nyilvánosságra hozásuk azonban újfent és fokozott erővel arra hívja fel a figyelmünket, hogy hazánkban az alapvető emberi jogoknak nagy százaléka – sajnálatos módon – elegendig csak papíron létezik.

(A Charta '77 felhívása)

Összegzés

Okok és következmények

- Milyen tényezőkön alapult a gazdaság fejlődése 1973-ig?
- Mit jelentett a Brezsnyev-doktrína a gyakorlatban?

Történelmi változások

- Hasonlítsuk össze, hogyan reagáltak a nyugati és a szocialista országok az olajárrobbanás után kialakult gazdasági helyzetre!

Történelmi jelentőség

- Hogyan tudtak a piacgazdaságok kikerülni az olajsokk okozta gazdasági recesszióból?

Történelmi nézőpont

- Milyen érvekkel győzhették meg a szovjetek a többi szocialista ország vezetőit Csehszlovákia lerohanásának szükségességéről?

20. Változások az életmódban és a mentalitásban

Nézzünk meg néhány részletet a *Hair* című filmmusicalból! Milyen életstílust, milyen életfelfogást tükröznek a dalok? • Milyen együtteseket, zenei stílusokat ismerünk az 1960-as, 70-es évekből? • Vitassuk meg, felfedezhetők-e hasonlóságok az akkori, illetve napjaink sztáregyüttese között!

Jólét és fogyasztás

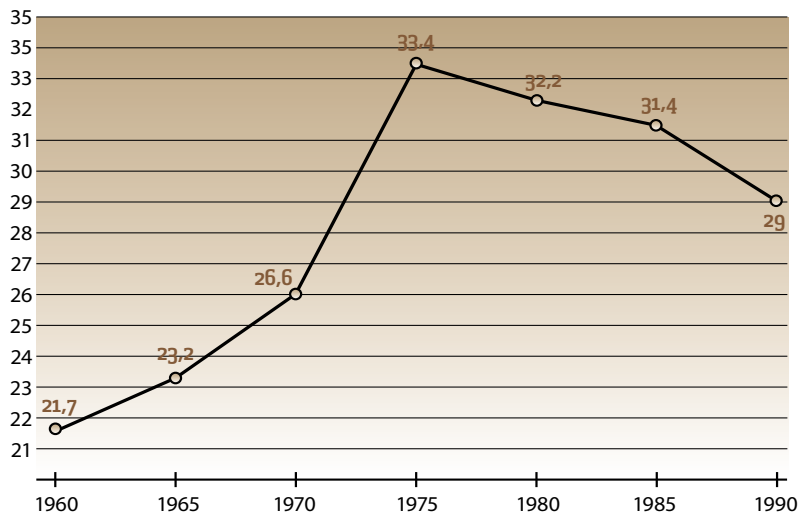
Hogyan alakult ki a fogyasztói társadalom?

A **gazdasági növekedés** az 1950–60-as években a **fogyasztás jelentős bővülésével** járt együtt. Az exportágazatokban, illetve a fogyasztásra termelő ágazatokban elért bővülés nyomán mind **szélesebb rétegek** jutottak a korábbiakhoz képest **magasabb bérezhez**. Ezért **megnövekedett** a fogyasztás és az áruk, szolgáltatások iránti **kereslet is**.

A fogyasztási javak széles körű elterjedése, a fogyasztói társadalom kialakulása **Nyugat-Európában a Marshall-segély által elindított fellendüléssel** kezdődött meg. Mindenhol általánossá vált a motorizáció, és a személygépkocsi-vásárlást nemcsak a tehetősebb középréteg engedhette meg magának. A háztartásokból már nem hiányoztak a **háztartási gépek** (hűtőszekrény, mosógép, vasaló) és a **szórakoztatóelektronikai eszközök** (televízió, lemezjátszó, magnetofon). A **számítógépeket** még csak a **tudományos kutatásokhoz**, illetve a **katonai fejlesztésekhez** használták, magánemberek még nem rendelkeztek ilyen eszközökkel.

A mindinkább automatizált tömegtermelés olyan olcsón tudta a fogyasztási javakat, például a személygépkocsikat előállítani, hogy az **emelkedő bérszínvonal** mellett mind szélesebb rétegek számára vált elérhetővé. A **nyugati társadalmakban** kialakuló **széles középosztály** már hozzáfért azokhoz a javakhoz, amelyeket a 20. század első felében még csak a gazdagabbak engedhettek meg maguknak. A bővülő gazdaság az **állam számára is több bevételt** jelentett, így lehetővé vált a **bőkezű jóléti szolgáltatások** (nyugdíjrendszer, társadalombiztosítás stb.) kiépítése.

A folyamatos gazdasági növekedést támogató politikában egyetértés alakult ki munkaadók és munkavállalók között, illetve a legtöbb országban megteremtették a két, illetve a kormányzattal együtt három oldal állandó egyeztetési mechanizmusait. Ezzel **megszűntek** a társadalmi egyenlőtlenségekhez kapcsolódó olyan

A szociális kiadások alakulása az NSZK-ban a nemzeti jövedelem százalékában

Milyen szerepet töltenek be a képeken látható eszközök?

Családi idill az Amerikai Egyesült Államokban (fényképek az 1950-es évekből)

Idézzük fel, mit jelent a szociális piacgazdaság! Mi biztosította kezdetben a szociális kiadások növelését? Mi lehet a magyarázata a hetvenes évek második felétől bekövetkező csökkenésnek?

Neumann János és egy korai számítógép

Nézzünk utána az interneten, hány szó tárolására volt alkalmas az első gépek memóriakapacitása! • Hogyan oldották meg a memóriabővítést? • Mekkora helyet foglaltak el a korai számítógépek?

Elvis Presley (1935–1977), a rock and roll „királya”

Nézzünk meg a videómegosztó portálon egy Elvis-klipet! • Figyeljük meg az emberek reakcióit! • Mi lehet az oka, hogy ma is előszeretettel játsszák a DJ-k Elvis régi számait?

éles konfliktusok, amelyek a 20. század első felét jellemezték. A folyamatok hatására a **20. század közepére Európa nyugati felén** kialakult az állampolgáraitól gondoskodó **jóléti állam**.

Az állampolgárok **életminőségének emelkedését** nemcsak a jóléti állam kiépülése, hanem a **fogyasztói társadalom** létrejötte is jelezte. A fogyasztói társadalom előképe az Amerikai Egyesült Államokban alakult ki, ahol a társadalom egyre nagyobb rétege rendelkezett olyan jövedelemmel, amelyet **tartós fogyasztási cikkek** vásárlására, különböző szolgáltatások megfizetésére vagy a **szabadidő szórakozással való eltöltésére** fordítottak.

A rockzene és a lázadó ifjúság

Miért lehet kulturális forradalomnak tekinteni a beatnemzedék megjelenését?

Az 1960-as évek hangulata sokban különbözött a korábbi évtizedekétől. Gyakorlatilag ekkor nőtt fel a háború után született nemzedék, amely nyíltan szembefordult a szülői tekintéllyel, a konzervatívnak tartott szabályokkal. A **beatnemzedék** öltözködésével (farmernadrág, férfiaknál a hosszú haj), életmódjával és zenei stílusával (rock and roll, beat) próbált **elkülönülni az általa uniformizáltnak tartott világtól**. Elutasították az álszentnek tekintett felnőttek világát, és **kritizálták a fogyasztói társadalmat**.

A **szórakoztatóipar** az Amerikai Egyesült Államokban és Nyugat-Európában egy **új könnyűzenei stílusnak, a rocknak**, illetve számos kitűnő **énekesnek és zenésznek** köszönhetően hatalmas üzletté vált. (A háttérrel a technika további fejlődése biztosította; az elterjedő elektromos gitárok és basszusgitárok megújították a könnyűzenét, amelynek rögzítését az új típusú hanglemezek biztosították.) A **rock and roll** 1954-től közel egy évtizedig uralta a slágerlistákat, főleg **Elvis Presley színre lépése** nyomán. A koncerteket színpadias show-elemek kísérték, az idősebb korosztály sokszor megbotránkoztatónak tartotta a rockegyüttesek színpadi viselkedését.

A rocktörténet egyik legsikeresebb fejezete akkor indult, amikor 1962 nyarán a **Beatles** együttes kiadta első lemezét. A négy liverpooli fiatalember koncertjeit sokszor lelkes tömeghisztéria kísérte. A **Beatles-jelenség** 1964-ben az „Újvilágot” is meghódította, egy amerikai lemezkiadó öt nap alatt másfél millió lemezüket érté-

Ahogy az idősebbek táncoltak az 1950-es években, és ahogyan a fiatalok...

kesítette. Rövidesen a Beatles uralta az amerikai slágerlista első öt helyét, majd amikor az együttes turnéra érkezett az Amerikai Egyesült Államokba, **mindent elsöprő nézettségi csúcsot** döntött az egyik televíziós show-műsorban. A Beatlessel egy időben vált sikeres rockegyüttessé a **Rolling Stones**, amely még napjainkban is koncertezik.

Nézzünk meg a videómosztó portálon néhány Beatles-koncertfelvételt!
 • Milyen hangulata volt a korabeli koncerteknek? • A neves rock and roll sztárok többségének magánéleti problémái voltak. Némelyikük rendszeres alkohol- vagy könnyűdroghasználó volt. Hogyan hatott a bálványok ilyesfajta viselkedése az újonnan felnövő fiatalokra? • Vitassuk meg, felelősséget kellene-e érezniük a rock sztároknak azért, ahogyan a rajongóik élnek és gondolkodnak!

A Beatles. Balról jobbra: John Lennon, Ringo Starr, Paul McCartney, George Harrison

Történészszemmel

Milyen politikai változásokat akart a „lázado ifjúság”?

Nyugat-Európában számos egyetemista és fiatal értelmiségi körében fogalmazódott meg éles kapitalizmuskritika az 1960-as években. A kialakuló radikális baloldali mozgalmak nem feltétlenül kötődtek az adott országokban működő kommunista pártokhoz, amely például Franciaországban 1967-ben 22 százalékot szerzett a választásokon, hanem önálló politikai tevékenységbe kezdtek. Az újbaloldali eszmék bírálták a fogyasztói társadalomban „elkényelmesedett” munkásságot, elvetették a hatalmat, az egyén önmegvalósítását, és minden kötöttség lerázását hirdették.

Bár a „lázado” beatnemzedék életfelfogása sokban hasonlított a baloldali radikális mozgalmak eszméihez, az újbaloldali fiatalok mégis csak egy szűk kisebbséget képviseltek a generációjukon belül. Elsősorban a nyugat-európai egyetemek hallgatói között nagyobb létszámban olyan radikális fiatalok, akik 1968-ban látványos diákmozgalmakat szerveztek Párizsban és Nyugat-Berlinben.

A megmozdulások nyomán politikai válság csak Franciaországban alakult ki, ahol egy kisebb provokációra a hatalom túlzott rendőri fellépéssel reagált. 1968 májusában Párizsban utcai tömegverekedések kezdődtek a tüntető diákok és a kivezenyelt rendőrök között. Az erőszak láttán a francia társadalom széles rétege hetekig támogatta az egyetemfoglaló és tömegtüntetéseket szervező diákokat. Az országot sztrájkhullám bénította meg, és átmenetileg Charles de Gaulle köztársasági elnök pozíciója is megrendült.

Az elhúzódó válság és a néhol anarchisztikus állapotok azonban végül megváltoztatták a közhangulatot, és a társadalom többsége támogatta De Gaulle rendteremtő politikáját. A köztársasági elnök megegyezett a szakszervezetekkel a szociális juttatásokról, és a rendőrség végül felszámolta az erejét veszített diákmegmozdulásokat. Az előrehozott választásokon a konzervatív erők fölényt arattak.

Nézzünk utána, hogyan tekintett Herbert Marcuse német filozófus, politikus, a frankfurti iskola egyik alapítója a fogyasztói társadalomra! • Miért válhatott elképzelése népszerűvé az újbaloldali mozgalmak körében? • Milyen változásokat sürgettek a baloldali radikális mozgalmak? • Mi történt Párizsban 1968 májusában? • Idézzük fel, mi történt Prágában néhány hónappal később! • Vitassuk meg, milyen politikai jövőképek lehettek a diákmozgalmaknak!

Ha a munkás és főnöke ugyanazt a televíziós műsort élvezi, és ugyanazokra az üdülőhelyekre jár, ha a gépirőnök ugyanolyan vonzóan van kikészítve, mint munkálatójának leánya, ha a négernek Cadillacje van, ha mindnyájan ugyanazt az újságot olvassák, akkor ez a hasonulás nem az osztályok megszűntét jelzi, hanem azt, hogy milyen mértékben részesedik az alávetett lakosság ama szükségletekből [...], amelyek a Fennálló fenntartását szolgálják. [...] A termékek beprogramozzák és manipulálják az embereket; egy olyan hamis tudat kialakulását segítik elő, amely immunis önnön hamisságával szemben. [...] Így jönnek létre az egydimenziós gondolkodás és viselkedés sémái [...]. Az egydimenziós társadalom totalitárius tendenciái hatástalanná teszik a tiltakozás hagyományos módjait és eszközeit [...].

(Herbert Marcuse: *Az egydimenziós ember*; 1964)

Tömegdemonstráció Párizsban, 1968

Legyetek realisták, kívánjátok a lehetetlent!
 Tilos tiltani!
 Nem kell olyan világ, ahol az éhhalált azzal kerülnék el, hogy meghalunk az unalomtól.
 A főnöknek van szüksége rád, neked nincs szükséged rá!
 Cseng a vekker – íme, a nap első megalázása.
 A barikád lezárja az utcát, de megnyitja az utat.
 Megvásárolták a boldogságodat. Lopd el!
 (1968 jelszavai, párizsi falfeliratok)

A hippik külső ismertetőjegyei a hosszúra megnövesztett haj, a trapézszerű farmer, a díszesen hímzett póló vagy ing, illetve gyakran a hajba illesztett virágok voltak

Azt mondom nektek, barátaim, hogy bár szembe kell néznünk a mai és holnapi nehézségekkel, mégis van egy álomom. Ez az álom mélyen gyökerezik az amerikai álomban, hogy ez a nemzet egy nap fel fog kelni, és valóra válna hitvallásának valódi értelmét: **magától értetődőnek tartjuk azt az igazságot, hogy minden ember egyenlőnek teremtett.** Van egy álomom, hogy egy nap Georgia vörös dombjain az egykori rabszolgák fiai és az egykori rabszolgatartók fiai képesek lesznek együtt leülni a testvériség asztalához.

[...] Van egy álomom, hogy négy kis gyerekem egy nap olyan nemzetben fog élni, ahol nem a bőrük színe alapján ítélik meg őket, hanem jellemük értéke szerint. Ez ma az álomom!

(Martin Luther King Washingtonban elmondott beszéde; 1963. augusztus 28.)

• Melyik történelmi dokumentumra hivatkozott King, amikor beépítette beszédébe a forrásban kiemelt részletet? Mit sugallt ezzel?

Az Amerikai Egyesült Államokban a kialakuló **hippimozgalom** látványosan **dacolt a hivatalos politikával**, megtagadta a kötelező katonai szolgálatot, és értelmetlennek kiáltotta ki a vietnami háborút. A **háborúellenes tömegtüntetéseken** való részvétel mellett tagadhatatlan, hogy a hippikultúra még ennél is több volt, mert egyszerre jelentette a könnyűdrogok használatát, a szexuális szabadosságot és minden olyan **értéknek a relativizálását**, amelyet az „idősebb generáció” képviselt.

A korabeli hippie életérzést az egyik legsikeresebb **musical**, a **Hair fejezte ki** a legjobban, amelyet 1968 tavaszán mutattak be a New York-i Broadway-n. (A musicalből tizenegy évvel később készült film.) A **hippimozgalom csúcspontja 1969-ben** egy háromnapos **rockzenei fesztivál**, a Woodstock Zenei és Művészeti Fesztivál volt, amelyen közel félmillió fiatal vett részt.

Az afroamerikaiak polgárjogi küzdelme

Milyen eszközökkel érte el célját a mozgalom?

Az 1950-es, 60-as években az Amerikai Egyesült Államokban jelentős társadalmi feszültség kísért az **afroamerikaiak polgárjogi küzdelmét**. A legtöbb déli államban ugyanis a 19. század utolsó harmadától kezdve olyan rendelkezések voltak érvényben, amelyek **„az egyenlő, de elkülönített”** elven alapultak. A „mély Dél” államai-ban a mindennapokban a **„faji szegregáció”, az afroamerikaiak elkülönítése** érvényesült (például számukra külön iskolákat működtettek, egyes szórakozóhelyekre nem léphettek be). A kirekesztés és megkülönböztetés mellett **számos erőszakos cselekmény** is történt, amelyeket a Klu Klux Klan szervezet tagjai követtek el.

1954-ben a Legfelsőbb Bíróság alkotmányellenesnek minősítette az iskolai elkülönítést, de hosszú évekbe telt, mire a szövetségi kormányzat a gyakorlatban is végre tudta hajtani. A **polgárjogi küzdelem új szakasza** 1955-ben egy **buszbojkottal** kezdődött, amelynek során feltűnt egy **baptista lelkész, Martin Luther King**. (A buszbojkottot az az esemény váltotta ki, hogy egy középkorú afroamerikai varrónő nem adta át a helyét egy felszálló fehér utasnak, és ezért letartóztatták. A következő időszakban az afroamerikaiak bojkottálták a helyi buszjáratokat, amivel súlyos gazdasági veszteségeket okoztak a közlekedési vállalatnak.) Martin Luther King az **erőszakmentes polgári ellenállás** vezetőjeként széles körű mozgalmat szervezett a **szegregáció felszámolásáért**. A polgárjogi küzdelem sikeresen zárult, 1964-ben a kongresszus elfogadta a **faji szegregáció minden formáját eltörlő törvényt**.

Összegzés

Okok és következmények

- Hogyan alakult ki a jóléti állam és a fogyasztói társadalom?

Történelmi interpretáció

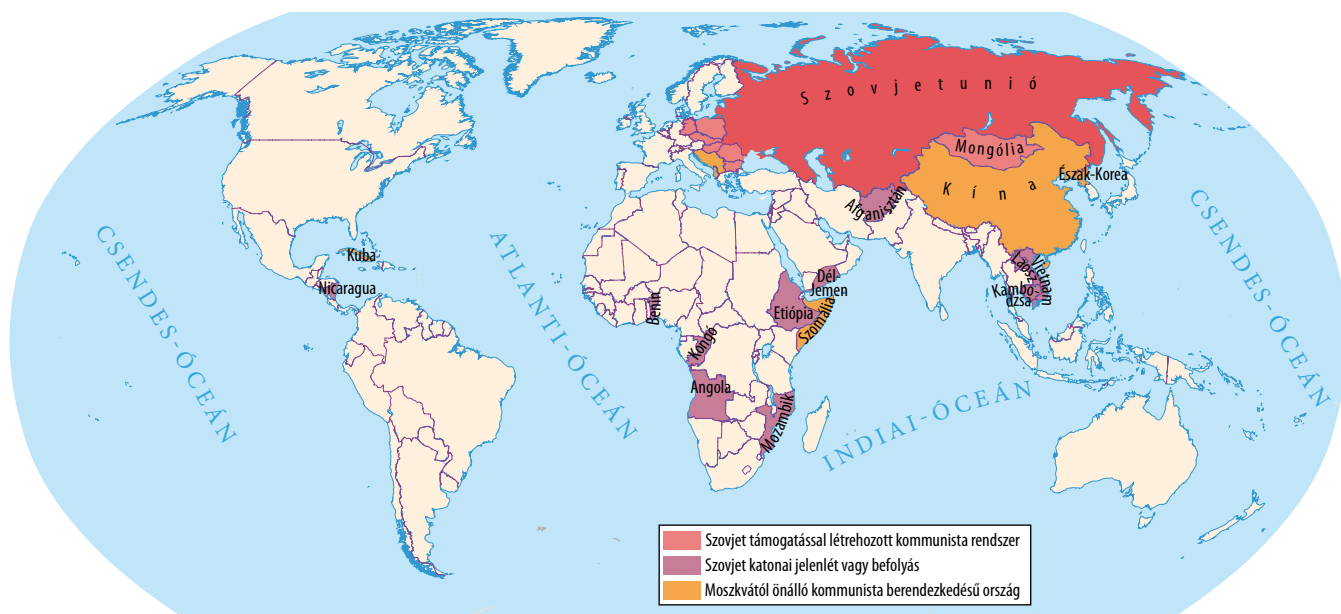
- Mennyire tekinthető ellenkultúrának a hippimozgalom, és miért?
- Milyen kritikák fogalmazódtak meg a fogyasztói társadalommal szemben? Milyen formákban fejezték ezt ki a fiatalok?

Történelmi változások

- Miben különbözött a 60-as évek fiataljainak élete és gondolkodása az előző nemzedékétől?
- Hogyan változott meg az afroamerikaiak polgárjogi helyzete?

21. A szovjet tömb meggyengülése

Mi volt Sztálin szándéka Kelet-Közép-Európában a második világháború után? • Miért és hogyan sikerült megvalósítania a céljait? • Miben hasonlított és miben különbözött egymástól a NATO és a Varsói Szerződés? • Mi volt az úgynevezett Brezsnyev-doktrína? • Mikor és hol alkalmazták a gyakorlatban is?

Kommunista berendezkedésű és a Szovjetunió befolyása alatt álló országok a világban 1980-ban

Mit jelent az, hogy a Szovjetunió stratégiaileg túlterjeszkedett? • Idézzük fel, milyen ellentétek alakultak ki a kommunista országok között!

A Szolidaritás mozgalom és a katonai diktatúra bevezetése Lengyelországban

Mi vezetett az életszínvonal romlásához a szocialista országokban?

Lengyelországban az 1970-es évek közepére állandósult az **élelmiszerhiány**. Számos árucikkre (hús, cukor, benzin, cigaretta) jegyrendszert vezettek be. Az ateista és egyházellenes diktatúra helyzete megingott, amikor **1978-ban a krakkói érseket választották pápának**, aki a **II. János Pál** nevet vette fel. Az új egyházfő a következő évben hivatalosan hazájába látogatott, ahol fellépésével és szavaival reményt adott a társadalomnak.

1980 nyarán a gdański Lenin Hajógyár munkásai sztrájkba léptek. De ezúttal nem elégedtek meg azzal, mint a korábbi hasonló sztrájkok idején, hogy a hatalom kielégítette követelésüket, emelte a munkások fizetését, vagy feltöltötte a városi húsboltot. **Szolidaritási sztrájkba** kezdtek. Miután követeléseiket a pártközpont teljesítette, tovább folytatták a munkabeszüntetést, hogy a többieket támogassák vele. Az akció két hét alatt **országos általános sztrájkká szélesedett**. A nyár végére az **állampárt** megadta magát, és **elismerte** a sztrájkokat szervező, önszerveződő **Szolidaritás szakszervezetet**. A szakszervezet vezetője **Lech Wałęsa** elektrotechnikusként dolgozott a gdański hajógyárban. A Szolidaritásba néhány hét alatt **több millióan léptek be**. Általános volt a meggyőződés, hogy az ország életében új fejezet kezdődik nemcsak gazdasági értelemben, hanem abban is, hogy a társadalom beleszólhat a döntésekbe, ezentúl tiszteletben tartják majd az emberi és az állampolgári jogokat. A Szolidaritás nem kizárólag

II. János Pál (eredeti nevén: Karol Wojtyła; 1920–2005). A pápa 1979. június 2-án, első lengyelországi zarándoklatán, a varsói Piłsudzki téren így szólt a hívekhez: „Jöjj, Szentlélek, és újítsd meg a föld színét!”

1. A párttól és a munkaadóktól független szabad szakszervezetek elismerése [...];
2. A sztrájkjog elismerése, valamint a sztrájkolók és a velük együttműködő személyek biztonságának szavatolása;
3. Az Alkotmányban lefektetett szólásszabadság, közlési és könyvnyomtatási szabadság tiszteletben tartása. [...]
5. A sajtó, a rádió és a televízió adjon hírt a sztrájkbizottság megalakulásáról, és követeléseit kapjanak sajtónyilvánosságot; [...]
9. Az árak növekedésével párhuzamosan emelkedjenek a fizetések. Mozgó bérskála; [...]
10. A belső piac feltöltése élelmiszerekkel és az export korlátozása feleslegre; [...]
16. Az egészségügyi szolgálatban dolgozók munkakörülményeinek megjavítása a dolgozók jobb orvosi ellátása érdekében;
17. Kellő számú bölcsőde és óvoda létesítése a dolgozó anyák gyermekei számára;
18. A hároméves fizetett szülési szabadság bevezetése; [...]
21. A szabad szombat biztosítása.

(A Szolidaritás követeléseit 1980 nyarán. Részletek a 21 pontból)

- Milyen jellegű követeléseit voltak főleg a Szolidaritásnak?
- Miért kezelte veszélyes ellenségként a Szolidaritást a magát munkáshatalomnak hirdető diktatúra?

Mihail Szergejevics Gorbacsov (1931–). Gorbacsov politikájának megítélése ellentmondásos. Hazájában sokan a Szovjetunió szétverésével vádolják, míg Nyugaton kiemelik a szerepét a hidegháború békés lezárásában és a kelet-közép-európai régió szabadságának visszaállításában

- Nézzünk utána, mit jelentett a Gorbi-kultusz a 80-as években!
- Milyen elismerésben részesült Gorbacsov 1990-ben?

szakszervezet volt, hanem komplett civil társadalmat is létrehozott, kulturális életet szervezett és könyveket is kiadott.

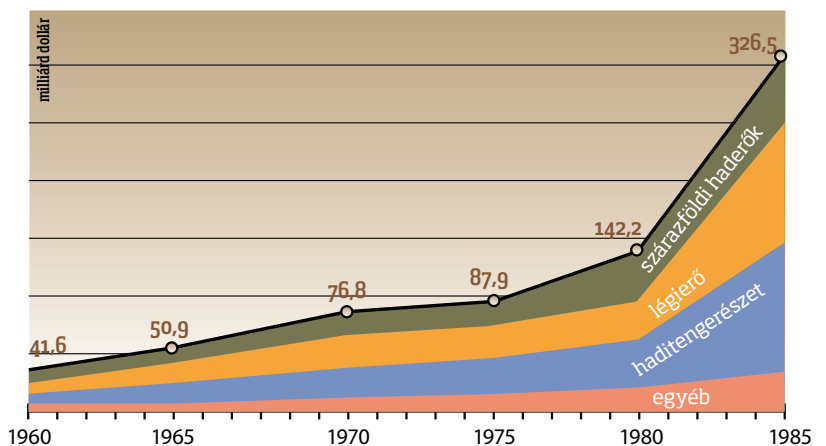

Lech Wałęsa (1943–). A Szolidaritás első elnöke a gdański hajógyár munkásként éveken keresztül harcolt a munkások jogaiért. Emiatt elbocsátották, és többször letartóztatták. Bátorsága, kezdeményezőképesége és karizmatikus egyénisége lelkesítően hatott a lengyel emberekre

A „kis hidegháború” időszaka (1970–1980-as évek)

Miért veszítette el a hidegháborút a Szovjetunió?

Az új csúcstechnológiák fejlesztésével az 1970-es évekre a hagyományos fegyverzetek minősége terén is fölénybe került az Amerikai Egyesült Államok hadereje. **Washington úrfegyverkezési programja**, a meghirdetett **csillagháborús terv** pedig védelmet ígért már a szovjet nukleáris rakéták ellen is. Az elképzelések szerint az Amerikai Egyesült Államokra kilőtt **szovjet nukleáris robbanófejek** ezreit az amerikai védelmi rendszer **műholdakra telepített eszközökkel** (például lézerfegyverrel) „vadászta volna le”. Az óriási költségekkel járó terv akkor nem valósult meg, és valójában csak napjaink technológiai-technikai adottságaival lehetne kivitelezni.

Az Amerikai Egyesült Államok nemzetvédelmi minisztériumának költségvetése

Milyen világpolitikai események álltak a változások mögött?

A „csillagháborús terv” azonban arra jó volt, hogy Moszkva újabb költségeibe kezdjen.

A **szovjetek elvesztették a fegyverkezési versenyt**, miközben az erre költött milliárdok jöveteletlenül kimerítették az ország erejét. Gondjaikat növelte, hogy az ország **nemzetközileg elszigetelődött**. Az afganisztáni beavatkozás miatt nemcsak a nyugati országok, de a **harmadik világ államai is szembefordultak velük**. Ilyen körülmények között nagyon kockázatos lett volna egy olyan katonai akció Európában, mint amilyen az 1956-os magyarországi vagy amilyen az 1968-as csehszlovákiai beavatkozás volt.

Időközben a világgazdasági erőviszonyok is változtak. Az olajválság hatására a fejlett kapitalista országok **új, energiatakarékosabb technológiák** kifejlesztésére kényszerültek, amelyek hosszabb távon a korábbinál is versenyképesebbé tették gazdaságaikat. Ennek következtében a perifériák-félperifériák (például Latin-Amerika, Kelet-Közép-Európa) lemaradása növekedett, és **csökkent a Szovjetunió és a szocialista országok világgazdasági súlya is**. Még inkább így volt ez, amikor az 1980-as év közepétől az olajárak esni kezdtek. **Moszkva** valutatartalékai megcsappantak, és **már nem volt képes anyagilag sem segíteni a támogatásra szoruló szövetségeseit**. Gazdasági értelemben ezek az országok már inkább koloncot jelentettek számára. A feszültségek enyhítésének szándékán kívül ez is közrejátszott abban, hogy végül a szovjetek feladták Afrikában szerzett pozícióikat, és az afganisztáni háború befejezése mellett döntöttek.

A Szovjetunió bukásához vezető külső és belső okok

Hogyan függtek össze egymással a bukáshoz vezető folyamatok?

A világtörténelemben számos példát láthatunk nagy birodalmak bukására. Az ilyen bukásokat általában hosszú hanyatlási folyamat előzte meg, ezért sokakat meglepett, hogy **a Szovjetunió az 1980-as évek második felében néhány év alatt vesztette el szuperhatalmi pozícióját**. Ennek magyarázatát keresve többféle tényezőt is érdemes megvizsgálni. Az okok közül azonban mindenképpen érdemes kiemelni, hogy az **ország gazdasági teljesítőképessége** és a szovjet vezetők **világuralmi ambíciói** soha **nem voltak arányban egymással**. Ezért a 1970-es és 80-as évek katonai túlköltsége és terjeszkedő politikája (például Etiópia és Afganisztán) a Szovjetunió erejének megroppanásához és válságához vezetett.

A Szovjetunió nukleáris fegyverkezése, hadiflottájának és légierejének erőteljes fejlesztése, nem utolsósorban pedig e **katonai erő megjelenése a Perzsa-öböl térségében** határozott **ellenlépésekre készítette az Amerikai Egyesült Államokat**. Ez öltött testet az **új elnök, Ronald Reagan erőpolitikájában**, amelyhez megkapta a többi nyugati nagyhatalom támogatását is. Reagan meg akarta állítani az USA térvesztését, illetve egyértelművé kívánta

Ronald Reagan választási győzelme [1980. november] alapvető fontosságú volt, mert azt demonstrálta, hogy az Egyesült Államok – a szabadságért küzdő legnagyobb erő, amit a világ valaha ismert – átveszi a világ ügyeiben a kezdeményező szerepet. Soha sem volt kétségem ennek a változásnak a jelentősége felől, és az első pillanattól kötelességemnek tartottam, hogy mindent megtegyek Reagan elnök támogatásáért, a stratégiájáért, amivel meg akarta nyerni a hidegháborút, melyet a Nyugat lassan, de biztosan elveszteni látszott.

(Margaret Thatcher brit miniszterelnök visszaemlékezéséből; 1995)

A nagy októberi szocialista forradalom fordulópontra lett a világtörténelemben, meghatározta a világfejlődés fő irányát és fő tendenciáit, elindított egy visszafordíthatatlan folyamatot – a kapitalizmusnak az új, kommunista társadalmi-gazdasági alakulattal való felváltását. [...]

Mélyül a kapitalizmus általános válsága. Feltartoztathatatlanul szűkül uralmi szférája, mind nyilvánvalóbb, hogy történelmileg halálra van ítélve. [...] Átalakítási programunk mind egészében, mind egyes komponenseiben teljesen ezen az elven alapul: több szocializmust, több demokráciát.

Több szocializmust – tehát több dinamizmust és alkotószellemet, több szervezethez, több törvényességet és nagyobb rendet, több tudományosságot és kezdeményezést a gazdálkodásban, nagyobb hatékonyságot az irányításban, jobb életet, nagyobb bőséget az embereknek.

Több szocializmust – tehát több demokratizmust, nyilvánosságot és kollektívizmust az együttélésben, több kultúrát, emberséget a termelési, a társadalmi viszonyokban és az emberek egymás közti kapcsolataiban, több méltóságot és önbecsülést az egyénnek.

Több szocializmust – tehát több hazafiságot, több elszántságot a magasrendű eszmények megvalósítására irányuló törekvésben, több tevékeny állampolgári törődést az egész ország ügyeivel és belső ügyeinknek a nemzetközi ügyekre gyakorolt jótékony hatásával.

(Mihail Gorbacsov beszéde az SZKP 1987-es kongresszusán)

- A hagyományos szovjet ideológia mely elemei ismerhetők fel Gorbacsov beszédében?
- Milyen problémákra lehet következtetni a beszédben meghirdetett célokból?

A republikánus párti Ronald Reagan (1911–2004) 1981 és 1989 között töltötte be az elnöki tisztséget

Nézzünk utána az interneten, mi volt Reagan eredeti foglalkozása!

Eddig az enyhülés egyirányú utca volt, amelyen csak a Szovjetunió haladt saját célja felé [...] e célok pedig azt igazolják: elhatározta, hogy kiterjeszti a világforradalmat, és egyetlen szocialista vagy kommunista államot hoz létre. Egyetlen erkölcsként csak az érdekeinek megfelelőt ismeri el. Jogot formál arra, hogy bármilyen bűncselekményt elkövessen, hazudjon és csaljon azért, hogy elérje céljait. (Ronald Reagan; 1981)

Ki akarunk fejleszteni egy olyan komplex fegyverrendszert, amely – amennyiben hatékony védelmet akar vele szemben találni – szükségszerűen csődbe viszi a Szovjetuniót.

(Ronald Reagan amerikai elnök; 1985)

- Miért utasította el az új elnök az enyhülés politikáját?
- Milyen stratégiával akarta megnyerni Reagan a hidegháborút?
- Milyen helyzetértékelésen alapult a stratégiája?

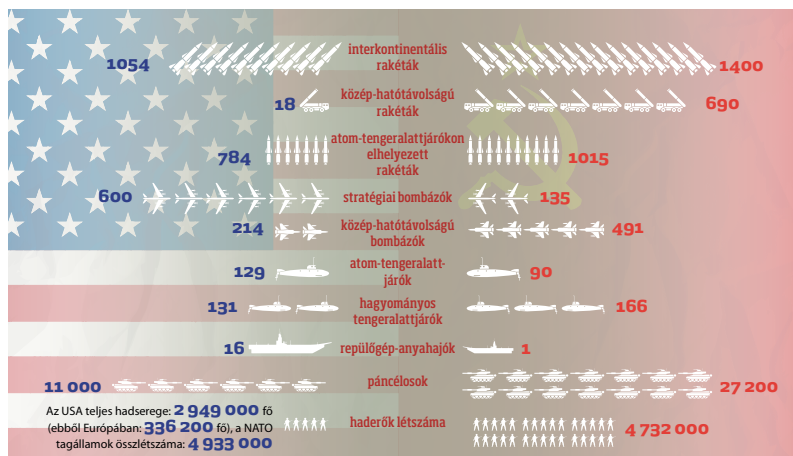

Nyugatnémet tiltakozók a rakétatelepítés ellen. A Szovjetunió a Pershing rakéták telepítését – egyéb lehetőségek híján – a német közvélemény titkosszolgálati eszközökkel való befolyásolásával igyekezett megakadályozni. A szovjet és az NDK-s titkosszolgálat által manipulált nyugatnémet békemozgalmak úgy tiltakoztak a Pershing rakéták végül bekövetkező telepítése ellen, mintha a Szovjetunióknak nem lettek volna telepített rakétái alig valamivel keletebbre

Pershing rakéták

tenni országának vezető szerepét. Az Amerikai Egyesült Államok **újra óriási összegeket fordított haderejének korszerűsítésére** és a szovjetekkel szemben álló fegyveresek támogatására, például Afganisztánban. A **Reagan-kormányzat** a fegyverkezés fokozásával nem egyszerűen stratégiai erőfölényt akart kivívni, hanem tudatosan **a Szovjetunió gazdasági térdre kényszerítése** volt a cél. Olyan fegyverkezési kiadásokba akarták hajszolni Moszkvát, amit pénzügyileg nem bírnak. Ekkor derült ki, hogy **a Szovjetunió** mennyire rosszul mérte fel az erőviszonyokat, hiszen **ezzel a tempóval már nem tudott lépést tartani.**

Katonai erőviszonyok 1979-ben. Moszkva a hidegháborús szembenállás fő frontján, Európában is igyekezett erőfölényt kivívni. Közép-hatótávolságú (500–5000 km) nukleáris rakétákat telepített az európai szocialista országokba, köztük Magyarországra is, amit azonban ekkor a magyar és a szovjet vezetés is tagadott. Válaszul a NATO bejelentette, hogy amennyiben a Szovjetunió nem szereli le a maga újonnan telepített rakétáit, 1983-tól megkezdzi a hasonló teljesítményű amerikai Pershing rakéták telepítését Nyugat-Európában. Az atomtöltettel rendelkező közép-hatótávolságú rakéták 5-8 perc alatt elérhették az európai nagyvárosokat

- Miért érezhette magát sebezhetőnek Európában a NATO?

Kísérlet a Szovjetunió megreformálására

Milyen következményekkel jártak a reformlépések?

A válságtüneteket sem Brezsnyev, sem utódai nem érzékelték. A **szovjet pártvezetés** idős és sokszor súlyos betegségekkel küzdő **politikusaik rugalmatlansága** éles ellentétben állt Reagan és az elnöki tanácsadók határozottságával. A Szovjetunióban **1985-ben Mihail Gorbacsovot választották pártfőtitkárrá.** A fiatalos vezető fellépése **új szakasz kezdetét** jelentette, amelylyel megpróbálták **belső reformokkal** megerősíteni az országot.

A **peresztrojkanak (átépítés)** nevezett reformprogram keretében az addig szigorú tervgazdálkodás szerint működő állami vállalatokat önállóan gazdálkodó egységekké akarták átalakítani. Ettől **a hatékonyság és a versenyképesség javulását remélték** anélkül, hogy visszatérnének a magántulajdonhoz. E változtatások azonban tőke hiányában és a piac működtetéséhez szükséges gazdasági kultúra nélkül nem vezettek a gazdasági teljesítmény érezhető javulásához.

A Gorbacsov által meghirdetett másik program, a **glasznoszty (nyitottság)** is felemás eredményeket hozott. Az évtizedekig szigo-

1989. augusztus 23-án 2 millió ember alkotta 600 kilométer hosszú élőlánc kötötte össze a három balti szovjet szocialista köztársaság fővárosait

Milyen történelmi esemény 50. évfordulóján került sor erre a békés demonstrációra? • Mi lehetett a tüntetők üzenete?

rú politikai cenzúra alatt álló **szovjet média valóban szabadabbá vált**. A múlt elfojtott fájdalmai, a sztálini terror eseményei, az afganisztáni háború szörnyűségei, de a szovjet társadalom olyan gondjai is, mint a tömeges alkoholizmus, a magas bűnözés és szegénység, mind felszínre került és beszédtemává vált. Mindez azonban inkább csak **fokozta az elégedetlenséget és ellenérzést** a már amúgy is válságba került **kommunista rendszerrel szemben**.

A Szovjetunióknak nagyon komoly **belső problémákkal** is szembe kellett néznie. A rakétákra és flottafejlesztésre fordított milliárdokat csak az amúgy is alacsony **életszínvonal romlása** árán lehetett előteremteni. Az alacsony keresetek, az áruhiány és az ellátási nehézségek **elégedetlenséget** váltottak ki. Tüntetések és sztrájkok kezdődtek, de a korábbi időktől eltérően a hatalom nem lépett fel velük szemben agresszívan. A párt vezetése megosztott volt a tekintetben, hogy a problémákat a reformok gyorsításával, vagy teljes visszarendeződéssel kellene megoldani. A **vezetők közötti nyilvános viták** csak fokozták a feszültséget és a bizonytalanságot. A központi hatalom meggyengülését érezve felszínre törtek az addig **elfojtott nemzetiségi ellentétek** és **függetlenségi törekvések** is.

Összegzés

Történelmi változások

- Milyen események és folyamatok változtatták meg a két szuperhatalom erőviszonyait az 1980-as években?

Okok és következmények

- Milyen okai és következményei voltak a szocialista országok eladósodásának?
- Milyen okok vezettek az 1980–81-es lengyelországi eseményekhez?
- Mi a magyarázata annak, hogy a Szolidaritás szakszervezet politikai követeléseket is megfogalmazott?

A két világhatalom vezetője, Gorbacsov és Reagan

Az államközi kapcsolatok alakulását nem szabad befolyásolnia az ideológiai nézetkülönbségeknek, s korrigálásra szorul az a szemlélet is, amely a békés egymás mellett élésben az osztályharc különleges formáját látta [...] a biztonság igazi garanciái: nem fegyverkezni, leszerelni, ez a teendő.

(Vagyim Zaglagyin, az SZKP KB Nemzetközi Osztályának igazgatója, Gorbacsov külpolitikai tanácsadója; 1988. október)

Korunk immár nem meghatározó tendenciája a két szemben álló rendszer harca. Ma a döntő az, hogy az anyagi javak termelésének és igazságos elosztásának alapján egyesült erőfeszítésekkel regeneráljuk, újratermeljük és megvédjük az emberiség túléléséhez nélkülözhetetlen eszközöket és forrásokat. [...] Nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy utánozzuk az Egyesült Államokat, a NATO-t és Japánt minden katonai, technikai újításában [...]. (Eduard Sevardnadze szovjet külügyminiszter; 1988. november)

- Hogyan változott meg a szovjet retorika az 1970-es évekhez képest?
- Mi volt a lényeges különbség a Brezsnyev- és a Gorbacsov-időszak külpolitikája között?

22. Rendszerváltoztatások és átalakulás Kelet-Közép-Európában

Miért alakult ki a szocialista tömb országaiban súlyos gazdasági-pénzügyi válság? • Milyen jellegű követeléseket fogalmazott meg a Charta '77 mozgalom Csehszlovákiában, illetve a Szolidaritás Lengyelországban? • Milyen világpolitikai következményei voltak a „kis hidegháborúnak”? • Hogyan próbálta megállítani Gorbacsov a Szovjetunió hanyatlását?

A szovjet csapatok utolsó egységei is elhagyják Afganisztánt

Milyen célt szolgálhattak a kivonulás ünnepélyes külsőségei?

Gorbacsov végre megadta az embereknek a jogot arra, hogy hangosan kimondják azt, amit hosszú évek óta tudnak, nevezetesen, hogy a marxizmus-leninizmus varázsigei értelmetlenek, hogy a szovjet szocializmus semmilyen tekintetben nincs fölényben a Nyugattal szemben, hanem monumentális kudarc [...].

(Francis Fukuyama: *A történelem vége és az utolsó ember*, Európa Kiadó, Budapest; 1989)

- Hogyan értelmezhető a történész értékelése?
- Miért nem volt fenntartható tovább a szovjet érdekszféra?

A Szovjetunió hanyatlása az 1980-as évek második felében

Hogyan változott meg a Szovjetunió nemzetközi helyzete?

Gorbacsov a hatalomra lépése után a **hidegháborús feszültség enyhítésével** igyekezett előteremteni a forrásokat a belső gazdasági reformokhoz. A két superhatalom közötti egyeztetéseket a legmagasabb szinten, **Reagan és Gorbacsov közötti csúcstalálkozókon** bonyolították le. A Szovjetunió GDP-jének ekkoriban hozzávetőleg egyharmadát fordította hadi kiadásokra. Az Amerikai Egyesült Államok ugyanakkor saját GDP-jének kevesebb mint a 7%-át költötte a katonai erőegyensúly fenntartására, miközben a szovjet gazdaság egyre korszerűtlenebb technológiával működött. Ezért Gorbacsov a megállapodások érdekében olyan feltételeket is elfogadott, amelyeket korábban a szovjet vezetés még mereven elutasított.

1987 decemberében a két superhatalom megállapodást kötött **az összes közép-hatótávolságú atomfegyver megsemmisítéséről**. 1988-ban Gorbacsov bejelentette, hogy 50 ezer szovjet katonát és 5 ezer páncélost kivonnak az NDK, Csehszlovákia és Magyarország területéről, valamint félmillió fővel csökkentik a Szovjetunió haderejét.

Az 1980-as évek második felében a Szovjetunió **kénytelen volt feladni** a harmadik világban nem sokkal korábban megszerzett **katonai és politikai pozícióit**. Az évtized végére kivonult Afganisztánból is. 1989-ben szovjet részről bejelentették, hogy minden eddigi szovjet befolyási övezetbe tartozó ország **magá döntheti el**, hogy milyen utat választ a jövőben, elvetve a Brezsnyev-doktrínát.

A kelet-közép-európai népek felszabadulása

Mi a magyarázata annak, hogy a szocialista országok szinte egyszerre nyerték vissza függetlenségüket?

Az adósságszpirálba került szocialista országok között kivételt jelentett a Nicolae **Ceaușescu** vezette Románia. Félve a hitelek miatti nyugati befolyás erősödésétől, a román vezetés a lehető leggyorsabban visszafizette az ország hiteleit. Ennek azonban az ország teljes leromlása lett a következménye.

Az 1980-as évek második felében a nemzeti függetlenségi és **demokratikus törekvések** az összes szocialista országban **felerősödtek**. Politikai mozgalmak és pártok alakultak vagy szerveződtek újjá, dacolva a pártállami rendszer tiltásával és elhallgattatási akcióival. Az általuk megfogalmazott célokat és követeléseket a lakosság egyre nagyobb tömege támogatta. A rendszerváltozástól az emberek nemcsak a nyugati demokrácia és a személyes szabadság, hanem a nyugati életszínvonal és árubeség eljövételét is remélték.

- Tekintsük át időrendben az eseményeket!
- Melyik országban rendült meg először a kommunista párt hegemoniája?
- Hogyan hatottak a magyar külpolitikai lépések a keletnémet diktatórikus berendezkedésre?

1989

október 7. Gorbacsov is megjelenik Kelet-Berlinben az NDK megalapításának 40. évfordulójára rendezett ünnepségen. Úgy nyilatkozik, hogy a Varsói Szerződés minden államának joga és felelőssége, hogy döntsön a maga lehetőségeiről. „Veszélyek csak azokra várnak, akik nem tartanak lépést az idővel.”

október Békés tüntetéssorozat az NDK nagyvárosaiban, amellyel szemben a rendőri szervek erőszakosan lépnek fel, de elfojtani nem tudják. A keletnémet pártvezetésben változás történik, Erich Honecker Egon Krenz váltja fel.

november 4. Kelet-Berlinben milliós tömegtüntetésen követelik az emberek a szabad választásokat és a szabad utazási lehetőségeket.

november 9. Az NDK megnyitja határait az NSZK és Nyugat-Berlin felé. Megkezdődik az 1961-ben felhúzott berlini fal lerombolása.

június 4–18. Választások Lengyelországban, amelyen már az ellenzék jelöltjei indulhatnak, akik látványos győzelmet aratnak.

A mandátumok 65%-át fenntartották a kommunista pártnak és szövetségeseinek, a leadott szavazatok elsöprő többségét viszont a Szolidaritás kapta.

november 24. A prágai tömegtüntetések hatására lemond a Csehszlovák Kommunista Párt vezetősége.

december 29. A cseh ellenzék vezetőjét, Václav Havel írot Csehszlovákia államelnökévé választják.

június 16. Budapesten újratemetik az 1956 után kivégzett Nagy Imrét és mártírtársait. A Hősök térien megtartott gyászszertartáson 250 ezer ember vett részt.

augusztus A határzárak leszerelését és a magyar hatóságok hallgatóságos támogatását kihasználva naponta 200–500 NDK-állampolgár szökik át a magyar–osztrák határon Nyugatra.

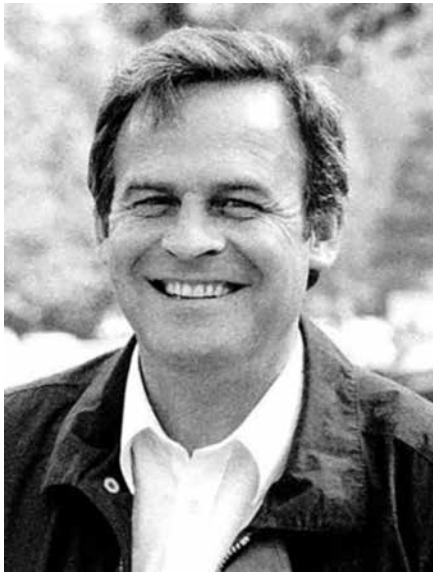
szeptember 11. A magyar kormány a keletnémet állam tiltakozása ellenére lehetővé teszi, hogy 10 ezer menekülni vágyó NDK-állampolgár legálisan Ausztriába távozzon.

„Különös hálaival szeretnénk itt megemlékezni Németh Miklósrá, Magyarország akkori miniszterelnökére. Csaknem pont tizenkét hónappal ezelőtt ígéretet tett nekünk, hogy Magyarország meg fogja nyitni határait az NDK-menekültek előtt. Ezzel tört ki az első kő a berlini falból.”

(Helmuth Kohl német kancellár beszéde a Bundestagban, 1990. augusztus 23.)

december 17–22. Fegyveres népfelkelés Romániában, amely megdönti a kommunista diktátor, Nicolae Ceaușescu hatalmát. Őt és feleségét néhány nappal később kivégzik.

november 10. Leváltják Todor Zsivkovot, a bolgár kommunista párt elnökét. Az új vezetés szabadon engedti a politikai foglyokat, biztosítja a sajtószabadságot, és szabad választásokat ígér.

Tőkés László (1952–)

Történészszemmel

A romániai forradalom

1989. december 16-án Temesváron több száz ember élőláncot formálva próbálta megakadályozni, hogy Tőkés László református lelkészt a hatóságok egy szilágysági faluba deportálják. Tőkés korábban felemelte a szavát a magyarságot ért sérelmek és az embertelen falurombolások ellen. A lelkészt végül mégis elhurcolták, erre az élőlánc tüntetéssé alakult. Másnap a tüntetők behatoltak a megyei tanács épületébe, ahonnan kidobálták Ceaușescu képeit és könyveit, amiket aztán elégettek. A tüntető tömeg feloszlására kivezényelt katonák és karhatalmisták a tömegbe lőttek, a leadott sortűz halálos áldozatokat követelt. A temesvári események jelentették a szikrát a romániai forradalom kirobbanásához. A megmozdulások az ország több nagyvárosára is átterjedtek. Ceaușescu december 21-re nagygyűlést hívott össze Bukarestbe, hogy lecsillapítsa az indulatokat. A tömeg azonban kifütyülte, majd ellepte a főváros utcáit, ahol összecsapott a rendfenntartó erőkkel. Hasonló utcai összecsapások zajlottak Kolozsváron, Aradon, Brassóban és Nagyszébenben is, amikben többen életüket veszítették. December 22-én a hadsereg átállt a felkelők oldalára, ezzel összeomlott Romániában a kommunista diktatúra. A menekülő Ceaușescut elfogták és december 25-én kivégezték.

1989-re világhosszá vált Közép-Kelet-Európában fennálló pártállami diktatúrák a Szovjetunió támogatása nélkül nem képesek fennmaradni. A rendszerváltoztatások Románia kivételével békés mederben zajlottak.

A rendszerváltoztatások menete

Milyen módon omlottak össze a kommunista diktatúrák?

1989-ben Lengyelországban és Magyarországon békés, tárgyalásos úton kezdődött meg a kommunista rendszer fel számolása; a pártállam képviselői és az ellenzéki erők közös egyeztetések során állapodtak meg az egyes politikai lépésekről. **Lengyelországban** a parlamenti választásokon **bebizonyosodott a Szolidaritás társadalmi támogatottsága.** Habár a kommunisták a parlamenti mandátumok kétharmadát maguknak tartották fenn, a többi mandátumot a Lech Wałęsa-féle mozgalom nyerte el. Jaruzelski tábornok rövidesen egy nem kommunista miniszterelnököt nevezett ki. (A magyarországi rendszerváltoztatásról a 29. leckében lesz szó.)

1989 nyarán több ezer keletnémet állampolgár próbált Magyarországon keresztül Ausztriába jutni. A Németh Miklós vezette magyar kormány végül – Moszkva jóváhagyásával – **megnyitotta a nyugati határokat előttük.** A következő hónapokban a demokratikus változásokat követelő tüntetések végleg megrendítették az NDK politikai vezetését. A **tüntető**k a keletnémet határőrök szeme láttára **megkezdték a berlini fal lebontását november 9-én.** Az események **Csehszlovákiában is politikai változásokat** indítottak el. **1989 novemberében** tömegtüntetések nyomására a pártállam itt is meghátrált, és december végén **köztársasági elnökké választották Václav Havelt,** aki a Charta '77-ben betöltött tevékenysége miatt korábban öt évig börtönben ült. A „bársonyos forradalmat” követően azonban megint előtérbe került **a csehek és szlovákok együttélésének kérdése.** Az ellentétek kiújulása végül **békés szétváláshoz vezetett, 1993. január 1-től Csehország és Szlovákia önálló országgá vált.**

Összegzés

Történelmi jelentőség

- Miért jelentettek az 1989-es év eseményei fordulópontot Európa történetében?
- Melyek voltak a hosszú távon is jelentős következményekkel járó változások?

Okok és következmények

- Melyek voltak azok az események és folyamatok, amelyek megváltoztatták a két szuperhatalom közötti erőviszonyokat az 1980-as években?
- Mikor és miért gyorsultak fel a politikai változások a szovjet tömb országokban?

23. A kétpólusú világrend megszűnése

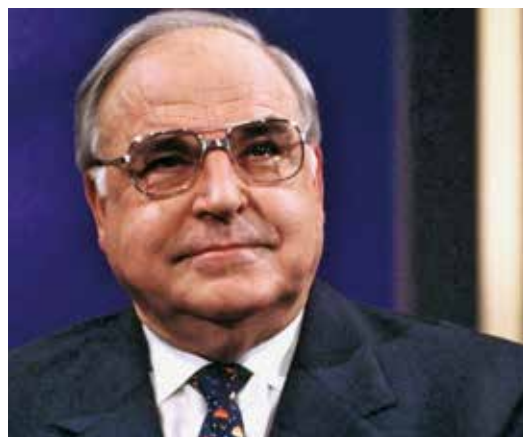
Miért omlottak össze a szocialista rendszerek Kelet-Közép-Európa országaiban? • Hogyan változott meg a Szovjetunió politikai és katonai pozíciója az 1980-as évek második felében? • Mi volt a Gorbacsov által meghirdetett reformpolitika eredeti célkitűzése?

Németország egyesülése

Miért volt világpolitikai jelentősége a német újraegyesítésnek?

A berlini fal leomlása után az NDK-ban 1990 márciusában először és utoljára rendeztek demokratikus választást, amelyen a **Németország újraegyesítését** támogató és a kereszténydemokratákhoz közel álló párt nyert. Az új kormány gazdasági unióra lépett az NSZK-val, és a nyugatnémet márkát vezette be fizetőeszközként az NDK-ban is. Már csak a négy **egykori világháborús szövetséges** beleegyezésére volt szükség ahhoz, hogy politikai értelemben is megtörténjen a két Németország egyesülése. **Helmuth Kohl, az NSZK kancellárja** moszkvai tárgyalásán Gorbacsov nem emelt kifogást az egyesülés ellen. Washingtonban is támogatták a német újraegyesülést, Thatcher brit miniszterelnök és Mitterand francia elnök azonban gyanakvással tekintettek az újjászülető német nagyhatalmiságra. Ám mivel a két szuperhatalom támogatta a németek törekvését, Londonban és Párizsban is beleegyeztek abba.

1990. október 3-án az NSZK hivatalosan is magába „olvasztotta” az NDK tartományait. Az **egyesült Németország** újra Európa legerősebb országává vált, még akkor is, ha a **volt keletnémet területek gazdasági talpra állítása** éveken keresztül **jelentős forrásokat** kötött le. 1994-ig több mint 155 milliárd márka segíellyel támogatták az egykori keletnémet tartományok felzárkózását.

Helmut Kohl (1930–2017) az újraegyesült Németország első kancellárja

Ma este egyetlen üzenetem van minden német számára. Gorbacsov főtitkár úr és én egyetértünk abban, hogy kizárólag a német nép egyedüli joga eldönteni, hogy egy államban akar-e élni. [...] Köszönöm Gorbacsov főtitkár úrnak, hogy ezt a történelmi eseményt lehetővé tette. [...] Ez egy jó nap Németország számára és egy jó nap nekem.

(Helmut Kohl kancellár moszkvai nyilatkozata; 1990. február 10.)

Mi volt a jelentősége annak, hogy a kancellárnak a győztes nagyhatalmak közül először a Szovjetunióval sikerült megállapodnia Németország egyesítéséről?

A Szovjetunió széthullása

Miért fulladt kudarcba az államszövetség megreformálására tett kísérlet?

A Szovjetunióban a tovább romló szociális helyzet (állandósuló áruhiány, tömeges elszegényedés) és az állami elnyomás megszűnése felszínre engedte a **nemzetiségi ellentéteket és a függetlenségi törekvéseket**.

A Szovjetunió felbomlása

A Szovjetunió halálra volt ítélve. Mintha egy fegyvert szegeztek volna fejéhez. A puccs résztvevői pedig meghúzták a ravaszt. Ez a fegyver már nagyon régóta töltve volt.

(Anatolij Csernyajev, Gorbacsov volt nemzetbiztonsági tanácsadója)

Gorbacsov korántsem ilyen fejleményekre számított. Modernizálni akart, nem felszabadítani; megpróbálta a Kommunista Pártot jelentős tényezővé tenni a külső világ számára; ehelyett annak a rendszernek az összeomlását idézte elő, amely felnevelte, és amelynek karrierjét köszönhette. [...] Gorbacsov sohasem találta meg a megfelelő választ. Utolsó hivatali éve lidércnyomásként nehezedett rá: látta a közelebbi katasztrófát, de képtelen volt arra, hogy elhárítsa, vagy hogy legalább ő maga kitérjen előle [...].

(Henry Kissinger amerikai nemzetbiztonsági főtanácsadó; 1993)

- Vitassuk meg, mennyire volt szükségszerű a Szovjetunió összeomlása!
- Mekkora volt ebben Gorbacsov felelőssége?

Moszkva, 1991. augusztus 20. A puccsisták által kirendelt katonai alakulatokkal szemben óriási tömegtüntetések bontakoztak ki

Borisz Jelcin, az orosz föderáció elnöke lelkesítő beszédet mond a katonákkal szembeszálló tüntetőknek

Milyen veszéllyel fenyegetett a visszarendezés?

1990 márciusában Litvánia kikiáltotta a függetlenségét. A **szabad önrendelkezés jogának** elfogadása a tagköztársaságok esetében a Szovjetunió létét fenyegette, ezért a **litvánok függetlenségét nem ismerték el. Gorbacsov egyeztetést kezdeményezett** a 15 tagköztársaság vezetőivel arról, hogyan kellene az 1922-ben létrehozott szovjet államszövetséget új és demokratikus alapokra helyezni. A kísérlet kudarcát előrevetítette, hogy ennek vitájában **Észtország, Lettország, Litvánia, Moldávia, Grúzia és Örményország** eleve nem kívánt részt venni. Ezekben a tagköztársaságokban a tervezettről 1991 márciusában tartott **népszavazást sem rendezték meg**, jelezve, hogy az itt élő népek nem elégednek meg a szövetségi és a tagköztársaságok közötti hatalommegosztással.

A **másik kilenc tagállamban** ugyanakkor a **népszavazás sikeres volt**. A szavazók 76%-a támogatta azt a megoldást, hogy csak **az államfő személye, a külpolitika és a honvédelem ügye legyen közös**. Egyéb tekintetben a tagországok szabad és független államokként működtek volna. A megállapodás ünnepélyes aláírását augusztus 20-ára tervezték. Egy nappal korábban azonban drámai események történtek Moszkvában.

A **legfelső politikai és katonai vezetők egy csoportja**, köztük Gorbacsov helyettese, **puccsot kísérelt** meg. A Krímben nyaraló Gorbacsovot megfosztották hatalmától, az országban pedig **rendkívüli állapotot vezettek be** és harckocsikat vezényeltek az utcára. Lépésükkel a **Szovjetunió megmentését akarták elérni**. Azt azonban nem vették figyelembe, hogy az elmúlt évek változásai miatt megerősödött **közvélemény a diktatúra visszatérését látta** a hatalomátvételben. Tiltakozó akciók kezdődtek, melyeknek az élére **Borisz Jelcin** állt, aki az akkor még szovjet tagköztársaság, Oroszország első **szabadon választott** elnöke volt. A hadsereg nem volt hajlandó erőszakot alkalmazni a tüntetőkkel szemben. A puccs pár nap alatt elbukott, Gorbacsov visszatért Moszkvába, **a Szovjetunió széthullása visszafordíthatatlannak bizonyult**.

A puccs leverése után Gorbacsov terve az államszövetség megújításáról lekerült a napirendről. Újabb tagköztársaságok kiáltották ki a függetlenségüket, **a kommunista pártot pedig betiltották**. A Jelcin vezette oroszországi kormány fontos hatásköröket vont el a Gorbacsov hatalma alatt álló szövetségi szervektől. A puccs után **kettejük politikai vetélkedéséből egyértelműen Jelcin került ki győztesként**. Az ő kezdeményezésére **1991. december 7-én** az orosz, az ukrán és a belorusz elnök formálisan is kinyilvánította a **Szovjetunió megszűnését. Létrehozták a Független Államok Közösségét**, amelyhez a balti államok és Grúzia kivételével minden volt tagköztársaság csatlakozott, de a Gorbacsov vezette központnak már semmilyen szerep nem jutott. **Gorbacsov 1991 decemberében lemondott az elnökségről**.

Az egypólusú világ kialakulása

Milyen világpolitikai következményei voltak a Szovjetunió szétesésének?

1990–91-ben a nyugati országok valójában már a Szovjetunió stabilizálására törekedtek, **politikai és gazdasági támogatást nyújtva a gorbacsovi vezetésnek**, mert féltek, hogy a szovjet állam teljes szétesésével ellenőrizhetetlen, kaotikus helyzet állhat elő annak egykori területein. **A kelet-közép-európai országok a Varsói Szerződés (és a KGST) feloszlásával 1991-ben végképp függetlenítették magukat Moszkvától**.

A Szovjetunió felbomlásával nemcsak a **kétpólusú világrend korszaka ért véget**, de az a nagy orosz birodalom is, amelynek területeit a Szovjetunió jórészt még a cárok Oroszországtól örökölte, és a második világháborúban még tovább növelte. Az 1990-es évekre **az Amerikai Egyesült Államok vált gyakorlatilag a világ egyetlen szuperhatalmává.**

Kínában Mao Ce-tung halálát (1976) követően **jelentős gazdasági változások történtek.** Az 1978-as pártkongresszus meghirdette a „**reform és nyitás**” politikáját, amely hosszabb távon szakított a merev tervutasításos gazdaságpolitikával, illetve feladta a maói egyenlősítő politikát. Ennek hatására a **kínai gazdaság látványosan bővült**, sőt az 1990-es években bevezetett intézkedések, a piacgazdaság elveinek és gyakorlatának átültetése nyomán az ország gazdasági nagyhatalom lett. A belpolitikai élet közben nem változott, **a kommunista párt nem adta fel a hatalmi hegemoniáját.** A demokratikus változásokat követelő **diákmegmozdulásokkal szemben 1989 júniusában katonai erővel lépett fel.**

A délszláv háború

Miért robbantott ki véres etnikai konfliktusokat a jugoszláv tagköztársaságok függetlenné válása?

A kommunista berendezkedésű **Jugoszlávia** élén **Josip Broz Tito** 35 évig volt a **soknemzetiségű szövetségi állam** korlátlan hatalmú vezetője. A hidegháború alatt Tito a Nyugat támogatását élvezve igyekezett egyenlő távolságot tartani a két szuperhatalomtól, illetve megpróbált egyensúlyozni a **központi hatalom erősítését akaró szerb** és a **szövetségi köztársaságoknak nagyobb önállóságot követelő horvát és szlovén** politikai vezetők között. 1980-ban bekövetkezett halála után kiéleződtek Jugoszláviában a nemzeti ellentétek, amelyek aztán az 1990-es években véres és kegyetlen háborúvá fajultak.

A 1980-as években a **Szerb Kommunisták Szövetsége** a **felelősödő szerb nacionalizmus** élére állt. A párt vezetője, **Szlobodan Milošević** minden szerb védelmezőjeként lépett fel. Tömeggyűléseket tartott, amelyeken a szerbeket ért sérelmekről beszélt, és az egész Jugoszláviára kiterjedő **szerb hegemonia megvalósítását** ígérte híveinek. Ennek szellemében **1989-ben felszámolta a magyar kisebbség által is lakott Vajdaság és az albán többségű Koszovó autonómiáját.** A döntés az albánok körében heves ellenállást váltott ki, de a szlovén és a horvát vezetők körében is nyugtalanságot keltett.

A világban és a környező szocialista országokban lezajló változások hatására Jugoszlávia tagköztársaságaiban is **parlamentari választásokat tartottak 1990-ben.** Szlovéniában, Horvátországban, Boszniában és Macedóniában az ellenzéki pártok, Szerbiában és Crna Gorában a kommunisták nyertek. Közben a **szerbekhez húzó Jugoszláv Néphadsereg egységei még ott voltak mindenhol**, és igyekeztek ellenőrzésük alatt tartani a stratégiaileg fontos pontokat.

A háború akkor robbant ki, amikor **1991 nyarán Szlovénia és Horvátország kikiáltotta a függetlenségét. A Jugoszláv Néphadsereg és a szerb szabadcsapatok** válaszul véres küzdelmek közepette **elfoglalták Horvátország középső és keleti területeit**, elűzve a helyi nem szerb lakosságot, köztük 50 ezer Kelet-Szlavóniában élő magyart is. Magyarországra menekült 50 ezer vajdasági magyar Szerbiából is, ők főleg a katonai behívóktól tartva

Egy kínai diák próbálja megakadályozni a tüntetők feloszlátására küldött tankok bevonulását a tömeg közé. 1989 áprilisában Peking központjában a Tienanmen téren több tízezer diák nagyszabású tüntetéssorozatba kezdett. Követeléseikben a reformok folytatását, a korrupció felszámolását, illetve gyülekezési és sajtószabadság bevezetését sürgették. Hasonló megmozdulásokra néhány nagyobb városban is sor került, de a mozgalom nem vált országossá. A kommunista párt keményvonalasai végül a hadsereg bevetése mellett döntöttek, és a katonai erők június elején felszámolták a diákmegmozdulásokat. A véres eseményeknek legalább 3 ezer halálos áldozata volt, több mint 20 ezer személyt letartóztattak

Vitassuk meg, mennyire vonható párhuzam a Tienanmen téri eseménysorozat és az 1989-es kelet-közép-európai rendszerváltoztatások között! • Miért tudta a kínai kommunista párt elkerülni a politikai rendszerének összeomlását?

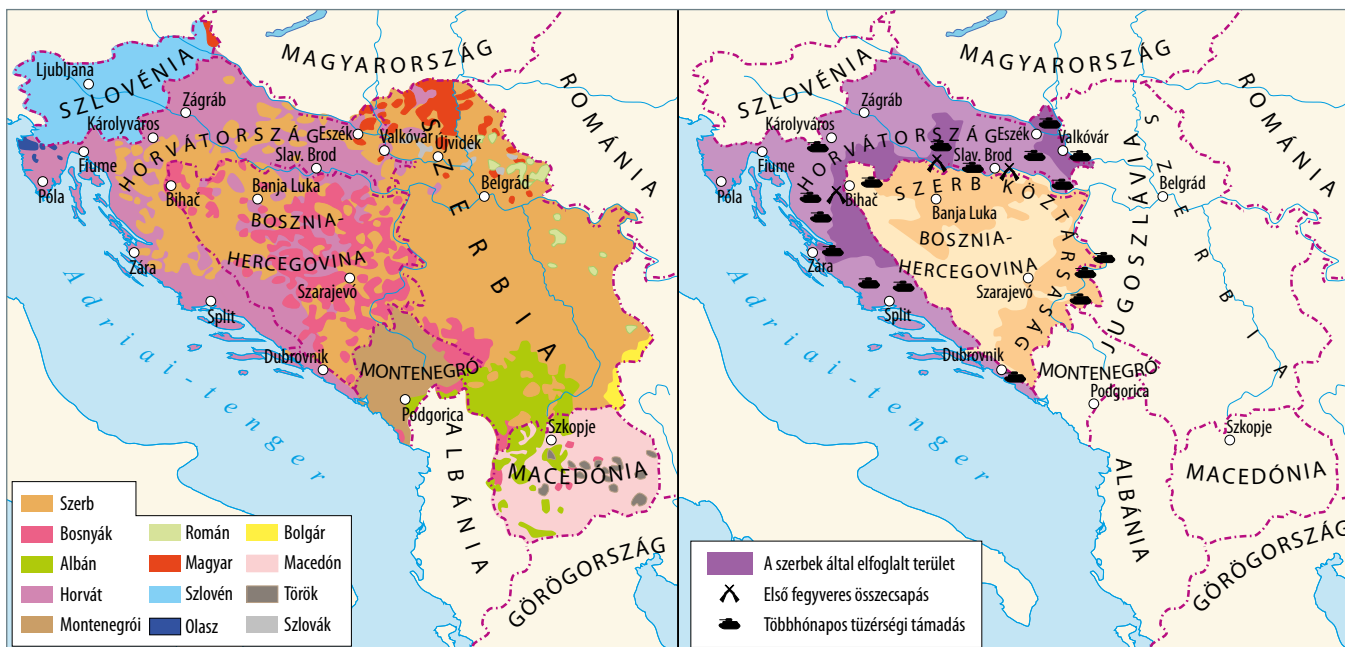
Szerb szabadcsapatok kegyetlenkedése egy elfoglalt településen

Mi volt a célja a civil lakosság elleni brutális fellépéseknek? • Nézzünk utána az interneten, mi történt Srebrenicában 1994-ben! • Milyen szerepük volt az ottani békefenntartó alakulatoknak?

- Milyen tagállamokból állt Jugoszlávia?
- Melyik volt etnikai szempontból a legegységesebb, és melyik a legkevtebb lakosságú tagállam?
- Mi jellemzi a szerb nemzetiségű lakosság elhelyezkedését?
- Miért vált szinte áttekinthetatlenné a boszniai háború?
- Milyen etnikai viszonyok jellemezték Szerbiát?

hagyták el szülőhelyüket. Szlovéniában a fegyveres összecsapások rövid idő alatt véget értek, de a harcok Horvátországban elhúzódtak. Rövidesen Macedónia és Bosznia-Hercegovina is a függetlenséget választotta.

Boszniában – ahol a bosnyák, horvát és szerb lakosság keverten élt – a horvátországinál is kegyetlenebb **etnikai háború alakult ki**. A szemben álló fegyveresek a harcokat a másik nemzet civil lakosságának legyilkolására és szülőföldjéről való elűzésére is kihasználták. Az **etnikai tisztogatások** keretében sok he-

Jugoszlávia etnikai viszonyai 1991-ben

A délszláv háború (1991–1995)

lyen tömeges nemi erőszakot követtek el. **Boszniában több mint 200 ezer ember esett áldozatul** az évekig tartó harcoknak és a civil lakossággal szembeni kegyetlenkedéseknek.

A civil lakosság elleni további atrocitások megakadályozása érdekében a **NATO légitámadásokat intézett a boszniai szerb állások ellen**. Ez pedig a bosnyák és a horvát fél győzelmét segítette elő. **1995-ben a szerbek Horvátországban és Boszniában is vereséget szenvedtek**. A horvát hadseregnek sikerült visszafoglalnia megszállt területeinek nagy részét. Horvátországból és Boszniából több százezer szerb menekült el Szerbiába. Össességében a délszláv háború következtében **több mint egymillió ember hagyta el végleg korábbi lakóhelyét**.

1998-ban a Szerbiához tartozó, de többségében **albánok lakta Koszovóban is harcok** robbantak ki, amelyek ugyanúgy a helyi lakosság elűzésére irányultak. A **NATO 1999 márciusában légi offenzívát** indított Belgrád ellen, hogy a harcok befejezésére kényszerítse Miloševićet. A hetekig tartó bombázások elérték céljukat, a **szerb haderő kivonult Koszovóból**, és a térség átmenetileg nemzetközi védnökség alá került.

2000-ben tüntetések és összecsapások kezdődtek Belgrádban, amely **megdőntötte Milošević hatalmát**. A következő évben a háborús bűntettekkel vádolt szerb vezetőt **kiadták a hágai nemzetközi bíróságnak**, aki még a bírósági tárgyalás lezárulása előtt, 2006-ban meghalt. 2006-ban Montenegró, 2008-ban pedig Koszovó is kikiáltotta függetlenségét.

A Horvátországból menekülő szerbek két folyosón keresztül kívántak eljutni Boszniába és Szerbiába

Vitassuk meg, miért voltak sokáig tehetetlenek a nyugati országok mind a szerb szabadcsapatok mézárásával, mind a horvátok etnikai tisztogatásaival szemben!

Történészszemmel

Milyen következményekkel járt a gyűlöletbeszéd Jugoszláviában?

A világ megdöbben a délszláv háború brutalitásán, a foglyokkal szembeni kegyetlenkedéseken és a civilek válogatás nélküli legyilkolásán. Nehéz volt megérteni, hogyan történhettek meg újra ilyen szörnyűségek Európában. A háborús bűntettek kivizsgálása során kiderült, hogy a nemzeti szimbólumok és előítéletek sokszor erősebb szerepet játszottak az indulatok felkorbácsolásában, mint a racionális követelések és érdekellettek. A történelmi mítoszokból és sztereotípiákból épülő gyűlöletbeszédekkel egyes politikusok tömegeket tudtak olyan bűntettekre tüzelni, amelyeket normális körülmények között sosem tettek volna meg. Ezek a beszédek démonizálták a másik népet, amelyről azt állították, hogy örökös és halálos fenyegetést jelent számukra. Különböző történelmi bűnök és példák felemlítésével keltettek félelmet, irigységet, gyűlöletet és bosszúvágyat egymással szemben. Mindazt az agressziót és szenvedést, amit okoztak, történelmi elégtételnek tekintették a korábban őket ért igazságtalanságokért és szenvedésekért, azt sugallva, hogy a nemzeti célok elérése érdekében bármilyen eszköz jogos és megengedhető.

Fontos tanulsága a délszláv eseményeknek, hogy a tömegtájékoztató és a közbeszéd nem lehet elnéző vagy cinkos azokkal a történelmi mítoszokkal, amelyek az etnikai felsőbbrendűség és alsóbbrendűség, vagy az örök történelmi ellenség és fenyegetettség képzetét sugallják; és el kell utasítaniuk minden olyan kísérletet, amely az etnikai alapon elkövetett bűntettek és igazságtalanságok történelmi igazolására szolgál.

Mire szolgáltak ezek a szónoklatok? • Miért lehettek alkalmasak arra, hogy az indulatokat akár ártatlan polgári lakosokra is rászabadítsák? • Keressünk példákat történelmi gyűlöletbeszédre más történelmi korszakokból!

Vedran Smajlović, Szarajevó csellistája Tomaso Albinoni Adagióját játssza a romos Nemzeti Könyvtárban, 1992-ben

Horvátországban nincs esélyük [a szerbeknek] a megmaradásra, mindig is üldözik, végül pedig megölik és kirabolják őket. A végső cél, hogy mint etnikai csoport eltűnjenek [...] nincs esélyük a megmaradásra a horvát államban. Csak abban az esetben, ha rövid időn belül megszűnnek szerbnek lenni. [...] Védelmezni fogjuk a szerb területeket az utolsó lehetőségig [...] a horvát mérges kígyótól. [...] Ez a harmadik eset, hogy a mérges kígyó ránk támad, és ez a harmadik eset, hogy a szívünkbe mar. Ez alkalommal szét kell taposnunk a fejét, hogy soha többé nem marjon meg senkit. [...] A szerb bosszú közeleg, a szerb bosszú már meg is kezdődött [...] megvédjük a területet akár vérfolyamok árán is, ha szükséges, és senki nem akadályozhat meg minket, szerbeket abban, hogy megteremtsük a magunk államát. Ha a horvátok szerbekre támadnak ott, ahol nem tudjuk hatékonyan megvédeni őket, mi is támadunk ott, ahol a horvátok a leggyengébbek, megtámadjuk őket Zágrábban. Természetesen ártatlan civil áldozatok is lesznek, de mit tehetünk. Nincs más választásunk. Nem fogjuk védtelenül hagyni a szerbek torkát az usztasa kés előtt. (Vojislav Šešelj, aki történészként vált a szerb nacionalisták politikai vezetőjévé, egyebek mellett az ilyen beszédeiért állították a hágai nemzetközi bíróság elé)

Összegzés

Történelmi jelentőség

- Miért volt világtörténelmi jelentőségű a Szovjetunió szétesése?
- Melyek voltak a hosszú távon is jelentős következményekkel járó változások az 1990-es évek elején?

Okok és következmények

- Milyen okok játszottak közre a Szovjetunió szétesésében?
- Értékeljük az 1991. augusztus 20-ai puccs szerepét az események alakulásában!
- Milyen okokkal magyarázható, hogy Jugoszlávia széthullása véres etnikai háborút robbantott ki?

Összefoglalás

Gondoljuk végig az eseményeket az alábbi vázlatpontok segítségével!

- Készítsünk folyamatábrát néhány témához!
- Gyűjtsük össze a legfontosabb forrásokat az egyes anyagrészekhez!
- Emeljük ki a nevezetes eseményeket, személyeket és a hozzájuk tartozó dátumokat!

Témák

1. A hidegháború a kubai rakétaválság után
 - Az enyhülés időszaka
 - A gyarmati rendszer felbomlásának második szakasza, a harmadik világ jellemzői
 - A közel-keleti háborúk és következményei
 - A vietnami háború
 - A „kis hidegháború” évtizede
2. Gazdaság és életmód az 1960-as, 70-es években
 - Fellendülés és válság, az olajválság következményei Nyugaton
 - A szocialista tömb országainak gazdaságpolitikája
 - Az életmód és mentalitás változásai az 1960-as, 70-es években
3. A kétpólusú világrend megszűnése
 - Rendszerváltozások Kelet-Közép-Európában
 - Németország egyesítése
 - A Szovjetunió felbomlása és következményei
 - A délszláv háború

Kerettantervi fogalmak, adatok

Fogalmak: fegyverkezési verseny, enyhülési politika, szociális piacgazdaság, ökumené, harmadik világ, beatkorszak, hippimozgalom, olajválság, iszlám fundamentalizmus, terrorizmus, Cartha '77 mozgalom, prágai tavasz, diáklázadások, szolidaritás, Európai Unió, PC, mobiltelefon.

Személyek: Tito, De Gaulle, Brezsnyev, Ceaușescu, Willy Brandt, Thatcher, Reagan, Gorbacsov, Helmuth Kohl, Lech Wałęsa, Václav Havel, II. János Pál.

Topográfia: Berlin, Helsinki, Prága, Gdańsk, Csernobil, Temesvár.

Kronológia: 1964–1973 (a vietnami háború), 1967 (a „hatnapos háború”), 1968 (a prágai tavasz, a Brezsnyev-doktrína, párizsi diáklázadások), 1969 (az első Holdra szállás), 1975 (a helsinki értekezlet), 1989 (a kelet-közép-európai rendszerváltások, a berlini fal lebontása), 1991 (a Szovjetunió szétesése, a délszláv válság és az öbölháború kirobbanása).

IV. A Kádár-korszak

24. A berendezkedő Kádár-rendszer – megtorlások 1956 után

Idézzük fel, milyen folyamatok vezettek az 1956-os forradalom kitöréséhez! • Milyen követeléseket fogalmaztak meg október 23-án? • Hogyan kezdődtek a fegyveres harcok? • Miért lépett ki Magyarország a Varsói Szerződésből? • Miért volt fordulópont november 4-e a forradalom és szabadságharc történetében?

Feladjuk a párt monopolhelyzetét, többpártrendszert, tiszta, becsületes választásokat akarunk. Tudjuk, hogy ez nem lesz egyszerű dolog, mert nemcsak puskagolyóval, hanem szavazócédulával is ki lehet lőni a munkáshatalmat. Számolunk az- al, hogy esetleg alaposan megvernek bennünket a választásokon, de vállaljuk a választási harcot, mert a kommunista pártnak meglesz az ereje hozzá, hogy ismét megszerezze a dolgozó tömegek bizalmát.

(Kádár János kijelentése a Központi Munkás- tanács képviselőivel folytatott megbeszélésen 1956. november 14-én)

- Miért nem lehetett komolyan venni Kádár kijelentését?
- Vitassuk meg, milyen taktikai megfontolásból hangozhattak el ezek az ígéretek!

Bizalmatlanok vagyunk az MSZMP jelenlegi vezetőségével szemben, és külön bizalmatlanok vagyunk Kádár János személyével szemben. Ez a pártvezetés letért az új párt elvi alapjairól. Csak szavakban hirdeti a sztálinizmus elleni harcot [...] anélkül, hogy nézetéért elvi harcot folytatott volna, hagyta el a párt bizalmából rá ruházott párt- és kormányfunkciót. Lépéséről nem értesítette sem a pártvezetőséget, sem a kormányelnököt.

(Az MSZMP korábbi Intéző Bizottságának állás- foglalása, amelynek Nagy Imrével tartó tagjai a jugoszláv követségen tartózkodtak; 1956. november 14.)

- Mennyire tekinti Kádár János tevékenységét legitimnek a nyilatkozat?
- Kire utalt az állásfoglalásban kiemelt kormány- elnök kifejezés?
- Mit üzent ez az állásfoglalás az embereknek?
- Miért volt fontos Kádár János számára Nagy Imréék eltávolítása Budapestről?

Rommá lőtt épületek Budapesten 1956 őszén

Ellenállás a Kádár-kormánnyal szemben

Hogyan reagált a társadalom a Kádár-kormány fellépésére?

1956 novemberének második felében a szovjetek a fegyveres ellenállás maradványait is felszámolták, bár **politikai értelemben nem uralták az országot**. Az általuk létrehozott **Kádár-kormány** – amely Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának nevezte magát – november 7-én **szovjet páncélosok védelmében** érkezett Szolnokról a **Parlamentbe**. A Kádár-kormány **hatalmát elutasították** az értelmiség legkülönbözőbb csoportjai, a volt MDP Nagy Imréhez kötődő szárnya, nem utolsósorban pedig a **munkástanácsok** is.

A legtöbb üzemben és városban a választott tagokból álló munkástanácsok gyakorolták a tényleges hatalmat. November 4-e után is sok helyen **ellenőrzésük alatt tartották a helyi igazgatást, és vezették az általános sztrájkot**. A munkástanácsokat a szovjet katonai hatóságok is tárgyalópartnernek tekintették, és azok több esetben el is tudták érni a szovjetek által letartóztatottak szabadon bocsátását.

A **falvakban** egy ideig még **nemzeti tanácsok** működtek, amelyek – ugyanúgy, ahogy a városokban a munkástanácsok – ellátták a **helyi közhatalmat**. A felosztott térszervezetekből mindenki visszakaphatta a földjét, a lefoglalt MDP-irodákat lakásokként kezdték használni, néhol pedig visszaadták az épületeket a korábbi jogos tulajdonosoknak. **A Kádár-kormányt** kezdetben csak a régi **ÁVH-sok** és az egykori **MDP rákosista funkcionáriusai támogatták**. Kádár azonban eleinte távol akarta tartani őket az új hatalmi

apparátustól, mert a társadalom a meggyűlölt diktatúra embereit látta bennük.

November 22-én **Nagy Imre és társai** – miután Kádár garantálta a jugoszlávoknak, hogy nem indul velük szemben eljárás – **elhagyták a jugoszláv nagykövetség épületét**. A **szovjetek** azonban **elrabolták őket** – amiről Kádár előzetesen tudott –, és a romániai Snagovba szállították a csoportot. Ugyanakkor a **szovjet fegyveres erők megakadályozták** a vidéki és fővárosi munkástanácsok küldötteiből álló **Országos Munkástanács megalakulását**, amely egy országos szintű kettős hatalom megerősödésével fenyegetett.

A mindenki által legitimnek tekintett Nagy Imre eltávolításának és a **szovjet beavatkozásoknak** köszönhetően a **Kádár-kormány helyzete erősödött**. November végétől **Kádár keménykezű politikába kezdett**, amelynek célja a megtorlás és a megfélemlítés volt. Ekkor már igénybe vette a régi rákosista, keményvonalas párt-és belügyi káderek szolgálatait.

December elején az MSZMP vezetősége hivatalosan **ellenforradalomnak minősítette az októberi eseményeket**. Az indoklásban gyakorlatilag olyan **hamis vádakot fogalmaztak meg**, amelyek több mint három évtizedig a forradalom és szabadságharc törekvéseinek és eszméinek a lejáratására irányultak.

A társadalom elnyomása

Hogyan számolta fel Kádár a kibontakozó passzív ellenállást?

Letartóztatások már november 4-e óta folytak, de ezeket először a szovjet politikai rendőrség hajtotta végre, és a lefogottak egy részét a Szovjetunióba szállították. **1956 végére** már az újjászervezett **magyar belügyi hatóságok** bonyolították a letartóztatásokat, és a **közterületen** is megjelentek az **új hatalom rendfenntartó különítményei, a karhatalmisták** (a szovjetektől kapott ruházatuk miatt „pufajkások”-nak nevezték őket). Az eleinte csak nagyobb kötetekben mozgó alakulataik, amelyek nagyrészt **volt ÁVH-sokból** és állásukat veszített **régi funkcionáriusokból** álltak, gyakran nagyon **kegyetlenül léptek fel**, válogatás nélkül **terrorizálva** falvak, diákkollégiumok vagy éppen munkásszállók egész lakosságát.

Decemberben a **békés tüntetéseket** – amelyek többnyire a már letartóztatottak szabadon bocsátását, általában pedig a szovjet csapatok kivonását és Nagy Imréék kormányba való visszatérését követelték – a **karhatalmisták sortűzekkel verték szét**. A legtöbb áldozattal járó sortűz **Salgótarjánban** volt, de sor került ilyenekre Egertől Zalaegerszegig sokfelé az országban. Miskolcon, amikor a Munkástanács védelmében tömegek vonultak az utcára, a szovjet csapatok használtak fegyvert a tüntetőkkel és az őket védő magyar rendőrökkel szemben. Különösen heves összecsapások voltak Békés megyében.

Mivel a **budapesti Központi Munkástanács** úgy látta, hogy nem tud eredményt elérni a hatalommal szemben, ezért **újra meghirdette** az egyszer már beszüntetett **általános sztrájkot**. Bár a sztrájkot országszerte megtartották, az esemény mégis fordulóponttá vált, ugyanis a kormány ezt az alkalmat használta fel arra, hogy **leszámoljon a passzív ellenállást hirdető mozgalommal**. **Betiltották a Központi Munkástanácsot**, és mintegy kétszáz aktivistát (köztük az elnöki tisztet betöltő Rác Sándort) vettek őrizetbe.

3. Az októberi események előkészítésében és kibontásában alapvető tényező volt a Horthy-fasiszta és a magyar kapitalista-földesúri ellenforradalom, amelynek jelentős erői működtek illegálisan idehaza, fő erői pedig Nyugat-Németországban gyülekeztek és szervezkedtek.

Az ellenforradalom azonban hosszú ideig gondosan álcázta magát a tömegek előtt, és csak október 30-a után, a tüzszünet idején lépett fel nyíltan, álarc nélkül. Az az ellenforradalmi erő, amely akkor kommunistákat és más haladó, munkás, paraszt és értelmiségi dolgozókat mészárolt le az utcán, már a felkelés első óráiban, október 23-a estéjének katonai akcióiban is szervezeten vett részt, és tudatosan, saját céljai irányában befolyásolta az eseményeket. Ugyanezt az erőt képviselték Mindszenty, B. Szabó, Lichtenstein herceg és a többiek rádióbeszédeikkel, herceg Esterházy és gróf Takách-Tolvay fellépésükkel nyíltan a kapitalizmus visszaállítására uszítva.

(Részletek az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának határozatából; 1956. december 5.)

• Nevezzék meg meg az idézetben szereplő hamis állításokat és mutassanak rá, hogy miért azok!

A Nagy-budapesti Központi Munkástanács, mint ismeretes, nagyüzemek kezdeményezésére november 14-én jött létre, hogy összefogja a gyárak munkástanácsainak munkáját, követeléseinket egységesen képviselje. [...] Mint számtalanszor, úgy most is elmondhatjuk, hogy minket a munkásosztály bízott meg és e megbízásunkhoz híven megvédjük, ha kell életünk árán is gyárainkat, hazánkat a kapitalista, földesúri restauráció ellen. Ugyanakkor azonban független hazánkban magyar módra akarjuk felépíteni társadalmi, gazdasági rendünket és a forradalom követeléseiből nem engedünk.

[...] ma arra van szükség, hogy a munkástanácsok teljes egységben töretlenül, a munkafelvétellel is az október 23-i nemzeti forradalom ügyét szolgálják. Mi megtettük az első lépést, most a kormányon van a sor, több hónap is kell ehhez. [...] Velünk vannak, csatlakoztak hozzánk, a forradalom előkészítésében oly kiváló munkát végzett becsületes íróink, mögénk sorakoztak a színészek, képzőművészek, zeneművészek, az értelmiség minden szervezetét magában foglaló Magyar Értelmiségi Forradalmi Tanács.

(Részlet a Nagy-budapesti Központi Munkástanács felhívásából; 1956. november 27.)

• Állapítsuk meg, milyen politikai elvek jelennek meg a felhívásban!
• Hogyan viszonyultak az „októberi eseményekhez”?
• Miért volt veszélyes Kádárék számára a munkástanácsok működése?

Nők néma felvonulása, 1956. december 4. A gyászruhás asszonyokat a Hősök terén pufajkások és szovjet katonák várták, de a megemlékezést nem oszlatták fel

Milyen esemény történt egy hónappal korábban?

Magyar menekültek az osztrák határnál

Kikből áll a menekülő csoport? • Vítassuk meg, kik és milyen okokból távoztak ekkor külföldre!

A Munkásőrség felvonulása 1957. május 1-jén

Mi lehetett a célja ilyen felvonulásnak 1957 tavaszán?

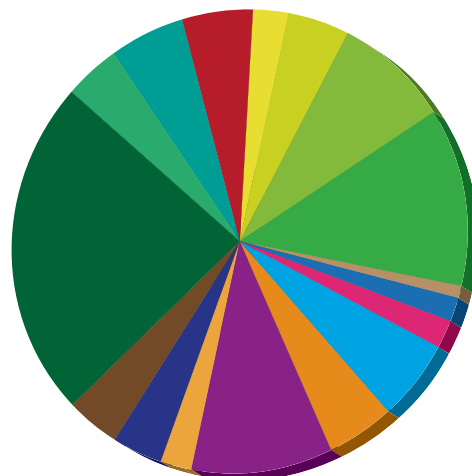
December 11-én a kormány elrendelte a **statáriális bíraskodást**, és ezzel megkezdődött a **megtorlás újabb szakasza**. Újra felállították az **internálás**, azaz a pusztán rendőri intézkedésen alapuló, bizonytalan ideig tartó letartóztatás intézményét. A hatalom kemény fellépése elől **tömegesen menekültek külföldre** a forradalom résztvevői, illetve olyan emberek, akik nem tudták elképzelni személyes jövőjüket az újra erőszakkal bebetonozott diktatúrában. 1956 utolsó két hónapjában **közel kétszázezer ember hagyta el az országot**.

1957 elején egymást követték a **tömeges, válogatás nélküli megtorló akciók**, amelyek az egész társadalom elrettentését szolgálták. Március után már célzottabb **letartóztatási hullámok** következtek szigorú ítéletekkel, 228 személyt végeztek ki, meghaladja a 26 ezret az elmarasztaltak száma. Minden megyében, városban, szakmai közösségekben, értelmiségi csoportban voltak a **megfélemlítést szolgáló, súlyos ítéletekkel végződő perek**, amelyeknek rendszerint az adott közösség tekintélyes, mértékadó személyiségei estek áldozatul.

A **kádári hatalom** ezek révén igyekezett **megtörni a társadalom különböző csoportjainak, köreinek ellenálló képességét**, hiszen a kis falvaktól az akadémikusok köréig vagy az Írószövetségig mindenki ismert meghurcolt embereket, akiknek példája elrettentően hatott. Az első kivégzés 1956. december közepén történt Miskolcon, az **'56-os forradalomban** való szerepvállalásért kirótt **utolsó halálos ítéleteket 1961 augusztusában** hajtották végre.

Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst 1958. június 16-án végezték ki. Losonczy Géza még az ítélethozatal előtt a börtönben elhunyt. **1957 tavaszára lényegében újrászervezték** az állampártot, a belügyi apparátust és az államhatalmat. Az ÁVH-t azonban nem, létrehozták viszont a **Munkásőrséget, az MSZMP félkatonai szervezetét**. A védelmi testület egységei közvetlenül a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) vezetői alá tartoztak. A mintegy 60 ezer fegyverest a kommunista diktatúra bármikor mozgósíthatta a rendszer védelmében.

2,6	Gazdagparaszt
4,5	Középparaszt
8,4	Szegényparaszt
12,3	Agrárproletár
27,8	Földműves összesen
0,9	Földbirtokos
1,8	Vezető tisztviselő
1,8	Csendőr, fegyőr
5,7	Alkalmazott tisztviselő
4,5	Értelmiségi
10,1	Kisiparos
2,2	Iparos
3,6	Szolgáltatásban dolgozó
3,9	Vasutas
23,7	Munkás
3,9	Segéd-/alkalmi munkás
5,3	Ismeretlen
4,8	Nincs adat

A kivégzettek társadalmi státusza (az adatok százalékban értendők)

Milyen társadalmi háttere volt a kivégzett emberek többségének? • Mennyire illeszkedett bele mindez a Kádárék által sulykolt propagandába?

Miért végezték ki Nagy Imrét?

Különös problémát képezett Nagy Imre és társainak sorsa. 1957 tavaszán Kádár és a szovjet vezetés egyetértésre jutott abban, hogy egy szigorú ítéletekkel végződő perben kell leszámolni velük. Ennek megfelelően hazaszállították Romániából a kormányfőt és társait. A per előkészítése azonban 1957 nyarán megakadt.

A Moszkvából érkező szovjet óvások miatt a pert többször el kellett halasztani. A hatalma csúcsán lévő – a szputnyik 1957 őszi sikere után otthon és Nyugaton is széles körű elismerésnek örvendő – Hruscsov azon dolgozott, hogy javítson a Szovjetunióról a sztálini időkben kialakult rendkívül negatív képen. Ebbe a szovjet külpolitikai irányba nem illett bele egy halálos ítéletekkel végződő per Magyarországon.

Szóba került Nagy Imréék kérdése is. Mi vetettük fel. Az elvtársak helyeslik, hogy megfelelő szigorú felelősségre vonást eszközöljünk. Az elvtársak nézete szerint az megfontolás tárgyát képezheti, hogy rövidebb vagy hosszabb idő múlva kell a felelősségre vonásnak megtörténnie, de helyeslik, hogy ez megtörténjék.

(Kádár János beszámolója a moszkvai tárgyalásairól; 1957. április 2.)

Hruscsov elvtárs mondta: helyes, hogy ennek a dolognak a végére akarunk járni? Őt valószínűleg az érdekelte, mi lesz? Börtön, dorgálás, vagy mi? Hogy a végére járjunk, azzal egyetért.

(Kádár János beszámolója a Hruscsovvallott tárgyalásról; 1957. december)

Ha nem néznénk a világkommunizmus érdekeit, Nagy Imre bandája már rég a föld alatt lenne.

(Kádár János válasza az Angol Kommunista Párt vezetőinek kérdésére; 1958. március)

Kádár és vezetőtársai azonban elutasították azt a lehetőséget, hogy Nagy Imrééket szimbolikus politikai ítéletekkel bélyegezzék meg, vagy súlyos ítéletek után amnesztiában részesítsék. A pert többször is elhalasztották. Végül a szovjet vezetés a keményvonalasok elvárásainak engedve beleegyezett a halálos ítéletbe. 1958 júniusában – tehát több mint másfél évvel a forradalom után – tartották meg a zárt tárgyalást, és hajtották végre a halálos ítéleteket. Ez volt a keleti blokk utolsó, korábbi vezető politikusokkal szemben indított sztálinista mintájú pere. Nagy Imre hű kívánt maradni kommunista eszméihez, de soha nem ismerte el a Kádár-kormányt, és elfogatása után is kitarzott a forradalom ügye mellett.

Foglaljuk össze, milyen szerepe volt Kádárnak Nagy Imre halála ítéletében! • Hogyan határozta meg a per körülményeit a nemzetközi politika? • Értelmezzük a történelmi értékelést! Miért volt szükség Nagy Imre kivégzésére Rainer M. János szerint?

Ítélethirdetés Nagy Imre és társai büntetőügyében, 1958. június 15.

Engedje meg az igen tisztelt Népbírói Tanács, pár szóval indokoljam a kegyelmi kérelemmel kapcsolatos álláspontomat. A halálos ítéletet, amelyet rám az igen tisztelt Népbírói Tanács kirótt, én a magam részéről igazságtalannak tartom, indoklását nem tartom megalapozottnak, és ezért a magam részéről, bár tudom azt, hogy fellebbezésnek helye nincs, elfogadni nem tudom. Egyetlen vigaszom ebben a helyzetben az a meggyőződésem, hogy előbb vagy utóbb a magyar nép és a nemzetközi munkásosztály majd felment azok alól a súlyos vádak alól, amelyeknek súlyát most nekem kell viselnem, és amelynek következményeként nekem életemet kell áldoznom, de amelyet nekem vállalnom kell. Úgy érzem, eljön az idő, amikor ezekben a kérdésekben, nyugodtabb légkörben, világosabb látókörrel, a tények jobb ismerete alapján igazságot lehet szolgáltatni az én ügyemben is. Úgy érzem, súlyos tévedés, bírósági tévedés áldozata vagyok. Kegyelmet nem kérek.

(Nagy Imre utolsó szavai a bíróság előtt, az ítélet kihirdetése után; 1958. június 15.)

A megkezdett, de enyhe ítélettel, netán amnesztiával befejezett per óriási presztízsvesztéssel járt volna Kádár számára az apparátusban, s felbátoríthatta volna a hallgató pártellenzégeket. Az 1956-os sokk okozta riadalom elmúlt, de „feldolgozásával” párhuzamosan erősödött a bosszú vágya. Kádár egyszerre látott személyes és „rendszer”-kockázatot abban, ha Nagy Imre életben marad. Saját maga számára a volt miniszterelnök mintegy megtettesítette, élete végéig képviselte volna az 1956. novemberi legitimitációs hiányt [...].

(Rainer M. János: *Nagy Imre*. Vince Kiadó, Budapest; 2002; 135.)

Összegzés

Történelmi jelentőség

- Miért volt a Szovjetunió számára fontos a magyar forradalom leverése? Mit tett ennek érdekében?

Történelmi változások

- Milyen eszközökkel sikerült megtörni a magyar társadalom ellenállását?

25. A kádári konszolidáció és az új gazdasági mechanizmus

Hogyan szilárdította meg a hatalmát a Kádár-kormány 1956 után? • Idézzük fel, mit jelentett az „éberségi kampány” és az „osztályharc éleződésének” tétele a Rákosi-korszakban! • Hogyan élte meg a társadalom többsége azt az időszakot? • Milyen események történtek Csehszlovákiában 1968-ban?

Vannak egyes elvtársak, akik arról beszélnek, hogy az MSZMP-nek „két fronton” kell vívnia a harcot: a „Rákosi–Gerő-klikk” ellen és a „Nagy Imre – Losonczy-csoport” ellen egyaránt. Nem kértelünk abban, hogy ennek a „kétfrontos” harcnak a szükségességét sokan őszintén vallják. [...] Nem érkezett-e el az ideje annak, hogy a fokozott ideológiai munka jegyében a régi vezetés elkövetete valóságos hibákat konkrétan feltárva és elemelve, 12 éves küzdelmeink nagy vívmányait és eredményeit is feltárjuk és büszkén vállaljuk? [...] A régi, október előtti pártvezetésnek egyik döntő hibája épp az volt, hogy nem tudott megfelelően élni a marxista–leninista ideológia fegyverével. Ennek nem szabad megismétlődnie.

(Részlet Révai József *Eszmei tisztaság!* című újságcikkéből; 1957. március)

- Ki volt Révai József, és milyen szerepet töltött be korábban?
- Mit jelentett a „kétfrontos harc” a megfogalmazása szerint?
- Milyen álláspontra helyezkedett a kérdésben?

Kádár: Vannak azonban egyes kérdések, [...] ezeknek tükröződniük kell a közös kommunikációban. Véleményünk szerint hasznos lenne, ha ebben elmondanánk, hogy mi, magyarok ragaszkodunk a Varsói Szerződéshez, hogy a szovjet csapatoknak egészen addig Magyarország területén kell maradniuk, amíg ez szükséges lesz, figyelembe véve a nemzetközi helyzetet és a világban uralkodó erőviszonyokat [...].

Hruscsov: Miközben különös gondot fordítunk a Varsói Szerződésre, védelmi tónusban beszélünk róla, igyekszünk a szovjet csapatok kivonásáról minél többet beszélni. [...] a jelenlegi nemzetközi helyzetben a legfontosabb nem az, hogy mikor vonjuk ki a csapatokat, hanem, hogy mi mikor osztjuk meg az ellenséget, mikor kényszerítjük az amerikaiakat arra, hogy távozzanak Európából.

(Részletek a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság állami delegációi között lezajlott tárgyalások jegyzőkönyveiből; 1957. március)

- Hogyan vélekedtek a tárgyaló felek a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról?
- Melyik fél ragaszkodott inkább a katonai jelenlét fenntartásához? Vitassuk meg, miért!

A rendszer stabilitásának megteremtése

Hogyan szilárdította meg Kádár János a hatalmát?

Az **1956 utáni első fél évtized** még sok vonásában **hasonlított az 1948-cal kezdődő korszakra**. A **kommunista diktatúra teljes újjáépítése** során először elsorvasztották a forradalom idején alakult pártokat, majd a kádári hatalom leszámolt azokkal a korábbi MDP-csoportokkal, akik eljutottak ahhoz a gondolathoz, hogy szocialista eszméiket ne diktatórikus úton próbálják megvalósítani. Egyúttal **megfélemlítették az értelmiséget**, és **igyekeztek megtörni a társadalom valamennyi csoportját**.

A forradalommal kapcsolatos büntetőjogi szankciók áldozatai között éppen a munkások voltak többségben, akik a rendszer ideológiájának állandó hivatkozási alapját képezték. Amikor a rendszer stabilabbá vált, az **ügynevezett kétfrontos harc** jegyében felléptek a Rákosi-korszak leginkább szem előtt lévő személyiségeivel szemben.

Rákosi maga nem térhetett vissza szovjetunióbeli száműzetéséből, és hamarosan **meg is szűnt a rákosista vonal, mint az MSZMP-n belüli politikai csoport**. Péter Gábort és Farkas Mihályt elítélték, de a börtönben privilegizált helyzetük volt az '56-os elítéltekhez képest, és egyéni kegyelemmel hamarosan szabadultak. Gerő Ernőt és a továbbra is a Szovjetunióban tartózkodó Rákosi Mátyást 1962-ben kizárták a pártból. (Révai József már 1959-ben meghalt.)

1960 végétől egy **újabb letartóztatási hullám kezdődött**, elsősorban katolikus papok, kisebbrészt református lelkészek ellen léptek fel. Főleg az ifjúsággal foglalkozó papokat tekintették célpontnak, **az egyházakat igyekeztek kiszorítani a fiatalság neveléséből**. A hatvanas évek elejére, amennyire lehetett, **teljessé vált a párt diktatórikus uralma a társadalom felett**, a pártban pedig **megkérdőjelezhetetlenné vált Kádár János hatalma**. Tulajdonképpen ekkorra érte el **a pártállami hatalom** a társadalom és a gazdaság alávetésének azokat a céljait, amelyeket már **1948-ban kitűzött maga elé**.

A Kádár-kormány kezdetben teljesen **elszigetelődött külpolitikailag** a vasfüggöny nyugati oldalán lévő országoktól. Az **ENSZ Közgyűlése** folyamatosan **napirenden tartotta a „magyarkérdést”**, amely gyakorlatilag elítélte a visszarendeződő diktatúrát. Az ENSZ vizsgálóbizottsága megállapította, hogy a spontán népfelkelésnek indult mozgalmat a szovjet hadsereg és az általa hatalomra juttatott bábkormány jogtalanul tiporta el. A Szovjetunió azonban azt meg tudta akadályozni, hogy a „magyarkérdés” a Biztonsági Tanács elé kerüljön.

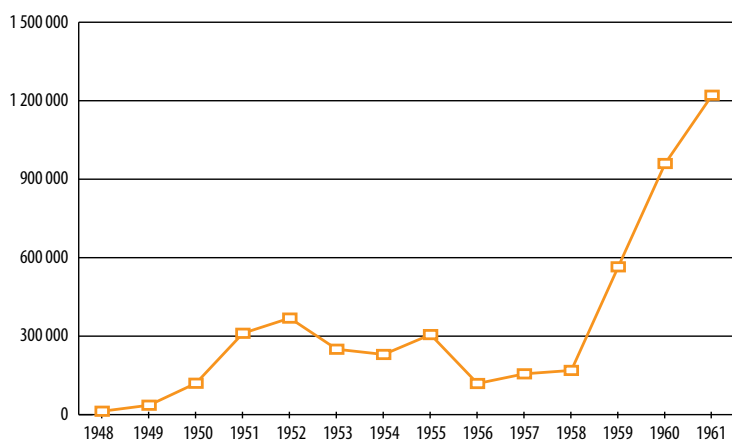
1963 tavaszán széles körű – de nem mindenkire vonatkozó – **amnesztia** során sok elítélt politikai fogoly szabadult. Ez az Amerikai Egyesült Államokkal való **alku** része volt, az amerikaiak ezt szabták feltételként ahhoz, hogy az **ENSZ-ben** véglegesen **elismerjék a Kádár-kormányt Magyarország legitím képviselőjének**.

A kollektivizálás befejezése

Miért törekedett a diktatúra a kollektivizálás befejezésére?

A Kádár-kormány a hatalom stabilitása érdekében az **életszínvonalat érintő engedményeket tett**. A Kádár-rendszer legitimációjának alapját az **életszínvonal-alku** jelentette. A kormány garantálta az **életszínvonal folyamatos emelkedését**, cserébe a társadalom elfogadja a párt és Kádár hatalmi helyzetét. A beruházások feláldozásával – és a korábban rendkívül magas katonai kiadások 12%-ról 4,5%-ra történő visszafogásával – jelentősen **emelték az ipari munkások bérét**, illetve **eltörölték a kötelező terménybeszolgáltatást**, ami nemcsak a falusiak életviszonyait javította, hanem az ország élelmiszer-ellátását is.

A hatalom megszilárdítása után a kádári vezetés elszánta magát a mezőgazdaság **kollektivizálásának véghezvitelére**. Először újra szigorították az önállóan gazdálkodó parasztokra vonatkozó szabályokat, majd **1959 elejétől** jól szervezett **kampány indult a termelészövetkezeti tagság mellett**. A kampányban kombinálták az erőszakkal való **kényszerítést a tagság előnyeivel** való kecsegtetéssel – háztáji gazdaság meghagyása, nyugdíjjogosultság. **1961 márciusára** a parasztság termelészövetekbe kényszerítése lezárult. Ezzel a **parasztság önállósága megszűnt**, az utolsó társadalmi csoportot is betagozták a pártállam intézményrendszerébe.

A szövetkezeti tagok száma évenként (az adatok kerekített értékek)

Milyen politikai okok húzódtak a változások mögött? • Mennyire tudta megvalósítani a Rákosi-diktatúra az eredetileg kitűzött szándékát? • Milyen történelmi események álltak az 1953 és 1955 közötti változások mögött? • Vitassuk meg, miért sikerült a Kádár-rendszernek befejeznie a mezőgazdaság kollektivizálását!

- Gondoljuk át, hogy a forradalom leverését követő terror hogyan függött össze a parasztság megfélemlítésével!
- A mezőgazdaság kollektivizálása érdekében a pártállami hatalom milyen eszközöket alkalmazott?

Belépés a termelészövetkezetbe. Magyarországon az ötvenes évek végén elsősorban gazdasági kényszerrel alkalmazták a beléptetés kényszerítésére (például adóemelés), ugyanakkor bevezették a termelészövetkezeti (téesz-)tagok nyugdíjjogosultságát. A téesztagok számára engedélyezett háztáji gazdálkodás keretében állattenyésztés (főleg baromfi és sertés), illetve zöldség- és gyümölcsstermelés folyt, a háztáji termékeket a termelők a piacon értékesíthették

Az 1957. évi karhatalmista terror a kollektivizálási kampány előtörténete szempontjából is igen emlékeztető, bár tabusított tapasztalat maradt, jóllehet ennek magatartást szabályozó hatása a későbbiekben nyilvánvaló. Az irányítók a kollektivizálási kampányban azzal is számolhattak, hogy 1958 májusára már minden járásba megfelelő számú munkásőregységet telepítettek. Kádár Jánosék az év második feléig végrehajtották az 56-os forradalomhoz kötődő megtorlások nagy részét, így többek között a parasztság szemében többnyire jótévesztő hírében álló volt miniszterelnök, Nagy Imre és társainak kivégzését. [...] A döntéshozók szempontjából fontos műveleti cél volt az egyházak további megtörése és ellenőrzése, hiszen azok falusi jelenléte nagyrészt lefedte a pártállami beavatkozással szemben állók körét. [...] A kollektivizálás, a „szocialista bekerítés” terrorjának a visszatérő formái a következők: 1) verbális, pszichikai preszcionálás, 2) adminisztratív eszközök alkalmazása, 3) fizikai erőszak, verés, kínzás.

(Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*, Korall, Budapest; 2012, 424.)

A hatalom új politikája a társadalommal szemben

Miben különbözött a Kádár-korszak a Rákosi-diktatúrától?

Az **1960-as évek elejétől** a diktatúra engedett a szorításból, és ez a rendszer megszilárdítása szempontjából is hasznosnak bizonyult. Kádár az egyik beszédében (ha nem is szó szerint), így fogalmazott:

A Magyar Szocialista Munkáspárt – bár tevékenységét néhány lényeges új vonás jellemzi – nem új párt, hanem a munkásosztály újjászervezett marxista-leninista pártja, élcsapata, mely az MDP volt tagságának legszilárdabb, legáldozatkészebb részét egyesíti.

(Az MSZMP irányvonaláról; 1957. június)

Korunk fő tartalma a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet. [...] Népünk legnagyobb történelmi vívmánya a munkáshatalom. A magyar munkásosztály, szövetségben a dolgozó parasztsággal, összefogva a társadalom már haladó erőivel, politikai harcban legyőzte a burzsoáziát, kivívta a hatalmat, megalkotta államát, a Magyar Népköztársaságot. [...] A társadalmi-gazdasági viszonyok forradalmi átalakításának alapja és feltétele: a politikai hatalom kivívása, megvédése és megerősítése volt. A munkáshatalom uralkodóvá tette a népet a gazdaságban is. Köztulajdonba vette a fő termelési eszközöket: államosította a bányákat, a gyárakat, a bankokat, a közlekedést. Szocialista ipart teremtett. [...] Szocialista forradalmi átalakulás megy végbe a kulturális életben. A szocialista forradalom győzött [...] a mezőgazdaság szocialista átszervezésével egész népgazdaságunkban osztatlanul uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok, befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását.

(Az MSZMP VIII. kongresszusának határozata; 1962. november)

- Mennyire tért el kezdetben az MSZMP irányvonalától a Rákosi-korszak pártjaitól?
- Hogyan értékelte a párthatározat az 1945 utáni időszakot?
- Hogyan értelmezhető a „forradalom” kifejezés ebben a szövegkörnyezetben?
- Mit értettek „munkáshatalmon”? Mit jelentett ez a valóságban?
- Milyen szakaszhatárt állapítottak meg ekkor?

Szeretnék néhány szót szólni egy elég nagy zajt okozott jelszóról. Arról a jelszóról van szó, hogy aki nincs velünk, az ellenünk van. (...) Ez a megállapítás természetesen nem tudományos tézis, hanem egyszerűen politikai megállapítás, ha úgy tetszik, agitációs jelszó, amely emberek viszonyára, nem pedig világnézetére vonatkozik. (...) Arra gondoltunk, hogy fordítsuk meg ezt a jelszót, hisz különösen ma nálunk az a helyzet, hogy aki nincs ellenünk, az tulajdonképpen a dolog lényegét tekintve velünk van.

(Kádár János záróbeszéde az MSZMP VIII. kongresszusán 1962. november 24-én)

„aki nincs ellenünk, az velünk van”. Azaz a hatalom a nyílt ellenszegülést továbbra sem tűrte, de **nem várta már el mindenkitől, hogy folytonosan lelkesen támogassa a rendszert**. Nem volt többé feltétlenül az **egyénre nézve** hátrányos, ha nem fejezte ki nyíltan, hogy támogatja a pártot, elegendő volt, ha **tartózkodott az ellenállás nyílt formáitól**. Az új politikát **hivatalosan is deklarálták**, amikor az MSZMP 1962-es kongresszusán kimondták, hogy Magyarországon megtörtént a szocializmus alapjainak lerakása, és a magántulajdon felszámolásával **nincs több olyan osztály vagy réteg, amely egészében a szocialista rendszer ellensége lenne**.

A Kádár-rendszer a továbbiakban kevésbé avatkozott be az emberek magánéletébe, és **viszonylag széles rétegeknek** igyekezett felkínálni az **anyagiakban való előrejutás lehetőségét**. Ahogy Kádár János fogalmazott: „aki dolgozik, az boldogul”. Persze szakmai karrierben bizonyos szint fölé nem lehetett párttagság nélkül emelkedni. A hatvanas–hetvenes években a párton kívül maradóknak széles rétegei is emelkedést élhettek meg. Az **életszínvonal javulása** révén tudott a **rendszer pótlólagosan legitimációt teremteni a maga számára**, illetve feledtetni hatalomra jutásának véres körülményeit. A Kádár-rendszer **1956 egyik legfontosabb tanulságaként** a maga számára azt szűrte le, hogy **az életszínvonal emelése nélkül nem érezheti biztonságban magát**.

Ugyanakkor a rendszer a boldogulásnak kizárólag az egyéni útjait engedte meg. A **közösségi cselekvés bármely formáját szigorúan elnyomta**. Bármely szerveződés, egyesület csak szorosan a hatalom – megfelelő közvetítőszintek által gyakorolt – irányítása alatt működhetett. A Kádár-rendszernek ez a gyakorlata a **társadalom atomizálódását segítette elő**, és mivel kellően hosszú ideig érvényesült, nagymértékben **kiölte a közösségi cselekvésre irányuló hajlandóságot**. Az emberek megtanulták, hogy semmilyen kérdésben, még helyi, egyszerű ügyekben sem érdemes sem egy község, sem egy lakónegyed, egy utca vagy egy park érdekében közös fellépéssel megpróbálni elérni valamit. A lépéseket mindig az államtól, a hatalomtól váró szemlélet **a saját privát szférán kívüli világot az állam illetékességi körének látta**. Ez a közös, illetve a **közéleti cselekvés bármely formájától tartózkodó mentalitás** a Kádár-rendszer egyik még ma is érzékelhető öröksége.

A kádári konszolidáció működése

Olvassuk végig ennek a leckének a tankönyvi főszövegét! • Gyűjtsük össze táblázatban, milyen célt szolgáltak az egyes intézkedések! • Hogyan törekedtek a társadalom megbékítésére? • Mely „tartóoszlopok” biztosították a diktatúra fenntartását?

Kulturális élet és állambiztonság

Hogyan akadályozták meg az ellenzéki gondolatok terjedését?

A **szólásszabadság hiánya** következtében a politikai és sajtóvilágosság helyett irodalmi művekben, részben szociográfiákban lehetett vitákat folytatni, vagy különböző álláspontokat kifejteni, illetve bújtatottan a rendszert bírálni. Ezért a rendszer igyekezett a **szellemi életet is ellenőrzése alatt tartani**. A kulturális élet hivatalos irányítója az MSZMP részéről **Aczél György** volt, aki a rábízott területen a **három T rendszerét** alkalmazta. Különbséget tett **támogatott, túrt és tiltott művek**, illetve alkotók között. Kevesen vállaltak olyan konfliktust a rendszerrel, ami miatt tartósan a „tiltott” kategóriába kerültek volna. A kultúra és a tudományos élet területén **nagyon sok ügynök is tevékenykedett**, akik a **politikai rendőrség irányításával** (Belügyminisztérium III./III. csoportfőnöksége) igyekeztek felderíteni az egyes értelmiségi körök vagy akár csak egyes személyek politikai beállítottságát. **Ügynökké** azok váltak, akiket a politikai rendőrség zsarolni tudott valamivel, akik fenyegetés hatására, esetleg szakmai előrelépés reményében, vagy egyszerűen csak a rendszer iránti elkötelezettségből, illetve a titkosszolgálati munka „romantikus” vonzásának engedve jelentkeztek. Az ügynökök feladata nem csak abból állt, **hogy információkat gyűjtsenek, és továbbadják azokat tartótisztjeiknek**. A politikai rendőrség az **ellenzéki szerveződésekhez** megelőző stratégiával viszonyult, azaz célja nem egyszerűen ezek **felderítése és az ellenük való fellépés** volt. Az ügynökök tartótisztjeik utasítására **dezinformációkkal, pletykákkal befolyásolták környezetüket**, bomlasztották a szerveződő ellenzéki köröket, lejáratták egyes tagjaikat (gyakran anélkül, hogy az egyes ügynökök maguk átlátták volna, hogy mire is megy ki az a játszma, amelyben felhasználják őket).

A gazdaság helyzete és az „új gazdasági mechanizmus”

Mi volt az 1968-as gazdasági intézkedések célja?

Az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején a **magyar gazdaságpolitika** lényegében még mindig az **extenzív iparosítás** útját járta, azaz a **termelés mennyiségi növelését elsősorban új munkaerő bevonásával** oldották meg. A **mezőgazdaság kollektivizálásának** következtében továbbra is tömegével áramlott a munkaerő a városokba, illetve az iparba. A gazdaságpolitika irányítói azonban tisztában voltak vele, hogy ez hosszú távon már nem fenntartható.

Az ötvenes évek első felére jellemző iparosítási politikához képest annyi változott, hogy a mezőgazdaságban felszabaduló munkaerőre számítva tudatosan, addig iparral nem rendelkező vidékekre telepítették az új üzemeket. A gazdaság mennyiségi növekedése mellett azonban minden igyekezet ellenére sem sikerült leküzdeni az **egyes áruféleségből fellépő hiány** jelenségét, javítani a termelékenységben, vagy **hazai műszaki fejlesztések révén emelni a technológiai színvonalat**.

Az **ipar** a modern, külföldön is versenyképes termékek előállításához továbbra is **rászorult a Nyugatról vásárolt használati jogokra, technológiai licencekre, alkatrészekre**. Mindez a **külkereskedelmi mérleg időről időre jelentkező hiányához**, illetve hullámzó növekedéshez **vezetett**. Az 1960-as évek közepén

Örkény István 1953-tól az Írószövetségben tevékenykedő jobboldali írók csoportjához tartozott. 1956 őszén az Írószövetség elnökségének, az Irodalmi Újság szerkesztőbizottsági tagjává választották, e szervezetek ellenforradalmi tevékenységének irányvonalával egyetértett. Helyeselte az 1956. október 23-án megindult mozgalmat, annak támogatására írta meg és olvasta fel a Rádióban: „Fohász Budapestért” című írását, s jelentette meg az „Igazság” című lapban. Ugyancsak ő írta a „Szabad Kossuth Rádió” adásai elindítása bevezetőjének hírhedt „Hazudtunk éjjel, hazudtunk nappal” című ellenforradalmi rágalmat. 1956. november 4.-e után tevékenyen részt vett az Írószövetség „Forradalmi Bizottság”-ában, annak tevékenységével egyetértett.

(...)

Örkény véleménye, magatartása a legutóbbi időkig nem változott. Elkövetett hibáival nem volt képes és nem is akart szembenézni, azt elismerni, ezáltal magát kizárta a magyar irodalomból.

A fentiek alapján Örkény István gépkocsivezetői engedélyének megadását nem javasoljuk.

(Jelentésrészlet Örkény István gépkocsivezetői engedélyéről; Budapest, 1959. november 3.)

- Hogyan függhetett össze Örkény írói munkássága a jogosítványkérelmének elutasításával?
- Miért fontos a magánszféra védelme?

Az 1960–1980-as időszakban a nemzeti jövedelmet négyszeresére emeljük. [...] A termelés minden ágában biztosítjuk a legfejlettebb technika széles körű alkalmazását. Az ipari termelést legalább ötszörösére emeljük. [...] Az egy főre jutó fogyasztás 1980-ban magasabb lesz, mint a fejlett tőkés országokban. Az egész lakosságra kiterjesztjük a minden vonatkozásában ingyenes egészségügyi ellátását. [...] A munka magas termelékenysége révén a következő két évtizedben a munkaidőt jelentősen csökkentjük. Létrejönnek a szellemi és fizikai munka, valamint a város és a falu közötti lényeges különbségek megszüntetésének feltételei.

(Az 1962-es MSZMP kongresszus határozataiból)

- Olvassuk el újra a tankönyv 98. oldalán lévő forrásrészletet!
- Mit jelentett a Hruscsov által meghirdetett „utolérni és túlszárnyalni” elnevezésű program?
- Mire alapozta Hruscsov a hatvanas évek elején ezt a magabiztosságot?
- Hogyan jelent meg mindez az MSZMP programjában?
- Mennyire volt realitásuk a kitűzött céloknak?

Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével nem változott	Az új gazdasági mechanizmus bevezetésével változott
Továbbra is fennmaradt a tervgazdálkodás.	Megszűnt az éves és ötéves tervek vállalati szintű lebontása.
Nem szűnt meg az államnak a tulajdonból fakadó rendelkezési joga (például vállalatalapítás, vezetők kinevezése stb.)	Növekedett a vállalati önállóság.
Az összes egyedi nagyberuházásról, valamint az úgynevezett célcsoportos beruházások túlnyomó többségéről továbbra is a párt- és állami bürokrácia döntött.	A vállalat a folyó termeléssel kapcsolatos döntéseit önállóan hozta meg.
Az árak nagyobb része továbbra is kötött vagy határok között mozgó ár maradt.	A fogyasztási cikkek árának alakulását a forgalom mintegy negyedét kitevő körben liberalizálták.
Nem alakult ki munkanélküliség, sőt bizonyos szakmákban krónikus maradt a munkaerőhiány.	Oldódtak a korábbi munkaerő-piaci kötöttségek.
A vállalatok továbbra sem mentek tönkre, az állam szanálással (a szerkezetátalakításokra irányuló eljárással), dotációval (állami támogatással) megmentette a vészhelyzetbe jutott gazdálkodó szervezeteket.	Az adózott nyereségből képzett alapok révén valamelyest nőtt a vállalatok közötti differencia.

Az új gazdasági mechanizmus néhány gazdaságpolitikai intézkedése (Honvári János: *Az új gazdasági mechanizmus, 1968 cikke alapján. Rubicon 2008/2-3., 54-55.*)

Milyen változásokat hoztak az intézkedések? Mi volt a céljuk? • Milyen gazdaságpolitikai alapelvekhez ragaszkodott az MSZMP? • Miért lehetett sikeres ennek ellenére kezdetben az új gazdasági mechanizmus? • Melyek azok a szabályozások, amelyek piacgazdasági körülmények között nem működnének?

A reformot közgazdasági és politikai okok indokolják. Közgazdasági szükségessége végső fokon abban gyökerezik, hogy a gazdasági növekedés korábbi fontos forrásai, tartalékai erősen kimerültek, s a jövőbeni gyors növekedése csakis a gazdaság belső tartalékainak intenzívebb feltárása, a műszaki fejlődés meggyorsítása révén lehetséges. A reform politikai fontossága mindenekelőtt abban rejlik, hogy a tömegek életszínvonalának jövőbeni gyorsabb emelését hivatott biztosítani, s arra törekszik, hogy az egyes dolgozó életszínvonalát a jelenleginél jobban függjön munkája társadalmi hasznosságától, egyéni teljesítményétől és a kollektív munka eredményességétől. Politikai cél továbbá, hogy megszüntessük az egyéni kezdeményezést és felelősséget gátló, túlzott kötöttségeket, visszaszorítsuk a bürokratikus tendenciákat. A szocializmus fejlődését, a közérdeket szolgáló alkotó munka szabadabb kibontakozására van szükség. [...]

(Az MSZMP KB határozata a gazdasági mechanizmus reformjáról; 1966. május 25-27.)

- Milyen közgazdasági okokkal indokolták a reformok szükségességét?
- Mely reformlépések különböztek az ötvenes évek gazdaságpolitikai gondolkodásától?
- Hogyan illeszkedett a meghirdetett program a Kádár által kialakított belpolitikai irányvonalhoz?

– Mi a szocializmus?

– A kapitalizmushoz vezető kitérő: a leghosszabb, legdrágább, legrosszabb és legnehezebb út.

(korabeli vicc)

a nyilvánvaló **egyensúlytalanságok** arra készítettek a vezetést, hogy felülvizsgálják a gazdaság egész működését.

A gazdaság problémáinak megoldására **Nyers Rezső** vezetésével dolgoztak ki **reformprogramot**, amit hivatalosan **1968. január 1-én** vezettek be. Az **új gazdasági mechanizmus** keretében az **állami vállalatok nagyobb gazdasági önállóságot kaptak**, elvileg nyereségre kellett törekedniük és az üzletvitelüket bevételeiknek megfelelően irányítaniuk. Nem írták elő, mint korábban, hogy mit és mennyit termeljenek. **A vállalatok vezetőit és dolgozóit érdekeltté tették a cégek gazdasági sikerében.** A vállalatok, kínálhattak magasabb bért a jobb munkaerőnek, ezért felgyorsult a munkaerő-áramlás a vállalatok között. A reform előzményei megtalálhatóak voltak a mezőgazdaságban, mert **a termelőszövetkezetek megszervezésekor nagyobb szerepet hagytak a háztáji gazdaságoknak és a téveszen belüli egyéni kezdeményezéseknek.** A magyar gazdaság a központi tervezés és a piaci viszonyok ötvözeteként a szomszédos szocialista országoknál hatékonyabban tudott működni.

A téveszen sora indított **melléküzemágot** olyan termékek előállítására, melyekre a hiánygazdaságban piaci igény volt, ami által nőtt az árukínálat. A **mezőgazdasági művelés iparszerűvé válása**, valamint az intenzív termelést végző háztáji gazdálkodás következtében a mezőgazdaság látványos fejlődésnek indult. Az új gazdasági mechanizmusnak köszönhetően **folytatódni tudott a gazdaság korábbi növekedési üteme.**

Az új gazdasági mechanizmus sorsa

Miért állították le a reformokat?

1968 augusztusában **a prágai tavasz eltiprása** megmutatta, hogy a **reformfolyamatok** nem mehetnek olyan messzire, hogy veszélyeztessék az állampárt **gazdaság és politika feletti uralmát.**

A hazai, magyarországi reformoknak **sok ellenzője volt az MSZMP-n belül** és a keleti blokk más országaiban, mindennek előtte a Szovjetunióban. A hazai „munkásellenzék” szerint az ország letért a szocialista fejlődés útjáról. **Kádár János ezért pozícióját féltve** visszavetett a reformokból, majd eltávolította a vezetésből a reform kidolgozóit és irányítóit, aminek következtében termelési

nehézségek jelentkeztek. A hetvenes évek végétől újra nagyobb teret engedtek a magánkezdeményezéseknek.

A magyar gazdaság a reformok ellenére sem volt képes a **szabadpiaci gazdaságokkal lépést tartani.** Az életszínvonal-alku fenntartása csak **külföldi hitelfelvétel** révén volt lehetséges. A hatvanas évek végétől gyorsuló ütemben **adósságspirálba** került az ország.

Az 1970-es években a gazdaság **sikerágazata a mezőgazdaság** volt. Nem csak az ország élelmiszer-ellátását volt képes biztosítani, hanem exportra is tudott termelni. A magyar termékek legfőbb piacának mindvégig a Szovjetunió számított.

A rendszert működtető pártelit

Kik voltak a rendszer támaszai és kedvezményezettjei?

A pártállami diktatúrában meghatározó szerepet töltöttek be a **középrétegekhez tartozó** úgynevezett káderek, akik több tízezren voltak. Közéjük tartoztak a közigazgatásban és a munkahelyeken működő pártszervezetek függetlenített vezetői, a tanácselnökök és párttitkárok, illetve a különböző szakterületek irányítói – az egészségügytől a tudományos szférán át a gazdaságig –, igazgatók és intézményvezetők. A pártvezetés elvárásait teljesítő káderek számos egzisztenciális előnnyel rendelkeztek. Aki egyszer bekerült a káderek sorába, rendszerint nem is hullott már ki onnan a nyugdíjazása előtt (a korabeli szóhasználat szerint ez volt a „kádermegmaradás törvénye”). Szemben az 1950-es évekkel, a káderré válásnak már **nemcsak a politikai megbízhatóság** volt az egyedüli feltétele, hanem az adott területnek **megfelelő szakértelem** is. A káderek köre fokozatosan mind professzionálisabbá vált, nőtt közöttük a diplomások aránya. A kádereknél szűkebb kör volt a nómenklatúra, melynek tagjai olyan pozíciókat töltöttek be, amelyekhez a **megfelelő pártszerv jóváhagyása** kellett. Létszámuk országosan háromezer körül volt a hetvenes években. Ők alkották a rendszert hatalmi szempontból igazából működtető tábort. Pozíciójuk révén kedvezményesen juthattak lakáshoz, és számos más előnyt élveztek.

A rendszer csúcán a káderek és a nómenklatúra felett állt a **pártvezetők, a hatalmi elit köre.** Őket a köznyelv a 4K révén különítette el. **K**-vonalú telefonnal rendelkeztek – ami az államigazgatás külön hálózata volt –, korlátlanul utazhattak **külföldre**, a **Kút**völgyi **Kórház**ban kezelték őket, életük végén pedig a **Kerepesi úti** temető úgynevezett munkásmozgalmi panteonjába temették el őket.

	búza	burgonya	cukorrépa	kukorica
Magyarország	40,5	142	338	48,6
Franciaország	46,0	246	447	50,2
NSZK	47,0	278	467	55,7
Románia	27,0	148	249	33,7
Csehszlovákia	40,4	166	331	44,6
Spanyolország	17,4	151	343	44,4
Olaszország	25,9	173	463	65,3

A fontosabb mezőgazdasági termények átlaghozamai Magyarországon és néhány európai országban az 1976-80-as években (q/hektár)

Állapítsuk meg, milyen sorrend alakult ki az országok között az egyes mezőgazdasági termények tekintetében! • Milyen okok állhatnak az eredmények hátterében?

A pártszékház auláját Bernáth Aurél és munkatársai hatalmas fallal díszítették. 1972-ben – épp Kádár János hatvanadik születésnapjának évében – avatták föl a szekkt. [...] Az alakok közé a művész odafestette író- és művészarát, sőt maga Kádár János is látható a képen. Az első titkár sakkozik valakivel, mellette Aczél György kibicel. (A reneszánsz hagyomány nyomán a művészek rendszerint a megrendelőt és a mecénást is megfestették.) Kádár világossal éppen leüti az ellenfél vezérét, feje árnyékot vet a falra, glóriának látszik. A kép egyes értelmezések szerint behódolás a diktátornak és rendszerének, mások szerint ironia. A szekkon az alakok mindegyike nem dolgoznak, csak mímelik a munkát, valaki strandpapucsban talicskát tol, mások nézelődnek. Mintha az egész munkásállam csak díszlet volna, a kép hátterében a ravasz sakkjátékos. Bernáth Aurél a kivégzett miniszterelnök, Nagy Imre alakját is megfestette, először állítólag a jellegzetes cvikkerrel, később azonban eltüntette azt, hogy mégse legyen baj belőle.

(Majtényi György: *Vezércsel. Kádár János mindennapjai*, Magyar Nemzeti Levéltár – Libri; 2012; 104.)

- Nézzünk utána, mi lett a sorsa a *Munkásállam* című szekkonak 1990 után!
- Milyen korabeli politikusok, neves értelmiségiek tűnnek föl a képen?
- Milyen elemek utalnak arra, hogy a kép ironizál, vagy gúnyolódik a „munkások államán”?

Bernáth Aurél (1895–1982): *Munkásállam* (1972, részlet)

Melyek voltak a Kádár Jánosról kialakított kép ellentmondásai?

Kádár János és Leonid Brezsznev vadászatán, 1965

A konszolidáció betetőzését jelentette Kádárnak az MSZMP VIII. kongresszusán tartott beszéde, ahol nagy nyilvánosság előtt hirdette meg a politikai rendszerének szállóigévé rövidült alaptézisét, „*aki nincs ellenünk, az velünk van*”. A korabeli publicisztika értelmezése szerint Kádár így akarta a különbséget hangsúlyozni a Rákosi-rendszer és a magáé között. Valójában az intézményekben és az alapvető sajátosságokban nagyon is erős volt a folytonosság. Kádár politikai arculatához, amelyet tudatosan alakítottak ki, szorosan hozzátartozott, hogy neki Rákosival ellentétben nincs személyi kultusza, sőt, hogy ő maga is a Rákosi-rendszer áldozata volt. Bár 1951-ben bebörtönözték, ahonnan csak 1954-ben szabadult, de a legendákkal ellentétben a börtönben fizikai bántalmazás nem érte. A puritán pártvezetőről terjesztett kép miatt nem kapott nagy nyilvánosságot az a tény sem, hogy szeretett vadászni, és erre a célra a legfelsőbb pártvezetéssel együtt az állami erdőgazdaságok kijelölt területeit használta, amelyeken számos vadászház állt a rendelkezésére.

A vadászat szokásaiban a szocialista hatalmi elit a második világháború előtti idők mintáihoz igazodott. A vadászat gyakorlatában ráadásul a hatalmi elit a külföldi, nyugati elitekkel is közös hangra találhatott. Ennek egyik csúcspontja volt az 1971-ben Budapesten megrendezett vadászati világkiállítás, amikor a világ számos országából érkező vadászok – politikusok, uralkodócsaládok tagjai – találkozhattak egymással a Kádár-rendszer nemzetközi imázsát is javító rendezvényen. A vadászat azonban még a hatalmi eliten belül is rétegzett volt. A legfelsőbb pártvezetés tagjai – hozzávetőleg 50–60 fő, Kádár János hatalmat gyakorló csapata – az Egyetértés vadásztársaságba tömörültek, amelynek már másodvonalbeli politikusok sem lehettek a tagjai. Kádár János e vadásztársaságnak komoly szerepet szánt a legfelsőbb pártvezetés egységének biztosításában, és egy ideig ilyen szerepet be is töltött.

Hogyan értelmezhető az „*aki nincs ellenünk, az velünk van*” jelmondat? • Miben hasonlított, és miben különbözött a kommunista diktatúra két időszaka? • Miért törekedett Kádár a „puritán pártvezető” képek kialakítására?

Összegzés

Okok és következmények

- Milyen intézkedésekkel és politikai lépésekkel stabilizálta Kádár a hatalmát?

Változás és folytonosság

- Miben hasonlított, és miben különbözött az ötvenes évek belpolitikája a hatvanas évekéétől?
- Mennyiben változott meg a diktatúrának a társadalommal szembeni politikája? Milyen következményekkel járt mindez?

26. Az életmód átalakulása az 1960–70-es években

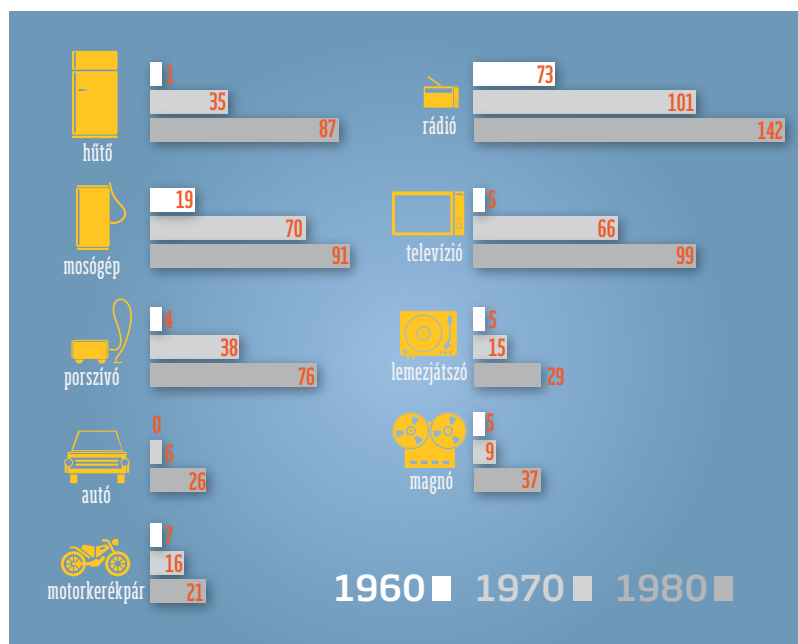
Miért volt fontos a Kádár-rendszer számára az életszínvonal emelése? • Hogyan változott meg a diktatúra jelszava az 1960-as években? • Idézzük fel, milyen életmódbeli és mentalitásbeli változások mentek végbe az 1960-as évek nyugati országainak társadalmában! • Milyen események, jelenségek szimbolizálták már a kortársak számára is az időszak kulturális változásait?

A „gulyáskommunizmus” évtizedei

Mi jellemezte a közhangulatot a 60-as és 70-es években?

Az 1960-as évek elejétől a **Kádár-rendszer politikája megváltozott**, a hatalom számos engedményt tett. A diktatúra a társadalommal szembeni politikájában a korábban elvett szabadságok egy kis részét visszaadta, vagy pótlékot nyújtott helyettük. A külföldre utazás viszonylagos szabadsága, az **emelkedő életszínvonal**, a **magánszféra hatalom általi tiszteletben tartása**, a háztáji gazdálkodás engedélyezése, a nyugati írók, filmek, fogyasztási cikkek beengedése az országba a szocialista tömbön belül is elkülönítette Magyarországot. Az intézkedések olyan egészet képeztek, amelyet eredetileg senki nem gondolt át, de **a társadalom depolitizálásán** (azaz a politika iránt közömbös társadalom kialakításán) **keresztül mégis stabilizálni tudta a rendszert**.

A Kádár-rendszer **életszínvonal-politikája** is ezt a célt szolgálta. Az **életszínvonal emelésére irányuló politikát** segítette, hogy az életmódban 1960 és 1975 között valóságos „forradalom” ment végbe. Ezt az időszakot már a kortársak is „**gulyás- vagy frizsiderkommunizmusként**” emlegették. Az elnevezés a **fogyasztói szemlélet elterjedését fejezte ki**. A korábbiakhoz képest viszonylagos árubőség volt, bár a minőség és a választék messze elmaradt a nyugati országokéhoz képest. A mesterségesen kialakított árak viszont elég alacsonyak voltak ahhoz, hogy már a széles középrétegek is megvehessék a különböző fogyasztási javakat. Elterjedtek az újdonságnak számító **háztartási gépek, járművek, illetve elektronikai eszközök**, amelyek átalakították az életvezetést és a szabadidő eltöltését.

A fontosabb tartós fogyasztási cikkek 100 háztartásra jutó száma

A kádárizmus szó használatát a Kádár-rendszer helyett nem elsősorban azért ajánljuk, mert a rendszer névadója került a saját rendszer, modell stb. kifejezését. [...] Sztálin halála és az utódlási harc időszaka (1953–1957) után a Szovjetunióban és a csatlós országokban mindenütt megváltozott az uralom jellege és a hatalomgyakorlás stílusa. Az életszínvonal szinte minden országban a prioritások közé került. Oldódott a társadalmakra közvetlenül ható kényszer, visszaszorultak a terror legdurvább formái. A politikai rendőrséget [...] arra utasították [...], hogy a fogyatkozó számú ellenlétséget tartsa ellenőrzése alatt. Kádár János és vezetőtársai ugyanezt tették, csak erre eggyel több okuk volt, mint másoknak: az 1956-os tapasztalat. [...] a társadalmi közérzet Magyarországon a Kádár-korszak nagyobb részében valóban sokkal jobb volt, mint a szovjet tömb más országaiban.

(Rainer M. János: *A Kádár-korszak*, Kossuth; 2010, 44.)

- Mire hívja fel a szerző a figyelmet?
- Mennyire tekinthető sajátos „külön magyar útnak” a kádári időszak?
- Miben különbözött valójában a történész szerint a kádárizmus a többi szocialista ország politikájától?

	1937	1960	1970	1980
Egyesült Államok	100	100	100	100
Szovjetunió	18,4	21,9	24,2	34,1
Nagy-Britannia	77,2	58,3	59,0	57,7
NSZK	–	50,0	55,0	71,2
Franciaország	46,5	41,3	47,0	63,8
Ausztria	33,3	38,8	45,0	60,4
Magyarország	21,1	21,1	23,0	31,7
Csehszlovákia	29,8	34,7	35,0	42,3
Románia	14,2	14,0	14,0	21,3

Fejlettségi mutató az Amerikai Egyesült Államokhoz viszonyítva, nemzeti jövedelem (GDP) dollár/fő

Melyik országnak sikerült a legjobban megközelelni az Amerikai Egyesült Államokat? • Melyik időszakban fejlődött a legdinamikusabban Magyarország? • Hogyan értékelhető ez a teljesítmény a szomszédos országokéhoz képest?

Állapítsuk meg, hogy évtizedenként melyik fogyasztási cikk elterjedése volt a leggyorsabb!

Falusi „kockaház” a hatvanas évekből

Májusfa, 1969

Hogyan ábrázolta a kádári politika törekvéseit a karikatúra? • Miben hozott változásokat a falvak életében az időszak?

Szobabelső az 1960-as években

Mely évtizedekben változott a lakások komfortfokozata a legnagyobb mértékben? • Hogyan függött ez össze az ország gazdasági teljesítményével? • Milyen lakástípusok megjelenését jelezte a központi fűtés statisztikájának látványos növekedése?

A falvak világa

Milyen változások történtek a falvakban?

1949-ben a falusi lakóházak túlnyomó része – és az ország egész épületállományának 40%-a – alapozás nélküli, vályog vagy hasonló építőanyaggal falazott ház volt. Ekkoriban csak minden tizedik lakáshoz tartozott fürdőszoba. A fűtést, kevés kivétellel, szénrel vagy fával oldották meg. A konyhai tűzhelyek 90%-át szintén ezekkel a szilárd fűtőanyagokkal gyújtották be. A **falusi családok** többsége jórészt **saját termeléséből fedezte étel- és szociális szükségletét**, a húsféléket például szinte teljes egészében.

Faluhelyen vermekben tárolták a hűtést igénylő élelmiszereket. **Az életmódbeli viszonyokban az 1950-es években csak kevés változás történt.**

1960 után viszont gyökeres átalakulások indultak meg. A falvakban a hagyományos parasztházak helyét a „kockaház” vette át. A tipikus új falusi háznak már két szobája nézett az utcára, és megjelent a középosztályi lakáshasználatra jellemző lakótérhasználat (például a hálószoba, így a férfiak már nyáron sem az istállóban aludtak, a nők pedig nem az udvar végében álló nyári konyhában). Egyre gyakrabban **fürdőszobát** is kialakítottak, még ha napi használata kezdetben nem is vált általánossá. A kemencéket felváltotta a cserépkályha, a konyhákba pedig **villany- vagy gáztűzhelyeket szereltek be**. A világításhoz olajmécses és a petróleumlámpa helyett szintén villanyt kezdtek el használni. **Visszaszorult** a házi kenyérsütés gyakorlata, és általában is **az élelmiszerekkel való önellátás**, noha a disznóvágás szokása megmaradt.

Az **öltözködés tekintetében is történt változás**. Az 1960-as évekig egy falusi asszonyra, ha nem volt rajta kötény és fejkendő, azt mondták, hogy „nincs felöltözve”. Az életmód átalakulása vidéken összefüggött a **tévesztésből fakadó változásokkal**, hiszen megszűnt a családi keretek között való gazdálkodás.

A nagyvárosok fejlődése

Milyen jellegzetes változások figyelhetők meg a nagyvárosokban?

A városok átalakulása hasonlóan látványos változásokat eredményezett. Az 1960–70-es években országsszerte hozzávetőleg **félmillió panellakás épült**. Ezekben rendszerint **távfűtés** volt, de a régebbi építésű otthonokban, így főleg a **városok családi házai** övezeteiben is általánossá vált a 70-es évek második felére a **gázfűtés**. A beépített szekrények és az elemes szekrények ebben az időszakban már a jómódú falusi házakban is elterjedtek.

A belvárosokban a **lakótelepek** mellett továbbra is megmaradt a **régebbi építésű épületállomány**. Az ilyen negyedek egy része azonban leromlóban volt, és sokszor komfortszintjük is a régebbi

A lakások felszereltsége (%)	1949	1960	1970	1980	1990
Vezetékes víz	17,0	22,5	35,6	64,0	83,3
Vezetékes gáz	n. a.	n. a.	16,2	25,5	40,2
Közcatornába bekötve	n. a.	n. a.	27,0	37,0	43,8
WC	12,6	16,0	27,0	52,5	74,1
Fürdőszoba	10,1	17,5	31,6	59,7	81,2
Központi fűtés	n. a.	n. a.	9,0	19,1	41,2
Villannyal ellátott	46,0	73,8	91,7	98,1	99,0

A magyarországi lakások felszereltsége (n. a.: nincs adat)

időket idézte. Fennmaradtak viszont a **családi házas övezetek**, melyek a 60-as évektől bővülni is kezdtek, ahogy a **magánérs építkezések egyre elterjedtebbé váltak**.

A 60-as évek a **közlekedésben is alapvető változást** hoztak. Addig a városokban a gyalogos és a villamosközlekedés dominált, távolabbra pedig vonatokon utaztak. Ebben az évtizedben épült ki a **Volán-buszjáratok hálózata**, amely kevés kivételtől eltekintve **valamennyi falut bekapcsolta a közösségi közlekedés hálózatába**, hozzájárulva ezzel a hagyományos falusi életmód átalakulásához.

Még nagyobb változást jelentett azonban az **autózás elterjedése**. 1957-ben 500 gépkocsit importáltak Magyarországra, ezzel indult újra a magánautózás. Korábban, az 50-es években csak egy-kétezer kivételezett magánautó volt forgalomban. A 60-as évek végén már évente 20 ezer személygépkocsit hoztak be az országba. **Új autóhoz** azonban csak **többéves várakozás után** lehetett hozzájutni, miközben árának a nagy részét előre be kellett fizetni. Nem csoda így, hogy a használt autók lényegesen drágábbak voltak, mint a hivatalos áron eladott új kocsik. (1978-ban egy új Skoda 84 ezer forintba került, miközben az átlagos bruttó bér 3687 forint volt, egy kétszobás panel átlagára pedig elérte a 4-500 ezer forintot.)

A táplálkozási szokások és az öltözködés változása

Milyen bevett gyakorlatok és termékek maradtak meg napjainkra is?

A fogyasztói szokásokat a **kiépülő ABC-k hálózata** is átalakította (1964-től). Polcaikon a vásárlók **önkiszolgáló rendszerben** férhettek hozzá a tartós élelmiszerek és háztartási áruk korábban ismeretlen sokaságához. Azelőtt minden árut az eladótól kellett kérni, és az élelmiszer-tartósítás és -tárolás nehézségei miatt gyakrabban és kis tételekben vásároltak az emberek.

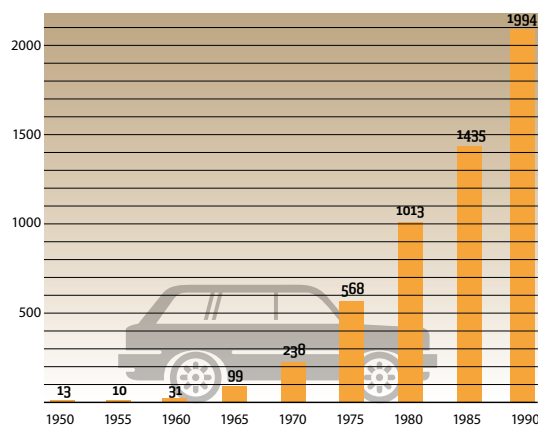
Ez az időszak a **gasztronómiában is változásokat** hozott. Az 1950-es évek hiányos élelmiszer-ellátásához képest szélesebb lett a kínálat és az alapvető élelmiszerekből többé nem alakult ki hiány. Az alacsony élelmiszerárak túlzott fogyasztásra ösztönöztek, ami általánossá tette a **népesség körében a túlsúly problémáját** és az ebből fakadó egészségügyi gondokat. A mennyiségi táplálkozás a hagyományos magyar konyha elsorvadását hozta magával. A 70-es évekre vált uralkodóvá a rántott hús mint általánosan fogyasztott húsétel, kiszorítva a korábbi húskészítési módokat.

Változóban voltak az italfogyasztási szokások is. Lassú térhódítás után a 70-es évekre vált általánossá a sör fogyasztása – a korábban jellemző bor és tömény szeszes italok helyett –, de átalakult az **üdítőitalok piaca** is. Korábban a – sokak emlékezetében kátrányos

Élelmiszer	1934–1938	1950	1960	1970	1980	1990
Hús	34,0	34,9	49,1	60,4	73,9	75,8
Zsiradék	17,0	18,7	23,5	27,7	30,5	38,6
Tej, tejtermék	102,0	99,0	114,0	109,6	166,2	169,9
Tojás (db)	93	85	160	247	317	389
Zöldség, gyümölcs	95,0	100,0	139,4	155,7	154,6	155,6
Burgonya	130,0	108,7	97,6	75,1	61,2	61,0
Cukor	11,0	16,3	26,6	33,5	37,9	38,2
Liszt és rizs	147,0	142,1	136,2	129,2	115,2	110,4

Épülő panelházak Budapest XIII. kerületében, Angyalföldön. A szocialista városépítésnek sokszor esett áldozatul értékes épített örökség, például Diósgyőr, Debrecen, Kecskemét vagy Esztergom városmagja. Mai szemmel nézve ugyancsak vitatható volt a villamoshálózat visszafejlesztése Budapesten, és felszámolása számos vidéki városban. Ezek azonban nem feltétlenül magyar vagy szocialista tévutak voltak, a nyugati városrekonstrukciók az autóközlekedés és a modernitás egyfajta koncepciójának igézetében hasonló jellegzetességeket mutattak

Személygépkocsi Magyarországon (1000 db)

Keressünk képeket, információkat az interneten a régi autómárkákrol: Trabant, Wartburg, Lada, Moszkvics, Dacia, Polski Fiat, Skoda! • Mely szocialista országokban gyártották ezeket a gépkocsikat? • Hasonlítsuk össze a korabeli hazai és nyugati autókat, főbb műszaki jellemzőiket!

Egyes élelmiszerek fogyasztásának változása 1938–1990 között (kg/fő)

Mely évtizedekben nőtt meg látványosan az élelmiszer-fogyasztás? • Hogyan fejezi ki a táblázat a politikai változásokat? • Hogyan alakultak át az étkezési szokások a 20. század második felében? • Melyik élelmiszerfelhasználás fogyasztása csökkent, és mi lehet ennek az oka?

Korabeli Coca-Cola-reklám. A korábbi propaganda a kólát nyugati ópiumnak minősítette, és „Coca-Cola-mámorban fetrengő” amerikai fiatalokról számolt be. A Kádár-rendszernek a fogyasztás felé való nyitása azonban felmentette az üdítőitalt az ideológiai elítéltektől. Először az 1967-es Budapesti Nemzetközi Vásáron mutatták be a Coca-Colát. Az érdeklődés akkora volt a kóstoló iránt, hogy rendőröknek kellett fenntartaniuk a rendet a nagy hírű, de ismeretlen italért tolongók között. 1968-ban egy licen szerződés révén elkezdődött – messze megelőzve más keleti blokkhoz tartozó országokat – a kóla hazai gyártása is. Az importált koncentrátumból hazai üzemek palackozták az italt, amelyet először csak a legdrágább szállodák és éttermek forgalmaztak. A 70-es évekre azonban általánosan kapható lett, és nyomában megérkezett a Pepsi is

Az Illés-együttes és Konkcs Zsuzsa az 1966-os Táncdalfesztiválon

Azt hiszed, hogy nyílik még a sárga rózsa
Azt hiszed, hogy hallgatunk a hazug szóra
Azt hiszed, hogy mindig mindent megbocsátunk
Azt hiszed, hogy megtagadjuk minden álmunk

Virágok közt veled lenni
tudom, szép volna, kedvesem
Virág sincsen, te sem vagy már
miért hagytuk, hogy így legyen

El ne hidd azt, bárki mondja, hogy ez jó így
El ne hidd, hogy minden rendben, bárki szédít
El ne hidd, hogy megváltoztunk vezényszóra
el ne hidd, hogy nyílik még a sárga rózsa
[...].

(Előadó: Illés-együttes, Konkcs Zsuzsa; zene: Illés Lajos; szöveg: Bródy János; 1969)

ízével megmaradó – szintetikus előállított, narancs ízesítésű Bambi volt az egyetlen üdítőital.

A 60-as években a magyar ipar is kísérletezni kezdett többféle, a nyugati termékeket utánzó üdítőital előállításával. Ezek közül végül a legsikeresebbé a Márka és a mustkoncentrátumból készült Traubisoda vált. A 60-as évek végétől már **Coca-Cola is kapható volt Magyarországon.**

A 60-as évektől **átalakult az öltözködés és a divat is.** Míg az 50-es éveket egyrészt a ruhakínálat korlátozottsága, másrészt a divatkövető öltözködés ideológiai elutasítása jellemezte, a következő évtizedben ez is megváltozott. A **női divatot** már 1957-től „rehabilitálták”, a témával foglalkozó magazinok jelentek meg, és igyekeztek a lódenen – az 50-es évek tipikus anyagán – túl **változatosabb anyagokból készült ruhadarabokat** kínálni. A **rendezett megjelenés** ugyanakkor bizonyos tekintetben még szigorúbb elvárásá is vált, mint az 50-es években, amikor a polgári életforma elutasítását szimbolizálандó a férfiak az öltönyt gyakran nyakendő nélkül, kihajtott gallérral hordták. A 60-as években viszont a legkülönfélébb rendezvényeken **kötelező volt a nyakendő.**

A Budai Ifjúsági Parkba, ahol a 60-as években a legnagyobb könnyűzenei koncerteket szervezték, sokáig nem engedtek be nyakendő nélküli fiatalembereket. Hamarosan azonban **hódító útjára indult a farmer, a pulóver és a miniszoknya,** és néhány év alatt a szűk ifjúsági szubkultúrákon kívül is elfogadott viselet lett. A nagy presztízsű nyugati farmermárkákat utánozva hamarosan **a magyar farmergyártás is megindult.**

Történelemszemmel

Hogyan viszonyult a rendszer a „lázadó rockhoz”?

Az életmód anyagi, tárgyi jellegű változásainál is nagyobb jelentősége volt talán a kulturális változásoknak. 1957-ben indult a televíziózás – természetesen teljesen állami kézben és szigorúan a hatalom elvárásainak megfelelő műsorokkal –, amely a kulturális homogenizálódás korábban ismeretlen eszköze volt. Másfél évtized elteltével falun és városban mindenkit elért a televízió. Szinte mindenki a képernyők előtt ült, amikor a kor népszerű műsorai (például a *Táncdalfesztivál*, a *Ki mit tud?*) vagy filmsorozatai (például az *Angyal*) ment a tévében. Idős és fiatal aztán ugyanarról a produkcióról vagy filmről beszélt, hiszen mind azt nézték a tévében előző nap.

A kultúrpolitika irányítója ebben a korszakban Aczél György volt. Az ő nevéhez kötődik az úgynevezett „3 T” alkalmazása, aminek alapján az alkotókat és a műveket három kategóriába – támogatott, túrt és tiltott – sorolták. Támogatott volt a pártot és a rendszert nyíltan támogató, túrtnek számított mindaz az alkotás, ami nem állt nyíltan a rendszerrel szemben, míg tiltott volt mindaz, ami politikailag antimarxistának és rendszerellenesnek bizonyult. Minden alkotásnak át kellett mennie a cenzúra szűrőjén. Azoknak az együtteseknek, melyeknek a dalszövegeit, zenei stílusát rendszerellenesnek minősítették, nem jelenhetett meg lemeze, vagy megtiltották, hogy koncertet adjanak. A kultúrpolitika által felkarolt zenekarok vagy szóló énekesek rendszeresen szerepeltek a televízióban és a rádióban. Lemezeiket nagy példányszámban árusították.

Milyen kritikai utalások olvashatók ki a dalszövegből? • Milyen együttesek karrierje indult a 60-as években? • Nézzünk utána, mi volt a *Ki mit tud?* és *Táncdalfesztivál!*

Lódenkabát és micisapka az 50-es évekből

Divatcsarnok. Az Elegant Május 1. Ruhagyár kiállítása, 1970

Az Omega együttes tagjai tévét adományoznak egy vidéki iskolának, 1970

[A] negyvenes-ötvenes évek fordulóján az egyre ritkábban megrendezett divatbemutatókon manőkenek helyett gyakran munkáslányok léptek a kifutókra. [...] 1956 után e téren is lassan változott a helyzet. A nőieség, a szépség vállalása már egyre kevésbé számított ideológiai-politikai hibának. [...] Az ideális nő helytáll a munkahelyén, az ott eljáratított tervszerűség jegyében vezeti a háztartást, neveli a gyermekeket, gondoskodik a férjéről, óvja a családi életet, az otthon nyugalmát, és tartózkodik a szocialista erkölccsel összeegyeztethetetlen, léha kalandoktól. Így lesz hasznos tagja a „szocializmust építő” magyar társadalomnak.

(Valuch Tibor: *Hétköznapi élet Kádár János korában*. Corvina, Bp.; 2006; 131. o.)

- Miben változott meg a nőkről alkotott kép a Kádár-rendszer első évtizedeiben?
- Mennyire alakultak át a női szerepköréről vallott elképzelések a korábbiakhoz képest?
- Hasonlítsuk össze a képeken látható öltözékeket! Milyen alapvető különbségeket figyelhetünk meg?

- Milyen álláspontot képviselt Kádár a beatnemzedék divatjával kapcsolatban?
- Miért válhatott politikai kérdéssé a fiatalok öltözködése?

A vadnyugati nadrágokkal, meg a hajviselettel, meg a szakállal nem akarok foglalkozni. De az öltözködésnek megvan a maga jelentősége, minden ember szeret jól kinézni. [...] Azonkívül van a világon divat is, és azzal valamiképp haladni kell. Persze ennek is megvannak a maga civilizált formái, és ehhez ragaszkodni kell. Ami itt fontos, az az, hogy a párt, az ifjúsági szövetség nem divattervező cég, nem fodrászipari cég, és nem is kell ilyesmivel foglalkoznia. A pártnak, a KISZ-nek (Kommunisták Ifjúsági Szövetségének) e kérdések társadalmi oldalával kell foglalkoznia.

(Részlet Kádár János felszólalásából a KISZ kongresszusán; 1967)

Összegzés

Változás és folytonosság

- Milyen általános, a nyugati világban is lezajló folyamatok mentek végbe Magyarországon az 1960–70-es években?
- Miben változott meg az életmód az 1950-es évekhez képest?

Történelmi interpretáció

- Mit értünk a „gulyáskommunizmus” vagy „friziderszocializmus” kifejezés alatt?
- Mennyire tekinthető önálló „magyar útnak” ez az időszak?

27. Társadalmi változások az 1960–70-es években

Milyenek gondolták a kommunisták az ideális társadalmat? • Hogyan törekedtek ennek gyakorlati megvalósítására? • Milyen életmódbeli változások történtek Magyarországon az 1960-as, 70-es években? • Mit jelentett a „gulyáskommunizmus” kifejezés?

1. §. A dolgozó nőt a szülési szabadság lejártát követően a gyermek hároméves korának betöltéséig gyermekgondozási segély illeti meg, ha:
 a) a szülést közvetlenül megelőző másfél évben belül összesen 12 hónapig munkaviszonyban állt, és
 b) legalább napi 6 órai munkaidővel dolgozott. [...]
 4. §. (1) A munkaviszony fennállása alatt a gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadság időtartamát a munkaviszonyban töltött idő számításánál figyelembe kell venni. [...]
 (2) A dolgozó nő a gyermek gondozása céljából igénybe vett fizetés nélküli szabadságot a gyermek hároméves kora előtt megszakíthatja, de azt harminc nappal előbb köteles a vállalatnak bejelenteni.
 (Kormányrendelet a gyermekgondozási segély bevezetéséről; 1967)

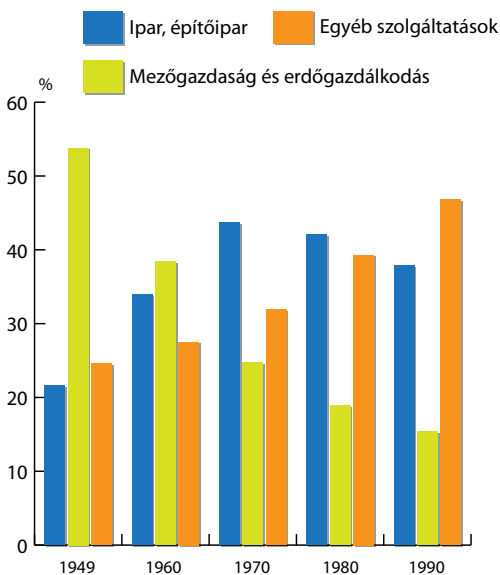
- Mi volt a célja az intézkedésnek? Mire utalt a gyermekgondozási segély széles körű biztosítása?
- Vitassuk meg, mennyire tudnak hatékony megoldást kínálni az ilyen jellegű határozatok!

A szociálpolitika kiterjesztése

Milyen, a jóléti államokra jellemző intézkedéseket hoztak?

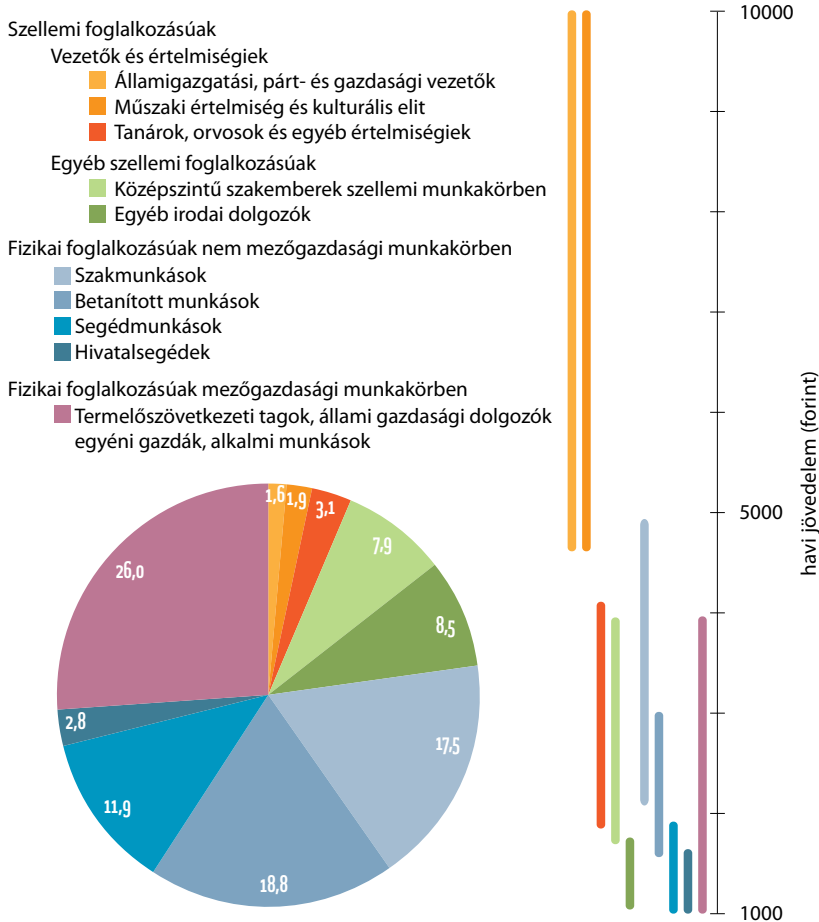
A **népesség szerkezetének** 1945-ben megkezdődött **átalakulása folytatódott**. A magánszektorban dolgozók aránya az összes aktív keresőnek a 3%-a volt az 1980-as évek elejére. Tovább folytatódott az **urbanizációs folyamat**, megváltozott a jellemző családmodell. Míg korábban egy családban jellemzően 2-4 gyereket neveltek, ebben a korszakban már csak 1-2 gyereket vállaltak a párok. **Csökkenett születésszám**, aminek következtében **nőtt a nyugdíjra jogosultak aránya** a társadalmon belül. A **hivatalos álláspont** szerint a társadalmat két **osztály**, a munkás-paraszt és az értelmiségi alkotta. A valóságban azonban a társadalom sokféle képpen tagolódott. Nagy különbségek voltak lakóhely képzettség és gazdasági szektor szerint.

A **Kádár-korszak** a 60-as években a korábbiakhoz képest aránylag komoly **szociálpolitikai juttatásokat biztosított**, illetve **bővítette a jóléti szolgáltatások körét**. Emelték a nyugdíjakat, bevezették a **gyermekgondozási segélyt** (gyes), és az egész társadalomra kiterjesztették az **ingyenes orvosi ellátást**. Ezek az intézkedések a növelték a rendszer társadalmi elfogadottságát.

A foglalkoztatási szerkezet változásai Magyarországon a 20. század második felében

Gyűjtsünk ki adatokat az egyes társadalmi rétegekről! • Mekkora volt a munkásság aránya a társadalmon belül? • Mikor történt a mezőgazdaságból az iparba irányuló áramlás első nagyobb hulláma? • Idézzük fel, milyen tényezők álltak a folyamatok mögött! • Mit tanultunk földrajzórán a terciér szektorról? • Hogyan alakult ennek a területnek a helyzete?

A Kádár-korszak társadalmi rétegződése

A társadalmi egyenlőség eszményét megvalósítani kívánó szocialista állam, bár az igazán vagyonosok rétegét felszámolta, a **megcélzott társadalmi egyenlőséget nem tudta a gyakorlatban megteremteni**. Az **állami újraosztás nyertesei** azonban nem a legszegényebbek lettek, hanem sokkal inkább a **középrétegek tagjai, illetve az értelmiség**. A viszonylag kedvezőbb helyzetű csoportok ugyanis nagyobb arányban tudtak hozzáférni a jóléti szolgáltatásokhoz. Különösen a hivatali lakáselosztás szempontjából voltak jobb érdekérvényesítő helyzetben, mint a valódi rászorulóknak, de az ingyenes egészségügyi ellátást, oktatási rendszert – például bölcsődei vagy óvodai férőhelyeket, a magasabb színvonalú iskolákat – is jobb feltételekkel tudták igénybe venni, mint a szegényebb, iskolázatlanabb rétegek.

A társadalmi elit

Miért keltett ellenszenvet a vállalkozói réteg gyarapodása?

A társadalom felső rétegét jellemzően a **pártállami vezetők és a tudáselit** (ismert művészek és a tudományos élet kiválóságai tartoztak ide) képviselte. Ugyanakkor minden foglalkozási kategórián belül voltak olyanok, akik a **jövedelmüket tekintve** a társadalom **legfelsőbb rétegéhez** tartoztak. Több mint háromnegyedük sokat járt színházba, hangversenyre, kiállításra. Rendszeresen és sokat olvastak, gyakran üdültek külföldön, kiterjedt társasági életet éltek, magas követelményeket támastzó munkát végeztek. A tartós fogyasztási cikkek, mint a személygépkocsi, háztartási gépek és a telefon is elsőként az ő köreikben vált elterjedtté. Ehhez a legfelső elithez a **felőtt lakosság mindössze egy szűk csoportja tartozott**. A párttagság, főleg a korszak második felében már nem jelentette a felemelkedés garanciáját és a szakértelem fontosabbá vált az eszmei hűségénél. A karrierépítésnek már nem volt feltétlenül akadály, ha valaki nem lépett be a pártba. Azonban ahhoz, hogy valaki a társadalmi elit körébe emelkedjen, már elvárták a párttagkönyv meglétét.

1968-at követően a magyar társadalmon belül **megjelent a nyereségorientált**, a piaci viszonyokhoz alkalmazkodó **vállalkozói elit**. Az új gazdasági mechanizmus lehetőségeit kihasználó, anyagi gyarapodásnak induló társadalmi csoportot **széles körű ellenszenv** vette körül, amit az állami propaganda is táplált a lakosság körében. Tevékenységüket és életvitelüket sokan nem tartották összeegyeztethetőnek a szocialista társadalom egyenlőséget hirdető eszméivel.

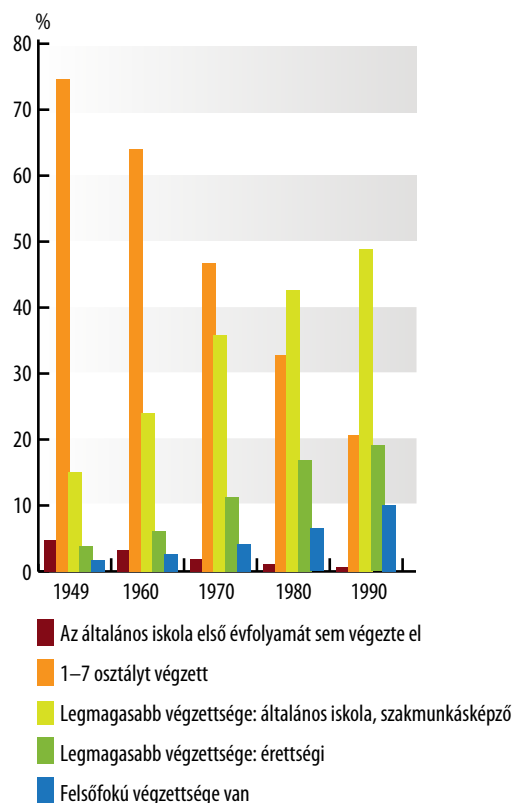
A középrétegek és az újjáéledő magánszektor

Miért volt szükség a maszekolásra?

Magyarországon az európai társadalmakhoz hasonlóan gyorsan nőtt a **középrétegek aránya**. Idetartoztak a szakmunkások, az alkalmazotti helyzetű szellemi munkát végzők, illetve az értelmiségiek. **Jelentősen nőtt a társadalom egészének az iskolázottsági szintje**. Ez nemcsak magyar sajátosság volt, a nyugat-európai országokban és más szocialista táborbeli országokban is hasonló folyamatok zajlottak. Az értelmiségiek létszáma folyamatosan nőtt, **egyre többen végeztek középfokú iskolát**, illetve – sokkal kisebb arányban – főiskolát vagy egyetemet. A **diplomások számának növekedése** ekkor mindenhol jellemző volt Európában.

	Fizikai	Szellemi	Önálló segítő családtag
1949	35,5	9,6	54,9
1960	59,4	17,2	23,4
1970	70,1	24,6	5,3
1980	66,3	29,7	4,0
1990	61,7	33,0	5,3

Az aktív keresők százalékos megoszlása tevékenységük szerint

Az iskolai végzettség aránya a felőtt lakosság körében

Melyik iskolatípusban tanult tovább a diákok többsége az általános iskolát követően?
 • Hogyan alakult az időszakban az analfabéták aránya? • Számoljuk ki, hogy arányaiban mennyivel nőtt a felsőoktatásban részesülők száma az időszakban! • Nézzünk utána, hogyan oszlanak meg napjainkban a fenti adatok!

Év	Összesen (ezer fő)	férfi (%)	nő (%)
1950	107 258	84	16
1960	176 141	77	23
1970	300 558	69	31
1980	484 846	60	40

A diplomások számának és nemek szerinti eloszlásának változásai

Év	1950	1960	1970	1980
Magyarország	3	7	10	14
Ausztria	5	8	12	22
Lengyelország	6	9	11	18
Görögország	3	4	13	17
Finnország	4	7	13	32
Jugoszlávia	4	9	16	28
NSZK	4	6	14	26

Egyetemi hallgatók aránya a 20–24 éves népességben Magyarországon és néhány más európai országban (%)

Hogyan változott meg a nők aránya a diplomások között? • Hol helyezkedett el Magyarország az egyetemisták adott generáción belüli arányát tekintve a nemzetközi mezőnyben? • Hasonlítsuk össze, hány-szorosára növekedett a diplomások aránya 1950 és 1980 között a finn és a magyar társadalomban!

Így a statisztikai adatokban látható növekedés **nemzetközi összehasonlításban** nem eredményezett kiugróan sok diplomást, sőt **Magyarországon inkább szerény volt a felsőoktatásban részt vevők száma.**

A középrétegek felső szegmensében élők, a **leginkább jómódúak** az 1970-es évekre nemcsak **lakással, háztartási gépekkel és autóval rendelkeztek**, de gyakran **nyaralóval** is. A hetvenes évek végén 120 ezer magántulajdonú nyaraló volt az országban – elsősorban a Dunakanyarban és a Balatonnál, ahova az évtized elejétől már autópályán lehetett eljutni. A nyaralótulajdonosok között jól kereső értelmiségiek, illetve a különböző állami és gazdasági szervezetek középvezetői voltak a legnagyobb számban.

A társadalom szerkezetét a hatvanas évek közepétől, végétől már nem kizárólag az államosított gazdaságban elfoglalt pozíció határozta meg. Sokaknak nyílt lehetőségük a Kádár-rendszer gazdasági reformjainak következtében valamilyen **„maszek” tevékenységre.** (A „maszek” a magánszektor rövidítéseként került be a köznyelvbe, a maszekolás az ott végzett tevékenységre utalt.) Az **állami vállalatnál betöltött állás mellett** egyre többen **vállaltak kisiparos szolgáltatásokat**, vagy működtettek vendéglátóipari egységeket. A falvakban, a térszékben végzett munka után mindenki **a háztáji gazdaságában dolgozott**, hiszen a piacon eladott termékek lényeges kiegészítő jövedelemnek számítottak.

A **két műszakban való megfeszített munka** a korábbiakhoz képest **anyagi jólétet teremtett**, ám az önkiszákmányoló életmódnak meglettek az egészségügyi következményei, nőtt az alkoholizmus és az öngyilkosságok száma is. Ráadásul az 1970-es évek végéig a „maszek” tevékenységek helyzete bizonytalan volt, nem lehetett tudni, hogy a reformok híveinek és ellenzőinek küzdelmében éppen mennyi önállóságot enged vagy von meg az állam. A láthatóan létező **magánszektor mellett létezett egy informális magángazdaság** is, amelyben sokan nyújtottak szolgáltatásokat – autószereléstől a lakásfelújítási munkáig – munkaidő után vagy hétvégén (gyakran az állami vállalatok eszközeivel). Becslések szerint **a lakossági fogyasztás hatoda** származott a második gazdaságból, és a **családok háromnegyedének volt jövedelme** a hivatalos vagy nem hivatalos **magángazdasági tevékenységből.**

A társadalom alsó rétegei

Milyen körülmények között éltek a korszakban?

Betánított munkás a budai lakótelep építkezésénél az 1970-es évek második felében

A „gulyáskommunizmus” évtizedei alatt is sokan éltek **szükség-lakásokban** vagy **alacsony komfortfokozatú otthonokban.** Még 1980-ban is 320–340 ezer ember lakott komfort nélküli szoba-konyhas lakásokban. Ha szegénynek azokat tekintjük, akik az átlagjövedelem kétharmada alatt kerestek, akkor az 1960-as években a **társadalom 25%-a minősíthető szegénynek.** Elsősorban a **sokgyerekes munkáscsaládok és a gyerekeket egyedül nevelők** kerülhettek könnyen a szegények sorába, illetve a **faluról városba vándorlók** közül azok az **alacsonyabb iskolázottsággal rendelkezők**, akik csak gyengén tudtak beilleszkedni az új városi környezetbe.

Sajátos helyzetben voltak a **munkásszállásokon élők** – a 60-as években hozzávetőleg 200 ezer ember –, akiknek életformája lehetetlenné tette a családias, védett magánéletet. Ugyanez igaz azokra is, akik **távolsági (hetenkénti) ingázóként** dolgoztak. 1970-ben a munkában álló **férfiak negyede, a nőknek majdnem fele** ingázott – többségükben falvakból városi munkahelyekre. Az építőipar

munkásainak 32%-a volt ingázó. Elsősorban a már **korábbi ipari körzetek** és azok fejlesztésére kijelölt területekre indult egy jól érzékelhető népmozgás. A stabil munkahellyel rendelkező és hosszú ideig ingázó, munkásszálláson lakó férfiak közül **sokan maguk után hozták családjukat**, főleg olyan területekre, ahol vagy olcsó lakáshoz juthattak, vagy kedvezményes építési feltételeket harcolhattak ki.

A cigányság (romák) társadalmi helyzetének változásai

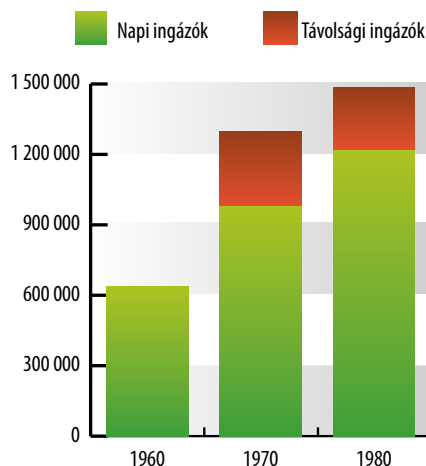
Milyen intézkedések történtek a romák helyzetének javítása érdekében?

A mezőgazdaság szocialista átszervezése következtében az ágazathoz kötődő cigányok életlehetőségei romlottak. Megszűnt a kereslet azon hagyományos mesterségek iránt – vályogvető, üstfoltozó, teknővájó, fémműves –, amelyeket túlnyomóan cigányok folytattak. Az állami és pártvezetés 1961-től a cigányság asszimilációjának felgyorsítását és életkörülményeinek javítását tűzte ki célul. Ám mivel nem volt tekintettel kulturális sajátosságaikra, az etnikai azonosságtudatot szociálisra cserélte. A cigányságot egy sajátos szociális helyzetben lévő néprétegnek tekintették. Munkába állásuktól és lakáshelyzetük javításától várták a társadalmi integrációjukat, vagyis azt, hogy a társadalmi többség kispolgári és paraszti értékrendjéhez fognak ezáltal alkalmazkodni. Eből a szempontból háromféle csoportjukat különböztették meg; a **beilleszkedőket**, akiket már nem is tekintettek cigányoknak, a **beilleszkedés útjára lépetteket** és a **be nem illeszkedőket**. Ez a legutóbbi csoportjuk a valóságban a legszegényebb, a „vándorló életmódot” legtovább fenntartó oláh cigányokat fedte.

Az átalakuló gazdaságban az 1960-as évektől tapasztalhatjuk a cigányok tömeges munkába állását. Többnyire segédmunkásként integrálódtak az államosított gazdaság munkaerejének alsó sorai. Elsősorban olyan szakmák kiegészítő tevékenységeiben vettek részt, amelyekben erős munkaerőhiány mutatkozott. Így például **az út- és építőipar kiegészítő segédmunkásai** vagy a **bányászat szakképzetlen előmunkásai** javarészt a cigány munkavállalókból kerültek ki. Az ország keleti régióiból származó ingázók kényszerűségből munkásszállásokon éltek családjuktól távol.

A hatvanas években **a tanköteles korú romák 90%-a járt iskolába**, ami nagy előrelépést jelentett a két világháború közötti 50% körüli arányhoz képest. Ugyanakkor, ahogy egyre többen vettek részt az általános iskolai képzésben, úgy **nőtt azok aránya**, akiket enyhe **értelmi fogyatékosnak nyilvánítottak** közülük és kiegészítő osztályba, vagy iskolába irányítottak. A politika ekkor az otthonról hozott hátrányos helyzetet fogyatéknak minősítette és felzárkóztatás helyett elkülönítéssel válaszolt rá. Akik kiegészítő képzésben vettek részt, azoknak ezt szerepeltették a bizonyítványában, amit egész életükben stigmaként kellett viselniük. A romák többsége **kimaradt a középfokú oktatásból**, a nyolc általános iskolai osztály elvégzése után elhelyezkedett.

Az 1980-as években világossá vált, hogy hiába volt a megközelítőleg teljes foglalkoztatottság, a kereset és jövedelem biztonsága, az iskoláztatás relatív sikere, a társadalom többsége a cigányokat nem fogadta el a társadalom egyenértékű tagjaként. Így **a cigányok többségének szinte lehetetlen volt beköltözniük a nem cigányok közé** és a helyi közigazgatási egységek is vigyáztak arra, hogy a cigányok lehetőleg továbbra is egy tömbben maradjanak.

Ingázás a Kádár-korszakban

- Milyen oka lehetett az ingázás jelenségének?
- Melyik társadalmi réteget érinthette leginkább az ingázás?
- Miért nőtt meg a távolsági ingázók száma?
- Vitassuk meg, milyen negatív következményei lehettek az ingázásnak!

Az utóbbi években egyre többen foglalkozik a sajtó, a televízió s a rádió a cigánylakosság társadalmi beilleszkedésével. Újraéledőben van az etnográfusok, a nyelvészek, a zenetudósok, a színház, a tánc és film szakemberei részéről a cigány népművészet termékeinek gyűjtése, feldolgozása, életük műveibe öntése. A központi kommunikációs eszközök által közölték, az írók írásai, a művek gyakran tartalmaznak a Politikai Bizottság és a kormány által képviselt elvekkel nem egyező álláspontokat. [...] Főként a Budapesten élő cigány értelmiségiek, ciganológusok és egyetemisták állnak elő az utóbbi időben politikai, kulturális jellegű kérdésekkel, követelésekkel, hogy pl. alakuljon cigányszövetség: a különböző, cigánylakosság ügyeivel foglalkozó szervezetbe, bizottságokba kerüljenek be cigányok is, hogy rétegük érdekeit képviselhessék: induljon politikai, kulturális, ismeretterjesztő, felvilágosító hetilap; létesüljön Budapesten cigányszínház; cigánygyermekek többségben vannak, folyjék kétnyelvű oktatás.

Egyesek megkérdőjelezik a Politikai Bizottságnak azt az álláspontját, hogy a Magyarországon élő cigánylakosság egy sajátos népréteg, azt tartják, hogy nemzetiség, s a nemzetiségnek kijáró jogok illetik meg.

(Az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a cigányok helyzetéről; 1974. június 11.)

- Milyen álláspontot képviselt az MSZMP a hazai cigánysággal kapcsolatban?
- Milyen célt szolgáltak azon törekvések, amelyekkel szemben a Központi Bizottság megnyilvánult?
- Mi volt a pártállam valódi szándéka a cigányokkal (romákkal) kapcsolatban?

Egy általános iskolai második osztályos tanuló segít a tanulásban, 1963

Feloszlatták a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségét, és minden szociális és kulturális ügyet a Művelődésügyi Minisztérium alá rendelték. Ezt azzal indokolták, hogy a szövetség sikeres működése ellenére „nem alkalmas arra, hogy a cigánylakosság átnevelésében jelentős szerepet töltsön be”.

A cigánylakosság életkörülményeinek javításával kapcsolatban három intézkedési területet határoztak meg: munka, lakás, oktatás.

Előírták a cigánytelepek felszámolását, a romák határos községekbe való beköltöztetését. Emögött egyrészt a lakhatási körülmények javítása, másrészt a többségi társadalomhoz való asszimilációs kényszer szándéka húzódott.

Megfosztották a cigányságot nemzetiségi státuszától.

„A cigánylakosság felé irányuló politikánkban abból az elvből kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot.” A legfőbb érv az volt, hogy az etnikai azonosságtudat csak erősíti a cigánylakosság különállását, és nehezíti asszimilálásukat.

A cigányság helyzetét a hatalom kizárólag szociális kérdésnek tekintette. Az etnikailag sokszínű és élethelyzetében is sokféle népcsoportot homogenizálta, ezzel erősítette a közfelfogásban a szegénységstigmát a roma népességgel szemben.

Az MSZMP KB cigánypolitikai határozatának főbb elemei, 1961

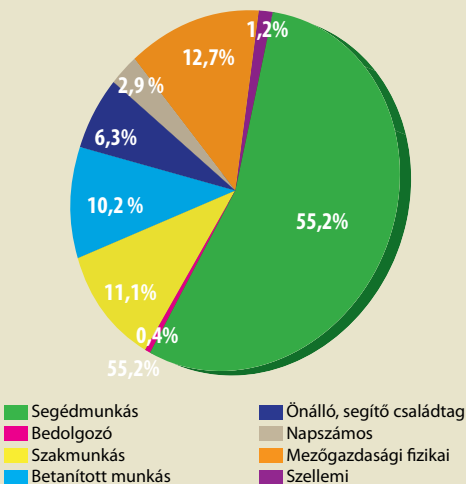
Miben változott az MSZMP cigánypolitikája?

1957-től a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége keretén belül László Mária vezetésével fotóművészek dokumentálták a cigányok élethelyzetét. Mind a szövetség, mind a minisztériumok munkáját képes dokumentáció kísérte. A cigányok ábrázolása azt demonstrálta, hogy életkörülményük megváltoztatására elérkezett az idő, szegénységük az „átkos múlt” öröksége, melynek fennmaradása rontja a társadalmi egyenlőségre törekvő szocialista rendszer megítélését. Ilyenformán a cigánykutatók eredménye legitímálta a párthatározatot.

A cigányság – mint társadalmilag elmaradott réteg – beilleszkedése érdekében az MSZMP KB párthatározata célul tűzte ki az analphabetizmus leküzdését, illetve az iskoláztatást, a telepek felszámolását, illetve az emberi lakhatásra alkalmas házak megépítését és a cigányság munkába állítását. E politika igazolására készültek a Magyar Távirati Iroda optimizmust sugárzó fotói. A párthatározatot követő évtizedek propagandafotói arról szóltak, hogy (elsősorban a párt jóvoltából és segítségével) megváltozik a cigányság élete, a gyerekek boldogan járnak iskolába, a felnőttek munkájuk révén új otthonokat emelnek, konszolidált családi életet teremtenek, a tanácsok pedig megszüntetik a régi szegénytelepeket, és elhozzák a kultúrát a cigányok közé.

A szedresi beás cigánytelep az 1950-es évek végén

A cigány családfelek foglalkozása, 1971

Hogyan fogalmazta meg az MSZMP a cigányság problémáját, és milyen megoldásokat kínált? • Hogyan képzelte el a párthatározat a cigányság jövőjét? • Figyeljük meg a képeket! Milyen üzenetet hoztak ezek a fotók?

• Vitassuk meg, hogyan használta fel a propaganda a „cigánykérdést”!

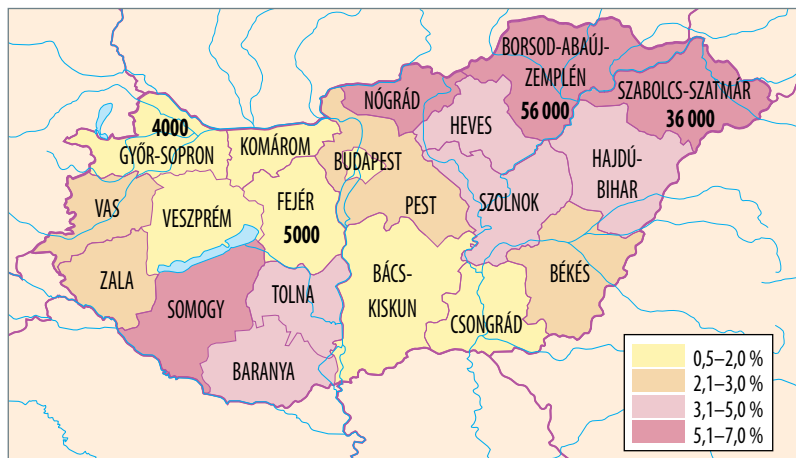
Mi volt a „fekete vonatt”?

A szabolcsi és szatmári ingázók főként Budapestre utaztak az elhíresült „fekete vonattal”. A fővárosba ingázás mellett jelentős volt a nagyobb iparosodó városokba (például Ózd, Miskolc, Salgótarján, Tatabánya, Pécs és Komló) való áramlás is. A borsodi és mecseki szénmedencék bányászkolóniái az egzisztenciateremtés és stabilitás biztos terepét jelentették. A cigány segédmunkások élethelyzetében jóval nagyobb változást jelentett a stabil munkahely, mint a nem cigány segédmunkások életében. Szakmai előismeretekkel lényegében csak a szegkövácok szűk csoportja rendelkezett. A cigány munkások döntő többségének teljesen új szakmát kellett megtanulnia a megélhetéséhez.

Nézzük meg az interneten Schiffer Pál *Fekete vonat* című, 1970-ben, a Balázs Béla Stúdióban készült dokumentumfilmjét! • Mi derül ki a filmből a téveszek megszerzésének hatásairól? • Milyen problémái vannak a szabolcsiaknak a film alapján? • Mire vágnak a film hősei? • Olvassuk el az interneten Tar Sándor (1941–2005) író 6714-es személy című szociográfiáját! • Hasonlítsuk össze az írói és a szociofilmes valóság-ábrázolási módszert!

A cigányság körében kibontakozó politikai önszerveződés gyökeireit az 1950-es évekig vezethetjük vissza. 1957 és 1961 között működött a **Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége**. Ez a néhány fős szervezet a roma kultúra előmozdítását és a cigányság érdekvédelmét tartotta feladatának. A hatalom azonban a 60-as évektől a csupán a társadalom egy hátrányos helyzetű csoportját látta bennük. Előbb a szervezet vezetőjét, László Máriát bocsátották el, majd hamarosan magát a szövetséget is megszüntették.

A cigány (roma) lakosság aránya Magyarországon megyéiben (1978). A számok a térképen a cigányok számát mutatják a két legnagyobb és a két legkisebb cigány népességű megyében

Mi jellemezte a cigányság területi elhelyezkedését a Kádár-korszakban? Nézzék meg a tankönyv 196. oldalán levő térképet! Mennyiben tért el a területi elhelyezkedés a mai viszonyoktól?

Összegzés

Változás és folytonosság

- Milyen társadalmi változások történtek az 1960-as, 70-es években?
- Hogyan változott meg a hazai cigányság helyzete az időszakban?
- Mire törekedett a pártállam a romákkal kapcsolatos intézkedéseiben?
- Milyen okok vezettek az új gazdasági mechanizmus bevezetéséhez?
- Mennyire lehetett megreformálni a szocialista gazdaságpolitikát?

Történelmi interpretáció

- Milyen szociálpolitikai intézkedések születtek a korban?
- Hogyan interpretálta a rendszer az életszínvonal, a szociálpolitika és az iskoláztatás terén elért eredményeit?

28. A Kádár-rendszer meggyengülése

Mi biztosította a Kádár-rendszer stabilizálódását az 1960-as években? • Mi okozta az olajárrobbanást 1973-ban? • Milyen hatásai voltak a sokszerű olajár-emelkedésnek az 1970-es évek elején a világgazdaságban? • Hogyan kezdődött a szocialista rendszerek gazdasági hanyatlása az 1980-as években?

VI. Pál pápa és Mindszenty József misét mond a római Sixtus-kápolnában, 1971. szeptember. Az egyházfő nem volt hajlandó lemondani tisztéséről, ezért a pápa felmentette a hivatalából. Mindszenty József 1975-ben halt meg, hamvait 1991-ben az esztergomi bazilikában helyezték végső nyugalomra

Elevenítsük fel ismereteinket Mindszenty József politikai pályafutásával kapcsolatban! Milyen szerepet vállalt 1944-ben, 1948-ban és 1956-ban?

- Értelmezzük Kádár János beszédét! Hogyan látatja a magyarság történelmét?
- Mivel magyarázta az 1945 óta lezajlott folyamatokat?
- A forrásrészlet mely részei vitathatók a történelmi tények miatt?

Magyarország külpolitikai nyitása

Miért tekintették az országot a „legvidámabb barakknak”?

Az 1963-as általános amnesztia után a **Kádár-rendszer külpolitikai mozgástere** fokozatosan **bővült**, és egyre több nyugati országgal igyekezett jó kapcsolatot kialakítani. Előbb a semleges országokkal, majd az általános **enyhülés időszakát** kihasználva néhány, a nyugati katonai tömbhöz tartozó országgal is rendeződött a viszony. A diplomáciai egyezményeken túl **gazdasági megállapodások** is születtek, ennek köszönhetően **az NSZK az ország második legfontosabb gazdasági partnere lett** az 1970-es években.

Megállapodás született **Mindszenty József ügyében** is. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa **1971-ben kegyelemben részesítette** az 1956 óta az amerikai nagykövetségen diplomáciai menedékben élő esztergomi érseket, aki **el is hagyhatta az országot**. A nyugati sajtóban Kádár egyre kedvezőbb színben jelent meg, és az országra mint a szocialista tömb „legvidámabb barakkjára” tekintettek. Az 1975-ben **Helsinkiben** rendezett Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet előkészítésében a **magyar diplomácia aktívan részt vett**, és Kádár felszólalásában a teljes magyar nép küldöttének nevezte magát.

Mi annak a magyar népnek a küldötteiként veszünk részt ezen a történelmi jelentőségű tanácskozáson, amely államot alapítva 1100 éve él a Duna-Tisza táján, Európa közepén, így múltunk és jövőnk egyaránt az itt élő népek sorsához kötődik. Meggyőződésünk, hogy Európa minden népének legfőbb kívánsága a béke. Ha lehetséges, még fokozottabban így van ez a magyar nép esetében, amely évszázadokon át a hadak útjának kereszteződési pontján élt, és mérhetetlen véraldozatokat hozott, hogy fennmaradhasson, és megőrizze államát a fenyegető pusztulással szemben. Századunkban, az első világháború hiábavaló áldozatainak után a vesztes Magyarország területe a korábbiak egyharmadára csökkent, a második világháborúban, urai bűnéből a rossz oldalon vérezve, elvesztette felnőtt lakosságának 8%-át, és az ország romhalmazzá vált. A magyar nép sorsa harminc évvel ezelőtt, az antifasiszta koalíció történelmi győzelmének és annak következtében, hogy a szovjet hadsereg, a vele együtt küzdőkkel kiűzte hazánk területéről a hitleri fasiszta megszálló hadakat, új, jó fordulatot vett. Azóta békében él a magyar nép, visszanyerve nemzeti függetlenségét és állami szuverenitását, szilárdan és eltökélten halad maga választotta útján, s ma a fejlett szocialista társadalmat építi.

(Kádár János beszéde az 1975-ös helsinki konferencián)

A Szent Korona ünnepélyes átadása. A Szent Koronát, a jogart, a palástot és az országalmát 1945 tavaszán a koronaőrök Ausztriába menekítették, ahol sértetlenül kerültek amerikai kézbe. Carter elnök 1977 végén az amerikai kongresszus és a magyar emigráció tagjai körében heves tiltakozást kiváltva úgy döntött, hogy a Szent Koronát és a többi koronázási jelképet visszaadja, de nem az akkori rendszernek, hanem a magyar népnek, amire aztán 1978. január 6-án került sor. A koronázási ékszereket Cyrus Vance amerikai külügyminiszter adta át Apró Antalnak, az Országgyűlés elnökének. Amerikai kérésre Kádár János nem vett részt az eseményen

- Meddig volt királyság az ország államformája? • Nézzünk utána az interneten, hol őrizték a koronát, miután hazahozták, és hol tekinthető meg jelenleg!

Jelentős diplomáciai sikernek számított, hogy **az Amerikai Egyesült Államok 1978 elején visszaadta a Szent Koronát**, majd az ország megkapta a **legnagyobb kereskedelmi kedvezményt**. A pártállami diktatúra a „kis szabadságok” újabb megnyilvánulásaként engedélyezte a **magyar állampolgárok külföldre látogatását**, az engedélyt az állambiztonság csak néhány ezer személy esetében tagadta meg. A „felhőtlen” turisztikai utazásoknak a korlátozott valutakeret szabott határt. Ugyanakkor a beutazási korlátokat szinte eltörölő Magyarországra több tízezer nyugat- és keletnémet turista érkezett, ennek köszönhetően az 1980-as években **a balatoni üdülőhelyek a két német állam polgárainak rokoni és baráti találkozóhelyeivé váltak**.

Az időszakban mindvégig megmaradt a szovjet–magyar gazdasági és kereskedelmi együttműködés, amely az űrkutatással tovább bővült. **1980 májusában Farkas Bertalan** személyében a világűrbe emelkedett az **első magyar űrhajós**.

Farkas Bertalan a Szozuz–36 fedélzetén

Nézzünk utána az interneten az űrrepülés körülményeinek! • Mennyi időt töltött Farkas Bertalan a világűrben? • Milyen kísérleteket végeztek a világűrben? • Milyen műsort adott le Farkas Bertalan az űrállomásról?

Történelemszemmel

Hogyan gondolkodtak a pártvezetők a kommunista ideológia megvalósításáról?

A „kommunizmus építésének” Moszkvában kidolgozott hruscsovi programját a magyar pártvezetők is megvalósíthatónak tartották. Az MSZMP ideológiája a szocialista egyenlőség és elosztás („mindenki munkája szerint egyenlően részesül a megtermelt javakból”), valamint az osztálykülönbségek fokozatos eltűnésének illuzórikus propagandáját hirdette. A „gulyáskommunizmus” időszakának viszonylagos sikerei csak fokozták azt a hitet, hogy a szocialista országok termelése utolérheti, majd meghaladhatja a kapitalista országok termelését. Az MSZMP XI. kongresszusa 1975-ben meghirdette a „fejlett szocializmus” időszakát és az 1990-es évekre az életszínvonal folyamatos növelését, az ipar és a mezőgazdaság termelésének minimum megkétszereződését tűzték ki célul.

Az Országgyűlés az 1949. évi XX. törvényt ezzel a törvénnyel módosítja, és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának hatályos szövegét megállapítja.

1. §. Magyarország: népköztársaság.
2. §. (1) A Magyar Népköztársaság szocialista állam.
- (2) A Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó népé.
- (3) A Magyar Népköztársaságban a társadalom vezető osztálya a munkásosztály, amely a hatalmat a szövetkezetekbe tömörült parasztsággal szövetségben, az értelmiséggel és a társadalom többi dolgozó rétegével együtt gyakorolja. [...]
3. §. A munkásosztály marxista–leninista pártja a társadalom vezető ereje. [...]
5. §. (1) A Magyar Népköztársaság állama védi a dolgozó nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét, harcol az ember ember általi kizsákmányolásának minden formája ellen, szervezi a társadalom erőit a szocializmus teljes felépítésére. [...]
14. §. (1) A Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka. [...]
- (4) A Magyar Népköztársaság a „Mindenkinek képessége szerint, mindenkinek munkája szerint” szocialista elv következetes megvalósítására törekszik.

(Részletek a Magyar Népköztársaság módosított alkotmányából; 1972)

Milyen célkitűzések fogalmazódtak meg a szocialista tömb országokban, és miért voltak ezek irreálisak? • Hogyan értelmezhető Kádár kijelentése az 1960-as, 70-es évek gazdasági fejleményeinek ismeretében? • Mely marxista elvek épültek be az 1972-es alkotmánymódosításba? • Vitassuk meg, mennyire gondolhatták komolyan a kommunista vezetők az „utolérni és túlszárnyalni” programját! • Hogyan fejezték ki tömören a korabeli viccek a közhangulatot?

Nem azért építünk szocialista társadalmat, mert van marxizmus–leninizmus, amely azt előírja, vagy mert van párt, s annak valahová vezetnie kell a népet [...], hanem fordítva: azért kell jó elmélet [...], azért kell nekünk felépítenünk a szocialista társadalmat, mert ez biztosítja az emberek jobb életét, a haza és a nemzet virágzását.

Mi úgy képzeljük, hogy nem a nép van azért, hogy mi próbálgassuk rajta a marxizmust, hanem fordítva: a marxista tudomány az, amelynek segítségével népünk jobb életet tud teremteni magának. (Részletek Kádár János beszédeiből; 1961)

Egy nemzetközi munkaértekezlet közben uzsonnaszünetet tartanak, s a takarékoság jegyében mindenki a sajátját fogyasztja. Kádár elővesz egy rúd szalámit, tölt magának egy pohár egri vöröset, falatozik. A csehszlovák pártvezető, Gustav Husák prágai sonkát fogyaszt, pilsenivel öblíti le. Breznyev száraz kenyeret majszol, se ital, se hozzávaló. Kádár halkán odaszól Husáknak:

– Nézd csak, Guszti! Ezek az oroszok már megint előttünk járnak legalább öt esztendővel!

(korabeli vicc)

– Hogyan fogják hívni 2000-ben a Lenin körutat?

– Honnan tudjam?

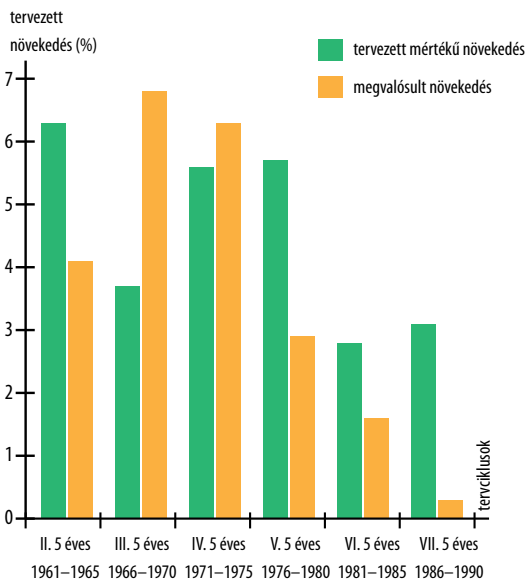
– Le vagy káderezve: nem bízol a rendszerben.

(korabeli vicc)

– Mi a szocializmus két szakasza?

– 1. A fejlődés nehézségei; 2. A nehézségek fejlődése.

(korabeli vicc)

A nemzeti jövedelem évi átlagos növekedési üteme 1966 és 1990 között

- Milyen gazdaságpolitikai folyamatok zajlottak az időszakban? • Miért lassult le a gazdasági növekedés?

A hetvenes-nyolcvanas évekre a magánkisipar és az állami ipar sajátos szimbiózisa jött létre. Folyamatosan nőtt azok száma, akik mellékfoglalkozásban újták az ipart. Ők rendszerint a főmunkaviszonyokkal azonos vagy ahhoz közel álló szakmákban váltottak ipart. Igen gyakran a gyári megrendelői kör egy részét is saját kisipari műhelyükhöz irányították át. A gyári munkaviszony biztosította a megélhetéshez szükséges minimális jövedelmet, a fusizás, a „maszekolás” pedig megeremtetta a gyarapodás alapjait, a nyolcvanas évektől pedig ezzel ellensúlyozták az életszínvonal romlását

(Valuch Tibor: *Hétköznapi élet Kádár János korában*, Corvina, Budapest; 2006; 120.)

- Milyen folyamat figyelhető meg a késő Kádár-korban? Hogyan próbálták az emberek fenntartani az addig elért életszínvonalukat?
- Nézzünk utána, mit jelent a fusizás és a maszekolás kifejezés!

Magyarország eladósodásának folyamata 1970 és 1990 között (az adatok dollármilliárdokat jelölnek). A nettó és bruttó államadósság közötti különbség oka az, hogy a bruttó nincs csökkentve azokkal a pénzekkel, amiket az ország maga ad kölcsön más országoknak. Tehát a bruttó mutatja meg, hogy az államnak mennyi pénzre van szüksége, hogy a kiadásait fedezni tudja

A szocialista rendszer gazdasági hanyatlása

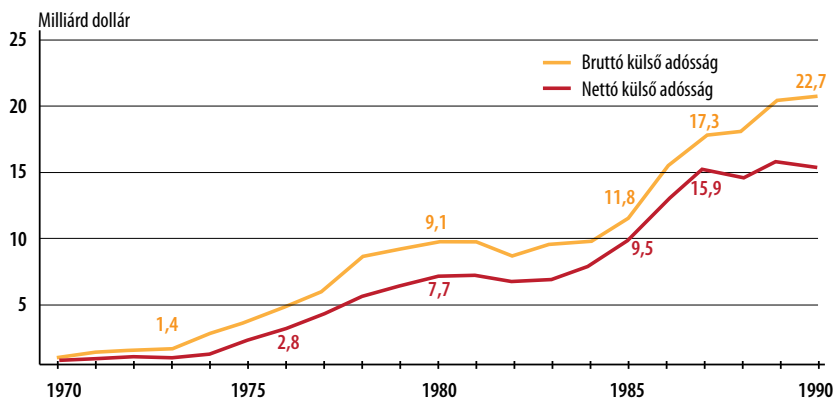
Miért került súlyos pénzügyi válságba Magyarország?

A **pártállami diktatúrát** is elérte az 1970-es évektől az összes kelet-közép-európai szocialista államra jellemző **lassú elgyengülés**. A korábbi évtizedekben a **szocialista rendszerek** – többek között Magyarországon is – még képesek voltak **extenzív módon**, azaz új munkaerő (nők, mezőgazdaságból kiszorítottak) bevonásával és új tőke-, valamint nyersanyagigényes beruházásokkal **gazdasági növekedést** biztosítani. A merev, bürokratikus **állami gazdaságirányítás** azonban **nem volt képes** olyan technológiai fejlődést megvalósítani, amely nem új munkaerő bevonásával, hanem **a hatékonyság, a termelékenység növelésével érte volna el a gazdasági gyarapodást**.

Az olajárrobbanás kikényszerítette a hatékonyabb technológiák alkalmazását, amit a rugalmas nyugati piacgazdaság rövid alkalmazkodási idő után megoldott. A **szocialista országok** ezzel szemben **nem tudtak új növekedési modellt** találni, **alkalmazkodni a változó világgazdasági kihívásokhoz**. Megkezdődött a **pan-gásznak** nevezett, hosszan elnyúló **hanyatlási időszak**.

Magyarország, bár a többi szocialista országnál nagyobb mértékben kísérletezett gazdasági reformokkal, szintén **nem tért át egy olyan gazdasági fejlődési modellre**, amely megfelelően **növelte volna a hatékonyságot**. Az 1970-es években új munkaerőt már nem volt többé honnan bevonni a termelésbe, a hazai – és az egész keleti blokkbeli – **technológiai fejlődés** pedig **nem tudott lépést tartani a nyugatival**. A külföldről drágán vásárolt modern technológiákat viszont a KGST viszonyai között az állami gazdaságirányítás nem volt képes gazdaságosan üzemeltetni. Így a **korszerű technológia importja** inkább csak az **eladósodás növekedéséhez** járult hozzá, hiszen gyakran hitelből vették.

Összességében a gazdaság fejlődése nem tudta biztosítani az életszínvonalnak azt az állandó emelkedését, amit a rendszer vezetői szükségesnek tartottak volna. Mivel a **kádári vezetés** – az 1956-os forradalom emléke miatt – rendkívül tartott az életszínvonal csökkenésétől, az **életszínvonal-politikát az eladósodás növekedésének árán is igyekezett fenntartani**. Ez végül is az 1980-as évek elejére odáig vezetett, hogy **az ország majdnem fizetésképtelenné vált**, és az államcsődtől csak az mentette meg, hogy **1982-ben a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap tagjává vált, ahonnan hiteleket kapott**. A pénzügyi válságot a **megjelenő infláció** jelezte, a pártállam **számos kötött áras termék árát feloldotta**, ezzel megkezdődött a pénzromlás. (1979-ben az addig közel másfél évtizedig 3 forint 60 fillérbe kerülő 1 kilogrammos kenyér ára jelentősen drágult, 5 forint 40 fillérre.)

A kibontakozó válság társadalmi hatásai

Mi jelezte a szocialista gazdaságpolitika csődjét?

Az 1980-as évekre a **gazdasági pangás** és a **vállalkozói dinamizmus kibontakozásának** kettőssége jellemezte az országot. Miközben az **állami vállalatoknál** egyre sokasodtak a gondok, egyre nőtt a **„kapukon belüli munkanélküliség”** – az a jelenség, hogy a teljes foglalkoztatottság politikai elvárása miatt nem lehet elbocsátani a munkaerőnek azt a részét sem, amelyik igazából nem volt foglalkoztatható gazdaságosan –, addig a kibontakozó **magánszektorban egyre több sikeres kisvállalkozás működött**. A „maszekok” gyakran nagyobb jövedelmet értek el, mint ami az állami szektorban lehetséges volt, de vállalkozásaik további növekedésének politikai korlátai voltak.

Az országban **nem működött** ugyanis megfelelő **bankrendszer**, amely elláthatta volna hitellel az új beruházásokat tervező vállalkozásokat, és a családi vállalkozások saját tőkefelhalmozásának útjában is adminisztratív akadályok álltak. A **kialakult kettős gazdaságban** azok kerültek előnyösebb helyzetbe, akik nem vagy nemcsak a megmerevedett állami szektorban dolgoztak, hanem részben vagy egészben „maszekban” tevékenykedtek.

Minden gazdasági nehézség ellenére az életmód változásai ebben az időszakban sem álltak meg. A **nyugati fogyasztói életmódot** kívánta követni a társadalom jelentős része. Aki tehetett, nyugati autót vásárolt, melynek presztízsvértéke messze meghaladta a keleti típusokét. Ekkoriban jelentek meg a mélyhűtő ládák, a VHS-rendszerű videómagnók, majd az évtized második felében az első személyi számítógépek. A jólétet jelentő **új fogyasztási javakból** természetesen egyáltalán **nem részesedett mindenki**.

A társadalom másik pólusán **növekedésnek indult a szegénység**. Míg az 1960-as, 70-es években gyakran az idős, a mezőgazdasági termelés új formáiba bekapcsolódni már nem tudó falusiak sorából kerültek ki a legszegényebbek, **az 1980-as években inkább már a szakképzettséggel nem rendelkező városi, sokgyerekesek tartoztak a legalsó jövedelmi csoportokba**.

Az 1980-as években tehát **növekedtek az egyenlőtlenségek**, egyesek gazdagabbá váltak, miközben az átlagos reálbér csökkent. Bár **nominálisan** (a névértékükön) **növekedtek a bérek, az emelkedő infláció miatt a reáljövedelmek mégis csökkentek**.

	Színes tv	Videómagnó	Automata mosógép
Magyarország	927	2133	404
NSZK	88	125	83
Ausztria	116	193	nincs adat
Amerikai Egyesült Államok	nincs adat	52	50

Az egyes termékek megvásárlásához ennyi munkórát kellett dolgozni 1985-ben

Számítógép 1986-ból

Összegzés

Okok és következmények

- Milyen folyamatok vezettek a szocialista gazdaságpolitika csődjéhez?
- Miért került súlyos pénzügyi válságba az ország?
- Milyen társadalmi következményei voltak a válságnak?

Történelmi interpretáció

- Mennyire volt elkerülhetetlen a szocialista gazdaságpolitika csődje?
- Miért tudtak a nyugati országok gyorsan talpra állni az olajválság után?

29. A szocialista rendszer felbomlása és a demokratikus Magyarország születése

Milyen válságjelenségeket mutatott a Kádár-rendszer az 1980-as években? • Mit tudunk a lengyel Szolidaritás mozgalmáról, hogyan tudta az ottani pártállam kezelni a válságot? • Milyen változások történtek a Szovjetunióban 1985 után? • Hogyan tolódtak el a nemzetközi erőviszonyok az 1980-as évek második felében?

Az ellenzéki mozgalmak kialakulása

Hogyan próbálták elérni a közvéleményt?

Azt mondják, Magyarországon nem történik semmi. A nép örül, hogy békén hagyják a politikával; ráérő idejében családi házat épít, baromfit tenyészt, kontárkodik. Az értelmiség bezárkózott a kultúra kertjébe, a politikát maga is a politikusokra hagyja. [...] A Beszélő rendhagyó eseményekről fog beszélni: egy-egy személy vagy több ember együtt átlépi a hatalom és az alattvalók közötti érintkezés szokásszabályait, ellenszegül a sérelmes parancsnak, jogaira hivatkozik, nyomást gyakorol feljebbvalóra [...]. Abban szeretnénk lehetőségeinkhez mérten segíteni, hogy önmagáról tudjon igazabb képet alkotni az a halkán morajló embertömeg, amely fölött a két törpe kisebbség – az ellenzék és az ország vezetése – fennhangon perel egymással.

(Kis János: *Lapunk elé*, Beszélő; 1981. október)

- Hogyan ábrázolta a kádári közmegegyezést a cikk írója?
- Mi volt a Beszélő folyóirat szándéka?

A Beszélő folyóirat szerkesztősége

- Milyen hozzáállást áruáltak el Kádár szavai az ellenzéki tevékenységgel kapcsolatban?
- Mennyire vette komolyan az ellenzéki mozgalmakat?

A Kádár-korszak **lappangó válságának** kibontakozásával párhuzamosan jelentek meg **különbéféle illegális ellenzéki csoportok**, amelyek tevékenysége a **rendszer bírálatára irányult**. Véleményüket az általuk kiadott **szamizdat**- (az orosz eredetű szó jelentése: saját kiadás) **kiadványokban** fogalmazták meg, azaz a **hatalom engedélye és cenzúrája nélkül** megjelenő, sokszorosított **folyóiratokban**. Az ellenzéki mozgalmak egy része inkább emberi jogi kiindulásból bírálta a diktatúrát; az alapvető **emberi és polgári jogok követelését és védelmét** sürgették.

Az 1981-től **Beszélő** címmel elindított **politikai folyóirat** a polgári-liberális viszonyok megteremtése mellett állt ki. A rendszerrel szemben a főleg **nemzeti szempontokat hangsúlyozó** mozgalmak is kialakultak. A **népi-nemzeti írók** (például Csoóri Sándor, Fekete Gyula, Lezsák Sándor) kezdetben a hagyományos paraszti világ felbomlásának jelenségeit bírálták, de felemelték szavukat a **népességfogyással szemben**, illetve a **határokon túli magyarok védelmében** is. Számos „radikális” **közgazdász a szocialista rendszer gazdasági életképtelenségét** mutatta meg elemzéseiben, és a piacgazdaság megteremtését sürgette.

A különböző **ellenzéki csoportok közös rendezvényeket** is tartottak, mint például az **1985-ös monori találkozót**, de szellemiségüket tekintve különfélék voltak. A monori találkozón 45 értelmiségi (filozófusok, írók, történészek, közgazdászok) elemezte a kialakult gazdasági-szociális válságot, de **nem jött létre egységes ellenzéki mozgalom**. Az **ellenzéki tevékenység** egyébként is viszonylag **szűk értelmiségi csoportok** ügye maradt, míg a **társadalom nagy része** – ellentétben Lengyelországgal – nem lépett túl a **passzív elégedetlenség állapotán**. Az ellenzéki csoportokkal szembeni **erőszakos fellépésre** ugyanakkor a **hatalom nem is gondolhatott**, mert nemzetközi presztízse miatt ezt nem vállalhatta. A nyugati gazdasági kapcsolatok fenntartása, a nyugati hitelek felvétele nem fért össze az ellenzékiek esetleges letartóztatásával vagy elítélésével.

Egyébként, amit mi adminisztratív intézkedésnek hívunk, az adminisztratív, de nem mind belügyi. [...] Rámenni, egyszerűen rámenni, az istenit az anyjának, hát ezt mindenütt a világon csinálják, és ez még nem is adminisztratív intézkedés, kellemetlenkednek nekik, no, mert már harmadszor veszik el a hajtási igazolványt, vagy mit tudom én, mi a rossebet, hát miért nem lehet ezt megcsinálni? Lakást is megállapítják, hogy életveszélyes, átteszik szükségglakásba. [...] Ennek egymillió módja van, amit úgy hívnak, kellemetlenkedni kell nekik. (Kádár János beszéde a politikai rendőrség tisztjei előtt az ellenzékkel szembeni fellépésről; 1982. március 2.)

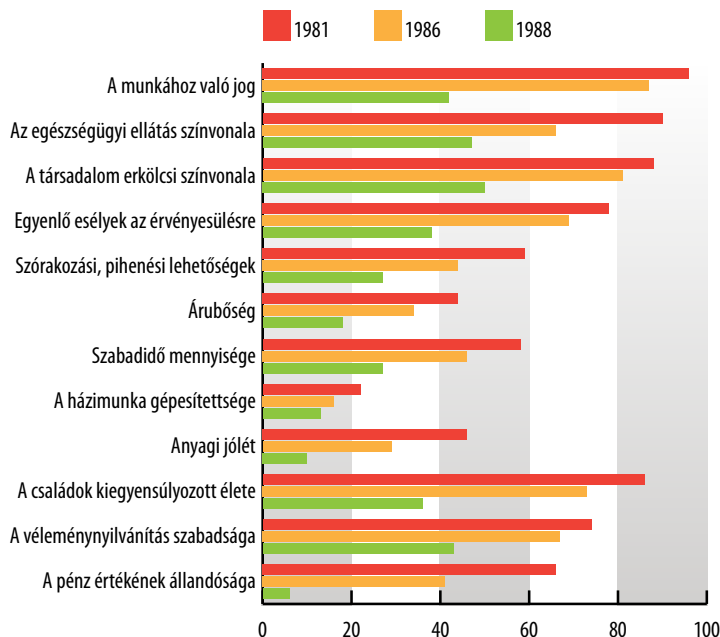
A Kádár-rendszer válságának nyílttá válása

Milyen gazdasági folyamatok indultak meg a Kádár-korszak végén?

1985-től a Szovjetunió új, **gorbacsovi vezetése reformokkal** igyekezett leküzdeni a szocialista rendszer válságát. A meghirdetett szovjet reformok (glasznoszty és peresztrojka) **új kihívást** jelentettek a Kádár-rendszernek is. **Kádár** azonban elzárkózott a gondolattól, hogy szovjet mintára reformokkal kísérletezzon. **A meglévő gazdasági és politikai intézményrendszer keretei között** szerette volna újra beindítani a gazdaságot. Az MSZMP 1985-ös pártkongresszusa elfogadta az erről szóló határozatokat, de a várt **gazdasági növekedés elmaradt**. A meghirdetett gazdaságpolitika úgy **növelte tovább az eladósodottságot**, hogy nem tette versenyképesebbé a magyar gazdaságot, és nem tudott javítani az export és az import kedvezőtlen arányán.

E kísérlet kudarcra után a rendszer gazdaságpolitikájának irányítói sem láttak már lehetőséget a meglévő államosított gazdasági rendszer fenntartására. A válságból csak **az állami gazdaságirányítás leépítésével** lehetett **kiutat találni**. A szocialista gazdasági rendszer lebontásával párhuzamosan a politikai intézményrendszer bomlása is megkezdődött.

Mivel a **szocialista rendszer csődje** mindinkább nyilvánvaló lett, 1987–88-ban elindult az addigi gazdasági intézményrendszer átalakítása. Megteremtették a **kétszintű bankrendszert**, azaz létrehozták a **kereskedelmi bankok hálózatát**, hogy ellássák a hitelfunkciókat a lakosság és a vállalkozások felé, lehetővé téve

így az új beruházásokat. A termelékenyebb, korszerű technológiák iránti igény magyarázta a **privatizáció**, azaz a **magánosítás elindítását**, mert ennek révén lehetett **tőkét**, illetve a meglévőnél **korszerűbb technológiát alkalmazó külföldi partnereket bevonni**. A pártállami keretek között kibontakozó **spontán privatizációtól remélték**, hogy a **veszteséges állami vállalatok** – amelyeket tovább már nem tudott fenntartani a kormányzat állandó támogatások révén – átalakíthatóak lesznek **nyereséges cégekké**. Az évtized utolsó éveiben azonban a **privatizáció** folyamata még meglehetősen **szabályozatlanul haladt**.

A közmegegyezésnek vége.

Az ország rádöbbent, hogy a hatalom nem fogja teljesíteni ígéreteit. A gazdasági hanyatlás következményei már a munkásság elitjét és a szellemi középrétegeket is elérték. A közvélemény nem hiszi többé, hogy értelme volna az újabb és újabb áldozatoknak.

A vezetés elbizonytalanodott. Nem érti, miért képtelen megfordítani a romló irányzatokat. Sejtelmé sincs, mit kezdjen a hirtelen felerősödött elégedetlenséggel. Egyre kevésbé ura a tetteinek. Megosztottságát egyre kevésbé képes leplezni. [...]

Az általános elégedetlenség megszemélyesíti tárgyát. Ahogy korábban a konszolidációs korszak sikereit, most a korszakvég kudarcait azonosítja az ország Kádár Jánossal. A pártfőtitkár népszerűsége gyorsabban devalválódik, mint a forint. Egyetlen dolog van, amiben munkástól pártkáderig mindenki egyetért:

Kádárnak mennie kell.

(Kis János – Kőszeg Ferenc – Solt Ottilia: *Társadalmi szerződés*, Beszélő, 1987. június)

- Miben tért el a szöveg hangvétele az 1981-es bevezető szövegétől?
- Hogyan változott meg a hatalomra vonatkozó kritikájuk?
- Milyen felvilágosodás korabeli fogalomra utalt a címválasztás?
- Miért ezt a címet adták az írásuknak?

A magyar társadalom hangulatváltozása 1981 és 1988 között. A diagram azt mutatja, hogy a válaszadók hány százaléka szerint jobb Magyarországon a helyzet az egyes kategóriákban, mint Nyugat-Európában

- Hogyan változott a közhangulat Magyarországon a Kádár-korszak utolsó évtizedében?
- Melyek a legkirívóbb eltérések?
- Milyen folyamatok álltak a közhangulat változása mögött?

A magyarság történelmének egyik súlyos válságába sodródott. Népmozgalmi erejében megropant, önhitében és tartásában megrendült, kohéziójának [összetartozásának] kapcsai tragikusan megglazultak, önismerete megdöbbenően hiányos. Összeomlással fenyegető gazdasági válságnak néz elébe. A magyar etnikumot példátlan széttagoltság sújtja. Nemzetünknek nincs közösen vállalható jövőképe.

Az országot megrázó társadalmi-gazdasági válság, a demokrácia, a politikai intézményrendszer elégtelensége, a közérkölcös súlyosbodó gondjai, a kulturális élet, a közoktatás aggasztó tünetei, megmaradásunk gondjai kaptak hangot az eszmecsere során. [...]

A politikai és társadalmi szervezetek jelenlegi rendszerében nincs biztosítva az önálló és független nézetek kifejtése. Ezért javasolják egy Magyar Demokrata Fórum létrehozását, amely a folyamatos és nyilvános párbeszéd színtere lehetne. Egy ilyen fórum alkalmas lenne súlyos gondjaink megvitatására, egy-egy témakör elemzésére, alternatív megoldási javaslatok elkészítésére. Ezt a fórumot a résztvevők nyitottnak képzelik, egyszerre demokratikus és nemzeti szelleműnek.

(Lakiteleki nyilatkozat; 1987. szeptember 27.)

- Mely válságtünetekre mutatott rá a nyilatkozat?
- Milyen eszmei és politikai értékeket képviselt a létrejövő párt?
- Hogyan képzelték el a politikai átalakulást?

A rövidesen megalakuló Fidesz egyik vezetője, Orbán Viktor 1988. március 15-én rendőrök gyűréjében. A hatalom még 1988-ban is a rendőrséggel számolta fel az ellenzéki csoportok által szervezett nyilvános akciókat

A politikai rendszer átalakulása

Hogyan szűnt meg az MSZMP politikai hegemóniája?

1987 őszén a formálódó ellenzék népi-nemzeti szárnya **Lezsák Sándor** tanár **lakiteleki** házának udvarán megalakította a **Magyar Demokrata Fórum** elnevezésű legális mozgalmát, majd **1988-ban létrejött a demokratikus ellenzék által alapított SZDSZ** (Szabad Demokraták Szövetsége). Ugyanekkor szerveződött meg a **Fidesz** (Fiatal Demokraták Szövetsége) – mint független ifjúsági szervezet 35 éves felső korhatárral – és sok más kezdeményezés. Az ezekben az években született szerveződések **egy része párttá alakult**, amikor megnyílt a többpárti versengés lehetősége, **mások** ökológiai vagy más célokat követő **civil szerveződéseként működtek tovább**. A különböző szerveződések 1988-tól egyre **komolyabb támogatást kaptak a nyugati országoktól** – alapítványi és kormányzati forrásokból egyaránt –, amelyek segítették őket anyagi eszközökkel, illetve a nemzetközi kapcsolataik kiépítésében. Mindez e csoportoknak nagyobb súlyt adott a hatalommal szemben is.

A különböző **ellenzéki csoportok** tevékenysége fokozatosan **mind szélesebb köröket ért el**. Noha igazán valódi tömegmozgalommá sosem váltak, **néhány ügyben** a társadalom széles csoportjainak szimpátiáját is el tudták nyerni. Ilyen volt a **bős-nagy-marosi vízi erőmű elleni fellépés** a Duna védelmében, illetve a **Ceausescu-rendszer magyar kisebbségellenes politikája** elleni tiltakozás. A román diktátor által meghirdetett **ún. falurendezési terv** ugyanis már létében **veszélyeztette az erdélyi magyarságot**. A tervet a két-háromezer főnél kevesebb lakosú romániai településeket felszámolta volna, a lakosságot nagyobb agrárripari központokba akarta költöztetni. A valójában **valurombolási tervvel szemben 1988 nyarán jelentős méretű tüntetés szerveződött Budapesten**, amelyet a hatalom is tolerált.

A **Szovjetunió gyengülése, a gazdaság zsákutcája** és az **alternatív politikai csoportok megjelenése** együttesen olyan kihívást jelentettek, amelyekre az MSZMP vezetésének nem volt érdemi válasza. A párton belül főleg az 1987-ben miniszterelnöknek kinevezett **Grósz Károly** képviselte azt a vonalat, amely elutasított minden politikai változást, de a „rendpárti”, **keményvonalas elképzeléseit** már **Moszkva sem támogatta**. Az idős kora és betegsége miatt cselekvőképtelenné váló **Kádár Jánost** 1988-ban **eltávolították a párt éléről, a helyére Grósz Károly lépett**. (Kádárt pártelnökké választották, amely csupán szimbolikus pozíciót jelentett.) Az új pártvezetés belátta, hogy az állami tulajdon **részleges magánosítása** és a teljes foglalkoztatottság feladása nélkül a **gazdaság termelékenysége** nem növelhető. Ennek következtében **1988 októberében** megszületett az úgynevezett **társasági törvény**, ami engedélyezte az állami **vállalatok magántársaságokká** alakulását.

1988 novemberében **Németh Miklós** lett a **miniszterelnök**. Az új kormányfő fokozatosan függetlenítette magát a pártfőtől és a párt radikális reformereinek és a békés átmenet élére állt. A **plurális politikai erőtér** létrejöttében **1989 volt a döntő év**. Az év elején **Pozsgay Imre**, az MSZMP politikusai közül elsőként, egy rádiónyilatkozatban **„népfelkelésnek” nevezte 1956-ot**, és a pártvezetés rövidesen visszavonta az események „ellenforradalomként” való értékelését. Egyúttal meghátrált, és **tudomásul vette a többi párt megalakulását**. A megelőző egy-két évben született szervezeteken kívül ekkor **alakultak újjá olyan pártok is** (például Független Kisgazdapárt, Kereszténydemokrata Néppárt),

Kádár János utolsó nyilvános beszéde

Kádár: Elnézést kérek, hogy elsőként kértem szót, mert ebből az enyém egy kicsit hosszabb lesz, mint a szokásos. Talán régen hallottak engem, kibírók. A szabad beszédnek van előnye, és van hátránya, és az írott beszédnek is van hátránya. Engedjék meg, a következőket megjegyezzem. Nekem van betegségem, nagyon hasonlít ahhoz, ami a feleségemé; fogy. Ő is, én is. Az orvosi vélemény a következő: az én feleségem öt éve jár bottal, neki azért kell bottal járnia, és azért fogy, mert radikális gyomorműtéten ment keresztül, miközben én börtönben voltam. És felszólították, hogy tagadjon meg engem, és nem tagadott meg, erre megtiltották a férje nevének a használatát. Pinchelyiségekben, egy macskótömő vacak helyiségben volt már megfelelően koros nő, ez még most is számít, és egyszer azok engem megismertek. [...] Más a betegségem, mint a feleségemé. És mi az az emlékezet? És mi az a kiszivárgás? Hát akkor aztán kiszivárogtak a platformszabadságiak, mert már fegyveres harcot vívtak egymással a platformszabadságiak. És akkor az orvos azt mondja nekem, hogy ilyen szabad beszédre nem vállalkozhatok. Ilyen felelős beszédre, amikor először szólalok meg, mert különben ő sem tudja garantálni, hogy mennyi időre lehet engem egészségesnek nevezni. Mert izom is sorvadt. Azt mondja az orvos, hogy ő nem ajánlja. Bizalmasan beszéltem vele, mert csak orvos lehet jelen, amikor orvosi vélemény van. Ő nem javasolja, és én kijelentettem, saját kockázatomra, még ha hibázom is, elvállalom, mert én már nagyon öreg ember vagyok és annyiféle betegségem van, hogy én azzal már nem törődök, hogyha agyonlő akárki engemet. Bocsánatot kérek.

(MSZMP KB tanácskozóterme; 1989. április 12.)

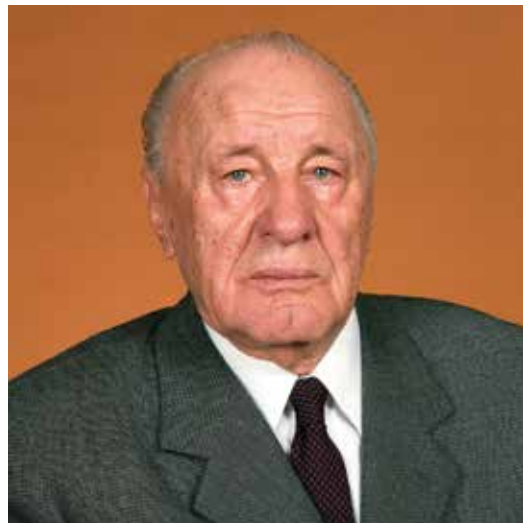
Hallgassunk meg az interneten részleteket a beszédből! • Mire döbrent rá azon a napon Kádár hallgatósága? • Próbáljuk kikövetkeztetni a digitális tananyagban található feladatlap megoldásával, mit szándékozott Kádár közölni a hallgatósággal!

amelyeknek **előzményei visszanyúltak legalább az 1945-47-es évekre**. 1989 tavaszán lehetett először a hatalom beavatkozása nélkül ünnepelni március 15-ét.

Szimbolikus jelentősége volt **Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének június 16-án a Hősök terén**. Ez volt az az esemény, amely a **társadalom legszélesebb rétegeiben** is tudatosította, hogy a **Kádár-rendszer véget ért**.

Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése 1989. június 16-án
Az 1958-ban kivégzett politikusokat először a Gyűjtőfogház udvarán temették el, majd 1961-ben – élnéven anyakönyveztve – a rákoskeresztúri új köztemető 301-es parcellájában jeltelen sírokba temette a kádári hatalom.

Kádár János 1989. július elején azon a napon hunyt el, amikor a Legfelsőbb Bíróság felmentette Nagy Imrét és társait

A népfelkelés szó azért különösen jó, mert nem hordoz szovjetellenes tartalmat, de antisztálinista és kielégíti jelen pillanatban azokat is, akik egyébként ezt túlhajtó, másik variációt idéldelgetnek magukban, a forradalom, nemzeti forradalom és függetlenségi háború, függetlenségi harc gondolatát. (Pozsgay Imre az MSZMP PB ülésén; 1989. február 7.)

• Miben tért el Pozsgay Imre az addigi hivatalos 1956-os értékeléstől? Mennyire tűnik radikálisnak a megfogalmazása?

Mit kíván a magyar nemzet? Az ellenzéki erők 12 pontja, 1989. március 15.

Kádár János történelmi megítélése

Faludy György (1910–2006):
Egy helytartóhoz 25 év után (részlet)

Haynaunak indultál. Ez rég volt, mondják
Megszelídültél. Naftalinba tetted
a kötelet s előkerült a kolbász.
Azt hallom, hogy szeretnek. [...]

Erős vagy. Néked a hatalom minden,
Más nem számít. Ezért, hogy alkirályi
Székedből még legjobb barátaid sem
Tudtak kiintrikálni.

Egy népet segítettél megalázni
az oroszoknak. Függetlensége álmán
tipródsz fölényes közönnyel, mint Pálffy,
Bach Sándor, Tisza Kálmán.

A szabadság csodaszarvasát úztük
négy száz éve. De ki fut most utána?
Te érted el. Szívós vagy. Egy országot
toltál át Ázsiába.

Tied a jelen. Agycenzúrázott
múltaddal mint vagy? Olykor, esti csendben
hallod-e újra, ahogy Rajk barátod
nyakcsigolyája recsen? [...]

A kádári politikát alapvetően két cél vezérelte, melyek közül az egyik a szovjet külpolitikai irányzat teljes elfogadása volt. Kádár Ceaușescuval ellentétben nem kísérletezett önálló úttal Moszkvával szemben, részt vett például az 1968-as prágai tavasz leverésében [...] és később bojkottálta a Los Angeles-i olimpiát. Külön utat egyedül az 1981-es vétó képviselt, amikor a lengyel Szolidaritás mozgalom elnyomására a szovjet pártvezetés hiába próbált intervenciót szervezni. Kádár szervilis külpolitikája – valamint a határon túli magyarok és Trianon kérdésének mellőzése – nagyobb mozgásteret hagyott számára [a Szovjetunió és a szomszéd országok részéről] a belügyek terén.
(Tarján M. Tamás: *Kádár János születése*. Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/1912_majus_26_kadar_janos_szuletese/)

Írjuk össze csoportmunkában Kádár János politikai pályafutásának főbb állomásait a tankönyvi információk alapján! • Keressünk az interneten további adatokat a tevékenységéről, megítéléséről! • Mikor írta Faludy György a verset? • A vers születésekor a Kádár-rendszer mennyire tűnt stabilnak? • Keressünk az interneten információkat Faludy György 1956 előtti életrajzáról! A forradalom és szabadságharc leverése után hol élt a költő? • Mivel magyarázza a történelmi értékelés a kádári belpolitika viszonylagos önállóságát?

Az új politikai rendszer születése

Milyen történelmi jelentősége volt az 1989 és 1991 közötti időszaknak?

[Az öt ellenzéki szervezet] az alkotmánymódosítást úgy kívánja végrehajtani, hogy az új alkotmányban visszaállítja Magyarország államformájaként a köztársaságot. Az 1949. évi alkotmány helyezett hatályon kívül azt a magyar államformát – a köztársaságot –, amelyet az 1945. évi, második világháborút követő első szabad választáson megválasztott nemzetgyűlés elfogadott. [...] Ezzel is jelezni kívánta azt az Ellenzéki Kerekasztal, hogy a köztársasági államformára való vissza- és áttérés nem egy nép feje fölött [...] előre megalkotott törvényt jelent, [...] hanem a magyar nép szabad akaratából megválasztott nemzetgyűlés által megteremtett köztársasági államformához térünk vissza, az eredeti koncepció szerint, olyannyira, hogy ez a köztársasági törvény egyenesen az 1848. évi III. törvénycikkre, a modern Magyarországot közigazgatásilag megalapozó, a miniszteriális felelősség elvét kimondó törvényre épít.

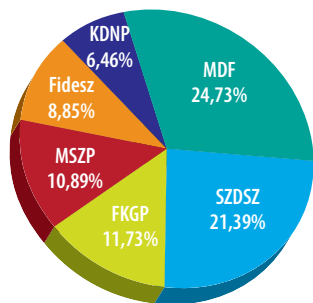
(Antall József érvelése, Nemzeti Kerekasztal; 1989. szeptember 18.)

- Olvassuk el újra a 47. oldalon az 1946. évi I. törvénycikk szövegét!
- Hogyan foglalta bele Antall József egy közjogi folytonosságba az 1989-es alkotmányozást?
- Milyen érveléssel kapcsolta össze 1848-at 1989-cel? Miért volt erre szükség?

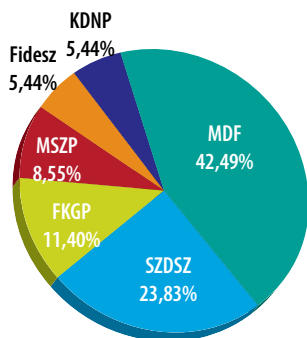
1989 tavaszán a számottevőbb **ellenzéki szervezetek és pártok az Ellenzéki Kerekasztalba (EKA) tömörültek**, hogy egyeztetésük és **közösen képviseljék álláspontjukat** a hatalommal szemben. Az EKA ezt követően a **Nemzeti Kerekasztal** révén intézményesült formában **tárgyalásokat folytatott az MSZMP-vel**. Az ellenzéki pártok egységét a hatalommal szemben a legtöbb kérdésben sikerült fenntartani, és számos kérdésben végül **a hatalom is megegyezésre kényszerült**. E tárgyalások során dolgozták ki az **új politikai intézményrendszer alapjait**. Bár végül a politikai átmenet egyes kérdéseiben az ellenzéki pártok egysége felbomlott, **1989. szeptember közepére** mégis a rendszer alapvető átalakítását jelentő **megállapodást írt alá az EKA a hatalommal**. Ezeket aztán az Országgyűlés, amely a pártállam hatalmi rendszerében súlytalan szerv volt, és az adott helyzetben semmi legitimitással sem rendelkezett – hiszen 1985-ben még lényegében a diktatúra viszonyai között választották –, az MSZMP döntésének megfelelően megszavazta. Az **alkotmány módosítását** és az **új törvényeket tehát az Országgyűlés fogadta el**, azonban a **tényleges döntéshozatal és politikai egyeztetés** nem itt, hanem a **Nemzeti Kerekasztal keretei között zajlott**.

1989. október 23-án született meg hivatalosan az **új köztársaság**. **1990 tavaszán** tartották meg az **első szabad választásokat**, melyeket a **nemzeti elkötelezettségű, a nyugodt erő** jelszavával kampányoló **MDF nyert meg**, az **SZDSZ második helyezést ért el**. A korábbi állampártból még **1989 őszén kivált MSZP** (Magyar Szocialista Párt) – amely szociáldemokrata erőként határozta meg magát – alig több mint 10 százalékot kapott.

Mivel az MDF nem szerezte meg a parlamenti helyek többségét, ezért a stabil kormányzáshoz a másik két konzervatív pártot is

Az 1990-es választás március 25-én tartott első fordulójának pártlistás eredményei. A kördiagram csak a Parlamentbe jutott pártok eredményeit mutatja, a bejutási küszöb akkor még 4% volt

Parlamentari mandátumarányok az 1990-es választások után

Antall József (1932–1993). Középiskolai tanár, muzeológus, könyvtáros, levéltáros. A fiatal Antall kezdetben a budapesti Eötvös József Gimnázium, majd a Toldy Ferenc Gimnázium tanára volt. Az 56-os forradalomban játszott szerepe és ellenzéki politikai magatartása miatt 1959-ben eltiltották a tanári pálya gyakorlásától. A hatvanas évektől tudományos kutatóként dolgozott, 1984-től a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár főigazgatója volt

be kellett vonni a kormányba. A választások után **Antall József** vezetésével egy jobbközép, MDF-FKGP-KDNP koalíciós kormány alakult.

Eleinte a kormány és az ellenzék között még volt együttműködés bizonyos kérdésekben – ennek köszönhetően választották egy kompromisszum részeként az SZDSZ-ből érkező **Göncz Árpádot az első köztársasági elnöknek**. A jogállamiság alapjainak lerakása során **Sólyom Lászlót** nevezték ki **az újonnan létrehozott Alkotmánybíróság elnökének**. (Az Alkotmánybíróság tevékenységéről a 202. oldalon lesz szó. Sólyom László 2005–2010 között a köztársasági elnöki tisztséget is betöltötte.)

A **Szovjetunió már 1989-ben** – az Egyesült Államokkal és más nyugati államokkal szemben folytatott enyhülési politikájának részeként – **elkezdte csökkenteni Magyarországon állomásoztott csapatainak létszámát**. Mivel **Gorbacsov elfogadta**, hogy a **közép-európai országok a szabad demokratikus fejlődés útjára lépnek**, már az ellenzéki mozgalmak elrettentése céljából sem volt szükség szovjet csapatok magyarországi állomásoztatására. 1990-ben megszületett a megállapodás a csapatok fokozatos kivonásáról, és **1991. június végére az utolsó szovjet katona is elhagyta hazánkat**. Az Antall-kormány a Varsói Szerződés – és egyúttal a KGST – feloszlására törekedett. 1991. március 31-ével **megszűnt a VSZ katonai szervezete** – melynek keretében addig a magyar haderő is a közös, gyakorlatilag szovjet főparancsnokság alá tartozott –, majd **1991. július elsejével hivatalosan érvényét veszítette maga a Varsói Szerződés is**.

Göncz Árpád (1922–2015) köztársasági elnök beiktatásának napján a Parlament előtt. Író, műfordító. Az 1956-os forradalomban való szerepvállalás miatt 1957-ben letartóztatták, a következő évben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1963-ban amnesztiával szabadult. Az 1988-ban létrejött Történelmi Igazságtétel Bizottság (TIB) alapító tagja, 1989-ben és 1990-ben a Magyar Írószövetség elnöke

Nézünk utána, melyik fantasy regényt fordította magyarra Göncz Árpád!

Összegzés

Változás és folytonosság

- Milyen változásokat sürgettek az 1980-as években megjelenő ellenzéki mozgalmak?
- Hogyan reagált az MSZMP a kialakult gazdasági-pénzügyi válságra?

Történelmi jelentőség

- Milyen külpolitikai folyamatok segítették elő a békés rendszerváltoztatást?
- Miért volt történelmi jelentősége Nagy Imre újratemetésének?
- Hogyan épült ki a parlamentáris demokrácia Magyarországon?

Összefoglalás

- Gondoljuk végig az eseményeket az alábbi vázlatpontok segítségével!
- Készítsünk folyamatábrát néhány témához!
- Gyűjtsük össze a legfontosabb forrásokat az egyes anyagrészekhez!
- Emeljük ki a nevezetes eseményeket, személyeket és a hozzájuk tartozó dátumokat!

Témák

1. A Kádár-korszak politikai szakaszai
 - A visszarendeződő diktatúra, megtorlások 1956 után
 - A „gulyáskommunizmus” időszaka és az MSZMP ideológiája, Kádár fő törekvései
 - A Kádár-rendszer válságának politikai következményei
 - A korszak értékelése
2. Gazdaságpolitika a Kádár-korszakban
 - A mezőgazdaság teljes kollektivizálása
 - Az új gazdasági mechanizmus
 - A szocialista gazdaságpolitika válsága
3. Társadalom és mindennapok a Kádár-korszakban
 - A társadalmi változások az időszakban
 - Életmód és mentalitástörténet a „gulyáskommunizmus” alatt
 - A szocialista rendszer csődjének társadalmi következményei
4. A rendszerváltozás/rendszerváltoztatás
 - Ellenzéki mozgalmak az 1980-as években
 - 1989 eseményei, jelentősége
 - Az első szabad országgyűlési választás eredménye

Kerettantervi fogalmak, adatok

Fogalmak: Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP), disszidens, amnesztia, új gazdasági mechanizmus, háztáji, második gazdaság, „három T”, lakótelep, televízió, Rubik-kocka, ellenzéki mozgalmak, szamizdat, besúgó, ügynök, monori találkozó, monori találkozó, lakiteleki találkozó, ellenzéki kerekasztal, spontán privatizáció, falurombolás, MDF, SZDSZ, FIDESZ, MSZMP, FKgP, KDNP, MSZP, többpártrendszer, gyülekezési jog, pluralizmus, jogállam, nemzeti kerekasztal, sarkalatos törvények, Alkotmánybíróság.

Személyek: Kádár János, Nagy Imre, Pozsgay Imre, Tőkés László, Antall József, Göncz Árpád, Sólyom László, Teller Ede.

Topográfia: Salgótarján, Százhalombatta, Monor, Lakitelek, Bős-Nagymaros.

Kronológia: 1958 (Nagy Imre kivégzése), 1963 (részleges amnesztia), 1968 (az új gazdasági mechanizmus bevezetése), 1971 (magyar–vatikáni megállapodás, Mindszenty József elhagyja Magyarországot), 1978 (az Egyesült Államok visszaadja a Szent Koronát), 1985 (a monori találkozó), 1987 (a lakiteleki találkozó), 1980 (Farkas Bertalan a világűrben), 1989. június 16. (Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése), 1989. október 23. (a harmadik Magyar Köztársaság kikiáltása), 1989 (társasági és egyesülési törvény), 1990 (szabad országgyűlési és önkormányzati választások), 1991 (a szovjet csapatok kivonása Magyarországról).

V. A GLOBALIZÁCIÓ KITELJESEDÉSE. EURÓPA ÉS MAGYARORSZÁG A 20. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A 21. SZÁZAD ELEJÉN

30. Az „új világrend” kihívásai

Miért volt világpolitikai jelentősége az 1989-es kelet-közép-európai rendszerváltoztatásoknak? • Mi vezetett a hidegháború gyors lezárásához? • Mi lett a Szovjetunió, és az általa kialakított gazdasági és politikai szervezeteknek a sorsa?

F-16-os és F-18-as vadászbombázók a sivatag felett és az amerikai légierő által megsemmisített iraki páncélosok, 1991

Miért érvényesülhetett az amerikai légierő fölénye a harcok során? • Milyen háborús stratégiát alkalmaztak a szövetségesek?

Nézzünk utána az interneten, hány ország haderejéből állt a koalíciós hadsereg! • Keressünk adatokat a Sivatagi Vihar néven elhíresült hadműveletről! • Hogyan törte meg az irakiak ellenállását a koalíciós haderő? • Milyen korszerű fegyvereket vetett be az Egyesült Államok hadserege? • Mivel magyarázható a veszteségadatokban megmutató óriási különbség?

Az első öbölháború

Hogyan változott meg Washington nemzetközi szerepvállalása?

1990-ben az **Amerikai Egyesült Államok** maradt az **egyedüli szuperhatalom**. A vele szemben álló kommunista katonai tömb megszűnt létezni, 1991-ben a tagállamok **kimondták a Varsói Szerződés feloszlását**. A felbomló Szovjetunió pedig többé már nem volt abban a helyzetben, hogy bármiben is korlátozza Washington világpolitikai mozgásterét. Az Amerikai Egyesült Államok nemzeti összterméke majdnem kétszerese volt az őt követő Japánénak. A hadsereg fejlesztésére fordított költségei sokszorosan meghaladták az összes többi nagyhatalom ilyen célokra fordítható kiadásait. Azt, hogy mindez mekkora **katonai fölényt** jelent egy valóságos küzdelemben, az **1991-es öbölháború** meggyőzően bebizonyította.

1990 augusztusában az iraki diktátor, **Szaddám Huszein hadserege** lerohanta a szomszédos **Kuvaitot**. Az olajban gazdag területek **iraki kézre kerülése** nemcsak Washington, hanem a többi fejlett ipari ország biztonságát is veszélyeztette volna. Ezért az ENSZ Biztonsági Tanácsa felhatalmazta az Amerikai Egyesült Államok vezette koalíciót **Kuvait felszabadítására**. A világ tíz legerősebb hadserege között számon tartott **iraki hadsereget a szövetséges erők 1991 elején másfél hónap alatt legyőzték**. Mindezt úgy, hogy a több tízezer elesett iraki katonával szemben a koalíciós csapatok vesztesége elenyésző volt. A **szövetséges csapatok felszabadították Kuvaitot**, de a hadműveleteket Bagdad előterében leállították, így Szaddám Huszein diktatúrája nem omlott össze.

A hidegháború lezárulása után az **Amerikai Egyesült Államok újfajta helyzetben** találta magát. A világ különböző pontjain fellángoló harcok és humanitárius katasztrófák esetén rögtön **felmerült az igény** a világ legerősebb nagyhatalmának **beavatkozására vagy segítségnyújtására**. A délszláv háború példája hamar megmutatta, milyen sok nehézséggel jár egy ilyen szerep felvállalása Washington számára.

	A koalíciós erők		Irak	
	hadereje	veszteségei	hadereje	veszteségei
Szárazföldi haderő a háború elején	775 000 fő	289 halott, 600 sebesült, 60 fő eltűnt	300 000 fő	60-80 ezer halott, 100 ezer sebesült, 73 ezer hadifogoly
Harcokocsik	3318	8	4280	3700
Tüzérségi lövegek	2000	-	3100	2600
Repülőgépek	2790	38	520	156 (112 gépet Iránba menekítettek)

Erőviszonyok és veszteségadatok az első öbölháború idején, 1991. január-február

Az iszlám fundamentalizmus kialakulása

Milyen célkitűzéseket fogalmazott meg ez az irányzat?

Az arab világban **Nasszer egyiptomi elnök** nagy tekintélyre tett szert a szuezi válság után. Az általa meghirdetett **pánarab nacionalizmus** az arab országok egységét szorgalmazta. Nasszer halála után (1970) az új egyiptomi elnök már nem tudta ugyanezt a szerepet betölteni. Egyiptom újabb vereséget szenvedett az izraeliektől, majd 1979-ben Camp David-ben békét kötött Izrael állammal.

Az **arab nacionalizmus elvesztette vonzerejét**, helyét lassanként az **iszlám fundamentalizmus** vette át. Az iszlám gondolkodók körében a 20. század első felében megjelenő eszmeiség a **hit gyökereihez való visszatérést** sürgette. A Mohamed próféta korában kialakult állapotokat tartották ideálisnak, úgy vélték, meg kell tisztítani az iszlámot minden „szennyeződéstől”. Mindez a **nyugati értékrend** (például liberalizmus, képviselői demokrácia) **elvetését** jelentette, de elutasította a szovjet befolyást is. A mozgalom a muzulmán világ teljes társadalmi, politikai és gazdasági környezetét az **iszlám eredeti alapelveihez** akarta igazítani. A létrejövő radikális szervezetek **nem riadtak vissza az erőszaktól**; kezdetben a „közeli ellenség”, azaz a muzulmán országokban az iszlám értékeit másodlagosnak tekintő politikai erők ellen hirdettek harcot. Az iszlám fundamentalisták a **szunnitáknál az iszlám jog alapján működő törvényhozást** követelnek, míg a **siíta fundamentalizmus** a közösség irányítását **egy vallási vezető** kezébe adná.

Az iszlám fundamentalizmus nem az arab társadalmak tradicionális, vidéki csoportjaiból indult ki. **Olyan személyek** igyekeztek **saját identitásukat kialakítani** az iszlám régi hagyományaihoz való visszafordulással, akiket a **modernizáció** nagyon is **érintett**, és korábbi életformájuk felbomlott, ezáltal a **követendő értékek tekintetében elbizonytalanodtak**. Miután az arab nacionalizmus már nem nyújtott nekik fogódzókat a világban való önmeghatározásukhoz, a **vallás felé fordultak**, és ennek során egy olyan **mitikus iszlám rendet vetítettek vissza** a modern kor előtti időkbe, amely valójában sohasem létezett.

A nemzetközi terrorizmus és következményei

Miért vált globálissá a terror elleni háború?

Az iszlám fundamentalizmus eszméjére építkezve számos **radikális terrorszervezet** lépett fel az 1990-es években. Az **élesen Nyugat- és Izrael-ellenes mozgalmak** nem riadtak vissza az erőszaktól, és egyre több **öngyilkos merénnyel hívták fel magukra a figyelmet**. A különböző szervezetek közül **világpolitikai tényezővé az Oszama bin Laden** szaúdi üzletember által alapított **al-Kaida (Hálózat)** vált. Az al-Kaida terrorszervezet több merényletet hajtott végre főleg amerikai érdekeltségekkel szemben, de a legnagyobb hatású terrorcselekménye a **2001. szeptember 11-én végrehajtott akciójuk volt**. Ekkor terroristák eltérítettek négy utasszállító gépet, amelyből kettőt belevezettek a **New York-i Világkereskedelmi Központ** (World Trade Center) **iker felhőkarcolóiba**, egy géppel a **washingtoni Pentagon (Hadügyminisztérium)** épületére zuhantak. A negyedik gép utasai visszavették a terroristáktól a repülőgép irányítását, de a fedélzeti lövöldözés során a gép szintén lezuhant.

A modern kommunikáció megerősítette és egyszerűbbé tette a muzulmán népek közötti kapcsolattartást. Hirtelen megnőtt azoknak a száma, akik elzarándokolnak Mekkába, s ezzel megteremtik azon muzulmánok között is a közös identitás intenzív érzését, akik olyan távolságból érkeznek, mint Kína, Szenegál, Jemen és Banglades. Indonéziából, Malajziából, a Fülöp-szigetek déli részéről és Afrikából egyre több diák érkezik a Közel-Kelet egyetemre, s így a határokon túlra is elviszik az eszmét, illetve kialakítják a személyes kapcsolatokat. [...] kazettákon terjednek a mecsetbeli prédikációk, így a befolyásos szónokok helyi közösségük mellett ma már más hallgatóságot is megszólíthatnak.

(Részlet egy 1986-ban készült tanulmányból – Barbara Daly Metcalf: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, Európa Kiadó, Budapest; 2002; 289.)

- Nézzünk utána az interneten, melyik országban él ma a legtöbb muszlim vallású ember!
- Miben hoztak változást a forrásrészlet szerint az 1980-as évek?

A World Trade Center elleni támadás. Az ikertornyok a becsapódások után néhány perccel összeomlottak

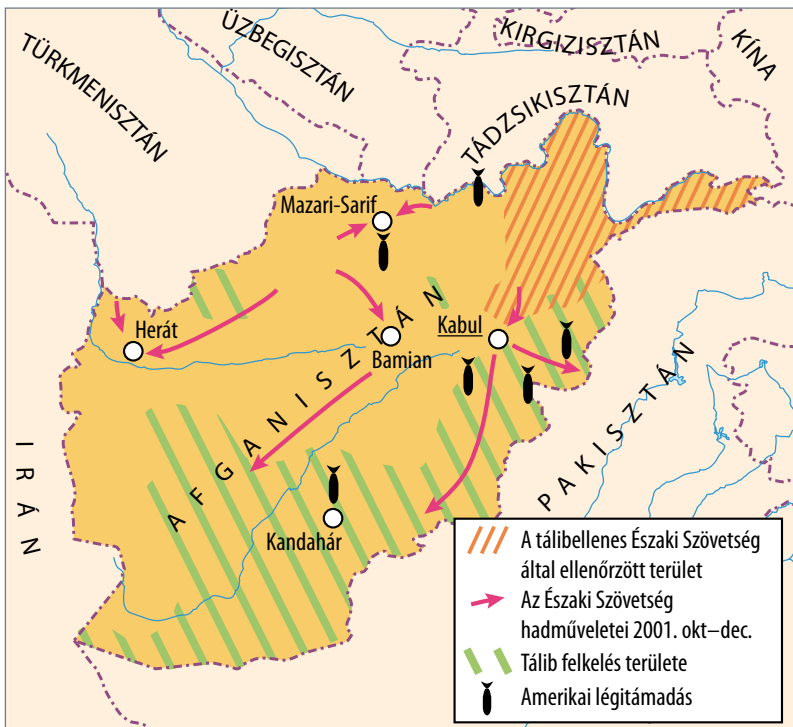
Nézzünk utána az interneten, miért volt a WTC az egyik jelképe New Yorknak! • Keressünk részleteket a világhálón a merénylet napjának további eseményeiről!

A terrortámadás következményeit a média élőben tudósította, így a világ közvéleményét sokkolta az **ikertornyok összeomlása**, amelynek során több mint háromezer ember veszítette életét. Az al-Kaida terrortámadásainak napjainkig tartó következményei lettek. Az Amerikai Egyesült Államok elnöke, **George W. Bush** meghirdette a „**terror elleni háborút**”, és hajtóvadászat kezdődött az al-Kaida vezetői és tagjai ellen. Mivel a **szervezet központja** ekkor a radikális iszlám politikai erők által irányított **Afganisztán volt**, először felszólították a kabuli kormányt, hogy adják ki Oszama Bin Ladent.

Afganisztánt a Talibannak nevezett mozgalom uralta, amelynek tagjai, a **tálibok erőszakos vallási diktatúrát vezettek be**. A tálibok a többségi pastu törzs vallási iskoláiban nevelkedett fiatal diákjai voltak, akiknek fegyveres csoportjai 1996-ban ragadták magukhoz a hatalmat az országban. A tálib kormány elutasító válasza

után rövidesen amerikai katonai akció indult Afganisztán ellen. Az erőteljes légitámadások lehetőséget teremtettek a tálibokkal szemben álló ellenzéki fegyveres csoportok fellépésére. **2001 végére összeomlott a tálib rendszer**, de az afgán hegyekbe visszahúzódó **erői gerillaháborúba kezdtek**. **Az afganisztáni háború elhúzódó konfliktussá nőtte ki magát**, és Washington egyre több szárazföldi alakulatot küldött az országba. Az éveken át rejtőzködő Oszama bin Ladennel 2011. májusában egy amerikai kommandós osztag végzett pakisztáni rejtékhelyén.

A „terror elleni háború” nem számolta fel az iszlamista terrorszervezeteket. Az elmúlt évtized során **számos radikális csoport** alakult azokban a „bukott országokban”, amelyekben összeomlott a kormányhatalom, vagy az országban elhúzódó polgárháború dúl (például Szomália, Szíria). Ugyanakkor ijesztő valósággá váltak az **Európában is végrehajtott terrorcselekedetek**, ezeket legtöbbször **néhány fanatikus öngyilkos merénylő** hajtotta végre.

Az Afganisztán elleni katonai akció

A második öbölháború

Miért robbant ki az újabb háború?

Az első öbölháború után **Szaddám Huszein** iraki **diktatúráját** a győztes szövetségesek számos ENSZ-határozattal igyekeztek **ellenőrzés alatt tartani**. Az ország északi és déli részén repülési tilalmat rendeltek el, amelyet az amerikai és brit légierő tartott fenn. Elrendelték Irak tömegpusztító fegyvereinek a megsemmisítését, de a folyamatot egyre kevésbé lehetett nyomon követni. Szaddám Huszein sokszor látványosan hátráltatta az ENSZ-ellenőreinek munkáját, és megmaradt a **gyanú, hogy Irak nagy mennyiségű vegyi fegyverrel rendelkezik**.

A 2001. szeptember 11-ei terrormerényletek után **Washington** és Bagdad viszonya újra feszültté vált. Az amerikai titkosszolgálat **veszélyforrást látott az iraki diktatúrában**, és feltételezte a bagdadi kormány és a radikális iszlám csoportok együttműködését.

George W. Bush amerikai elnök erélyes fellépést, majd katonai beavatkozást sürgetett. Az újabb háború kilátása a nyugati országokat is megosztotta, mind Franciaország, mind Németország ellenezte az amerikaiak szándékát. Ennek ellenére **2003 márciusában amerikai és brit csapatok** Kuvait felől **villámháborút** indítottak. Az iraki hadsereg gyors vereséget szenvedett, a **diktatúra összeomlott**. Szaddám Huszein hónapokig bujkált az országban, mire az év végén elfogták. Az iraki diktátort korábbi tetteiért (például vegyi fegyvert vetett be az iraki kurdok egyik felkelésének elfojtásánál) bíróság elé állították, és kivégezték. A háború után bebizonyosodott, hogy **Iraknak nem volt tömegpusztító fegyvere**, ezért a sajtó hazugsággal kezdte vádolni az amerikai kormányt. A gyors amerikai győzelem azonban nem hozta el sem a békét, sem a demokráciát Irakban. A következő években felerősödtek az **etnikai és vallási csoportok közötti belháborúk**, a szunniták és a síiták közötti szembenállás szinte a polgárháború szélére sodorta az országot. Az Irakban állomásozó amerikai hadsereg veszteségei hónapról hónapra nőttek, a gerilla harcmodor ellen nem tudtak hatékonyan védekezni. Barack Obama amerikai elnök végül **2011 decemberében** jelentette be, hogy **az Amerikai Egyesült Államok küldetése véget ért Irakban**, de amerikai katonák ma is szolgálnak az országban.

Az első és második öbölháború hadmozdulatai

Állapítsuk meg, miben különbözött a két öbölháború! • Milyen céllal lépett fel katonailag a nemzetközi koalíciós haderő 1991-ben? • Miben különbözött ettől a 2003-as háborútól?

Történelemszemmel

Szaddám Huszein

1937-ben született Tikrit mellett egy szunnita arab klán tagjaként. Szaddám Huszein alig húsz évesen csatlakozott az arab nacionalizmust hirdető iraki Baász Párthoz. Egyiptomban szerzett egyetemi diplomát, majd 1963-ban visszatért Irakba. Hírhedt kegyetlensége révén igen gyorsan emelkedett a párt ranglétráján. Baász Pártnak 1968-ban sikerült egy puccs révén tartósan megszereznie a hatalmat Irakban. Ezzel Szaddám Huszein az ország egyik legfontosabb embere lett. 1979-ben félreállította az addigi elnököt és Irak egyedüli urává emelkedett. A következő évben megtámadta a szomszédos Iránt, a háború nyolc évig tartott. A háború során nemcsak az iráni katonákkal szemben, hanem az ellenségnek kikiáltott iraki kurdok ellen is vegyi fegyvert vetett be. Sok ezer ártatlan civil, közöttük gyerekek halálát okozva. Az első öbölháború során az USA vezette koalíció űzte ki a csapatait az általa megszállt Kuvaitból. Uralmának 2003-ban szakad vége. Amerikai katonák fogták el és egy iraki bíróság ítélte halálra. 2006-ban végezték ki.

Összegzés

Változás és folytonosság

- Milyen politikai és katonai válaszokat adott az újabb kihívásokra az Amerikai Egyesült Államok?
- Mennyire volt sikeres a washingtoni külpolitika az időszakban?

Okok és következmények

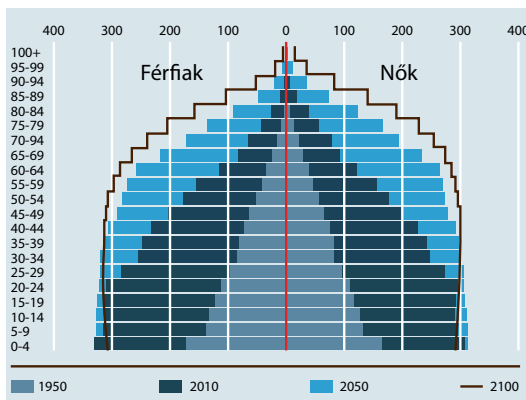
- Miért vált globális problémává az iszlám fundamentalizmus?
- Hogyan módosultak a kontinensek demográfiai viszonyai az elmúlt fél évszázadban, és mindez milyen új kihívásokat jelent a 21. században?

31. Globális problémák, a fenntarthatóság dilemmái

Elevenítsük fel a globális környezeti problémákról a földrajzórákon tanultakat! • Milyen társadalmi-gazdasági gondok társulnak hozzájuk? • Melyek a globális problémák fő kiváltó okai? • Milyen lehetséges következményekkel járhatnak e problémák bolygónk épsége és az emberiség jövője szempontjából? • Fenyegeti-e még a Földet a túlnépesedés réme? • Mit jelent az urbanizáció kifejezés?

Népességfejlődés a 20. század második felében

Miért jelent a népességfejlődés globális kihívást a 21. században?

A világ népességének korfája 1950-től előrevetítve 2100-ig

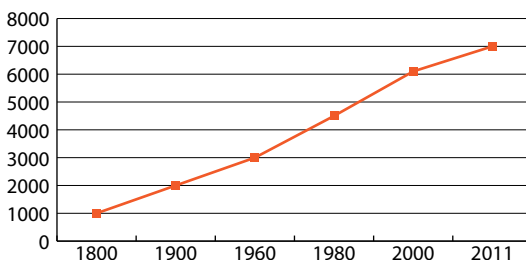
Milyen változások fognak bekövetkezni az előrejelzések szerint a világ népességének korösszetételében az elkövetkezendő évtizedek során?

A Föld népessége a 20. század második felében ugrásszerűen nőtt. Az egyre gyorsuló népességnövekedés mögött azonban számos eltérő vonást tapasztalhatunk, hiszen Nyugat-Európában a születési ráták az 1970-es évek elejére alacsony szintre süllyedtek.

Az **európai országokban** – és valamivel kisebb mértékben Észak-Amerikában is – **csökkent a születések száma**, miközben az **átlagos várható élettartam jelentősen nőtt**. Ennek következtében ezekben a társadalmakban mind magasabb az öregek, és alacsonyabb a fiatalok aránya. Európában sok országban (például Németország, Franciaország) **migráció** nélkül csökkent volna a népesség. A második világháború vereségei miatt **az 1950-es évek gazdasági bővülésének időszakában** szükség volt azokra a **vendégmunkásokra**, akik elsősorban a Földközi-tenger környéki országokból érkeztek. Bár az 1970-es évektől nem bővültek tovább a nagy tömegű munkaerőt lekötő gazdasági ágazatok, de az **európai társadalmak elöregedése** miatt továbbra is igényelte a **bevándorlók munkaerejét**. Európa aránya a világ népességében ezzel együtt is gyorsan csökkent, mert más földrészeken gyorsabb a növekedés.

Ázsiában, Latin-Amerikában – kisebb mértékben **Afrikában is** – az átlagos várható élettartam a korábbiakhoz képest szintén emelkedett, miközben **a születések száma még mindig magas maradt**. (Kivétel Kína, ahol a túlnépesedést drasztikus népesedéspolitikai intézkedésekkel kívánták megelőzni.) **A folyamat hasonló ahhoz, ami Európában** is lejátszódott egy hosszabb időszak alatt. Itt 150 évre volt szükség ahhoz – nagyjából 1800-tól a 20. század közepéig –, hogy a várható élettartam 30 évről 60 évre emelkedjék. Ebben az emelkedésben döntő szerepet játszott az élelmiszerellátás stabilizálása, a higiéniai ismeretek alkalmazása, az orvostudomány fejlődése és az egészségügyi hálózat kiépülése. Ennek eredményeként mindenekelőtt a csecsemő- és gyermekhalandóság csökkent. Az átalakulás előtt 1000 újszülöttből több mint 400 nem érte meg a felnőttkort. **A csecsemő- és gyermekhalandóság javulása** Európában is népességnövekedést eredményezett, ez azonban mérsékelt maradt, mert **a születések száma is csökkenésnek indult** (a legtöbb helyen már a 19. században).

A második világháború utáni korszakban **a függetlenné váló gyarmatokon, illetve a fejlődő országokban szintén gyorsan csökkent a csecsemő- és gyermekhalandóság**, amely gyors népességnövekedéshez vezetett. Mindössze 50 év alatt 30-ról 60 évre nőtt az átlagos várható élettartam. **A születésszám azonban nem csökkent** hasonló mértékben, és az Európában elterjedt kiscsalád sem vált általánossá. Ennek következtében jelentősen nőtt a fejlődő országok, különösen Ázsia népessége, míg Európa aránya a világ népességében csökkent.

A Föld lakossága (millió fő)

Hogyan változik a növekedés üteme? • Mi ezeknek az oka? • Hányszorosára nőtt meg a világ népessége az elmúlt száz évben?

A folyamatot felerősítette a világban kialakuló Észak-Dél ellentét. Eszerint az **észak-amerikai és európai régió uralja gazdaságilag a világpiacot**, élvezve annak minden áldását, miközben a **leszakadó Dél helyzete szinte kilátástalan**. Például a **túlnépesedő afrikai kontinensen** milliók számára hiányzik az egészséges ivóvíz vagy a minimális orvosi ellátás. A Szaharától délre fekvő országok többségében gyakran járványok (malária, ebola) pusztítanak, és magas a HIV-fertőzöttek száma. Sok országban **megoldatlan a lakosság étel-miszer-ellátása**, az éhezés és a kilátástalan életkörülmények miatt **több százezren hagyták el szülőföldjüket** az elmúlt évtizedben. A menekültek nagy része Európába próbál bevándorolni. A **nemzetközi szervezetek étel-miszersegélyei** csak átmenetileg oldják meg egy-egy régió problémáját, átfogó megoldásra sokszor a bizonytalan bel- és külpolitikai helyzet miatt sincs lehetőség. Az afrikai országokban az 1960-as évek óta közel 200 államcsíny történt, és mintegy harminc, évekig tartó, népiertással kísért háború is dúlt.

A népességszám és az urbanizáció növekedésével sok országban jó, ha lépést tudott tartani a mezőgazdasági termelés bővülése és az oktatási rendszer fejlesztése. Nagyon **sok országban nem nőtt az egy lakosra jutó tőke és infrastruktúrahányad**. Felzárkózni, fejlettségi pozíciójukon javítani azok az országok tudtak, amelyek gazdasági termelésükben – például az oktatási rendszerbe, azaz a **munkaerő képzésébe beruházva – hatékonyságnövekedést** tudtak elérni, s nemzetközileg is piacépes gazdasági ágazatokat fejlesztettek ki. Ezt az utat járták mindenekelőtt a fejlődő országokhoz felzárkózó távol-keleti országok.

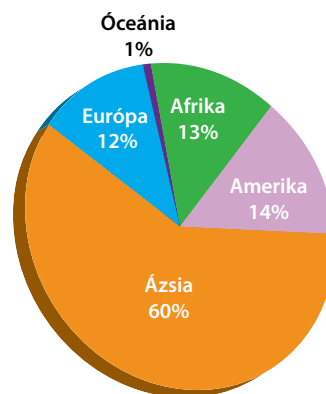
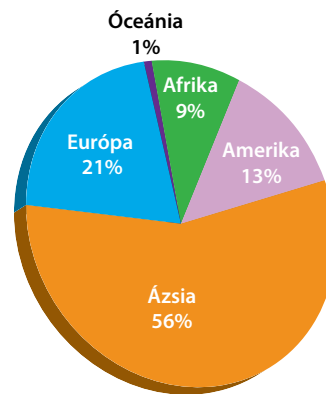
Az emberiség környezeti hagyatéka

Hogyan alakította át az ember közvetlen környezetét?

A gondolkodó ember megjelenése óta **szoros kölcsönhatásban** él együtt az őt körülvevő **földrajzi környezettel**, amely az emberiség hajnalán alapvető hatást gyakorolt a civilizációk kialakulására. A társadalmi-gazdasági fejlődésnek köszönhetően az **ember fokozatosan képessé** vált szűkebb, majd egyre tágabb **környezetének átalakítására**. A **gyűjtögető, halász-vadász életmódot** folytató ember még nagymértékben ki volt szolgáltatva a természet szeszélyeinek, a környezeti változásokhoz pusztán passzívan alkalmazkodott.

A neolitik forradalom, a **mezőgazdaság megjelenése** azonban gyökeres fordulatot hozott az ember és környezete viszonyrendszerében. A növénytermesztés és az állattartás elterjedése, az egyre nagyobb méretű települések kialakulása már a **természeti környezetéből kiemelkedett**, attól magát függetleníteni szándékozó emberképhez köthető. A 18–19. században zajló **ipari forradalmak** hatalmas lendületet adtak az ember **környezetalakító tevékenységének**, amely a 20. század második felében kibontakozó **tudományos-technikai forradalomnak** köszönhetően napjainkra teljessé vált ki.

A környezetét szüntelenül, saját szükségleteinek megfelelően formáló ember társadalmi-gazdasági tevékenységei, a fogyasztói társadalom működése gyakran nem kívánt mellékhatásokkal (például környezetszennyezés, tájrombolás) járnak együtt. Ezek rendkívül összetett, számos tényezőn alapuló környezeti problémákat okoznak. A helyi gondok láncolata regionális problémákhoz vezet-

A kontinensek népességaránya 1950-ben és 2000-ben

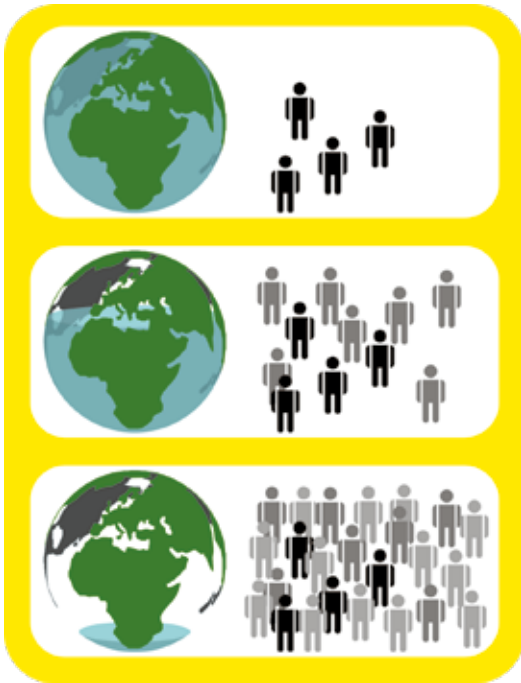
Milyen okok állhatnak a változások hátterében?

Globalizáción általánosságban világméretűvé váló kommunikációs lehetőségeket, a gondolatok, eszmék, kulturális jelenségek szabad áramlását értjük. Mindezt megelőzte a gazdaság globalizációjának folyamata. A globális világgazdaság az egész Földet behálózó gazdasági rendszer. Gyökerei a gyarmatosítás koráig nyúlnak vissza, de csak a 20. század végétől beszélhetünk globális világgazdaságról.

A környezethasználat napi mérlege

Elemezzük az ábrát! Milyen emberi tevékenységek járulhatnak hozzá a környezethasználati problémákhoz? • Melyik számadat a legmegdöbbentőbb? Miért? • Hogyan lehetne mérsékelni a természeti környezet igénybevételének mértékét?

Ha egyszer a csap elapad...

• Melyik globális problémára hívja fel a figyelmet a karikatúra? • Vitassuk meg, milyen eszközökkel, intézkedésekkel oldható meg ez a probléma!

- Milyen vállalásokat tettek azok az országok, amelyek a Kiotói Jegyzőkönyvben foglaltakat magukra nézve kötelező érvényűnek tekintették?
- Milyen kapcsolatban állnak ezek az intézkedések az éghajlatváltozással?
- Nézzünk utána, mi valósult meg a kitűzött célokból 2005-ig!
- Mely országok nem írták alá az egyezményt? Vitassuk meg, miért!
- Otthon szelektíven gyűjtitek-e a szemetet?
- Részt vettél-e már valamilyen környezetvédelmi programban?

Szeméthalom egy lakatlan csendes-óceáni szigeten. Mára valósággá vált a korábban utópisztikusnak gondolt jelenség. A világ óceánjain hatalmas, akár 20-30 Magyarország kiterjedésű szemeteszigetek alakultak ki. Ezek összetétele túlnyomóan az UV-sugárzás hatására apróra töredezett műanyag, ami egy felszín alatt lebegő vastag hulladéktömeget alkot

het, amelyek hatásai olykor bolygónk egészére kiterjedő, globális környezeti problémákban csúcspontnak ki. A 21. század kezdetén tapasztalható, világméretű környezeti válság (ökológiai katasztrófa) következményein (például globális felmelegedés, népességrobbanás, felgyorsult urbanizáció, éhezés, a természeti erőforrások kizsákmányolása stb.) csak összefogással lehetünk úrrá.

2. cikk

(1) Az I. mellékletben szereplő valamennyi fél, a 3. cikk szerint mennyiségileg meghatározott kibocsátáskorlátozási és -csökkentési kötelezettségeinek teljesítésekor, a fenntartható fejlődés elősegítése érdekében, megteszi a következőket:

a) A következő politikák és intézkedések végrehajtása és/vagy részletesebb kidolgozása saját nemzeti adottságainak megfelelően:

(i) az energiahatékonyság növelése az érintett nemzetgazdasági ágazatokban;

(ii) a Montreali Jegyzőkönyv által nem szabályozott üvegházhatást okozó gázok légkörből való kikerülését biztosító nyelők és tározók védelme és fejlesztése, figyelembe véve az adott fél vonatkozó nemzetközi környezetvédelmi megállapodások szerinti kötelezettségeit; a fenntartható erdőgazdálkodási gyakorlat, az erdőtelepítések és újraerdősítések támogatása;

(iii) a fenntartható mezőgazdasági formák támogatása az éghajlatváltozási szempontok figyelembevételével;

(iv) új és megújuló energiaformák, szén-dioxid-megkötési technológiák és környezetvédelmi szempontból haladó és újszerű technológiák kutatása, támogatása, fejlesztése és növekvő mértékű alkalmazása;

(v) a piaci egyenletlenségek, pénzügyi ösztönzők, adó- és vámmentességek, valamint támogatások egyre nagyobb mértékű csökkentése és fokozatos megszüntetése minden olyan üvegházhatást okozó gázt kibocsátó ágazatban, amely az egyezmény célkitűzésével ellentétesen működik, továbbá piaci szabályozó eszközök alkalmazása;

(vi) az érintett ágazatokban a Montreali Jegyzőkönyv által nem szabályozott üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának korlátozására vagy csökkentésére vonatkozó politikákat és intézkedéseket támogató megfelelő reformok ösztönzése;

(vii) a közlekedési ágazatban a Montreali Jegyzőkönyv által nem szabályozott üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának korlátozását és/vagy csökkentését célzó intézkedések;

(viii) a metánkibocsátás korlátozása és/vagy csökkentése a hulladékgazdálkodásban mind az újrafeldolgozás és hasznosítás révén, mind az energiatermelés, -szállítás és -elosztás területén; [...].

3. cikk

[...]

(2) Az I. mellékletben szereplő valamennyi fél 2005-re kimutatható haladást ér el a jegyzőkönyv szerinti kötelezettségeinek teljesítésében.

(2007. évi IV. törvény az ENSZ Éghajlat-változási Keretegyezményben Részes Felek Konferenciájának 1997. évi harmadik ülészakán elfogadott Kiotói Jegyzőkönyv kihirdetéséről)

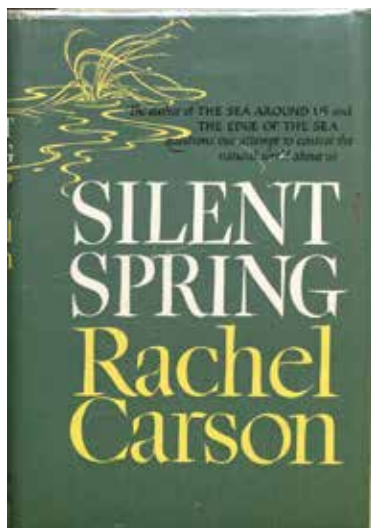
A Néma tavasz és hatása

Mikor és hogyan jött létre a környezet- és természetvédelem világméretű rendszere?

A globális környezeti problémák leküzdésében, a velük összefüggésben álló társadalmi-gazdasági gondok mérséklésében kiemelten fontos szerepe van a **nemzetközi környezet- és természetvédelmi szervezeteknek**, amelyek modern kori előzményei a 20. század derekán jöttek létre. **Rachel Carson** amerikai tengerbiológus

1962-ben jelentette meg **Néma tavasz** című könyvét, amely a DDT nevű növényvédő szer használatának káros következményeivel foglalkozott. A kötet felrázta a világ közvéleményét: széles tömegek kezdtek el érdeklődni a **környezetvédelem ügye** iránt. 1970. április 22-én amerikai környezetvédő aktivisták kezdeményezésére tartották meg az első Föld napja-rendezvényt.

Két évvel később a neves szakértőkből, tudósokból álló **Római Klub** közzétette **A növekedés határai** című jelentését, amelynek alkotói nagy nemzetközi visszhangot kiváltó, meglehetősen vészjósló forgatókönyveket vázoltak fel. A tanulmányt jegyző **Dennis Meadows** és munkatársai arra a következtetésre jutottak, hogy ha **a gazdasági növekedés változatlan feltételek mellett folytatódik, az a 21. század közepére a természeti erőforrások kimerüléséhez, drámai mértékű környezetszennyezéshez, súlyos élelem- és vízhiányhoz** vezethet. Az elkövetkezendő évtizedekben sorra alakultak a különböző környezeti témákkal foglalkozó mozgalmak (például Greenpeace, a Föld Barátai), de számos nemzetközi egyezmény és ajánlás is napvilágot látott.

Rachel Carson fő műve, a Néma tavasz első kiadása (1962)

Akcióban a Greenpeace, az egyik legismertebb környezetvédő mozgalom

Nézzünk utána, hogy mikor jött létre a szervezet!
• Melyek a legfontosabb céljai?

Az egyezmény neve	Az aláírás helye	Az egyezmény tárgya	Az aláírás éve
Ramsari Egyezmény	Ramsar	Vadvizek védelme	1971
UNESCO Világörökség Egyezmény	Párizs	Kulturális és természeti örökség védelme	1972
ENSZ Konferencia az emberi környezetről	Stockholm	Környezetvédelem	1972
CITES	Washington	Veszélyeztetett fajok	1973
Bécsi Jegyzőkönyv	Bécs	Ózonréteg	1985
Montreali Jegyzőkönyv	Montreal	Ózonréteg	1987
Baseli Egyezmény	Basel	Veszélyes hulladékok	1989
Környezet és Fejlődés Világkonferencia	Rio de Janeiro	Éghajlatváltozás, biodiverzitás	1992
Kiotói Jegyzőkönyv	Kioto	Globális felmelegedés	1997
Rotterdami Egyezmény	Rotterdam	Vegyipari szennyezés	1998
Föld Csúcs	Johannesburg	Ökológiai fenntarthatóság, környezetszennyezés	2002
Klímakonferencia	Koppenhága	Globális felmelegedés	2009
ENSZ Konferencia a fenntartható fejlődésről	Rio de Janeiro	Fenntartható fejlődés	2012
ENSZ Konferencia az éghajlatváltozásról	Párizs	Klímaváltozás	2015

A legfontosabb globális környezeti egyezmények és konferenciák, 1971–2012 (Forrás: Mészáros Rezső és munkaközössége: A globális gazdaság földrajzi dimenziói, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010)

- Melyek voltak a globális környezeti konferenciák súlyponti témái az utóbbi 40 évben?
- Milyen, széles körben is ismertté vált környezeti események, veszélyhelyzetek irányíthatóak rá a közvélemény figyelmét ezekre a témákra?
- Nézzünk utána, milyen hatást gyakorolt az egyezmények tartalma a különböző országok környezeti politikájára!

Miért vált fogalommá a csernobili katasztrófa?

A csernobili atomerőmű IV. reaktorblokkjának romjai a robbanás után

Az emberiség történetének eddigi legsúlyosabb nukleáris balesete 1986. április 26-án éjjel következett be az akkori Szovjetunióhoz tartozó, ma Ukrajna területén fekvő Csernobilban. A Kijevtől 130 kilométerre északra fekvő város 1977-ben átadott atomerőművében robbanás történt. A négy reaktorból álló komplexum IV. számú blokkja egy felelőtlenül végrehajtott üzemi kísérlet során szinte teljesen megsemmisült. A baleset következtében nagy mennyiségű, közel 50 tonnányi radioaktív anyag került a levegőbe. A helyszínre érkező tűzoltók, a kármentésben, a romok eltakarításában részt vevő szakemberek és az erőmű személyzetének tagjai közül sokan a védőfelszerelések hiánya miatt sugárbetegséget kaptak, és néhány héten belül életüket veszítették.

Bár a Szovjetunió vezetése másnap védelmi gyakorlatra hivatkozva kiürítette a közeli Pripjaty városát és az erőmű körüli 30 kilométeres övezetet, a katasztrófa

hírért azonban április 29-éig hivatalosan nem jelentették be. A következő hónapokban egy védőépítményt húztak fel a IV. reaktor köré, ami megakadályozta, hogy további sugárzás érje az erőmű környezetét. Ennek ellenére a kutatók úgy vélik, hogy a baleset és az abból származó radioaktív „felhő” terjedése kb. 40 ezer daganatos megbetegedés kialakulásában játszott szerepet Európa-szerte.

A Csernobilban történtek felhívták a világ figyelmét az atomenergia használatának kockázataira. A működő és építeni tervezett atomerőműveknek azóta nagyon szigorú biztonsági előírásoknak kell megfelelni, hogy ne fordulhassanak elő balesetek. Ugyanakkor szakértők szerint a katasztrófa hozzájárult a fejlett országok energiagazdaságának szerkezeti átalakulásához, és a közvélemény figyelmét egyre inkább a biztonságosabb, hosszú távon fenntartható, megújuló energiaforrások (például nap-, szél- és vízenergia) kiaknázásának lehetőségeire fordította.

Előre beütemezett karbantartás közben történt egy baleset Csernobilban, megnövekedett a sugárzási szint, amely azóta már helyre is állt, folyik a károk felmérése és a helyreállítás.

(A Magyar Távirati Iroda jelentése; 1986. április 28.)

A csernobili baleset után, a hírugynökségi jelentések szerint, a szokottnál nagyobb radioaktív koncentrációt mértek a skandináv országok felett, keddre azonban már lényegesen csökkent a koncentráció. [...] az Országos Meteorológiai Intézet és az Országos Polgári Védelem Meteorológiai Szakszolgálatára folyamatosan végez műszeres légköri vizsgálatokat. Ezek a mérések hazánk légrétegeiben a csernobili atomreaktorban keletkezett szerencsétlenség után sem mutatnak változást. [...] a reaktor sérüléséből adódó következmények később sem veszélyeztetik hazánk lakosságát, országunk természeti környezetét.

(Korabeli újsághír; 1986. április 30.)

Hazánk légterében nem növekedett számottevően a radioaktivitás. [...] Szovjet hivatalos források cáfolták azokat a Nyugaton terjesztett híreket, hogy a balesetnél ezek veszítették volna életüket. Megerősítették: két halottja van a csernobili szerencsétlenségnek, 197 embert kórházba szállítottak, közülük 49-et megfigyelés után már haza is engedtek.

(Korabeli újsághír; 1986. május 1.)

Nem érkezett újabb radioaktív szennyeződés hazánk légterébe. Tovább csökkent a levegő radioaktív sugárszintje. A szakemberek változatlanul ajánlják, hogy gyermekek csak a tejipar által forgalomba hozott tejet fogyasszanak, s ajánlják a frissen szedett, nagy levelű zöldségek megmosását fogyasztásra, illetve főzésre előkészítés előtt.

(Korabeli újsághír; 1986. május 6.)

Mi történt 1986. április 26-án Csernobilban? • Milyen környezeti és társadalmi-gazdasági következményekkel járt mindez? • Mennyire tájékoztatták a magyar lakosságot a korabeli sajtótudósítások? Mire törekedtek elsősorban az események bemutatásakor? • Keressünk utalásokat, hogyan tájékozódhatott az átlagember a „sorok között” olvasva! • Miért állhatott érdekében a Szovjetunió vezetőinek a tragédia eltitkolása? • Nézzünk utána, mi lett azóta az atomerőmű sorsa!

A fenntarthatóság eszméje

Fenntartható-e a jelenlegi társadalmi-gazdasági fejlődés?

1987-ben az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága kiadta **Közös jövőnk** című jelentését. A dokumentum széles körben tette ismertté a **fenntartható fejlődés (fejlesztés)** fogalmát. Ez egy olyan fejlődési folyamatot foglal magában, amely úgy biztosítja a **jelen generációk szükségleteit**, hogy **nem gátolja meg a jövő generációk** hasonló igényeinek kielégítését. A **fenntarthatóság** elérése csak a környezeti, a társadalmi és a gazdasági szempontok kölcsönös összehangolásával, ezek együttes figyelembevételével, környezettudatos magatartással és közös cselekvéssel lehetséges.

A **fenntarthatóság szemléltetésére** két kanadai kutató (Mathis Wackernagel és William Rees) 1996-ban kidolgozták az **ökológiai lábnyom** nevű mutatót. Ez a számadat azt fejezi ki, hogy a **jelenlegi életstílusunk, fogyasztási szokásaink** fenntartásához fejenként **mekkora földterület igénybevételére** van szükség.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete tagállamai **az ezredfordulón** elfogadtak egy nyolc pontból álló, 15 évre szóló fejlesztési tervet. Az úgynevezett **Millenniumi Fejlesztési Célok** rendeltetésük szerint rövid távon orvosolták volna a felmerült gondokat, a vállalt időszakban azonban több ponton nem teljesültek.

környezeti (ökológiai) szempontok

A fenntarthatóság dimenziói

- Hogyan járulhatunk hozzá a fenntarthatósághoz egyéni és közösségi szinten?
- Milyen közös célokat tűztek ki az ENSZ tagállamai a Millenniumi Fejlesztési Célok megfogalmazásakor?
- Melyek a legfontosabbak ezek közül?

1. 2000-ben 189 ENSZ-tagállam kötelezte el magát amellett, hogy 2015-ig...
 - a) A napi egy dollárnál kevesebből élők arányát felére csökkentik
 - b) Az éhínségtől szenvedők arányát felére csökkentik
3. Megvalósítják a mindenkire kiterjedő alapfokú oktatást
 - a) Biztosítják, hogy minden fiú és lány befejezze az általános iskolát
4. Előmozdítják a nemek közötti egyenlőséget és segítik a nők felemelkedését
 - a) Kiküszöbölik a nemek közötti beiskolázási különbségeket az alap- és középfokú oktatásban lehetőleg 2005-ig, valamilyen szinten pedig 2015-ig.
5. Csökkentik a gyermekhalandóságot
 - a) Kétharmadával csökkentik az öt év alatti gyermekhalandóság arányát
6. Javítják az anyai egészségügyet
 - a) Háromnegyedével csökkentik a gyermekágyi halandóság arányát
7. Küzdenek a HIV/AIDS, a malária és más betegségek ellen
 - a) Megállítják és elkezdik visszafordítani a HIV/AIDS terjedését
 - b) Megállítják és elkezdik visszafordítani a malária és más súlyos betegségek terjedését
8. Biztosítják a környezeti fenntarthatóságot
 - a) A fenntartható fejlődés elveit beépítik a nemzeti politikákba és programokba; visszafordítják a környezeti erőforrások csökkenését
 - b) Felére csökkentik azoknak az arányát, akik tartósan nem jutnak egészséges ivóvízhez
9. A fejlesztés érdekében globális partnerséget építenek ki
 - a) Továbbfejlesztik a szabályozott, kiszámítható és megkülönböztetés-mentes, nyílt kereskedelmi és pénzügyi rendszert. Ez magában foglalja a jó kormányzáshoz, a fejlődéshez és a szegénység csökkentéséhez való elkötelezettséget mind nemzeti, mind nemzetközi szinten
 - b) Foglalkoznak a legkevésbé fejlett országok sajátos szükségleteivel. Idetartozik ezen országok exportjára vonatkozó illeték- és kvótamentesség; a súlyosan eladósodott szegény országok adóssága mérséklésének a fokozása; a hivatalos kétoldalú adósság elengedése; és bőségesebb hivatalos fejlesztési segítségnyújtás azoknak az országoknak, amelyek elkötelezték magukat a szegénység csökkentése mellett
 - c) Nemzeti és nemzetközi intézkedéseken keresztül átfogóan foglalkoznak a fejlődő országok adósságproblémáival, hogy az adósságot hosszú távon elviselhetővé tegyék
 - d) A fejlődő országokkal együttműködve tisztességes és termékeny munkát teremtenek a fiatalok számára
 - e) A gyógyszeripari vállalatokkal együttműködve elérhetővé teszik a megfizethető alapvető gyógyszereket a fejlődő országokban
 - f) A magánszektorral együttműködve hozzáférhetővé teszik az új technológiák – különösen az információs és kommunikációs technológiák – előnyeit.

(Az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Céljai)

Összegzés

Okok és következmények

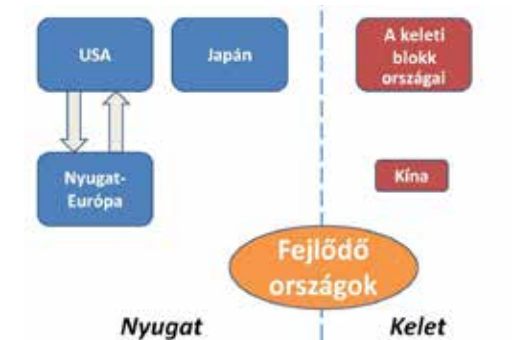
- Miért beszélhetünk világméretű ökológiai válságról a 21. század elején? Milyen konkrét környezeti problémákban ölt ez testet?

Történelmi jelentőség

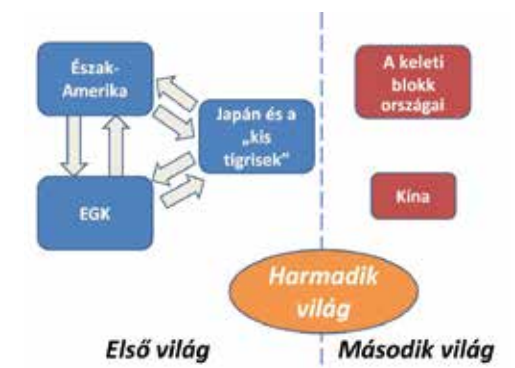
- Milyen hatása volt a Kiotói Jegyzőkönyv elfogadásának?

32. A globális világgazdaság

Idézzük fel a globális világgazdaság kialakulásáról a földrajzórákon tanultakat! • Mely csoportokra oszthatók a Föld országai a társadalmi-gazdasági fejlettség mutatói alapján? • Melyek a leggazdagabb és legszegényebb országok? • Idézzük fel, hogy mit fejez ki, és milyen összetevőkből áll a bruttó nemzeti jövedelem (GNI) fogalma! • Sokan úgy vélik, hogy Kína lesz a 21. század vezető gazdasági-politikai nagyhatalma. Miért?

A világgazdaság térszerkezete 1945 és 1970 között

A világgazdaság térszerkezete 1971 és 1989 között

Elemezzük az ábrákat! Milyen fejlődési szakaszon ment keresztül a világgazdaság rendszere a második világháború végétől a 21. század elejéig?

A világgazdaság térszerkezete 1990-től napjainkig

Mely országok tartoznak a világgazdaság centrumába, és melyek sorolhatók a periféria térségeihez? • Milyen hasonlóságot fedezünk fel a periféria kifejezés társadalmi és földrajzi értelmezése között?

A „világok” harcától a Triádig

Hogyan jött létre napjaink világgazdasági rendszere?

A **hidegháború időszakában** a két, **ellentétes társadalmi-gazdasági berendezkedésű országcsoport** egymás közötti vetélkedése évtizedeken keresztül alapvető befolyást gyakorolt a világgazdaság térszerkezetének alakulására. Észak-Amerika országai, az integráció útjára lépett nyugat-európai államok, illetve Japán és a köré csoportosuló délkelet-ázsiai országok („kis tigrisek”) együttesen alkották a **fejlett piacgazdasággal** rendelkező úgynevezett **első világot**.

A **Szovjetunió által vezetett keleti blokk**, az úgynevezett **második világ** gazdasági rendszere a **tervutasításos gazdaság** elképzelésén alapult. Azokra a gazdaságilag többnyire elmaradott államokra, amelyek **egyik politikai-gazdasági tömörüléshez sem tartoztak**, a **harmadik világ** megnevezést használták. A **világgazdaság rendszerére** egészen a hidegháborús időszak végéig ez a **hármás felosztás volt jellemző**, a szocialista tömb szétesése azonban ezen a területen is nagy változásokkal járt együtt.

A 20. század végén végbement politikai változások, a 21. század elején kibontakozó társadalmi-gazdasági folyamatok napjainkra egy **többpólusú világgazdasági rendszer** kialakulásához vezettek. A **világgazdaság központját** (centrumát) **az észak-amerikai, az európai és a csendes-óceáni gazdasági térség** által formált **Triád** alkotja, amelyek országai ezer szállal kötődnek egymáshoz. A **2000-es évek elején** egyes közgazdászok és politikai döntéshozók azt jósolták, hogy a világgazdaság új motorjai az úgynevezett **BRICS-országok** (Brazília, Oroszország, India, Kína, Dél-Afrikai-Köztársaság) lesznek. Növekedési ütemüknek köszönhetően pedig **felzárkóznak a Triád államaihoz**. Ám mára ezen országok **gazdasági növekedése lelassult**, Brazília és Oroszország gazdasága pedig recesszióba esett. Mindannyian komoly **gazdaságszerkezeti és társadalmi problémákkal** küzdenek.

A világgazdaság **peremterületeihez** (perifériájához) a legkevésbé fejlett országok tartoznak. Ezek az országok túlnyomórészt a **bolygó déli féltékén** helyezkednek el, míg a **legfejlettebbek** kevés kivétellel az **északi féltékén**. A társadalmi-gazdasági különbségek a két régió között gyorsan növekedtek az utóbbi évtizedekben.

A **2008-ban** kirobbant **penzügyi válság** a nagy gazdasági világválság óta a legnagyobb **világméretű gazdasági visszaesést** indította el. Az egész folyamat kiindulópontja az **USA ingatlanpiacán** fejfújódó úgynevezett buborék volt. Egyre több lakást értékesítettek egyre magasabb árakon úgy, hogy a vevők hitelből vásároltak. Az ingatlanok maguk voltak a hitelek fedezete. Mikor kiderült, hogy a **piac túlázott** és az árak zuhanni kezdtek, a hitelintézők **elveszítették hiteleik fedezetét**, minek következtében több nagy jelzálogbank csődbe ment. Gazdasági visszaesés következett be, ami az **egész világra kihatott**.

Az ipari társadalmaktól az információs társadalmakig

Hogyan ment végbe a világgazdasági korszakváltás?

Napjaink **globális világgazdasági rendszerének létrejötté az 1970-es évek elején** kibontakozó és jelenleg is tartó **világgazdasági korszakváltás következményeinek** tudható be. Ennek során az addig túlsúlyban lévő, nyersanyag- és energiaigényes gazdasági ágazatokon (például vas- és acélkohászat, gépipar, textilipar) alapuló **ipari** (indusztriális) **társadalmak** helyébe **ipar utáni** (poszt-indusztriális) **társadalmak** léptek, amelyek gazdaságára már a szolgáltatások dominanciája jellemző. A folyamat két legfontosabb hajtóereje a tömegáru-termelés hanyatlása, illetve a kőolaj árának többszöri, ugrásszerű emelkedése (kőolajár-robbanások) volt.

A 20. század második felében végbement **tudományos-technikai forradalom az informatika, a kommunikáció és a közlekedés robbanásszerű fejlődését** idézte elő. Az új vívmányok széles körű elterjedésének köszönhetően az 1990-es évek poszt-indusztriális társadalmából létrejöttek az **első információs társadalmak**. Ezekben a **magasan képzett munkaerőt igénylő** gazdasági ágazatok (például biotechnológia, média, számítástechnika – „tudásipar”) dominálnak.

A **világgazdasági korszakváltásban** élen járó, a bekövetkező változásokra „érzékeny” országok gazdasága gyors fejlődésnek indult. A **kevésbé jó adottságokkal rendelkező**, a világgazdasági folyamatokra nehezebben reagáló államok többsége azonban **csak kölcsönök felvételével volt képes fenntartani a gazdaság működését**. Az 1973-as és az 1979-es **kőolajár-robbanás** által kiváltott nagymértékű infláció, a hitelek után fizetendő kamatok emelkedése és a nyersanyagok iránti kereslet csökkenése rendkívül nehéz helyzetbe hozta a fejletlen gazdaságú országokat. A sok esetben **elmaradt szerkezeti átalakítások** nem segítettek elő a gazdasági növekedést, ezért az **eladósodott államok** csak **újabb hitelek felvételével** tudták törleszteni a korábbi kölcsönöket, vagyis **adósságspirálba** kerültek.

A világméretű banknak, a Lehman Brothersnek az összeomlása 2008 szeptemberében kis híján magával rántotta a világ pénzügyi rendszerét. Egy hatalmas, az adófizetők pénzéből finanszírozott mentőcsomag tudta csak ettől megmenteni. Az ennek ellenére bedőlő hitelek igen csúnya recessziót okoztak. A legnagyobbat az elmúlt 80 évben. A masszív élénkítő csomag megakadályozott ugyan egy katasztrófális, mindent elsópró visszaesést, de a gazdaság talpra állása gyengébb, mint a világháborút követő bármelyik felívelés volt korábban. Sok gazdag országban a GDP még mindig alacsonyabb, mint amikor az a válságot megelőző csúcson volt, különösen Európában, ahol a pénzügyi válság euróválságba csapott át. Az összeomlás hatása még mindig gyűrűzik a világgazdaságban. Ezt tanúsítja a pénzügyi piacokon uralkodó bizonytalanság az amerikai Federal Reserve terve körül, amely kötvények vásárlásával próbálná meg felrázni a növekedést.

A válságnak több okozója is volt. Legnyilvánvalóbbak maguk a bankárok – különösen az irracionálisan gazdag angolszászok –, akik csak azzal foglalkoztak, hogy megmagyarázzák, miként számították a kockázatot, amikor valójában egyszerűen csak nyomát vesztek. A jegybankárok és más szabályozók szintén felelősek, amiért elnézték ezt a könnyelműséget. A makroökonómiai háttér szintén fontos tényező volt. Az éveken át tartó alacsony infláció és a stabil növekedés táplálta az önelégültséget és a kockázatvállalást. Azért, hogy a „jóllakottság érzését” fenntartsák Ázsiában, globálisan lecsökkentették a kamatlábakat. Néhány kutatás az európai bankokat is részesíti a felelősségben, amelyek möhön kölcsönöztek pénzt az amerikai piacokról a válság előtt, és a befolyó forrásokat gyanús kötvények vásárlásába fektették. [...]

(Crash course, A pénzügyi válság eredete; in: The Economist; 2013. 09. 07.)

A tudományos-technikai forradalom vívmányai

Melyek a mai világgazdaság húzóágazatai?

- Mi vezetett a 2008-as pénzügyi válsághoz?
- Kiket hibáztat a szerző a válság kitörése miatt?

Globalizációellenes tüntetés 2007. február 24-én Londonban

Készítsünk táblázatot a globalizáció előnyeiről és hátrányairól!

Hihetetlenül produktív gazdaságunk megköveteli, hogy a fogyasztást életelvünké tegyük, hogy a gazdasági javak vásárlásából és használatából rítust teremtsünk, és spirituális, egocentrikus kielégülésünket a fogyasztásban keressük. [...] Egyre több dologra van szükségünk, hogy egyre növekvő mértékben fogyasszuk, elégezzük, elnyújjuk, kicseréljük, eldobjuk őket.

(Victor Lebow közgazdász)

A globalizáció ellen lázadni körülbelül ugyanannyira értelmetlen, mint ha valaki a genetikai kód ellen lázadna azért, mert nem tetszik neki, hogy léteznek szünyogok.

(Mérő László matematikus, pszichológus)

A mai társadalomban nincs különbség a luxuscikkek és az élethez szükséges alapvető árucikkek között.

(John Kenneth Galbraith közgazdász)

Gazdasági növekedés akkor következik be, amikor az emberek fogják az erőforrásokat, és úgy rendezik át őket, hogy még értékesebbek legyenek. Az emberi történelem azonban azt mutatja, hogy a gazdasági növekedést a jobb receptek idézik elő, nem csak az, ha egyre többet főzünk.

(Paul Romer közgazdász)

A globalizáció legnagyobb hozadéka: többé majd senkit sem lehet erőszakkal fogva tartani abban a hagyományban, vallásban, identitásban, amelybe beleszületett. A globalizáció az egyén számára: szabad identitásválasztás.

(Balla D. Károly kárpátaljai magyar író)

- Hogyan viszonyulnak a globalizációhoz, a fogyasztói társadalomhoz az idézett személyek?
- Vitassuk meg, mennyiben lehet igazuk, és mennyiben nem!

A transznacionális vállalatoktól az integrációkig

Melyek a globális világgazdaság jellemzői?

A **globalizáció** kifejezés a globus (jelentése: 'földgömb') latin szóból ered, és szó szerint **világméretűvé válást** jelent. Azokat a 20. század második felére, a 21. század elejére jellemző **politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális és környezeti jelenségeket, folyamatokat** foglalja magában, amelyek az **egész Földre kiterjednek**, és bolygónk valamennyi területére hatást gyakorolnak. Mindehhez **fejlett informatikai, kommunikációs és közlekedési rendszerekre van szükség**, ezért a **globalizáció** legfontosabb **hajtóereje a tudományos-technikai forradalom** kibontakozása, az **információs társadalmak** létrejötte volt. A globalizáció során az államok között fennálló addigi gazdasági kapcsolatok gyökeresen átalakultak, és **új gazdasági szereplők** (például transznacionális vállalatok, integrációk) jöttek létre. Ezek a változások jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a világgazdaságban zajló különböző folyamatok napjainkban már **világméretekben, globális szinten szerveződnek**.

A **globális világgazdaság** működésére az államokon kívül a transznacionális vállalatok és az integrációk fejtik ki a legnagyobb hatást. A **transznacionális vállalatok** (röviden TNC-k) olyan cégek, amelyeknek **számos országban működnek gazdasági tevékenységet végző egységei**. Legelső képviselőik már az 1900-as évek elején megjelentek. Számuk és ezzel együtt **jelentőségük a globalizációnak** köszönhetően a 20. század második felében ugrásszerűen megnőtt. Jelenleg a világ gazdasági termelésének kb. egynegyedét, a nemzetközi kereskedelemnek pedig a kétharmadát a TNC-k bonyolítják le.

Az **egymásrautaltság** és a **kölcsönös függés csökkentése**, illetve az erősebb gazdasági pozíciók megszerzése érdekében a 20. század végén **számos ország összehangolta működését**. Így több államot is magában foglaló, nemzetek felett álló szervezetek, úgynevezett **integrációk** alakultak ki. Ezek többsége csak kereskedelmi együttműködésen alapul, de van közöttük az **egyes nemzetgazdaságok szoros összefonódására épülő gazdasági unió** (Európai Unió) is.

Helyezés	Vállalat	Székhely (ország)	Bevétel (milliárd USA dollár)
1	Walmart	Amerikai Egyesült Államok	476,3
2	Royal Dutch Shell	Hollandia Egyesült Királyság	459,6
3	Sinopec	Kína	457,2
4	China National Petroleum Corporation	Kína	432,0
5	ExxonMobil	Amerikai Egyesült Államok	407,7

A világ 5 vezető transznacionális vállalata a bevételek nagysága alapján, 2014 (Az adatok forrása: Fortune Global 500)

- Melyek a világ legnagyobb bevétellel rendelkező transznacionális vállalatai?
- Ezek közül hánynak található a székhelye a világgazdaság perifériájához sorolt országok valamelyikében?
 - Nézzünk utána, mikor alapították a táblázatban szereplő TNC-eket!
 - Gyűjtsük össze, hogy a gazdaság mely területén tevékenykednek!

Történészszemmel

Melyek az integrációk kialakulásának fokozatai?

Napjainkban világszerte számos, eltérő nagyságú térségeket felölelő integráció létezik, amelyek az integrálódás folyamata során a gazdasági, politikai együttműködés különböző szintjeire jutottak el. A magasabb szintű integrációk rendszerint hosszú távú fejlődés eredményeként, több lépésben jöttek létre.

politikai unió:

a résztvevő országok politikai intézményei is összefonódnak, egységes rendszerbe szerveződnek, a nemzetállamok szerepe teljesen megváltozik

monetáris unió:

a résztvevő országok nemzeti valutái helyett a tagállamok közös fizetőeszközt használnak

gazdasági unió:

a résztvevő országok gazdaságai teljesen összefonódnak, egységes rendszerbe szerveződnek, a tagállamok közös gazdaságpolitikát folytatnak

közös piac:

a résztvevő országok egységes piaci elveket követnek, szabadon áramolhatnak közöttük a különböző áruk és szolgáltatások, illetve a tőke és a munkaerő

vámunió:

a résztvevő országok egymás között korlátozás nélkül, vámmentesen kereskednek, a többi országgal szemben pedig egységes vámpolitikát folytatnak

szabadkereskedelmi övezet:

a résztvevő országok egymás között korlátozás nélkül, vámmentesen kereskednek, a többi országgal szemben viszont minden tagállam önálló vámpolitikát folytat

kedvezményes (preferenciális) vámövezet: a résztvevő országok kereskedelmi kedvezményeket nyújtanak egymásnak

Hasonlítsuk össze a szabadkereskedelmi övezetet a vámunióval! Melyik testesíti meg az integrálódás magasabb fokát?

A különböző integrációk közül még egy sem ért el a politikai unió szintjére, ezért e kategória egyelőre csak elméleti megközelítésben létezik. Gondoljuk végig, hogy miért lehetséges ez!

Összegzés

Változás és folytonosság

- Mit nevezünk Triádnak?
- Milyen kapcsolatban áll az első és második világ fogalmával?

Történelmi jelentőség

- Milyen hatást gyakorolt az 1973-as és az 1979-es kőolajár-robbanás a világgazdaság fejlődésére?

Történelmi interpretáció

- Milyen feltételei voltak a globalizáció térhódításának?

Okok és következmények

- Milyen szerepet töltenek be a globális világgazdaság rendszerében a TNC-k és az integrációk?
- Milyen céllal jöhettek ezek létre?

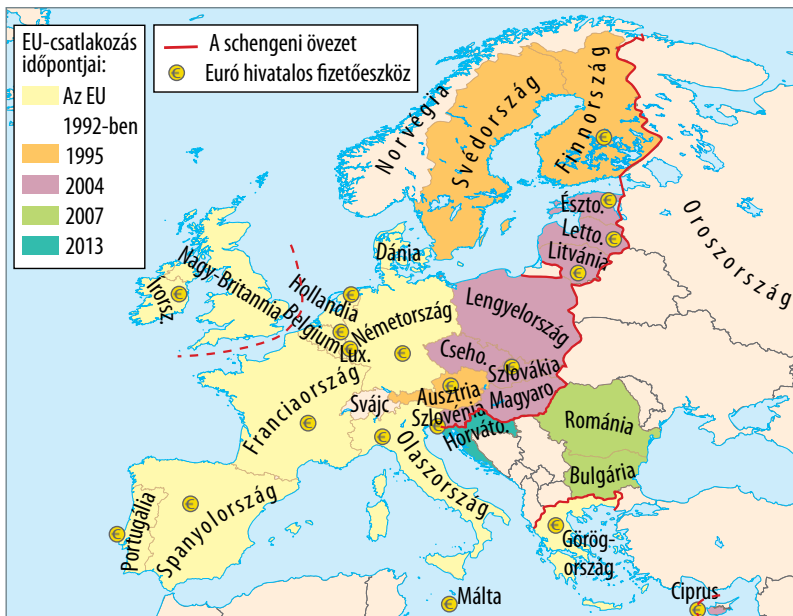
33. Az Európai Unió kialakulása és működése

Milyen ismereteink vannak az Európai Unióról? • Milyen szabadságot és lehetőséget biztosít az uniós állampolgárok számára? • Milyen szerepet tölt be az EU a világgazdaságban? • Hogyan hívták az Európai Unió elődszervezetét? • Mely országok hozták létre, és mikor?

Hány tagállama van napjainkban az Európai Uniónak? • Magyarország mikor csatlakozott az EU-hoz? • Mely más országokkal együtt? • Melyik ország csatlakozott utoljára?

Ötveneurós bankjegy. Eddig 19 ország csatlakozott az euróövezethez

Az Európai Unió tagállamai

Nézzünk utána, hogyan valósult meg a régi, nemzeti fizetőeszközök kivonása a mindennapokból! • Hogyan élték meg mindezt az átlagpolgárok? • Nézzünk utána az interneten, mit jelentenek a maastrichti kritériumok! • Mikor csatlakozhat egy ország az euróhoz?

Az uniós polgárok jogai
Az Európai Unió tagállamainak polgárai egyúttal uniós polgárok is. Minden uniós polgárnak joga van beutazni bármely EU tagországba és ott tartózkodni anélkül, hogy állampolgársága miatt megkülönböztetés érné. Joga van bármely EU tagországban letelepedni, ha megfelel bizonyos kritériumoknak, attól függően, hogy dolgozni, vagy tanulni szeretne-e. Joga, hogy abban az országban, ahol él, szavazhasson, vagy jelöltként indulhasson a helyhatósági és az európai parlamenti választásokon az adott ország állampolgáiraival azonos feltételek mellett. Köz- vagy magánérdekű kérdésben petíciót nyújthat be az Európai Parlamenthez a 24 hivatalos uniós nyelv bármelyikén. Ha EU-s intézmények, vagy szervek részéről érzelkes visszaélést, akkor az európai ombudsmannál tehet panaszt. Ha egy EU-n kívüli országban szorult segítségre, akkor bármely EU-s ország követségéhez fordulhat konzuli védelemért, ha a saját országa nem tart fontot külképviseletet. Részt vehet európai polgári kezdeményezésben, hogy jogszabály meghozatalát kezdeményezze. Aktívan részt vehet az uniós közügyekben.

Az Európai Unió létrejötte

Hogyan segítette elő a kétpólusú világ összeomlása az európai integrációt?

A nyugat-európai gazdasági integrációhoz az 1970-es, 80-as években több állam is csatlakozott (Nagy-Britannia, Írország, Dánia, Görögország, Spanyolország és Portugália), miáltal a „Közös Piac” a világ egyik legnagyobb gazdasági közösségévé vált. A hidegháború lezárultával az **Európai Közösség tagállamai** belátták, hogy csak az **integráció elmélyítésével** maradhat az európai kontinens a világgazdaság és a világpolitika fontos tényezője. **1992-ben** a hollandiai Maastrichtban megkötött szerződés az **Európai Unió létrehozásáról** és a **pénzügyi egység** (valutaunió) megteremtéséről döntött. 1995-ben három egykori EFTA-ország (Európai Szabadkereskedelmi Társulás): Ausztria, Finnország és Svédország lépett be az Európai Unióba. A kilencvenes évek közepén már számos, nagyrészt az **egykori keleti tömbhöz tartozó ország** – köztük Magyarország is – **jelezte csatlakozási szándékát**. A tárgyalások 1998 tavaszán kezdődtek meg, és 2003-ban Athénban a csatlakozási szerződések aláírásával zárultak. A tíz ország számára a csatlakozási szerződés **2004. május 1-jén lépett hatályba**. Az EU-nak **jelenleg 28 tagja van**. 2016 júniusában az Egyesült Királyság polgárai népszavazáson az EU-ból való kilépés mellett döntöttek. A kilépés feltételeiről és következményeiről a tárgyalások jelenleg is zajlanak.

Az **európai közös valutát, az eurót** szintén fokozatosan vezették be a pénzügyi világ vérkeringésébe, és **2002. január 1-től vált hivatalos fizetőeszközzé** tizenkét országban. Az Európai Unió egy, a működését szabályozó, **egységes alapszerződéssel** is rendelkezik, amelynek jelenlegi változata a 2007-ben aláírt és **2009. december 1-én hatályba lépett Lisszaboni Szerződés** eredményeként jött létre.

Az Európai Unió intézményrendszere

Hogyan születnek meg a döntések?

A **hosszú integrációs folyamat** mind a mai napig érezteti hatását az **EU intézményrendszerén**: a kezdetben elsősorban gazdasági együttműködés fokozatosan mélyült el és terjedt ki mind több országra. **1945 és 1993 között számos** párhuzamosan működő európai **nemzetközi intézmény** jött létre, amelyek egy része végül része lett az EU-nak, egy része viszont nem. Bár az EU közvetlen elődjének számít az Európai Gazdasági Közösség, annak bizonyos intézményei egészen 2009-ig nem olvadtak bele az EU egységes intézményrendszerébe. Más európai intézmények pedig mindig is teljesen függetlenek maradtak az európai integráció történetírásában az 1951-es Szén- és Acélközösség létrejöttétől számított integrációs folyamatától. Ennek eredményeként néha zavarba ejtő félreértések adódnak. Az **EU hét intézményének** egyike a tagállamok miniszterei képviselő **Európai Unió Tanácsa**, egy másik az **Európai Tanács**, amely az EU állam- és kormányfőinek rendszeres találkozója, ugyanakkor az Európa Tanács, ez a regionális nemzetközi szervezet nem része az EU-nak. Hasonlóképpen félreértésekre ad alkalmat, hogy az EU-nak van legfelsőbb bírói testülete, amelynek feladata az **európai uniós jog érvényesítése**, az **Európai Unió Bírósága**, de emellett létezik az Emberi Jogok Európai Bírósága is, amely viszont nem része az EU-nak.

Az Európai Unió rendszerében az **Európai Bizottság (EB)** tekinthető az **EU kormányának**, míg az **Európai Unió Tanácsa** (tagállamok miniszterei) az EB-vel együtt hoz döntéseket, és a végrehajtásra felügyel. A fő irányelveket, **stratégiai célokat az Európai Tanács** (tagállamok állam- és kormányfői) határozza meg. Az **Európai Parlament (EP)** nem tekinthető törvényhozó testületnek, szerepe például a közös döntések előkészítésében és az ellenőrzésben merül ki.

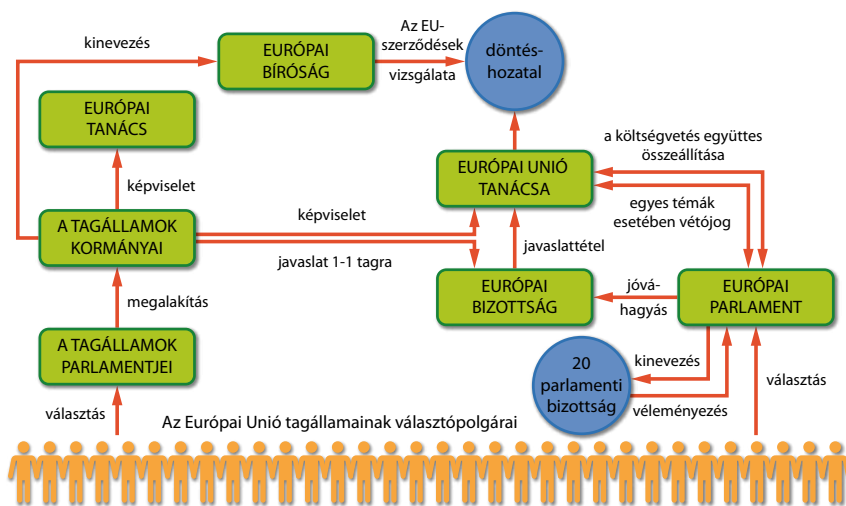
Az integrációs folyamat lassúságának és fokozatosságának köszönhető, hogy az EU nem minden tagországára terjed ki az **egységes határőrizeti rendszer**. **Az 1995-ben életbe lépett schengeni egyezmény a határok „légiesítéséről”,** azaz az Európai Unión belüli határok megszűnéséről és a külső határok ellenőrzéséről rendelkezik. Ugyanígy nem minden tagállam használja fizetőeszközként az **EU saját pénznemét, az eurót**. Szintén a fokozatosságból következik, hogy az EU 2015-ben hivatalosan több tagjelölt országot (például Albánia, Izland, Macedónia, Montenegró, Szerbia) és két potenciális tagjelöltet is számon tart (Bosznia-Hercegovina és Koszovó), több EU-n kívül országgal pedig speciális szerződéses viszonyt tart fenn az Unió, ilyenek például az EFTA megmaradt országai (például Izland, Liechtenstein, Norvégia, Svájc).

Az Unió a következő célokat tűzi ki maga elé:

- a gazdasági és társadalmi fejlődés, valamint a foglalkoztatás magas szintjének előmozdítása, továbbá egy kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődés megvalósítása, különösen egy belső határok nélküli térség létrehozása, a gazdasági és társadalmi kohézió megerősítése, valamint – e szerződés rendelkezéseinek megfelelően – végső soron egy közös valutát is magában foglaló gazdasági és monetáris unió létrehozása útján;
- identitásának nemzetközi szintű megerősítése, különösen egy közös kül- és biztonságpolitika megvalósítása útján, beleértve a 17. cikk rendelkezéseivel összhangban egy közös védelmi politika fokozatos kialakítását, amely közös védelemhez vezethet;
- a tagállamok állampolgárai jogainak és érdekeinek fokozottabb védelme egy uniós polgárság bevezetése útján;
- az Unió fenntartása és fejlesztése a szabadság, a biztonság és az igazságosság olyan térségeként, ahol a személyek szabad mozgásának biztosítása a külső határok ellenőrzésére, a menekültügyre, a bevándorlásra, valamint a bűnmegelőzésre és bűnüldözésre vonatkozó megfelelő intézkedésekkel párosul; [...].

(Részlet a maastrichti szerződésből; 1992)

- Milyen távlati célokat tűztek ki a szerződés aláírói?
- Hogyan képzelték el az integráció elmélyítését?
- Vitassuk meg, miket sikerült azóta megvalósítani az elképzelésekből

Az Európai Unió intézményei

Az ábra és a következő oldalon lévő rövid összegzések segítségével fogalmazzuk meg, hogyan működik az Európai Unió intézményhálózata! • Hogyan érvényesülnek a nemzeti és a nemzetek feletti érdekek? • Mennyire tudnak beleszólni az uniós állampolgárok a különböző ügyekbe?

Európai Parlament

Székhelye: Strasbourg, Franciaország

Közvetlenül választott képviselőkől áll. Három fő feladata az európai jogszabályok megalkotásában való részvétel, az EU intézményeinek ellenőrzése, és az EU költségvetésének megalkotásában való részvétel.

Európai Unió Tanácsa

Székhelye: Brüsszel, Belgium

A tagállami miniszterek csúcstalálkozója. Főbb feladatai: uniós jogszabályalkotás; az uniós tagállamok gazdaságpolitikájának összehangolása; az EU más országokkal kötött megállapodásainak aláírása; az EU éves költségvetésének jóváhagyása; az EU kül- és védelmi politikájának kidolgozása; a tagállami bíróságok és rendőri erők közötti együttműködés összehangolása.

Európai Tanács

Székhelye: Brüsszel, Belgium

Az EU állam- és kormányfők rendszeres csúcstalálkozója, amelynek azonban van egy állandó elnöke és részt vesz az üléseken az Európai Bizottság elnöke és az EU külügyi főképviselője is. Két fő feladata az EU általános szakpolitikai irányvonalának meghatározása és a kényes, nagy horderejű ügyek kezelése. Uniós jogalkotásban azonban nem vesz részt.

Európai Unió Bírósága

Székhelye: Luxembourg, Luxemburg

Tagállamonként egy-egy bíróból áll. Feladata az uniós jog értelmezése, hogy minden tagállamban egyformán alkalmazhassák az EU joganyagát.

Európai Bizottság

Székhelye: Brüsszel, Belgium

Elnöke és 28, a tagállamok által jelölt tagja, biztosra van. Feladatai: jogszabályok kezdeményezése, az EU költségvetésének kezelése, az uniós jogszabályok végrehajtása, az EU nemzetközi képviselője.

Számvevőszék

Székhelye: Luxembourg, Luxemburg

Tagállamonként egy-egy tagból áll. Feladata az uniós források felhasználásának ellenőrzése. Erről évente jelentést készít, amelyet az Európai Parlament alaposan megvitát.

Európai Központi Bank

Székhelye: Frankfurt, Németország

A tagállamok jegybankjaival együttműködve őrökdi az árstabilitás és a pénzügyi rendszer biztonsága felett. Az eurót használó országoknak nagyobb befolyásuk van az EKB fölött, mint a többi EU-tagállamnak. Így ők jelölik ki az igazgatóságot, és ők vesznek részt a Kormányzótanács munkájában is. A többi tagállam csak az Általános Tanácsban vesz részt.

Mi az Európai Unió nemzetközi jogi státusza?

Az Európai Unió mára több lett, mint államok együttműködése, habár sok tekintetben még mindig jobban hasonlít nemzetközi szervezetre, mint államra. Alapos érvek szólnak amellett is azonban, hogy mára az EU nemzetközi jogi értelemben inkább konföderációnak, sőt, bizonyos mértékig föderációnak tekinthető. E két utóbbi kifejezés, bár tartalmuk részben vitatott, egyértelműen arra utal, hogy az EU felépítése, működés módja mostanra már olyan vonásokat mutat, amelyeket hagyományosan az államokkal (konföderáció, föderáció esetén: államszövetségekkel, szövetségi államokkal) szokás azonosítani. Minek tekinthetjük tehát az Európai Uniót? 28 szuverén állam közötti tartós együttműködésnek (nemzetközi szervezet); olyan államszövetségnek, amelyben létezik a tagállamok közötti megállapodással létrehozott közös intézményrendszer (konföderáció); vagy olyan szövetségi állam, amelynek intézményei ugyanúgy élvezik a választópolgárok felhatalmazását, mint a tagállami intézmények (föderáció)? A válaszadást megnehezíti, hogy a határt az egyes kategóriák között nem mindig könnyű világosan meghúzni, valamint az is, hogy az egyes címkeket következetlenül szokás használni. Nem könnyíti meg a dolgunkat, hogy az európai politikában a kutatások szerint az egyik meghatározó törésvonal az, hogy több vagy kevesebb integrációt tartunk-e kívánatosnak.

Milyen nemzetek feletti hatáskörei vannak az Európai Uniónak? Milyen vonásokat tükröz az integráció elmélyítése? Miért fontos kérdés ez? Gyűjtésük össze csoportmunkában az elmúlt két hét Európai Unióval kapcsolatos híreit! Hányszor szerepelt a hírek között a föderációval vagy konföderációval kapcsolatos kérdéskör? Vitassuk meg, miért erősíti mindez az úgynevezett euruszkeptikus erőket!

- Kizárólagos hatásköre van minden, uniós szerződések által ráruházott területen (például vámügy, monetáris politika az eurót használó tagállamok esetében stb.), s ezeken a területeken a tagállamok csak az EU által meghatározott mértékben és az EU jogszabályai által előírtak végrehajtása érdekében hozhatnak saját jogszabályokat.
- Megosztott hatáskörrel rendelkező területen (például belső piac, fogyasztóvédelem, energiaügy stb.) mind az EU, mind a tagállamok alkothatnak jogszabályokat, de az EU-s jogszabályok értelemszerűen elsőbbséget élveznek a tagállami szabályozásokkal szemben.
- Az EU rendelkezik támogató hatáskörrel is olyan területeken, amelyek a tagállamok kompetenciájához tartoznak (például az oktatás, valamint a kutatás-fejlesztés területén).

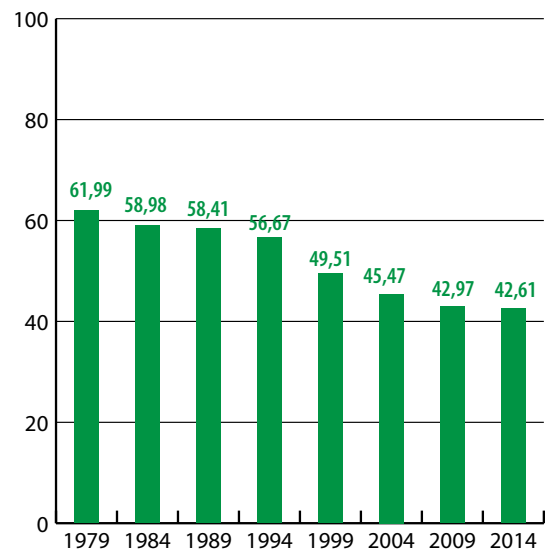
• Miként értelmezhető ebből a szempontból a „kizárólagos hatáskörök”, a „megosztott hatáskörök” és a „támogató hatáskörök” létezése?

Az európai parlamenti választások

Mi az EP-választások tétje?

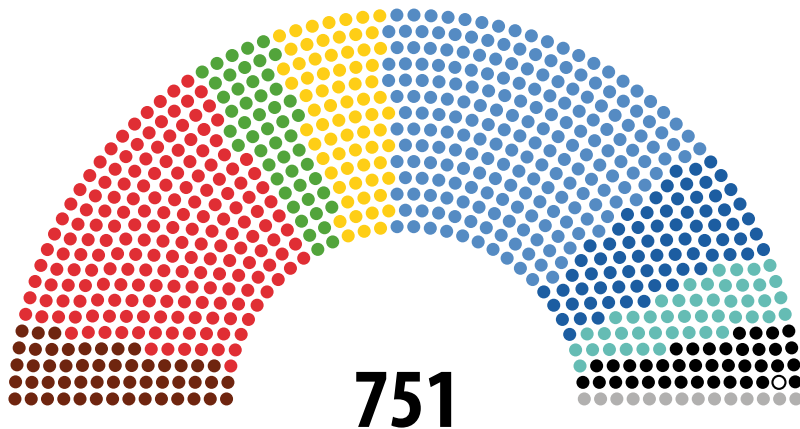
Az **Európai Parlament** azért foglal el különleges helyet az Európai Unió intézményei között, mert **tagjait az uniós polgárok közvetlenül választják** az ötévente megtartott EP-választásokon. Az integrációs folyamat során **az EP egyre nagyobb szerepet kapott az uniós jogszabályok megalkotásában** (ma már az úgynevezett „rendes jogalkotási eljárás” azt jelenti, hogy a Tanács mellett az EP is egyenrangú szereplője a jogszabályalkotásnak). Emellett az EP **2014 óta** meghatározó szerephez jutott az **Európai Bizottság elnökének kiválasztásában**, ezért az európai parlamenti választások tétje számottevően megnőtt. Igaz, ezt a jelentőséget az európai polgárok még nem érzik.

Európai parlamenti választásokat 1979 óta tartanak, s ezeket korábban mindig is másodlagos jelentőségűnek tartották a választópolgárok a tagállami parlamenti választásokhoz képest. Ennek hátterében az állhatott, hogy az **Európai Parlament csak napjainkra vált az EU kulcsszereplőjévé**. Ennek köszönhetően az európai parlamenti választások iránti érdeklődés sosem volt kiemelkedően magas, és választásról választásra csökkent. A testület hatáskörének bővülése mögött részben éppen az a törekvés állt, hogy az EP nagyobb politikai szerephez juthasson, és ezáltal az uniós választópolgárok érdeklődését felkeltse a választások iránt.

Résztvételi arány az EP-választásokon az összes tagállam átlagában

Vitassuk meg, miért csökkent folyamatosan az érdeklődés az EP-választásokon!

Parlamenti többség

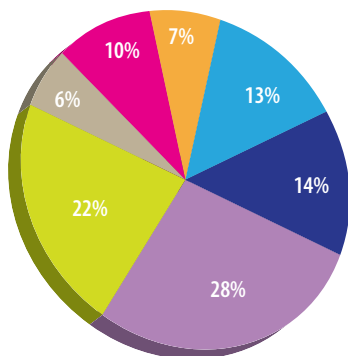
- Európai Néppárt (217)
- Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetsége (190)
- Liberálisok és Demokraták Szövetsége Európáért (70)

Parlamenti ellenzék

- Európai Konzervatívok és Reformerek (74)
- Egységes Európai Baloldal/Északi Zöld Baloldal Képviselőcsoport (52)
- Zöldek/Európai Szabad Szövetség (50)
- A Szabadságjogok és Demokrácia Európája Mozgalom (45)
- Demokrácia és Sokrétűség Európája (39)
- Független (14)
- Üres (1)

A 2014-es európai parlamenti választások végeredménye

Nézzünk utána, mely magyarországi pártok tartoznak a nagyobb pártcsaládokba! • Végezzünk csoportmunkában kutatómunkát, és tekintsük át a többi kisebb létszámú frakció politikai elképzeléseit, célkitűzéseit! • Mekkora aránnyal bírnak az úgynevezett euroszeptikus erők?

- szociális ügyek
- intézményi kapacitás
- bel- és igazságügy
- mezőgazdaság
- környezet
- strukturális alapok előkészítése
- politikai és gazdasági kritérium

A PHARE támogatások megoszlása szektoronként. A PHARE (Poland and Hungary Assistance for the Reconstruction of the Economy) Lengyelországnak és Magyarországnak nyújtott segítséget a gazdasági újjáépítéshez. A programról 1989 nyarán döntöttek, majd 1990-től kiterjesztették a többi kelet-közép-európai országra is. Az általános segélyprogram főleg a gazdasági és politikai intézményrendszer fejlesztéséhez kapcsolódott

Milyen hosszabb távú célja volt az EU országainak a PHARE programmal? • Nézzünk utána az interneten, napjainkban milyen jellegű EU-támogatások érkeznek Magyarországra! • Mekkora összegű fejlesztésekről van szó?

Az **európai parlamenti választásokat országonként külön, arányos rendszerben tartják: pártlistákra lehet szavazni**, amelyekről a leadott szavazatok arányában lehet bekerülni az Európai Parlamentbe. **Szavazati joggal az európai állampolgárok rendelkeznek**, akik lakóhelyüknek megfelelően bármely EU-tagállamban leadhatják szavazatukat az adott országban állított pártlisták valamelyikére. **Az EP-be bejutott képviselők sem tagországoként, hanem európai pártokhoz való tartozásuknak megfelelően alkotnak képviselőcsoportokat.** A 2014-es választásokon 751 képviselői helyről döntöttek az európai választók, amelyek közül 21 jutott Magyarországnak. A választásokon az Európai Néppárt kapta a legtöbb szavazatot.

Magyarország helye Európában

Hogyan zajlott Magyarország európai integrációja?

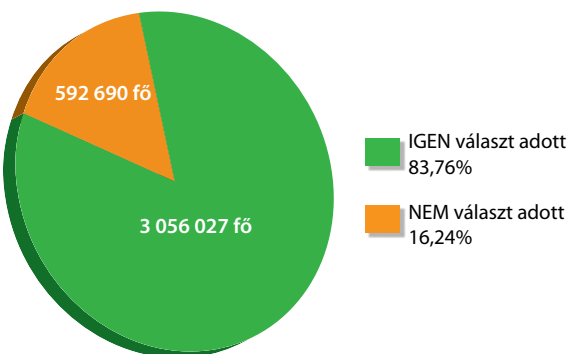
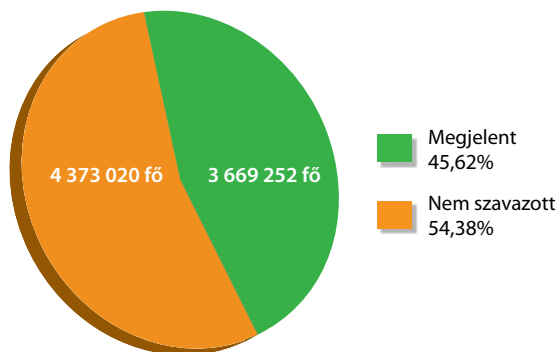
A **kommunista rendszer bukásával** egyidejűleg került napirendre **Magyarország európai integrációja**. Már a rendszerváltoztatás során, **1989-ben döntöttek az EU előintézményei** (EK és EGK) egy **segélyprogram elindításáról** Magyarország és Lengyelország reformfolyamatainak segítése érdekében. (A PHARE-program egészen 2006-ig fennmaradt és mintegy 1,4 milliárd euró értékű támogatást nyújtott Magyarországnak számára.) Rövidesen **Magyarország már tárgyalásokat kezdhett** a teljes jogi csatlakozás előszobáját jelentő **társult tagi státus elnyeréséről**. Az erről szóló szerződés 1994. február 1-én lépett érvénybe. Két hónappal később **Magyarország hivatalosan is benyújtotta csatlakozási kérelmét**.

Kezdetben nem sokan voltak Magyarországon, akik elleneztek az európai integrációt, amely egy **gazdaságilag fejlettebb, stabilan demokratikus régióhoz való fokozatos közeledést ígért**. Éppen az **EK (később EU)** volt az, amely a **csatlakozást nem kívánta erőltetni**. Egyrészt azért, mert erre az időre esett az integráció

minden korábbinál szorosabb formájának kialakítása, az Európai Unió létrejötte. Másrészt pedig azért, mert a volt keleti blokk országainak belső viszonyait nehéz volt átlátni, és az sem volt teljesen világos, hogy mit szólna az egykori szuperhatalom, a Szovjetunió (Oroszország) korábbi érdekszférájának teljes elvesztéséhez.

A **csatlakozási tárgyalások 1998-ban kezdődtek meg**, és ígéretes kezdeti lépések után megtorpanni látszottak, mivel lassabban folytak és több vitával jártak, mint azt előzetesen várni lehetett. Külön nehezítette a helyzetet, hogy az EU 2000-től már nem hat, hanem 12 országgal folytatott csatlakozási tárgyalást.

Végül 2002 decemberében, Koppenhágában zárultak le a tárgyalások, és ezután már Magyarországra várt a feladat, hogy 2003 áprilisában **népszavazáson erősítse meg csatlakozását**. Miután a résztvevők 83,7%-a támogatta az EU-tagságot, az akkori magyar kormány Athénban aláírhatta a csatlakozási szerződést. Ennek alapján **2004. május 1-től Magyarország az Európai Unió tagja lett**.

Egyetért-e azzal, hogy a Magyar Köztársaság az Európai Unió tagjává váljon? Népszavazás hazánk európai uniós csatlakozásáról, 2003. április 12.

Számoljuk ki, hogy az összes választópolgár hány százaléka támogatta az uniós csatlakozást! • Vitassuk meg, miért lehetett viszonylag alacsony a részvétel a népszavazáson!

Medgyessy Péter miniszterelnök és Kovács László külügyminiszter Athénban aláírja hazánk csatlakozási egyezményét az Európai Unióhoz

Összegzés

Változás és folytonosság

- Milyen történelmi változások segítették elő az integráció elmélyítését?
- Mely lépésekben bővült ki az Európai Unió?

Történelmi jelentőség

- Miért nagy jelentőségű az európai kontinens történelmében az Európai Unió léte?
- Hogyan vált Magyarország az Európai Unió tagjává?

Történelmi interpretáció

- Milyen bonyolult mechanizmus alapján működik az EU?
- Miért fontos kérdés az integráció elmélyítése az EU működésében? Mennyire sérül az EU döntési mechanizmusa során a nemzetállami szuverenitás?

34. A magyar demokrácia 1990 és 2004 között

Hogyan alakult ki a többpártrendszer Magyarországon? • Milyen fontosabb események során zajlott le a békés rendszerváltás?
 • Milyen eredményt hozott az első szabad országgyűlési választás 1990 tavaszán? • Mely pártok kerültek akkor a parlamentbe?
 • Mit jelent az infláció kifejezés?

Választási rendszer

A kormány zavartalan működésének feltétele: a **mandátumok 51%-ának** megszerzése

A magyar választási rendszer 1990 és 2014 között. Az Országgyűlés képviselőinek száma 2014-ig 386 fő volt

Nézzünk utána az interneten, hogyan történik a jelöltállítás az egyéni választókerületekben!
 • Mit jelentenek a töredékszavazatok? • Mely esetben mondhatjuk el, hogy a választópolgárok szavazata „elveszett”?

Adjuk össze a legnagyobb baloldali és a legnagyobb jobbközép pártok szavazatarányait az egyes választásoknál! • Mit látunk, hogyan épült ki a két meghatározó pólus? • Hányszor váltotta egymást a jobb- és a baloldal 1990 és 2002 között a kormányzati és ellenzéki pozíciókban?
 • Figyeljük meg a részvételi arány változásait!
 • Vitassuk meg, mi magyarázhatja, hogy sokan soha sem vesznek részt a választásokon!

A politikai rendszer jellemzői 1990 után

Milyen jellemzői vannak a parlamenti váltógazdálkodásnak?

Az 1989–90-ben létrehozott **új politikai berendezkedésben** nagy szerepet tulajdonítottak a **stabilitásnak**, ezért a **választási rendszert** is úgy alakították ki, hogy lehetőség szerint elősegítse a **kormányzóképes többség létrejöttét**. Ennek egyik eszköze az volt, hogy a **képviselők egy részét egyéni választókerületekben**, többségi elven választották meg. Emellett a pártok számára, a **másik, listás ágon való bekerülés** feltételül 1990-ben 4%-os bejutási küszöböt állapítottak meg, majd ezt a küszöböt 1994-ben 5%-ra emelték fel. Ez a rendszer, illetve a közjogi berendezkedés egyéb sajátosságai kedveztek annak, hogy a kormányok valóban stabilak legyenek, és **kitölték mandátumukat**. Bár 2006-ig kétszer történt ciklus közbeni miniszterelnök-váltás (1993-ban Antall József halála miatt, 2004-ben pedig Medgyessy Péter lemondásakor), de **rendkívüli választásokat soha sem tartottak**. Magyarországon is megteremtődött a **parlamenti váltógazdálkodás**, amely azt jelentette, hogy **egy balközép és egy jobbközép politikai erő** egy, esetleg két parlamenti ciklusonként **váltotta egymást** a kormányzati és az ellenzéki pozíciókban. Közben a konkrét pártformációk különböző szakadásokon és szövetségeken, egyesüléseken keresztül változtak, ami más demokratikus berendezkedésű országokban is előfordul. Az időszakban a **köztársasági elnöki tisztséget** előbb két cikluson keresztül **Göncz Árpád** (1990–2000), majd **Mádl Ferenc** (2000–2005) töltötte be.

	1990	1994	1998	2002
Részvételi arány	65%	69%	56%	70,5%
MDF	24,73%	11,74%	1,80	
SZDSZ	21,39%	19,74%	7,57%	5,65%
FKGP	11,73%	8,82%	13,15%	
MSZP	10,89%	32,99%	32,92%	42%
Fidesz	8,85%	7,02%	29,48%	41%
KDNP	6,46%	7,03%	–	
MIÉP	–		–	5,47%

magenta = baloldali pártok; **világoskék** = liberális pártok; **fekete** = jobbközép, konzervatív pártok; **zöld** = szélsőjobboldal – (Magyar Igazság és Élet Pártja, MIÉP)

A parlamentbe jutás küszöbét átlépő pártok listás szavazati arányai az egyes választásokon

Az **MDF**, amely 1990-ben a legfontosabb jobbközép párt volt, felőrdött a gazdaságilag rendkívül nehéz időszakban való kormányzásban, majd **1994-es veresége után kettészakadt**. Helyét a **jobbközép vezető erejeként a Fidesz vette át**, amely a liberális pólusból konzervatív irányba mozdult el. Az **SZDSZ 1994-ben a győztes MSZP-vel kötött koalíciót**, s ezt a balratolódást szavazóinak je-

lentős része nem követte. A rendszerváltoztatás egyik meghatározó pártja ezzel véglegesen kispárti létbe szorult, de az MSZP–SZDSZ együttműködése a továbbiakban a **balliberális vagy balközép oldalt** erősítette. A kezdetben európai összehasonlításban is szokatlanul erős liberális pólus így hamar kiürült, s mindez a két meghatározó pólus kialakulását segítette elő. A „politikai tömbök” helyzetét a magát nemzeti radikálisnak nevező, de a politológusok által **szélsőjobboldalinak tekintett MIÉP** parlamenti bekerülése sem borította fel, sőt a párt 2002 után fokozatosan háttérbe szorult.

Az első demokratikus kormány törekvései

Milyen nehézségekkel nézett szembe az Antall-kormány?

A rendszerváltoztatás utáni első kormány előtt két kihívás állt: az **átalakulás gazdasági árának mérséklése** és egy **demokratikus, független Magyarország megteremtése**. Antall József (majd az ő 1993-as halála után: Boross Péter) **kormány**a, amely **az MDF, az FKGP és a KDNP összefogásával** jött létre, mindkét területen igyekezett helytállni. Antal József saját kormányát **kamikaze-kormány**nak nevezte, mivel tudta, hogy a gazdasági és társadalmi átalakulásnak sokan lesznek kárvallottjai. Emiatt pedig a kormány bukásra van ítélve a következő választásokon.

Az ország 1990 után **növekvő munkanélküliséggel** (1993-ban elérte a 12,1%-ot), **erősödő inflációval** (1991-ben 35%-on tetőzött), és a **GDP 18%-os csökkenésével** nézett szembe. Hasonló válságokon ment keresztül minden kelet-közép-európai posztkommunista ország a tervgazdaságból a piacgazdaságba való átmenet folyamán. A gazdasági átalakulás során a kormány céljai a **penzügyi csőd elkerülése, a társadalmi béke fenntartása, a külföldi tőke magyarországi beruházásainak elősegítése**, valamint a versenyképtelen hazai vállalatok mielőbbi leépítése és az új vállalkozások számára kedvezőbb környezet megteremtése lehettek.

A kormány számára emellett ott volt még a másik nagy feladat: a **demokratikus, jogállami berendezkedés megteremtése és a függetlenség biztosítása**. Az Antall-kormány ezen a téren is aktívnak bizonyult: új helyi **önkormányzati rendszert** vezettek be és a hazai nemzeti kisebbségek számára önkormányzatokat hoztak létre, új **közoktatási és felsőoktatási törvények** születtek. Igyekeztek megteremteni az előző rendszerben elkövetett bűnök feltárásának feltételeit és kárpótlást nyújtani az elszenvedett sérelmekért. A nemzetközi politikában pedig arra törekedtek, hogy mielőbb kivezessék Magyarországot a **Varsói Szerződésből** és a **KGST-ből**, majd társulási megállapodást kötöttek az **EU-val**, felvetették a **NATO-tagság lehetőségét** is. Eközben együttműködést kezdeményeztek a **visegrádi találkozó** formájában a másik két kelet-közép-európai országgal, Csehszlovákiával és Lengyelországgal.

Az Antall-kormány nehézségei

Miért vált valósággyá Antall „kamikaze-kormány” hasonlata?

A gazdasági átalakulás azonban nem ment konfliktusok nélkül. **1990 őszén** például a rendszerváltoztatás utáni Magyarország egyik legnagyobb szabású **társadalmi tiltakozó mozgalma** kezdődött: a **taxisbloká**d, amely napokra megbénította az országot,

Első alapelvként kimondjuk, hogy ez a kormány a szabadság kormánya kíván lenni. Törvényhozási és kormányzati munkájában egyaránt arra fog törekedni, hogy minden magyar állampolgár ugyanazokkal a jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezék a törvény előtt, a hivatalokban és egymás iránt is. A jogállamiság követelményének tartja, hogy a vélemény-, szólás-, gyülekezési, mozgás- és utazási szabadság terén a jogalkotás további korszerűsítését kezdeményezze. Az új kormány híve a sajtó és a kultúra teljes körű szabadságának, s e jogok gyakorlását csak azokon a pontokon kívánja korlátozni, ahol mások szabadságát vagy jogait sérti.

A szabadság nélkülözhetetlen része a nevelési és oktatási szabadság is.

Történelmi feladat a vállalkozási, a gazdasági szabadság helyreállítása. [...] Végezetül, mint a szabadság kormánya, az új kormány biztosítani akarja a kis közösségek önrendelkezési jogait is.

Második alapelvként leszögezzük, hogy az új kormány a nép kormánya kíván lenni. [...] Ezt a fogalmat 1956 gyönyörű, de rövid közjátékától eltekintve, hazug jelszová sorvasztották. Az új kormány étellel, tartalommal akarja kitölteni a népfelsg elvét. [...] Harmadik alapelvünk szellemében, ez a kormány a gazdasági fordulat kormánya kíván lenni, és tisztában van azzal, hogy a legnehezebb feladatok ezen a téren várnak reá. [...]

Kisebbségi politikánk fő célja az emberi jogok, s ezeken belül a kisebbségek jogainak érvényre juttatása határainkon kívül és határainkon belül egyaránt. Tekintettel arra, hogy a magyarság egyharmada határainkon kívül él, a magyar államnak különleges felelőssége a magyar nemzet mint kulturális és etnikai közösség megmaradásának támogatása mindenütt.

(Részlet Antall József miniszterelnöki kormányprogramjából; 1990. május 22.)

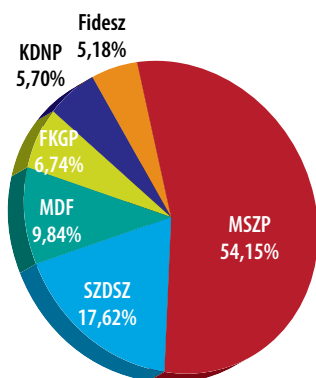
- Milyen alapelvek fogalmazódtak meg a kormányprogramban?
- Állapítsuk meg, milyen politikai eszmék jelentek meg Antall József beszédében!
- Hogyan képzelte el az új miniszterelnök a politikai kibontakozást?
- Mit értett jogállamiság alatt?
- Milyen nehézségekre hívta fel a figyelmet?

Antall József miniszterelnök beszédet mond a parlamentben, a háttérben Szabad György (1924–2015) az országgyűlés elnöke

Az eltorlasztott Erzsébet híd budai hídfője a benzínáremelések ellen tiltakozó taxikok demonstrációja alatt. 1990. október 26.

Az 1994-es választás parlamenti mandátumeredménye

Horn Gyula (1932–2013). A Németh-kormány külügyminisztereként 1989 szeptemberében bejelentette a nyugati határnyitást a keletnémet menekültek előtt. 1990 és 1998 között az MSZP pártelnöke volt

miután a kormány lépésére – hogy ti. váratlanul 65%-kal felemelte az üzemanyagárakat – a személyfuvarozók lezárták Budapest és néhány más város fontosabb útjait. A háromnapos alkudozás kölcsönös engedményeket hozott, ugyanakkor **felszínre hozott számos problémát**: a betegsége miatt távollévő miniszterelnök nélkül a kormány kezdetben tehetetlennek bizonyult a krízishelyzetben; az ellenzék pártjai megosztottak és tanácstalanok voltak: míg az SZDSZ nyíltan támogatta, a Fidesz tartózkodóan fogadta az utcai tiltakozásokat.

A kormányzás során erősen **erodálódott a kormánykoalíció** is. A három párt közül az **MDF-et is súlyos belső konfliktusok gyötörték**, amelyek kilépésekhez, kizárásokhoz, sőt, egy új párt, a MIÉP (Magyar Igazság és Élet Pártja) létrejöttéhez is vezettek. Az **FKGP is kettészakadt**: bár a kormánytöbbség biztosításához szükséges parlamenti frakció többsége továbbra is támogatta a kormányt, a párt maga szembefordult a kormánnyal. Ettől függetlenül is, a közvélemény-kutatások a kormánypártok gyors és tartós népszerűségvesztését mutatták.

Az **ellenzék és a kormány viszonyát** kezdettől erős bizalmatlanság jellemezte. 1990 áprilisában kétpárti **megállapodás** született az **MDF és az SZDSZ között**, amelynek célja a legnagyobb kormánypárt és a legnagyobb ellenzéki párt részéről az volt, hogy erősítsék az ország kormányozhatóságát, de ezt a többi ellenzéki párt és az MDF partnerei is gyanakodva fogadták. Az SZDSZ és a Fidesz különösen éles kritikusa volt a kormánynak, de idővel a pártállami örökség terhéből szabadulni akaró MSZP is mind élesebb hangot ütött meg. A **Kádár-korszak csődtömegét megöröklő Antall-, majd Boross-kormány** idején egyre látványosabban felszínre kerültek az átalakulással járó **gazdasági, pénzügyi problémák**, amelyek a lakosságot sújtották (gazdasági visszaesés, munkanélküliség, életszínvonal-romlás, felpörgő infláció).

A Horn-kormány időszaka

Hogyan próbálták kezelni a gazdasági válságot?

Az **1994-es választásokon** a korábbi koalíció katasztrofális vereséget szenvedett. Az **MSZP abszolút többséget szerzett**, így akár egyedül is kormányt alakíthatott volna, de a gazdasági helyzet kezelésének várható nehézségei miatt inkább szövetségest keresett magának. Az MSZP a **liberális SZDSZ-szel lépett koalícióra**, ezzel **Horn Gyula kormánya** kétharmados többséggel rendelkezett a parlamentben. A Horn-kormány tevékenységét főként a **gazdasági stabilizáció megteremtésére** tett erőfeszítések és a különböző érdekcsoportokkal való **kiegészítési kísérletek** jellemezték. A két cél néha elkerülhetetlenül konfliktusba került egymással, így a kormányzati lépések nem mindig igazolták az előzetes várakozásokat. Hiába próbált átfogó megállapodást kötni a kormány gazdaságpolitikája támogatása érdekében a szakszervezetekkel, a tárgyalások már 1994-ben kudarcba fulladtak.

A gazdasági stabilizáció elsősorban az **1995-ös Bokros-csomaghoz** kötődött, amely rövid távú gazdaságpolitikai intézkedések és nagyívű társadalmi reformprogram töredékeinek keverékét jelentette. (A Bokros-csomag névadója a Horn-kormány pénzügyminisztere, Bokros Lajos volt.) Figyelemre méltó módon nem is a **jelentős reálbércsökkenést és felpörgő inflációt okozó gazdaságpolitikai intézkedések**, inkább kisebb horderejű, de szimbolikus

üzenetet hordozó lépések, így a **tandíj** vagy a fogászati kezelési díj bevezetése váltottak ki szélesebb körű tiltakozást.

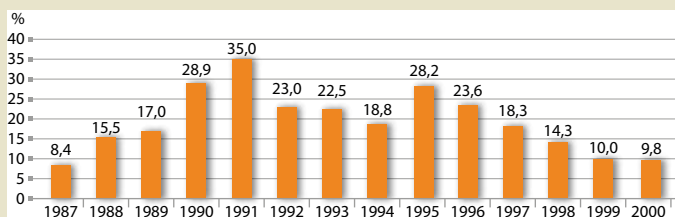
Az állami bevételek növelésének másik fontos eszköze a **privatizáció felgyorsítása** volt. Ennek során az időszakban **rekordnagyságú állami vagyont értékesítettek**, köztük olyan, stratégiai fontosságú ágazatokat is, mint a teljes energiaszektor.

A Bokros-csomagot az **Alkotmánybíróság is több ponton agályosnak találta**, a névadó pénzügyminiszter népszerűségvesztése végül a menesztéséhez vezetett, ugyanakkor 1997-re a magyar gazdaság tartós növekedési pályára állt. A Horn-kormány utolsó évében meghatározó szerephez jutott a nyilvánosságban a **politikai korrupció** kérdése (például a Tocsik-ügy), illetve a **közbiztonság romlásának** kérdése (például az Aranykéz utcai robbantás). Mindezen ügyek tovább csökkentették a balliberálisnak nevezett kormány támogatottságát.

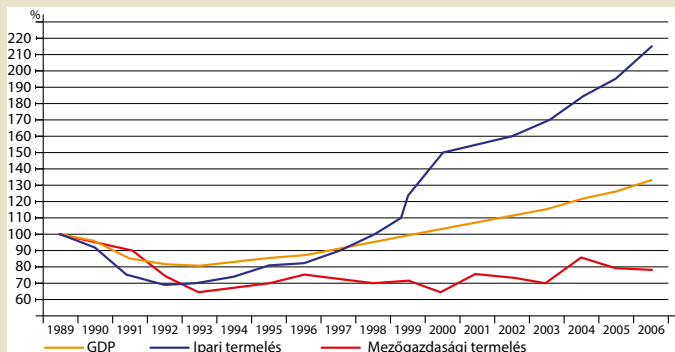
Történészszemmel

Miért ellentmondásos a Bokros-csomag megítélése?

Az MSZP 1994-ben aratott fölényes választási győzelmét egyes politikai elemzők a választópolgároknak a „Kádár-korszak iránti nosztalgijával” magyarázták. Annak ellenére, hogy a szocialisták nem ígértek a választási kampányukban a „3'60-as kenyeret”, sokan a hatvanas-hetvenes évek anyagi biztonságának visszaállítását remélték tőlük. Ezért is osztotta meg a szocialisták szavazóbázisát a Bokros-csomag bevezetése. A megszorító intézkedéseket az ellenzék hevesen támadta, a kormány szükségszerű lépésekről beszélt, miközben az átlagpolgárok körében gyorsan népszerűtlenné váltak az intézkedések. A Bokros-csomag megítélése mind a mai napig a politikai és pénzügyi-gazdasági viták középpontjában áll.

Az infláció alakulása Magyarországon

A bruttó hazai termék alakulása Magyarországon

Milyen okok indokolhatták a Bokros-csomag bevezetését? Hogyan próbálta elérni a gazdasági stabilizációt? Miért vált gyorsan népszerűtlenné az intézkedéssorozat? Milyen hatásai voltak? Értelmezzük az ábrákat! Milyen gazdasági nehézségekkel találta magát szembe mind az Antall-, mind a Horn-kormány? Hogyan élhették meg ezt az időszakot az átlagpolgárok?

Tandíj ellen tüntető egyetemisták 1995-ben

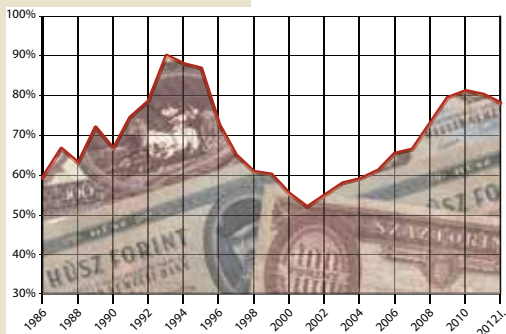
A pénzügyminiszter elgondolása – bár egyes lépések szükségességét a közgazdászok egy része azóta is vitatja – egészében helyesnek bizonyult. A megszorításoknak és a privatizációs bevételeknek köszönhetően a nemzetgazdaság adóssághalmozománya 1997-re 11,8 milliárd dollárra [1993-ban 19 milliárd dollár volt], az államháztartás GDP-arányos adóssága pedig 64%-ra mérséklődött [1993–94-ben a 90%-hoz közelített]. Közben ismét növekedésnek indult a gazdaság.

(Romsics Ignác: *A harmadik Magyar Köztársaság 1989–2009*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2010. 73.o.)

A Bokros-csomag máig nagy vitákat kavarázó gazdasági kiigazítás volt, mely az ország csőd közeli helyzetében a magyar állam fizetőképességét és erősen megbomlott egyensúlyi helyzetét volt hivatott helyreállítani. Célja a gazdasági növekedés alapjainak megteremtése volt. [...] Főbb elemei: 8%-os vámpótlék az energiahordozókon kívül minden áru-ra, a forint jelentős, 9%-os leértékelése és az ún. csúszó leértékelés bevezetése. Ennek lényege, hogy három hónapon át 1,9, majd minden hónapban 1,3%-kal csökkent a nemzeti valuta értéke. Ez utóbbi intézkedések az eddig is jelentős infláció felpörgéséhez vezettek.

Az állami alkalmazottak körében béorkorlátozást vezettek be, megszüntették a felsőoktatás és a fogászati ellátás ingyenességét, az anyasági és gyermektámogatási juttatásokat jelentősen megkurtították, csökkentették a gyógyszerek állami támogatását [...].

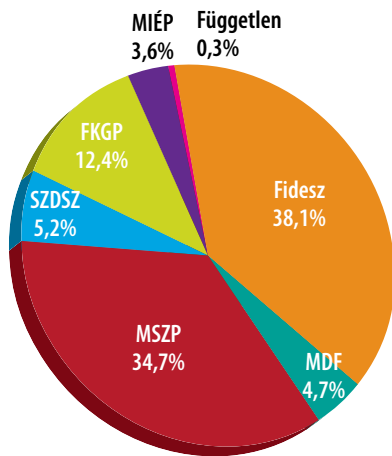
(Katona András: *A harmadik Magyar Köztársaság 20 éve*. Budapest, 2010., 33. oldal)

Az államadósság alakulása Magyarországon

Kormányok az ezredforduló előtt és után

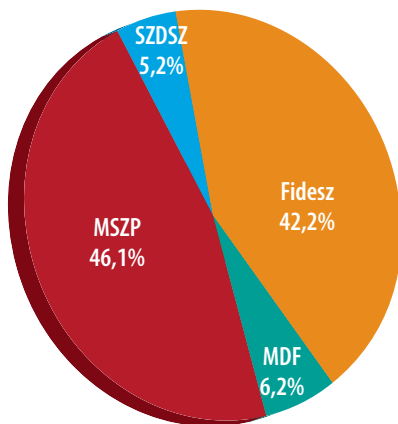
Milyen szoros eredmények születtek 1998-ban és 2002-ben?

Az 1998-as választás parlamenti mandátumeredménye

Orbán Viktor leteszi az esküt, mögötte Áder János, az Országgyűlés elnöke, 1998. július 7.

A 2002-es választás parlamenti mandátumeredménye

Az **1998-as választások a baloldal mérsékelt vereségét**, és egy **újabb jobboldali kormány létrejöttét** hozták magukkal. Habár a legtöbb listás szavazatot az MSZP kapta, az egyéni választókeretek döntő többségében a **jobboldal jelöltjei (Fidesz, MDF, FKGP)** nyertek mandátumot. Az **első Orbán-kormány** javuló gazdasági helyzetet, kedvező külpolitikai kilátásokat (ekkor indultak meg érdemben az EU-csatlakozási tárgyalások) örökölt, de bonyolult politikai helyzetben kezdett működni. Ennek része volt egy jobboldali radikális párt, a **MIÉP** bekerülése a parlamentbe, illetve a Fidesztől politikailag távol álló **FKGP**-vel kötött koalíció fenntartásának nehézségei, valamint a kielezett politikai légkör.

A „Több mint kormányváltás, kevesebb mint rendszerváltás” szlogent hirdető **Fidesz elképzelése** számos területen alapvetően különbözött az előző kormányokétól, és nem félt a politikai konfliktusoktól sem. Az ellenzék gyakran „egészpályás letámadásnak” nevezte az akkor szokatlanul számító hatalomgyakorlási stílust, amihez azonban nemcsak hatalomtechnikai fogások sorolhatók, hanem egy **önálló politikai ideológia**, a **„polgári Magyarország” programjának meghirdetése** is. Erre a kormányzati ciklusra esik, hogy 1999-ben Magyarország Csehországgal és Lengyelországgal együtt a NATO tagja lett.

A kedvező gazdasági változások (GDP-növekedés, az infláció és a munkanélküliség csökkenése) ellenére az életszínvonal-javulás (egy főre jutó reálkereset, háztartások fogyasztása) nem volt egyenletes. **2002-ben** a „jóléti rendszerváltás” szlogennel kampányoló **MSZP** kis többséggel **nyert a választásokon**. A szocialisták miniszterelnök-jelöltje, Medgyessy Péter vezetésével újra **baloldali-liberális koalíciós kormány alakult**. A koalíciós kormány irányítását, Medgyessy Péter 2004 nyarán történő lemondása után, Gyurcsány Ferenc vette át.

Összegzés

Változás és folytonosság

- Mit jelentett a politikai váltógdádkodás a magyar közéletben 1990 és 2004 között?
- Mi jellemezte a magyar pártszerkezetet az időszakban?

Történelmi jelentőség

- Hogyan szilárdult meg a demokratikus berendezkedés Magyarországon a rendszerváltoztatás után?

Okok és következmények

- Milyen okai voltak az egyes kormányváltásoknak?

35. Gazdasági és társadalmi változások az 1990-es években és a 2000-es évek első felében

Milyen pénzügyi-gazdasági lépések vezettek a Kádár-korszak válságához? • Milyen nehézségekkel nézett szembe az Antall-kormány? • Hogyan próbálták a különböző kormányok megoldani a kialakult gazdasági problémákat? • Mennyire voltak sikeresek ezek a válságkezelések?

A népesség változása

Milyen folyamat zajlott a népességen belül 1990 után?

1990 után az **ország lakossága** – a korábbi tendenciát folytatva – tovább **csökkent**. Évente átlagban 25–30 ezer fős halálozási veszteség volt jellemző (azaz ennyivel többen haltak meg, mint születtek), amelyet a **ki- és bevándorlás** pozitív egyenlege részben ellensúlyozott. Elsősorban a **környező országok magyar kisebbségéből érkeztek** ezekben az években áttelepülők. Az 1990-es évek végétől a posztsovjiet országokból és Ázsiából jöttek bevándorlók az országba, míg a kivándorlók jellemzően a nyugat-európai országokba távoztak.

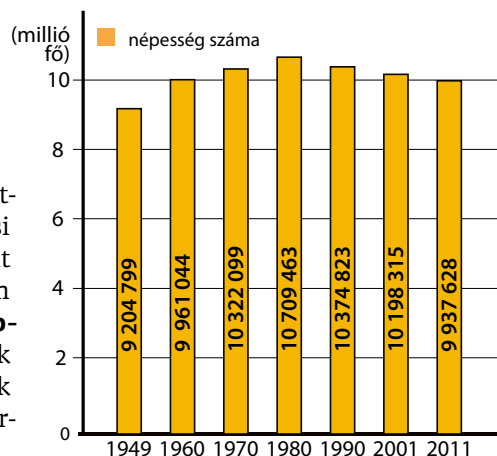
A **születések száma** a rendszerváltoztatás után is **tovább csökkent**. Ennek többféle oka lehetett. Egyrészt az életmód változásai, a követett értékek átalakulása is hatott rá, de **az egyre későbbi életkorra kitolódó házasságkötés**, a sokak esetében az egyre **hosszabbra nyúló tanulási időszak** (rendkívül megnőtt a felsőoktatásban részt vevők aránya) éppúgy hozzájárult, mint másoknál a gazdasági nehézségek (munkanélküliség, vagy bizonytalan munka). Ugyanakkor az **átlagos várható élettartam** az 1990-es évek közepén – három évtizednyi stagnálás, sőt visszaesés után – **újra emelkedni kezdett**. Ez részben a javuló életminőségnek volt köszönhető – leállt sok súlyos környezeti terhelést jelentő üzem, és számos **térségben** sokkal tisztább lett a levegő –, részben pedig a szocialista korszakhoz képest gyorsan javuló egészségügyi ellátásnak.

Összességében a lassan fogyó népesség mellett **gyorsan nőtt az öregek aránya**, mind több lett a nyugdíjas – részben a munkanélküliség elkerülése érdekében is – ezáltal **csökkent az aktív keresők száma**. 1996-ban 3,6 millió embernek volt munkája, ami 1,3 millióval kevesebb, mint tíz évvel korábban. A **foglalkoztatottság szintje nemzetközi összehasonlításban is alacsonnyá vált** az 1990-es évek második felére.

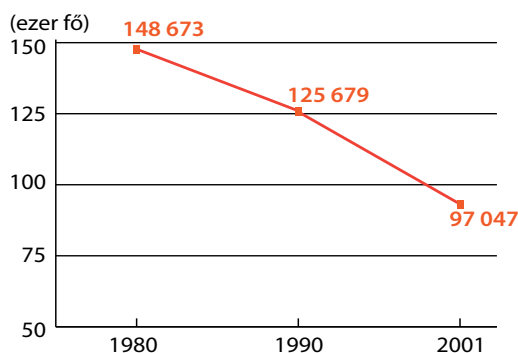
Szociális változások

Mely tényezők okoztak súlyos szociális válságot?

Az **1990-es évek és a 2000-es évek első felében** a korábbiakhoz képest gyorsan nőtték a **társadalmi egyenlőtlenségek**. Ez a folyamat már az 1980-as években elindult, de igazán a szocializmus összeomlása után bontakozott ki. A **mesterségesen, állami támogatásokkal fenntartott ipari üzemek bezárása** egész régiókat sodort tartós válsághelyzetbe. Borsod megyében (például Ózd, Diósgyőr), illetve az országban másutt, például Komló vagy Salgótarján térségében leépült a korábbi nagyipar és bányászat. A helyi társadalomból **megfelelő tőke és szakképzettség hiányá-**

A népesség számának változása Magyarországon

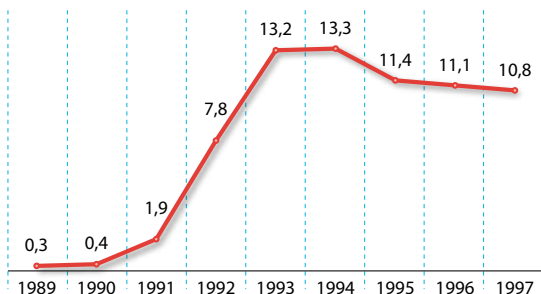
A születések számának változása Magyarországon

Idézzük fel, miért nőtt a népesség száma az ötvenes években! • Milyen folyamatok kezdődtek a késő Kádár-korszakban? • Vitassuk meg, miért csökkent folyamatosan a születések száma az elmúlt évtizedekben!

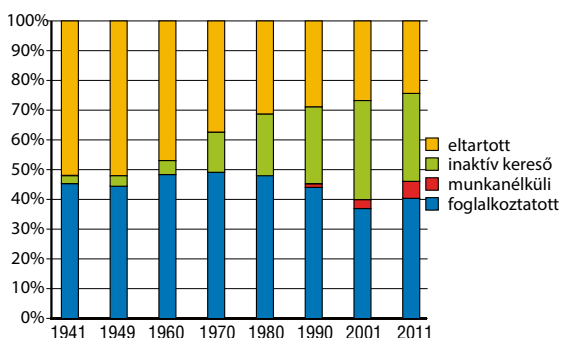
Az elhagyott ózdi erőmű üres csarnoka

Miért tudtak fennmaradni a veszteséges gyárak a Kádár-korszakban? • Miért nem volt fenntartható hosszabb távon ez a módszer?

A munkanélküliség arányának változása Magyarországon (%)

Milyen gazdaságpolitikai lépések vezettek a munkanélküliség megugrásához? • Vitassuk meg, mennyire volt szükségszerű ez a folyamat! • Nézzünk utána, hogyan alakult hazánkban a munkanélküliség 1997-től napjainkig!

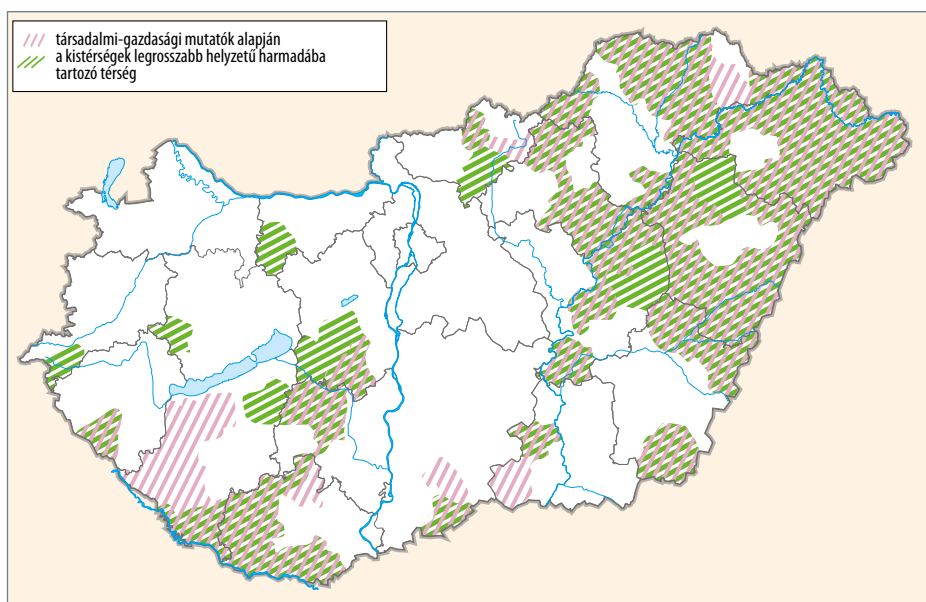

A népesség gazdasági aktivitása

Milyen gazdasági és történelmi okok állnak a változások mögött?

Keressük meg saját lakóhelyünket a térképen! • Mi magyarázza egyes régiók lemaradását? • Nézzünk utána, hogyan alakult településünk, megyénk vagy a kerületünk lakosságának száma 1990 óta! • Keressük utána, milyen szerepet játszott az el- és az odavándorlás! • Milyen tényezők befolyásolták e folyamatokat (üzemek bezárása, vagy új beruházások létesítése stb.)?

A kistérségek, újabban a járások fejlettségi besorolását gazdasági, infrastrukturális, társadalmi és szociális mutatók alapján határozzák meg

ban nem tudtak új vállalkozások kinőni. **Magas munkanélküliség** jellemezte ezeket a régiókat, amelyekből a képzetebbek, vagy éppen tanulni vágyó fiatalok elvándoroltak. Ennek következtében zuhantak az ingatlanárak, színvonalas szolgáltatásokra nem volt fizetőképés kereslet, e régiók népessége csökkent és kicserélődött. Az elvándorlók helyére sokszor nagyon alacsony iskolázottságú, gyakran cigány (roma) népesség költözött. A **bezáruló térségek önerőből képtelennek bizonyultak** ebben az időszakban a lefelé tartó spirálból **kitörni**, talpra állni.

A gazdasági változások során **elbocsátott szakképzetlen segéd munkások és betanított munkások között magas volt a cigány munkavállalók aránya**. Közülük is különösen az ingázó, munkásszálláson lakó munkavállalók kerültek utcára. Mindezek következményeként a cigányság körében **kétirányú, belső migráció** kezdődött. A falusiak a városba, különösen a fővárosba költöztek munkalehetőség reményében, a városiak pedig, akik nem találtak munkát, falvakba húzódtak, mert ott könnyebbnek remélték a megélhetést. A **szociális krízist** az ipari üzemek bezárása, s az azt követő **tartós munkanélküliség** jelentette. Korábbi munkáskölniák teljes népessége csúszott le, majd szegregálódott. Az alacsony státuszúak ekkor lényegében azokra a területekre szegregálódtak, ahová hagyták őket.

A **korábbi ipari térségek mellett** a Tiszántúlon, Északkelet-Magyarországon, Dél-Dunántúlon is található leszakadó régiók. A **válságba került agrár régiókban**, versenyképes mezőgazdasági vállalkozások hiányában, a **falusi alsó társadalmi rétegekben örökletes szegénység alakult ki** azokból, akiket korábban a helyi termelősövetkezetek foglalkoztattak, illetve a városokból visszatérőkből (akik elveszítették ipari munkahelyüket). Gyakran a fiatalabb generációk tagjai sem tudnak kitörni az alacsony iskolázottság és a szegénység ördögi köréből.

A **mezőgazdasági termelőket**, akik korábban a háztáji gazdálkodás révén jelentősen hozzájárultak a hazai élelmiszerpiac ellátásához, sőt egyes ágazatokban az exporthoz is, **rendkívül súlyosan érintette** a határok kinyílása, a **külföldi élelmiszergyártók és kereskedelmi láncok belépése** a magyar piacra. A hazai termelők nagy része a szocialista rendszer akadályai miatt nem tudott olyan tőkét felhalmozni és olyan korszerű termelést folytatni, hogy a külföldi cégek versenytársai vagy a kereskedelmi láncok beszállítói legyenek.

A **korábbi téeszekből részben mezőgazdasági nagyvállalatok** jöttek létre, de a **termőföld mintegy fele** – ezzel kapcsolatos komoly politikai viták után –, a **kárpótlás révén visszakerült a korábbi kistulajdonosokhoz vagy örökösöikhez**. Az ő jelentős részük azonban nem volt képes piaci termelést folytatni, inkább **csak családi önellátásra vagy nyugdíj-kiegészítésként** foglalkozott mezőgazdasági termeléssel. Csak lassan jelentek meg a különböző mezőgazdasági ágazatokban tőkeerősebb, piaci nyereségorientált vállalkozások.

Nem csak a vidéki ipari vagy bányászvárosok, illetve leszakadó falusias régiók veszítettek népességükből. Budapest lakossága mintegy 300 ezer emberrel csökkent a vidékről való odavándorlás ellenére 1990 után. A jómódúak zöldövezeti elővárosokba költöztek ki, a nyugdíjassá válók közül pedig sokan vidékre áramlottak, ahol olcsóbb a lakhatás, a megélhetés.

Összességében Pest megyét leszámítva az ország valamennyi megyéje és legtöbb települése veszített az 1990-et követő másfél évtizedben lakosságából, részben a **természetes népességfogyás**, részben pedig az **elvándorlás miatt**. Pest megye kivételes helyzetét az magyarázza, hogy ide tartoznak azok a budapesti elővárosok, amelyek elsősorban a bevándorlás célpontjai voltak.

Új lehetőségek

Milyen kedvező előrelépések történtek?

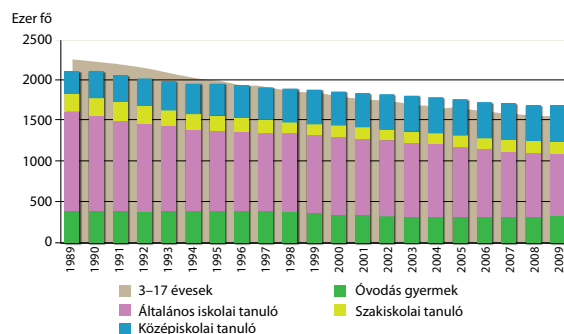
Az átalakulás során sokan emelkedést élhettek meg azok közül, akik be tudtak kapcsolódni a **kinyíló oktatási lehetőségekbe**, vagy el tudtak helyezkedni a **gazdaság korszerű, felfutó ágazataiban**.

Míg **1989-ben a 20 éves korosztálynak csak 11%-a volt felső-oktatási hallgató**, addig a rendszerváltoztatás után **széles rétegek számára nyílt meg az út** – a középiskolán és a felsőoktatáson keresztül – a jobban fizetett állások felé. Ez a folyamat összhangban volt azzal, ahogy a világgazdaságban is a kereskedelem és a szolgáltatás, illetve a **tudás alapú gazdasági tevékenység már egyre több hozzáadott értéket teremtett**, mint az anyagi termelés. Az átalakulás tehát **kedvező mobilitási folyamatokat** is magával hozott, elsősorban azok számára, akik korszerű, rugalmas, és az igényeknek megfelelően továbbfejleszhető tudással rendelkeztek, vagy újonnan a munkaerőpiacra lépve ilyenre sikerült szert tenniük.

A **privatizáció** a rendszerváltoztatást követően meghatározó tényezője lett a magyar gazdaság átalakulásának. Az **állami üzemek magánkézbe adása** sokszor ellentmondásos helyzetet teremtett. **Egyes külföldi befektetők** valóban **korszerű technológiát hoztak**, és tartósan korszerű termelést teremtettek Magyarországon, **másokat viszont inkább csak a megvásárolt cég hazai piaca érdekelt**, és a privatizáció során tulajdonképpen azt vették meg. Ezek többnyire leállították, vagy csak nagyon egyszerű műveletekre **korlátozták a hazai termelést és a megszerzett piacon saját termékeiket értékesítették**. Ugyanakkor a privatizáció nyomán, illetve új beruházásokként **számos magyarországi üzem kapcsolódott be a világgazdaságba**, s hazánk az 1990-es évek végére gépipari, elsősorban **autóipari exportáló orszaggá vált**. Főként Budapest környéke, illetve a Dunántúl egyes városai és térségei (Győr, Székesfehérvár, Szentgotthárd, Esztergom, Tata-Komárom térsége stb.) tudtak profitálni ebből a fejlődésből.

Az erkölcsi, jogi és politikai jóvátétel, a kárpótlás az 1939. március 11. és 1989. október 23. között életüktől, szabadságuktól és vagyonuktól jogtalanul megfosztottak körére terjedt ki (1992. évi XXXII. törvény). Így a politikai okokból történt elítélések semmissé nyilvánításával a személyi jellegű joghátrányok megszüntetése a jövőre nézve; a büntetőjogi vagy közigazgatási intézkedések járulékos munkajogi és társadalombiztosítási hátrányainak jóvátétele; az elszorított fizikai jellegű hátrányok, sérelmek korrekciója; végül a tulajdonban okozott kifejezetten vagyoni jellegű sérelmek orvoslása során a részleges anyagi kárpótlás tartozott bele. Utóbbi csak a természetes személyekre vonatkozott, kivéve a teljeskörűen kárpótlott egyházakat.

- Miért ezt a korszakhatárt jelölték ki a törvényhozók?
- Milyen módon valósult meg a kárpótlás?

A közoktatásban részt vevők számának alakulása a nappali képzésben Magyarországon

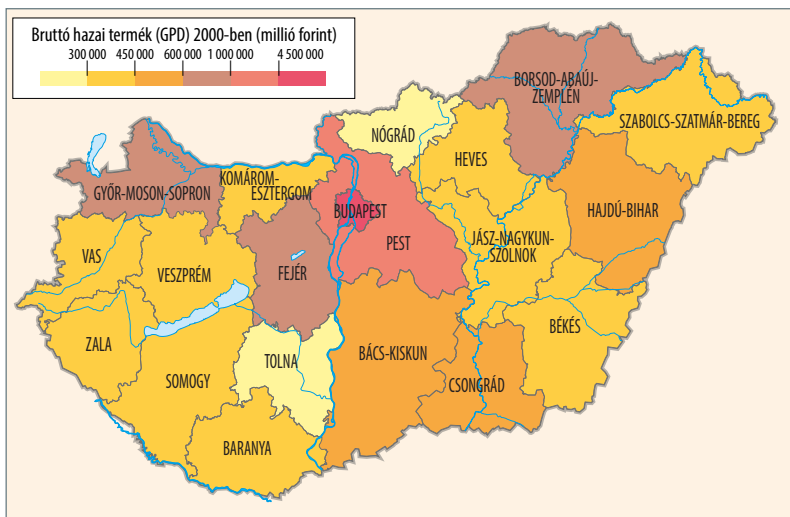
Hasonlítsuk össze a 3–17 éves korosztály létszámának alakulását az egyes oktatási formákban részt vevők számának alakulásával! • Hányszorosára növekedett a középiskolai tanulók száma 1989 és 1995 között?

Antall József miniszterelnök ül az első fehér Astravolánja mögé, hogy az ünneplőkhöz vezesse, miután a General Motors Hungary szentgotthárdi gyárában legördült az első magyarok gyártotta modern személygépkocsi a szerelőszalagokról

Nézzünk utána, miért nem volt személygépkocsi-gyártás Magyarországon 1989 előtt!

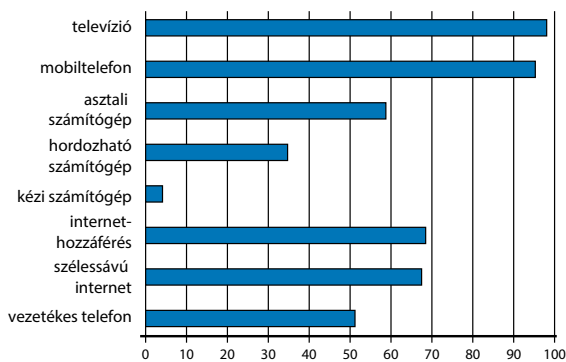
Keressük meg a térképen, hogy saját városunkban mennyi volt az egy főre jutó GDP! • Gyűjtsük ki, melyek az adatok alapján legszegényebb és leggazdagabb megyék! • Mekkora a különbség közöttük?

Az egy főre jutó GDP megyénként

Míg 1989-ben a magyar kivitel 30%-át tették ki gépipari cikkek, tíz évvel később már 60%-ot.

Összességében a gazdaság az 1990-es évek közepétől, miután túljutott az átalakulás zsugorodó fázisán, növekedésnek indult, még ha ez nemzetközi összehasonlításban nem is volt kiemelkedő ütemű.

Az információs és kommunikációs technológiára épülő eszközök (IKT) a magyarországi háztartásokban, 2012

Vitassuk meg, hogyan alakította át a mindennapokat az informatikai eszközök „forradalma”!

- Milyen változásokat okozhatott a politikai kommunikáció jellegében és tartalmában a média átalakulása? • Keressünk elemzéseket a témáról!
- Kérdezzünk utána, mikor jelent meg a családban a vonalas telefon, mobiltelefon, számítógép!

Az életmód átalakulása

Hogyan érintette a globalizálódó világ Magyarországot?

A piacgazdasággal együtt a **fogyasztói társadalom** gyors létrejötte zajlott Magyarországon 1990 után. Az **áruválaszték robbanásszerűen bővült**, és az infrastruktúra korábbi elmaradottságából is sokat sikerült behozni. A kommunikációs formákat átalakító nagy horderejű változás volt a **kereskedelmi rádiók elindulása**, majd a kereskedelmi tv-csatornák megjelenése az 1990-es évek közepén. 1989-ben még csak a háztartások 15%-ban volt **vezetékes telefon**, 2002-ben viszont már 4 millió vezetékes telefon volt az országban. E csúcspont után viszont már csökkenni kezdett a vezetékes telefonok száma, mert kiszorította őket a mobiltelefon. A **mobiltelefonozás** 1993-ban indult Magyarországon, először vállalkozók, üzletemberek, és azok használták, akiknek munkájához szükséges volt a gyors híráramlás. A mobil-előfizetések száma igazán 2000 körül ugrott meg, s 2006-ban már 10 millió előfizetés volt az országban. Az 1990-es években kezdtek elterjedni a **számítógépek** a munkahelyeken és az otthonokban. Az **internet** 1999-ben indult el érdemben hazánkban, s lassú növekedés után 2010-ben 2,5 millió előfizetés volt.

Összegzés

Változás és folytonosság

- Milyen szociális következményekkel járt a piacgazdaságra való átállás?
- Mely tényezők befolyásolták a népesség számának alakulását?

Történelmi interpretáció

- Milyen előnyei és hátrányai voltak a magyarországi privatizációnak?
- Miért érintették kedvezőtlenül a gazdasági változások az ország egyes régióit?

36. A határon túli magyarság helyzete

Milyen kegyetlenségeket követtek el az államalkotó nemzetek az ottani magyarság ellen a második világháború után Csehszlovákiában és Jugoszláviában? • Hogyan alakult Kárpátalja sorsa a második világháború utolsó éveiben?

A határon túli magyarság helyzete a szocializmus éveiben

Milyen fő törekvései voltak a szomszédos országoknak a magyar kisebbségekkel kapcsolatban?

A második világháborút követően a környező országok a **határon túli magyarok beolvasztását** célzó politikát folytattak. Ennek következtében a **magyarok száma folyamatosan csökkent**, de valamennyi határon túli közösség fennmaradt. A tendenciát az elvándorlások, a vegyes házasságokat kísérő esetleges asszimiláció és a születések alacsony száma is erősítette.

Csehszlovákiában 1949 után mérséklődött a felvidéki magyarok elnyomása. Ebben az évben alakult a **Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete** (Csemadok). A felvidéki magyarság kulturális életének legfontosabb szervezője volt évtizedekig. A szervezet ma is aktívan ápolja a magyar nyelvet és kultúrát. A szocializmus idején a csehszlovák hatalom nem tett le a magyarság asszimilációjáról. Több mint **200 magyar iskolát zártak be, korlátozták a magyar tanító- és tanárképzést**, valamint úgy módosították a közigazgatási határokat, hogy a magyarok szinte mindenütt kisebbségbe kerültek.

Erdélyben szovjet nyomásra a sztálinista alkotmány megszületésekor, 1952-ben létrehozták a **Magyar Autonóm Tartományt**. A tartomány megkapta a **kétnyelvű** jogszabályalkotás jogát, kisebb területi szervei a magyar nyelvet kizárólagosan is használhatták. A **közigazgatásban és az oktatásban** dolgozókat a **helyiek közül** alkalmazták. Ez nagy változás volt az 1920 óta alkalmazott román gyakorlathoz képest, mikor csak román tisztviselők dolgozhattak magyarok lakta országrészekben. Az autonómia oktatásügyi és kulturális területekre terjedt ki.

Az autonóm terület központja **Marosvásárhelyen** volt, Erdély magyar lakosságának egyharmada élt a területén. 1968-ban egy alkotmánymódosítás révén átszervezték a román közigazgatást és megszüntették az autonóm területet. A román kommunista diktatúra **Nicolae Ceaușescu** időszakában (1965–1989) hivatalos programjává tette a nemzetiségek beolvasztását a többségi nemzetbe. Folyamatosan korlátozták a magyar nyelvű könyvek és újságok megjelenését. Az 1980-as években meghirdetett falurombolás az erdélyi falvak felszámolását is célul tűzte ki, ám az 1989-es forradalom a megvalósítást megakadályozta.

A Szovjetunióhoz tartozó Kárpátalján volt a legkedvezőtlenebb a kisebbségek helyzete, míg Jugoszláviában, a Szerbián belüli Vajdaságban széles körű nyelvi és kulturális jogokkal rendelkeztek. Ausztriában volt a leggyorsabb a beolvadás a többségi társadalomba. Mára már csak szórványban élnek magyarok Burgenland tartományban.

A szlovákiai magyartalanítás, jogfosztás – a háború utáninál ugyan rejtettebben –, de pontról pontra haladva hasonló eltökéltséggel folyik. A szocializmus vívósiskaja alatt a Trianon utáni kisantantós összepillantások cinkosságát figyelheti meg szomorúan az ember. [...] Magyarországon mind a mai napig, mint fenyegető evidencia, az a háború utáni megállapítás maradt érvényben, hogy a nemzetiségek ügye: belügy. Így aztán történhetett bármi a szomszédos országokban élő magyarokkal, a csitítő szólam mindig ugyanúgy hangzott: ne szóljunk, ne lázadozzunk, egyetlen kukkal se tiltakozzunk a szomszédainknál, mert arcizmunk rándulásával is a náluk élő magyarok helyzetét nehezítjük.

Ez a kormányzati elv kezdetben meggyőzőnek hatott, a tisztesség súlyos parancsának, de időközben kiderült, hogy a mi tapintatos taktikánk egy fabatkát sem ér, mert a kisebbségi magyarság helyzete – a magyar kormány viselkedésétől függetlenül – egyre csak romlik.

(Csoóri Sándor: *Kapaszkodás a megmaradásért*. Bevezető Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvéhez; 1981).

- Hogyan látta Csoóri Sándor a határon túli magyarok helyzetét az időkorszakban?
- Milyen nemzetiségi politikát folytattak szerinte a szomszédos országok?
- Miért látta elhibázottnak a Kádár-rendszer külpolitikáját?

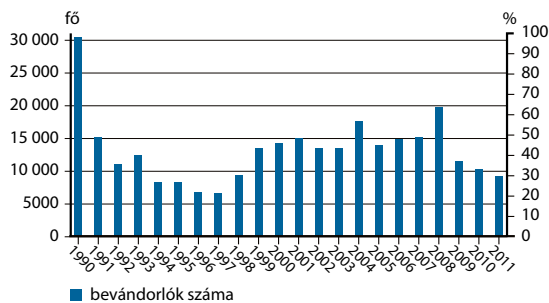
Csehszlovákiában a magyarokkal szembeni fellépést a reszlovakizációnak nevezett ún. visszaszlovákosítási politikai szándék is erősítette, amely abból indult ki, hogy a döntéshozók a felvidéki magyarságot „elmagyarosított” szlovákként kezelték. Ennek értelmében, aki szlováknak vallotta magát, elnyerte az állampolgárságot, és mentesültek a beneši dekrétumok (jogfosztás, vagyonek Kobzás) rendelkezései alól.

Nézzünk utána, milyen közvetlen hatásai voltak a folyamatnak, például a névhasználat terén!

Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmilliós országnak a kormányfőjeként – lélekben, érzésben 15 millió magyar miniszterelnöke kívánok lenni.

(Antall József beszédéből; 1990. június 2.)

Miben különbözött Antall József kijelentése a Kádár-korszak internacionalizmusától?

Magyarországra bevándorlók száma a szomszéd országokból

Vitassuk meg, milyen okok állhatnak a folyamat mögött! • Milyen konkrét történelmi esemény kényszerítette a délvidéki magyar fiatalembereket szülőföldjük elhagyására az 1990-es évek elején?

Az ún. honosítási törvény szerint nemcsak születésénél fogva, hanem leszármazással is magyar állampolgárrá válhat valaki. A magyar állampolgárság akkor honosítható kedvezményesen, ha az a nem magyar állampolgár, akinek felmenője magyar állampolgár volt, valószínűsíti magyarországi származását, és magyar nyelvtudását igazolja. Mindez egyéni kérelemre történhet.

• Értelmezzük a törvényről írtakat! Ki lehet születésénél fogva magyar állampolgár? Mit jelent, ha leszármazással válik valaki azzá?

Sütő András, erdélyi magyar író lett az egyik áldozata az 1990. évi marosvásárhelyi magyarellenes pogromnak. Fél szemét elvesztette. Az eseményt „fekete márciusnak” nevezték el

Nézzünk utána az interneten, milyen folyamatok vezettek a marosvásárhelyi eseményekhez! • Miért volt különösen súlyos ez az etnikai konfliktus 1990-ben?

A magyar nemzetpolitika 1990 után

Miért javult a határon túli magyarok helyzete?

Míg Trianon idején közel 3 és fél millió magyar élt határainkon túl a környező országokban, addig ma számuk alig haladja meg a 2 milliót. A magyarság így is az egyik legnagyobb nemzetiség Európában, és a legnagyobb lélekszámú nép a Kárpát-medencében. A rendszerváltoztatás utáni demokratikus kormányok fokozottabb felelősségvállalással fordultak a szomszédos államok magyarsága felé, támogatást nyújtva számukra az élet minél több területén. Ennek a politikának az egyik első megnyilvánulása a **Duna Televízió létrehozása** volt, mely kezdettől műholdas adásokkal szolgálta a határon túli magyarokat. A 2001-es kedvezménytörvény a határon túli magyar családoknak biztosított előnyöket, hogy a gyerekeik magyar iskolába járhassanak. A magyar igazolvány pedig utazási kedvezményeket biztosított.

2004. december 5-én tartott népszavazás egyik kérdése arról szólt, hogy a **határon túli magyarok kedvezményes honosítással** kaphassanak magyar állampolgárságot. A népszavazás **eredménytelen** lett. Az országgyűlés **2010-ben** mégis elfogadta a **honosítási törvényt**, a népszavazási kérdésnek megfelelően.

Nemzettársaink az 1989 utáni Kárpát-medencében

Milyen politikai törekvés nem valósult meg az elmúlt időszakban?

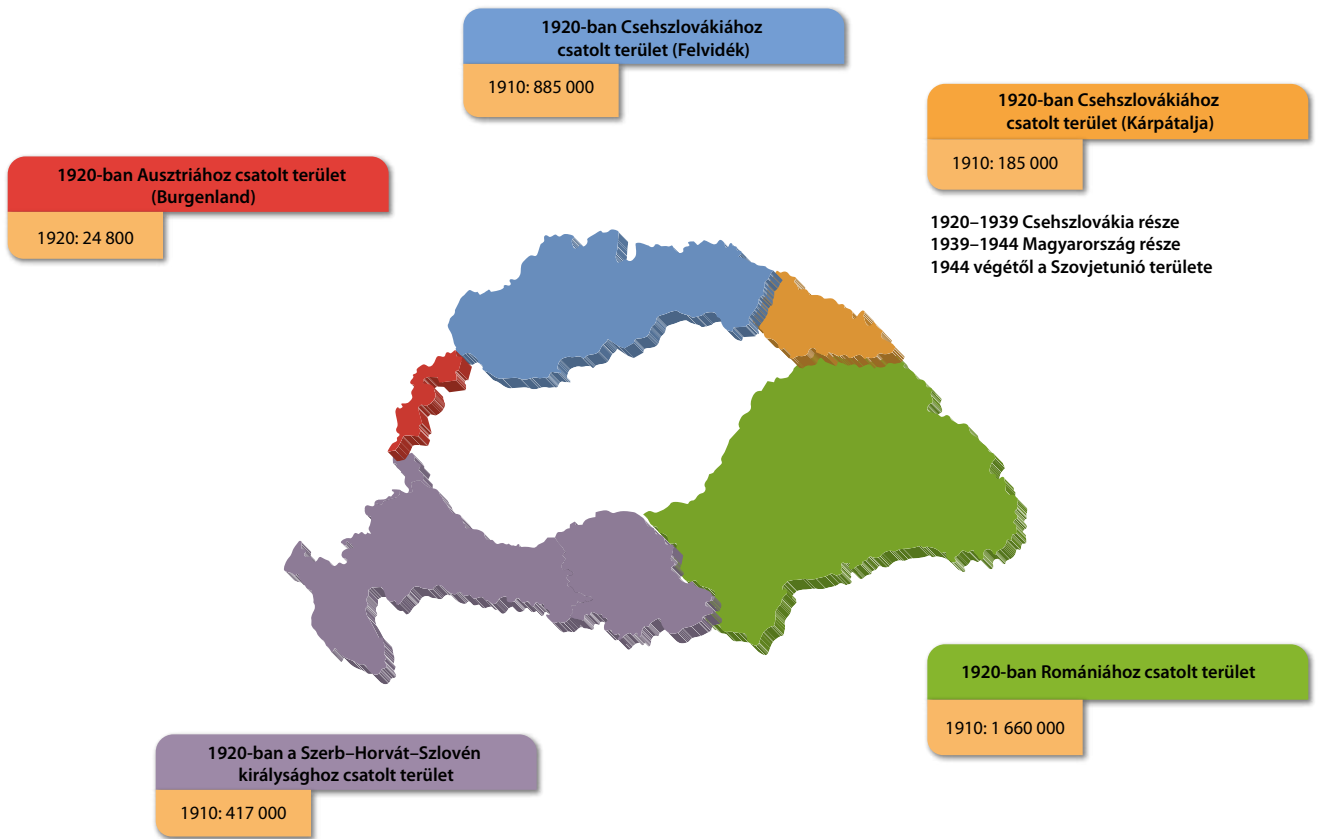
Ahogy a rendszerváltoztatáshoz nagy reményeket fűzött itthon szinte mindenki, úgy a **határon túli magyarok** is bíztak kisebbségi sorsuk jobbra fordulásában a szocializmus utáni időkben. **Politikai jogokat kaptak**, létrehozhatták saját szervezeteiket, pártjaikat, melyek Romániában és Szlovákiában több alkalommal is **részt vehettek a kormányzásban**. Autonómatörekvéseik azonban kudarcot vallottak. A **többségi nemzetbe való beolvadás** továbbra is jellemző maradt.

Az asszimiláció a legkomolyabban a romániai Kárpátoktól keletre élő **csángó magyarokat** érinti, akik létszáma 250 ezerről negyedére csökkent. **A székelyek autonómatörekvései is sikertelenek** évek óta. Szlovákiában továbbra is érvényben vannak a beneši dekrétumok és Szlovákia nem ismeri el a kettős állampolgárságot. A szerb parlament 2013-ban elítélte az 1944-45-ös magyarellenes vérengzéseket és a kollektív bűnösség szellemében hozott határozatokat. De a kárpótlás még várat magára. Egyedül az ausztriai Burgenlandban (Őrvidéken) nőtt némiképp a magyarság létszáma, de ez a betelepüléseknek köszönhető. **A magyarság fogyása a Kárpát-medencében még nem állt meg**. A már említett asszimiláció és a születésszám csökkenése mellett **az elvándorlás is jelentősen közrejátszik** benne. Sok fiatal számára már nem Magyarország, hanem valamely jobb módú EU tagország a cél.

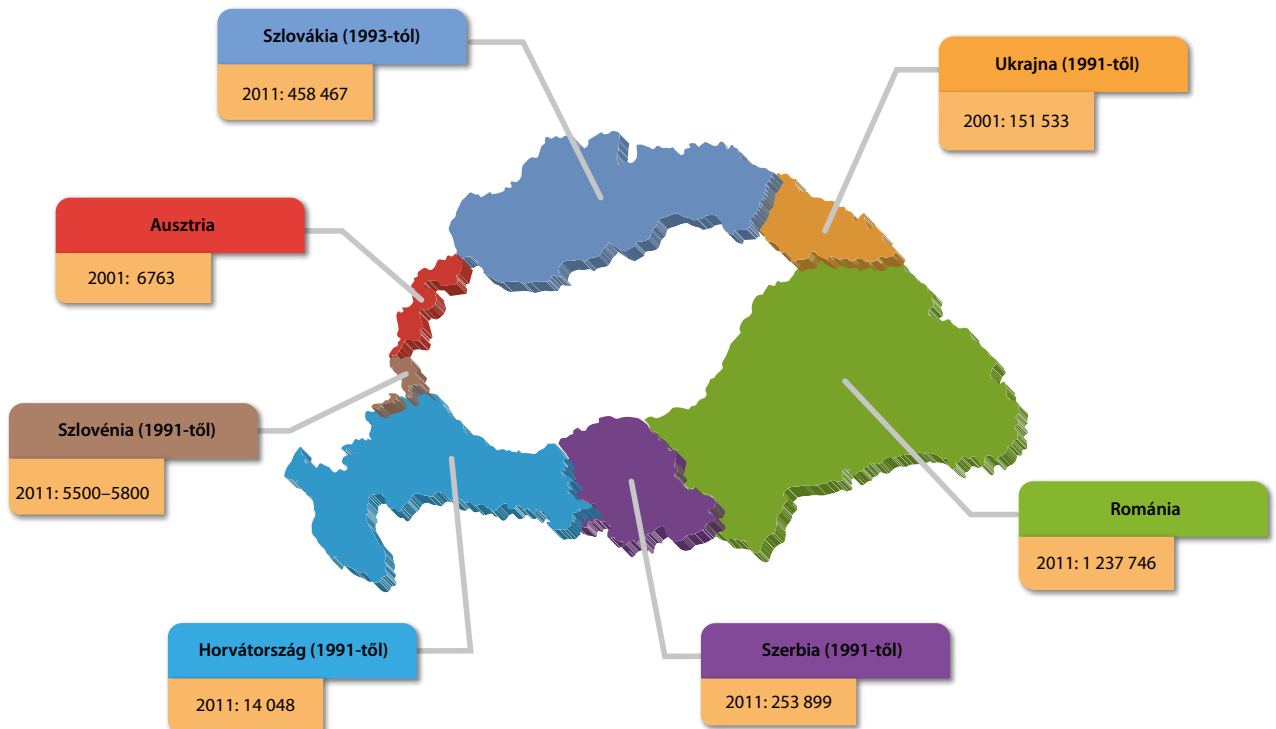
Összegzés

Változás és folytonosság

- Miben hasonlított, illetve különbözött a környező országok kisebbségi politikája a szocializmus évtizedeiben?
- Mennyiben változott a határon túli magyarok helyzete a rendszerváltozások után?

Magyarország a Kárpát-medence 1920-ban elcsatolt területein a 20. század elején

A határainkon túli magyarok a 21. század elején

Összefoglalás

- Gondoljuk végig az eseményeket az alábbi vázlatpontok segítségével!
- Gyűjtsük össze a legfontosabb forrásokat az egyes anyagrészekhez!
- Emeljük ki a nevezetes eseményeket, személyeket és a hozzájuk tartozó dátumokat!

Témák

1. Az egypólusú világ jellemzői és a 21. század új kihívásai
 - Az Amerikai Egyesült Államok külpolitikája 1990 után
 - A globális világ kihívásai (demográfiai változások, a fenntartható fejlődés, a nemzetközi terrorizmus)
2. Az Európai Unió
 - Az EU alapelvei, bővítése
 - Az EU intézményei és működése
3. A magyar demokrácia 1990 és 2004 között
 - A demokratikus választások eredményei
 - A piacgazdaság kialakulása, a privatizáció
 - Társadalmi változások, a rendszerváltoztatás szociális következményei
 - A határon túli magyarok helyzete

Kerettantervi fogalmak, adatok

Fogalmak: globalizáció, multikulturalizmus, nemzetközi terrorizmus, vallási fanatizmus, xenofóbia, fogyasztói társadalom, adósságspirál, globális felmelegedés, ökológiai katasztrófa, fenntarthatóság, környezetvédelem, fiatalodó és öregedő társadalom, migráció, foglalkozási szerkezet, diszkrimináció, integráció, euró, internet, tömegkommunikáció, privatizáció, kárpótlás, mobilitás, munkanélküliség, szegregáció, kirekesztés, fajgyűlölet, anticionizmus, népszavazás, ombudsman, autonómia, magyar igazolvány, kettős állampolgárság

Személyek: George W. Bush, Borisz Jelcin, Bill Clinton, Tony Blair, George W. Bush, Horn Gyula, Orbán Viktor, Mádl Ferenc, Medgyessy Péter.

Topográfia: az EU tagállamai.

Kronológia: 1992 (a maastrichti szerződés aláírása), 1993 (Csehország és Szlovákia szétválása), 1995 (a schengeni egyezmény életbe lépése), 1999 (a NATO bombázza Szerbiát), 2001 (terrortámadás az Egyesült Államok ellen), 2002 (az euró bevezetése), 2004 (tíz új tagállam csatlakozik az EU-hoz, közöttük Magyarország is), 1996 (a magyar honfoglalás millecentenáriuma), 1999 (Magyarország a NATO tagjává válik), 2000 (a magyar államalapítás millenniuma)

VI. Társadalomismeret

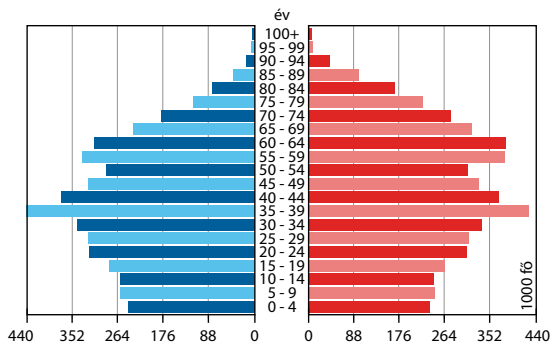
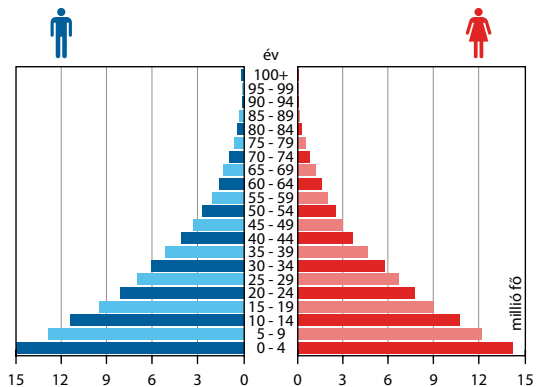
1. Társadalmi ismeretek

Idézzük fel a földrajzórán tanultakat a mai magyar társadalom különböző problémáiról! • Milyen demográfiai változások történtek az elmúlt évtizedekben? • Hogyan alakította át a rendszerváltoztatás a társadalmi és szociális viszonyokat?

Családformák a mai világban

A 20. század utolsó harmadától kezdve **az európai családforma és a családok szerkezete átalakult**. A házasságkötések száma csökkent, emellett az egyre későbbi életkorban megkötött házasságok és a gyakori válások tovább erősítették **a családformák sokfélesége** irányába mutató folyamatot. Nagymértékben megnövekedett az úgynevezett **csonkacsaládok** száma, amelyekben már csak az egyik szülő él együtt gyermekeivel. Növekedett **a gyermektelen párok** száma, valamint az egyedül élők (egyfős háztartások) aránya a társadalomban. Tovább nőtt az **élettársi kapcsolatok** és az **egyszülős családok száma**, és figyelmet érdemel a családok felbomlásával és újjászervezésével létrejött **mozaikcsaládok meghatározó jelenléte**. Mindezek természetesen hatottak az európai kontinens népesedési viszonyaira is.

A népeiséget legtöbbször **korfával** ábrázolják, amely **nemek és életkor alapján mutatja be a társadalmat**. Magyarország népessége a 2001-es népszámlálás idején 10 198 315 fő volt, míg a 2011-es idején már csak 9 937 628. Bár a természetes fogyást valamennyivel csökkentette a nemzetközi vándorlás, de – az uniós tagság által nyújtott szabad munkaerő-áramlás hatására is – tovább romlottak a népesedési mutatók. A **népességfogyás** fő tényezői közé tartozik a házassodási és gyermekvállalási szokások megváltozása, amely mellett a gyermekkorúak aránya tovább csökkent az időskorúakéval szemben. A folyamatok megfordítása érdekében a rendszerváltoztatás utáni kormányok számos intézkedést tettek, kevés sikerrel.

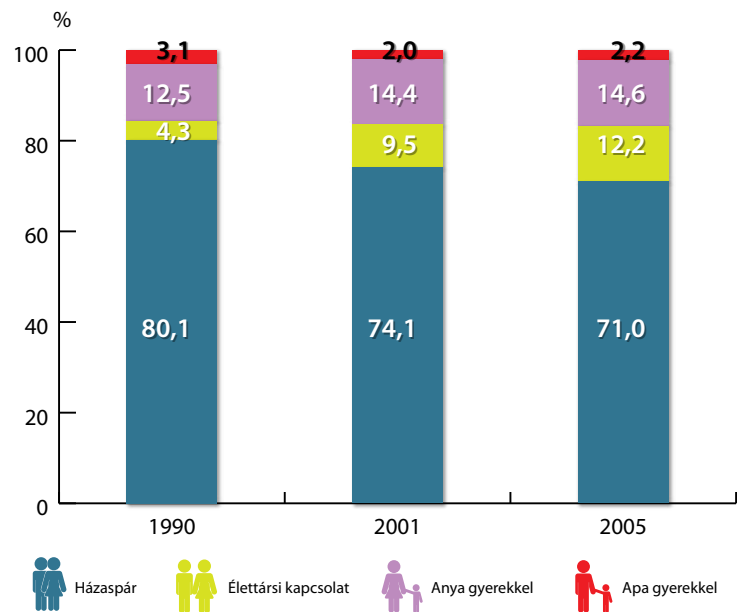

Különböző korfák

- Nézzünk utána, milyen típusú korfákat különböztethetünk meg! Állapítsa meg, melyik lehet Magyarország korfája! Melyik térség országaira jellemző a másik korfa?
- Vizsgáljuk meg a korfákon a nők és a férfiak közötti különbségeket! Milyen okai lehetnek még az ilyen típusú társadalmi fejlődésnek?

Háromgyermekes család

A családok összetételének alakulása (1990–2005)

Elemezzük a fenti grafikont! Milyen átalakulási folyamatok mennek végbe a családok összetételében? • Miért lehet az, hogy az esetek többségében a nők nem vállalnak egyedül gyermeket? • Személyes tapasztalatai és a médiából vett példák alapján jellemezze a négy családtípust!

Családi állapot	Férfi		Nő		Együtt	
	2001	2011	2001	2011	2001	2011
Nőtlen/hajadon	32,9	38,9	22,1	27,1	27,2	32,6
Házass	55,6	47,2	49,4	41,9	52,3	44,4
Özvegy	3,8	3,8	18,5	18,2	11,6	11,5
Elvált	7,7	10,1	10	12,8	8,9	11,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A családi állapot változásai 2001 és 2011 között Magyarországon

A táblázat alapján milyen változások történtek a 2001. évi népszámlálást követően?

Kortárscsoportok és ifjúsági szubkultúrák

Az emberi fejlődés különböző időszakokra bontható. A 12 évig tartó gyermekkort követi a serdülőkor, majd a felnőttkor. A serdülőkor olyan átmeneti szakasz, amely kettőssége miatt konfliktusok forrása lehet: a kamasz felnőttnek tartja magát, de még gyereként kezelik, vagy éppen fordítva. Magyarországon jogi értelemben egy ember 18 éves korától számít felnőttnek, ettől kezdve jogilag is vállalnia kell tetteiért a felelősséget.

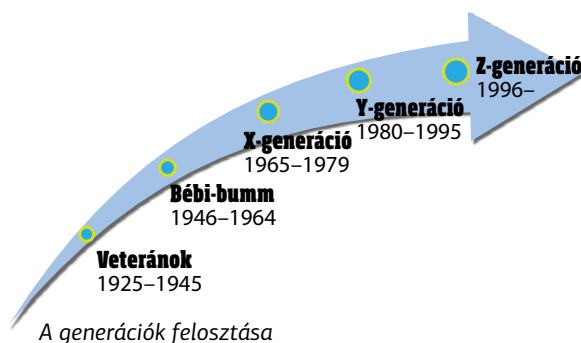
Sokszor mondják a mait felgyorsult világnak. A **nemzedékek közötti különbségek** talán éppen a folyamatosan modernizálódó digitális eszközökhöz való viszonyban rajzolódnak ki legjobban. A legutolsó, Z-generációt már **„digitális bennszülötteknek”** is szokás hívni, hiszen ők már születésüktől kezdődően ebben a világban élnek. Többször a korábbi generációknak is ők tanítják meg az eszközök kezelését, akiket így **„digitális bevándorlóknak”** szoktak nevezni.

Az ember leginkább – a normaalkotó – **kortárscsoportokban bontakozik ki**. Egy másik fiatal mintaként szolgálhat a gyermekkori fejlődés során, amely segít az énkép kialakításában. **Szubkultúrának** nevezzük a társadalom egészén belül létrejövő olyan csoportot, amely **speciális értékrendhez kötődik, szabályai és szokásai pedig eltérnek a többségi társadalométól**. Jellemzője lehet a sajátos nyelvhasználat (szleng) és öltözködés is. Az ifjúsági szubkultúrákban különbséget tehetünk mainstream (a többség által elfogadott) és underground (az általánosan elfogadottól eltérő) között.

- Milyen szubkultúrákat ismerünk?
- Milyen szerepük lehet a különböző szubkultúráknak a fiatalok életében? Vitassák meg az osztályban!

A helyi társadalom, a civil társadalom és az önkéntesség

A **civil társadalom** egy tág fogalom, de alapvetően így nevezzük azt a területet, mely egyidejűleg független mind a magánszférától, mind pedig a politikai és a gazdasági hatalomtól. Nevezhetjük a **demokratikus társadalmi kölcsönhatások fórumának** is. Kiemelkedő szerepe van az egyének, a csoportok és az állam közötti érintkezésben. A civil szféra jellemzője tehát az autonómia, de ugyanúgy hozzá tartozik a helyi társadalom igénye a globali-

Nézzük meg a generációs ábrát! Ma hány évesek az egyes generációk tagjai? • Mi jellemző rájuk?

Punkok

Önkéntesek homokzsákokat rakodnak árvíz idején

Piros Orr bohócdoztok

zációval való szembenállásra, valamint az önkéntesség, ami által szervezeteik az emberek és a társadalom javát szolgálják.

Magának az **önkéntességnek** – nevéből eredően – sajátossága, hogy **olyan anyagi ellenszolgáltatás nélküli tevékenységet értünk alatta, amelyet a közjó érdekében végeznek.** Az önkéntesség azonban nem a civil szféra sajátja, hiszen ugyanúgy megvalósulhat egy állami intézmény, vagy éppen profitorientált vállalkozások keretein belül is.

- Miért lehet fontos az aktív civil szféra?
- Mondjunk példákat civil szervezetekre a saját környezetünkéből! Van olyan az osztályban, aki már részt vett valamelyik munkájában?
- Miben lehet képes segíteni, kiegészíteni egy civil szervezet az állam feladatait?
- Az osztályban valószínűleg már mindenki végzett közösségi munkát. Gyűjtés össze, mely területeken tevékenykedtek az osztálytársaik!

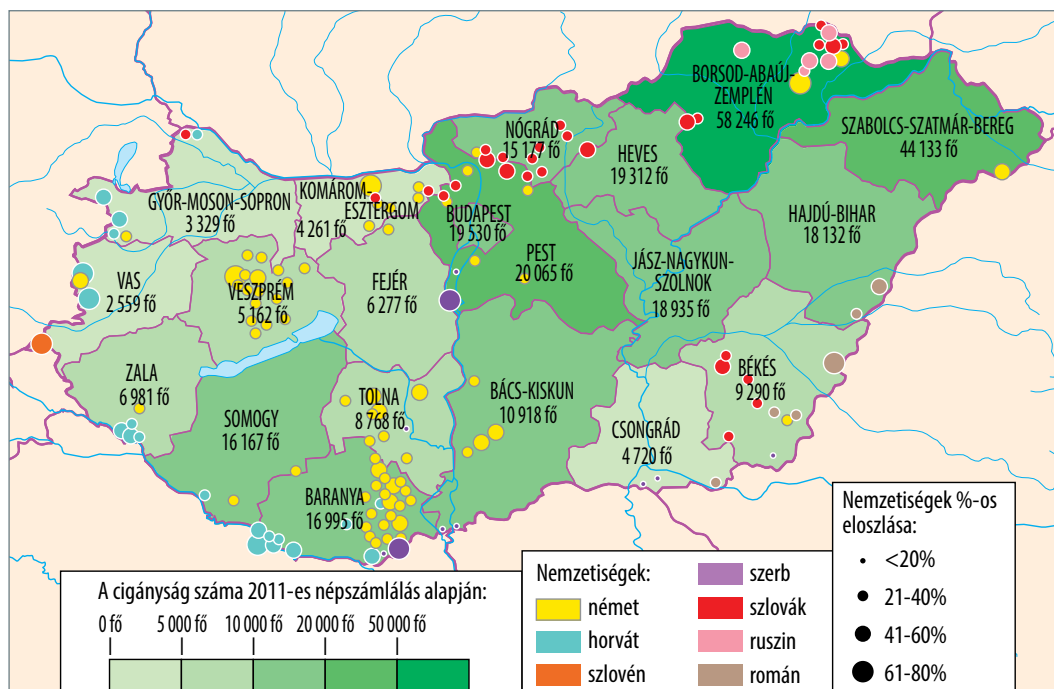

Magyarországi német népviselet egy sváb esküvőn

Nemzet és nemzetiség. Kulturális és etnikai kisebbségek, nemzetiségek Magyarországon

A **nemzet** olyan **közös identitáson alapuló közösség**, amely politikai közösségként határozza meg magát, és igénye van arra, hogy szuverén módon rendelkezzen magáról, legtöbbször állami formában. A **nemzetiségek** ezzel szemben egy, az államalkotó nemzethez viszonyítva kisebbségben élő etnikai csoport. Itt két típust különböztethetünk meg: egyrészt a **nemzeti kisebbséget**, másrészt az **etnikai kisebbséget**. Hazánkban 13 törvényileg elismert nemzetiség él, amelyek közül 12 nemzeti kisebbség, egy pedig etnikai (a cigányság). Ezen törvényileg elismert nemzetiségek alakíthatnak önkormányzatot: a bolgárok, a cigányok, a görögök, a horvátok, a lengyelek, a németek, az örmények, a románok, a ruszinok, a szerbek, a szlovákok, a szlovének és az ukránok.

Az egyes nemzetiségek mely magyarországi megyékre jellemzőek? A térkép segítségével sorolják fel őket!

Nemzetiségek száma, illetve aránya Magyarországon a 2011-es népszámlálás alapján

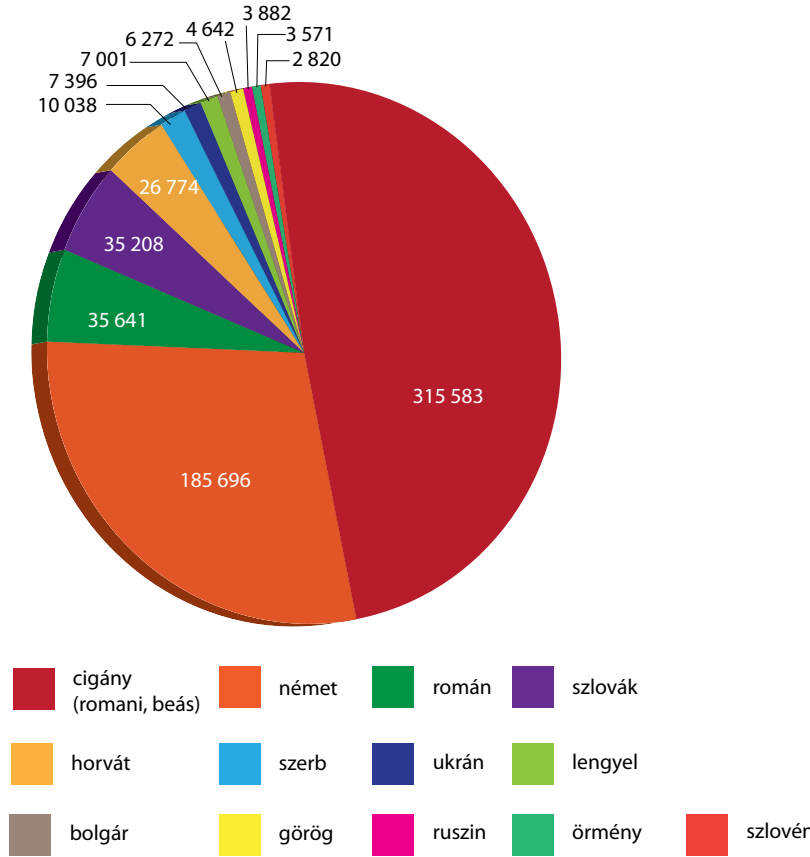
A Magyarországon élő nemzetiségekről és etnikumokról legfrissebb és legpontosabb adataink a 2011-es népszámlálásról vannak. A 2001-es népszámlálási adatok alapján 10 év alatt a hazai nemzetiségek száma jelentősen növekedett, bár ez részben annak is betudható, hogy az érdekképviselői szerveik különösen szorgalmazták ennek feltüntetését. A cigányok (romák) száma 2011-ben 2001-hez képest 190 046-ról 315 583-ra, míg a németeké 62 233-ról 185 696-ra nőtt.

Roma népviselet

A Magyar Országgyűlés a magyar történelem legnemesebb hagyományaira építve, a magyarsággal e hazában évszázadok óta együtt élő nemzetiségek sajátos kultúrájának megőrzése, anyanyelvük ápolása és fejlesztése, egyéni és közösségi jogainak széles körű biztosítása érdekében, figyelemmel Magyarország Alaptörvényében a magyarországi nemzetiségek ügye iránt kinyilvánított felelősségvállalásra, továbbá [...] szem előtt tartva, hogy Magyarország tiszteletben tartja az ország különböző vallási hagyományait, más népek szabadságát és kultúráját, vallja, hogy az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki, minden, valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad megvallásához és megőrzéséhez, a nemzetiségek a magyar politikai közösség részei, államalkotó tényezők, a kulturális sokszínűség, a nyelvi különbözőség nem a megosztottság, hanem a gazdagodás forrása, a nemzetiségek által létrehozott kulturális értékek Magyarország kulturális örökségének szerves részei, a nemzetiségek sajátos egyéni és közösségi jogai alapvető szabadságjogok, Magyarország védelemben részesíti a nemzetiségeket, biztosítja saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát, kollektív részvételüket a közéletben, elősegíti a kulturális autonómiájuk megvalósulását, garantálja a valós közösségeik öngazgatáshoz, önkormányzatisághoz való jogát [...]

(2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól)

A magyarországi nemzetiségek megoszlása (2011)

A legnépesebb etnikum a cigányság, e gyűjtőnév számos olyan népcsoportot takar, amelyek kultúrája nagyban eltér egymástól. Legtöbbjük magyar anyanyelvű, az indiai eredetű **romani vagy lovári nyelvet**, illetve a **beás (archaikus román) nyelvet** – csak kisebb hányaduk beszéli. A németység a legnagyobb létszámú nemzeti kisebbség, őket pedig sorrendben a románok, a szlovákok és a horvátok követik. A hazánkban élő németeket hagyományosan „sváboknak” nevezik, viszont ez nem a valódi származásukat jelenti, hiszen felmenőik – évszázadokkal ezelőtt – a legkülönbözőbb német nyelvterületekről érkeztek.

- Próbáljuk meg értelmezni a nemzeti, a közép-európai, valamint az európai identitást! Mik lehetnek a különbségek, és mennyiben lehetnek azonosak?
- Az elmúlt tíz évben mi állhat a német és a roma/cigány nemzetiségek növekedése hátterében? Van-e a kettő között különbség?
- Talán hallottak már a kettős (többes) identitás fogalmáról. Van-e ilyen ismerősük? Mit jelenthet ez az ő számára, és mit a mi számunkra?
- Alkossanak csoportokat, és mutassák be (szóban vagy írásban) egy-egy magyarországi nemzetiség életét, kultúráját!

- Vegyük számba, miket nyilvánít ki a nemzetiségek jogairól szóló törvény!
- Mit mond a kulturális sokszínűségről?
- Hogyan kívánja segíteni a nemzetiségi lét életben tartását?

Az Országgyűlés elismerve minden ember jogát ahhoz, hogy egyenlő méltóságú személyként élhessen, azon szándékától vezérelve, hogy hatékony jogvédelmet biztosítson a hátrányos megkülönböztetést elszenvedők számára, kinyilvánítva azt, hogy az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás előmozdítása elsősorban állami kötelezettség, tekintettel az Alaptörvény II. és XV. cikkére, valamint a Köztársaság nemzetközi kötelezettségeire és az európai közösségi jog vívmányaira a következő törvényt alkotja [...]

1. § Az egyenlő bánásmód követelménye alapján Magyarország területén tartózkodó természetes személyekkel, ezek csoportjaival, valamint a jogi személyekkel és a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekkel szemben e törvény rendelkezései szerint azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell eljárni. [...]

(2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról)

- Soroljuk fel, mivel indokolja bevezetését az idézett törvény, és milyen alapelveket mond ki!
- Vitassuk meg a megvalósulását!
- Hozunk példákat a mindennapokból! Miért fontos az esélyegyenlőség előmozdítása?

Corporate Social Responsibility, azaz társadalmi felelősségvállalás

Gyűjtsünk példákat a hazai cégek CSR-tevékenységéről!

- Mondjunk példákat társadalmi egyenlőtlenségekre! Milyen megoldások lehetnek ezek áthidalására?
- Vitassuk meg, hogy egy egzisztenciálisan hátrányos helyzetű családban született gyermeknek miért lehet nehéz a felzárkózás! Miben tud neki segíteni az állam, és miben a társadalom?
- Alkossanak csoportokat az osztályban, és mutassanak be egy-egy hátrányos helyzetű közösséget szóban vagy írásban!

Esélyegyenlőtlenség és hátrányos társadalmi helyzet. Társadalmi felelősségvállalás és szolidaritás

Minden ember más-más szociális és egzisztenciális helyzetben születik. Az emberek aztán különböző módon nőnek fel, eltérő karakterrel és lehetőségekkel rendelkeznek. Mégis **szükség van olyan alapvető jogokra, amelyek minden embert megvédenek és egyenlővé tesznek a társadalmi igazságosság érdekében**, amely a közösségek együttélésének legfőbb feltétele. Az **esélyegyenlőség** azt jelenti, hogy a különböző körülmények közé született embereknek egyenlő lehetőségük legyen hozzáférni a jó oktatáshoz vagy a munkaerőpiac jobb szegmenseihez, magas szintű egészségügyi ellátáshoz, miáltal **összességében jobb életminőséget érhetnek el**. Így mindezek elérése valóban **személyes teljesítményüktől függ**.

Az **esélyegyenlőtlenség** többféle lehet. A teljesség igénye nélkül beszélhetünk egyrészt **területi egyenlőtlenségekről**, nem csupán a különböző fejlettségű településtípusokon, de az eltérő településrészekben vagy országrészekben is. **Hátrányos helyzetű** egyének, csoportoknak és rétegeknek nevezzük azokat, akik az adott ország átlagához képest **rosszabb szociális és gazdasági háttérrel** rendelkeznek. Számukra fontos az **esélyteremtés**. Az **esélyegyenlőség** fontos alapelv, amelynek érdekében pozitív megkülönböztető intézkedéseket is fogantatosítanak az ilyen elveket valló államok.

A **társadalmi felelősségvállalás** egy olyan üzleti fogalom, amely alapján a vállalatok működésükkel felelősséget vállalnak azokért, akikkel együtt dolgoznak (tulajdonosok, alkalmazottak, üzletfelek, vásárlók). Ennek vannak törvényes keretei, de ezen felül is egyre népszerűbbé válik, például a **fenntartható fejlődést** vagy a **társadalmi szolidaritást** valló cégeknél. Ez utóbbi is közérdekből táplálkozik, amikor bizonyos érdekeket korlátoz a kölcsönös kötelesség- és segítségvállalás érdekében. Megnyilvánulási formái lehetnek alanyi jogon vagy rászorultság, illetve érdemi elv alapján, ezek pedig az államban már a nagy ellátórendszerek részét képezik.

A halmozottan hátrányos gyerekek felzárkóztatására létrehozott Utolsó Esély Tanoda Mátraterenyén

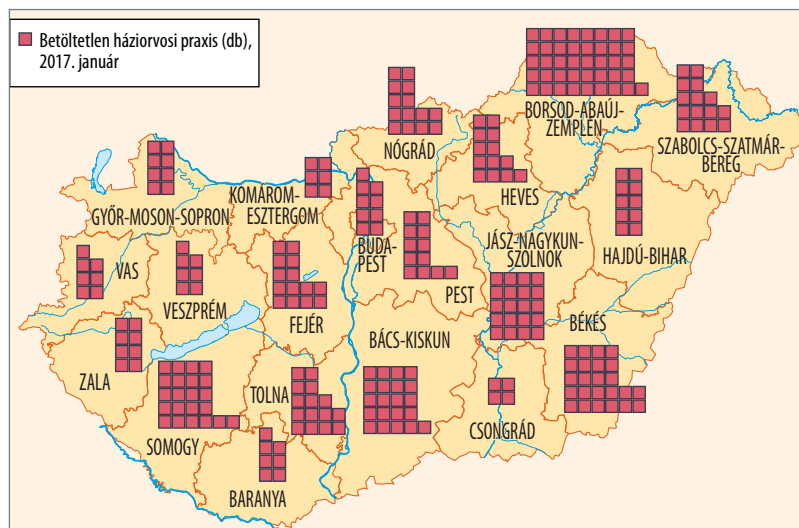
A nagy ellátórendszerek (egészségügy, társadalombiztosítás, oktatás) fő vonásai

Az **állami szerepvállalás** több ponton jelenik meg az ember életében. A nagy ellátórendszerek **három alapmodell** alapján épültek ki: a liberális (például a brit nyugdíjrendszer), a konzervatív (például a bismarcki gyökerű német), és a szociáldemokrata (például a svéd egészségügyi rendszer). Az elvi modellek a valóságban mindig is keveredtek, és a legújabb fejlődésben pedig még inkább összemóssódnak. A 19. században lett kiemelt állami feladat az **oktatás** és az **egészségügy** megszervezése, rendszerének fenntartása. Ekkor alakult ki a harmadik nagy ellátórendszer, a **társadalombiztosítás**, amely az állami szociális ellátórendszer részévé vált.

Az **egészségügy** egy olyan rendszer, amely az **emberek egészségének megőrzéséért**, illetve a **betegségek megelőzéséért** és gyógyításáért felel, így része a társadalom szociális biztonságának is. Fenntartása az **állam feladata**. A **társadalombiztosítás** lényege, hogy a rendszerbe tartozó egyéneket **tartalékképzésre** kötelezi, **ellenszolgáltatásként** viszont betegség, munkaképtenség vagy egyéb hátráltató tényezők esetén a tagok a biztosítás alá tartozó **ellátásokat igénybe vehetik**. Fenntartásához a munkáltatóknak és a jogosultaknak járulékokat (például nyugdíj- és egészségbiztosítási járulék) kell fizetniük a rendszert működtető államnak.

Az **oktatás** alapvetően a tudás intézményesített átadását jelenti, és ugyancsak egy társadalmi alrendszernek tekinthető, amely bár nem kizárólagosan (egyházi és alapítványi iskolák), de az **állam alapfeladatának** tekinthető. Szerepe alapján nem csupán a tudás, de a közös társadalmi **funkciók és értékek**, valamint **normák átadásának** is alapvető színtere az iskolai intézményhálózat.

Soroljunk fel érveket és ellenérveket a nagy ellátórendszerek fenntartása mellett és ellen!

Betöltetlen háziorvosi praxisok száma (megyéenként)

Tanulmányozzuk a térképet! Mi okozhatja a különbségeket az egyes megyék között?

Iskolai végzettség	Munkanélküliek aránya
kevesebb, mint 8 osztály	35,0%
8 osztály	18,0%
szakközép és szakmunkás végzettség	8,3%
gimnázium	7,9%
főiskola	3,7%
egyetem	2,3%

A munkanélküliség aránya a különböző iskolai végzettségűek között 2014-ben a KSH adatai szerint

Állapítsuk meg, hogyan befolyásolja az iskolai végzettség a munkakeresést! • Miért tekinthető állami alapfeladatnak az oktatás? • Hogyan növelheti az iskolarendszer az esélyegyenlőséget?

X. cikk

(1) Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát. [...]

XI. cikk

(1) Minden magyar állampolgárnak joga van a művelődéshez.

(2) Magyarország ezt a jogot a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező alapfokú, az ingyenes és mindenki számára hozzáférhető középfokú, valamint a képességei alapján mindenki számára hozzáférhető felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részeseülők törvényben meghatározottak szerinti anyagi támogatásával biztosítja. [...]

XX. cikk

(1) Mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez.

(2) Az (1) bekezdés szerinti jog érvényesülését Magyarország genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosításával, a munkavédelem és az egészségügyi ellátás megszervezésével, a sportolás és a rendszeres testedzés támogatásával, valamint a környezet védelmének biztosításával segíti elő.

(Magyarország Alaptörvénye)

Olvassuk el az Alaptörvény idézett cikkeit! Sorolják fel, hogy ez alapján milyen jogokat biztosít az állam a polgároknak!

2. Állampolgári jogok és kötelességek

Milyen kritériumai vannak a jogállami berendezkedésnek? • Milyen történelmi gyökerei vannak a demokratikus elveknek? • Hogyan épült ki a jogállamiság Magyarországon a 20. század végén?

Visszapillantás az emberi jogok múltjára

Már az ókori görögök is elmélkedtek arról, hogy létezniük kell bizonyos jogoknak, melyek akkor is megilletik az embereket, ha azok épp nincsenek az adott állam törvényeibe foglalva. Szophoklész *Antigoné* című drámájában is az képezi a fő konfliktust, hogy Antigoné jellekesen eltemeti testvérét, holott az Kreón, az uralkodó törvényei alapján államuk árulója, így nem jár neki temetés. Antigoné azonban érzi, hogy a földi törvények fölött léteznie kell egy sokkal magasabb rendű törvénynek is, amely minden embernek megadja a jogot a tisztességes temetéshez.

Az **állampolgári jogok** a demokráciákban annyiban választhatók csak külön az emberi jogoktól, hogy míg az állampolgári jogokból egy adott ország polgárai részesülnek, addig az **emberi jogok – elvben – egyetemesek**. Az emberi jogok kialakulásának, deklarálásának és biztosításának története csaknem kétezer éves. Pál apostol hirdette, hogy **Isten előtt minden ember egyenlő**, és az emberi élet szent. A középkor századaiban a katolikus kánonjog képviselte az emberi jogok elemeit. **Máig érvényes meghatározása a felvilágosodás vívmánya**.

Az emberi jogokra vonatkozó első állami dokumentumok a 18. század végén születtek. Az **emberi jogok** között az első az **élethez való jog**, de idesorolták az élet olyan területeit, ahol az állam nem korlátozhatja az egyén szabadságát. Ilyen például a **gondolkodás**, a **szabad véleményalkotás**, a **vallás szabad megválasztása** és a **másokkal való társulás**. Ezek a jogok idővel jelentősen bővültek.

Szabadság- és politikai jogok (18–19. század)

- az élethez, a testi épséghez és az emberi méltósághoz való jog
- a szabadsághoz, a személyi sérthetlenséghez való jog
- a törvény előtti egyenlőség
-
- a gondolat- és véleménynyilvánítás szabadsága, szólás- és sajtószabadság
- lelkiismereti és vallásszabadság
- gyülekezési és egyesülési jog

Gazdasági, szociális és kulturális jogok (19–20. század)

- tulajdonhoz való jog
- a munkához, a megfelelő munkakörülmények biztosításához való jog
- szakszervezetek alapításának joga, sztrájkjog
-
- szabad lakóhelyválasztás;
- a pihenéshez, a testi és lelki egészséghez, az egészségügyi ellátáshoz, a társadalombiztosításhoz való jog
-
- az oktatáshoz, a művelődéshez és a művészetek szabadságához való jog

Kollektív jogok (népek jogai) (20. század)

- a békéhez, fejlődéshez, egészséges környezethez, humanitárius segítséghez való jog
- nemek, nemzetek, nemzetiségek és egyházak egyenjogúsága
- faj, bőrszín, származás és vagyon szerinti megkülönböztetés tilalma

Az emberi jogok három nemzedéke

Milyen jogokra terjed ki az amerikai Függetlenségi nyilatkozat (1776) és a francia Emberi és polgári jogok nyilatkozata (1789)? • Mi a kormányok és az állami szervek feladata ezek biztosításában? • Milyen 18. századi gyökerekre nyúlnak vissza ezek a követelések? Soroljunk fel fontosabb gondolkodókat, műveket is!

A második világháborút követően az ENSZ Közgyűlése elfogadta az **Emberi jogok egyetemes nyilatkozatát** (1948), melynek jelentősége az Emberi és polgári jogok nyilatkozatáéval vetekszik. Ezt követően az 1950-ben alakult Európa Tanács elfogadta az **Emberi jogok európai egyezményét**, amely 1953-ban lépett hatályba. Az egyezmény kötelezte a szervezetben részt vevő államokat, hogy biztosítsák a benne meghatározott jogokat és szabadságokat a joghatóságuk alatt élő minden egyén számára. Ennek végrehajtása érdekében létrehozták az **Emberi Jogok Európai Bizottságát** (1954), majd az Emberi Jogok Európai Bíróságát (1959). Az utóbbi

szervezet ítéleteinek a végrehajtását az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ellenőrzi.

1966-ban az ENSZ Közgyűlése elfogadta a **Polgári és politikai jogok és Gazdasági, szociális és kulturális nemzetközi egyezségokmányát**. Az 1980-as években született meg az Európa Tanácsban **A kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről** szóló, illetve az ENSZ-ben **A gyermekek jogairól szóló egyezmény**. Az emberi jogok tehát kellően körülbástyáztak a nemzetközi jogban.

Az Európa Tanács egy regionális nemzetközi szervezet Strasbourg székhellyel. Tagja lehet minden olyan európai jogállam, amely garantálja polgárai számára a szabadságot és az emberi jogokat. Megalakulásakor még csak 14 ország írta alá az Európai jogok európai egyezményét, ma már 47 tagja van a szervezetnek. Hazánk, a volt szocialista térség első országaként 1990-ben csatlakozott a szervezethez, és 1993-ban iktatta törvénybe az egyezményt annak nyolc később keletkezett kiegészítő jegyzőkönyvével együtt. A Gazdasági, szociális és kulturális, valamint Polgári és politikai jogokra vonatkozó nemzetközi egyezségokmány már 1976-ban hatályba lépett Magyarországon. Ma már – természetesen – valamennyi emberjogi egyezmény hatályos hazánkban.

Jogok és köteleességek

Keressük meg nyomtatott kiadványban vagy a világhálón Alaptörvényünk Szabadság és felelősség című fejezetét, és gyűjtsük ki az előző oldali táblázat szerinti jogainkat! • Melyek azok, amelyek nem szerepelnek a táblázatban? • Állapítsunk meg a felsoroltakon túl is minél több kapcsolatot az állampolgári jogok és köteleességek között!

Hazánkban a **2012. január 1-jén** hatályba lépett Alaptörvény **Szabadság és felelősség** című fejezete 31 cikkben sorolja fel az **alapvető jogokat** és kötelezettségeket, de ezek betartatását külön törvény is biztosítja. Minden magyar állampolgár jogosult arra, hogy **igénybe vegye a különféle állami szolgáltatásokat**, főleg az **egészségügyi, oktatási és művelődési intézményeket**, melyeket viszont az adófizető polgárok kötelezően befizetendő járulékaiból tartanak fenn. Az **alapfokú és középfokú oktatás** igénybevétele mindenki számára ingyenes (az **alapfokú kötelező** is), míg **a felsőoktatás a képességei alapján mindenki számára hozzáférhető**. Minden magyar polgárnak joga van **külföldre utazni**, akár azzal a céllal is, hogy ott letelepedjen. Ugyanakkor háboríthatatlanul **tartózkodhat itthon**, kiutasítani, más államoknak kiadni nem lehet. Minden állampolgár részt vehet a **közügyek gyakorlásában**, ami azt is jelenti, hogy **18 év felett választó és választható**. A **nemzetiségek** sajátos **jogai** közé tartozik az anyanyelv használata, a saját kultúrához és az anyanyelvi oktatáshoz, valamint a helyi és országos önkormányzat alakításához való jog. Természetesen mindez az állampolgári jogok felsorolásának csekély szelete.

Az állampolgárokat ugyanakkor **köteleességek** is terhelik. Ezek közül a legfontosabb a **törvények és jogszabályok betartása**, az **adó fizetése** és a **honvédelmi kötelezettség**. Ez utóbbi lehet **fegyveres** (a katonai szolgálatot teljesítőké), **fegyver nélküli** (rendkívüli állapot esetén) és **polgári szolgálat** (például katasztrófavédelmi feladatok ellátása). Szerepel az Alaptörvényben a **szülők gondoskodási kötelessége** kiskorú gyermekükről, de a nagykorú gyermek hasonló kötelezettsége is a rászoruló szülőkről. Kötelességünk még **az épített és természeti környezet védelme** is.

Az Európa Tanács ülésterme Strasbourgban

- Tekintsük végig az egyes emberi jogokért vívott harcok főbb állomásait!
- Idézzük fel, mely alapvető nemzetközi dokumentumok fogalmazták meg a kollektív jogokat!
- Értelmezzük az egyes jogokat!
- Mi a különbség a lelkiismereti és a vallásszabadság között?
- Vitassuk meg, milyen problémák lehetnek egyes jogok megvalósulása, biztosítása terén!
- Értelmezzük az abortusz tekintetében az élethez való jogot! Milyen viták zajlanak ekörül? Több demokráciában tilos az abortusz, tehát jelentős különbségek vannak az élethez való jog értelmezésében!
- Vitassuk meg a halálbüntetés tilalmát vagy gyakorlatát a demokratikus jogállamokban (például az Amerikai Egyesült Államokon belül is)!
- Milyen gondok származnak a demokrácia korlátozott mértékű elterjedtségéből?
- Történelmi tanulmányaink alapján idézzük fel, milyen a diktatúrák viszonya az emberi jogokhoz!
- Miért „természetes”, hogy a nemzetközi emberjogi egyezmények hatályosak a mai Magyarországon?

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának épülete Strasbourgban

Értelmezzük az egyes köteleességeket! • Mit jelent az épített és természeti környezet védelme? (A válaszadáshoz használjuk fel a földrajzórakon tanultakat is!)

Jogvédelem a jogállamban

A magyar Alkotmánybíróság határozatot hirdet

1. § Az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik:

- a már elfogadott, de még ki nem hirdetett törvény, az Országgyűlés ügyrendje és a nemzetközi szerződés egyes rendelkezései alkotmányellenességének előzetes vizsgálata;
- a jogszabály, valamint a közjogi szervezetszabályozó eszköz alkotmányellenességének utólagos vizsgálata;
- a jogszabály, valamint a közjogi szervezetszabályozó eszköz nemzetközi szerződésbe ütközésének vizsgálata;
- az Alkotmányban biztosított jogok megsértése miatt benyújtott alkotmányjogi panasz elbírálása;
- a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megszüntetése;
- az állami szervek, továbbá az önkormányzat és más állami szervek, illetve az önkormányzatok között felmerült hatásköri összeütközés megszüntetése;
- az Alkotmány rendelkezéseinek értelmezése;
- eljárás mindazokban az ügyekben, amelyeket törvény a hatáskörébe utal.

(Az 1989. XXXII. törvény az Alkotmánybíróságról)

- Milyen hatáskört biztosított az 1989-es törvény Alkotmánybíróságnak?
- Fogalmazzuk meg, miért lehet a testület a „jogállamiság őrzője”!
- A törvény ma már nem hatályos, az Alkotmánybíróság tevékenységét az Alaptörvény szabályozza. Nézzünk utána, és hasonlítsuk össze a jelenlegi szabályozást az 1989-es törvénnyel! Mit tapasztalunk?

Aligha véletlen, hogy az állampolgárság modern fogalmának első megjelenése Napóleon Code Civil-jében található. Az első hazai, a témával foglalkozó jogi munkák (például Szalay László írásai) az állampolgárságot az állami szuverenitásból vezették le. A jelenlegi állampolgársági törvények az állami szuverenitást túlhangsúlyozó, alattvalói típusú törvények, de vannak olyan modern jogszabályok is, melyek az állami szuverenitás és az állampolgári szabadság kettős követelményének kiegyensúlyozott szabályozására törekednek.

A **jogállam** a közhatalom jognak való alávetettségét jelenti, azaz a demokratikusan létrehozott jogszabályok alapján működnek arra felhatalmazott szervezetek és személyek. A **demokratikus jogállam**, melyben a hatalommal bíró emberek sem állnak a jog felett.

Kiemelkedően fontos szerepet tölt be a **jogvédelem** élén az **Alkotmánybíróság**, az **Alaptörvény őre**. Feladata a jogszabályok alkotmányosságának vizsgálata, az alkotmányos rend és az Alkotmányban biztosított **alapjogok védelme**. Az Alkotmánybíróság a „rendes” (polgári és büntető) bíróságoktól is **függetlenül működik, döntéseit** nem lehet felülbírálni, **kötelező érvényűek**. Ennek a 15 fős, az országgyűlési képviselők kétharmados többségével megválasztott testületnek a tagjai kiemelkedő felkészültségű jogászok lehetnek.

A **bírói szervezet**, az **ügyészség** és a **rendvédelmi szervek** (rendőrség, büntetés-végrehajtás, katasztrófavédelem, polgári nemzetbiztonsági szolgálatok) feladata, hogy gondoskodjanak az **állampolgárok jogainak védelméről**, védjék az alkotmányos rendet, és fellépjenek a bűncselekmények elkövetői ellen. Az igazságszolgáltatás szervei **függetlenek**.

Sajátos, az Országgyűlésnek alárendelve működő szervezet az **Állami Számvevőszék**, az **Országgyűlés** legfőbb **pénzügyi és gazdasági ellenőrző szerve**. Főleg a közpénzekkel, az állami és önkormányzati vagyonnal való felelős gazdálkodás ellenőrzése tartozik a hatáskörébe. Feladata a közpénzekből, állami támogatásból gazdálkodó pártok pénzügyi ellenőrzése is. Viszonylag új szervezet a **Költségvetési Tanács**, melynek fő feladata az állami költségvetés ellenőrzése. Vétójoggal rendelkezik. Az Országgyűlés **alapvető jogok biztosja** (svédül ombudsman, jelentése: panaszokat vizsgáló tisztviselő) az emberi és a különböző szabadságjogokkal kapcsolatban tudomására jutott visszasságokat vizsgálja vagy vizsgálattatja ki, és orvoslásukra intézkedéseket hoz. A biztost és az Állami Számvevőszék elnökét is az országgyűlési képviselők kétharmada választja. Az alapvető jogok biztosának két helyettese van. Az egyik a **jövő nemzedékek érdekeinek a védelmét ellátó**, a másik a **nemzetiségek jogainak védelmét ellátó helyettes**.

A magyar és európai állampolgárság legfontosabb ismérvei

Az **állampolgár** valamely **állam tagja**, akit az állam **jogokkal és köteleességekkel** ruház fel. Az **állampolgárság** az adott állam és személy közötti sajátos jogviszonyt jelenti. Az állampolgárságban egyrészt az **állami szuverenitás** fogalmazódik meg – az egyén államának hatalma alatt áll –, másrészt jelen van benne az államot alkotó **polgár szabadsága**, és ebben az értelemben az állampolgárság nem egyoldalú, „alávetett” jogviszony. Az állam főhatalom a terület és a lakosság felett. Nemzetközi jogi értelemben a lakosság az állam területén tartózkodó személyek összessége. Ezekben belül az állam saját polgárai az állampolgárok, más állam polgárai a külföldiek, és az állampolgárság nélküliek a **hontalanok**. Egy állam szuverenitása saját polgáraitra terjed ki akkor is, ha azok az országot átmenetileg elhagyják.

Kétféleképpen lehet egy adott ország állampolgára valaki. Egyrészt **vér szerinti jogon** (*ius sanguinis*), ha a szülők az adott állam polgárai. Amennyiben a szülők különböző államok polgárai, a gyermek mindkét szülő állampolgárságát megszerzi. Másrészt **terület szerint** (*ius soli*), ami azt jelenti, hogy az állam területén született egyén megkapja az állampolgárságot. Ez főleg azokra az országokra érvényes, ahová nagyszámú bevándorló érkezik (például Amerikai Egyesült Államok, Kanada). Hazánkban (és Európában) ezt csak sajátos esetekben alkalmazzák (például a talált gyermek magyar állampolgár addig, amíg ki nem derül, hogy kik a szülei).

- Melyik az állampolgárság keletkezésének leggyakoribb módja?
- Milyen állampolgárságú lesz az a gyermek, aki magyar szülőktől külföldön születik?
- Milyen állampolgárságú lesz egy hazánkban dolgozó külföldi házaspár gyermeke?
- Mi a helyzet hontalan vagy ismeretlen szülők esetén?
- Mi a különbség az állampolgárság és a nemzetiség között?

A kettős állampolgárság és az egyszerűsített magyar honosítás

A **kettős** (vagy többes) **állampolgárság** azt jelenti, hogy egy személy egyszerre **két** (vagy több) **államnak is a polgára** lehet. Ennek feltétele azonban, hogy az adott államok törvényei ezt a kettős állampolgárságot lehetővé tegyék. Környezetünkben Ausztria és Szlovákia törvényei – különböző okokból – nem engedik a kettős állampolgárságot, Ukrajna alkotmánya pedig nem ismeri ezt a jogállást, tehát nem ismerik el, de nem is büntetik a kettős állampolgárságot.

Hazánkban 2011-től a törvények lehetővé teszik a határon túli magyarok számára az **egyszerűsített** (vagy kedvezményes) **honosítási eljárást**. Ennek során megkaphatja a magyar állampolgárságot az eredeti megtartása mellett az a személy, aki **igazolni tudja magyar származását vagy valószínűsíteni tudja magyarországi származását**. Ebben az esetben nem feltétel a magyarországi lakóhely, a megélhetés igazolása és a vizsga az alkotmányos alapismertetésekből, mint más olyan esetekben, amikor egy külföldi kívánja felvenni a magyar állampolgárságot. Mindez a **nemzetegyesítés jegyében** hozott intézkedés. A korábbiakhoz képest 2011-től napjainkig több százezerrel nőtt a magyar állampolgárságot elnyert személyek száma anélkül, hogy az illetők elhagyták volna eredeti lakóhelyüket.

Magyar igazolvány

Idézzük fel, milyen kedvezményeket biztosít a magyar igazolvány!

Szlovákia az egyszerűsített honosítási eljárásra válaszlépésként olyan jogszabályt hozott, melynek alapján el lehet venni azoknak a szlovák embereknek az állampolgárságát, akik felveszik más országokét is. Ennek nyomán 2015 elejéig közel 1000 szlovák állampolgár veszítette el állampolgárságát, köztük több tucat magyar. Közülük is kiemelkedik a több mint 100 éves Tamás Ilona nyugdíjas tanítónő, aki áldozatvállalása, állhatatos harca elismeréseként 2015. október 23-án elsőként Magyar Becsületrend kitüntetését kapott.

Tamás Ilona átveszi a Parlamentben a Magyar Becsületrend kitüntetését

Év	Romániából	Szerbiából	Ukrajnából	Összesen
2001	5644 65,7%	1254 14,6%	855 10,0%	8590
2005	6890 70,0%	949 9,6%	828 8,4%	9870
2009	3805 65,6%	672 11,6%	558 9,6%	5802
2011	15 658 76,2%	1678 8,2%	2189 10,6%	20 554
2012	14 392 78,3%	1330 7,2%	1765 9,6%	18 379
2013	6999 76,3%	647 7,0%	894 9,7%	9178

- Milyen állandó trendeket lehet megfigyelni a táblázat adatai alapján?
- Mennyiben figyelhető meg az egyszerűsített honosítási eljárás kedvező hatása a táblázat adataiban?
- Vajon miért ezek lettek a kiemelt országok?
- Mely számunkra fontos ország adatai hiányoznak a táblázatból? Mi lehet ennek az oka?

Néhány környező országból magyar állampolgárságot kapott személyek száma és aránya az előző állampolgárság országa szerinti bontásban (a KSH adatai alapján; a táblázat adatai csak a Magyarországon letelepült vagy magyarországi lakhellyel rendelkező új honfitársainkra vonatkoznak)

[...] a Szerződés bevezeti az uniós állampolgárságot. Az Unió állampolgára minden tagállam állampolgára. Az uniós állampolgárság a nemzeti állampolgárságot erősíti, kiegészíti, de nem lép a helyébe.

(Amszterdami szerződés; 1997. 17. cikk)

- Rendezzünk vitát arról, hogy mit tartunk fontosabbnak: a nemzeti identitás, szuverenitás megőrzését, vagy a polgárok Európáját, ami már a politikai unió előszobájaként is értelmezhető?
- Mit sugall a vonatkozó szerződés rövid idézete?

Unió polgárság

2004 óta európai uniós tagország polgáraiként **uniós polgárok** is vagyunk. Ez számos olyan jogot jelent, amellyel csak így élhetünk. **Szabadon mozoghatunk és tartózkodhatunk a tagországokban, sőt letelepedhetünk** – bizonyos korlátozásokkal –, **de munkát is vállalhatunk ott, szavazhatunk az európai parlamenti és önkormányzati választásokon.**

A magyar választási rendszer: országgyűlési és önkormányzati (helyhatósági) választások

Választójog – választási rendszerek

A **választójog** az állampolgári jogok egyike, **politikai alapjog**, a **közügyekben való részvétel joga**. A népszuverenitás és a választási rendszer ugyanis elválaszthatatlan egymástól, mert a **választópolgárok közössége** (a nép) **a szuverenitást választott képviselői útján gyakorolja**. Az **aktív választójog** a választás lehetőségét jelenti, a **passzív választójog** pedig a választhatóságot. A modern választójog a népképviselést elvén alapul. Jellemzője, hogy **általános**, vagyis **minden nagykorú állampolgár** gyakorolhatja; **egyenlő**, azaz minden szavazat ugyanannyit ér; **közvetlen**, azaz jelöltekre szavaznak a választók; valamint **titkos**, tehát a szavazat nem nyilvános. A **választójog korhatárhoz kötött**. Ez általában a 18 éves kor, a nagykorúság kezdete. Kizárni valakit a választójogból csak elmebetegség és jogerős bírósági ítélet esetén lehet. Ma már természetes, hogy a **nők is szavazhatnak**, de 1945-ig ez korántsem volt általános.

- Kinek a miniszterelnöksége alatt bocsátották ki a törvényt, és milyen történelmi háttere volt?
- Hogyan szabályozta a törvény a női választójogot?
- Hogyan tükrözi a törvény az akkori társadalom értékrendjét?
- Nézzük meg a táblázatot a következő oldalon! Mennyire tért el a magyar rendelkezés a nemzetközi gyakorlattól?

2. §. Országgyűlési képviselőválasztó-joga van minden nőnek, aki életének 30. évét betöltötte, tíz év óta magyar állampolgár, két év óta ugyanabban a községben lakik vagy van lakása és az elemi népiskola hatodik osztályát vagy más tanintézetnek ezzel tanértékre nézve egyenrangú osztályát sikeresen elvégezte, vagy ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolta.

(2) Az egyéb kellékek igazolása mellett választójoga van annak a nőnek is, aki az elemi népiskola negyedik osztályának sikeres elvégzését, vagy ezzel egyenlő értékű műveltség megszerzését igazolja, ha:

1. három vagy több törvényes gyermeknek adott életet és legalább három gyermeke életben van; – a háborúban hősi halált halt gyermekeket e rendelkezés szempontjából életben levőnek kell tekinteni; vagy

2. saját vagyonának jövedelméből vagy saját keresetéből tartja el magát és önálló háztartást vezet.

(4) Annak a nőnek, aki egyetemet vagy más főiskolát végzett, életkorára való tekintet nélkül van választójoga.

(1925. évi XXVI. törvény)

1893	Új-Zéland	1918	Ausztria Magyarország Nagy-Britannia Németország	1945	Franciaország Olaszország Japán
1902	Ausztrália	1919	Hollandia Lengyelország	1949	Kína India
1906	Finnország	1920	Egyesült Államok Kanada	1952	Mexikó
1915	Dánia	1922	Írország	1956	Egyiptom
1917	Szovjetunió	1934	Brazília	1971	Svájc

A női választójog bevezetése az adott országban

Történetileg először a **többségi választási rendszer** alakult ki. Ebben egyéni jelöltek indulnak, akiknek a választópolgárok szavazatainak a többségét kell megszerezni. Az angolszász rendszerben elég a **relatív** (vagy egyszerű) **többség** (a legtöbb szavazat), a francia típusúban viszont **abszolút többségre** (a leadott szavazatok több mint a felére) van szükség a mandátum elnyeréséhez. Az **arányos választási rendszerben** nem egyéni jelöltekre, hanem **pártlistákra** szavaznak. Ez lehet **kötött lista**, amikor a választó a zárt listák közül választ, és **szabad lista**, amelyben a választó a listán szereplő jelöltek sorrendjét is meghatározhatja.

- Vitassuk meg, milyen előnyei és hátrányai vannak a két pártlistás rendszernek!
- Ausztriában 16 évre szállították le a szavazatjogosultság alsó határát. Vitassuk meg és értékeljük az intézkedést! Nézzünk utána az interneten, hol szavazhatnak még a 18 éves korhatár alatt is!

Az általános, egyenlő és titkos választójog a férfiak körében az 1920-as években vált jellemzővé Európában. A nők nehezebben kapták meg ezt a jogot. Először az Amerikai Egyesült Államok Wyoming nevű államában érték el 1869-ben

A választásokat meghatározhatja a választókerületek felosztása, amely akkor igazságos, ha a választókerületekben közel azonos számú szavazásra jogosult személy van. 2014-től hazánkban is részben ennek hiánya miatt kellett módosítani a választókerületek felosztását. Határainkon túl a nemzetiségek összetétele is komolyan befolyásolja a választókerületek kialakítását, sajnos nem helyes irányban. Szlovákiában például a déli kisebbségi (zömmel magyarok lakta) területeket az északi szlovák többségiekhez csatolták, hogy ne kerülhessenek sehol a kisebbségben lévő magyarok többségbe egy adott közigazgatási egységen belül. Vannak ilyen törekvések a szomszédos országok között máshol is. Ez mindenütt komoly demokráciadeficitet jelent.

- Hogyan lehet befolyásolni a választási eredményeket a választókerületek átszabásával?

Magyarországon az 1848. évi áprilisi törvények V. törvénycikke teremtette meg a népképviselő elvén alapuló országgyűlés megválasztásának a lehetőségét. Az addigi kiváltságosok mellett – vagyoni és műveltségi cenzussal, de – mások is megkapták a szavazati jogot. A dualizmus korában annyi lényegi változás történt, hogy a vagyoni helyett adócenzust vezettek be. 1918-ban, a Károlyi-kormány idején ugyan bevezették az általános, titkos, egyenlő és közvetlen választójogot, amely a 24 év feletti nőkre is kiterjedt, de a Horthy-korszakban jelentős visszalépések történtek. Felemelték a korhatárokat, műveltségi cenzust vezettek be, sőt a választás titkossága és egyenlősége is csorbát szenvedett. Bár 1945-ben demokratikus, kötött listás és arányos képviselői rendszert vezettek be, de ezt már 1947-ben jelentősen csorbították a titkosság és egyenlőség elvének a megsértésével. 1954-ben ismét bevezették az egyéni választókerületi rendszert, de ennek az egypártrendszer körülményei között nem volt különösebb jelentősége. A valódi demokratikus választójog a rendszerváltoztatás során valósult meg.

- Idézzük fel korábbi történelmi tanulmányaink és más ismereteink alapján a magyar választási rendszer változásának fontosabb állomásait (1848, 1918, 1922, 1925, 1938, 1945, 1947, 1989)!
- Értékeljük ezek helyét a nyugati és kelet-európai országok korabeli választási rendszereihez képest!
- Tájékozódjunk arról, hogy választási rendszerünk 2011-es változása milyen módosulásokat jelent a korábbiakhoz képest!

Szavazófülkék és választási urna biztosítja a választás titkosságát

A magyar választási rendszer

A magyar választási rendszer **vegyes**, ami azt jelenti, hogy a többségi és az arányos rendszerek elemeit egyaránt tartalmazza. A 2011-ben született **választójogi törvény** az **országgyűlési képviselők számát** a 2014-es választásoktól a korábbi 386-ról **199-re** csökkentette. Ebből **106 országgyűlési képviselőt egyéni választókerületben** többségi elven (egyszerű többség), **93-at** pedig **országos listán** (kötött lista) választanak. Országos listát az a párt állíthat, amely minimum kilenc megyében és Budapesten legalább 27 választási körzetben állít jelöltet. Ehhez előtte választókerületenként ezer **ajánlószelvényt** kell gyűjteni. A választás **egyfordulós**.

SZAVAZÓLAP
Helyi önkormányzati képviselők választása
2014. október 12.
Komárom-Esztergom megye
OROSZLÁNY 08. számú választókerület
Érvényesen szavazni csak **1** jelöltre lehet!

MINTA
KÉZBEFOZANDÓ! 084

1. **CYUGA MIHÁLY JÓZSEF** **FIDESZ** **FIDESZ - MAGYAR POLGÁRI SZÖVETSÉG (FIDESZ) Kereszténydemokrata Párt (Könp)**

2. **ERDŐS GÁBOR SÁNDORNÉ** **LMP** **LEHET MÁR A POLITIKA (LMP)**

3. **BALOGH TIBOR** **FÜGGTLEN JELELT**

4. **SZABÓ GYÖRGY** **JOBBIK** **JOBBIK MAGYARORSZÁGI MEGALOM (JOBBIK)**

5. **DR. MÁTYÁS ISTVÁN** **MSZP** **MAGYAR SZOCIALISTA PÁRT (MSZP) DEMOKRATIKUS KÖZÖSSÉG (DK) EGYÜTT - A KÖZSÉGVÉDELMI PÁRTJA (EGYÜTT)**

6. **VICENA JÁNOS** **FÜGGTLEN JELELT**

Érvényesen szavazni a jelölt neve melletti körbe tollal írt két, egymást metsző vonallal lehet, például: ⊗ ⊕

Országgyűlési képviselők választása (egyéni választókerületi szavazólapminta, 2014)

A választók egy választókerületi jelöltre és egy pártlistára szavaznak. Pártlistán csak az a párt juthat képviselői helyhez, mandátumhoz, amelyik eléri az **5%-os parlamenti küszöböt**, vagyis az érvényes szavazatok legalább huszadát kapja. A **töredékszavazatok** alapján is osztanak mandátumokat, hogy lehetőleg ne vesszenek el érvényes szavazatok. A választójegyzékbe **nemzetiségiként** felvett **választók** az adott választási körzetben, ha van ilyen, akkor a pártlista helyett **nemzetiségi listára szavaznak**.

SZAVAZÓLAP
Országgyűlési képviselők választása
2014. április 6.
ORSZÁGOS PÁRTLISTA
Érvényesen szavazni csak egy listára lehet!

MINTA
KÉZBEFOZANDÓ! 084

1. **MCP** **MAGYARORSZÁGI CSALÁDPART**
KÖNYVÉNYI LÁRIS, HOSZVÁNYI SZÉNY, FÉNYÉNYI SZÉNY, FÉNYÉNYI SZÉNY

2. **MÁR NAJLÉK MÓDOLLAN PÁRT**
KÉLLER FERENC, KÖZELÉNYI SZÉNY, SZÉNYI SZÉNY, SZÉNYI SZÉNY

3. **SMS** **SERES ANNA SZÖVETSÉGI PÁRT**
SERES ANNA, SERES ANNA, SERES ANNA, SERES ANNA

4. **FÜGGTLEN POLGÁRI - POLGÁRMESTER ÉS POLGÁR PÁRT**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

5. **ÖP** **ÖP PÁRT**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

6. **FIDESZ - KÖNP** **FIDESZ - MAGYAR POLGÁRI SZÖVETSÉG Kereszténydemokrata Párt**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

7. **SPINERES ÉS FÉNYÉNYI MAGYARORSZÁGI PÁRT**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

8. **LMP** **LEHET MÁR A POLITIKA**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

9. **JESZ** **JELŐT ÉS SZABADSÁG SZÖVETSÉGI PÁRT**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

10. **LMP** **LMP PÁRT**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

11. **MUNKÉSPÁRT** **MUNKÉSPÁRT**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

12. **SZOCIÁLDEMOKRATAK** **SZOCIÁLDEMOKRATAK**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

13. **KTI** **KTI**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

14. **EGYÜTT 2014** **EGYÜTT 2014**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

15. **ZÖLDEK** **ZÖLDEK**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

16. **MSZP - EGYÜTT - DK - Párt** **MSZP - EGYÜTT - DK - Párt**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

17. **MSZP - EGYÜTT - DK - Párt** **MSZP - EGYÜTT - DK - Párt**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

18. **JOBBIK** **JOBBIK**
KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY, KÖZELÉNYI SZÉNY

Érvényesen szavazni a lista neve feletti körbe tollal írt két, egymást metsző vonallal lehet, például: ⊗ vagy ⊕

Országos pártlista (szavazólapminta, 2014)

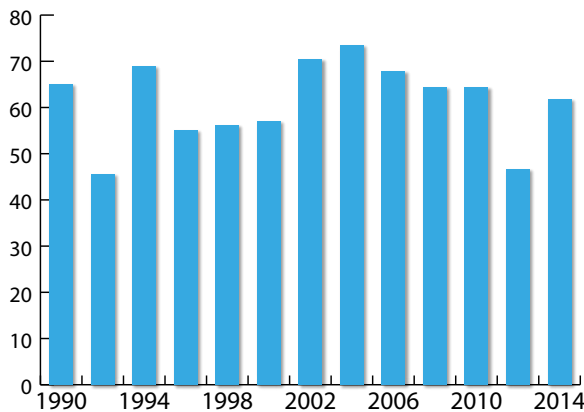
A mindennapi életünket az országgyűlési választásoknál is közvetlenebbül befolyásolhatják az **önkormányzati (helyhatósági) választások**, amelyek 2014-ig négyévenként, ezt követően **ötévenként zajlanak**. Ez a választási rendszer is **egyszerű többségi elven** alapul. Az önkormányzati választásokon a vidéki választópolgárok **polgármestert, helyi és megyei képviselőket**, illetve a Budapesten élők **főpolgármestert, kerületi polgármestert és képviselőket** is választanak.

A **tízezer vagy annál kevesebb lakosú településeken** a választópolgárok **egyéni listákon** szavaznak. Ez azt jelenti, hogy a választóknak annyi szavazatuk van, ahány képviselőből áll a testület. Azok a jelöltek lesznek a képviselő-testület tagjai, akik a legtöbb szavazatot kapják. A **tízezernél nagyobb lélekszámú településeken**, valamint a **megyei jogú városokban és Budapest kerületeiben** **vegyes választási rendszert** alkalmaznak. A települések választókerületeiben egyéni képviselőjelöltre lehet szavazni, és az egyszerű többségi elv érvényesül.

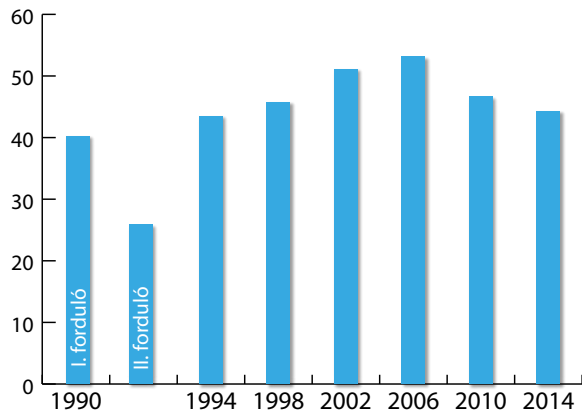
A **megyei közgyűlési választáson** a megyében lakó választópolgárok szavaznak, kivéve a megyei jogú városban élőket. Ekkor a megye egy nagy választókerületet alkot, ahol a választópolgárok **listán** szavaznak a jelöltekre. A **fővárosi közgyűlés a főpolgármesterből, a 23 kerület polgármestereiből, valamint 9 kompenzációs listáról bekerült képviselőből áll**. A jelöltek közül az lesz a főpolgármester, illetve a polgármester, aki egyszerű többséggel győz.

HIRDETMÉNY
MAGYARORSZÁG KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKE KITŰZTE
A HELYI ÖNKORMÁNYZATI KÉPVISELŐK ÉS POLGÁRMESTEREK ÁLTALÁNOS VÁLASZTÁSÁT.
A SZAVAZÁS NAPJA:
2014. OKTÓBER 12.
A SZAVAZÁS 6.00 ÓRÁTÓL 19.00 ÓRÁIG TART.
A VÁLASZTÓI NÉVJEGYZÉK
A választópolgárok a névjegyzékbe történő felvételükért 2014. augusztus 25-ig kapnak értesítést.
AJÁNLÁS
Jelöltet ajánlani ajánlólevelel lehet.
A választókerületben választójoggal rendelkező választópolgár 2014. október 8-ig ajánlhatja jelöltét.
Egy választópolgár több jelöltet is ajánlhat.
A SZAVAZÁS
A választópolgár személyesen, a lakóhely szerinti szavazókörben szavazhat.
Az a választópolgár, aki 2014. június 23-ig tartózkodási helyét létesített, és tartózkodási helyének érvényessége legalább a szavazás napjáig tart, átjelentkezéssel a tartózkodási helyén szavazhat. Átjelentkezése irányuló kérelmet 2014. október 10-én 16.00 óráig lehet benyújtani a www.valasztas.hu oldalon vagy levélben, illetve személyesen a helyi választási irodában.
Részletes tájékoztatásért látogassa meg a www.valasztas.hu weboldalt, vagy forduljon a polgármesteri hivatalban működő választási irodához.
Nemzeti Választási Iroda

Választási felhívás

Részvételi arány az országgyűlési választásokon (%) (2014-ig az országgyűlési választások kétfordulósak voltak)

Részvételi arány az önkormányzati választásokon (%) (1990-ben kétfordulós volt az önkormányzati választás, melyen a polgármesterek választása is közvetett volt)

- Alkossunk véleményt az országgyűlési választások látogatottságáról! (1945-ben közel 93, 1947-ben több mint 91%-os volt a részvételi arány.)
- Miért fontos, hogy a szavazásra jogosultak minél többen adják le a szavazatukat?
- Néhány országban (például Belgium, Ciprus, Görögország, Luxemburg) kötelező a szavazás. Fogalmazzuk meg véleményünket ezek kapcsolatban!

- Vegyük sorra, hogy az önkormányzati választások során a különböző választási rendszerek milyen elemei érvényesülnek! Hányféle rendszerben zajlanak ezek a választások?
- Értékeljük a részvételi arányokat az országgyűlési választások adataihoz is viszonyítva!
- Mit jelent a felelősségteljes választói magatartás?

A politika szereplői

A politika fontos szereplői a különböző **érdekcsoportok**, amelyek közös erővel lépnek fel érdekeik védelmében. Ezek lehetnek a **közösség számára nyilvánvaló érdekek**, például a lakóterület, a nyelv, a kultúra, a történelmi múlt, a vallás stb. közös védelme, vállalása. Ezek a csoportok tágabb értelemben vett **civil szervezetek**, amelyek igen sokfélék. Lényegük, hogy zömmel nem állami jellegű önkéntes és önszabályozással működő nonprofit önszerveződések. A több évszázados múltra visszatekintő **szakszervezetek** azonos foglalkozási ághoz tartozó munkavállalók érdekeinek védelmét látják el a munkaadókkal szemben. Tagjaik munkafeltételeinek, anyagi érdekeinek a képviselőket látják el.

A **szakmai kamarák** azonos foglalkozási ágak érdekképviseleti szervezetei, melyek keretében a munkavállalók többnyire egymástól függetlenül végzik tevékenységüket.

- Gyűjtsünk össze az internet segítségével minél több civil szervezetet, illetve szakmai kamarát!
- Milyen szakszervezeti tömörülések vannak Magyarországon? Mi a hasonlóság és különbség köztük?

A magyar civil szervezetek csoportosítása

Önkiszolgáló

(pl. sport, hobbi, szabadidő, kulturális szervezetek) (kb. 30%)

Közszolgáló

(pl. oktatási, szociális, egészségügyi szervezetek) (kb. 5%)

Üzleti szervezetek

(pl. önkéntes biztosító pénztárak, közhasznú társaságok) (kb. 1%)

Többcélú adományozó

szervezetek, nagyobb állami és önkormányzati közalapítványok (kb. 2%)

Csoportkiszolgáló

szervezetek (pl. tűzoltó egyesületek, tudományos társaságok, város- és faluvédő szervezetek) (kb. 23%)

Céltámogató

szervezetek (pl. alapítványok, adománygyűjtők) (kb. 37%)

Közszolgáló-adományozó

szervezetek (pl. Vöröskereszt, szeretetszolgálatok) (kb. 1%)

A politika legfontosabb szereplői a **politikai pártok**, amelyek programjaikban összesítik a társadalmi érdekeket, megfogalmazzák a problémák megoldásának alternatíváit. Demokrációkban a választásokon más pártokkal versengve igyekeznek jelöltjeiket bejuttatni az országgyűlésbe, döntési helyzetbe akarnak kerülni, hatalomra törnek. A pártok együtt **pártrendszert** alkotnak.

A politikai pártok sokfélék lehetnek. Tagságukat alkothatják **azonos világnézetű** emberek (kereszténydemokraták, liberálisok stb.), **azonos nemzetiségűek** (a határon túli magyar pártok, például a Romániai Magyar Demokrata Szövetség) vagy **azonos foglalkozási ághoz, problematikához** kötődők (például agrárpártok, környezetvédők, zöldek). A **modern tömegpártok** (például néppártok) már általánosabb értékrendek, ideológiák alapján szerveződnek.

A közvetett és közvetlen demokrácia formái

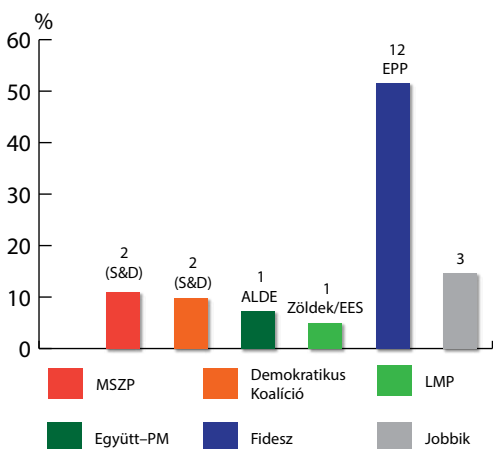
A közvetett (képviselési) demokrácia

Látszólag egyszerű a meghatározás, mivel a **demokrácia** kifejezés a görög 'demosz' (= nép) és 'kratosz' (= uralom) szavakból eredeztethető, és így **népuralmat jelent**, a közhatalom gyakorlását. Két formája létezik: a közvetlen (részvételi) és közvetett (képviselési) demokrácia. A modern kori demokráciára inkább a **közvetett, képviselési forma** a jellemző, amikor a nép az általa választott képviselők (innen az elnevezés) révén gyakorolja a közhatalmat, például alkotja a törvényeket.

A képviselési demokráciák alkotmányosan szabályozottak, és közös jellemzőik vannak:

- tiszteletben tartják az alkotmányban foglalt emberi jogokat és polgári szabadságjogokat;
- a kormányzati hatalomért szabadon versengő többpártrendszerek a jellemzőek;
- általános és titkos választásokon dől el a hatalom, az ellenzék is szabadon működhet;
- az érdekképviselések szabadon működve befolyásolhatják a kormányzati döntéseket;
- a társadalmi nyilvánosság (a sajtó és az elektronikus média) független a kormányzati hatalomtól;
- érvényesül a hatalommegosztás rendje a három fő hatalmi ág (törvényhozó, végrehajtó hatalom és igazságszolgáltatás) között.

A **demokráciák** konkrét **formái** között jelentős különbségek is lehetnek. Legfontosabb a parlamentáris és elnöki demokratikus kormányzati rendszerek közti különbség. A **parlamentáris rendszerben** a parlamentnek felelős kormányzat mellett az államfő (király vagy köztársasági elnök) csupán jelképes szerepet játszik. Ezen belül a német **kancellári típusú kormányzásban** a kormány feje, a miniszterelnök (kancellár) különlegesen erős, nehezen mozdítható el. Az **elnöki rendszerben** az államfő áll a hatalmi szervezet csúcsán. A mintapélda az Amerikai Egyesült Államok, ahol az elnök és a törvényhozás (kongresszus) egymástól független hatalmi tényezők. A kormány pedig az elnök hivatali apparátusa (adminisztráció), hiszen ő nevezi ki a tagjait, akik neki felelősek. A francia „**félelnöki**” rendszerben az elnököt szintén külön választják, a kormányt is ő nevezi ki, de az mégis a parlamentnek felelős. Ehhez hasonló az orosz elnöki rendszer is.

A 2014-es európai parlamenti választások eredménye Magyarországon. Az oszlopok felett a megszerzett mandátumok száma és az európai frakciók láthatók

- Vegyük sorra az európai pártcsaládokat a baloldaltól a jobboldalig!
- Melyek nevezhetők tömegpártoknak Európában és Magyarországon?
- Helyezzük el a vezető magyarországi pártokat a skálán! (A színek a megfelelő európai pártcsaládot jelzik.)
- Melyik magyarországi párt nem tartozik az Európai Parlament egyetlen frakciójához sem?

A német kancellári rendszerhez hasonló a magyar kormányzat is, melynek miniszterei külön nem mondathatók le. Konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal a képviselők többsége az új kormányfő egyidejű megválasztásával menesztheti csak a kormányt.

- Melyek a képviselési demokrácia fő formái?
- Mi különbözteti meg egymástól a parlamentáris és az elnöki rendszert?
- Milyen típusai vannak a két rendszernek?
- Nézzünk utána az interneten, mikor alkalmazták Magyarországon a konstruktív bizalmatlansági indítványt!

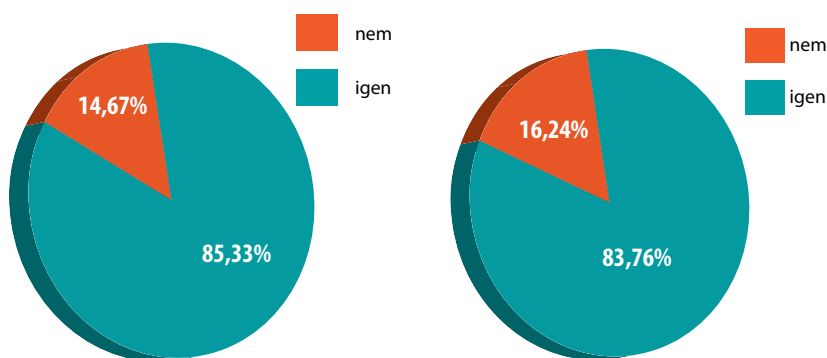
A közvetett (képviseleti) demokrácia intézményei

Magyarország politikai intézményrendszerének legfontosabb elemei

1. Magyarország Alaptörvénye (2012 óta hatályos): parlamentáris demokrácia.
2. Országgyűlés: kormánypártok és ellenzék.
3. Kormány: kancellári rendszer.
4. Államfő: a köztársasági elnök szerepe viszonylag korlátozott a napi politikában (5 évenként az országgyűlés választja).
5. Alkotmánybíróság: törvények felülbírálása, döntései megfellebbezhetetlenek.
6. Bírói szervezet: garantált függetlenség.
7. Ügyészség: vádképviselő, nyomozás- és büntetés-végrehajtás felügyelője.
8. Magyar Nemzeti Bank: jegybanki függetlenség.
9. Állami Számvevőszék: pénzügyi-gazdasági ellenőrző szerv.
10. Költségvetési Tanács: felelős költségvetési gazdálkodás biztosítása, vétőjoggal rendelkezik.

A közvetlen demokrácia eszköze: a népszavazás

A mai demokráciákban is megjelennek a hatalomgyakorlás **közvetlen** módszerei. A **népszavazás** (idegen szóval referendum) intézménye szolgál erre, amikor minden választópolgár szavazhat egy-egy fontos vagy kevésbé fontos kérdéstről. Lehet **országos** vagy **helyi, ügydöntő**, amely jogilag köti a közhatalmat, és lehet **véleménynyilvánító**, amely csak befolyásolhatja annak végleges döntését. Népszavazást kezdeményezhet kormány, de – megfelelő számú hitelesített aláírás összegyűjtésével – magánszemély, szervezet vagy párt is.

A NATO-tagságról tartott népszavazás eredménye (1997). Az állampolgárok 49,24%-a adta le a szavazatát

Az EU-hoz való csatlakozásról tartott népszavazás eredménye. Az állampolgárok 45,62%-a adta le a szavazatát.

- Értékeljük a népszavazások eredményét és a részvételi arányokat!
- Tájékozódjunk a többi magyarországi népszavazásról is! Melyiket kezdeményezte szervezet és melyiket párt?

- Állapítsa meg, mikor tartható országos népszavazás, és mikor eredményes a népszavazás!
- Foglaljuk össze, miről nem lehet népszavazást tartani!

- Válasszuk külön egymástól a törvényhozó és a végrehajtó hatalmi ágakat, valamint az igazságszolgáltatás szerveit!
- Vegyük sorra és ismételjük át az egyes intézményekről tanultakat!
- Tájékozódjunk a független Magyar Nemzeti Bank feladatairól és tevékenységéről!

Az európai demokráciák gyakorlata erősen eltérő a népszavazások alkalmazását illetően. Vannak országok, ahol a politikai élet szerves része, mert igen gyakran élnek vele. Svájcban 1848 óta több mint félezer népszavazást tartottak. Olaszországban és Németországban is – igaz, utóbbi országban csak tartományi szinten, de – elég gyakoriak. Az országok zömében azonban elég ritkán, csak a legjelentősebb változások (új alkotmány, valuta, vagy EU-csatlakozás) esetén tartanak népszavazást. Hazánkban is, a rendszerváltoztatásig csak egy ízben, 1921-ben tartottak helyi népszavazást, de ezt nem a magyar állam szervezte. (Ez biztosította Sopron és környékének Magyarországhoz tartozását.) 1989 óta fél tucat népszavazást tartottak a legkülönbözőbb témákban. Ezek között volt az Európai Unióhoz és a NATO-hoz csatlakozásról szóló, melyeket az akkori kormányok írtak ki.

(1) Legalább kétszáz ezer választópolgár kezdeményezésére az Országgyűlés országos népszavazást rendel el. A köztársasági elnök, a Kormány vagy százezer választópolgár kezdeményezésére az Országgyűlés országos népszavazást rendelhet el. Az érvényes és eredményes népszavazáson hozott döntés az Országgyűlésre kötelező.

(2) Országos népszavazás tárgya az Országgyűlés feladat- és hatáskörébe tartozó kérdés lehet.

(3) Nem lehet országos népszavazást tartani

a) az Alaptörvény módosítására irányuló kérdéstről; b) a központi költségvetésről, a központi költségvetés végrehajtásáról, központi adónemről, illetékről, járulékról, vámról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvény tartalmáról; c) az országgyűlési képviselők, a helyi önkormányzati képviselők és polgármesterek, valamint az európai parlamenti képviselők választásáról szóló törvények tartalmáról;

d) nemzetközi szerződésből eredő kötelezettségről;

e) az Országgyűlés hatáskörébe tartozó személyi és szervezetalkotási kérdéstről;

f) az Országgyűlés feloszlásáról;

g) képviselő-testület feloszlásáról;

h) hadiállapot kinyilvánításáról, rendkívüli állapot és szükségállapot kihirdetéséről, valamint megelőző védelmi helyzet kihirdetéséről és meghosszabbításáról;

i) katonai műveletekben való részvétellel kapcsolatos kérdéstről;

j) közkegyelem gyakorlásáról.

(4) Az országos népszavazás érvényes, ha az összes választópolgár több mint fele érvényesen szavazott, és eredményes, ha az érvényesen szavozó választópolgárok több mint fele a megfogalmazott kérdésre azonos választ adott.

(Magyarország Alaptörvénye; 2011. április)

3. Pénzügyi és gazdasági kultúra

Idézzük fel, mit tanultunk napjaink pénzügyi rendszeréről a földrajzórán! Milyen személyes tapasztalataink vannak a pénzkezeléssel kapcsolatban? Milyen főbb kiadásai vannak a családi kasszának? Mi történik a megtakarításokkal?

A pénz olyan, mint a hatodik érzék, amely nélkül nem tudjuk használni a további ötöt.
(Somerset Maugham)

A pénz nem a kereskedelem kereke, hanem az az olaj, amely segíti, hogy a kerekék lágyan és könnyedén forogjanak.
(David Hume)

A pénz érmébe vert szabadság.
(Fjodor Mihajlevics Dosztojevszkij)

[...] a pénz jön és megy: a különbség csak annyi, hogy könnyebben megy, mint ahogyan jön [...].
(Comenius)

Ha azt akarod, hogy pénzt kapj kölcsön, hitesd el, hogy van pénzed.
(Móra Ferenc)

• Olvassuk el az idézeteket a pénzről! Válasszunk ki egyet, és értelmezzük néhány mondatban a lényegét!

Pénz, bankrendszer, pénzügyi szolgáltatások

A pénz szó hallatán a mai embernek különböző színű bankjegyek, vagy még inkább a bankkártya jut az eszébe. Száz évvel ezelőtt a pénz arany- vagy ezüstérmék képét idézte fel, néhány évszázaddal korábban pedig a gabonát vagy a sót jelentette, amelyet fizetőeszközként használtak az emberek, amikor a terményeiket egymás között cserélték.

Az általánosan elfogadott pénz hiánya még a 17. században is kreativitásra ösztökölte az észak-amerikai brit gyarmatok lakóit, akiknek London nem engedte meg, hogy saját pénzt bocsássanak ki. New England vidékén ekkortájt vált fizetőeszközzé az indiánok által fonalra felfűzött kagyló, amely legelterjedtebb változatának fehér színe után a wampum nevet kapta. Sötét, csaknem fekete változata kétszer annyit ért, mint a fehér, és legnagyobb „címlétében” a kétszeres hosszúságot is elérte. Az idővel a gyarmatosítók által is elfogadott wampum 1637-ben az egy shillingnél kisebb összegekre hivatalos fizetőeszközzé vált Massachusettsben, hat évvel később pedig már ennek a duplájáig lehetett használni. 1644-ben Peter Stuyvesant, Új-Hollandia kormányzója 5-6 ezer holland forintnak megfelelő összeget wampumban vett fel kölcsönként egy bankártól, hogy kifizethesse az akkoriban New Amsterdam nevet viselő városban, a későbbi New Yorkban megkezdett erődépítés munkásainak a béréit. Északabbra, Kanadában a hódrém volt a wampum komoly riválisa.

Wampum öv

- Végezzünk kutatómunkát!
- Milyen fizetőeszközöket használtak az általánosan elterjedt pénz megjelenése előtt?
- Mikor jelent meg a pénzgazdálkodás?

A pénz általános csereeszköz, amely azonnal felhasználható bármely termék vagy szolgáltatás megvásárlására, adósság megfizetésére.

A pénz a **gazdaságban** több funkciót is betölt:

- **értékmérő:** egyes termékek árát pénzben határozzák meg;
- **forgalmi eszköz:** az áruforgalmat pénz segítségével bonyolítják;
- **fizetési eszköz:** az áru és a pénz mozgása elszakadhat egymástól, az áruval egyidejűleg, előtte vagy később is történhet az érték kiegyenlítése;
- **felhalmozási eszköz:** a vagyontartás eszköze, tartalékolható, felhalmozható későbbi felhasználásra;
- **világpénz:** az adott pénz az előző négy funkciót a nemzetközi határokon átlépve is képes betölteni (például angol font, dollár).

A mai modern pénz nem értelmezhető anélkül az intézményrendszer nélkül, amely megteremti. **A bankrendszer egy adott ország pénzügyi intézményeinek összessége.** A bankok szerepét, felada-

Melyik funkcióját tölti be a pénz az alábbi esetekben?

- A kirakatban egy szép cipő árcéduláján megjelenő összeg: 18 000 Ft.
- A munkáltató hónap elején kifizeti a dolgozónak a munkabért.
- A boltban kenyeret és tejet vásárolunk.
- Szüleink átutalják az önkormányzat folyószámlájára az esedékes ingatlanadót.
- A zsebpénzünkéből megtakarítunk 1000 Ft-ot.
- Befizetjük a nyári tábor előlegét az iskolában.
- Csekken feladjuk az új családi autó esedékes havi törlesztőrészletét.

taít, a gazdálkodó szervezetekkel fenntartott kapcsolataikat figyelembe véve megkülönböztetünk egyszintű és kétszintű bankrendszert.

Az **egyszintű bankrendszerben** a központi bank (jegybank) kizárólagosan lát el bizonyos feladatokat, úgynevezett monopóliumokkal rendelkezik. Ilyen monopólium a bankjegykibocsátás, a hitelnyújtás, a valuta- és devizagazdálkodás és a fizetési forgalom lebonyolítása. A jegybank közvetlen kapcsolatban van a gazdálkodó szervezetekkel, részükre bankszámlát vezet, lebonyolítja a fizetési forgalmukat, illetve hitelt nyújt számukra.

A **kétszintű bankrendszerben** a központi bank nem áll közvetlen kapcsolatban a gazdálkodó egységekkel, hanem a bankrendszer második szintjén elhelyezkedő pénzügyi intézmények tevékenységét szabályozza. A második szint üzleti bankjai nyújtanak különféle pénzügyi szolgáltatásokat a vállalkozások és a háztartások számára. A **mai magyar bankrendszer kétszintű bankrendszer. Csúcsán a központi bank, a Magyar Nemzeti Bank áll.** A mindenkori kormányzat bankjaként a jegybank biztosítja a kormányzat pénzigényét, gondoskodik a bankjegykibocsátásról. Legfontosabb feladatai közé tartozik a pénz értékállóságának megőrzése.

A második szinten elhelyezkedő pénzügyi intézmények a **hitelintézetek** (például bank, szövetkezet), illetve egyéb **pénzügyi vállalkozások** (például lízingtársaság, biztosítók, pénzügyi közvetítők). Legfontosabb pénzügyi szolgáltatásaik az alábbiak:

- betétgyűjtés
- pénzkölcsön nyújtása (hitel, lízing)
- pénzforgalmi szolgáltatások nyújtása: számlavezetés, fizetési megbízások teljesítése
- készpénz-helyettesítő fizetési eszközök kibocsátása (csekk, bankkártya)
- kereskedelmi tevékenység valutával, devizával, csekkel, váltóval
- kezesség és bankgarancia vállalása
- letéti szolgáltatás, széfszolgáltatás
- vagyonkezelés
- készpénzfizetés

Készítsük el a saját, vagy egy elképzelt család költségvetését! Rajzoljuk fel a bevételi és a kiadási oldalakat, és vegyük sorra, milyen bevételei (havi fix bevételek, egyéb jövedelmek) és kiadásai (állandó költségek, például rezsi, bérletek, tandíj stb. és úgynevezett megélhetési költségek, például étkezés, öltözködés, szórakozás stb.) vannak a családnak! Mindenki a fizetésben dolgozzon!

A család kiadásai

Alapvető szükségletek		Összeg (forintban)	
lakhatás	lakbér		
	rezsi	víz- és csatornadíj	
		elektromosság	
		gáz/távfűtés	
	közös költség		
élelmiszer			
Egészségügyi kiadások			
Ruházat, cipő			
Tömegközlekedés			
Összesen			

A Magyar Nemzeti Bank épülete

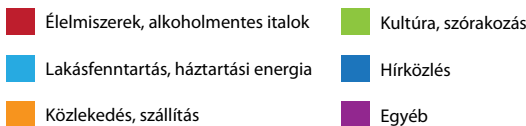
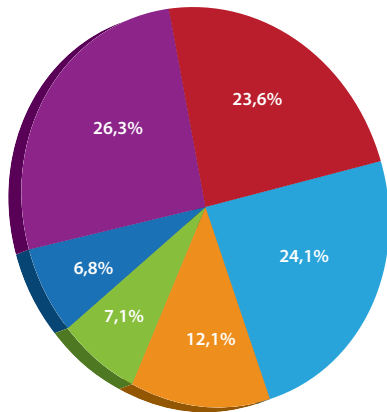
Idézzük fel tanulmányaink alapján, mikor jött létre a Magyar Nemzeti Bank! • Hogyan alakult a magyar pénztörténet a 20. században? • Nézzünk utána az interneten, mikor jelentek meg a papírpénzek! • Milyen történelmi okai voltak az elterjedésüknek?

Átutalási megbízási nyomtatvány

Készítsünk átutalási megbízást a saját bankunk által rendszeresített formanyomtatványon! (Például egy barátunknak szeretnénk visszafizetni a kölcsönkért pénzt, vagy a zsebpénzünkéből megtakarított összeget feláldoznánk a családi autó egyik törlesztőrészletének kiegyenlítéséhez.) Járjunk utána, milyen adatokra van szükség, szerezzünk be egy átutalási megbízáshoz szükséges nyomtatványt a bankból, és töltsük ki a megfelelő adatokkal!

Háztartás és hitel

Családi háztartások fogyasztási szokásai 2013-ban
(Forrás: <http://www.piacutatasok.hu/2015/01/ksh-haztartasok-egy-fore-juto-eves.html>)

Értelmezzük az ábrán látott információkat! Mire költöttek a magyar háztartások a legtöbbet és a legkevesebbet 2013-ban?

A háztartás lényegében a családi erőforrásokkal való gazdálkodást jelenti. A család rendelkezésére álló **erőforrások:**

- **az idő:** napi 24 órában rendelkezésre álló, szűkös erőforrás – tekintettel kell lenni a munkaidő-szabadidő arányára, változásaira is;
- **az együtt élők munkamegosztása, együttműködése, képességei és lehetőségei a munkavégzésre:** a munkamegosztás megsokszorozza az erőforrások hatékonyságát, azonos mennyiség mellett több teljesítmény elérését biztosítja;
- **a pénz:** a család tagjainak jövedelméből származó bevétel – mennyisége mellett ugyancsak fontos tényező azok hatékony felhasználása a szükségletek kielégítéséhez szükséges javak meg- és beszerzésében;
- **a vagyon:** a háztartások javakkal való ellátottságának jellemzésére használt gazdasági információ.

A háztartások **pénzgazdálkodást** folytatnak, **azaz javaikat a pénz mint forgalmi eszköz segítségével szerzik meg.** A folyamatosan jelentkező szükségleteket a meghatározott időközönként jelentkező jövedelmekből finanszírozzák. A pénzmozgások időbeli különbségeit **a hitel és a megtakarítások** hivatottak kiegyenlíteni.

Egy új autó megvásárlásához 5 millió forint hitelre lenne szüksége a családnak. Készítsük el a család havi költségvetését úgy, hogy belekalkuláljuk a hitelfizetéssel járó havi kötelezettségvállalást! • Hogyan változna a hitel felvételével a kiadási oldal és a család összköltségvetése? • Tanulmányozzuk a hiteltípusokat összefoglaló táblázatot, majd végezzünk kutatómunkát, hogy mely hitel esetén melyik bank hány éves futamidővel mekkora összeget és milyen feltételekkel (kamat, THM, rendszeres havi jövedelem és annak mértéke, kezes vagy adóstárs bevonásának, életbiztosítás megkötésének szükségessége) kölcsönöz az állampolgárok számára! • Érvekkel és számokkal alátámasztva vázoljuk fel a családfő számára, melyik bank mely ajánlatát érdemes megfontolnia, és melyik konstrukció milyen kockázatokkal járhat a család számára a tervezett autó megvásárlása esetén!

Hiteltípus	Mire?	Mennyit?	Mennyi időre?	Megjegyzés
Áruhitel	Áruvásárlás	20 ezer – 1 millió Ft között	6 hónap – 3 év	Havi rendszeres jövedelem szükséges.
Gépjárműhitel	Gépjárművásárlás	500 ezer – 10 millió Ft között	1–7 év	A hitel felvételéhez minimum 25% önerő szükséges, a hitel fedezete a gépjármű.
Lakáshitel	Lakásvásárlás, lakásfelújítás	1–25 millió Ft között	1–25 év	A hitel felvételéhez minimum 25% önerő szükséges, fedezete az ingatlan, amelynek becsült értéke alapján a hitel maximumát a bank határozza meg.
Szabad felhasználású jelzáloghitel	Szabadon felhasználható	20 ezer – 500 ezer Ft között (havi fix jövedelem 100-200%-a)	1–20 év	Bankszámlára utalt havi fix jövedelem szükséges.
Folyószámlahitel			1 év	
Személyi kölcsön			1–5 év	
Hitelkártya		50 ezer – 1 millió Ft között	1–3 év (a hitelkártya érvényességi ideje)	Havi rendszeres jövedelem szükséges. A hitelkeret kamatmentesen max. 45 napig használható.

Hiteltípusok

Állam, államháztartás, adók és járulékok

Napjaink közgazdasági és politikai igen eltérő véleménnyel vannak az **állam szerepéről és fontosságáról**. Az egyik álláspont szerint az államnak erősnek kell lennie, és ki kell egyenlítenie a piac és más társadalmi tényezők eredményezte esélyegyenlőtlenségeket. Az állam befolyásának növekedése mellett érvelők azt hangsúlyozzák, hogy **az állam jelentős szerepet játszik a polgárok civilizációjában** (az oktatás elterjedése, szociálpolitikai intézkedések). A másik álláspont az, hogy az állam – legyen bár milyen erős – kevés az esélyegyenlőség biztosításához, vagy akár az állampolgári jogok feletti őrököséshez. Szerintük hiába erős az állam, a munkanélküliség vagy a szociális bűnözés nem oldható meg központi akarattal.

Monetáris politika: az a pénzpolitika és gyakorlat, amely a pénz és a tőkepiacon a pénz és hitel iránti kereslet és kínálat egyensúlyának megteremtését, a gazdaság stabilitásának megőrzését tekinti elsődleges feladatának. Az **államháztartás** egyrészt egy pénzügyi alap, másrészt egy intézményrendszer, amely lehetővé teszi az állam számára gazdasági funkcióinak érvényesítését. A **központi költségvetés** az államháztartás átfogó alrendszere:

- **mérleg**, mert a közbevételeket és közkiadásokat állítja szembe egymással;
- **pénzügyi terv**, mert teljesüléséről a parlamentnek kell beszámolni;
- **törvény**, amelyet a parlament fogad el.

Az adó általában magánszemélyek vagy cégek által rendszeres vagy esetleges anyagi – manapság általában pénzbeli – kötelező juttatás a felettes hatalomnak. Felettes hatalom lehet például az állam vagy az önkormányzat. A járulékoktól, illetve a különbözötteti meg, hogy az adóért az adófizető **csak társadalmi szinten jogosult ellenszolgáltatásra, közvetlenül nem.**

Az adók funkciói:

1. Az állami, önkormányzati kiadások (hónvédelem, államigazgatás, közút-, illetve közüzemi hálózatok, oktatás, egészségügy stb. – összességében állami költségvetés) fedezése.
2. A piaci szereplők befolyásolása. Erre lehet példa a jövedéki adó (alkohol-, illetve dohánytermékekre kirótt magasabb adó) bizonyos termékek fogyasztásának visszafogására. Ezzel ellentétes lehet a bizonyos termékekre kirótt kedvezményes adó használata.
3. A jövedelmek újraelosztása. Az állam a magasabb jövedelmű egyénektől, cégektől magasabb adóbevételt szedhet. Ezt a többletet a szociális juttatásokon (munkanélküli segély, családi pótlék stb.) keresztül csoportosítja át a társadalom szegényebb szereplői felé.

Az adórendszer megítélése szempontjából fontos, hogy ki fizeti az adót, és milyen alapon:

- adó alanya (munkavállaló, háztartás, vállalkozás, tulajdonos);
- adó tárgya (jövedelem, tevékenység, tőke).

Az állam bevételei között az alábbiak a legjelentősebb adófajták Magyarországon:

1. Általános forgalmi adó (áfa): egy olyan adó, ami minden áru és szolgáltatás árában benne van, ennek a kulcsa jelenleg 27%. De gyógyszerek esetében csak 5%, a tüzelőanyagok és egyes élelmiszer esetében 18%. Egy termék vagy szolgáltatás nettó ára az áfa nélküli ár, bruttó ára az áfával növelt nettó ár.

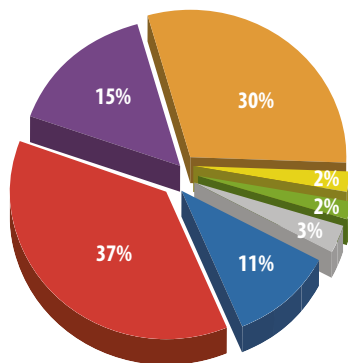
Az állam az adórendszer és a támogatások rendszerével hatásosan képes megváltoztatni a társadalom tagjainak jövedelmi viszonyait, képes a jövedelmi hátrányok kiküszöbölésére. Az állam a belső rend és a külső védelem megteremtésén túl megszabja a gazdaság működésének jogi kereteit. Az állam az államháztartási gazdálkodás folyamatában bevételekre tesz szert (adók, járulékok, vám, illetékek, privatizációs bevétel stb.) és kiadásokat érvényesít (államhatalom, államigazgatás, társadalombiztosítás, közszolgáltatások, támogatások, adósságszolgálat stb.) az alábbi feladatok ellátása érdekében.

Stabilizációs feladat: a gazdaság, a társadalmi rend, valamint a közintézmények működőképességének fenntartása, a változó gazdasági környezetből és teljesítményből fakadó ingadozások csillapítása.

Redistribúciós feladat: a jövedelmek újraelosztása a társadalmi méltányosság, valamint a közfeladatok és közintézmények működőképessége érdekében.

Tőkeallokációs feladat: a gazdasági folyamatokban tulajdonosként is részt vesz (állampapírok, kötvények), illetve befektet különösen azokon a területeken, amelyek a magántőke számára nem vonzóak (például alacsony profit).

- Összegezzük, milyen konkrét feladati vannak az államnak!
- Vitassuk meg, lehet-e egyfajta sorrendet kialakítani közöttük!

- A gazdálkodó szervezetek befizetései
- Fogyasztáshoz kapcsolt adók
- A lakosság befizetései
- Költségvetési szervek és fejezeti kezelési előirányzatok (az állam foglalkoztatása utáni bevételek, állami működésből származó bevételek)
- Befizetés az államháztartás alrendszereiből
- Állami vagyonnal kapcsolatos befizetések
- Kamat és egyéb bevételek

Magyarország költségvetési bevételei

Készítsünk listát valamelyik felnőtt családtag vagy közeli ismerős, esetleg vállalkozó adózási szokásairól! Milyen adók kifizetésével kell számolnia napjainkban? • Próbáljuk kiszámolni vagy megbecsülni, konkrétan mennyi adóbefizetést kell teljesíteni! Ne feledkezzünk el az őt mint magánszemélyt terhelő központi adókról (szja, járulékok), a mint ingatlan- vagy gépjármű-tulajdonost terhelő helyi adókról, illetve ha vállalkozó, akkor a vállalkozását terhelő adókról sem!

Adóbevallás

Kérdezzük meg szüleinket, hogyan készítik el az adóbevallásukat! • Milyen dokumentumok szükségesek a dokumentum elkészítéséhez? • Mit jelent az 1 + 1%?

Egy véletlentől az üzletig: a frizbi megjelenése teljesen véletlenszerűen annak köszönhető, hogy egy Frisbie nevű pék kerek fémtálcán szállította ki a rendeléseket, és a Yale Egyetem diákjai elkezdtek dobálni a tálcát. Később a fémet műanyagra cserélték.

Miért fontos az üzleti terv? Milyen információt nyújt a tulajdonosnak, vezetőnek, üzleti partnernek, befektetőnek, vagy akár a cég alkalmazotjának? • Készítsük el egy induló vállalkozás üzleti tervének vázlatát!

2. Személyi jövedelemadó (szja): Magyarországon jelenleg úgynevezett **egykulcsos szja-rendszer** van életben, ami azt jelenti, hogy minden jövedelem után 15% adót kell fizetni. (Egy másik, az úgynevezett **progresszív adórendszerben** a magasabb jövedelműek jövedelmének az egésze vagy egy része nagyobb adókulccsal adózik, mint az alacsonyabb jövedelmek.) A személyi jövedelemadó összege jelenleg különböző alapon (például eltartott gyerekek száma) és mértékben csökkenthető kedvezményekkel.

3. Társasági adó: nagyon leegyszerűsítve: az országban tevékenykedő cégek nyereségük 9%-át kötelesek adóként befizetni.

Vállalkozások és az üzleti terv

Vállalkozó az a személy, aki önállóan, saját kockázatára, jövedelemszerzés céljából valamilyen gazdasági tevékenységet folytat. A vállalkozó kockázatot vállal, hiszen annak lehetőségét is vállalja, hogy azt a terméket vagy szolgáltatást, amit a piacon értékesíteni próbál, a piac nem fogadja el, vagy nem ismeri el olyan mértékben, mint ahogy várakozásaiban szerepelt.

Az **üzleti vállalkozás** jellemzői:

- **piacorientáció:** működése és létezése a piac elismerésétől függ;
- **kockázatvállalás:** a tőkebefektetés megtérülését senki és semmi nem garantálja;
- **profitorientáció:** fennmaradásának feltétele, hogy bevételei meghaladják a kiadásait, azaz hosszú távon nyereségesen működjenek.

Az üzleti vállalkozások igen eltérő méretekben, változatos szerkezeti és tulajdonosi formákban, különböző kockázati tőkével működnek. Az egyes vállalati típusok eltérően tudnak alkalmazkodni a piachoz, másképpen tudják felhasználni erőforrásaikat, és profitszerzési lehetőségeik is mások. **A vállalkozások tevékenységi körük, tulajdonformájuk, illetve a társasági forma szerint csoportosíthatók.**

Az **üzleti terv** egy évre, illetve általában középtávra szóló, a cég tulajdonosai számára készített írásbeli összefoglaló, amely **bemutatja a vállalkozás helyzetét, rendszerezi annak céljait, a célok megvalósításához szükséges (rendelkezésre álló, illetve előteremthető) anyagi, tárgyi és személyi feltételeit.** A célok és eszközök mellett megtervezi a cég tevékenységeit, és útmutatást ad a fejlesztési irányok, illetve ezeknek a vállalkozás gazdálkodására való hatása tekintetében (bevételek, költségek és nyereség). A jó üzleti terv egyértelmű, jól szerkesztett, ugyanakkor rugalmas, és alternatívákat kínál.

Az üzleti terv szerkezete:

- Vezetői összefoglaló
- A vállalkozás általános bemutatása
- A termékek és szolgáltatások bemutatása
- Marketingterv
- Működési terv
- A vezetőség és a szervezeti felépítés bemutatása
- Pénzügyi terv
- Mellékletek: vezetők szakmai életrajza, konkurenciaelemzés, nyereségelemzés

4. Munkavállalás

Milyen személyes tapasztalataid vannak a diákmunkákkal kapcsolatban? Hogyan látod környezetemben a munkavállalók anyagi és jogi helyzetét? Mennyire becsülik meg munkájukat a munkaadójuk?

Munkaerőpiac, foglalkoztatás

A javak előállításához ún. termelési tényezőkre van szükség, ezek a természeti tényezők (például föld minősége, természetű növények, tenyészthető állatok, éghajlati adottságok stb.), a munka(erő), a tőke és a vállalkozók.

A **háztartások** szükségletkielégítési szintje attól függ, hogy az előzőek közül milyen tényezőnek van a birtokában, és azt miként tudja értékesíteni a piacon. Mivel a háztartások nagy többsége kizárólag **a családtagok munkarejével rendelkezik**, ezért **a munkavállalás „üzleti sikere” alapvetően meghatározza a családok életkörülményeit**.

A **vállalkozó** szempontjából pedig a termelési folyamatok működtetésének, illetve a szolgáltatások biztosításának személyi és tárgyi feltételei és azok költségvonzata az üzleti terv és a hosszú távú gazdaságos (és nyereséges) működés alapja.

A munkaerőpiac (vagy munkapiac) a munkaerő adásvételével kapcsolatos viszonyok összessége. A munkaerő adásvétele azonban nem egyszerű piaci adásvételi ügylet. Hiszen:

- Az „áru” egy élő személyhez kötődik, attól elválaszthatatlan, annak sajátosságait viseli magán.
- „A puding próbája az evés”, azaz a konkrét alkalmazásban, szerepben, helyzetben, munkafolyamatban derül ki, hogy az „áru” funkcionálisan megfelelő-e az adott feladatra.
- Az „áru” teljesítményét fizikai és érzelmi tényezők is befolyásolják (életkor, munkatapasztalat, képzettség, beteg gyermek, más családi gondok stb.).
- A munkaerő „elfogyasztását” követően, az „újrahasznosítást” megelőzően az „árunak” pihenésre, regenerációra, szabadidőre van szüksége.
- A munkabért a munkaerő felhasználását követően fizetik meg utólag, és az „adásvétel” követően is módosítható.
- A munkabér egy piaci ár, amely alku tárgya lehet a munkaadó és a munkavállaló között.
- A munkabértárgyalások során a munkaadó és a munkavállaló piaci helyzete nem azonos, ezért az állam a társadalmilag függő helyzetű, vagy gyengébb pozícióban lévők védelme érdekében sokféle törvényt, rendeletet alkot és érvényesít, amelyekben meghatározza a munkaviszony létesítésével összefüggő szabályokat, például a létminimumhoz igazodva szabályozza a kötelező legkisebb munkabér, a minimálbér nagyságát (garantált bérminimum). (Ld. állami szabályozás, például Munka törvénykönyve és érdekvédelmi szervezetek, például szakszervezetek, kollektív szerződés.)

Játsszák el az osztályban elképzelt munkabértárgyalásukat! • Figyeljenek a munkaadók és a munkavállalók érveire egyaránt! • Milyen szerepe lehet egy munkabértárgyaláson a szakszervezeteknek? • Mit lehet rögzíteni a kollektív szerződésben?

Állásinterjú

Gyűjtjük össze, hányan voltak az osztályból már hasonló helyzetben! • Mit tapasztaltak ők az állásinterjúkon? • Mire kellett figyelni? • Gyűjtjük össze, milyen tanácsaik vannak!

(2) A munkavállaló munkaidején kívül sem tanúsíthat olyan magatartást, amely – különösen a munkavállaló munkakörének jellege, a munkáltató szervezetében elfoglalt helye alapján – közvetlenül és ténylegesen alkalmas munkáltatója jó hírnevének, jogos gazdasági érdekének vagy a munkaviszony céljának veszélyeztetésére. A munkavállaló magatartása a 9. § (2) bekezdésében foglaltak szerint korlátozható. A korlátozásról a munkavállalót írásban előzetesen tájékoztatni kell.

(3) A munkavállaló véleménynyilvánításhoz való jogát a munkáltató jó hírnevét, jogos gazdasági és szervezeti érdekeit súlyosan sértő vagy veszélyeztető módon nem gyakorolhatja.

(2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről, 8. §)

• Értelmezzük a forrásrészletet!
• Mondjuk konkrét példákat, milyen esetek megelőzésére szolgálhat ez a paragrafus!
• Mire kell figyelnie a munkavállalónak?

Nézzünk utána, hogy igazak vagy hamisak-e az alábbi állítások! • Indokoljuk a válaszainkat!

- Munkát az vállalhat, aki tankötelezettségét teljesítette.
- Minden 16 éven felüli fiatal munkavállalóvá válhat.
- 16 éven aluli alap-, vagy középfokú oktatási intézmény nappali tagozatán tanuló is lehet munkavállaló, ha az iskolai szünet alatt munkát vállal.
- A 18 évet be nem töltött – fiatalok – munkavállalók foglalkoztatására szigorúbb előírások vonatkoznak, mint a 18 éven felüliekére.
- A munkáltató nem köteles közölni a munkavállalóval, hogy a munkaviszonyból eredő jogokat (munkáltatói jogkör) mely jogi személyiséggel rendelkező szervezet vagy személy gyakorolja.
- A munkaviszony munkaszerződéssel jön létre, melyet írásba kell foglalni.
- A munkaszerződés nem feltétlenül kell, hogy tartalmazza a munkavállaló munkakörét és a munkába állás napját.
- Próbaidő alatt mind a munkáltató, mind a munkavállaló azonnali hatállyal megszüntetheti a munkaviszonyt.
- A munkaszerződés minden esetben tartalmazza a munkavállalót megillető kedvezményeket és béren felüli juttatásokat.
- Tanulmányi szerződés esetén a munkáltató vállalja, hogy a munkavállalónak a tanulmányok ideje alatt támogatást nyújt, a munkavállaló pedig azt vállalja, hogy a munkáltatóval megkötött munkaviszonyát a képzettség megszerzését követően legalább 5 évig fenntartja.

Munkaviszony, munkaadó, munkavállaló

A munkaviszony gazdasági és jogi kapcsolat a munkáltató (munkaadó) és a munkavállaló között. Gazdasági kapcsolat, mert a munkavállaló egy adott tevékenység (munkakör, feladat stb.) elvégzéséért a munkaadóval kötött megállapodás szerinti munkabért kap. Jogi kapcsolat, mert mind a munkáltatót, mind a munkavállalót jogok illetik meg és kötelezettségek is terhelik a munkaviszony létesítésével és fenntartásával kapcsolatosan egyaránt. Ennek szabályozása a **Munka törvénykönyvében** található meg.

Az iparosodás első időszakában a munkások a hét hat napján, hajnali 5 és este 9 óra között, napi tizennégy órát dolgoztak. Egy kevésbé átlátható munkafolyamat bármikor kicserélhető, parányi részei voltak. A gyártási eljárások fejlődésének (és a munkások sztrájkjainak) eredményeként a 19. század végén csökkenni kezdett a munkaidő, az első világháborút követően pedig általánossá vált a 8 órás munkanap.

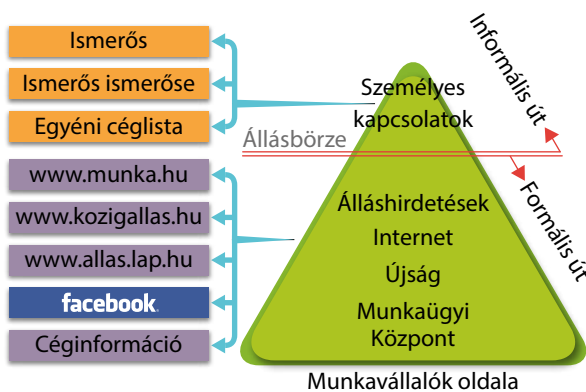
A munkaidő az előírt munkakezdéstől a munkavégzés befejezéséig tartó időtartam. A munkaidő főszabályként napi 8 óra, jogszabály, vagy munkaszerződés alapján azonban napi 8 óránál rövidebb, vagy ennél hosszabb munkaidő is megállapítható (napi 4 óránál rövidebb, vagy 12 óránál hosszabb nem lehet).

A munkarend a munkaidőnek az egyes napokra való elosztását jelenti. A munkarend alapján többféle munkaidő-beosztás lehetséges (normál, többműszakos, éjszakai stb.). A munkavállalókat esetenként rendkívüli munkavégzésre is kötelezheti a munkáltatója (túlmunka, készenlét, pihenő-, vagy munkaszüneti napon végzett munka).

A munkavállaló regenerációja érdekében a jogszabályok a **pihenőidőt** is szabályozzák. Ennek fajtái: munkaközi szünet, munkanapok közötti és munkahetek közötti pihenőidő, munkaszüneti nap, rendes szabadság (alap- és pótszabadság), betegszabadság, egyéb munkaidő-kedvezmények.

Állapítsuk meg a hatályos jogszabályok alapján, hogy igazak vagy hamisak-e az alábbi állítások!

- A munkavállalót fizetés nélküli szabadság illeti meg a gyermek harmadik életéve betöltéséig.
- Pótszabadság fiatalok munkavállalóinak, fogyatékkal dolgozóknak és egészséget veszélyeztető munkavégzésért jár.
- Az alapszabadság mértéke évi 20 nap, melynek felével a munkavállaló rendelkezik.
- A gyermeket váró, illetve a szülő nő 24 hét szülési szabadság illeti meg.

Az álláskeresők szokásai

Álláskereséstől a munkaszerződésig

Út az álláskereséstől a munkaszerződésig:

- önmeghatározás, **önismeret:** mit szeretnék, mi a végzettségem, képzettségem, mire van lehetőségem,
- **munkaerő-piaci helyzet** felmérése: mire van igény, realitások,
- **álláshirdetések böngészése, internetes és személyes tájékozódás:** érdeklődés, képzettség, munkatapasztalat, jártasság, értékrend,
- **önéletrajz készítése, aktualizálása:** ld. lejjebb,

- adott munkahelyre szabott **motivációs levél** készítése: szakmai tapasztalatok, motiváció indoklása, figyelemfelkeltés, kis reklám magunkról,
- **állásinterjú:** felkészülés (önmagunk, a munka és a munkáltató), öltözködés, pontosság, érdeklődés, kérdéseim,
- **munkaszerződés.**

Az önéletrajz felépítése:

- Személyes adatok: név, elérhetőség (lakcím, mobil, e-mail), állampolgárság (opcionális: családi állapot) + fénykép,
- Szakmai tapasztalat: fordított időrendben, azaz a legutolsó van legfelül,
- Tanulmányok: fordított időrendben, azaz a legutolsó van legfelül,
- Egyéb jártasságok: pl. jogosítvány, számítógépes ismeretek, nyelvismeret stb.,
- Személyes kompetenciák: kommunikáció, csapatjátékos vagy önállóságra való igény stb.,
- Érdeklődési kör, hobbi: csak, ha a megpályázott állással összefüggésbe hozható,
- Keltezés, aláírás.

A motivációs levél célja:

- összefoglalni a releváns szakmai tapasztalatokat,
- ismertetni a motivációt az adott munkával kapcsolatosan,
- felkelteni a figyelmet,
- ízelítőt adni a személyiségből.

Egyéb tartalmi és formai elemek:

- Miért az adott szakmát, szakirányt választottuk?
- Mit szeretnénk a jövőben? Rugalmasak vagyunk-e a szakmai specializációban? Vagy mire specializálódtunk már, amihez ragaszkodunk?
- Miért ezt a céget, vállalatot, intézményt stb. választottuk? Miért ide pályázunk?
- Minden elérhetőségünk legyen rajta, akár csak az önéletrajzon, hogy könnyen megtaláljanak. Ha postán küldjük el a pályázatunkat, tűzzük össze az önéletrajzzal.
- Kontaktszemély megnevezése: akinek írjuk a levelet.
- Referenciaszemély(ek) megnevezése valós elérhetőséggel (opcionális, és ha van).
- Legyünk őszinték, a lényeg, hogy olyan munkáltatóra találjunk, akinek pont mi kellünk. Nagyobb az esélye egy hosszú távú munkakapcsolatnak, ha nyíltak vagyunk a terveinkkel, érdeklődésünkkel kapcsolatosan, és mindkét fél azt kapja, amit várt.

Készítse el az önéletrajzát és a motivációs levelét! Az interneten különféle minták közül választhat, találja meg az egyéniségéhez és a megpályázni kívánt szakterülethez illő sablont és formát!

Kovács Dóra

MARKETING MANAGER

Személyes adatok

Lakcím: 1139 Budapest, Gömb utca 5.
 Születésnap: 1986. szeptember 25.
 Telefonszám: +36-70-123-4567
 E-mail cím: doralovacs@gmail.com

Magamról

Jó kommunikációs készséggel rendelkezem, számos vállalattal kötöttem sikeres és eredményes kapcsolatokat tudok fenntartani. Munkatársaim kitartó, felkészült, segítőkész emberek ismertek meg. Olyan munkahelyen szeretnék dolgozni, ahol támogatják tanulmányaimat és hasznosíthatom angol nyelvismeretemet.

Tapasztalat

2010 - 2013 / NGHFB Business Marketing Ltd.
 MARKETING MANAGER
 Egyedi marketing kampányok tervezése és kivitelezése, melyek a cég új termékeinek a sikeréhez járultak hozzá. Online arculat frissítése, jelentős SEO aktivitással, amely 54 %-al növelte a látogatók számát.

2005 - 2010 / Online Marketing Kft.
 MARKETING ASSZISZTENS
 Direkt marketing kampányok tervezése és kivitelezése, online kampányokhoz kreatív fejlesztése, felhasználói tapasztalatok monitorozása, közösségi média kampányok tervezése.

Tanulmányok

2001 - 2005 / Budapesti Gazdasági Egyetem
 KERESKEDELEM ÉS MARKETING SZAK

1993 - 2001 / Kiss Pál Általános Iskola és Gimnázium

Nyelvismeret

Angol felsőfokú nyelvvizsga

Német társalgási szint

Önéletrajz-minta

Tóth Piroska

Fonó utca 4, 8242 Veszprém
 +36304321654 | toth.piroska@hotmail.com | Skype: toth_piroska

Szabó Mária
 Schwarzkopf Hajvágószalon
 Kossuth utca 35
 1052 Budapest

Budapest, 2014. április 16.
 Jelenkezés a női fodrász pozíció betöltésére

Tisztelt Szabó Mária!

Ezúton szeretnék jelentkezni a Schwarzkopf Hajvágószalon által meghirdetett női fodrász pozícióra. Mellékletben küldöm Európás önéletrajzom és nyelvi útlevelem.

Választásom azért esett az Önök cégére, mert tanulmányaim alatt lehetőségem volt Leonardo ösztöndíjjal fél évet Bócsiban tölteni, és az ottani Schwarzkopf Hajvágószalonban gyakornokként dolgozni. A két többlet fél évem alatt megismerhettem a Schwarzkopf termékszálladót, és számtalan innovatív fodrászati megoldással is találkozhattam. Hazaérkezve célomná vált, hogy a budapesti Schwarzkopf Hajvágószalon munkatársa legyek, mert az Önök óghálózata megtestesíti mindazt, ami miatt a fodrász szakmát választottam.

Fodrász képesítésemet a veszprémi Hajbalzsam Fodrász Iskolában szereztem, ahol a női és férfi hajvágás fortélyain kívül többek között a parókák készítését és a sminkelési alapokat is elsajátíthattam. A korábban említett Leonardo ösztöndíjas gyakornokságom alatt tudásomat tovább mélyíthettem. Az iskola befejezése után a soproni Gyöngyvirág Szépségápolásban kaptam állást, ahol lehetőségem nyílt több továbbképzésen is részt venni (pl. kontykészítés tanfolyam).

Az Önök által meghirdetett pozíció betöltéséhez szükség van rugalmasságra és tanulmányosságra. Úgy gondolom, bennem megvannak ezek a készségek, sőt még több éves szakmai tapasztalattal is párosulnak. Bízom benne, hogy lehetőség nyílik személyes beszélgetésre.

Köszönöm, hogy időt szántak rám és várom megtisztelő válaszukat.

Tisztelettel

Tóth Piroska

📧 [E-mailben](#) Önéletrajz, Nyelvi útlevelem

Motivációslevél-minta

Olvassa el az alábbi álláshirdetéseket! Állítsa őket sorba a társadalmi presztízs, a várható fizetés, valamint személyes érdeklődése alapján! Melyik milyen súllyal esne a latba? Milyen egyéb szempontok alapján mérlegelne, hogy megpályázza-e a meghirdetett állást?

B) Francia tulajdonban lévő villamosági nagykereskedelmi kft. **területi képviselőt**, mérnök-üzletkötőt keres Heves és Nógrád megyébe.
Elvárások:

- legalább középfokú végzettség
- jó kommunikációs készség
- hasonló munkakörben szerzett 1–3 éves tapasztalat
- felhasználói szintű számítógépes ismeretek
- B kategóriás jogosítvány

D) Multinacionális vállalatok megbízásából orvosokat, gyógyszerészeket keresünk **orvoslátogató** munkakörbe kiemelkedő fizetéssel, elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe.
Fényképes szakmai önéletrajzát az alábbi címre várjuk: ...

A) Magyar állami tulajdonú nagyvállalat (rt) állást hirdet **menedzserasszisztens** munkakör betöltésére.

Követelmények:

- felsőfokú végzettség
- angol nyelvű üzleti levelezés
- felhasználói szintű számítógépes ismeretek (Word, Excel, Power Point)
- precizitás, megbízhatóság
- jó problémamegoldó és kommunikációs készség

Magyar és angol nyelvű fényképes önéletrajzát ...-ig várjuk a ... címre.

C) Neves autógyárak magyarországi beszállítója felsőfokú végzettségű **fejlesztőmérnök munkatársakat** keres.

Elvárásaink:	Amit kínálunk:
• szakmai tapasztalat	• változatos, kihívásokkal teli munka
• 3D-s tervezésben való jártasság	• folyamatos szakmai fejlődés
• alapfokú németnyelv-tudás	• versenyképes jövedelem
• kreativitás	Önéletrajzaikat a következő címre várjuk: ...
• csapatmunkára való alkalmasság	

Amennyiben a középiskola befejezése után munkát fog keresni, **pályakezdőként könnyebben talál állást, ha részt vesz a START-programban.** Ennek lényege, hogy az állam a munkaadók számára járulékfizetési kedvezményeket biztosít akkor, ha pályakezdő fiatalokat foglalkoztatnak. A program fő célja, hogy megkönnyítse a középiskolát vagy főiskolát/egyetemet frissen végzett fiatalok számára az elhelyezkedést és szakmai gyakorlat szerzését.

Járjon utána, hány éves korig lehet igényelni a kártyát közép-, illetve felsőfokú végzettségűeknek? • Hogyan és hol igényelhető? • Mennyi idő alatt kapja kézhez, és mennyi ideig érvényes? • Milyen kedvezményt nyújt az önt alkalmazó munkáltatónak? • Hogyan kell használni az első munkába álláskor?

Start-kártya

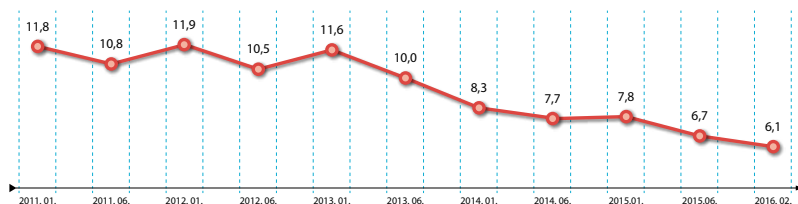
Munkahely, munkanélküliség, visszatérés a foglalkoztatásba

A **munkahelynek** fontos szerepe van az életünkben: az itt megkezesett munkabér segítségével elégítjük ki a szükségleteinket, vásárolunk javakat. Az aktivitás lehetőségét nyújtja számunkra, módot ad ismereteink és képességeink alkalmazására és fejlesztésére. A munkába járás időbeosztása szabályozza életünket, egyfajta keretet ad a hétköznapiaknak. Ezen túl a munkahely társas kapcsolatokat is kínál.

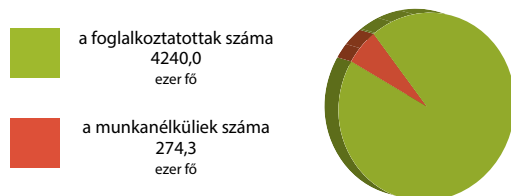
Aki elveszíti munkáját, az nem csupán anyagilag kerül nehéz helyzetbe. A megélhetés gondja mellett a tétlenség, feleslegesség, unalom, akár a bezártság érzete is eluralkodhat rajta. Az időbeosztás és a társas kapcsolatok elvesztésével széteshetnek a napjai, akár a személyisége is sérülhet. **Énképünknek fontos részét képezi a foglalkozás, a munkahely, annak elvesztése demoralizál:** sokan talajtalanná válnak, úgy érzik, nincs már rájuk szükség. Mindez valószínűsíti a devianciák megjelenését (öngyilkosságok, válások, drogfogyasztás stb.).

Elbocsátott dolgozó

A foglalkoztatottak és a munkanélküliek megoszlása, 2011. január – 2016. február (15–74 éves népesség)

A munkanélküliségi ráta alakulása Magyarországon (2010–2015)

Ha valaki elveszíti a munkáját, akkor az első sokk után a következő lépés a hogyan tovább kérdésének eldöntése, vagyis a gyors munkahelykeresés. A munkanélküli segínyt a 2012-ben életbe lépett új munka törvénykönyve átnevezte, így ma már **álláskeresői járadékként** lehet igényelni. Az új elnevezés lényege, hogy a munkanélkülit ösztönözze az új állás kitartó keresésére és megtalálására. Ehhez „támogatást” nyújt az állam, a korábbi „segély” elnevezés helyett.

- Egy cégnél csoportos létszámleépítésre kerül sor. Kiscsoportban dolgozva gondolják végig, milyen szempontokra kell tekintettel lennie a munkaadónak az elbocsátásra kerülők kiválasztásakor! Milyen prioritásokat állítanak fel? Hogyan tárgyalnának a munkavállalókkal?

- Végezzen kutatómunkát! Milyen feltételeknek kell megfelelni ahhoz, hogy egy munkahely elvesztését követően valaki jogosult legyen álláskeresői járadékra 2016-ban? Mekkora ennek napi/havi összege? Mi a keresetpótló juttatás, illetve ki igényelheti a nyugdíj előtti álláskeresői segínyt? Készítsen prezentációval kísért előadást, és mutassa be a mai támogatási lehetőségeket!

Értelmezzük a grafikont! Hogyan alakult a munkanélküliség aránya Magyarországon 2010 és 2013 között? Milyen adatok olvashatók még le az ábráról?

Fiatalok állásbörzén

Van a környezetében olyan ember, aki a közelmúltban veszítette el az állását? Ha igen, beszélgesse vele, kérdezze meg tőle, miként élte meg, mi volt a legnehezebb? Mi változott meg az életében ennek hatására? Milyen lehetőségeket lát? Milyen tervei vannak?

Mobilitás és migráció

A társadalmat alkotó rétegek közötti mozgást nevezzük mobilitásnak. Egy család vagy az egyén helyzetének megváltozásáról van szó. Az is jól jellemez egy társadalmat, hogy mennyire átjárhatóak az egymás fölött lévő rétegek közötti határok. Beszélhetünk nemzedékek közötti és nemzedékek belüli mobilitásról. Előbbi, ha például egy segédmunkás fia, elvégezve az egyetemet mérnökké válik (intergenerációs mobilitás) és utóbbi, ha valaki életpályája során lép át egyik rétegből a másikba a képzettségének emelkedése (intragenerációs mobilitás), vagy egy házasságkötés által, például egy kórházi asszisztens nő házasságot köt a vezető főorvossal (házassági mobilitás). (A zárt társadalmakban a mobilitás esélye igen kicsi, ilyen például kasztrendszer.)

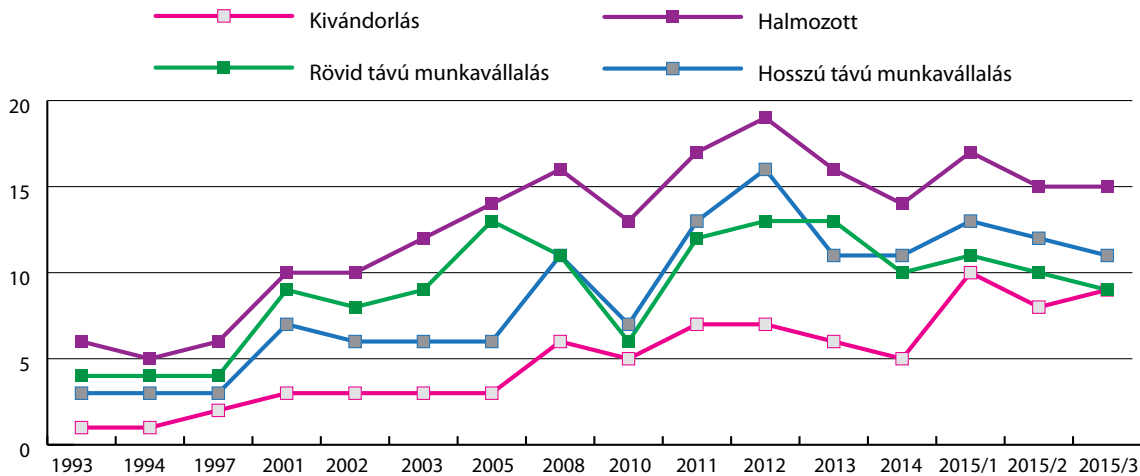
A magyar társadalom vizsgálatakor a kutatók előszeretettel definiálják a **társadalmi rétegeket a foglalkozás jellege alapján**, például értelmiségi, irodai, szakmunkás, betanított és segédmunkás, nyugdíjas.

Előnyök	Hátrányok
megismerhetünk más kultúrákat	elszakadunk a családkunktól, barátainktól
fejleszthetjük nyelvtudásunkat	anyagi befektetést igényel
önállóbbak leszünk	új, idegen környezetbe kerülünk
nő az alkalmazkodókészségünk	a beilleszkedés nehézségével járhat

A külföldi munkavállalás előnyei és hátrányai

Az eltérő munkalehetőségek jelentős belső vándorlást indíthatnak meg országon és kontinensen belül egyaránt, de akár kontinenseken átívelően is. Európa sokkal magasabb életminőséget (kereset, életszínvonal), biztonságosabb életet jelent, amely hatalmas vonzerő más kontinensek lakói számára. Beengedje-e az Európai Unió a migránsokat, vagy sem? Összefér-e az európaisággal az, ha elzárkózik a menekültektől? Ugyanakkor beengedhetőek-e szakképzetlen emberek milliói, feszültséget és jelentős életszínvonal-romlást eredményezve az európai országokban?

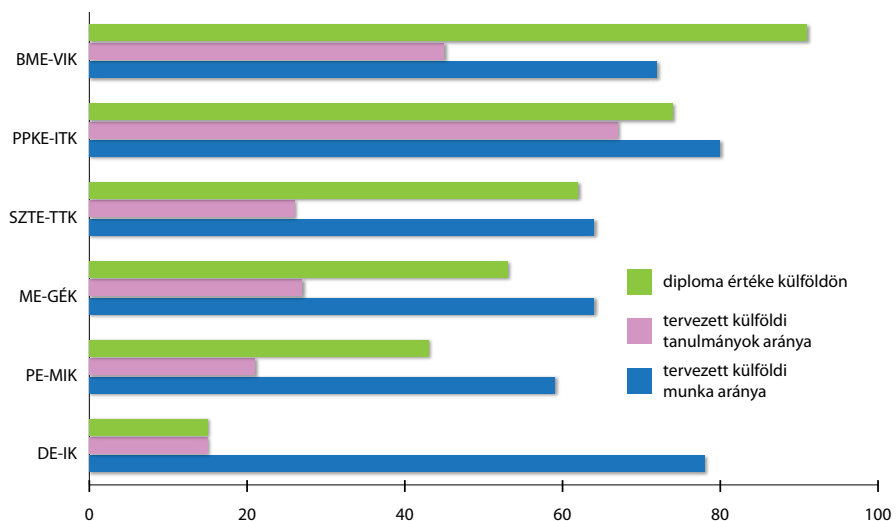
Érveljen a rövid, illetve az akár hosszú távú külföldi munkavállalás mellett vagy ellen a táblázat segítségével!

Értelmezze az idősoros adatokat! • Hogyan változott a magyar népesség rövid, illetve hosszú távú kivándorlási hajlandósága a vizsgált időszakban? • Milyen nagyobb fellendülési, illetve megtorpanási szakaszok mutatkoznak a vizsgált időtávlatban? • Migránsok-e a külföldön munkát vállaló magyarok? Álláspontját indokolja!

A magyar népesség migrációs potenciálja (1993–2015). A grafikon a magyar népesség körében végzett migrációs potenciált mutatja 1993 és 2015 között. A Tárki 1993 óta végzi vonatkozó felméréseit, ezért a kutatásból távlati képet is kaphatunk arról, hogy a rendszerváltás utáni időszakban a magyarok mennyire érezték szükségesnek, hogy egy jobb élet reményében rövid vagy hosszú távon munkát vállaljanak külföldön. A legújabb kutatási eredményeit 2016. január 11-én tette közzé.

A mérnök-informatika szakos diploma megítélése külföldön a hallgatók szerint, valamint a tervezett külföldi tanulmányok és munkavállalás (2007). A grafikon azt ábrázolja, hogyan vélekednek a mérnök-informatika szakos hallgatók arról, mennyit ér a diplomájuk külföldön. A hallgatókat emellett megkérdezték arról is, vannak-e külföldi tanulmányi, illetve munkavállalási terveik

Időrendi táblázat

A kerettantervi anyag félkövér szedéssel

Évszám	Egyetemes történelem	Magyarország története
1945	február a jaltai konferencia május 9. az európai háború befejeződése június az ENSZ létrejötte augusztus 6. atomtámadás Hiroshima ellen szeptember 2. Japán fegyverletételével véget ér a második világháború	február 13. befejeződik Budapest ostroma március földosztás április Magyarország felszabadítása a náci uralom alól, a szovjet megszállás kezdete, a háború vége Magyarországon november nemzetgyűlési választások
1946	március Churchill fultoni beszéde október a nürnbergi per befejeződése	február a köztársaság kikiáltása augusztus a forint bevezetése
1947	február a párizsi békek március a Truman-elv meghirdetése augusztus India és Pakisztán függetlensége	február 10. a párizsi békeszerződés aláírása február 25. Kovács Béla kisközgazda főtitkár Szovjetunióba hurcolása augusztus a „kék cédulás” országgyűlési választások
1948	május Izrael Állam megalakulása június a berlini blokád (1949. májusig)	június a Magyar Dolgozók Pártjának megalakulása, a nyílt kommunista diktatúra kezdete, az iskolák államosítása
1949	január a KGST megalakulása április a NATO megalakulása május az NSZK létrejötte szeptember az első szovjet atombomba október az NDK létrejötte október a Kínai Népköztársaság megalakulása	február a Mindszenty-per augusztus a Magyar Népköztársaság létrejötte, a kommunista alkotmány szeptember a Rajk-per

Évszám	Egyetemes történelem	Magyarország története
1950	koreai háború kitörése	a szerzetesrendek feloszlatása, a tanácsrendszer létrejötte
1953	március Sztálin halála a panmindzsoni fegyverszünet, a koreai háború lezárása	július Nagy Imre első miniszterelnöksége
1954	a franciák veresége Vietnamban	
1955	Ausztria államszerződése a Varsói Szerződés megalakulása	április Nagy Imre leváltása
1956	február az SZKP XX. kongresszusa október 30–31. a szuezi válság kezdete	július Rákosi Mátyás lemondatása, Gerő Ernő lesz a pártfőtitkár október 23. a forradalom kirobbanása október 28. a forradalom győzelme november 4. újabb szovjet támadás indul Magyarország ellen
1957	március a római szerződések (az Európai Gazdasági Közösség megalakulása)	
1958		június 16. Nagy Imre és mártírtársainak kivégzése
1959	január a Fidel Castro vezette mozgalom győzelme Kubában	
1961	április Jurij Gagarin űrrepülése, az első ember a világűrben augusztus a berlini fal építése	
1962	október a kubai rakétaválság a második vatikáni zsinat (1965-ig)	
1963		részleges amnesztia , a magyar kérdés lekerül az ENSZ napirendjéről
1964	augusztus a vietnami háború kezdete Hruscsov leváltása, utóda Brezsnyev (1982-ig)	
1967	június a „hatnapos háború” a Közel-Keleten	

Évszám	Egyetemes történelem	Magyarország története
1968	március – augusztus a prágai tavasz , Dubček kísérlete az „emberarcú szocializmus” bevezetésére május párizsi diáklázadások augusztus a Szovjetunió és a Varsói Szerződés öt tagállamának intervenciója Csehszlovákiában; a Brezsnyev-doktrína meghirdetése	január az új gazdasági mechanizmus bevezetése
1969	május az első Holdra szállás	
1971		a magyar–vatikáni megállapodás, Mindszenty József elhagyja Magyarországot
1973	a vietnami háború vége az első olajválság (1973–1974)	
1975	a helsinki értekezlet , az enyhülés csúcspontja	
1978		az Amerikai Egyesült Államok visszaadja a Szent Koronát
1980	Ronald Reagant választják meg az Amerikai Egyesült Államok elnökévé (1989-ig van hivatalban) a Szolidaritás szakszervezet megalakulása Lengyelországban	Farkas Bertalan, az első magyar űrhajós a világűrben
1985	Gorbacsov lesz a szovjet pártfőtitkár	a monori ellenzéki találkozó
1987		a lakiteleki ellenzéki találkozó
1989	a kelet-közép-európai rendszerváltozások, a berlini fal lebontása	június 16. Nagy Imre és mártírtársainak újratemetése július 6. Kádár János halála október 23. a harmadik Magyar Köztársaság kikiáltása
1990		az első szabad országgyűlési és önkormányzati választások
1991	január az öbölháború kirobbanása Jugoszlávia felbomlása; a délszláv háború (1991–1995) a Varsói Szerződés és a KGST felszámolása a Szovjetunió szétesése	június befejeződik a szovjet csapatok kivonása Magyarországról
1992	a maastrichti szerződés aláírása, az Európai Unió létrejötté	

Évszám	Egyetemes történelem	Magyarország története
1993	január Csehszlovákia felbomlása (Csehország és Szlovákia létrejötte)	
1995	a schengeni egyezmény életbe lépése december a délszláv háború lezárása, a daytoni békeszerződés	
1996		a magyar honfoglalás millecentenáriuma
1999	március a NATO bombázza Kis-Jugoszláviát	március Magyarország a NATO tagjává válik
2000		a magyar államalapítás millenniuma
2001	szeptember 11. terrortámadás az Amerikai Egyesült Államok ellen	
2002	az Európai Unió 12 tagállama bevezeti az eurót	
2004	tíz új tagállam csatlakozik az EU-hoz, köztük Magyarország is	május 1. Magyarország csatlakozása az Európai Unióhoz

Az Amerikai Egyesült Államok elnökei az időkorszakban

Harry S. Truman (1945–1953)
 Dwight D. Eisenhower (1953–1961)
 John F. Kennedy (1961–1963)
 Lyndon B. Johnson (1963–1969)
 Richard Nixon (1969–1974)
 Gerald Ford (1974–1977)
 Jimmy Carter (1977–1981)
 Ronald Reagan (1981–1989)
 George H. W. Bush (1989–1993)
 Bill Clinton (1993–2001)
 George W. Bush (2001–2009)
 Barack Obama (2009–2017)

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, illetve főtitkára

Joszif Sztálin: 1922–1953 (ténylegesen 1924–1953 között volt hatalmon)
 Nyikita Szergejevics Hruscsov: 1953–1964
 Leonyid Iljics Brezsnyev: 1964–1982
 Jurij Vlagyimirovics Andropov: 1982–1984
 Konsztantyin Usztyinovics Csernyenko: 1984–1985
 Mihail Szergejevics Gorbacsov: 1985–1991